کتب خطی
فارسی وعربی وترکی

فهرست
کتابخانهٔ مجلس شورای ملّی

تألیف

عبدالحسین حائری

مجلد نوزدهم از انتشارات کتابخانه

تهران

۱۳۵۰ — ۱۹۷۲

چاپخانه مجلس

کتب خطی

فارسی وعربی وترکی

فهرست

کتابخانهٔ مجلس شورای ملّی

تألیف

عبدالحسین حائری

مجلد نوزدهم از انتشارات کتابخانه

تهران

۱۳۵۰ — ۱۹۷۲

بنام خدا

درپایان سال ۱۳٤۸ که کارتهیه مطالعه و تحقیق در نسخ خطی کتابخانه مجلس وتهیهٔ فیش کتاب شناسی برای هریك‌ازنسخ(تقریباً) بپایان رسید به این نکته برخوردم‌که گنجینهٔ عظیمی از مؤلفات وآثارعلمی (ریاضی و طبی) علماءِ مسلمان ازقدما ومتأخرین دراین کتابخانه فراهم آمده ، آثار گرانبهایی که جز اندکی از بسیارآن شناخته نیست . با ریاضی دانان محقق وصاحب رایی آشنا شدم که نام آنان درهیچ مرجعی یادنشده ودرهیچ سرگذشت ویافهرستی تألیفی به‌آنان نسبت نداده‌اند . ونیزدریافتم که مؤلفات بسیاری از دانشمندان نامدارو مشهور مسلمان بدرستی مورد مطالعه وتحلیل قرارنگرفته ونیزپاره‌ای ازکتابهابه مؤلفان دیگر منسوب‌گشته ومؤلف حقیقی‌آن اثرناشناخته است .

(دراین‌باب شواهدی هست که‌دراین‌مقدمه جای ذکرآن نیست)

فراهم‌آمدن این‌انبوه نسخ علمی (که همه اسنادگرانبهای فرهنگ‌اسلامی وایرانی است) نگارنده رابرآن داشت‌که مجلد ۱۹و۲۰ فهرست‌این‌کتابخانه را به‌معرفی کتابها ونسخه‌های ریاضی وطبی‌اختصاص دهم وپس از کسب اجازه از مقام محترم ریاست مجلس شورای ملی آقای مهندس ریاضی به‌تالیف و ترتیب و چاپ مجلد ۱۹ اقدام‌کردم .

اینك‌خوشوقتم درآستانه انتشاراین‌مجلدبعرض برسانم که‌کارچاپ‌فهرست ۱۰ بخش٤ (ویژه کتابهای مجموعه‌مرحوم‌میرزا طاهرتنکابنی) ومجلد ۲۱فهرست (ویژه کتابهای مجموعه اهدایی نصرت‌الدوله فیروز ونجم‌الدوله) عنقریب‌پایان یافته ومنتشر خواهدگشت . واین خود عذر تأخیری است‌که درچاپ مجلد ۱۹ رفته است .

از مراجعه کنندگان صاحب نظر استدعا دارم از لغـزشها واشتباهـات (غیرمطبعی) بهیچوجه گذشت روانداراند وراهنماییم فرمایند .

دراینجا قدردانی خودرا از کوششهای همکاران عزیز درچاپخانه مجلس اظهار میدارم .

سه‌شنبه ۲۱ دیماه ۱۳۵۰ ـ عبدالحسین حائری

شرح الاسباب والعلامات (عربی)

شرح برهان الدین نفیس بن عوض کرمانی (م ـ ۸۴۲) برالاسباب والعلامات نجیب الدین محمدبن علی بن عمر سمرقندی (م ـ ۶۱۸) مؤلف اصول التراکیب (شماره این کتابخانه) .کرمانی این شرح رادر ۸۲۷ بپایان رسانیده .

مجلس ۲ : ۳۰۰ و ۱۰ : ۱۵۸۹ و فهرست دانشگاه۴ : ۷۶۹ وشمارهٔ ۵۰۶۴ مشارعربی فهرست پزشکی : ۳۰۱ نشریه کتابخانه مرکزی۳ : ۳۷۵

آغاز: بسمله الحمدلله رب العالمین والصلاة... علی من یداوی الارواح ... فان نفیس بن عوض

پایان: یشدالعضو و تشف الرطوبات

[۶۰۰۱]

نسخه ایست به خط نستعلیق محمدبن روح الله طبیب مورخ ۸۲۷ . کنار برگ اول وبرگهایی ازآخر وصالی دارد بیشتر برگهای اول وآخر چرکین است . عناوین درمتن و حاشیه شنگرف .

قطع وزیری ۱۵ × ۲۴ ج : تیماجی مشکی مندرس صفحات ۳۹۸ سطور ۲۱ کاغذ سمرقندی شکری شماره ثبت قدیم ۵۰۶۴۹ ، جدید : ۹۰۷۳ .

الحاوی فی التداوی (عربی)

ازنجم الدین محمودبن صائن الدین الیاس شیرازی (م ـ ۷۳۰) در ۵ مقاله بدین ترتیب :

مقاله اول امراض سراپای بدن (۱۲۶ باب)

مقاله دوم ـ انواع تب (۲۷ باب)

مقاله ـ سوم امراض پوستی (۱۰۸ باب)

مقاله چهارم ـ ادویه‌مفرده (الفبائی)

مقاله پنجم ـ قرابادین(۵۰ باب)

مجله معهد المخطوطات ۵:۳۱۱ فهرست مجلس۴ :۲۳۷ پزشکی : (۴۱ ـ ۴۶ نشریه مرکزی ۳ : ۳۶۸ شدالازار : .

آغاز: الحمدلله الواحد الاحد الماجد السبوح .

[۶۰۰۲]

نسخه ایست به‌قلم نسخ قرن ۹ ـ ه. نسخه ناقص است (تااوائل مقاله ۵) وفهرست ابواب مقاله ۵ درپایان به‌قلم کاتب نسخه دیده میشود. تملك لطف‌اللهبن حاج فرخ‌حنفی وشمس‌الدین محمد مورخ ۱۰۵۰ برپشت برگ اول وهمچنین‌یادداشتی باخط عبری ، کنار برگ‌اول وصالی دارد .

قطع وزیری ۱۸ × ۲۶/۵ ج : تیماجی ضربی عنابی صفحات ۳۲۵ (۱۶۳ برگ) سطور ۲۵ ، کاغذ سمرقندی پنبه‌ای ضخیم شماره ثبت قدیم ، ۵۰۶۵۰ جدید : ۹۰۷۴ .

شرح زیج سلطانی (فارسی)

شرح عبدالعلی بن‌محمدحسین بیرجندی (م ـ۹۳۴) برزیج منسوب به‌الوغ بیك

فهرست‌دانشگاه۴:۹۱۵علم‌الفلك‌عباس‌عزاوی(مجله‌مجمع العلمی العربی‌دمشق) ۲۹ :۳۹۸فهرست نسخه‌ها ازاحمد منزوی ۱:۴۰۰ ذریعه ۱۳ : ۳۰۲فهرست ریو۲ : ۵۴۷ مجلس ۲ : ۱۰۴ ۱۰ :۱۳۷۹.

[۶۰۰۳]

نسخه ایست بخط نستعلیق قرن ۱۱ ـ ه ، فاقدآغاز وپایان‌کتاب ، عناوین واشکال فلکی شنگرف .

قطع خشتی ۲۰×۲۶ ج : تیماجی ضربی عنابی صفحات ۱۸۰ (۹۵ گ) سطور ۲۱
کاغذ اصفهانی شکری شماره ثبت قدیم : ۵۰۶۷۴ جدید : ۹۰۹۳

شرح الاسباب العلامات **(عربی)**

از برهان‌الدین نفیس بن‌عوض‌کرمانی (نسخه ای‌دیگراست‌ازکتاب شمارهٔ۶۰۰۱
(ص۲همین فهرست)

[۶۰۰۴]

نسخه ایست به‌قلم نستعلین ونسخ قرن ۱۳ – ۵ . لبهٔ‌برگها آسیب موریانه دیده
صفحات محشی ، عناوین شنگرف .

قطع رحلی ۲۰×۲۹ ج : تیماجی زرد صفحات ۵۲۵ (۲۶۳ گ) سطور ۱۵ کاغذ
فرنگی سفید شماره ثبت قدیم : ۵۰۶۵۷ جدید : ۹۰۷۹ .

حل‌الموجز **(عربی)**

شرح جمال الدین محمد آقسرایی (م – ۷۷۹) برالموجز علاء الدین علی بن
نفیس‌قرشی (م –۶۸۷)

مجلس (طبا):۱۱۷مجله‌معهدالمخطوطات۵:۲۷۵ لیدن (هوتسما) : ۹۷مهدوی:
۱۹۴ فهرست دانشکده پزشکی : ۱۷۰ – ۱۷۳ نشریه مرکزی ۳ : ۳۷۰

[۶۰۰۵]

نسخه ایست به‌خط نسخ قرن ۱۱ – یااواخر قرن ۱۰ ه پشت برگ‌اول نوشته‌های
کهن ودرکنار صفحات نسخه‌فقراتی ازشرح نفیسی ودیگرشروع‌دیده میشود، کنار دوبرگ
آخروصالی‌دارد .

قطع وزیری ۱۴/۵×۲۶ ج : کالینگور مشکی باعطف و گوشه تیماج قرمزصفحات
۵۰۱ (۲۵۱ گ) سطور ۲۵ کاغذ : دولت‌آبادی شماره ثبت‌قدیم : ۵۰۵۶۰ جدید : ۹۰۰۵

شرح قانون **(عربی)**

شرح علاء الدین ابن‌النفیس برقانون ابن سینا

ازفن ۱۴کتاب ۲ تااواخر کتاب۳)

مجلس ۲:۲۹۹ـ۳۰۰ دانشگاه ۴ : ، پزشکی : ۲۶۳ نشریه مرکزی ۳ : ۳۷۷

[۶۰۰۶]

نسخه ایست به‌خط نسخ قرن ۱۱ ـ ه ، و ناتمام و کاتب چند برگ آخر را سفید گذارده است عنوانها بشنگرف .

قطع خشتی : ۱۳/۵ × ۲۰ ج : تیماجی عنابی صفحات ۳۳۸ سطور ۲۲ کاغذ ترکی ضخیم شکری شماره ثبت قدیم : ۵۰۷۱۶ جدید : ۹۲۱۳ .

شرح موجز **(عربی)**

ازبرهان الدین نفیس بن عوض کرمانی (م ـ۸۴۲) برموجز القانون علاءالدین ابن النفیس قرشی (م ـ۶۸۷) ، قنواتی جای نسخ اینشرح رانشان داده است

فهرست نسخ مصنفات ابن‌سیناازمهدوی : ، ۱۹۴مجلس ۲ :۲۹۸

[۶۰۰۷]

نسخه ایست به‌حط نستعلیق (شیوه هندی) حکیم کریم‌الله مورخ ۱۱۸۶ ودرشاه جهان‌آباد هند نوشته شده مقطات متن درحواشی جبران شده .

قطع وزیری ۱۷ × ۲۵/۵ ج : تیماجی عنابی صفحات ۹۵۳ (۴۷۷ گ) سطور ۲۲ کاغذ هندی شکری شماره ثبت قدیم : ۵۰۶۱۱ جدید : ۹۰۴۵ .

اسباب‌التدویه **(فارسی)**

ترجمه ازکتاب حکیم شلیمر فلمنکی پزشك عصر ناصرالدین‌شاه‌قاجار ومؤلف شفائیه وجلاءالعیون ولغات طبی .

فهرست نسخ خطی ۱ : ، فهرست‌کتابهای پزشکی چاپی : ،

[۶۰۰۸]

نسخه ایست به‌قلم رضاپسر محمدحسین خان‌قاجار سیاح مورخ ۱۲۹۴ پس ازپایان ۸ صفحه یادداشت طبی باقلم دیگر .

قطع خشتی : ۱۸ × ۲۲ ج : تیماجی‌عنابی صفحات ۸۱۰ گ ۴۰۵ (سطور ۱۷ کاغذ فرنگی شماره ثبت قدیم : ۵۰۵۵۹ جدید : ۹۰۰۴ .

فصول ایلاقی **(عربی)**

= طب ایلاقی از شرف الزمان محمدبن یوسف نیشابوری ایلاقی (م ـ۵۳۶) دارای۴۳۴ فصل

تلخیصی است‌ازکلیات(کتاب‌نخستین) قانون بوعلی (در پایان بیشترازنسخه‌های فصول این نکته تصریح شده) .

کشف‌الظنون : . فهرست مهدوی ۱ : ۱۹۵ فهرست قنواتی : ۲۱۰ مجلهٔ معهد المخطوطات العربیه ۲۷۹:۵ فهرست دانشگاه۴: ۷۹۴ـ۸۹۵ دانشکده پزشکی۳۴۱ـ ۳۴۲ نشریه مرکزی ۳ : ۳۷۹ فهرست مدرسه السنهٔ شرقی پطرزبورك بارن روز ۲ : ۱۶۷ (ص۹۰) ولکلرك (۱) ۴۷۹، وستنفلد (مقدمهٔقانون) : ۱۳۱ (هر دو به‌نقل روزن)

آغاز: الحمدلله الغنی الحمید .. اعلم ان الطب یتعرف منه احوال بدن‌الانسان من‌جهه مایصح ویزول‌عن‌الصحه لتحفظ‌الصحة الحاصله وتستردالزائله .. والطب قسمان نظری وعملی .. الطبیب یلزمه ان یتصور . جمیع المعانی‌الطبیه،ونحن تذکر فی‌کل فصل القسم الذی یلزمه‌التقلید

پایان: والغثیان المتولد من‌الدواء وبه تکمل الکتاب

۱ـ Le cirec (نویسندهٔ شرح وترجمهٔ‌جامع ابن‌بیطار)

[۶۰۰۹]

نسخه ایست به‌قلم نستعلیق مورخ قرن ۱۳ هـ ، درباره‌ای ازبرگها آهار رطوبت دیده شده .

قطع رحلی ۱۹×۲۹ ج : تیماجی عنابی بـابرگ آن‌صحاف عطف تیماج قهوه‌ای صفحات ۵۵۶ سطور ۲۳ کاغذ فرنگی سفید شماره ثبت قدیم : ۵۰۵۴۷ جدید : ۸۹۹۳ .

شرح الاسباب والعلامات **(عربی)**

از برهان‌الدین نفیس‌بن‌عوض‌کرمانی برالاسباب والعلامات خجندی

[۶۰۱۰]

دفتریست به‌قلم نستعلیق قرن ۱۱ ـ هـ پشت بـرگ اول نوشته هـای پراکنده و برگهای اضافی‌اول دفتر ٦ تاریخ تولداست ، درذیل صفحه‌آخر چندنسخه‌پزشکی‌ویادداشت تاریخی برگ اول دفتر مندرس است .

قطع وزیری ۱۹×۲۵ ج : تیماجی مشکی مندرس صفحات ۴۵۲ سطور ۳۰ کاغذ دولت آبادی شده شماره ثبت قدیم : ۵۰۶۰۵ جدید : ۹۰۴۱ .

خلاصة الحساب

ازشیخ بهاءالدین‌محمد عاملی

مجلس ۱۰ : ۸۱۵ ، ۸۸۷ و ۶۰۲ ذریعه ۷ : ۲۲۵ علم‌الفلك فی‌العراق ازعباس عزاوی (مجلهٔ مجمع‌العلمی العربی دمشق) ۲۹ : ۳۶۸

[۶۰۱۱]

نسخه ایست به‌خط نسخ عبدالعلی‌بن‌حسین‌تبریزی‌مورخ ۱۱۳۰

قطع‌رقعی۱۳×۱۹ج‌صفحات ۱۱۰ سطور ۱۱ کاغذاصفهانی‌شماره‌ثبت قدیم:۴۹۲۲۷ جدید : ۸۸۱۹ .

قرابادین شفائی **(فارسی)**

ازمظفر بن محمدحسین کاشانی شفائی (م–۹۶۳)

مجلس ۹ : ۱۸۲ ۱۰ : ۸۷۷ ذریعه ۱۷ : فونان : ۸۵،۸۱ و ۱۲۸

[۶۰۱۲]

نسخه ایست به‌خط نسخ قرن ۱۱ – ه دربیشتر صفحات متن‌به حاشیه رفته ، عناوین باقلم درشت‌تر ازمتن .

قطع خشتی : ۱۳/۵ × ۲۳ ج : تیماجی مشکی صفحات ۱۴۰ سطور : ۱۷ کاغذ سمرقندی ضخیم شماره ثبت قدیم : ۴۹۲۵۱ جدید : ۸۸۸۴ .

كفاية التعليم فی‌صناعة‌التنجيم **(فارسی)**

ابوالمحامدمحمدبن مسعودبن‌محمد زکی غزنوی (نیمهٔ قرن ۶ – ه) نگارنده جهان دانش .

مجلس ۲ : ۱۱۱ ، ۱۰ : ۲۷۶ دانشگاه شمارهٔ ۱۹۴۸ و ۵۲۹ و۲۱۳۶ فهرست ادبیات ۳ : ۲۳ دارلکتب قاهره (فارسی‌ازطرازی) ۲ : ۶۱ ، ۷۵ بانکی‌پور۱۱:۴و : ۶۴ (شمارهٔ ۲۰۴۹) نسخه های خطی ازمنزوی ۱ : ۳۳۹ مشار : ۱۲۶۷ ،

آغاز: سپاس خداوندی راکه آفریدگار است بی‌مخایل حاجت وآفریدکار بدلایل حجت ،

[۶۰۱۳]

نسخه ایست به‌قلم نستعلیق اواخر قرن ۱۲ – ه‌کنار چند برگ ازاوائل ویک‌برگ ازمیان نسخه وصالی شده دربرگهای نخستین نسخه لکه‌های بزرگ سیاه دیده میشود . برخی ازعناوین شنگرف .

قطع خشتی ۱۳/۵×۲۲/۵ ج تیماجی قرمز صفحات ۴۵۳ (۲۲۷ گ) سطور ۱۷ کاغذ فرنگی شکری رنگ شماره ثبت قدیم ۴۹۲۴۰ جدید ۸۸۸۳ .

كفاية التعليم **(فارسی)**

ازمحمد بن مسعود غزنوی . (نسخه‌ای دیگر است ازکتاب بالا)

[۶۰۱۴]

این نسخه بقلم نستعلیق روشن مورخ ۱۱۰۲ دارای جداول به‌قلم سیاه وقرمز در برگ ۱۱۲ پ قسمتی ساقط شده ودر حاشیه باقلم(در همان تاریخ) جبران شده وبالای‌این

برگ‌زائده‌ای دارد که آنرا تاکرده‌اند . برگ اول وآخر وصالی دارد اما به نوشته ها آسیب‌رسیده .
قطع‌وزیری باریك۱۳/۵×۲۴/۵ج‌تیماجی سبزصفحات۳۳۱(۱۶۶گ) سطور۲۱کاغذ دولت آبادی شماره ثبت قدیم ۲۷۶۸۶ جدید ۱۰۳۵۶ .

التفهیم (بخشی‌از...) **(فارسی)**

ازابوریحان بیرونی

درمجلس نسخه‌ای‌کهن مورخ ۵۳۸ ازالتفهیم‌بیرونی باشماره۲۰۰موجوداست .

فهرست ۶ : ۱۰۸ فهرست نسخه‌ها ازاحمد منزوی ۱ : ۲۶۵ مقدمهٔ‌نسخهٔ‌چاپی تفهیم ازجلال‌الدین همایی ،

[۹۰۱۵]

یسخه ایست به‌قلم یستعلیق‌قرن۱۳
قطع‌قعی۱۵/۵ × ۲۱/۵ج:تیماجی صفحات۵۸(۳۹گ)سطور ۲۰ کاغذفرنگی شماره ثبت قدیم۴۹۲۹۹ جدید : ۹۷۸۷۳ .

المعالجات‌البقراطیه **(عربی)**

= کناش‌بقراطی‌ازابوالحسن احمدبن محمدطبری (ق۵ـه) دارای‌ده‌مقاله.

مجلس ۲ : ۳۰۸ پزشکی : ۴۴۵ ـ ۴۴۶ نشریه مرکزی ۳ : ۳۸۳ ـ ۳۸۴ فهـرست دانشگاه ۶ : ۲۴۲۵ و ۲۵۹۶ رضوی (مشهد) ۳ : ۲۷۹ (مسلسل) مجله معهدالمخطوطات ۵:۳۱۳ .

[۹۰۱۶]

نسخه‌ایست ـ قلم‌نستعلیق جعفربن‌سلطان محمدکاشی سورخ۹۷۱
قطع خشتی ۱۳/۵ × ۱۹/۵ ج تیماجی‌صفحات ۱۳۰۱(۷۰۱گ)سطور ۲۱ کاغذ : سمرقندی شکری شماره‌ثبت قدیم۵۰۷۶۶ جدید : ۹۱۶۱

عیون‌الحساب **(عربی)**

ازمحمد باقربن زین‌العابدین یزدی (تألیف۱۰۴۷) .

ذریعه ۱۵ :مجلس۴:۲۲۹علم‌الفلك عزاوی (مجلهٔ‌مجمع‌العلمی‌دمشق سال۲۹): ۲۶۸دانشگاه۴:۹۲۱

[۶۰۱۷]

نسخه‌ایست به قلم نسخ محمد باقر شریف مورخ ۱۱۹۱
قطع خشتی ۱۲ × ۱۸/۵ ج تیماجی صفحات ۳۷۵ (۱۸۸ گ) سطور ۱۵ کاغذفرنگی
شماره ثبت قدیم : ۶۲۱۸۱ . جدید : ۸۴۹۷

بحرالجواهر فی‌علم الدفاتر **(فارسی)**

ازسید عبدالوهاب بن محمدامین شهشهانی (قرن۱۳ـه) دردفترداری دارای دو بحر ویك‌ساحل و هربحردارای چند شط وهرشط دارای چند نهر وهر نهر درچنـد رشحه وجدول ،

مجلس ۶: ۱۰۴ ، ۱۷ : ۴۹ دانشگاه‌شمارهٔ: ۲۹۶۸،۷۳۰ و ۵۱۰۰ مشار : ۲۰۵ ۱۸۶۲ فهرست نسخه‌ها ازمنزوی ۱ : ۱۴۱

[۶۰۱۸]

نسخه ایست به‌قلم نستعلیق ابراهیم بن‌حسن حسینی تفرشی مورخ ۱۲۷۷ . درپشت ض اول تایخچهٔ شهر مشهد (خراسان) بقلم عباس پسر میرزا ابوالقاسم مستوفی سمنانی مورخ ۱۳۰۲ عنوانها شنگرف
قطع خشتی ۱۴/۵×۲۰/۵ ج مقوایی باروکش‌کاغذ سبز و عطف پارچه‌ای صفحات ۱۷۰ (۸۵ گ) سطور ۱۴ کاغذ فرنگی سفید شماره ثبت قدیم ۶۱۳۸۶ جدید ۸۰۷۰

قـانون **(عربی)**

ازشیخ‌الرئیس‌ابوعلی‌بن‌سینا

[۶۰۱۹]

نسخه‌ایست به‌خط نسخ قرن۷ یااوائل ۸ ـ ه .
قطع وزیری۱۶ × ۲۴ج تیماجی صفحات ۲۶۱ سطور ۲۱ کاغذسمرقنـدی شماره‌ثبت قدیم : ۶۱۲۳۰ . جدید : ۷۹۳۸ .

مرکبات شاهیهٔ

داروهای‌مرکب (قرابادین) ومؤلف آنرا برای شاه طهماسب صفوی‌دریك‌مقدمه و۲۵ باب وخاتمه نگارش داده

مجلس ۴ : ۲۹۰ ـ ۲۹۱

[۶۰۲۰]

نسخه‌ایست خط نسخ قرن ۱۲ ـ ه
قطع خشتی ۱۳/۵ × ۲۰ ج تیماجی صفحات ۵۶۸ سطور ۱۴ کاغذاصفهانی‌شماره ثبت‌قدیم : ۶۱۲۳۸ جدید : ۷۹۴۲

علم‌مساحی (ژئومتر) (فارسی)

رساله‌ایست در قواعد مساحی به‌روش تازهٔ اروپائی ومثالها همه به فرانسه‌است ومؤلف در ۱۲۷۱ ـ ه مطابق با ۱۸۵۵ آنرا پایان داده است عنـاوین رساله باب وفصل است .

در فهرست‌مشارکتابی‌بنام«علم مساحت» از مسیوکرشیش فرانسوی‌ترجمهٔ میرزا زکی مازندرانی‌یادشده‌که‌در ۱۲۷۴ درتهران به‌چاپ رسیده درذریعه درذیل‌این‌عنوان نقل وبه «مساحه» احالت‌گردیده است .

ذریعه ۱۵ : ۳۲۳ مشار : ۱۱۳۱ .

آغاز : ـ لك‌الحمد یاذاالمجدوالجود والعلی ... اما بعد این‌رساله‌ایست‌درعلم مساحت مشتمل برچند باب .

[۶۰۲۱]

نسخه‌ایست بخط نستعلیق قرن ۱۳ ـ ه . نام‌کتاب وعنوانها بشنگرف در حاشیه‌و متن اشکال هندسی ترسیم شده پس‌وازپایان یك نقشه چاپی ضمیمه است .
قطع : خشتی ۱۸ × ۲۳ سانتیمتر . جلد : تیماج قهوه‌ای یك لا . صفحات : ۳۵۰ . سطور : ۱۲ . کاغذ : فرنگی‌آهار مهره شکری . شماره ثبت قدیم : ۶۱۳۷۹ . جدید : ۸۰۶۳ .

لوایح القمر (فارسی)

ازمولی حسین‌کاشفی‌سبزواری(م- ۹۰۸)دارای یك‌مقدمه، دو مقاله ویك‌خاتمه. کاشفی در ۸۷۷ آنرا بنام سلطان مجدالدین محمد نگاشته است.

مجلس ۲ : ۱۱۴ ، ۹ : ۵۳ و۱۰ : ۴۶۲ دارالکتب قاهره (فارسی از طرازی)

۲ : ۸۹ ، دانشگاه ۴ : ۸۲۳ سپهسالار ۳ : ۷۷ ذریعه ۱ : ۳۶۹ فهرست نسخه ها از منزوی ۱ : ۳۴۴ مشار :

[۶۰۲۲]

نسخه‌ایست بخط نستعلیق (شیوه‌هند)مورخ ۱۰۲۷ عناوین بشنگرف .

قطع وزیری۱۴ × ۲۳ ح تیماجی صفحات ۳۵۴ سطور ۱۴۲۰ کاغذ هندی شماره ثبت‌قدیم: ۶۱۳۶۰ جدید : ۸۰۴۶

فلك‌السعاده **(فارسی)**

از اعتضاد السلطنه علیقلی میرزا پسرفتحعلی‌شاه متخلص‌به‌فخری (وزیر علوم و تجارت وصنایع و معادن در عهد ناصرالدین‌شاه قاجار) در ابطال احکام نجوم .

در۱۲۷۷ تألیف آن بپایان رسیده ودر۱۲۷۷ چاپ سنگی شده دارای ۲ برج.

در نسخه‌دوشکل فلکی بر کاغذجداگانه ترسیم‌ودر وسط نسخه الصاق‌گردیده .

مشار : ۱۱۸۹ذریعه ۱۶ : ۳۹۱ ـ ۳۱۲

آغاز: الحمدلله الذی جعل‌الشمس ضیاء والقمر نورا وقدره منازل .

انجام : اگرپسند نظر کیمیا اثر شاهنشاه جمجاه افتد فلك‌شوم‌بزرگی‌ومشتری بسعادت ... تحریر و انطباع پذیرفت سنه ۱۲۷۷ . کتبه‌العبد...میرمحمدعلی..رجب المرجب سنه ۱۲/۹۸ .

[۶۰۲۳]

نسخه‌ایست بخط نستعلیق‌خوش‌درشت‌تر میرمحمدعلی‌بن سیدحسن خوانساری‌رضوی مورخ ۱۲۹۸ در اصفهان .

قطع : خشتی۵ر۱۷ ۵ر۲۲ × ۲۲.جلد: گالینگورآبی.عطف‌وگوشه میشن‌عنابی . صفحات: ۲۲۰ . سطور : ۱۲ . ۱۲۰ . کاغذ : اصفهانی نازك آهاردار شکری شماره ثبت قدیم : ۴۹۲۶۷ . جدید : ۸۸۵۶ .

مجموعه **(فارسی‌وعربی)**

۱ ـ تهلیلیه (ص ۲ـ ۳۹ دفتر) **(فارسی)**

از مولی جلال‌الدین محمدبن اسعد دوانی (م ـ ۹۰۸) در تفسیر کلمه توحید

دارای دو مقام . در فهرست محطوطات فارسی قاهره از طرازی بنام ... آمده .

ذریعه ۴: ۵۱۶ . مجلس ۴۸۷:۹و۶۹۹ و۱۰ : ۴۸۷.دانشگاه ۱ :۷۴و۲۲۴۶.۶

آغاز: آفتاب جمال قدم از آن متعالیست که خفافیش ظلمت‌سرای حدوث .

انجام : تعودون منه بداء والیه یعودکل شی تمت هذه الرسالة فی بلدة نخجوان سنه ستین وتسعمائه .

۲ـ مجمل الاصول فی احکام النجوم (ص ۴۶ - ۱۴۱ دفتر) **(عربی)**

= کتاب فی اصول صناعة الاحکام از ابوالحسن کوشیار بن لبان گیلی (م ...) در کشف الظنون این کتاب بنام مجمع الاصول یاد شده .

مجمل الاصول دارای ۴ مقاله و هرمقاله دارای چندفصل است :

مقاله اول : در مدخل و اصول شامل ۲۲ باب

مقاله دوم : درحکم اهور عالم شامل ۱۲ باب .

مقاله سوم : درحکم موالید وتحویل سبیها شامل ۲۱ باب .

مقاله چهارم : در اختیارات شامل ۳ باب .

کشف الظنون ۲ : ۳۸۶ مجلس ۴: ۲۳۱ ، ۶ : ۱۲۰ ، ۱۰:۹۰۴دانشگاه ۴ : ۹۳۸۹۰ ــ ۹۴۱بروکلمان ذیل یکم : ۳۹۷ قاهره (خدیویه) ۵ : ۳۱۷ و۲۶۸ .

آغاز: قال کوشیار بن لبان باشهری الجیلی انی جمعت فی هذا الکتاب من اصول صناعة الاحکم وجملها والطریق التی تصرف واستعمالها ماظننت کافیا فی معناه ... وجعلته یشتمل علی اربع مقالات .

انجام : والنظر الکثیر والتامل الشافی انشاءالله تعالی تمت الکتاب بعون الملك الوهاب وانا العبد الحقیر ابن مقیس..؟امیر عفی عنه.

[۶۰۲۴]

دفتریست با ۲ قلم شماره یکم نستعلیق مورخ ۹۶۰ ــ وشماره دوم شکسته‌نستعلیق امیر بن مقیس ویاقیس مورخ ۹۴۱ ــ ه . عناوین بشنگرف .

قطع : رقعی ۱۱ × ۱۷ . جلد : تیماج‌مشکی ضربی ساده . صفحات : ۱۴۲ . سطور : ۱۷-۱۹ . کاغذ : شماره ۱ - اصفهانی شکری ، شمارهٔ ۲ : سمرقندی ضخیم آهاردار شکری ، شماره ثبت قدیم : ۴۹۲۷۹ . جدید : ۸۸۴۷ .

بحر الجواهر **(فارسی)**

عبدالوهاب بن‌محمدامین شهشهانی .

[۶۰۲۵]

نسخه ایست‌مورخ ۱۲۷۴ بقلم شکسته نستعلیق .
قطع‌حشتی ۱۶ × ۲۲ ج تیماجی صفحات ۱۰۷ سطور ۲۰ کاغذ : فرنگی شماره ثبت قدیم ۴۹۲۵۸ جدید ۸۸۷۹ .

غنی ومنی **(عربی)**

= کناش طب از ابومنصور حسن‌بن نوح قمری بخاری (قرن۴ـه) درسه‌مقاله کشف‌الظنون ۱۲۱۰ مجلس ۴ : ۲۰ فهرست دانشکده پزشکی ۳۳۶ـ۳۳۷ نشریه مرکزی ۳ : ۳۷۹ مجلهٔ معهدالمطوطات ۵ : ۳۲۳ ادبیات (مجموعه حکمت) : ۲۸

آغازموجود: فی‌الامراض الحادثه من الفرق الی القدم الصداع الحـارلحدث امام‌الدم وسببه امتلاء .

انجام : وبعدالذی‌الهمنی‌هذاالعلم وهدانی‌الیه ووفقنی‌للشکرله . . . والحمد و اجبا والصلوة ...

[۶۰۲۶]

نسخه‌ایست بخط نسخ مورخ ۱۰۵۶ ـ ه . کاتب نام خود را نیاورده . ازآغاز نسخه افتادگی دارد . عناوین بشنگرف ، دربرگهای‌اضافی‌اول فهرست مطالب و برپشت صفحه اول نوشته‌مالك قبلی‌بامداددیده‌میشودبرگهاوصالی شده‌وپائین آنها موریانه خوردگی دارد درپایان نسخه نیز بخشی ازیك‌کتاب طب فارسی با قلم دیگر نوشته شده است .
قطع : نیم خشتی ۱۳ × ۲۳٫۵ . جلد : تیماجی‌عنابی رنگ‌مندرس‌وصالی‌شده .
صفحات : ۶۶۴ . سطور : ۲۱ . کاغذ : اصفهانی‌شکری شماره ثبت قدیم : ۳۷۲۳۰ .
جدید : ۸۷۰۰

زیج جدید سلطانی **(فارسی)**

= زیج گورکانی ساخته الغ بیك بـا یاری و راهنمایی قـاضی زاده رومی و غیاث الدین جمشیدکاشی درچهار مقاله .

مجلس ۷ : ۱۳۸دانشگاه ۴ : ۸۹۱کشف‌الظنون ۲ : ۱۳ ،ریو (فهرست موزه بریتانیا) ۳ ۰ ۴۵۶-۴۵۷ گاه شماری درایران قدیم : ۱۶۹ . مجلس۲ : ۹۹ فهرست نسخه‌هـا ازمنزوی۱ :۳۰۳-۳۰۴مشار : ۲۳۴۹ذریعه ۴ : ۴۰۱ و۱۲ : ۷۳علم‌الفلك فی‌العراق ازعزاوی (مجله‌مجمع‌العلمی‌دمشق)۲۹:۳۶۰

آغاز: تبارك‌الذی جعل فی‌السماء بروجا ... اما بعد چنین‌گوید اضعف‌عبادالله

[۶۰۲۷]

نسخه‌ایست به خط نستعلیق غلامعلی بن حبیب گیلانی مورخ ۱۰۳۰ آغاز دیباچه افتاده‌دوبرگ اول‌وآخر وصالی

قطع رحلی۱۹ × ۲۹ ج‌تیماجی‌قهوه‌ای‌صفحات۴۴۴ سطور گوناگون کاغذ: دولت‌آبادی شماره ثبت‌قدیم ۶۱۳۱۹ جدید : ۸۰۱۱ .

قانون **(عربی)**

از شیخ‌الرئیس ابوعلی‌سینا (نسخه‌کامل)

[۶۰۲۸]

نسخه‌ایست به قلم نسخ قرن ۱۰ ـ ه.تملك‌محمدحافظ مورخ ۱۰۱۰ درنسخه‌هست قطع : خشتی۱۸ × ۲۶ ج تیماجی صفحات ۵۹۸سطور ۲۹ . کاغذ سمرقندی شماره ثبت قدیم ۶۱۳۳۳ جدید ۸۰۲۰ .

جامع المفردات **(عربی)**

الجامع لقوی المفردات از ضیاءالدین ابـومحمد عبدالله بن احمد اندلسی مالقی عشاب (۶۴۶-۴) معروف به ابن‌البیطار . وی این‌کتاب را به نام الملك الصالح ایوبی ساخته است .

این کتاب در مصر به چاپ رسیده و ترجمه‌وشرح آن نیز بزبان فرانسه بوسیلهٔ لکلرك (۱) در دو مجلد چاپ رسیده .

مجلس۴: ۲۳۶-۲۳۷عیون‌الانباء۲: ۱۳۳کشف‌الظنون: مفردات‌معجم‌المطبوعات: ۵۰ مشار عـربی ۴۰۰ فهرست ملی فرهنگ ۲ : ۱۶۵دانشگاه‌شماره ۵۲۴۹ دانشکده پزشکی : ۱۵۸-۱۵ نشریه مرکزی ۳ : ۳۶۹ .

آغاز: بسمله الحمدلله الذی اقام بلطف حکمته بنیة الانسان .

[۶۰۲۹]

نسخه‌ایست ناقص‌دراول‌به‌خط نسخ علی رضابن‌جلال شیرازی مورخ ۱۰۱۷ برگ ساقبل آخر وصالی دارد

قطع رحلی ۱۷/۵ × ۳۰ ج تیماجی صفحات ۱۰۲۵ (۵۱۲گ) سطور ۲۱ کـاغذ اصفهانی‌شماره ثبت۶۱۳۱۸ جدید۸۰۱۰ .

مفتاح بیست باب

(فارسی)

شرح از مولی محمدکیای‌گرگانی (قرن۸واوائل ۹- ه) بر بیست باب‌اسطرلاب از خواجه نصیرطوسی .

آثار واحوال خواجه از مدرس رضوی : ۲۳۹ ذریعهٔ ۳: ۱۸۷ فهرست نسخه‌ها ازمنزوی ۱: ۳۵۳

آغاز: حمد بی‌حد وثنای بی‌عد حضرت واجب‌الوجود را .

[۶۰۳۰]

نسخه‌ایست بخط نستعلیق قرن ۱۱- ه دارای یك سرلوح مذهب و دو مینیاتور و جداول زرین درصفحات . عناوین شنگرف .

قطع رقعی ۱۰/۵ × ۱۸ ج تیماجی نیمی صفحات ۱۰۸ سطور ۱۲ کـاغذ اصفهانی شماره ثبت قدیم ۳۶۷۵۶ جدید ۸۶۵۸ .

۱- Le cierc

الفوائد الافضلیه **(فارسی)**

از علی افضل بن محمد امین قزوینی متخلص به‌افضل (قرن ١١) .
خاتمهٔ کتاب‌شامل‌سؤال وجوابهای بسیار ونیزگزیده‌هایی ازطب‌النبی‌است.
این‌کتاب دارای یك‌فاتحه‌وخاتمه و ٣٦ فائده (یا منفعت) است .
در منفعت ٢٩ داروهایی باترتیب، حروف الفبا یادمیکند وهمچنین درمنفعت ٣٤ که «درترجمه‌لغات مستعمل درکتابهای طبی خاصه قانون از سریانی ، یونانی عربی و پارسی‌قدیم از اسماءِ ادویه و اغذیه و امراض» است‌وگاه نام پزشکان و دانشمندان بترتیب‌الفبایی است .
(گویا بحرالجواهر وجواهراللغه یوسفی بر مقیاس این‌بخش و بخش بعد ازاین نگارش یافته)
منفعت ٣٣ نیز دربیان اوزان و اصطلاحات طبی‌و٢٧ در « معالجاتی است که‌بالمشافهه از محمدبن زکریاومجوس نقل‌شده در١٨مقصد ومنفعت٣٢درسموم.
خاتمهٔ‌کتاب دارای دوازده مطلب است در فوائد متفرقه متناسب باپزشکی ویك مطلب (مطلب ٣) بسموم اختصاص دارد .
مؤلف‌این‌کتاب را ازکتابهای پزشکی‌فراوان تهیه‌کرده از مأخذهای‌خودبا صراحت‌یاد وگاه عبارات مأخذ را (عربی‌یافارسی) عیناً نقل‌میکند .
از جمله‌کتابهاونامهاوکه نام‌آنها در فوائد افضلیه آمده :
خلاصة‌التجارب شاه بهاءِالدوله ، طب شاهی‌ترکی ابوالخیرعلی‌بن حسن مسعودی و حکیم‌علی‌گیلانی .
مؤلف‌کتاب رابا ابیاتی‌ازخود پایان میدهد .
وی این‌کتاب را به‌نام شاه‌عباس نوشته ودر١٠٥٨ (مطابق جملهٔ فوائدالافضلیه) پایان داده است .

ذریعه ۳۲۵۱۶ مجلس ۲:۳۰۲ دانشگاه شماره ۳۲۷۸

آغاز: الحمدلله .

حمد وثنا خالق ارواح را　　صانع این عالم اشباح را

... اما بعد چون این فقیر ... علی افضل الطبیب بن محمد امینی قاطع قزوینی با وجود مهارتی که درعلم قرائت . وی را حاصل بود و معذلك بنابروراثت اجداد .. مثل مولانا فضل‌الله طبیب تبریزی که امیرتیمورگورکان او را بوعلی ثانی ملقب ساخته بود خالی از طبابتی نیز نبود . بنابه التماس بعضی احباءخواست که تاخلاصه فوائد ـ مذخورهٔ خود را در مخزنی فراهم آورد .

پایان :

چنین نذر کن افضل از روی جزم　　که نگذاری از دست دامان حزم

بهرکس که یك جزو از این کتاب　　نفهمد مخاطب نسازد مجاب

... ازاین نسخه‌بی‌بهره‌گردانیش　　وگر زین برنجد برنجانیش

... نرنجی از این نذر و پیمان من　　که حق تلخ باشد چنین جان من

[۶۰۳۱]

نسخه‌ایست به خط نسخ محسن‌بن محمد اسماعیل سمیرمی مورخ ۱۲۲۲ . عناوین شنگرف . نسخه را نجفعلی‌بن رجب علی طبیب نویسانیده .

قطع رحلی ۲۱/۵ × ۳۱/۵ ج تیماجی مشکی‌صفحات ۸۵۶ سطور ۲۹ کاغذ فرنگی سفیدآهاردار شماره‌ثبت قدیم ۶۱۲۳۷ جدید ۷۹۳۶ .

مجموعه پزشکی　　**(عربی)**

۱ ـ الموجز (ص۲ـ دفتر)

ازعلاءالدین علی‌بن ابی‌الحزم قرشی ـ ابن‌النفیس دارای چهار فن .

فهرست‌نسخ‌مصنفات‌شیخ ازمهدوی : ۱۹۴ قنواتی ص :۲۰۶فهرست مجلس ۲ : ۳۱۱ ، ۱۰ : ۹۱۱ پزشکی : ۱۱ نشریه مرکزی ۳ : ۳۲۱ .

۲- قانونچه (ص ـ دفتر)

ازمحمودبن محمدبن عمرچغمینی خوارزمی (م ۷۴۵) قانونچه در۱۱۱۵ به نظم عربی درآمده .

فهرست‌مجلس ۴ : ۲۵۰ ، ۷ : دانشکده پزشکی : ۲۸۳ ، ۳۴۶ و ۳۵۰نشریه مرکزی ۳ : ۳۸۰ مشار (عربی) : . فهرست قنواتی : ۲۰۹

۳- شرح موجز (ص ـ دفتر)

شرح موجز ابن النفس ازبرهان الدین نفیس بن عوض‌کرمانی رجوع به ذیل شمارهٔ۶۰۰۷ (همین فهرست) شود .

[۶۰۳۲]

نسخه‌ایست بخط‌گوناگون مورخ ۱۲۶۰ـه . عنوانها بشنگرف‌آمده شماره۳ ناتمام است و ازآخرومیان چند برگ سفید است .

قطع : خشتی۱۷/۵ × ۲۲ سانتیمتر. جلد : تیماج مشکی ساده فرسوده . صفحات: ۳۳۲ . سطور: ۲۰-۱۹ . کاغذ: فرنگی ضخیم شکری وآبی شماره ثبت قدیم : ۶۱۷۶۱. جدید : ۸۱۳۹ .

زیج‌الغ بیگی **(فارسی)**

= زیج جدید سلطانی رجوع شود به ذیل شمارهٔ ۶۰۲۷ .

[۶۰۳۳]

نسخه‌ایست بخط نستعلیق از قرن ۱۳ ـ ه رقم کاتب ندارد . عناوین و جداول بخوبی بشنگرف بیشتر برگها موریانه خورده و آبدیده‌گی دارد درحـواشی صفحات آخر مطالبی متفرقه درنجوم به نقل از زیج ایلخانی ،کـوشیار و از زیج ملاعلی قوشجی و در معرفت سمت قبله نیز مختصری با قلم دیگر نگاشته شده است برگهای اول وصالی‌شده .

قطع : وزیری ۱۷ × ۲۵ . جلد : تیماج عنابی ضربی .

صفحات : ۴۱۴ . سطور؛ ۲۵ . کاغذ : شکری فرنگی‌آهـاردار شماره ثبت قدیم ؛ ۳۵۵۶۲ . جدید : ۸۶۷۸ .

تحریر اقلیدس **(فارسی)**

از خواجه نصیر طوسی

در پایان این نسخه ، زیادتی موجوددر برخی از نسخ اقلیدس پس از تمام مقاله ۱۵ هست ، وپس ازآن نیز برهانی دارای دو مقدمه بریکی ازقضایای شکل ۱۵ ازمقاله ۱۲ نقل شده . عنوان این برهان چنین است : القول فی اقامة البرهان علی الحکم المذکور فی الشکل الخامس عشر من المقالة الثانیه عشر من هذا الکتاب وهوقوله نسبة الکرة الی الکره کنسبة القطر الی القطر مثلثه علی الوجه الصحیح الذی تقرر عندی مبنیا علی بعضی قواعد ابلونیوس .

[۹۰۳۴]

نسخه‌ایست به‌قلم نستعلیق مورخ ۹۹۸ . چند برگ اول نسخه تکرار و نونویس شده وبرگ آخر تازه‌نویس است . درچند برگ‌اول (ازاوراق‌اصلی) چند یادداشت کهن‌وتملك سیدرضا بن‌سیداحمد لاهیجی دیده میشود .

قطع نیم خشتی ۱۲/۵ × ۲۱ ح تیماجی قهوه‌ای سجاف عطف وحاشیه‌قرمز صفحات ۳۲۱ (۱۶۱ برگ) سطور ۲۱ کاغذ سمرقندی (اوراق‌تازه فرنگی) شماره‌ثبت‌قدیم ۲۴۰۱۸

مجموعهٔ پزشکی **(عربی)**

۱ ـ التحفة السعدیه (۲ ـ ۳۰۴ دفتر)

شرح قطب‌الدین محمودبن مسعود شیرازی برکلیات قانون ابن سینا .

فهرست نسخ ابن‌سینا از مهدوی ۱۹۴ : مجلس ۲ : ۲۸۸ـ۲۸۹ کشف‌الظنون: قانون‌قنواتی:۲۰۵ .

(نسخه حاضر دیباچه ندارد) .

آغاز موجود : قوله مشتملا علی القوانین الکلیه والجزئیه معنی القوانین الکلیه کلیات .

پایان: فذلك انماهو بارادة من لایعتریه سهو ولایعجزه وهوالخالق وحده .

۲ ـ شرح قانون (۳۰۸ ـ ۶۸۰دفتر)

از علاءالدین ابوالحسن علی بن ابی‌الحزم قرشی
ابن‌النفیس قانون را تلخیص‌کرده بنام الموجز که شروح بسیار دارد.
شرح او بر قانون باعنوان «قال‌الشیخ»و«الشرح» است.
نسخه‌ای‌دیگر نفیس وکهن مورخ ۷۳۷دراین‌کتابخانه هست‌و(مانندنسخه‌حاضر) ازآغازکتاب سوم‌است.

نسخه‌های این‌شرح راقنواتی یادمیکند
مهدوی: ۱۹۴قنواتی:۲۰۵مجلس ۲: ۲۹۹ ـ ۳۰۰کشف‌الظنون: قانون.

آغاز موجود: بسمله‌قال‌الشیخ‌الامام .علاءالدین‌ابوالحسن‌علی‌بن...ابی‌الحزم القرشی‌قدحان‌لنا...ان‌نشرع فی‌شرح‌الکتاب الثالث من‌کتب القانون...ولیکن‌کلامنافی تحقیق‌المطالب علی‌نسق‌کلامناالسابق‌وکثیر من‌مباحث هذاالکتاب قدسلف القول‌فیهافی شرح‌الکتاب الاول فلذلك راینا‌ان‌یکون‌کلامنا...باختصار...بحث مفرد قدراینا‌ان‌بندأ قبل‌شروعنا...بتقسیم‌الامراض بحسب‌اعضاء.

پایان‌نسخه: ولذلك‌یعرض‌لمن‌اطال‌النظرفی‌البیاض‌کمد ولله‌الحمدوالشکر دائما (دنبال شرح این‌سخن‌شیخ:(القمورقدمحدث‌من‌الضوءالغالب).

[۶۰۳۵مجموعه]

دفتریست‌به‌قلم شکسته‌نستعلیق میرزا محمود طبیب مورخ ۱۲۷۳ برگ اول یادداشتی از میرزا طاهر تنکابنی دیده میشود.
قطع خشتی ۶/ × ۲۳ ح تیماجی زرد صفحات ۶۸۰و ۳۴۰ برگ سطور ۱۹ کاغذ فرنگی سفید شماره ثبت‌قدیم ۳۸۷۴.

تحریر اقلیدس **(عربی)**

از خواجه نصیر طوسی
برهانی که خواجه برقضیه «نسبة دوکره» برکتاب تحریر اقلیدس افزوده ودر

پاره‌ای از نسخ هست درپایان این نسخه نیز وجود دارد و در پایان چنین آمده است :
«وانمالم‌اورده فی‌الکتاب‌لکونه مبنیاعلی ماهوخارج منه فمن‌شاءفیلحقه والله‌الموفق» .

[۶۰۳۶]

نسخه‌ایست بخط شکسته نستعلیق مورخ ۱۰۶۸ .
قطع: نیم خشتی ۱۲/۵ × ۳/۵ح تیماجی‌عنابی‌صفحات : (۱۸۴ برگ) سطور: ۱۸۲
کاغذ دولت‌آبادی شماره‌ثبت قدیم ۲۲۱۸۵ .

جوامع‌الاسکندرانیین لکتاب جالینوس (عربی)

تحریر ابوالفرج عبدالله طبیب فیلسوف وترجمه حبیش و حنین بن‌اسحاق .
دربارهٔ کتابهایی‌که علماء اسکندریه از مؤلفات جالینوس فراهم آورده‌اند و به «جوامع اسکندرانی» شهرت یافته ، رجوع شود به‌فهرست ابن ندیم چاپ مصر :۴۰۳ ترجمه‌آن بقلم رضا تجدد :۵۱۷عیون الانباء ۱ :۹۴۹۰ مجله معهد المخطوطات ۵: ۲۸۷ـ۲۹۰ فهرست دانشگاه۴: ۷۲۱ . مجلس ۲: ۳۰۵ـ۳۰۷لیدن(هوتسما) .:۹۵ـ۹۶
مجموعه‌هایی‌که از این رساله‌ها در دست است از نظر تعداد وترتیب مختلف است (و واصل‌آن بگفتهٔ ابن ندیم شانزده رساله‌است) اینك فهرست رساله‌های موجود در مجموعه حاضر :

۱ : الصناعة الصغیرة

این‌کتاب درفهرست ابن‌ندیم ودرنسخه مجموعه ایاصوفیه و کتاب دوم جوامع (شانزده‌کتاب) جالینوس‌است . این‌کتاب را حنین‌بن‌اسحاق از یونانی به‌سریانی‌ترجمه کرده وبعد (ظاهراً) بدست ابوالفرج به‌عربی‌ترجمه شده .
موضوع سخن دراین‌کتاب علائم واسباب صحت ومرض است ودر آغاز آن از مسالك مختلف اطباء در تعلیم ونیز از روش تعلیم جالینوس در کتاب حاضر و درکتاب اثبات‌الطب وروش جداگانه او درکتاب اسطقسات،مزاج ، قوی‌الطبیعه وبازروش‌دیگر

او درکتابهای علل واعراض ، مواضع‌الاهله وحیلة‌البرء ، یاد شده. درجای دیگراین کتاب، صورتهای تراکیب حادثه، ازدونسخه سریانی نقل‌شده وچنین پیداست‌که سخن مترجم است یا جامع .

آغاز: جوامع الاسکندرانیین لکتاب‌جالینوس‌فی‌الصناعة‌الصغیرة. انحاءالمسالك فی‌التعالیم بحسب رأی بعض‌الناس خمسه‌احدهاالمسلك‌الذی یجری الامرفیه .

پایان: وبالریاضة‌المعتدله‌بمنزله‌المشی‌المعتدل فی‌الحمام‌والرکوب . تمت‌جوامع الاسکندرانیین فی‌الصناعة‌الصغیره .

۲ـ کتاب فی‌النبض‌الصغیر

= کتاب جالینوس‌است به‌عنوان طوثون یا طوثرن ودیگرنوآموزان به‌ترجمه حبیش‌بن‌اعسم مسیحی . حبیش‌به زبان یونانی‌وسریانی‌آشنابوده وعلاوه برترجمه‌هایی که از سریانی (ترجمه‌های استادش حنین‌بن اسحاق‌ازیونانی) دارد ،کتابهایی‌را نیز خوداز یونانی به عربی برگردانده.جالینوس دراین‌کتاب انواع‌نبض و اسباب طبیعی و غیرطبیعی تغییریافتن‌آنراروشن‌ساخته. درنسخه‌شماره۳/ ۵۲۱ مجلس،درآغازکتاب‌النبض با نسخه حاضر تفاوتی به چشم میخورد .

آغاز: نسخه حاضر: بسمله جوامع الاسکندرانیین لکتاب‌جالینوس‌الی‌طوثن(۱) فی‌النبض للمتعلمین‌العروق والضوارب‌منهامالایدرك حرکته حساومنهاماتدرك .

پایان: احس من‌یحسه ان‌العرق‌کانه رمل تمت‌جوامع...والحمدلله ولی‌الحمد.

۳ ـ کتاب فی‌التاتی لشفاءالامراض

این‌کتاب را جالینوس بخواهش اغلوقن(۲) (که فیلسوفی بود علاقمند به آثار طبی جالینوس) وبنام او وبرای استفادهٔ همه نوآموزان طب وآشنایی آنان با درمان بیماریها نوشته است وترجمهٔ سریانی‌آن ازحنین است .

---

۱ ـ طوثرن ۲ـ کلاوکنا

این کتاب دارای دومقاله ومقاله اول دوبخش است بدین ترتیب :

بخش اول ازمقالهٔ اول ـ درتبهای ساده .

بخش دوم ـ توصیف ودرمان تبهای آمیخته باعوارض دیگر .

مقاله دوم ـ دروصف نشانی ورمها وشیوهٔ درمان آنها .

مقالهٔ دوم با سخن مترجم (حنین یا حبیش) آغاز شده است .

درآغاز مقاله نخست ، از کتاب حاضر اصطلاحات بقراط در « طبیعه » تفسیر گردیده ویکی ازکتابهای بقراط که جالینوس شرح کرده کتاب طبیعة الانسان است .

آغاز: جوامع الاسکندرانین لکتاب جالینوس الی غلوقن جوامع المقالة الاولی منه اسم الطبیعه یجری فی کلام بقراط علی اربعه انحاء .

پایان: مقاله اولی : الورم الحار الصلب الذی یدافع اللمس ویولم تمت جوامع ... المقاله الاولی من کتاب جالینوس الی غلوقن .

آغاز مقاله ۲ : بسمله جوامع الاسکندرانین للمقالة الثانیه من کتاب جالینوس الی اغلوقن من الامراض اشیاء تعرض فی کل ندره وقد ذکرها جالینوس فی کتبه التی قصد بها الکاملین .

پایان: والمعفن اقل قوة والطف تمت جوامع ... المقالة الثانیه... الی اغلوقن

۴ـ کتاب اسطقسات

ابن ندیم این کتاب را درشمار جوامع اسکندرانی (شانزده کتاب) یاد کرده ودر شمار شروح جالینوس بر آثار بقراط نیز اثری بدین نام یاد شده . اماهمانگونه که ابن ابی اصیبعه تصریح کرده وازمطالعه کتاب نیز استفاده میشود که جالینوس اسطقسات را در تفسیر رای بقراط نوشته . این کتاب را انقلاوس اسکندرانی در شمار جوامع در آورده و حنین آنرا به سریانی ترجمه کرده وعیسی بن اسحاق بن ابی زرعه آنرا از سریانی به عربی ترجمه وتکمیل کرده (نوشته کهن پشت برگ اول اسطقسات در نسخه حاضر) .

نکته‌ای دیگر که درنسخه حاضر بدان باز میخوریم آنست که اسطقسات به ضمیمه کتاب امزجه وقوی‌الطبیعی وکتاب التشریح (تشریح در۵ مقاله) دراین دفتر باعنوان «جزء دوم ازجوامع اسکندرانی» یادشده واین نگارنده اینگونه تقسیم جوامع رادر مدرکی ونسخه‌ای‌دیگرندیده‌ام . متن نوشتهٔ پشت برگ مزبوراینست :

«الجزء الثانی من‌جوامع الاسکندرانیین‌لکتاب جالینوس الستة عشر المنسوبه الی انقلاووس‌الاسکندرانی اصلاح عیسی‌بن اسحاق‌بن ابی‌زرعه جمیعها من‌السریانی و نقل ماشذ ونقص منها واستخراجه معانی فصولها وثمرة معانیها ویتضمن هذا الجزء کتاب الاسطقسات ،کتاب الامزجه،کتاب‌القوی الطبیعیه و کتاب التشریح» نکته دیگر کدازاین نوشته فهمیده میشود،اشاره به‌تصرفات واضافات ابن ابی‌زرعه است درترجمه این‌کتابها ازسریانی .

ابن‌ابی‌اصیبعه این‌پنج‌کتاب‌راهریك‌جداگانه‌باذکراغراض‌جالینوس‌درآنهاوتعداد مقالات آنهایادکرده ودرنسخه حاضر فهرست‌کامل مقالات وفصول و مطالب آنهانخست یکجا (پیش‌ازآغاز اسطقسات)ودرپایان‌فهرست‌کتاب‌اسطقات چنین آمده :

تمت فصول وثمرة جوامع‌کتاب الاسطقسات

آغازکتاب اسطقسات (یك مقاله در ۶۱ فصل):جوامع الاسکندرانیین لکتاب جالینوس فی‌الاسطقسات علی‌رای بقراط قال اجناس‌الاسطقسات ثلثه .

۵ ـ امزجه دارای سه مقاله .

آغاز (مقاله اولی دارای ۴۷ فصل) اقسام المزاج الجنسیه قسمان وذلك ان‌منه معتدلا .

آغاز مقاله ۲ (۵۳ فصل) . قال المزاج المعتدل یعرف باعتدال ماللبدن وما للنفس وماللطبیعه .

آغاز مقاله ۳ (۲۵ فصل) . بسمله . قال اسم‌الحار یتبع لماعلی‌کیفیه الحراره‌و اماعلی‌الجسم .

۶ـ کتاب القوی الطبیعی

این کتاب نیز دارای سه مقاله :

آغاز (مقاله اولی : ۳۸ فصل) : بسمله . قال القوی ثلثه اجناس فمنها نفسانیه و منها حیوانیه .

آغاز مقاله ۲ (۳۳فصل) : بسمله . من قوة واحده بعینها اعنی القوة الجاذبه یکون تمییز البول و تمیز المره .

آغاز مقاله ۳ (۵۷ فصل) : امر الغذاء یتم بثلثه اشیاء یلزمه .

۷ـ کتاب تشریح

= کتاب تشریح در پنج مقاله .

جالینوس چند کتاب دیگر در تشریح دارد و این تشریح که پزشکان اسکندرانی آنرا در شمار شانزده کتاب در آورده اند پنج مقاله است و بنوشتهٔ ابن ابی اصیبعه مقاله دوم (عضل) را جالینوس خطاب به متعلمان ننوشته اما پزشکان مزبور آنرا نیز با چهار مقاله دیگر (عظام ، عصب، رگهای زننده و رگهای ساکن) ضمیمه ساخته اما در نسخهٔ حاضر کتاب العضل نیز به عنوان متعلمان است .

درعیون الانباء هریك از مقالات جداگانه عنوان و تفسیر شده و در دفتر حاضر نیز برای مطالب هریك، فهرستی جداگانه آمده، در تشریح عضلات (در کتاب العضل) برخی از عضلات بدن با ترسیم حروف یونانی نشان داده شده و مترجم در آغاز کتاب ، دیگر کتابهای تشریح را مانند کتاب مارینوس لوقوس فالوقس، الیانس با این مقاله جالینوس سنجیده و آنرا از لحاظ استقصاء و کمال و ایجاز بر کتابهای آنان برتری داده است .

آغاز کتاب العضل : جوامع الاسکندر انیین للمقالة الثانیه من کتاب جالینوس فی التشریح للمتعلمین و هی فی تشریح العضل الفضائل فی التعالیم ثلثه احدها الاستقصاء فی الصفه والثانی استکمال المعانی والثالث الایجاز فی الکلام... فکان مارینوس اشدهم استقصاء الا انه لم یستتم المعانی... و لوقوس استتم المعانی.. الا انه لم یستقص و لم یوجز فی القول والیانس وفالوقس قد اوجز کل واحد منهما فی قوله الا انه لم یستتما المعانی و لم یستقصیا و اما هذا الکتاب

الذی ذکرفیه جالینوس تشریح العضل فانه فی شدة الاستقصاء یفوق کتاب مارینوس وفی استیفاء المعانی یفوق کتاب لوقوس وفی ایجاز القول واختصاره یفوق کتاب الیانس .

پایان موجود درنسخه (دنباله فصل ۳۹) : واذا تحرکت هذه العضله مع العضلة الاولی من هذه السبع یجتذب بهما القدم الی فوق واذا تحرکت .

دردفتر حاضر، ازکتاب پنج مقاله‌ای تشریح جالینوس تنها مقاله یکم (عظام) و مقاله (عضل) است وآغاز عظام وپایان عضل نیزدرست نیست . امافهرست تمام مقالات وفصول کتاب تشریح دردنباله سه فهرست دیگر (که قبلا اشاره شد) آمده ونشان میدهد که مقاله تشریح عظام ۷۰ فصل و عضل : ۴۱ فصل ومقاله تشریح عصب ۱۳ فصل ومقاله تشریح عروق ضوارب ۱۷ وغیر ضوارب (یاتشریح شرایین) ۴ فصل است .

۸- کتاب تعرف علل الاعضاء الباطنه .

این کتاب در شش مقاله است وکتاب المواضح الالمه نیز خوانده میشود . در مقاله ۱ و ۲ شیوه‌های متداول بین عامه درشناسایی بیماریها وتخطئه شیوه ارخیجانس پزشك وچهار مقاله دیگر دربیان بیماریهای اجزاء سراسر بدن انسان است وآغاز از دماغ است .

ابن ابی اصیبعه این کتاب رادرشمار مؤلفات جالینوس آورده اما آنرا ازجوامع ندانسته وبجای آن کتاب دیگری رابنام «العلل والاعراض» که دارای شش مقاله است ازجوامع اسکندرانی شناسد وگوید «مقالات پراکندهٔ جالینوس است که پزشکان اسکندریه آنهارا بصورت یك کتاب گرد آوردند».

ابن ندیم هردوکتاب رادر شمارهٔ جوامع یادکرده امادر دفتر حاضر تنها همین کتاب «تعرف علل الاعضاء الباطنه» است وهر مقاله دارای آغاز وانجام جداگانه است .

آغاز (مقاله اول) : بسمله جوامع کتاب جالینوس فی تعرف علل الاعضاء الباطنه المعروف بکتاب المواضع الالمه مماتولی جمعه الاسکندرانیون ترجمه حنین بن اسحاق المتطبب وهوست مقالات جوامع المقاله الاولی الاعضاء صنفان .

پایان: لان الامرعلی ماقال ابقراط ان العمل بغلظ والعطله تذوب تمت جوامع الاسکندر انیین للمقاله السادسه من کتـاب جالینوس من تعرف علل لاعضاء الباطنه و الحمدلله ولی الحمدو مستحقه.

۹ـ کتاب النبض الکبیر .

کتاب بزرگ جالینوس در نبض که پزشکان اسکندریه یکی ازشانزده کتاب (جوامع ستة عشر) قرارداده اند دارای شانزده مقاله درچهار قسمت ودر دفترحاضر مقاله نخستین هر بخش ومجموعاً چهارمقاله ازکتاپ نبض نوشته شده ،

موضوع بخشهای این کتاب ترتیب چنین است .

۱ ـ اصناف نبض ۲ ـ شناسنایی نبض ۳ ـ اسباب نبضهای مختلف ۴ ـ نخستین شناسایی نبض (تقدمة المعرفه) .

آغاز بخش اول (مقاله اولی): اجناس النبض اعنی اصنافه عشره

آغاز بخش دوم (مقاله اولی): علم النبص ینقسم اربعة اقسام .

آغاز بخش سـوم (مقاله اولی): بسمله اسباب النبض ثلثه فمنهاموجبه ومنهاسالبه

آغاز بخش چهـارم (مقاله اولی): بسمله تقدمه المعرفه یقـال علی نحوین احدهما عام .

۱۰ ـ کتاب البحران

این کتاب ترجمهٔ حنین ودارای سه مقاله است .

آغاز (مقاله اولی) : اصناف البحران سته احدها التغیر الذی یکون دفعة الی البرد

۱۱ ـ کتاب ایام البحران

این کتاب نیز سه مقاله است ومضمون سطور نخستین مقاله اولی (دراقسام بحران) دراین کتاب مطابق مقاله یکم کتاب البحران است .

ابن ابی اصیبعه غرض جالینوس را دراین کتاب بیان داشته است .

آغاز (مقاله اولی): اصناف البحران سته احدها التغیر السریع المائل الی الصحه .

۱۲ـ کتاب الحمیات = اصناف الحمیات (۱)

این کتاب دردومقاله است در مقاله اول دو نوع تب (اعضاء اصلی بدن وتب روح) و درمقاله دوم تب عفونی اخلاط را گفته است .

آغاز (مقاله اولی) : فصول الحمیات فصلان فمنها جوهریه و منها عرضیه

۱۳ ـ کتاب حیلة البرء

این کتاب چهارده مقاله است و بنوشته عیون الانباء «جالینوس نخست شش مقاله اول را برای مردی بنام ایارن نوشته و چون اوبمرد، جالینوس نیزدنبال کتاب را ناتمام گذاردتااینکه به‌خواهش (متعلم) دیگری بنام اوجانیانوس هست مقاله‌دیگر رانوشت» شاید به‌همین دلیل است که جالینوس آغاز مقاله هفتم فهرست چهارده مقاله واغراض و اغراض هرمقاله را یادکرده است .

درآغازمقاله نخست ، جالینوس از روش بقراط و ارسطو و ازکتابها و مؤلفات آنان و نیز از پیروان فلسفهٔ ارسطو ـ مشائیان ورواقیان ـ یادکرده ونیزروش خود را در این کتاب بتفصیل روشن ساخته ودراواخر مقاله ۶ بازجالینوس به سخن دربارهٔ بقراط پرداخته و از کتابها وآراء او یاد میکند .

عنوان این بخش چنین است : وصف ماذکره جالینوس مماقاله بقراط وماترکه من اقاویله » . وی میگوید :

بقراط نخستین کسی است که دریافت بدن انسان ازاسطقسات ترکیب شده وارسطو نخستین کسی است که اسطغسات همه‌احسام منحصر درچهارعنصردانست .

مقالات این کتاب (بنوشتهٔ ابن ندیم) همه ترجمه حنین است ودر پایان نسخه حاضر آمده‌که هفت مقاله‌آخر ترجمه ابوالفرج عبدالله بن طیب است

واینك فهرست مقالات کتاب حیلة البرء که جالینوس درآغاز مقاله ۷ آورده :

---

۱ ـ ابن ندیم : حمایات

کتاب حیلة البرء ینقسم الی‌اربع عشره مقاله الاولی منها یتکلم فی‌اشیاء تجری مجری التوطئه للصناعة‌الطبیه وفی‌الثانیه عدد الامراض وفی الثالثه فی مداواة القروح البسیطه و فی‌الرابعه مداوة القروح المرکبه و فی‌الخامسه مداواة القروح التی معها اعراض و فی‌الساسه مداوه الخلوع و الاعصاب و الثقب و فی‌السابعه ینظر فی الامراض المتشابهة الاجزاء و فی‌الثامنه یتکلم فی‌علاج حمی‌یوم و فی‌التاسعه فی علاج‌الحمی الدمویه و فی‌العاشره ... حمی‌الدق و فی الحادیة عشر علاج الحمیات التی من‌عفونة الاخلاط و فی‌الحادیه عشر علاج الحمیات التی من عفونة الاخلاط و فی‌الثانیه عشر الحمیات التی معها اعراض و الثانیه عشرو الرابعه عشرفی علاج الامراض الالیه

آغاز (مقاله اولی) : انه‌قدینتفع بمعرفة القانون والدستورفی حیلة البرء فی‌امرین‌احدهمامداواة الابدان والآخر مداواة الانفس وهذا هوالفلسفه ... الذی‌یقصد قصده الفلاسفه .

پایان (مقاله۱۴) : فیکفی‌الافسنتین فی‌قتلها واما العراض فسرخس تمت‌المقاله الرابعه عشرمن جوامع الاسکندرانیین لکتاب جالینوس فی‌حیلة البرء و تم الکتاب نقل ابی الفرج عبدالله‌بن طیب‌الفیلسوف من اول المقالة السابعه الی آخرالمقاله الرابعه عشروالحمدلله

۱۴ ـ تدبیر الاصحاء

این کتاب شش‌مقاله است و ابن ابی‌اصیبعه این کتاب را یاد نکرده وتنهاکتاب تفسیر مقاله بقراط در تدبیر اصحاء در یك مقاله»یادکرده است

آغاز (مقاله اولی) : قال‌ان البدن لوکان لایقبل التاثیر بمنزلة حجرالصام لکان مستغنیاعن صناعة .

پایان (مقاله۶) : فینبغی‌له ان یتمشی‌فیه‌شیاقلیلا تمت‌جوامع المقالة السادسه من‌کتاب جالینوس فی‌تدبیر الاصحاء و بتمامهاتم جمیع الکتاب

[۶۰۳۷]

نسخه‌ایست بخط نستعلیق قرن دهم ـ ه ، پشت صفحه اول سه تماك كهن و یكی از آنها مورخ ۱۰۵۴ است درچند برگ اول آثار رطوبت دیده میشود .
قطع خشتی ۱۹ × ۲۵/۵ سانتیمتر. جلد: تیماج قهوه‌ای با ترنج و عطف دامن كه بریده شده ، صفحات : ۷۹۶ ، سطور: ۲۱ . كاغذ: دولت آبادی ضخیم آهار مهره شماره ثبت قدیم : ۶۱۷۷۲ ، جدید : ۸۱۵۰

خلاصة التجارب **(فارسی)**

از بهاءالدوله حسین بن میر قوام الدین شاه قاسم بن شمس الدین محمد حسنی نور بخشی رازی (م ـ ۹۲۶) در ۲۴ باب(۱) تالیف ۹۰۷ـه .
چند نسخه از این كتاب در كتابخانه دانشگاه، ملك، مشهد و دانشكده پزشكی تهران هست فهرست دانشكده پزشكی : ۱۸۳ـ۱۸۸ مشار: ۶۱۲ ذریعه ۷ : ۲۱۷ فونان : ۲۸ بلوشه ۲: ۱۰۱ نشریه مركزی ۳: ۵۳۱۰ : ۱۱۱ مجلس ۲: ۲۹۴ منزوی ۱: ۵۲۷ بانكی پور ۶ : ۱۲

آغاز : حمدلااحصا حكیمی را به كمال حكمت . . اما بعد چنین معروض میدارد خادم فقراء بهاء الدوله هداه‌الله . . كه‌این بیچاره را بعضی از تجاب طبی .. در اوان سنه سبع و تسعمایـه در مسكن طرشت من قری راز اتفاق افتاد مشتمل بر بیست و هشت باب

پایان : حاوی معالجات بی‌بدلان یونان جامع مداوات ... هندوستان وموجز كتابهای پیشین

[۶۰۳۸]

نسخه‌ایست بخط نستعلیق (شیوه‌هندی) مورخ ۱۰۹۲ عناوین بشنگرف دارای یك سرلوح وجداول قطع : رحلی ۲۰ × ۳۴ ج تیماج قرمز صفحات ۸۷۹ (برگ ۴۴۰) سطور: ۲۱ كاغذ: هندی سفید شماره ثبت قدیم ۶۱۹۱۰ جدید : ۸۲۸۱

---

۱ ــ فهرست ابواب كتاب درفهرست ره آورد یادشده

مجموعهٔ پزشکی و ریاضی **(فارسی)**

۱ـلوایح‌القمر (ص۲ ـ ۱۴۲دفتر)
ازمولی حسین کاشفی

۲ ـ مفتاح الفرج (ص ۱۴۳ ـ
قاعده‌ای چند ازمفتاح‌الفرح (یامفتاح‌الفرج) (دراحکام نجوم)
آغاز موجود:قاعده‌ای چند : . . اول درمعرفت مزاج درجها
پایان: وچون درخانه دیگری باشد فعل اوممتزج گردد بفعل‌خداوند خانه

[۶۰۳۹ مجموعه]

دفتریست بخط‌شکسته نستعلیق‌خوب‌قرن۱۲ـه‌بایك‌سرلوح‌مذهب . عناوین بشنگرف ، صفحات محشی .
قطع‌رقعی۹/۵ × ۱۵ج تیماج مشکی‌صفحات :۱۵۸سطور :۱۵کاغذ :فرنکی‌آهاردار شمارهٔ ثبت قدیم۶۱۹۱۳جدید : ۸۲۸۴ .

مجموعهٔ ریاضی **(فارسی)**

۱ـهیئت (ص ۲ ـ ۱۲۷ دفتر)
از مولا علی قوشچی(م‍ـ۸۷۹)
مجلس ۶:۱۱۴،۹:۱۸۴ و۴۲۴و۱۰:۱۳۶و۳۷۰ مشار فارسی : ۱۶۶۹ دانشگاه ۴ : ۸۹۰ فهرست نسخه‌ها از احمد منزوی ج ۱ : ۳۷۰طرازی (قاهره) ۱:۲۶۰
آغاز: بسمله ، الحمدلله‌رب العالمین . . اما بعد این‌کتاب مشتمل است برمقدمه و دومقاله و خاتمه . .

انجام موجود : وغروب نکند و وضع فلك‌البروج چنان بود .

۲ ـ بیست‌باب درمعرفت‌تقویم (ص ۱۲۸ـ۱۵۸ دفتر)
عبدالعلی بیرجندی (م ـ ۹۳۴) شارح‌بیست باب خواجه در اسطرلاب ، خود این‌رساله‌بیست‌باب رادر تقویم نوشته مولی مظفرکنابادی آنرا شرح‌کرده است .
دانشگاه۴ : ۹۰۵ذریعه ۳ : ۱۸۸ سپهسالار ۳ : ۲۷۲ فهرست نسخه‌هااز احمد منزوی ۱ : ۲۴۶ قاهره (طرازی)۱:۳۳۱

آغاز: بسمله، وبه‌نستعین، اما بعد این مختصری است در معرفت تقویم تمام مشتمل است بر بیست باب. باب‌اول درحساب.

انجام: بعلامت روز یاشب پس علامات ساعات و دقایق گذشته از اول روز یا اول شب

۳ـ رساله درمعما (ص۱۶۰ـ۲۸۶ دفتر) **(فارسی)**

از میرحسین معمائی (م‌ـ۹۰۴)

مجلس: ۳ ۱۳۶ ـ ۱۳۷ ۱۷: ۳۱۲

آغاز:

بنام‌آنکه ازتألیف وترکیب   معمای جهـانرا داد ترتیب

انجام موجود: محتسب خمهای می‌دی برسرکویی بریخت

[۶۰۴۰ـ مجموعه]

دفتریست بخط نستعلیق شکسته تحریـری، شامل سه رساله عناوین بشنگرف شماره یك وسوم ازانجام ناقص است.

اشکال نجومی‌وهندسی نیزبشنگرف است.

قطع: رقعی۱۰/۵ × ۱۴۵. جلد: تیماج مشکی‌ضربی‌یك‌لا، صفحات: ۲۸۶. سطور: ۹. کاغذ: سفید فرنگی شمارهٔ ثبت قدیم: ۶۱۹۶۷ جدید۸۳۱۸

خلاصة الحساب **عربی**

از شیخ بهاءالدین محمد عاملی

دریك مقدمه وده باب‌وچندبار بچاپ‌رسیده‌است.

ذریعه ۲۲۴:۷، مجلس ۱۰: ۱۳۳و۱۷۸:۹

آغاز. نحمدك یامن لایحیط بجمع نعمه عدد.

انجام: عن‌اکثر اهل هذا الزمان فاحفظ وصیتی الیك والله حفیظ علیك

[۶۰۴۱]

نسخه‌ایست به خط نسخ حاجی بابا قزوینی حدود قرن ۱۳ ـ عناوین و جداول حساب بشنگرف است

در حواشی صفحات نسخه مطالبی در علم حساب و اعداد با قلم ریزتر به‌نقل از علمای حساب و کتب معروف نوشته شده و اینك اسامی آنان یاد میگردد : رضی‌الدین محمد ، شفای بوعلی ، گوهرمراد ، حدائق الانوارفخرالدین‌رازی، بهائیه ، قسطاس جوامع الحساب خواجه‌طوسی ، ملاحاجی بابا ، جواد، شمسیه ، قسطاس المستقیم ، کشکول ، عیون الحساب ملامحمد باقریزدی. ملاعلی ، نهایة الاحکام ، آقا رضی ، زین‌العابدین الموسوی الخانساری، شرح بهائیه (بیشتر حواشی از رضی‌الدین محمد است) .

قطع : رقعی۱۲/۵ × ۱۹. جلد: تیماج‌قهوه‌ای سجاف و عطف‌زرشکی‌صفحات : ۸۲ . سطور: ۱۲. کاغذ: نباتی رنگ شماره ثبت قدیم : ۶۱۹۶۸. جدید:۸۳۱۹ .

پنجاه‌باب سلطانی **(فارسی)**

از رکن الدین بن‌شرف الدین حسینی آملی در اسطرلاب (تالیف‌در ۸۶۰)

فهرست دانشگاه ۴ : ۸۴۲ مجلس ۲ : ۴۰۹مشهد۳ : ۳۰۵گورگیس‌عواد:۱۵۹

فهرست نسخه ها از احمد منزوی ۱ : ۲۴۹_۲۵۰

آغاز: بسمله ، و به ثقتی ، است و ثنای بی‌عد حضرت واجب التعظیمی راجل جلاله‌که آسمان...اما بعد چنین‌گوید محرر این رساله و مقرر این مقاله افقر عبادالله الولی رکن[الدین] بن شرف الدین‌الحسینی الآملی .

انجام: که شمالی یا جنوبی باشد توانند شناخت و همچنین اگر کرهٔ فلك مصور حاضر باشد بافق شهرمطلوب حرکت داده باعتبار تقویم این‌کواکب... وجدول اینست تصویر جدول‌کواکب ثوابت .

[۶۰۴۲]

نسخه‌ایست بخط نستعلیق ازقرن ۱۰یااوائل۱۱ـه رقم کاتب‌ندارد عناوین بشنگرف بابرگ‌اول ودوم وصالی شده ، کنار صفحات مختصری رطوبت دیده

قطع :۱۳ × ۲۹. جلد: تیماج مشکی ساده دور منگنه صفحات : ۱۴۰ ، سطور:۱۷ کاغذ : شکری ضخیم شماره ثبت قدیم : ۶۱۹۷۲. جدید: ۸۳۲۳ .

مفتاح الشفاء **(فارسی)**

از محمد حسین‌بن‌محمد جعفر بهبهانی

این‌کتاب در طب و معالجات شامل دو مطلب :

اول ـ تدبیر مصونیت مسافرین از امراض ساریه ، مشتمل بر دو فصل است مطلب دوم در معالجات امراض کلی ودفع گزندگان وحشرات .

این کتاب در فهرست فونان ودیگر فهارس (که دیده‌ام) یادنشده است

آغاز: بسمله ، الحمدلله رب العالمین امابعد چنین گوید گم گشتهٔ دیارسرگردانی و مبتلای برنج هیچ ندانی الواثق بالله ابن محمد جعفر محمد حسین بهبهانی که غرض ازاین وجیزه آنستکه .

انجام : ارضه اگر هدهد را درخانه نگاه دارند یا پراو را دودکنند ارضه از آنجا بگیریزد وارضه حیوانی است که چوب میخورد . سوس .

[۶۰۴۳]

نسخه‌ایست بخط نستعلیق قرن ۱۳ــ ه ،

سطور آخرورقم کاتب ودرپشت برگ آخر بعلت چسبیدگی به جلداز بین رفته ص اول دارای یك سرلوح کوچك مذهب وصفحه ۱ـ۲ دارای طلا کاری بین السطور. صفحات دارای جدول و کمندشنگرف .

قطع : رقعی ۱۱×۱۶. جلد: تیماج یك قهوه‌ای کمرنگ ضربی ومنگنه دار صفحات ۳۷۶ ـ سطور : ۱۵ ، کاغذ : فرنگی نازك سفید آهاردار . شمارهٔ ثبت قدیم : ۶۲۰۰۹ . جدید : ۸۳۵۷ .

تحفه‌درطب **(فارسی)**

از محمد مؤمن بن میرمحمد زمان تنکابنی دیلمی پزشك قرن ۱۱ــ ه

این کتاب اخیراً بامقدمه ویادداشتهای دکتر محمودنجم آبادی چاپ شده است

مشار فارسی : ج ۱: ۳۶۵ همین فهرست: ۵۴و۱۰۸ مقدمهٔ نجم آبادی

[۶۰۴۴]

نسخه‌ایست بخط نسخ خوش نوروز علی بن محمدکاظم الاصفهانی مورخ ۱۱۲۵ــ ه واو برای آقا محمود تاجر شیروانی نوشته با یك سرلوح زیبا تزیین‌شده بطلا ، شنگرف ، لاجورد و رنگهائی دیگر و تذهیب بین‌السطرین در ص ۲۹۱ صفحات غالباً مجدول بطلا و مرکب وعناوین بشنگرف .

قطع :رحلی۱۸ × ۲۷جلد:روغنی گل‌و بوته‌دار درون مشکی گل‌طلا صفحات: ۸۲۸ ، سطور:۲۶. کاغذ: شکری فرنگی نازک آهاردار شماره ثبت قدیم : ۶۲۰۳۳. جدید: ۸۳۷۹

عیون‌الحساب **(عربی)**

ازمحمد باقربن زین‌العابدین یزدی دانشمند ریاضی‌دان قرن ۱۱ـ هـ

این‌کتاب شامل یك مقدمه و۵ باب است و در شوروی چاپ عکسی‌شده

ذریعه : ۳۷۸:۱۵ مجلس۴:۲۲۹علم الفلك‌فی‌العراق عزاوی (مجله‌علمی‌دمشق) ۲۹ : ۴۰۳ فهرست دانشگاه ۴ : ۹۲۱ـ۹۲۵

کفایة‌الالباب‌درشرح‌عیون‌الحساب ازمحمدباقرسبط‌مؤلف دراین‌فهرست‌شناسانده خواهد شد .

آغاز: الحمدلله علی‌ما اولانا من ضروب نعمه وبعدفان علم الحساب‌کثیرالمنافع صادق المشارق والمطالع نتایج مقدماته خالیة عن‌الارتیاب .

انجام: فی‌النقطة الباقیه ولیکن هذا آخرما اردنا ایراده فی‌الرسالة والصلوة علی خاتم الرسالة .

[۶۰۴۵]

نسخه‌ایست بخط نسخ محمد بـاقر شریف‌کشمیری مورخ ۱۱۹۱ـ هـ عناوین بشنگرف چند مهر وتملك درپشت برگ نخست موجوداست .

بین اوراق نسخه‌چندصفحه با قلم دیگر بنقل از تحریر اکر مانالاوس ازخواجه‌نصیر نوشته شده .

قطع‌رقعی۱۲ × ۱۸/۵ .جلد : تیماج زرشکی با ترنج و نیم ترنج طلائی دور منگنه طلائی صفحات: ۳۷۶ . سطور: ۱۵ .کاغذ نباتی رنگ نازك شمارهٔ ثبت قدیم : ۶۲۱۸۱ . جدید : ۸۴۹۷ .

احسن الاغراض **(عربی)**

محمد بك شافعی دکتر در طب داخلی و مدرس و رئیس قصرعینی خدیوی در قاهره که درعهد خدیو محمد علی پاشا (سرسلسله دودمان خدیوی مصر) برای تحصیل طب‌بپاریس رفته است،دربازگشت‌بامرخدیو مزبور بنگارش این‌کتاب و ترجمهٔ‌آن از منابع فرانسوی پرداخته وآنرا در دوبخش بزرگ :

۱ـ تشخیص امراض .

۲ـ معالجه بیماریها

بپایان رسانید وچون خدیو فرمان داد تا این ترجمه عربی درمصر بچاپ رسد مؤلف خود با همکاری محمد تونسی (نویسنده مقدمه‌کتاب وناظر مدرسه)که با زبان فرانسوی‌وعربی و اصطلاحات‌پزشکی‌آشنایی‌کامل داشته ونیز باهمکاری متناوب برخی دیگرازمعلمان مدرسه خاصه‌سیدحسین رشیدی،آنرابانسخه اصل‌فرانسوی مقابله کرده وبرای چاپ آماده‌ساخته است

خدیومحمد علی پاشا،امیرلواء مدیر دیوان عموم مدارس مصررا مأمورچاپ‌این کتاب‌کرد ودر بولاق سال ۱۲۵۹ چاپ شد.مقدمه‌کتاب بقلم محمد تونسی است وازآن چنین فهمیده میشودکه این نام «احسن الاغراض» را او به‌این‌کتاب داده‌است .

محمد شافعی بك‌که در۱۲۶۳ ریاست مدرسه طب را داشت وتا۱۲۸۱ زنده بود پایان نامه دکتری خود را درباره دیسانتری (ذوسنطاریا)که ازدانشگاه‌پاریس‌گرفت درخاتمه بخش نخستین این‌کتاب آورد .

در خاتمهٔ بخش دوم دستورجامع داروهای مفرد ومرکب‌که خودآنها راآزموده ترتیب داد .

فهرست کامل بخشها و خاتمه‌های کتاب در آغاز نسخه (در ۳۹ صفحه)نوشته شده .

معجم المطبوعات:۱۰۹۳ و مقدمه کتاب (ص ۲ـ۶نسخه) .

[۶۰۴۶]

نسخه‌ایست بخط نسخ قرن۱۳ـ ه . درآغاز فهرست مندرجات در۳۹ صفحه ثبت شد قطع رحلی۲۱ × ۳۳ـ ج تیماجی قهوه‌ای صفحات۲۸۸ سطور۲۵ کاغذ فرنگی شماره ثبت قدیم ۵۰۶۷۱ جدید ۹۰۹۰

زیج گورکانی **(فارسی)**

زیج‌جدید ازالغ بیك‌گورکانی بایاری و راهنمایی قاضی‌زاده رومی‌وکاشی‌دارای چهارمقاله

فهرست دانشگاه ۴ : ۸۹۱ ریو ۲:۴۵۵ دیوان هند: ۱۲۲۱ مجلس ۷ :۱۳۸:

فهرست مشار : ۹۰۰ دائرة المعارف اسلامی ۲ : ۵۱۵ قدری طوغان : ۴۴۶ـ۴۴۸

عزاوی (مجلة مجمع علمی دمشق) ۲۸ : ۲۵۹ طرازی ۱ : ۲۹۲ الدومیلی : ۲۱۳

[۶۰۴۷]

نسخه‌ایست بخط گوناگون غلامعلی بن حبیب گیلانی مورخ ۱۰۳۰ ه عنوانها بشنگرف این نسخه در کتابخانه محمدولی میرزا بوده ودر ۱۲۲۶ بوسیله میرزا بابا عرض دیده‌شده قسمتی از اوائل دیباچه از نسخه افتاده حاشیه دو برگ اول و آخر وصالی شده . تملك محمدافضل بن مسعود گنابادی درذیل نسخه دیده‌میشود .

قطع : رحلی ۱۹ × ۲۹/۵ سانتیمتر . جلد: تیماج عنابی باترنج ومنگنه. صفحات: ۴۴۴ . سطور : گوناگون . کاغذ فرنگی . شماره ثبت قدیم : ۶۱۳۱۹ . جدید: ۸۰۱۱

بحر الجواهر **(فارسی)**

از: عبدالوهاب بن میرزا محمدامین شهشهانی (درعلم دفترداری)

این فهرست شماره ۶۰۱۷ فهرست نسخه‌ها از منزوی: ۱۴۱ـ۱۴۲

[۶۰۴۸]

نسخه‌ایست بخط نستعلیق ابراهیم‌حسینی بن حسن تفرشی حسینی مورخ ۱۲۷۷ ه ـ عنوانها بشنگرف پشت صفحه اول یادداشتی درباره مشهد رضوی بقلم عباس فرزند میرزا ابوالقاسم سمنانی مورخ ۱۰۳۲ ـ ه .

قطع : خشتی ۱۴/۵ × ۲۰/۵ سانتیمتر . جلد : مقوایی باکاغذ سبز وعطف پارچه صفحات، ۱۷۰ سطور : ۱۴ . کاغذ : فرنگی سفید . شماره ثبت قدیم ؛ ۶۱۳۱۶ . جدید : ۸۰۷۰ .

مجموعه **(عربی)**

۱ ـ شرح خلاصة الحساب (ص۲ـ۹۰دفتر)

ازجواد بن سعدالله کاظمی بر خلاصة الحساب شیخ بهاء الدین محمدعاملی (م ـ ۱۰۳۰)

ذریعه۷ : ۲۲۴و۱۳ :۲۲۸ مشار: ـ عربی ۵۴۶ـ۵۴۷ سرگذشت و آثار بهائی

ازسعیدنفیسی : ۱۱۰ علم الفلك فی العراق عزاوی درمجله مجمع العلمی دمشق۲۹: ۴۰۰

مجلس۱۰ : ۸۸۸ فهرست دانشگاه : شماره ۴۸۵۳ (ج۱۴ : ۳۰۲۰) وج۶ص۲۲۸۷

آغاز: الحمدلله الواحد العظیم ... اما بعد فیقول اقل العباد جواد بن سعد بن جواد لما کان علم الحساب مما اشتهر

انجام : والکتمان وحقیق بالاستتار عن اکثر اهل هذا الزمان و احفظ وصیتی الیك والله حفیظ علیك

۲ـ مدائن‌العلوم (ص۲ «حاشیه دفتر» ـ ۹۰ دفتر) **(عربی)**

از محمدجعفر استرآبادی معروف به‌شریعتمدار ؟ دائرةالمعارف است شامل۱۵ فن ودرهند به‌چاپ‌رسیده .

فهرست مشار ـ عربی : ۸۲۰

آغاز: قال‌الغریق فی بحرغفران الباری‌محمدجعفر الاسترآبادی ان‌الغرض‌من‌خلق البریه افاضة‌النعم‌الابدیه الاخر ویه ولاریب ان‌ذلك .

انجام : والحاصل ان‌آداب‌المناظره... والنقل واتکل والمعارضه ویعرف کل ذلك بالملاحظه تمت بعون‌الله

نظم‌کبری (۹۰ـدرحاشیه ۱۱۵دفتر) **(فارسی)**

= ترجمهٔ‌منظوم‌کبری از نور علی‌شاه

رجوع‌شود به‌ذیل شماره۳۳۷۲/۸ (فهرست‌مجلس ۱۰ : ۱۲۲۱ـ۱۲۲۲)

نسخه حاضر تا تعریف فصل تام وغیرتام‌است.

آغاز: حمدبیحد مرخدائی‌را نخست | که بنامش نامها گردد درست

آنکه ازفضلش دو عالم روشن‌است | هیکل خاکی‌زفیضش گلشن‌است

انجام : [فصل] هم‌بود لفظ مرکب بردوحال | تام وغیرتام‌ای نیکومقال

۴ـ معرفت‌وقت‌وقبله (ص۲۳۳ـ ۵۰دفتر) **(عربی)**

دارای دو مقدمه دو باب و خاتمه

مقدمه‌اول ـ دوایر دوم‌ـطول‌وعرض‌بلادباب اول‌درمعرفت وقت و باب‌دوم معرفة قبله خاتمه احکام صبح وشفق وبقیه اوقات‌دارای‌دوفصل

این نسخه دیباچه ندارد

آغاز: اعلم انه‌لماکان معرفة الوقت والقبله من‌اهم مقدمات‌الصلوة ولم‌یکن کیفیتها ... فی کتب‌الفقهاء‌بل‌احال بعضهم‌الی‌علم‌الهیئة ... اردت ان‌اکتب‌لهم‌رساله‌مغنیة عن‌الرجوع الی کتب‌الهیئه

۵- شرح بیست باب در اسطرلاب (ص۲۳۴- ۳۷۸ دفتر) **(فارسی)**

ازمولی عبدالعلی بن محمد بیرجندی (۹۷۴۴) بر بیست باب خواجه نصیرطوسی

ذریعه ۱۳: ۱۳۰ مجلس ۱۰ : ۷۲۷ دانشگاه ج ۴ ۹۰۴ وشمارهٔ ۲۳۰۰ و ۲۴۸۰

آثار واحوال خواجه :۲۳۵-۲۳۹ فهرست نسخه‌ها ازمنزوی ۳۱۲-۳۱۴

آغاز: فاتحه‌خطاب درهرباب وخاتمه‌مقال درهمه‌حال وسپاس‌وستایش

انجام : وترتیب اجزاء کتاب شرح بیست باب در معرفت قواعداسطرلاب بسعی بنده بی‌بضاعت المستوثق بعنایة ربه‌الهادی تمت بالخیر .

۶- خزائن‌العلوم (ص۲۶۶ - «حاشیه» ۳۲۹ دفتر) **(عربی)**

ازمحمد جعفراسترآبادی شریعتمدار دراصول فقه

ذریعه : ج ۷- ۱۵۵ .

این رساله مشتمل بریك مقدمه وسه فن ویك خاتمه‌است.

آغاز: اعلم ان‌علم‌الاصول‌هوالعلم بالقواعد الممهدة‌للاقتدار علی‌استنباط الاحکام الشرعیه الفرعیه‌عن ادلتهاالتفصیلیه

انجام : والازالة اصل‌الاصل مما تستلزم‌العسرالمعدم‌بقوله تعالی یریدالله بکم الیسر ولایرید بکم العسر .

[۶۰۴۹ - مجموعه]

دفتریست باقلم‌های گوناگون مورخ نسخ ۱۲۳۴ در اواسط دفتر نیزچند صفحه‌ای باقلم دیگری دراکسیر و چندنسخه داروئی و اذکار وعزایم‌بطور پراکنده نوشته شده است عناوین بشنگرف .

قطع: رقعی ۱۸ × ۲۱ . جلد : تیماج عنابی عطف وسجاف مشکی صفحات : ۴۰۰ . سطور : ۲۱ . کاغذ: فرنگی شکری شماره‌ثبت‌قدیم: ۸۰۵۲۷ ، جدید: ۸۹۷۴

مجموعهٔ ریاضی

(فارسی و عربی)

۱- شرح بیست باب (ص۲ - ۱۲۲ دفتر) **(فارسی)**

ازنظام‌الدین عبدالعلی بی محمدبن حسین بیرجندی (م ۹۴۴) بربیست باب خواجه نصیر در اسطرلاب .

رجوع شود به‌ذیل‌شماره ۶۰۴۹/۵ (ص۳۹ همین‌فهرست) .

۲- العمل بالربع المجیب(ص ۱۲۲-۱۲۳ دفتر) **(عربی)**

= الفتحیه از ابوعبدالله محمد بن محمد سبط ماردینی (م ۸۲۶-۹۳۴)

کشف الظنون ۸۶۷ فهرست خدیوی (ریاضیات) ۲۷۶-۲۷۷ و ۲۸۸ اوقاف بغداد: ۳۳۰

لیدن: (هوتسما) : ۸۹ بروکلمان ۲ : ۱۳۵۷ لدومیلی : ۵۵۳

این رساله دارای یك مقدمه و بیست باب است و نسخه ما تا اول باب هفتم است و فهرست آنها این است :

باب اول : معرفت اخذ الارتفاع .

باب دوم: معرفت جیب القوس .

باب سوم: معرفت میل اول وارتفاع هرروز.

باب چهارم : معرفت عرض بلد .

باب پنجم : معرفت بعدالقطر من الجیوب المبسوط.

باب ششم: معرفت اصل المطلق .

باب هفتم: معرفت نصف الفضله و نصف القوس وقوس النهار و اللیل .

دراین کتابخانه مجموعه‌ای از رسائل ریاضی سبط ماردینی هست که معرفی میگردد .

آغاز: الحمدلله رب العالمین و بعد قال الشیخ الفاضل ابوعبدالله محمد سبط الماردینی رحمة‌الله علیه هذه رسالة فی العمل بالربع المجیب علی مقدمه.

انجام موجود : من آخر القوس هو نصف قوس النهار ان کان المیل مخالفاً والا فهو نصف قوس اللیل فزد نصف الفضله .

۳ - تحریر اقلیدس (ص ۱۲۵-۱۳۶ دفتر) **(عربی)**

بخشی کوتاه از تحریر هندسه اقلیدس .

آغاز موجود: مشترکان امافی الکره فدایره ... واما فی السطح فخط... ثم یتوهم

سطحا آخر قاطعا للکره وللسطح المماس وقایماعلیه و علی السطح .

انجام : کفایة فایده للمبتدی وتذکرة للمنتهی و نختم الکتاب بحمدالله وحسن توفیقه لارب غیره ولامعبود سواده .

[۶۰۵۰ مجموعه]

دفتریست بخط نستعلیق شکسته ونسخ محمد امین بن عبدالحسین هروی و محمدجعفر بن عبدالحسین هروی مورخ ۱۰۵۶ ـ ه شماره دو ازپایانش ناقص است وشماره سوم از آغازش افتادگی دارد.

عناوین واشکال هیئت ونجوم بشنگرف برگ اول وصالی و مختصری پارگی دارد.

قطع: خشتی ۱۱ × ۲۱/۵ . جلد : تیماج زرشکی یك لا : صفحات: ۱۳۶. سطور : ۲۵ .کاغذ شکری آهاردار اصفهانی شماره ثبت قدیم: ۵۰۵۱۸ . جدید. ۸۹۶۷

مجموعهٔ ریاضی (فارسی)

۱ـ حاشیه شرح رساله هیئت (ص۳ ـ ۱۰۵ دفتر)

= شرح یاحاشیه ازمیرزاحبیب تویسرکانی برشرح مصلح الدین محمدلاری انصاری بررساله قوشچی درهیئت .

این حاشیه دردفتر حاضر ضمیمه نسخه‌ای ازشرح لاری است .

رجوع شود به فهرست دانشگاه ۱۲: ۲۷۴۹

آغاز: قوله فی الفارسی هیئت همچون ابرومیغ ومانندآن ازکائنات چون تحقیق مقام وتوضیح مرام وکیفیت حصول این اجسام جهة .

انجام : وعلی هذا القیاس گیرند ذوالحجه را ودرهرسی سال یازده بار ذوالحجه سی گیرند .

۲- شرح هیئت (ص ۱۰۶- ۳۲۰ دفتر)

ازمحمد مصلح‌الدین لاری‌انصاری (م-۹۷۹) برفارسی هیئت مولی علی قوشچی ذریعه ج۱۳: ۳۷۷ گاهنامه ۱۳۱۱: ۱۷۱ (تهرانی‌اوراهمان‌عبدالحی‌پنداشته‌است)

ریوج۱: ۱۱۵-۱۱۶ بانکی‌پور ۱۱: ۶۵-۶۶ دانشگاه ۴ : ۸۸۳

آغاز: همایون نامهٔ‌که مزین بنام واجب‌الاعظام پادشاهی بود ... اما بعدمقیم زاویهٔ خاکساری‌ومحاط دائره بی‌اعتباری ... مصور رای ارباب‌الباب میگرداندکه‌این مائده‌ایست پرفایده که تعلق یافته برسالهٔ فارسی درهیئت .

انجام : درخلاف جهة ظل بود چه مکه‌مشرقی است وجهت ظل غربی‌والسلام قدتم تسوید هذاالکتاب الشریف یوم‌الاربعاء . سنه۱۳۱۶ .

درحواشی وبرگهای کوچك الصاقی میان‌این نسخه، بیشترشرح تویسرکانی وقسمتهایی ازیك شرح دیگر (بدون تصریح به نام شارح) نقل شده ودرصفحه پایان نسخه‌که دارای کنارهای وسیع وسطرهای کوتاهی است‌بخش «خاتمهٔ»شرح تویسرکانی نوشته شده عنوان «خاتمه» دربالای صفحه آغازودرپایین صفحه‌به‌کنار رقم‌کاتب نسخه شرح لاری، بدین‌گونه پایان یافته « وجرم اصغرثوابت مرصوده بیست‌برابرزمین است والله اعلم باطوارهم واوضاعهم تم بتاریخ یوم سابع شهر ذی‌الحجه‌الحرام سده ۱۲۱٤ ».ودر زیرنوشته مزبوراین نوشته دیده میشود«تم‌تسوید هذاالکتاب الشریف باتفاق وهمراهی رضا ولد جناب جلالتمآب میرزا محمد علیخان دام اقباله غرهٔ شهرذی‌الحجة‌الحرام ۱۳۱٦» . بنابراین ، تاریخ ۱۲۱٤از آن پایان تألیف حاشیهٔ‌تویسرکانی برشرح هیئت لاری است .(۱)

۱- ازاین حاشیه یك‌نسخه دردانشگاه هست‌که ناقص است وخاتمه را ندارد.(شمارهٔ ۳۸۵۵ فهرست‌مجلد ۱۲: ۲۷۴۹).

[۶۰۵۱- مجموعه]

دفتریست بخط نستعلیق عبدالصمد بن عبدالحسن نیشابوری مورخ ۱۳۱۶_عناوین واشکال نجومی بشنگرف و سیاه .

قطع : ۱۸ × ۲۲/۵ . جلدعنابی ساده . صفحات: ۳۲۰ سطور: ۱۷ . کاغذفرنگی شکری شماره ثبت قدیم : ۵۰۵۱۱ جدید : ۸۹۶۱ .

مجموعه‌پزشکی (فارسی)

۱ - اصول‌شیمی‌آلی (ص ۲- ۱۲۰دفتر)

از میرزا کاظم خان‌محلاتی(مطارح:۳۰۳)

این رساله ترجمه ازفرانسه (برای دارالفنون) از درسهایی که در مدرسه طب پاریس‌گفته شده است و تافصل دوزدهم است.

آغاز: سابق براین‌شیمی‌آلی عبارت بود ازمعرفت مواد وجوهریات ماخوذه از از اجزاء واعضای نباتی وحیوانی ومعرفت به‌صفات .

انجام : بجوشانند مانند تمام‌اسیدهاجذب‌آب‌کندوتبدیل‌شود به‌اسیداسپارتیك فصل دوازدهم درالکلهای ترای‌نمك ؟

۲ -گیاه‌شناسی (ص۱۲۱_۳۵۶ دفتر) **(فارسی)**

از میرزاکاظم‌خان مترجم رساله‌بالا .

آغاز: نباتات که موضوع علم گیاه شناسی میباشد عبارتند از موجودات ذوی حیاتیکه بواسطه .

انجام موجود : - آمیخته بیکدیگر روییده‌اند بعدازآن نباتات

[۶۰۵۲ ـ مجموعه]

دفتریست بخط نستعلیق ، حدود اوائل قرن ۱۴ ـ ه شیمی آلی و گیاه شناسی هردو رساله ناقص است . برخی ترکیبهای شیمی به‌لاتین‌است .

قطع خشتی : ۲۱/۵×۱۳/۵ . جلد مقوائی مشکی عطف و گوشه پارچه‌زرد صفحات : ۳۵۶ . سطور : ۲۰ . کاغذ فرنگی نازك خطدار شماره ثبت قدیم : ۵۰۵۰۹ جدید: ۸۹۵۹

فرس نامه **(فارسی)**

از محمدبن محمد (قرن۸ـه)

وی این رساله‌رادر ۷۶۷ برای امیر نصرة بن ملك مظفر الدین[1] باکالیجار تألیف کرده این کتاب دارای دو قسماست :

قسم اول درمعرفت اسبان وسال ورنگ و نیك و بدآن دارای برچهل باب .

قسم دوم : در علم بیطره ومعالجه ومداوای اسبان دربیان مبایعت شرعی

این بخش درسی‌وسه فصل است.

ذریعه ۱۶ :۱۷۰ فهرست نسخه‌ها از منزوی ۱ : ۴۴۱ و۴۴۲ تاریخ نظم و نثر در ایران از نفیسی : ۷۵۵

---

۱ ـ فهرست ابواب وفصلهای هردوقسم را مؤلف خود در دیباچه بدینگونه‌میآورد که هر دو ویاچندعنوان را یکجا پشت سرهم و سپس موضوع مندرج در آنها با هم یاد میکند ، چنانکه باب اول تاپنجم رایکجا وپس‌ازآن موضوع این‌پنج باب‌رانیزیکجایادمیکند وسپس باب ۶و۷ وهمچنین تاآخر.در ستایش ابوالمظفر باکالیجار بتفصیل‌رفته و گوید «در عنفوان شباب که‌به‌ولی عهدی برتخت ملك متمکن گشت ازعهدۀ معظمات امور که آباءو اجدادکرام به‌تصدی آن اشغال بیرون‌نتوانستندآمد» .

در دیباچه از دیگر اسبنامه‌ها (بدون تصریح به‌نام ونام مؤلف) یادکنه و گویداین کتاب را ازآنهابیرون‌آورده باعبارتی که «تمامت خوانندگان‌فهم‌توانندکرد» تنهاازفرسنامه محمدحیلی درکتاب‌یاد میکند .

آغاز: الحمدلله حمدا یوافی نعمه ویکافی...اما بعد چون بر رای اصحاب بصیرت وارباب بصارت وسریرت پوشیده نماند که دین وملك توام... سیف الدنیا والحق والملك و والاسلام والدین نصرة بن الملك السعید الشهید المنصور المبرور مظفرالدین باکلنجار (کذا...) خلدالله دولته وابد صولته ...پیوسته میفرمود که تألیفی کند...که تمامت خوانندگان فهم توانند کرد...در تاریخ شهر رمضان سنه سبع وستین وسبعمائه الهجریه...وآنرا بر دو قسم: قسم اول درمعرفت اسبان وسال ورنك ونیك بدآن .

انجام: علاج دیگر راوند پارهٔ بستانند وبا روغن گرم پارهٔ بجوشانند تا سیاه گردد وبعدازآن بریش دوم مالند تمت .

[۶۰۵۳]

نسخه ایست بخط نستعلیق . حدود قرن ۱۱ ه فاقد رقم کاتب . عناوین بشنگرف صفحات: باجدول یك خطی شنگرف صفحه ۲و۳ مجدول چندخطی با یك سرلوح رنگ آمیزی شده به لاجورد وسرخ کنار برگهای اول وصالی شده پائین صفحات آبدیده است

قطع : خشتی ۱۳ × ۲۲ جلد: تیماج سبز زنگاری ساده ضربی صفحات: ۱۲۰ سطور: ۱۷ کاغذ : هندی نباتی تیره ، شماره ثبت قدیم : ۵۰۴۸۱ جدید : ۸۹۴۲

شرح قانون **(عربی)**

ازعلاءالدین علی بن ابی الحزم قرشی برقانون ابن سینا

وی شرح برکلیات (کتاب اول) رابه تفصیل نگاشته و مباحث تشریح (شرح تعلیم ۵ ازفن یکم ازکتاب اول) راازآن جداساخته وبخشی جداگانه قرارداده ودرآن بخش خودسخنها وفصلهای جالب وتازه دارد.وی درشرح کلیات (برخلاف دیگر بخشها) در ذیل هرفصل خود چند عنوان «مبحث» میآورد ودربرخی ازاین «مباحث» مسائلی براصل قانون میافزاید

درفصل حدطب، چهار مبحث دارد و درمبحث ۳ سخن از این است که تقسیم طب به‌جزء علمی وعملی ازقبیل تقسیم کل به‌اجزاء است یاکلی به جزئیات

ابن النفیس دراین مبحث ازشرح خود براشارات وبرهدایه وشرح خودبرکتاب کوچك که نهایة الایجاز نام‌دارد یاد وتحقیق در مسئلهٔ بالا راازآن کتاب نقل‌میکند.

کتاب حاضرشرح کلیات قانون‌است اماعنوانهای آن بجای «قال الشیخ» و«الشرح» «قوله» است‌ودرآغاز شرح،عنوان ندارد.

(نسخه دانشگاه چنین نیست وعنوانهای آن مانند دیگر اجزاء این شرح است)

مرحوم میرزاطاهر تنکابنی (مالك‌قبلی این نسخه)پشت برگ اول نوشته است«شرح بخش تشریح قانون(که درکتاب اول حذف شده) درکتابخانه من جداگانه موجود است»ونیز نوشته است «شرح‌قرشی برکتاب ۲(مفردات) تاکنون‌دیده نشده».

قنواتی جای نسخه‌های‌شرح قرشی‌را برقانون (درکتابخانه‌های‌دنیا) نشان داده‌اما بدون‌تعیین اجزاء شرح.

فهرست دانشگاه۴: ۷۸۷ قنواتی ص۲۰۵

آغاز موجود: در نسخه حاضر (مقداری از دیباچه شرح افتاده) : هوالمنطق واماالثانی وهوالذی لایقصدلافادته العصمه‌فی‌غیره ... قوله‌الفصل‌الاول‌من‌التعلیم‌الاول... فی‌حدالطب الحدفی‌اللغه العربیه‌المنع سمی‌الباب حدادا.

پایان فلیکن هذاالقدر من‌کلامناالمختصرفی‌الاصول‌الکلیه‌لصناعة الطب ولناخذ فی‌تصنیف‌کتاب فی‌الادویه المفرده الفاظ‌الکتاب فی‌هذاالفصل غنیه عن‌الشرح فلنشرع الآن فی‌عمل‌الکتاب‌الذی‌فی‌التشریح‌مستعینین‌بالله ومتوکلین‌علیه.

[۶۰۵۴]

نسخه‌ایست بخط‌نسخ (شیوه‌ترکی) مورخ۱۱۱۸ عناوین‌شنگرف

قطع وزیری بزرگ ۱۶ × ۲۹ ج تیماجی ساغری باترنج مذهب صفحات ۷۰۱ (۳۵۱ برگ) . طور ۲۹ کاغذ دولت آبادی شکری شماره ثبت قدیم ۲۳۸۷۳ جدید ۱۰۱۶۲

التکمله

(عربی)

= شرح تذکرهٔ خواجه نصیر در هیئت از شمس الدین محمد بن احمد خفری (م-۹۵۷ھ) . خفری (بنوشتهٔ خود او در دیباچه) تمام شرح سید شریف را بر تذکره عینا در این شرح آورده است .

آثار واحوال خواجه از مدرس رضوی: ۲۳۰ دانشگاه ۴: ۹۱۰ مجلس ۲: ۸۹ ذریعه ۴: ۴۰۹ و ۱۳ : ۱۴۴ وهمین فهرست : شرح تذکره از گرگانی

آغاز: تعالیت یاذا العرش الاعلی ... اما بعد فیقول الفقیر ... محمد بن احمد الخفری ... وسمیته بالتکمله فی شرح التذکره واوردت فیه ما استنبطته من کتب القوم مع ما استخرجته بقریحتی ... لاسیما فیما یتعلق بالعروض والمحاذات التی قد قیل فی حلها انها من المحالات. الفیض فی اللغه سیلان الماء الناشی من الکثره .

پایان: سنه اثنی وثلثین وتسعمائه هجریه والحمدلله علی افضاله

[۶۰۵۵]

نسخه ایست بخط شکسته نستعلیق حسین بن محمد باقر مورخ ۱۲۳۵ در کنار ص ۱ فقراتی از «بعض حواشی» نقل شده

قطع خشتی ۱۵ × ۲۱ ج تیماجی مشکی صفحات ۲۳۹ (۲۳۰ برگ) سطور ۲۶ کاغذ فرنگی سفید شماره ثبت قدیم ۲۲۱۸۲

المغنی

(عربی)

شرح الموجز علاء الدین ابن النفیس قرشی (م-۶۸۷) از سدید الدین کازرونی

کشف الظنون: قانون فهرست نسخ مصنفات ابن سینا از مهدوی: ۱۹۵ قنواتی: ۲۰۶-۲۰۸ مجلس ۲: ۳۰۹ و ۱۰: ۱۷۱ دانشکده پزشکی: ۹۰ همین فهرست: ۲۲

نسخه حاضر بخشی ازفن اول است .

آغاز: قال الشیخ الامام علاء الدین علی بن ابی الحزم المتطبب صیغة تفعل ههنا

للمبالغه مثل تقدس و تمجد قد رتبت هذا الكتاب على اربعة فنون الترتيب وضع كل شيء في موضعه .

[۶۰۵۶]

نسخه‌ایست بخط نسخ (شیوهٔ ترکی) درقرن ۱۲ـ هـ حاشیه‌هایی با نشان منه و نیز اصلاحات وتفسیر برخی از لغات (فارسی و عربی) در کنار صفحات ثبت شده
قطع خشتی ۱۵/۵ × ۲۱ ج تیماجی مشکی صفحات ۳۷۴ (۱۸۷ برگ) کاغذ ترکی شماره ثبت قدیم ۲۲۱۸۶ جدید: ۱۰۱۵۷

شرح قانون **(عربی)**

ازعلاء الدین علی بن ابی الحزم قرشی .

نسخه حاضر (درست مانند نسخه کهن شمارهٔ ۵۱۰) شرح است بر کتاب ۳ و ۴ و ۵ قانون ابن سینا و ابن النفیس در آغاز شرح هر یك از کتابهای قانون دیباچه‌ای مشابه و نیز یك بحث مفرد» در کلیات دارد .

پایان کتاب شرح کتاب ۳ (گ ۲۹۸ ر) : قال الشیخ ضعف الرجل الشرح و عبارة الکتاب فی هذا ظاهرة صریحه بینه غنیه عن الشرح پایان شرح کتاب ۴ (گ ۴۵۷ ر) : قال الشیخ موت الدم تحت الظفر... الشرح... هذه ظاهرة.. ملنختم الکتاب الرابع من کتب القانون ...اذ کتاب الاقرآبادین تقدم شرحه مع شرح الادویه المفرده .

پایان: شرح کتاب ۵ : الشرح ان هذا معجون مساو فی القوه للمعجون الهندی ، وهو یقوی المعده ایضا وان باقی الکلام.. ظاهر .

[۶۰۵۷]

نسخه‌ایست بخط شکسته نستعلیق میرزا علی اکبر طبیب پسر ابوالقاسم مورخ ۱۲۴۱- ۱۲۴۲ ودر شیراز نوشته شده کاتب در ذیل هر کتاب رقم دارد
قطع رحلی ۲۰ × ۳۰ ج تیماجی مشکی صفحات ۹۳۴ سطور ۲۴ کاغذ فرنگی شماره ثبت قدیم ۲۳۸۷۲

شرح قانون **(عربی)**

ازقطب الدین ابراهیم بن علی بن محمد سلمی مصری وی هنگامی که قانون را

ازامام فخررازی فرامیگرفته، بسیارفوائد طبی حفظ ومشکلات‌قانون را حل‌کرده است سپس‌این یادداشت‌ها را بنام «سیدالوزراء دستورالعراقین افتخار جهان محمدبن احمد ساوجی» دراین‌کتاب‌گردآورده است. وی‌خود در دیباچه میگوید دراین شرح نخست تتبع مختصر ایلاقی‌کردم وسپس آنرا رهاکرده به‌شرح قانون پرداختم» اماچیزی که مشهود است‌آنست‌که وی دراوائل این‌شرح، نخست‌سخنها و شکوك امام رازی را نقل میکند و براساس سخن‌او مباحثی میآورد وپس‌از چند فصل،آن‌روش‌را ترك‌گفته‌و به‌نقل سخن‌امام‌التزام ندارد .

عناوین این‌شرح (مانند شرح فخررازی) «المتن» و «التفسیر» است

مجلس ۱۴۹۴:۱۰ قنوانی : ۲۰۷ مهدوی : ۱۹۳ اوقاف بغداد .

آغاز: بسمله الحمدلله المدبرالحکیم..اما بعدیقول سیدنا واستادنا...قطب‌المله والدین . اکرم‌الوزراء ابراهیم‌بن‌علی‌بن‌محمد سلمی‌مصری .. انی لم‌ازل‌فی‌صبای ومنذ عقلت احب‌العلوم.

پایان: وذلك‌سبب‌لاستیلاء الضعف علی‌تم‌الکتاب فی‌عشرین جمادی‌الاخری سنه خمس وعشرین وسبعمائه‌کتبه‌حکیم‌بن محمدالاصفهانی

[۶۰۵۸]

نسخه‌ایست‌بخط نسخ حکیم‌بن‌محمداصفهانی مورخ ۷۲۵ متن‌قانون ودرحواشی نسخه نقل‌شده میرزاطاهر تنکابنی درپشت برگ‌اول‌یادداشت‌دارد

قطع‌خشتی ۱۷ × ۲۳/۵ ج‌تیماجی‌سبزصفحات (۲۶۶ برگ) سطور ۲۳ کاغذ. دولت آبادی شماره ثبت قدیم ۲۳۸۷۵

خلاصهٔ شفائی **(فارسی)**

ازمظفربن محمدحسینی‌کاشانی (م-۹۶۳)ملقب به‌حکیم شفائی ومؤلف‌قرابادین شفائی شماره ۱۵/۲۸۶۷و۳۴۰۴

شفائی‌این‌کتاب‌را«ازجهة تذکر نفس‌خود» نوشته‌و«خلاصهٔ‌تصانیف اعاظم‌حکماء در هرباب ازمباحث‌طبی‌انتخاب ... ودر این‌کتاب جمع‌نمود...ازلباس‌عربی‌عریان ساخت وبکسوة فارسی مزین‌گردانید» .

نسخ این کتاب شفائی (برخلاف قرابادین) ظاهر بسیار نادر است و فونان نیز آنرا یاد نکرده.

صاحب ذریعه (که آنرا با نام خلاصة الشفاء یاد میکند) دو نسخه ازاین کتاب نشان‌داده‌اند یکی نسخهٔ کامل درکتابخانه شیرازی و دیگری بخشی (مقاله) ازآن در کتابخانه خوانساری نجف .

خلاصه شفایی‌دارای ۲کتاب است بدین‌ترتیب :

کتاب اول مشتمل بر سه مطلب (۱ـ حفظ‌صحت۲ ـ علاج مرض بقول‌کلی ۳ ـ ادویه مفرده) .

کتاب دوم مشتمل بر سه فن (۱ ـ امراض خاصه ۲ ـ امراض غیر خاصه ۳ ـ ادویه‌مرکبه).

مطلب اول‌کتاب‌اول‌دارای دوزده باب ومطلب ۲ دارای ده باب ومطلب۳ دارای ۲ مقاله‌است (مقالهٔ۱ ـ درکلیات‌ادویه مفرده‌ومقالهٔ ۲ ـ ادویه مفرده به‌ترتیب‌الفبابی) وبخش بزرگ‌کتاب اول همین مقاله ادویه مفرده است.

فن‌اول‌ازکتاب۲دارای ۱۹ مقاله وفن ۲ دارای ۷ مقاله وفن۳ دارای ۳۳ باب .

مطلب ۳ ازکتاب اول و آغازکتاب ۲ و آغازفن ۲ (از کتاب ـ ۲) وآهمچنین غاز فن۳ هریك دارای دو خطبه و دیباچه جداگانه است .

رجوع شود به ذریعه ۷ : ۲۲۹ فهرست منزوی ۱ : ۵۲۹-۵۳۰

آغاز: بسمله‌حمدبی‌نهایت وثنای‌بی‌غایت‌حکیمی‌را ...وبعدفقیرحقیر...مظفر بن محمدحسینی شفای‌کاشانی راکثرت اشتغال‌به‌مطالعهٔ مؤلفات.. قدما .. باعث وداعی به تسوید این‌مقاله...شد...واین‌مجلدکه موسوم‌شدبه‌خلاصه شفائی مبتنی‌بردوکتاب‌است.

آغاز مطلب ۳ : بسمله الحمدلولیه . مطلب ثالث ازکتاب اول ازخلاصه‌شفائی مشتمل ، دومقاله .

آغازکتاب دوم ... حمد بی‌حدوثنای بی‌عدد حکیمی‌را که‌حکمت بالغه او نوع انسانرا ... برگزید .

آغاز فن ۲ : الحمدلله خالق الوری ...فن ثانی از کتاب ۱۲ازخلاصه شفائی در امراض غیر مختصه .

آغاز فن ۳ : الحمدلله حق حمده . فن ثالث‌کتاب خلاصه شفائی درادویه‌مرکبه ودرآن سی‌وسه‌باب است.

پایان کتاب: وقدری ازآن دردهن‌طفل‌ریزند والله‌الشافی .

[۶۰۵۹]

نسخه‌ایست به‌خط نسخ عزیزالله‌بن ابوالقاسم حسینی مورخ ۱۱۱۴ دو برگ اول وآخر وصالی عناوین بشنگرف برخی ازبرگها سیاه شده وچرکین‌است

قطع وزیری ۱۷ × ۲۴/۵ ح تیماجی قهوه‌ای صفحات : ۵۳۵ سطور : ۲۵ کاغذ : اصفهانی شماره ثبت قدیم ۲۳۸۱۹ جدید :

شرح‌قانون **(عربی)**

ازشمس‌الدین محمدبن محمودآملی(م – ۷۵۳) برقانون ابن‌سینا

فهرست دانشگاه ۴: ۷۷۷ ذریعه۱۳: ۳۸۹ قنواتی‌ص۲۵ مهدوی :۱۹۴

آغازکتاب اول (نسخه حاضر) : الحمدلله‌الذی‌دقت حکمته فی‌خلقة‌الانسان ... اما بعد فیقول‌المولی‌الاعظم...شمس‌الملة‌والدین‌محمدبن‌محمود الاملی ... لماتطابقت الاراء واتفقت‌العلماء علی‌ان اشدالعلوم .

این نسخه بخشی‌از شرح‌کتاب اول(کلیات) قانون است

پایان: فلنشرع فی الاسباب الغیرالضروریه والغیرالضاره للاحتیاج الی معرفتها ایضا قال رحمه‌الله .

[۶۰۶۰]

نسخه‌ایست به‌خط نسخ قرن ۱۱ ه – ذیل مجلد دیگرکه‌به‌خط‌همین‌کاتب است (وپس ازاین میشناسیم) تاریخ ۱۰۲۹ دارد ابواب‌کتاب درآغازنسخه‌هست

قطع: خشتی۱۸ × ۲۶ج تیماجی‌قرمزصفحات۷۲۰ (۳۶۱ برگ)سطور ۲۱ کاغذاصفهانی شماره ثبت‌قدیم ۲۳۸۶۸ جدید ۱۰۱۶۸

شرح قانون (عربی)

از شمس‌الدین محمد آملی ، این نسخه مجلد ۲ (شرح کتاب ۲ از قانون) رجوع‌شود به‌ذیل شماره ۶۰۶۰ (ص ۵۱ همین فهرست) .

[۶۰۶۱]

نسخه‌ایست به‌خط نسخ وثلث کاتب نسخه‌شماره قبل مورخ ۱۰۲۹. این نسخه ازفصل ۱۸ (ازآنجاکه‌درنسخه پیش‌قطع شده) آغاز میگردد .

آغاز موجود: الفصل الثامن عشر کلام کلی فی‌الاسباب التی یتفق للبدن غیر ضروریه ولاضاره‌اقول‌هذاالفصل فی‌کلام‌کلی فی‌الاشیاء .

پایان: (شرح کتاب۲) : ولناخذ فی تصنیف کتابنافی‌الادویة‌المفرده... وان‌یرزقه مایتمناه وان ینفع به‌فی‌دنیاه واخراه‌واتفق‌الفراغ‌من‌تصفیه... سنه‌ثلث‌وخمسین‌وسبعمایه واتمام هذالنسخه فی شهر رجب المرجب سنه الف‌وتسعه و عشرین .

عناوین بشنگرف . بر برگ اضافی اول نسخه ، محمودحسینی (ازمالکان نسخه)فهرست کتابهای کتابخانه خود را یادکرده است .

قطع وزیری ۱۸/۵ × ۲۶/۵ س تیماجی‌قرمزصفحات ۷۲۲ سطور ۲۱ کاغذ اصفهانی‌شماره ثبت قدیم ۲۳۸۶۸ جدید ۱۰۱۶۷ .

حاشیهٔ شرح قانون (عربی)

حاشیه‌حکیم علی‌گیلانی بر شرح شمس‌الدین محمدبن محمود آملی برقانون ابن‌سینا باقال واقول .

گیلانی درآغاز این‌حاشیه‌سرگذشت ابن‌سینارا آورده است .

فهرست‌مصنفات‌ابن‌سینا ازقنوانی: ۲۰۵ چاپی‌مشار: ۵۵۷ مجله‌معهدالمخطوطات ۵: ۲۹۲ ذریعه ۱۳: ۳۸۹ مجلس ۲: ۲۹۹

آغازکتاب‌اول (نسخه حاضر): الحمدلله علی‌توفیقه وحسن‌تسبیبه...وبعد فیقول العبدالمفتاق...ابوعلی‌حسین الشهیر بعلی‌بن‌حسین...هذه‌قواعدعدیده...علقتها علی‌شرح الاملی لقانون‌الشیخ...قوله ابوعلی‌الحسین...اقول‌الشیخ‌الرئیس لوفورالاشتهار.

پایان نسخه (کتاب اول) فلنأخذ فی الادویه المفرده تم شرح الکتاب الاول من القانون ویتلوه انشاء... شرح الکتاب الثانی فی الادویه المفرده .

[۶۰۶۲]

نسخه‌ایست به خط شکسته نستعلیق محمود حسینی طبیب مورخ ۱۲۹۰ (ظاهرا صاحب یاداشت موجود در نسخهٔ پیش).
قطع : خشتی ۱۶ × ۲۲/۵ ح تیماجی قرمز صفحات ۱۰۳۸ (۵۱۹ برگ) سطور کاغذ فرنگی سفید شماره ثبت قدیم ۲۳۷۸۰ جدید ۱۰۱۶۵

حاشیهٔ شرح قانون **(عربی)**

ازحکیم علی گیلانی ، این نسخه مجلد ۲ از آن کتاب (در شرح کتاب ۲ قانون = ادویه مفرده) است دنباله نسخه شماره ۶۰۶۲ و به خط آن کاتب نیست .

[۶۰۶۳]

نسخه‌ایست به نسخ ریز محمد افضل بن نامی تونی مورخ ۱۰۳۲ کاتب، نسخه را حسب امر «سراجا میرزامحمد قاسم بن میرزا عبدالقادر تونی» نوشته . عناوین بشنگرف از آغاز این مجلد اندکی افتاده .

آغاز موجود در نسخه : ابدالها وهذه طریقه حسنه لالتقاط مایرادمن الادویه بحسب کل غرض... الفصل الاول من المقالة الاولی فی امزجة الادویة المفرده .

پایان: غنقیلی بضم العین اسم للشلجم وقد ذکر .
قطع رحلی ۲۱ × ۲۸ ج تیماجی قرمز، سجاف عطف دامن دار صفحات ۵۷۳ (۲۸۷ برگ) سطور ۳۶ کاغذ دولت آبادی شماره ثبت قدیم ۲۳۸۶۹ جدید ۱۰۱۶۶

حاشیه شرح قانون **(عربی)**

از حکیم علی گیلانی ، مجلد ۴ (شرح کتاب ۴ قانون = امانه به قلم کاتب نسخه شماره ۶۰۶۶ و ۶۰۶۳) .

[۶۰۶۴]

نسخه‌ایست بخط نسخ ریز قرن ۱۲ اوائل ۱۳ ـ ه برگهای اول وآخر وصالی . صفحات نخستین نسخه محشی یادداشت تنکابنی پشت برگ اول وآثار رطوبتی کهن در برگهای آخر دیده میشود .

آغاز: بسمله الکتاب الرابع من القانون ...المرض الذی لایختص بعضو

پایان: وذکر روفس ان‌مصه فی‌کل یوم دفعات تنزگ ذلك .
دراول وآخر نسخه نوشته « باهتمام عبدالمؤمن »
قطع رحلی بزرگ ۳۰×۴۶ح تیماجی مشکی صفحات۳۴۳(۲۲۲ برگ)سطور ۴۹ کاغذهندی شمارهٔثبت قدیم ۲۳۸۷۱ جدید ۱۰۱۶۴ .

کشف‌الصناعة ومخزن البضاعة **(فارسی)**

= منتخبات محمدی از ملك الکتاب میرزا محمد بن محمد رفیع شیرازی (قرن ۱۴ـه) درتاریخ‌صنایع

این‌کتاب دوبار چاپ شده وبار دوم بااضافه صنایع مخترعه جدید بدان درپایان‌کتاب‌فرهنگی برای‌اصطلاحات‌صنعتی ترجمه‌ازفرانسدوانگلیسی به‌فارسی درج شده

مشار : ۱۲۶۴ ذریعه ۱۸ :۴۰

آغاز: پس ازپرستش صانع بیچون وستایش پیغمبران رهنمون و درود براولیا

انجام : ۱۶ اولن برابر است بایك پوندکه یك‌رطل باشد وآن یکصد مثقال است بموجب قانون بیست وپنجم ...کسی بدون اجازت میرزا محمد شیرازی ملك الکتاب طبع نخواهد شد ۱۳۲۶ ،

[۹۰۶۵]

نسخه ایست بخط نستعلیق ۱۳۲۶ـه در پایان نسخه مهری بنام «علیرضاالحسینی الجعفری» است
قطع : خشتی ۱۵×۲۲/۵ ، جلد : تیماج سرج یك‌لا، صفحات : ۱۵۶ ، سطور ۱۵ ،کاغذ : شکری فرنگی شمارهٔ قدیم ۴۱۶۳۰، جدید ۸۷۶۰

تحفه درطب **(فارسی)**

= تحفهٔ‌حکیم مؤمن، ازمحمدمؤمن بن محمدزمان‌حسینی‌تنکابنی

[۶۰۶۶]

نسخه ایست بخط نسخ ونستعلیق محمدبن حسن شوشتری مورخ ۱۲۳۳ درآغاز نسخه قبل از شروع چند صفحه فهرست مطالب را خط شکسته تحریری نوشته شده عناوین بشنگرف است درپشت برگ اول چند تملك موجود است

قطع خشتی ۱۵/۵ × ۲۲ ، جلد تیماج سرخ ساده ضربی ، صفحات ۸۲۴ ،سطور ۲۱ ، کاغذ ، فرنگی سفید آهاردار شماره ثبت قدیم ۴۱۵۹۱ جدید ۸۷۶۷

الارشاد لمصالح الانفس والاجساد (عربی)

ازموفق الدین اسماعیل بن هبة‌الله بن جمیع (یاهبة‌الله... بن اسماعیل اسرائیلی (م-۵۶۴)

رجوع شود بـه : کشف الظنون ۱ : ۸۶ ، بروکلمـان ذیل ۱ : ۸۹۲ مجلة معهدالمخطوطات العربیه ۵ : ۲۵۱ .معجم‌المؤلفین۱۳:۱۳۷-۱۳۸آهلوارد ش ۶۲۸۷

این کتاب درعلم طب‌وشامل چهار مقاله است :

مقاله اول: قوانین‌کلیهٔ بدن .

مقاله دوم : ادویه واغذیه

مقالهٔسوم : حفظ الصحه والمداواة

مقاله چهارم : ادویهٔ مرکبه

نسخه ماتنها مقاله اول ودوم‌است وازآغار مقاله اول دوفصل‌وازپایان مقاله دوم چند فصل افتاده دارد اینك فهرست فصول‌موجود :

مقاله اول : فصل ۳ : فی‌الاسطقسات فصل ۴ : فی‌المزاجات الاسطقسات فصل ۵ فی‌الاخلاط فصل ۶ : فی‌تقسیم الاعضاء فصل ۷ : فی‌العظام فصل ۸ : فی‌الغضاریف فصل ۹ : فی‌الاعصاب فصل۱۰ ــ فی‌الربـاطات فصل ۱۱ ــ فی‌الاوتار فصل ۱۲ ــ فی‌العروق الضـاربه والساکنه فصل ۱۳ ــ فی‌اللحم فصل ۱۴ ــ فی‌الشحم فصل ۱۵ ــ فی‌الاغشیه والجلد ــ فصل ۱۶ ــ فی‌الجواهر الخاصه فصل ۱۷ ــ فی‌العضل فصل ۱۸ــ فی‌الشعر والاظفار فصل ۱۹ ــفی‌تشریح الدماغ فصل۲۰ ــ فی‌تشریح العین فصل۲۱ ــ فی‌تشریح الانف فصل ۲۲ ــ فی‌تشریح الاذن فصل ۲۳ ــ فی تشریح الاعضاء التی یحتوی علیها . فصل ۲۴ ــ فی‌تشریح الحجزه والقصبه والـریه . ۲۵ ــ فی‌تشریح القلب . فصل ۲۶ ــ فی‌تشریح الصدر فصل ــ ۲۷ ــ فی‌تشریح الثدی .فصل ۲۸ : فی‌تشریح المری والمعدة فصل ۲۹ ــ فی تشریح الکبد فصـل ۳۰ ــ فی‌تشریح المرارة . فصل ۳۱ : فی‌تشریح

الطحال . فصل ۳۲ ـ فی تشریح الامعاء . فصل ۳۳ ـ فی تشریح الکلی . . . فصل ۳۴ ـ فی تشریح المثانه . فصل ۳۵ ـ فی تشریح الانثیین والقضیب . فصل ۳۶ ـ فی تشریح الرحم . فصل ۳۷ ـ فی الارواح . فصل ۳۸ ـ فی القوی والافعال . فصل ۳۹ ـ فی المنافع . فصل ۴۰ ـ فی احوال بدن الانسان من الامور المقربها . فصل ۴۱ ـ فی انواع الصحة واصنافها واعضاء بدن الانسان . فصل ۴۲ ـ فی اسباب الصحة : فصل ۴۳ ـ فی علامات الصحة . فصل ۴۴ ـ . فصل ۴۵ ـ فی علامات الامتلاء . فصل ۴۶ ـ فی طبایع الفصول . فصل ۴۷ ـ فی النبض . فصل ۴۸ ـ . فصل ۴۹ : فی البول . فصل ۵۰ ـ فی الفصد والحجامة والعروق المفصوده . فصل ۵۱ ـ فی القیء والاسهال . فصل ۵۲ ـ فی الاستحمام ومنافع الحمام ومضاره

مقاله دوم : درادویه مفرده واغذیه است ودارای دو فصل است

فصل اول : فیما یجب تقدیمه .

فصل دوم ـ درقوی اغذیه وادویه است .

آغازموجود (مقاله اول) : القوانین اللاتی تحفظ الصحه فی بدن الانسان وفی عضو عضو من الاعضاء . فصل دوم : فی الاسطقسات هی اقل جزء مما هوله اسطقس والذی هواقل جزء للشی

انجام مقالهٔ اول : قدیکون هذه فیهما طبیعیه اومستفاده بمایطبخ فیهما منها تمت المقالة الاولی بعون الملك الاولی

آغاز مقاله دوم : المقالة الثانیه من کتاب الارشاد لمصالح (درنسخه المصالح) الانفس فی الادویة المفرده و الاغذیه وهی فصلان الفصل الاول فیما یجب تقدیمه قبل الکلام .

انجام موجود مقاله دوم : ویورث علی القولنج واصلاحه بالعسیل الاانه ینفع المثانه ویحرك الباه

[۶۰۶۷]

نسخه ایست بخط نسخ‌حدود قرن ۱۲ ـ ه ، نسخه فاقد آغاز وانجام است ، کنار برگ اول دوم وصالی شده ، برخی ازصفحات محشی است .

قطع ؛ رقعی ۱۰/۵ × ۱۵ ، جلد : تیماج مشکی ساده ضربی ، صفحات : ۳۳۸ سطور ۱۵ ،کاغذ ، فرنگی سفید ، شمارر ثبت قدیم ۴۱۵۹۸ جدید ۸۷۷۶

تشریح **(فارسی)**

اصل ازدکتر پولاك حکیم‌باشی ومعلم مدرسه دارالفنون‌که بامر ناصر الدینشاه قاجار برای‌تدریس‌پزشکی‌ازفرانسه بایران‌دعوت شده‌بوده‌وترجمه (یاتحریر) ازمحمد حسین افشار معلم‌مدرسه دارالفنون شامل یك مقدمه پنج مقاله‌است وچاپ شده .

مشار : ۴۲۵ . ذریعه ۴ : ۱۸۴ نجم‌آبادی: ۲۴۷ملی۱:۲۰۸

آغاز: بیان‌علم تشریح بدانکه علم تشریح علمی است اصلی ازعلوم طب .

انجام : دم‌جفت آن‌لازم نیست بناء علی‌هذا ازحرکت خواهند افتاد .

[۶۰۶۸]

نسخه ایست بخط نسخ بما نعلی بن‌محمدعلی‌مورخ ۱۳۱۰ درمدرسه‌خان(تهران) تحریر شده ، برای‌تقسیم بندی عروق وامثال آن چند جدول باقلم‌سیاه کشیده شده، بعضی اسماء خارجی راباخط نوشتهٔ .

قطع‌رقعی۱۱ × ۱۸، جلد، تیماج ماشی دور منگنه، صفحات ، ۳۵۲ ' سطور ، ۱۵، کاغذ ، فرنگی شکری شماره ثبت قدیم ، ۴۱۶۴۲ ، جدید ، ۸۷۹۳

الموجز **(عربی)**

ازابن نفیس علی‌بن‌الحزم الشافعی (م ـ ۶۸۷) = تلخیص قانون شیخ‌الرئیس ابن سیناست .

ابن‌النفیس‌نخست قانون را شرح وبعد خلاصه‌کرده است .

کشف‌الظنون : ج ۲:۲۱۶ . همین فهرست: ۱۷

(جای نسخ الموجزدرفهرست قنواتی وره‌آورد یاد شده است) .

آغاز: بعد حمدالله عزوجل قدکتبت هذاالکتاب .

انجام : واذالسع الزنبورالصغیرعاضاً لسانه لم یرایه‌اللسعه ومن تدلك باصول ... من‌اللذع .

[۶۰۶۹]

نسخه‌ایست بخط نسخ ملامحمدبن شیخ‌عباس الجناحی مورخ ۱۲۴۰ ودرقریه جلیجه کتابت شده . عناوین بشنگرف . وبرگ اول وصالی شده .

قطع ، خشتی ۱۴ × ۱۹/۵ . جلد : تیماج مشکی‌ضربی . صفحات ، ۲۴۰ سطور : ۱۹ . کاغذ فرنگی سفید شماره‌ثبت قدیم : ۴۱۶۳۸ جدید : ۸۷۹۶

علم حساب (کتابچهٔ اول) **(فارسی)**

رساله‌ایست در علم حساب جدید وشامل دومجلد است ونسخه حاضرمجلداول‌تا پایان‌فصل دوم است .

آغاز: منظور اصلی از شماره ملاحظه نمودن است وچیزهای زیـاد را پشت سرهم وبا تکرارنمودن .

انجام : پس ازعمل تقسیم خود مقسوم نیزنسبت بر۹ باقی ۳ خواهد شد . که درست است ..وتتمه‌این‌که‌فصل‌سوم باشددرکتابچه‌دوم

[۶۰۷۰]

نسخه‌ایست بخط شکسته نستعلیق قرن ۱۴ ـ ه درپشت برگ قبل‌از آغاز مطالبی در علم هیئت نوشته شده است .

قطع : خشتی ۲۰/۱۴/۵ ، جلد : پارچه‌ای بوته جقه‌ای عطف وسجاف‌تیماج قهوه‌ای صفحات ۱۱۲ ، سطور : ۱۲ . کاغذ : شکری.شماره‌ثبت‌قدیم : ۴۹۲۱۳ . جدید، ۸۸۱۴.

شرح تذکره **(عربی)**

شرح عبدالعلی بـن محمـد حسین بیرجندی (م ـ ۹۳۴) برتذکرهٔ خواجـه نصیرالدین‌محمد طوسی درهیئت .

ذریعه : ۴_۱۳۵۰ مجلس ج ۱۰:۵۶۳ آثار واحوال خواجه از مدرس رضوی:
۹۲۳۹ همین فهرست:۴۶

آغاز: الحمدلله الذی خلق السموات والارض وجعل الظلمات والنورو .

انجام : استبعاد منکری الاسراء لیلة المعراج والله سبحانه الموفق والهادی ...
ونعم الوکیل تمت .

[۶۰۷۱]

نسخه‌ایست به خط شکسته نستعلیق عبدالوهاب بن محمد علی حسینی بیرجندی مورخ ۱۲۵۸ _ دوائر واشکال هندسی وعناوین درمتن وحاشیه بجوهر سرخ بالای متن به‌جوهر سرخ خط کشیده شده درکنارصفحات و برگهای کوچك وسط نسخه حاشیه‌هایی نوشته .

قطع : رحلی ۲۱ × ۳۱/۵ .جلد: تیماج مشکی سائیده شده دور منگنه صفحات ۲۹۸ سطور ۲۶ . کاغذ فرنگی سفید . شماره ثبت قدیم ۴۹۲۹۵ ، جدید ۸۸۶۱ .

شرح بیست باب درمعرفت اسطرلاب **(فارسی)**

از نظام الدین ملاعبدالعلی بن محمدحسین بیرجندی (م_۹۳۴) بر بیست باب خواجه نصیرالدین طوسی (م_۶۷۲) .

ص ۳۹ همین فهرست دیده شود .

[۶۰۷۲]

نسخه‌ایست بخط نستعلیق ... حدود قرن ۱۲ _ ه . عناوین بشنگرف اشکال هندسی بشنگرف ومرکب کنار برخی از برگها وصالی شده وآبدیده است .

قطع رقعی ۱۲ × ۱۶ . جلد تیماج مشکی ، ضربی صفحات ۲۵۰ . سطور ۱۷. کاغذ سمرقندی ضخیم آهاردار شماره ثبت قدیم ۴۹۲۷۱ . جدید ۸۸۶۷

بحرالجواهر **(فارسی)**

ازمیرزا عبدالوهاب بن محمد امین شهشهانی .

(ص ۵۸ همین فهرست) .

[٦٠٧٣]

نسخه‌ایست بخط نستعلیق شکسته . مورخ۱۲۷۴ ــ ه عناوین بجوهرسرخ . اندکی ازمقدمه‌کتاب ازنسخه ساقط است دربین‌صفحات نیز قسمتی سفیدمانده است .
قطع نیم خشتی ۱۶×۲۲ . جلد . گالینگورآبی عطف وگوشه‌میشه قهوه‌ای صفحات ۱۰۸ . سطور ۲۰ و.. کاغذ فرنگی سفیدآهاردار شماره ثبت قدیم ۴۹۲۵۷ جدید ۸۸۷۹.

مجموعۀ ریاضی (عربی)

۱ــ الشمسیه فی‌الحساب (ص۲-۹۵دفتر)

از نظام‌الدین حسن‌بن محمدبن حسین نیشابوری (م‌ــ۸۲۸) .
این کتاب دارای یك مقدمه ودوفن است .
مقدمه درتعریف حساب وموضوع آن وصوراعداد است.(دردوفصل)
فن اول‌ـ دراصول حساب (دوباب).
فن دوم درفروع حساب است (چهارباب).

ذریعه ۱۴ :۲۲۹ مجلس ۴ :۲۲۶ــ۲۲۷ دانشگاه ۶ :.۲۳۰۶،اوقاف بغداد: ۳۲۸

آغاز: الفصل الاول فی تعریف‌الحساب وبیان .

انجام : مطالب شریفه‌فی فن‌الحساب
والتوفیق من واهب العقل ... معین‌الدین محمد بن‌احمد ... سنه‌۹۵۹

۲ــ ذیل شمسیه (ص۹۶ـ۹۸دفتر) (عربی)

= ملحقات شمسیه . حل مسائلی است در جبرکه نظام در آخر شمسیه یاد کرده این ذیل در پایان بیشترنسخ شمسیه دیده میشود . نویسنده ذیل حمزه‌بن علی مشهوربه سعد بیهقی است درنسخه حاضر تنها سه‌مسئله آورده در نسخه افتاده

مجلس ۴ : ۲۲۷ــ۲۲۸

[۶۰۷۴]

نسخه‌ایست بخط نستعلیق معین‌الدین محمدبن‌احمد مورخ ۹۵۹ عناوین بشنگرف نسخه فاقد دیباچه وخطبه است ، درپشت برگ نخست‌دفتر تملك ومهرهایی است ، کنار برگ اول وآخر وصالی است

قطع رقعی۱۲/۵ × ۱۸/۵ . جلد تیماج زرشکی یك‌لا ـ ساده صفحات ۹۸ ، سطور ۱۵ کاغذ سمرقندی شکری شماره ثبت قدیم ۵۰۴۷۲ ، جدید ۸۹۳۸

فرس نامه **(فارسی)**

این فرسنامه منسوب به‌ارسطواست وبا نسخهٔشماره ۵۰۱۱دانشگاه‌تفاوتهایی‌دارد

فهرست دانشگاه ۴۰۸۴۱۵ : فهرست نسخه‌ها ازاحمد منزوی ۱ : ۴۴۰

آغاز فصل اول دروصف‌اسبان بدانکه ارسطا طالیس حکیم میفرماید که چون خواهی اسب نیك و بد را فرق‌کن بایدکه اول نظرکنی

انجام موجود: علی‌الصباح بگشایند و با روغن گاو چرب‌کنند و با پوست دنبه بردوراو ببندند هرآن بره‌که در زیر آن جلد بوده باشد جوشش‌کند .

[۶۰۷۵]

نسخه‌ایست بخط نستعلیق شکسته خوش قرن ۱۳ـ ه از پایان نسخه افتادگی دارد و همچنین‌آغازنسخه فاقد مقدمه اندکی‌باب اول است عناوین بشنگرف ، بالای صفحه اول نسخه مهربیضی شکل علی‌الحسینی مشهود است .

قطع ۱۳ × ۱۸ ، جلد تیماج عنابی با ترنج برجسته ، صفحات ۵۰ سطور ۱۱،کاغذ فرنگی شکری ، شماره ثبت قدیم ۵۰۴۸۳ ،جدید: ۸۹۴۴

مجموعهٔ ریاضی **(فارسی)**

۱ـ هیئت « رساله در ... » (ص۲ـ۱۰۲ دفتر)

از علاءالدین علی‌بن محمد قوشچی .

همین فهرست : ۳۱و۴۱ (شرح رساله هیئت ازلاری)

۴ـ بیست باب (ص ۱۰۲ـ۱۴۰ دفتر)

از خواجه نصیرالدین طوسی در اسطرلاب

مشار : ۲۴۹ مجلس ۹ :۴۲۴ ۱۰ :۸۶۸ فهرست سپهسالار۳ : . ۲۷۰ نسخه‌ها از منزوی ۱ :۲۴۳ آثاروا‌حوال خواجه:۲۳۹و۳۰۹ قاهره(طرازی)۱ :۲۸۳

آغاز: این مختصریست درمعرفت اسطرلاب مشتمل بر

[۶۰۷۶]

دفتریست بخط نستعلیق زیبا . مورخ ۱۱۵۵ـ ه ، اشکال هندسی وعمومی به‌لاجورد و شنگرف عناوین بشنگرف است کنارصفحه اول اندکی پاره شده .

قطع رقعی ۱۰/۵ × ۱۷/۵، جلد گالینگور مشکی عطف تیماج قهوه‌ای صفحات ۱۴ سطور ۱٤ کاغذ اصفهانی سفیدآهاردار شماره ثبت قدیم ۵۱۷-۵ ، جدید ۸۹۶۶

المعالجات البقراطیه **(عربی)**

ازابوالحسن احمدبن محمد طبری(م ـ ۳۶۰ـ ه) . این کناش بزرگ دارای ده مقاله است بدین ترتیب :

۱ـ کلیات طب و فلسفه ـ پنجاه فصل

۲ـ بیماریهای پوست سروچهره ـ ۳۶ باب

۳ـ » اعضاء داخلی سر ـ ۴۳ باب

۴ـ درمان بیماریهای چشم ـ ۵۴ باب

۵ـ » » گوش و بینی ـ ۳۴ باب

۶ـ » » دهان و گلو وگردن ـ ۵۸ باب

۷ـ » » پوست تن ـ ۶۰ باب

۸ـ » » سینه وجهاز تنفس وقلب ـ ۳۸ باب

۹ـ » » شکم ـ ۵۲ باب

۱۰ـ امراض کبد وطحال وامعاء وخواص و آثارآنها ـ ۴۹ باب

رجوع شود به‌فهرست دانشکده پزشکی تهران: ۴۴۶ نشریـهٔ مرکزی ۳:۳۸۳ـ ۳۸۴ دانشگاه ۶: ۲۴۲۵ـ۲۴۲۸. مجله‌معهدالمخطوطات‌العربیه ۵:۳۱۳ فهرست‌مجلس۲: ۳۰۸چهارمقاله عروضی با تعلیقات‌دکتر معین: ۳۷۰

[۶۰۷۷]

نسخه‌ایست بخط نسخ قرن ۱۰ تا اوائل ۱۱ـ ه، پشت برگ اول چند مهر بزرگ سلطنتی که نقش یکی از آنها «شاه جهان حسین» است و چند گواهی عرض «جزو جمع» دیده میشود.

کنار دو برگ اول وصالی شده، عنوانها در متن وحاشیه بشنگرف

قطع رحلی بزرگ۱۹×۳۳ ج تیماج مشکی رنگ صفحات ۸۱۶ سطور ۲۷ کاغذ اصفهانی ضخیم شماره ثبت قدیم ۶۱۲۲۶ جدید ۸۱۹۸

مجموعهٔ پزشکی

(فارسی)

۱ـ قرابادین‌شفائی (ص۲ـ۱۸۹ دفتر)

ازمظفر بن محمدحسینی‌شفائی (م‍ـ۹۶۳)

مجلس۹: ۱۰۱۸۲: ۸۷۶و۱۲۶۴ذریعهٔ۱۷: ۶۱فونان: ۸۲ـ۸۸همین‌فهرست: ۴۸

آغاز: الحمدلله الحکیم‌العلیم ... اما بعد پوشیده نماندکه فقیر، حقیر مظفر بن محمد الحسینی الشفائی.

انجام: بیست نوبت جماع تواندکرد بتوفیق ایزدتعالی تمت‌الرساله قرابادین مظفرالحسینی الشفائی الحکیم بعون‌الملك.

۲ـ خواص عرق‌گوگرد (ص۱۹۲ـ۱۹۶ دفتر)

منسوب به‌حضرت علی (ع) (مستفادازحدیثی‌است)

آغاز: الحمدلله الذی خلق المعرفة والحکمة من النور. اما بعد در شرح و بیان این کلمت که فاضلترین کلمات.

انجام: درون وبیرون آدمی‌است پاك‌کندوبغایت ماثور و محرب است

این نسخه قلمی گردیده سنه ۱۰۷۴ در قندهار .

۳ـ طب سکندری (ص ۱۹۲ـ۲۱۴ دفتر)

از اسکندر بیك طبیب (ظاهراً همان حکیم اسکندر بن اسماعیل مؤلف قرابادین سکندری و قانون حداث سکندری قرن ۱۲ـ هـ)

وی این رساله را پس از شرح قانونچه به اشارات نـواب محمد علیخان در معالجات بیماریهای رایج بین مردم (با حذف مقدمات متداول در کتابها) و مفردات و معاجین

ذریعه ۱۷: ۲۱ فونان :۱۰۴و۷۰ بنگال ۱ :۸۳۲ منزوی ۱: ۵۹۹

آغاز: بسمله، وبه ثقتی ، الحمدلله رب العالمین والصلوة والسلام ... بعد از شرح فارسی قانونچه حسب الاشاره نواب مستطاب:..خلف صدق قاسم خان نواب محمد علیخان احقر عباد اسکندر نامراد در معالجات بعضی ازامراض که بیشتر میان مردم... بی طول ذکر مقدمات طبی .

انجام : دیگر چیزهای صریح بسیاراست که هیچکدام باهم برابر نیست ایندوا که او را درست آمد .

[۶۰۷۸ـ مجموعه]

دفتریست بخط نستعلیق ریز و درشت محمدخان مورخ ۱۰۷۴ـ هـ وآنرا در قندهار نوشته عناوین بشنگرف ،کنار برخی برگها وصالی شده علاوه برسه رساله درطب درآغاز وانجام وسط دفتر نسخه‌ها وخواص دارد ولی نوشته .

قطع نیم خشتی ۱۴/۵ × ۲۳/۵ . جلد تیماج یشمی با ترنج برجسته صفحات ۲۱۴ سطور گوناگون . کاغذ سمرقندی نباتی رنگ شماره ثبت قدیم ۶۱۲۳۴ . جدید ۸۲۰۱

طب جدید کیمیائی **عربی**

اصل کتاب از براکلسوس جرمنی Paracels. der Germane واین کتاب ترجمه عربی آنست ویا ماخوذ از آن ونسخ آن بسیار است .

دارای یك مقدمه و۶مقاله‌و هرمقاله برفصولی چند مشتمل است .
ذریعهٔ ۱۵ : ۱۴۱ دانشکده پزشکی ۳۷۳ نشریه مرکزی ۳ : ۳۴۴ ، برلین (اهلورث)شمارهٔ۶۳۵۳-۷۳۵۲ مجلهٔمعهدالمخطوطات۵: ۲۸۰ .

آغاز: بسمله ، فهذا کتـاب الطب الجدید الکمیائی الذی اخترعه براکلسوس علی مقدمة ومقالات مقدمة فی تعریف الکیمیاو بیان الحاجة الیها فنقول الکیمیا لفظ یونانی

انجام‌موجود: و اغوص و لیس فی الاخر شدید تلطیف...قیراط دوطسوج است طسوج‌دوحبه است حبه یکجزو ازچهل وهشت جزو از یکدرهم است . (اضافهٔ کاتب)

[۶۰۷۹]

نسخه‌ایست بخط نستعلیق شکسته تحریری . مورخ ۱۲۸۵- ه عناوین بشنگرف . قطع ۱۶ ۲۱/۵ . جلد نیماج سرخ ضربی مقدار صفحات۱۷۸ . سطور ۱۳. کاغذ فرنگی سفید شماره ثبت قدیم ۶۱۷۶۳ . جدید۸۱۴۱

ذخیرهٔخوارزمشاهی

(فارسی)

ازسید اسماعیل گرگانی (م-۵۳۵)این نسخه شامل مجلد ۱-۵ ذخیره‌است

آغاز: الحمدلله حمدالشاکرین...اما بعدچون تقدیر ایزد تعالی چنان بود که جمع کنند .

پایان‌نسخه: چون قرص گل وگلنگبین وغیرآن سبب نکس شود .

[۶۰۸۰]

نسخه‌ایست بخط نستعلیق قرن۱۲یااواخر۱۱ - ه عنوانهاشنگرف کنار برخی برگها وصالی شده رقم‌کاتب ندارد . در حواشی بعضی از صفحات ودر پشت برگ نخست کتابها نوشته‌های پزشکی دیده میشود .کنار چندبرگ اول وآخر وصالی شده
قطع : وزیری ۱۴/٤ × ۲۵ سانتیمتر . جلد : تیماج لیمویی تیره ضربی ساییده شده صفحات : ۱۷۴۸ . سطور: ۱۸ . کاغذ : اصفهانی ضخیم. شماره‌ثبت قدیم ۶۱۷۶۶ . جدید ۸۱۴۴ .

ذخیرهٔ خوارزمشاهی (فارسی)

از سید اسماعیل بن حسن بن محمد بن احمد حسنی گرگانی .

ذریعه ۱۰ : ۱۰ مجلس ۲ : ۱۰،۲۹۵ : ۱۱۹۱ دانشگاه ۴ ۷۵۵: مشار : ۲۲۵۵:

فهرست فونان : ۲۴۰. بنگال ۱ : ۷۱۴ قاهره (طرازی) ۱ : ۱۹۶ منزوی (نسخه‌ها) ۱ : ۵۲۸

نسخه حاضر از دنباله باب ۵ از جزء ۲ از گفتار نخستین از کتاب ۶ است تا پایان باب ۶ از جزء ۶ از گفتار دهم از کتاب ۶ .

[۶۰۸۱]

نسخه‌ایست بخط نستعلیق درشت حاجی حسین لواسانی مورخ ۱۰۶۷ هـ عنوانها بشنگرف کنار ۲ برگ آخر وصالی شده .

قطع رحلی ۴۰ × ۲۹ سانتیمتر . جلد تیماج نگاری تیره ضربی صفحات ۷۰۰ . سطور ۱۵ . کاغذ ترکی آهارمهره ، شماره ثبت قدیم ۶۱۸۶۵ . جدید ۸۱۴۳ .

قانون (قرابادین) (عربی)

از شیخ الرئیس ابوعلی سینا . قرابادین (کتاب پنجم قانون) است در دو جمله :

جمله اول ـ داروهای مرکب که در دیگر کتب قرابادین یاد شده .

جمله دوم ـ داروهایی که ابن سینا خود درمورد بیماریهای گوناگون آزموده است.

[۶۰۸۲]

نسخه‌ایست بخط نسخ و نستعلیق مورخ ۱۰۵۰، عنوانها بشنگرف صفحه پس از پایان دو تمکت است یکی مورخ ۱۰۶۴ در چند برگ آخر نسخه پس از پایان قانون نسخه‌های مختلف پزشکی و نیز تفسیر برخی از مقادیر که در قانون نسخه یاد شده مانند اولیه وماسایر وجز آن بخط کهن (قرن ۱۱) نوشته شده. بریکی از این برگها تملك مجدالدین اسماعیل بن نظام الدین مورخ ۱۰۶۴ دیده میشود .

قطع وزیری ۱۴/۵ × ۲۴۵ سانتیمتر . جلد تیماج عنابی ترنجدار . صفحات ۳۴۰ سطور ۱۵ کاغذ اصفهانی شماره ثبت قدیم ۶۱۷۶۷ . جدید ۸۱۴۵ .

مجموعهٔ رياضى

۱- اشجار و اثمار **(فارسى)**

ازعلى‌شاه‌بن‌محمدبن قاسم‌خوارزمى بخارائى(قرن۷ـه)دراحكام‌نجوم‌واختيارات. اين كتاب داراى ۵ شجره وهرشجره چندين شعبه ودرهرشعبه چند ثمره است. بخارايى اين‌كتاب را براى فرزندان شمس‌الدين محمد وزير نوشته و در شعبه ۵ از ه شجره ۵ سرگذشت خود را نوشته كـه (بنوشته فهرست آن كتابخانه) درنسخه شماره ۴۹۹ دانشگاه هست اما درنسخه حاضرونسخه شماره ۲۰۲۰ مجلس وجود ندارد.

اين‌كتاب‌درهند چاپ شده است.

فهرست مجلس۲:۸۳شماره ۱۵۳ رضوى۳:۳۰۰(شماره ۳و۴)دانشگاه‌شماره‌هاى ۴۹۸ـ۴۹۹ فهرست ۴ص:۸۳۱ـ۸۳۳ فهرست نسخه‌هاى خطى ازاحمدمنزوى ۱:۲۳۶ مشار (بنام اثمارالشجر) :۲۰۴ سپهسالار ۳:۱۳۸

آغاز: حمد وثنا آفريدگارى راكه افلاك دوائرونجوم سوائر بيافريد... امابعد، چنين‌گويد مؤلف ... على شاه‌بن محمد قاسم خوارزمى .

پايان: وجوه ساعات تمام شب را ازبيست وچهاركم‌كنند باقى ساعات‌روزماند.

۲- سى فصل

ازخواجه نصيرالـدين طوسى درمعرفت تقـويم . نسخه حاضرفصل اول از آن كتاب است .

احوال وآثارخواجه :۲۲۵مجلس ۹:۶۱۲، ۱۰ :۳۳۲،۵۴، ۶۸۵، ۶۸۹ قاهره (طرازى) ۱:۲۱۶

۳ـتقويم (ص۵۴ـ۲۵۶ دفتر)

ازمحمود سراج درمعرف تقويم داراى سه قسمت :

۱ـ معرفت بروج وكواكب .

۲ـ ارقام وجداول تقاويم .

۳ـ آنچه درتقاویم نویسند .

دردانشگاه نسخه‌ای ازاین رساله هست‌که (ظاهـراً) فهرست بخشهای آن در دیباچه مؤلف‌آمده . دردیباچهٔ نسخه حاضرآغازفهرست «قسمها» نیامده وخود بخشی از قسم اول است .

دانشگاه شماره ۲۵۲۳/۲ فهرست نسخه‌هـای‌فارسی‌از احمـدمنزوی۱: ۲۶۹ .

آغاز: بسمله بعد ازحمد وسپاس بی‌قیاس ... چنین‌گوید العبدالمحتاج محمود سراج‌که این مختصریست درمعرف تقویم .

پایان موجود : زحل بخش اکبرومریخ بخش اصغروآفتاب وماه قران وتربیع ومقابله بخش‌اندودر .

۴ـ احکام‌کسوف‌وخسوف

بخشی ازکتابی است ودراین بخش (باب) احکام‌کسوف درتمام ماههای یکسال قمری ازمحرم تا ذی‌حجه‌یادشده‌درفهرست‌دانشگاه‌نسخه‌ای‌نزدیك بداین‌نسخه‌یادشده.

مجلس۱۰: ۳۲۸ نسخه‌هاازمنزوی ۱:۳۸.

آغاز: بسمله درب‌کتاب احکام‌کسوف وخسوف اگر درماه محرم‌آفتاب بگیرد دلیل‌کندکه درآن سال .

پایان: وارزانی نرخها باشد والعلم عندالله علی‌کل حال .

۵ـ نوروزنامه‌کردی

این نسخه نیـز بخشی است ازکتاب یا رساله‌ای کهن و احکام نوروز است در روزهای هفته .

آغاز: اگرنوروزشنبه درآید خداوند سال زحل وطالـع اودلودلیل‌کندکه در آن سال غم‌واندوه‌گفت وگوی مردمان بسیاربود .

پایان نسخه : اگرنوروزسه‌شنبه درآید خداوند سال مریخ بود وطالـع حمل

دلیل کندکه در آن سال حال سلطانان بقوت بود ودزدان وراه داران راحال نیکو گذرد ... ودروغ ووحیلت‌درمیان مردم بسیار بود .

[۶۰۸۳]

نسخه‌ایست بخط نستعلیق قرن ۹ ، اوائل ۱۰ـ ه عنوانها بشنگرف چند برگ جدول بشنگرف پس‌از شماره یکم نوشته شده ۱۳ برگ از اول دفتر تازه است وبسیار پر غلط . برگ ۱۳ و ۷ برگ کهن بعداز آن وصالی شده وچنین پیداست که نسخه دستخوش حریق شده بوده بقیه برگهای دفتر که کهن است بسیار پاکیزه مانده است . دنباله شماره ۳ و۴و۵ در دفتر ساقط شده ،

قطع خشتی کوچك ۱۳ × ۱۷/۵ سانتیمتر . جلد . تیماج مشکی یك لا . صفحات ۲۶۲ . سطور ۲۲ . کاغذ سمرقندی برگهای تازه‌فرنگی ضخیم . شماره ثبت قدیم ۶۱۷۷۰ جدید ۸۱۴۸ .

المغنی

(عربی)

شرح سدید کازرونی برموجزالقانون علاءالدین ابن‌النفیس قرشی

فهرست‌مجلس ۲ :۳۰۹ـ۳۱۰ مجلهٔ‌معهدالمخطوطات ۵:۳۲۵ قنواتی:۲۰۷ فهرست پزشکی تهران : ۸۱، اوقاف‌بغداد:۲۱۸ (مؤلف‌شناخته‌نشده)

[۶۰۸۴]

نسخه‌ایست بخط نسخ قرن دهم ـ ه عنوانها در متن وحاشیه بشنگرف پشت صفحه‌اول تملك محمدعلی‌بن مرحوم امیر محمدصفی حسینی‌کاشانی مورخ ۱۱۷۸ ویادداشت دیگر دیده میشود . نسخه ناتمام است ومابین چند برگ آخر دراثر رطوبت‌سیاه شده وبرخی از کلمات بسختی خوانده میشودکنار دو برگ اول نسخه وصالی شده .

قطع وزیری ۱۷/۵ × ۲۶/۵ سانتیمتر . جلد تیماج قهوه‌ای صفحات ۸۶۳ . سطور ۱۹ . کاغذ سمرقندی شکری آهار مهره شماره ثبت قدیم ۶۱۷۷۱ جدید ۸۱۴۹ .

صید نامه خانی

(فارسی)

از محمد سلیم رازی .دارای یك مقدمه و[illegible] باب :

باب اول درذکراصناف حیوانات‌آبی وارضی وهوایی (سه فصل) هرفصل دارای سه مطلب .

باب دوم دربیان آلات وشرائط معتبر درصید (دارای چند فصل ومطلب) .

فهرست نسخه‌ها ازمنزی ۴۳۱ ذریعه ۱۵:۱۰۵

[۶۰۸۵]

نسخه‌ایست بخط نستعلیق نجف علی حسینی در جزینی مورخ ۱۰۷۰ ـ ه عنوانها بشنگرف .

قطع: خشتی ۱۴ × ۲۱ سانتیمتر. جلد: تیماج عنابی بالبه صفحات: ۳۴۴ سطور: ۱۹. کاغذ. اصفهانی سفید شماره ثبت قدیم: ۶۱۸۰۳ جدید. ۸۱۷۷ .

برهان الکفایه **(فارسی)**

ازعلی بن محمدالشریف البکری

فهرست مجلس ۶ : ۱۰۴ ، ۱۰ : ۴۴۹و۷۴۶ دانشگاه۴ : ۸۳۸

[۶۰۸۶]

نسخه‌ایست بخط نستعلیق حدود قرن ۱۲ هـ. ازآغازوانجام افتادگی دارد پشت نسخه تاریخ تولدی مورخ ۱۱۷۲ کنار برگها اندکی آثارموش‌خوردگی دارد. عناوین بجوهر سرخ.

قطع: نیم‌خشتی ۱۳ × ۲۳. جلد: تیماج سرخ تیره جدول مشکی صفحات: ۳۵۰ سطور هرص: ۱۹ کاغذ: نازك شکری آهاردار شماره ثبت قدیم. ۶۱۷۸۶ جدید ۸۱۶۴

اشجار واثمار (دراحکام نجوم) **(فارسی)**

از: علیشاه بن محمد خوارزمی (نجاری)

رجوع به ذیل شماره ۶۰۸۳/۱ همین فهرست :۶۶ شود.

[۶۰۸۷]

نسخه‌ایست بخط نستعلیق زیبای قرن ۱۳ ـ ه عنوانهاوسرفصلها بشنگرف کنار چندبرگ ازآغا وصالی شده‌وآثار رطوبت دارد.

قطع: وزیری ۱۶ × ۲۵ سانتیمتر جلد: تیماج تریاکی عطف پارچه‌ای سرخ صفحات: ۱۷۴. سطور ۲۵. کاغذ: فرنگی شکری رنگ شماره ثبت قدیم: ۶۱۸۴۲. جدید ۸۲۴۲ .

هیئت (رساله‌در .) **(فارسی)**

ازمولی علی قوشچی .

[۶۰۸۸]

نسخه‌ایست بخط نستعلیق اطفعلی بن کلبعلی رآدکانی مورخ ۱۷۶۱ـه عناوین واشکال هندسی بجوهرسرخ دوبرگ اول‌مختصری وصالی‌شده.

قطع: رقعی ۱۰/۵ × ۱۶ جلد: تیماج سرخ باترنج ونیم ترنج گوشه‌ای صفحات ۹۶ سطور ۱۳ کاغذ. اصفهانی؛شکری، شماره‌ثبت قدیم ۶۲۰۵۹. جدید ۸۳۹۸

قانون

ازشیخ‌الرئیس ابوعلی حسین‌بن‌سینا . (کتاب۱ـ۴)

[۶۰۸۹]

نسخه‌ایست بخط‌شکسته نستعلیق (شیوه‌هندی) ابوطالب‌بن حسام‌الدین اردبیلی مورخ ۱۰۷۲ـ۱۰۷۴ ودرحیدرآبادهند نوشته‌شده‌دارای ۴سرلوح مذهب‌وجداول باقلم‌درشت آب‌طلا وچندقلم‌شنگرف وزنگار. حاشیه‌و بین‌سطور برگ ۱و۲ تذهیب‌داردکاتب درذیل کتاب ۱ـ۳ رقم‌دارد ودرذیل کتاب ۴رقم‌ندارد. برخی ازصفحات محشی.

قطع‌رحلی ۱۸ × ۳۰/۵ج تیماجی مشکی باترنج ونیم‌ترنج‌ولچکی‌مذهب‌صفحات ۱۲۸۹ (۶۴۵ برگ) سطور ۲۳ کاغذدولت‌آبادی شکری‌شماره ثبت‌قدیم ۲۳۰۶۹ جدید ۱۰۰۵۵

قانونچه منظوم

(عربی)

قوام‌الدین قزوینی ، قانونچۀ محمـود بن محمد چغمینی خوارزمی را در منظومه‌ای ۱۲۰۰ بیتی گنجانیده‌وبعدازابیات خطبه ودیباچه ، فهرست اجمالی‌مقالات و فصول قانونچه راعیناً یادمیکند . در۱۱۰۶ نظم‌قانونچه راباپایان رسانید

---

۱ ـ نسخه‌ای ازاین منظومه رااسعد طلس درفهرست اوقاف شناسانده که فاقد ابیات دیباچه وفهرست مطالب است‌وبااین بیت‌آغازمیگردد(درنسخه مااولین‌بیت‌پس ازدیباچه) :

الرکن جسم هو جزء اولی لکل دار کب ایهـا الولی

ودرپایان آن‌این بیت ـ که معلوم میدارد ناظم مقیم قزوین بوده ـ آمده است :

و کان قـزوین لنـا مقامـا و الحمد کالمسك لها ختاما

درنسخه مابه جای این‌بیت بیتی دیگر است که ملاحظه میگردد .

فهرست اوقاف : ۲۱۷ . موصل: ۲۹۴ قنواتی: ۲۱۰

در موصل (کتابخانه علی‌افندی) نسخه‌ای ازاین منظومه هست بانام «المفرح»
وبااین مطلع :

منظومة المفرح القوامی حفظ‌الصحاح وشفاالسقام

آغاز:

الحمدلله الحکیم الشافی و حافظ الانام بالالطاف
مکفر اللذات بالآلام و غافر الزلات بالاسقام
وبعدفاحفظ نظمی‌القانوجه نظما مفرحا رفیع الدرجه
تسعدبه یا یوسف الزمان وخالص‌الاخوان والخلان

پایان :

قدتم مایسرلی انشاء(۱) فی‌عام ستة والف و مائه
فا حمدالله مصلیاً علی ختم الرساله وآله العلی

[۶۰۹۰]

نسخه‌ایست به‌قلم‌شکسته نستعلیق مورخ۱۲۲۹ دارای‌یك سرلوح وحاشیه مذهب درص ۱–۲وجداول مذهب‌درهمه‌صفحات‌عناوین‌شنگرف‌در ذیل آخرین بیت‌منظومه‌چنین نوشته«درچمن میزان‌جوی. ازجمال. نظام‌درهنگامی که محل‌اقامت موکب همایون شاهنشاهی. بود بتاریخ سنه۱۲۲۹ مستنسخ شد»
قطع‌رقعی۱۲×۲۸ج تیماجی‌قرمزیك‌لاصفحات۸۴ (۴۲برگ) سطور۱۶کاغذفرنگی آهاره‌هره شماره‌ثبت‌قدیم ۱۷۸۱۴ جدید ۹۷۲۰

صورالکواکب **(عربی)**

ازابوالحسین عبدالرحمان‌بن‌عمرصوفی (م–۳۷۴) . دردانشگاه صور الکواکب فارسی‌هست وظاهراً ترجمه‌ایست ازاین‌کتاب .

صورالکواکب درسلسلهٔ انتشارات حیدر آباد به‌چاپ رسیده .

مجلس ۲ : ۱۰۹ذریعه۱۵: ۹۷نالینو(علم‌الفلك):۴۲و۱۰۷الدومیلی:۲۱۳و۲۱۸ ـ۲۱۹، ۴۷۱،۵۵۱ دانشگاه ۴ : ۷۲۹.

---

۱ ـ صواب «ان‌انشئه»است که درنسخهٔ اوقاف بغداد آمده .

آغاز: الحمدلله الواحدالاحد...قال‌عبدالرحمان بن‌عمرانی‌رایت

پایان‌موجود: الذی یسمی بالحوت الجنوبی

[۶۰۹۱]

نسخه‌ایست بخط‌شکسته نستعلیق محمدشفیع بن‌حکیم فریدازقرن ۱۲ـ‍ه تصاویر باقلم ساده‌وعناوین شنگرف‌کنار برگ‌اول وصالی

قطع‌رقعی باریک ۱۲×۱۹ج تیماجی قرمزصفحات ۳۰۴ (۱۵۲ برگ) سطور ۱۹ کاغذ اصفهانی‌آهاردار شماره‌ثبت قدیم ۲۴۰۸۵

مجموعهٔ ریاضی (فارسی وعربی)

۱ ـ درمعرفت کمیت و کیفیت

مابین طلوع فجر وطلوع مرکز شمسی (ص ۱ ـ ۹ دفتر) **(فارسی)**

مقاله‌ایست ازمیرزا محمدعلی قائنی باحواشی‌فارسی‌وعربی‌مؤلف واسدالله‌منجم

آغاز: الحمدلله رب‌العالمین والصلوة والسلم‌علی‌محمد... امابعداین‌مقاله‌ایست در معرفت‌کمیت مابین طلوع فجر وطلوع مرکز شمسی وغروب مرکز شمسی وغروب شفق وکیفیت تزاید وتناقض.

انجام: تمام عرض‌بلد پس نصف... بلکه‌کل‌آن‌معلوم میشود وهوالمطلوب ... اسدالله‌المنجم، ۱۳۱۰

۲ ـ سؤال وجواب (ص ۱۰ ـ ۱۸ دفتر) **(فارسی)**

پنج سؤال‌ریاضی نجومی ازمیرزا محمدعلی‌قایینی کرده‌اندواوآنهارا به‌ترتیب جواب‌گفته است وخودبرای میرزاعبدالله‌ریاضی استادکاتب نوشته

آغاز: سؤال اول وجه‌آخرشکل‌ثالث‌کتاب مفروضات‌که میفرماید وبوجه‌آخر.

انجام: پس این باقی را در جدول مطالع البروج بعرض اصفهان مقوس کردید شد ... در باقی عمل تفاوتی ندارد تمام شد این نسخه از روی خط . . استاد الکل . . . الاقل اسدالله منجم . . . سنه ۱۳۱۰ .

۳ـ شرح ملخص (ص ۲۰ ـ ۴۴ دفتر) **(عربی)**

ازشیخ بهاءالدین محمدعاملی برملخص محمود بن عمر چغمینی ،در رد سخنان قاضی‌زاده رومی درمبحث نسبت ارتفاع اعظم جبال باعمق چاه

ذریعه ۱۳ :۳۳۳ـ۳۳۴ :مجلس ۸۹۴ و ۸۹۵ دانشگاه شماره ۴۰۵۹

آغاز: نحمدك یامن جعل الارض مهاداً ... و بعدفان افقر عبادالله الغنی بهاءالدین محمدالعاملی عامله الله بلطفه . . . یقول بینما الخاطر .

انجام: الطاهرین وسلم تسلیماً صورة خط المؤلف: تمت. علی ید مؤلفها الفقیر الی الله تعالی بهاءالدین محمدالعاملی.. بمحروسة اصفهان سنه ۹۹۰ . وکاتب افزوده: قد فرغت ... و انا العبدالمذنب ... اسدالله ... المنجم المازندرانی عفی الله عنه

۴ـ الآثار المتخیله (رساله...) (ص ۴۶ـ ۷۲ دفتر) **(عربی)**

مقاله ایست از حسن بن سوار ابوالخیر بن خمار .(فصل اول)

الفهرست ابن ندیم (چاپ مصر): ۳۷۰. فهرست دانشگاه ۳ : ۳۷۵ وشماره ۲۴۰۱/۵۸: مجلس ۲ : ۳۹۷(شمارهٔ ۱۸/ ۶۳۴)

آغاز: هذه المقالة مقالة حسن بن سوار فی الاثار المتخیله فی الجو من البخار المائی وهی الهالة والقوس والشموس والقضبان قال الحسن بن سوار لماکانت جمیع الامور .

انجام: یتوخی به تادیه المعنی وحفظه بعون الله تعالی وحسن توفیقه ومشیته.

۵ـ تحریر رسالة فی جرمی النیرین (ص ۷۶ ـ ۹۹ دفتر) **(عربی)**

تحریر از خواجه نصیر طوسی واصل از ارسطرخس

آغاز: کتاب ارسطرخس فی جرمی النیرین و بعدیهما سبعه عشر شکلا صدر الکتاب نضع ان القمر یقبل الضوء من الشمس وان قدر الارض .

انجام: الی الواحد وذلک‌ما اردناه. کاتب یادداشتی درباره وباء ایران خاصه تهران در ۱۳۱۰ دارد.

۶-پرگار تام (رساله..) (ص ۱۰ ـ ۱۲۸ دفتر) **(عربی)**

ازابوسهل ویجن (بیژن) بن رستم کوهی (قرن۴).

تراث العرب العلمی ازقدری طوغان: ۲۴۹ـ۲۵۱ ابن القفطی: ۱۳۰

آغاز: قال ابوسهل ویجن بن (در نسخه محسن بن) رستم القوهی هذاکتاب فی الآلة التی سمیناها بالپرگار التام وهو مقالتان المقالة الاول فی البرهان علی.

انجام: وهو آخر الکتاب. پایان رقم کاتب: بدون تغییر درعبارت بعبارت فارسی مسطور شد ...در دارالخلافه تهران باتمام رسید.

[۶۰۹۲]

دفتریست بخط نسخ اسدالله منجم مازندرانی هزار جریبی مورخ ۱۳۱۰ـه عناوین بشنگرف وجوهرسرخ، صفحات مجدول بهلاجورد وطلا ودارای کمند سرخ درحواشی برخی ازصفحات تعلیقاتی هست برگها متن وحاشیه است اشکال هندسی نیز بجوهرسرخ است.

قطع ۱۵ × ۲۲/۵، جلد تیماج عنابی ساده ضربی، صفحات ۱۲۸ سطور۱۶ کاغذ فرنگی نباتی تیره ضخیم. شماره ثبت قدیم ۴۹۴۴۰. جدید ۸۸۲۱

الاغراض الطبیه والمباحث العلائیه **(فارسی)**

از زین‌الدین ابی‌الفضائل اسماعیل بن حسین گرگانی (م ـ۵۳۵ـ ه)

این کتاب دیگر گرگانی است، در دو مجلد و دارای بیست و شش گفتاراست که هرگفتار مشتمل براَبوابی چند است ومؤلف آنرا بطوریکه در مقدمه آمده برای نصیرالدین اتسز بن خوارزمشاه تألیف‌کرده است:

کشف الظنون ۱ـ۱۲۶ـ۱۲۷ دانشگاه ۴: ۷۵۷ معارف ۱: ۱۶۲

آغاز: گفتار: امـا بعـد حمدالله والصلوة علی رسولـه محمد المصطفی . . .

بباید دانست‌که‌هر که بمجلس پادشاهی وسیلتی... وتحفه خواهد برد .

انجام موجود: وسیر و شراب آمیخته سود داردوتریاق .

[۶۰۹۳]

نسخه‌ایست بخط نسخ حدود قرن ۹ـ هـ . ناقص از آغاز مختصری وازانجام قدری بیشتر افتادگی دارد فاقد رقم‌کاتب .
عناوین شنگرف ومرکب درشت‌تر کنارصفحات مختصری‌آب دیده برگهای اول‌وآخر نسخه وصالی ومختصری بمتن‌آسیب رسیده
قطع‌رحلی ۱۹×۲۷ .جلد تیماج تریاکی ، ساده صفحات ۳۵۰ ، سطور ۲۵ کاغذ سمرقندی‌نباتی رنگ آهاردار ضخیم شماره ثبت قدیم ۳۵۵۸۶ . جدید ۸۷۱۵

ذخیرهٔخوارزمشاهی **(فارسی)**

از اسمعیل‌بن الحسن‌بن محمدبن احمدحسینی گرگانی .

رجوع به ص ۶۵ـ۶۶ این فهرست شود

ونیزمشار۲۲۵۵ ، مجلس۱۰ : ۱۱۹۱ چهارمقاله عروضی چاپ دکتر معین : ۴۰۰و۴۰۵.۸۰۶

در این نسخدکتاب ۱ـ۳ موجود است ، (شامل طب وطبیعیات‌است)

آغاز موجود : دل ودماغ او قویتر باشد وحاستها او درست بود :

انجام موجود: باب یازدهم اندر شناختن سبب آنکه مردی شراب بخورد و بسلامت بخسبد .

[۶۰۹۴]

نسخه‌ایست بخط نسخ‌کهن قرن ۱۰ـهـ رقم‌کاتب ندارد وازآغاز وانجام ناقص‌است
عناوین بمرکب وبا قلمی درشت‌تر کنار چند برگ اول وصالی شده است
قطع‌رحلی۱۹۵ × ۲۷جلدتیماج‌سرخ ضربی‌ساده‌صفحات ۳۸۲سطور ۲۱ کاغذ فرنگی شکری ضخیم آهاردار شماره ثبت قدیم ۳۵۵۸۵ جدید ۸۸۱۷

الاغراض الطبیه والمباحث العلائیه **(فارسی)**

اززین الدین ابوالفضائل‌اسماعیل‌بن‌حسین‌حسینی گرگانی‌مؤلف‌ذخیره(م ـ۵۳۵)

نسخه ما جلد اول ودوم است که فقط گفتار بیست وشش آن افتاده است :

همین فهرست : ۷۵ (شمارهٔ ۶۰۹۳)

آغاز: الحمدلله رب العالمین والصلوة علی ... ببايد دانست که هر که بمجلس پادشاه وسیلتی خواهد جست یا خدمتی .

انجام موجود: به‌کلاب وروغن گل سرشته

[۶۰۹۵]

نسخه‌ایست بخط نسخ ، حدود قرن ۷ـ ه ازفهرست فقط دوصفحه در اول نسخه بخط کاتب موجود است ، عناوین بشنگرف است ودوصفحه دیگرفهرست بقلمی دیگر نوشته شده وتازه‌تراست پایان نسخه ناقص است صفحات مجدول بشنگرف .

کنار برگهای آخر وصالی شده ومختصری بمتن آسیب رسیده

قطع ۱۷ × ۲۸/۵ . جلد تیماج سرخ ضربی صفحات ۶۳۰ . سطور ۲۷ . کاغذ : سمرقندی ضخیم نباتی تیره شماره ثبت قدیم ۳۵۵۷۷ . جدید ۸۷۰۹

تقویم سال ۱۳۱۰

(فارسی)

دارای جداول واختیارات واتفاقات

آغاز موجود : که قران سعدین دربرج ثور که بیت دویم زمان ولادت و بیت عاشر .

انجام : جدول : چهارشنبه ، ۶ ، ۱۴ ، ۳ ، جوزا ، نشاید .

[۶۰۹۶]

نسخه‌ایست بخط نسخ ونستعلیق . مورخ ۱۳۱۰ـ ه نسخه فاقد دیباچه است . صفحات دارای جداول باقلم سیاه و طلا نوشتجات به مرکب وشنگرف .

قطع خشتی ۱۵ × ۲۲/۵ . جلد تیماج تریاکی ضربی . صفحات ۲۸ سطور ۲۰ کاغذ فرنگی نباتی رنگ . شماره ثبت قدیم ۴۹۲۷۷ . جدید ۸۸۳۱

۱ـ صور الاقالیم (ص ۲ـ۹۶ دفتر) **(فارسی)**

= صوراقالیم‌سبعه = عجائب‌البلدان (یا ترجمه‌وشرح صوراقالیم) این‌کتاب‌را یکی از ملازمین امیر مبارزالدین محمد مظفرکه درکرمان مقیم بوده جهت او نوشته است دارای دوباب است و باب اول مشتمل بردوفصل است :

فصل اول : در ذکرکرهٔ زمین و مقدار مساحت آن و معرفت طول وعرض بلدان و خواص آن

فصل دوم : در ذکر آفاق جنوبی وخط استوا وما یتعلق‌وینسب‌الیه

باب دوم شامل هفت فصل است :

فصل اول : در ذکراقلیم اول‌وما ینسب‌الیه.

۲ : درذکر اقلیم ثانی

۳ : درذکر اقلیم ثالث

۴ : در ذکر اقلیم رابع

۵ : در ذکر اقلیم خامس

۶ : درذکر اقلیم سادس

۷ : در ذکر اقلیم هفتم ونهایت عمارت ربع مسکون ازاطراف شمالی و موضعی چندکه آنجا اختلاف روز وشب بسیار است

فهرست دانشگاه : ۹ـ۱۲۰۶ . ذریعه : ۱۵ـ۹۷ فهرست ریو ۱: ۴۲۰ ـ۴۲۱ مجله انجمن‌آسیایی سال ۶:۵۷۴ وسال ۷:۴۳ (بنام عجائب البلدان) وسال ۴: ۵۴ (بنام صوراقالیم‌سبعه، بنقل‌ریو).

آغاز: الحمدلله رب‌العالمین والعاقبه للمتقین ... اما بعد درتواریخ مذکور است‌که چون اسکندررومی فیلقوس بسن شانزده سالگی رسید بفرمان خدای تعالی داعیه جهانگیری درخاطرش سرایت‌کرد .

انجام : که‌آخرخط قطب شمالیست شش ماه روزوشش ماه شب تمام شدکتاب صدرالاتالیم بعون‌الله‌الملك اکریم .

۲ـ عجایب‌المخلوقات (بخشی از...) (ص۹۸ـ۱۲۴دفتر) **(فارسی)**

گزیده‌ای است (بنوشته‌دیباچه‌نسخه) نقل از تحفة الغرایب محمد زکریا(۱) .

فهرست مجلس۱۰:۱۴۷۷

آغاز: پوشیده نماندکه حکیم دانامحمد زکریا درتحفةالغرایب حکایات‌عجایب آورده است بعضی‌ازآن درباب اقلیم اول درین نسخه مرقوم میگردد تا مبتدیانرا از مطالعه‌آن فایده رسد بمنه وجوده . صنعا وحضرموت شهرهای یمن .

انجام : تا آنکه سعد وقاص ولشکراسلام‌آمدند وآنهاکردندکه درتاریخ‌عجم مسطوراست تمت هذاالکتاب بعون‌الله‌الملك الوهاب‌فی‌سنه ۹۸۲ .

[۶۰۹۷]

دفتریست بخط نستعلیق . مورخ ۹۸۲ . ـه کاتب نامی از خود نبرده‌است‌عناوین بشنگرف است . کنار برگ اول و آخر وصالی شده است .

قطع ۱۶ × ۲۴/۵ . جلد تیماج تریاکی ضربی صفحات ۱۲۴ . سطور۱۷. کاغذ شکری آهاردار اصفهانی شماره ثبت قدیم ۴۹۲۷۶ جدید ۸۸۴۳ .

مجموعه‌پزشکی

(عربی)

۱ـ کتاب المفردات (ص۲ـ ۴۲ دفتر)

= الادویةالمفرده از نجیب‌الدین‌سمرقندی مؤلف اصول‌التراکیب (۳۵۲۴/۲) مجله‌معهدالمخطوطات ۵:۳۰۴و۳۰۶ .

آغاز: الحمدلله رب‌العالمین والصلوة علی نبیه . . . ذکر الادویة المفردة المستعمله وخواصها وافعالها المنسوبة الیها المشهوربها جمعهاالامام نجیب‌الدین

(۱)صواب‌زکریابن‌محمد زکریااست‌وتحفةالغرائب نام‌دیگرعجائب‌المخلوقات او است که‌چندترجمه‌فارسی‌داردودربرخی‌ازنسخه‌هابااین‌نام‌یاد شده(دیوان‌هندشمارهٔ ۷۱۲ ـ ۷۱۴) نسخه حاضر ترجمه بخشی است ازآن کتاب باترجمه عجائب المخلوقات شمارهٔ (۳۷۲۱) مطابقت داده شود .

السمرقندی المتطبیب قال انی افردت ذکرا لمسهلة من الادویه . . . الالف : اکلیل الملك حاریابس فی الاولی محلل للاورام . .

انجام : والحامض معا لانه ابلغ فی الاسهال وتطفئة الحرارة والله تعالی اعلم والحمدلله رب العالمین .

۲ـ المقاصد (ص۴۴ـ ۶۱دفتر)

ابوسعید بن ابراهیم المغربی (مؤلف المنجح ش: ۵۲۸ مجلس)

اهلوارد (درذیل مدلیات) : ابوسعیدابراهیم برلین شماره ۶۳۲۷و۶۴۴۸

نسخه تنهامقصد ۳۰ آن کتاب استدرآبدال ادویه وترتیب حروف الفبا .

آغاز الحمد لله رب العالمین والصلوة علی . . المقصد الثلثون من کتاب المقاصد فی ابدال الادویه مرتب علی حرف التهجی قال ابوسعیدبن (کذا...) ابراهیم المغربی المتطبب صاحب کنزالحکما ممایجب ان یعـلم ههنا انه لماکانت الادویه المفردة مختلفه القوی والطبایع .

انجام . بدلها سویق النبق اوسویق الزعرور والله اعلم بحقایق الامور

۳ ـ المنجح (ص ۶۲ ـ ۷۷ دفتر)

از ابوسعیدبن ابراهیم مغربی

پنج فصل است ازکتاب (بدون ذکرنام) دریکی ازفصلها نام یونانی وفارسی وعربی ودرفصل دیگرداروهای مرکب از۲کلمه یابیشتر باترتیب الفبای مخصوص یادشده .

کشف الظنون : ۱۸۵۹ مجله معهدالمخطوطات العربیه ۵ : ۳۱۲

آغاز: الفصل فـی تعریف الافعال الکلیة للادویة المفرده الـدواء اللطیف . هوالذی من شأنه اذا انفعل عن الحار الغریزی ان ینقسم فی ابداننا الی اجزاء صغیره جداً کانه الزعفران . . .

انجام : الشکل بیض لارمزانة فیه و نباته مثل لسان الحمل احمراللون تنبت فی الاماکن الجبلیه ، تم والحمدلله رب العالمین .

۴ ـ منافع التریاق (ص ۷۷ ـ ۸۱ دفتر)

بخشی است ازکتاب قانون

آغاز: قال الشیخ رحمةالله اعلم ان التریاق الفاروق اجل الادویه المرکبه و افضلها لکثرة منافعه وخصوصا السموم .

انجام : و مقداره بحسب القوة و المزاج و قوة المرض وضعفه یزاد و ینقص کمایوجبه والله الموفق والمستعان

۵ ـ اطعمة المرضی (ص۸۲ـ۱۳۹ دفتر) **(عربی)**

از نجیب الدین محمدبن علی سمرقندی (م ـ ۶۱۹)وی دردیباچه ازپزشکان بازاری «متسوق» عصرخود شکایت دارد .

رجوع شودبه فهرست رضوی ۳ : ۲۴۳ دانشگاه شماره ۳۹۴۰/۳ مجلة معهدالمخطوطات ۵ : ۳۰۵

آغاز: الحمدلله رب العالمین والصلوة والسلام .. ان اجل العلوم التی ینتفع بها الناس هوعلم الطب وهومن جملة العلوم السیاسیه التی هی اشرف العلوم الاضطراریه ...

...فجمعت اطعمة المرضی(۱) فی هذه الورقات ...بکرمه ولطفه. للصداع الحار .

انجام : و باعمالنا الی احسن الاعمال انه هوالمسدد والحمدلله رب العـالمین والصلوة علی خیر خلقه محمد .

۶ ـ الاغذیه والاشربه (ص۱۴۰ـ۳۲۶ دفتر) **(عربی)**

از نجیب الدین سمرقندی (وبجزاغذیة المرضی)وی میگوید «سخنان جالینوس وشارحان آثار او ودیگر پزشکان رادربارهٔ غذاوانسان دراین مجلد گرد آوردم »

مجله معهدالمخطوطات العربیه ۳۰۵:۵

آغاز: ان الله تبارك وتعالی لماخلق نوع الانسان اعدل مزاجا من جمیع الحیوانات

۱ـدر نسخه دانشگاه : اغذیةالمرضی. این سمرقندی رسالهای بنام الاغذیة والاشربة للمرضی نیزدارد (مجلهٔمعهدالمخطوطات ۳۰۵:۵ـ۳۰۶)

وجعل ذلك المزاج عريضاً غيرمحصور في حد معين و .. اقول الغذاء الحقيقي هوالذي يقوم مقام مايتحلل من جواهر اعضاء البدن ويصير بدلاله .

انجام : واشد من استعمال الروايح الطيبه والله اعلم بالصواب تم الكتاب في ثامن عشر من شهر صفر ختم بالخير والظفر ۹۸۵ .

۷ - منافع موميايي (ص ۳۲۷ - ۳۳۱ دفتر) **(عربی)**

بخشی است از کلیات منهاج الدکان تألیف کوهن عطار پزشك يهودی قرن ۷ـه .

مجلس ۱۰: ۱۲۰۵ وفهرست مدرسه السنهٔ شرقی در پترسبورگ ۱:۱۱۶

آغاز: قال صاحب المنهاج...قدوجدت صنعة الموميائي ومنافعه..قال كان قصة ذلك وسببه ان في ايام افريدون الملك جمع الفوارس .

انجام : من هذا الموميائي مقدارعدسه .... الدجاج منه ومازال يتا ملهاحتي نظر الى موضع الكسر قدالتام واستقل منه فرغت (كذا...) من ساعتها بقدرة الله تعالى تم والحمدلله رب العالمين.

۸ - قرابادين (ص ۳۴۲ - ۵۹۸ دفتر) **(عربی)**

از طاهر بن ابراهيم سجزی (قرن ۵) .

بخش قرابادین کتاب ایضاح محجة العلاج اواست که در این فهرست نسخه‌ای کامل از آن معرفی میشود. فهرست ۳۱ باب آن دراول نسخه هست امابیش از ۲۱ باب ندارد .

آغاز: قرابادين على ترتيب الايضاح فهرست الابواب الباب الاول...في المطبوخ... للنقرس الحار واوجاع المفاصل الحارة والاورام الدمويه.

انجام موجود : شلجميه تنحف البدن يؤخذ لحم الحمل . . . اولحم الجدى و يقطع ويقلى بدهن الجوزاودهن اللوز اواليةالضان .

[۶۰۹۸]

دفتریست بخط نسخ مورخ ۹۸۷ (تاریخ کتابت نسخه تنها در ذیل شماره ۶ ضبط گردیده) عناوین بشنگرف است. کنار برگ آخر وچندبرگ وسط وصالی شده ودرپایان هرشماره به ترتیب

مطالبی بپارسی‌وتازی : درتقسیم درجات‌ادویه واوزان‌آنهاصورت فتوی وجوابهای‌منقول از شیخ‌علی‌بن عبدالعالی در نجاست میت ودستور طبخ سقمونیا وخواص‌قنفذ و چند تاریخ تولد مورخ۹۹۳و۹۹۶ و مفرح‌کبیر از نسخهٔ شیخ‌الرئیس‌باقلمهای گوناگون نگاشته شده شماره آخر ناقص است وتاپایان باب ۲۱ دارد .

قطع : رقعی۱۳×۱۸. جلد تیماج‌تریاکی‌باترنج‌برجسته‌صفحات : ۵۹۸ . سطور : ۱۵ . کاغذ : اصفهانی شکری شماره ثبت قدیم : ۵۰۴۷۸ جدید : ۸۹۳۹ .

طب

(عربی)

از باب‌اول (امراض شفتین ولثه ...) تا باب۲۹:خواص‌احجاز .

مؤلف ازکتابهای طب‌وازاطبای قدیم نام میبرد ازجمله: ارسطاطالیس،یوحنابن سرابیون ، مهراریس ، جالینوس ، و ذیمقراطیس ، محمد بن‌کریا رازی ، یحیی‌بن ماسویه ،قسطابن‌لوقا ، وديگران .

آغاز موجود : فی امراض الشفتین واللسان واللثه و الاسنان والحلق واللهاة ومایتعلق بها و علاجها قال‌الحکیم القلاع‌الذی یکون فی‌افواه‌الصبیان یداوی

انجام موجود: و عنق مدقوق وزن‌درهم نوشا در مسحوق ویغل‌ذلك فی‌الخل ورسع‌البیضه بحیث یکون فوق‌ثلث اصابع .

[**۶۰۹۹**]

نسخه‌ایست بخط نستعلیق روشن حدود قرن ۱۳ ـ ه فاقد آغاز و انجام عناوین بشنگرف . صفحات مجدول باقلم‌آبی وشنگرف . درپایان نسخه چند سواد نسخه ودستور داروهایی است‌که‌باقلم دیگر ضبط است .

قطع : رقعی ۱۰×۱۷ . جلد تیماج زرشکی دورمنگه . صفحات : ۱۰۸ . سطور : ۱۴ . کاغذ: فرنگی سفیدآهاردار شماره‌ثبت‌قدیم۵۰۴۷۴جدید۸۹۳۵.

طبقات‌الارض (زمین‌شناسی)

(فارسی)

از یوسف‌خان مستشارالدوله‌تبریزی فرزند حاج میرزاکاظم‌بن حاج‌محمدخان وی‌این‌کتاب رابرای ناصرالدین‌شاه ازترکی(استامبولی)بفارسی ترجمه‌کرده است ودر پایان آن فرهنگ مصطلحات نهاده

ذریعه ج ۱۵ . ۱۴۶ فهرست مشار ۱۰۸۸ .

آغاز: حمد بی‌پایان لایق خداوند لایزالی است که زمینها وهمه اشیاء موجوده در آنها .

انجام نسخه : داخل کردن در نزد حکمت شناسان امر محال نبودنش محل انکار نخواهد بود

پایان فرهنگ: الهاء : هشاشت : ملایمت وختت .هجوم: حمله کردن، چیزی را بروی چیز دیگر انداختن ، الیاء ، یاد : معروف یشم یا یشب .

[۶۱۰۰]

نسخه‌ایست به‌خط نستعلیق احمدموسوی‌سرمتی‌مورخ ۱۲۹۷
قطع رحلی ۱۸ × ۲۸ ج تیماجی قهوه‌ای صفحات ۲۲۰ سطور ۱۵ کاغذ فرنگی شماره ثبت قدیم ۳۹۶۰۸ جدید ۸۷۳۷

منهاج القبله **(فارسی)**

از محمد یحیی ساوجی شیرازی ، زنده در ۱۰۷۶ (تاریخ نسخه حاضر) در قبلـه . مؤلف دیباچهٔ رساله را بنام شاه عباس دوم ساخته و «بنیان رساله را بر سه مقاله نهاد :

مقالهٔ اول ـ ترجمه آیاتی که در باب قبله نزول یافته .

مقالهٔ دوم ـ احکام وعلاماتی که فقهاء بیان فرموده‌اند .

مقالهٔ سوم ـ منافع معرفت و تعیین قبله براساس قواعد هیئت وریاضی » .

این مقالهٔ ۳ دارای یك مقدمه وچند منهج (یا منهاج) است .

نسخهٔ حاضر اندکی از دیباچه را ندارد و در الهیات تهران و کتابخانهٔ امیرالمؤمنین (نجف) نسخه کامل این کتاب موجود است .

فهرست الهیات ۱: ۴۴۵ نشریه مرکزی دانشگاه ۵ : ۴۱۶ فهـرست نسخه‌های فارسی از منزوی ۱: ۳۵۷

ساوجی دانشمندی صاحب نظر است و در نویسندگی روش روان‌ومحکم دارد .
برای‌شناختن‌قبلهٔ بلاد،خوددائره‌ای‌ابداع‌کرده و بردائرهٔ هندی‌اعتراضی‌دقیق‌داردامادائرهٔ ابداعی‌خودرا در این‌کتاب ترسیم‌نکرده به این‌عذرکه«دائرهٔ مذکور درصفایح‌این‌رساله گنجایش ندارد..و بر تقدیر آنکه‌توان‌گنجانید ظاهرست‌که‌کتاب درنقل ورسم‌آن‌جدول موافق‌واقع‌اعتنا نمینمایندوجدولی‌رسم‌خواهندنمودکه سبب‌بصیرت احدی نخواهدشد».
وی میگوید « پندارم که دراستخراج‌قبله‌باین‌هیئت‌وطریق منفرد باشم .»
در مقالهٔ اول ، تاریخ دقیق تغییر قبله را دوشنبهٔ نیمه رجب پیش‌ازجنگ‌بدر درسال ۲هجرت تعیین کرده . ساوجی خود براین نسخه حاشیه‌هایی داردکه قسمتهایی ازآن در صحافی بریده شده است .

پایان: این‌بودآنچه درباب تعیین قبله بنظر قاصر رسید .. درهـر باب آنچه‌به خاطر ناقص رسیده‌بود بنابه‌اظهارکمال به‌خود مستند نداشت...امیدکه جملگی‌آن .. ازصوب‌صواب منحرف نباشد .

[۶۱۰۱]

نسخه‌ایست بخط نسخ مورخ ۱۰۷۶ باحواشی «عنه دام‌عزه» قسمتی ازاوراق نیمه‌اول نسخه در اثر سوختگی ازبین‌رفته وسطور این‌برگها ناقص است .
آغاز نسخه افتاده‌دارد و نیمی‌ازسطوراول آن‌ازبین‌رفته .
آغاز موجود: بنابرین‌این‌ضعیف ... (ساوه) ئی راکه مستغرق‌بحرجرائم‌است داعیه آن‌شدکه مهما امکن درمقام استخراج فوائد فرائد...موسوم گردانید ... به منهاج‌القبله
قطع : رقعی۱۰ × ۱۹ج: مشمع‌منقش‌باعطف‌تیماجی‌مشکی‌صفات ۲۲۷ سطور :۱۰۴
کاغذ : دولت‌آبادی آهار مهره شماره‌ثبت قدیم۲۶۲۷۱

مجموعه **(فارسی)**

۱ ـ قافیه (ص۲ـ۳۹دفتر)

از عطاءالله‌بن محمود حسینی‌دشتکی(م۹۱۹) منتخب از (مقطع) تکمیل‌الصناعه اوست و به اشارت امیرعلی شیرنوایی‌درنه حرف نوشته. مؤلف‌خودحاشیه هایی بـرآن داردکه درنسخه حاضر هست

ذریعه۱۰: فهرست‌مجلس۱۰ : ۶۵۴ ادبیات: ۴۴۱.

آغاز: بسمله سپاس بی‌قیاس صانعی‌را .

پایان:

گر سهووخطایی‌شده‌باشدواقع ربا عفرلی انك انت‌التواب

۲ - شرح قصیدهٔ‌بدیعیه (ص۴۰-۷۵دفتر))

جمال‌الدین قوامی‌گنجه‌ای (م قرن۶-ه) قصیده‌ای بدیعیه‌در محاسن بدیعی‌گفته بنام صنایع‌الاسحار فی‌بدایع الاشعاروا‌ین رساله‌شرح‌قصیدهٔ بدیعیه اواست . وظاهراً ازمحمودنجاتی نیشابوری (قرن۸)

ذریعه ۱۵ :۸۹تاریخ‌نظم‌ونثر: ۱۰۸ و۷۵۵

آغاز: این‌قصیده‌ایست‌که‌افصح‌المتکلمین .. جمال‌المله والدین قوامی‌گنجه‌ای گفته و آنراصنایع‌الاسحار...نام کرده . ترجیع :

ای‌فلك راهوای قدر تو بار وی ملك را ثنای صدر تو کار

در این‌بیت رعایت‌حسن‌مطلع .

پایان: چنانکه صاحب‌قصیده اداکردو این حواشی ازکتب متقدمان ومتأخران استنباط نمود بازای‌هر بیت مسطور گردانید .

۳ - لباب‌الحساب (ص۷۶-۲۰۴ دفتر)

از محمودبن محمدبن عمرلاهوری معروف به‌حمید مطرز .

وی این رساله را برای «صدر اجل .. عمدة‌الوزراء احمدبن محـمد مستوفی» درسال ۷۲۶ تألیف‌کرده است و«برچهار مقالت بنانهاد» بدین‌ترتیب :

مقالت ۱- اصول حساب .

« ۲- نوادر حساب .

« ۳- مساحت .

« ۴- اعداد وفق .

مقاله اول خود دارای ۲ «نوع» است : صحاح و کسور وهر نوع دارای نه باب و مقاله دوم دارای یازده باب است ودرپایان چند«مسئله» . مقاله سوم دارای ده باب . (مقاله۴ درنسخه حاضر نیست) .

ذریعه ۱۸ :۲۷۹ نشریه دانشگاه۴:۱۲۱ الهیات۱:۲۷۷

آغاز: سپاس و ستایش مرآن خدای را که مهندس تقدیرش . . . مؤلف کتاب محمودبن محمد عمرلاهوری یعرف حمید مطرز میگویدکه علم حساب علمی است... واین علم در ذات خداوندم مولی النعم ...عمدة الوزراء احمدبن محمد مستوفی مرکب است به رغبتی صادق ... درشهورسنه ست وعشرین وسبعمائه به مبارکی اتفاق سفرقصبهٔ سرهندکرده این مخلص را بموافقت بیاورد .. واجب دیدم باسم مبارك وی درعلم حساب کتابی ساختن .

پایان موجود: (بقیه باب ۴ ازمقاله۳) : مربع یك ضـلع را درعـدد وی ضرب کردم حاصل آمدمساحت مخمس ۴۲ نوب مساحت مسدس۹۳ لاما .

[۶۱۰۲]

دفتریست به خط نستعلیق قرن ۱۱ ــه ـ(بشیوه هندی) با دوقلم شماره ۱ـ۲ باقلم ریزتر است. کنار برگهای نیمه اول دفتر(تا برگ اول شماره۳) وصالی شده . بیشتر برگها آلوده وچرکین است .

قطع نیم خشتی۱۲/۵ × ۱۹/۵ج: تیماجی مشکی باسجاف عطف وحواشی با تیماج قهوه ای صفحات ۲۰۴ (۱۰۲ برگ) کاغذ هندی شمارهٔ ثبت قدیم ۶۱۹۲۶ جدید۸۲۹۲

مجموعهٔ پزشکی وریاضی (عربی)

۱ـاسرارالملکوت (ص۲ـ۲۰ دفتر)

ازعباس قلی بن میرزا محمدخان ثانی باکری قدسی دراثبات حرکت زمین به گرد خورشید وردعقیدهٔ بطلیموس .

وی این رساله را در۱۲۶۲ـه بنام سلطان عبدالحمید خان عثمانی دریك مقدمه

وسه باب وخاتمه (وهرباب دارای چند فصل) تالیف کرده است. در دیباچه دو بیت شعر فارسی سرودهٔ خود رادرستایش سلطان عثمانی درج کرده .

فهرست دانشگاه هدیة العارفین : .

آغاز: الحمدلله الذی علی العرش استوی ... و بعد فیقول الجانی الشهیر بقدسی عباس قلی بن میرزا محمدخان ثانی باکری...ان فی علم الهیئه قاعدتین احدهما لبطلیموس الرومی مبنیة علی سکون الارض .

پایان: لایدرك العقول ادنی مظاهرها

۲-تحفة الطلاب فی حل خلاصة الحساب (ص۲۶-۲۶۱دفتر)

از عبدالرحمان بن عبدالله جلی (گلی) بن محمد بن ابراهیم شافعی کرد (در ۱۱۸۶). سرگذشت شیخ بهائی: ۱۰۰ عزاوی (مجمع علمی دمشق) ۲۹: ۴۰۰ اوقاف بغداد: ۳۲۵

آغاز: الحمدلله الذی لا یحصی نعمه ... اما بعدفالعبدالقاصر عبدالرحمان بن عبدالله الجلی وطنا یقول لماکان علم الحساب مبنی للمواریث والقسم ...وکانت الرساله المشهورة عندالرجال المسماة بخلاصة الحساب المرغوب تعلمه وتعلیمه للعالم النحریر.. بهاءالدین محمد...جامعة لقواعدعلم الحساب.. وکانت مع اجتماعها القواعدشریفه، علی اخصرما یمکن.

پایان: تم الشرح المسمی بتحفة الطلاب...علی ید..مؤلفه عبدالرحمان... بن عبدالله المشهور بکاك جلی بین الاکراد(وجل قریة هبیرةمن قری بلدة کوی) بن محمد بن ابراهیم ابن حسن... بحیث لایسمع احداسمه الاویطلبه آمین

[۶۱۰۳]

دفتریست به خط نسخ تحریری مورخ ۱۲۰۸. و کاتب آنرا درمدرسه دارالاحسان درموصل نوشته. درذیل رقم کاتب درپایان دفتر تملك ملاعبدالصباح آریائی دیده میشود .

قطع: خشتی ۱۹ × ۱۴ ج تیماجی یك لا مشکی صفحات ۲۶۱ سطور ۲۱ کاغذ: فرنگی شماره‌ثبت قدیم ۲۴۱۰۰ جدید: ۱۰۲۱۰

تفسیر التحریر **(عربی)**

از نظام الدین حسن بن محمد نیشابوری اعرج .

این کتاب شرح است بر تحریر مجسطی خواجه نصیر طوسی

آثار و احوال: ۲۰۴ دانشگاه ۸۶۴ عزاوی (مجلهٔ مجمع العلمی دمشق سال ۲۸): ۳۷۸

نظام به هنگام مطالعه و تحقیق در تحریر مجسطی بر چند جا از آن کتاب حاشیه نوشته و این حواشی را به نظر استاد خود قطب الدین شیرازی رسانید و استاد اشارت کرد که این حواشی بدین گونه بزودی ربوده و گمنام میگردد شایسته است شرحی نوشته شود مرتب و روشنگر تمام کتاب و استعفا و عذرهای او را نپذیرفت و او را بر این کار دلیری داد تا به تألیف یك شرح کامل بر تحریر مجسطی اقدام کرد (دیباچه کتاب حاضر).

نظام در دیباچه مبسوط این شرح، از خواجه و از قطب شیرازی (که او را استاد خود خوانده) با تجلیل و فروتنی بسیار یاد و کتاب را به سعید الدین محمد بن تاج الدین علی ساوجی وزیر هدیه میکند.

در کتابخانه ملی نسخه‌ای دیگر از این کتاب است که صدر خطبه آن با دیگر نسخ متفاوت است. نسخه حاضر تنها تا فصل ۱۲ از مقاله نخستین است.

آغاز: السعد قرین من صدر کلامه بالحمد .. و بعد فمعلوم ان کتاب المجسطی المنسوب الی بطلیموس القلوذی کتاب شهد له العالمون.

[۶۱۰۴]

نسخه به خط شکسته نستعلیق قرن ۱۳ بر گ ۲۵ تا آخر جداول تطبیق تاریخهاست بدون عنوان قطع: رحلی ۲۲ × ۳۵ ج تیماجی عنابی باسجاف عطف و حواشی و ترنج و نیم ترنج کنده. صفحات ۱۷۸ (۸۹ برگ) سطور ۳۳ کاغذ فرنگی سفید شماره ثبت قدیم ۲۴۰۸۴ جدید: ۱۰۲۰۲

التکمله

(عربی)

شرح تذکرهٔ نصیریه از شمس الدین محمد بن احمد خفری (تألیف در ۹۳۲)

عزاوی (مجله مجمع العلمی دمشق) ۲۸: ۴۳۳ آثار و احوال خواجه: ۲۳۰

[۶۱۰۵]

نسخه‌ایست به خط محمد رضا بن محمد معصوم حسینی رضوی مورخ ۱۱۱۶. فقراتی از شرح بیرجندی با نشان «عب» یا بیرجندی، و از مولانا محمد باقر و از مؤلف در حواشی نسخه به

قلم کاتب نقل‌شده‌پایین برگهای آخر نسخه‌وصالی دارد. نسخه‌دارای‌یك سرلوح‌درص ۱ وحواشی مذهب باگل‌وبوته درص۱-۲ وجداول‌زرین‌درتمام صفحات
قطع : وزیری ۱۵/۵ × ۲۴/۵ ج تیماجی صفحات ۵۷۷ سطور ۲۲ کاغذ : دولت آبادی‌آهار مهره شکری شماره‌ثبت‌قدیم: ۲۴۱۱۴ جدید: ۱۰۲۱۸

شمسیه درحساب **(عربی)**

از نظام‌الدین حسن‌بن‌محمدنیشابوری قمی(م- ۷۲۷)دارای یك مقدمه و دو فن بدین‌ترتیب :

مقدمه در تعریف حساب عدد و اقسام عدد (فصل۱) و در صور اعداد (فصل ۲) .

فن اول اصول حساب در دوباب .

باب اول صحاح در سه فصل(۱-جمع‌وتفریق و تضعیف وتنصیف۲-ضرب ۳- قسمت) .

باب دوم حساب‌کسور شامل ٦فصل: ۱ - اشتراك‌وتباین وتداخل‌اعداد۲ - مخارج‌کسور ۳ - ضرب عدد دارای کسر ٤ - قسمة ٥ - تنصیف‌وتفریق ٦ - تغییر شامل یك‌فایده در نوشتن‌کسور باصحاح مخرج کسر .

فن ۲ فروع حساب دارای ٤باب .

باب اول‌منازل‌اعداد = جذر(سه‌فصل ۱ - تعریف منزل‌وجذر ۲-استخراج (تحصیل) جذر ۳- تحصیل‌ضلع اول .)

باب دوم - حساب‌کسر به‌روش‌ارباب تنجیم در هشت فصل : ۱- (مقدمه) درحساب جمل ومقیاس تقسیم حساب‌فلك ۲تا۷- درتضعیف ودیگر اعمال‌حساب درتنجیم ۸-تحصیل‌جذردرحساب‌نجوم وفلك .

باب سوم مساحت دارای ۳فصل ۱-تعریفات۲- مرفق‌مساحت درغیراجسام ۳- قوانین‌تحصیل مساحات اجسام .

باب‌چهارم جبر ومقابله دردوفصل:

فصل یکم درمقدمات جبر (٤مقدمه ویك تذنیب) .

فصل۲ : درطرح وحل شش مسئله جبر .

حمزة بن علی سعد بیهقی بر این مسائل ذیلی نوشته که بر بیشتر نسخ شمسیه الحاق شده (ودرنسخه حاضر بصورت ناقص وجود دارد) . بیهقی دراین مسئله‌ها استخراج عدد مجهول باحساب خطائین کرده بدون ذکر برهان .

مجلس ٤ : ۲۲٦ دانشگاه ٦ : ۲۳۰٦ و شمارهٔ ۲٦۲۸ و ٤۳۰۰ ذریعه ١٤ : ۲۲۹ فهرست اوقاف بغداد : ۳۲۸ تاریخ علم الفلك (مجله مجمع العلمی) ۲۸ : ۲٦۷

آغاز: الحمدلله لاجدالفرد بلاند .

پایان: ملکت زمام استخراج مطالب شریفه فی فن الحساب .

آغاز ذیل : بسمله یقول الفقیر ... حمزة بن المشتهر بسعد البیهقی لـماساعد القدر .. التمس منی بعضهم ان الحق بذیله ما اهمله الاستاد من استخراج تلك المواد الست ممایمکن استخراجه بالخطائین .

[۶۱۰۶]

نسخه‌ایست به خط نسخ قرن ۱۱ یا اواخر ۱۰- ه حواشی بدون نشان گویا از مؤلف دارد .

قطع : رقعی ۱۱/۵ × ۱۷/۵ ج: تیماج ضربی تاریخ و لچکی سوخته مذهب صفحات ۱۹۴ سطور۱۴ . کاغذدولت آبادی ضخیم شماره ثبت قدیم ۲۶۶۳۲ . جدید۱۳۴۷

شرح الموجز

(عربی)

شرح برهان الدین نفیس بن عوض برموجز قانون ازقرشی.

رجوع به ص٤و۱۸ این فهرست شود.

[۶۱۰۷]

نسخه‌ایست به خط نستعلیق (شیوهٔ هندی) مورخ ۱۱۹۹ ودرلاهور هند نوشته شده .

قطع ۱۷/۵ × ۲۸/۵ ج : مقوا باروکش پارچه دارای یك سرلوح وجداول زرین در تمام صفحات و تذهیب حاشیه ص ۱-۲ صفحات ۶۰۸ (۳۵۴ گ) سطور: ۲۳ کاغذهندی ضخیم شماره ثبت قدیم : ۲۷۶۹۱ جدید ۱۰۳۲۴

مجموعهٔ ریاضی (عربی و فارسی)

۱ـ خلاصة الحساب (عربی)

از شیخ بهاءالدین محمد عاملی .

در دیباچه این نسخه برخلاف بیشتر نسخ خلاصه که یابنام سلطان حمزه میرزا یاشاه عباس و یاسلطان حسن است نام کسی نیامده . این نسخه حاشیه هایی (بنقل از شرح شیخ جواد واز مؤلف) دارد .

رجوع شود بفهرست مجلس ۱۰ : ۸۸۷ .

۲ـ تحفهٔ حاتمیه (فارسی)

= هفتاد باب در اسطرلاب از شیخ بهاءالدین محمد عاملی. مؤلف آنرا در ۱۰۰۴ نوشته وعلاءالدین داغستانی آنرا به عربی ترجمه کرده است

ذریعه۳ : ۴۲۵ علم الفلك فی العراق از عزاوی (مجلس مجمع العلمی دمشق ۲۹) : ۴۰۱ سرگذشت شیخ بهایی از نفیسی : ۹۴ فهرست نسخه‌های خطی از منزوی ۱ : ۲۵۰ مجلس ۱۰ : ۱۷۴۵ و۵ : ۴۹۸ و۲ : ۸۷

آغاز: بسمله این رساله مشتمل است برهفتاد باب . باب اول در بیان حد اسطرلاب والقاب .

پایان: واین رساله برلفظ سهولت سمت حسن اختتام یافت .

[۶۱۰۸]

دفتریست به‌قلم نستعلیق وشکسته نستعلیق باسه‌قلم شماره۲ شکسته نستعلیق آقامحمد طالقانی است ودرسال ۱۲۸۷ درسنندج نوشته شد شماره یکم ازقرن ۱۲ یااواخر ۱۱ـه است و اوراق آخر آن باقلم دیگرو کهن تر است .

قطع رقعی ۱۲/۵ × ۱۸/۵ ج تیماج مشکی یك لا باعطف وحاشیه تیماج قرمز صفحات ۱۴۴ سطور ۱۰ و۱۲ کاغذ اصفهانی وفرنگی شماره ثبت قدیم ۲۲۶۷۷ جدید ۱۳۰۰

تحریر اقلیدس **(عربی)**

ازخواجه نصیر طوسی.

درپایان این‌نسخه نیزبرهان اضافی‌برقضیهٔ «نسبة بین‌دوکره» ازخواجه بخط کاتب‌نقل شده‌وناتمام است. درحواشی نسخه نوشته‌هایی بدون‌نشان وبانشان«داود الحسینی»، بدر، شرح واحدی، بخط کاتب دیده میشود.

[۶۱۰۹]

نسخه‌ایست به‌قلم‌شکسته نستعلیق محمدبن‌محمود مورخ ۱۰۱۹ـه درحاشیه اوراق آخرنسخه آثاررطوبت مشهوداست وبرگ آخر وصالی شده.

قطع نیم‌خشتی ۱۲/۵ × ۲۲/۵ج تیماجی‌قرمزمندرس باسجاف عطف وحاشیه صفحات ۴۴۶ سطور۱۵ کاغذ اصفهانی شکری‌شماره ثبت‌قدیم ۲۶۳۵۹ جدید:۱۰۳۱۳

مجموعه **(فارسی)**

۱ـحل مسائل نجوم (ص۲ـ۱۵۷ دفتر)

ازقطب‌الدین عبدالحی یاعبدالحسین و یا قطب‌الدین بن عبدالحی حسینی لاری (متولددر ۹۸۸) دراحکام‌نجوم واستخراج ضمیر(خبی) شامل‌نقل ازکتابها واز تجارب مؤلف.

نام مؤلف درنسخه‌های‌این کتاب مختلف‌است‌امادرنسخه‌ای مصحح ازقرن ۱۱ (در مجموعه تنکابنی در مجلس) ذیلی است‌از مؤلف و او در این ذیل (که در استخراج طالع‌سالهای ۱۰۳۸ تا۱۰۴۱ ـ ق است وسال‌عمراو بترتیب : پنجاه‌تا۵۳ بوداست) نام خود را قطب‌الدین عبدالحی الحسینی قیدکرده.

درصدر دیباچهٔ‌حل‌مسائل نجوم(درهمان‌نسخه‌مصحح‌تنکابنی)نام‌او قطب‌الدین ابن‌عبدالحی حسینی است.

مؤلف، این‌رساله رادر۱۰۳۸ یااندکی پیش ازآن ساخته ودر پایان خاتمه ازشاه عباس صفوی (اول) وابوالفتح امامقلی‌خان ودانشمند میرزاابوالحسن یاد میکند (واین‌همان «فاضل‌زمان»است که‌کتاب رابه‌امراوتألیف کرده)

لاری این رساله راپس‌از تألیف سراج‌السالکین و اعتقادات وکتاب حل عقدنجوم درنیمه قرن ۱۱ـه به‌امر «یکی ازفضلاء زمان» نگاشته «وبرمقدمه‌ودوازده باب وخاتمه ترتیب داد» . اینك فهرست مطالب‌به همانگونه‌که او خوددر دیباچه آورده است :

مقدمه دربیان مسائلی‌که واجب‌است قبل‌ازشروع، دردوازده فصل زیر :

۱ـ سائل ومسؤل عنه وطریق سؤال .

۲ـچون‌چند نفر طالع سؤال[کنند] حکم‌چیست :

۳ـمنجم چگونه امتحان سائل داند ... ومدت بقاءدلیل مسئله .

٤ـصحت‌استخراج ضمیر .

۵ـپیداکردن دلیل‌که ضمیرازآن استخراج توان‌کرد .

٦ـپیداکردن ضمیر .

۷ـقاعده‌کلیه استخراج ضمیر .

۸ـمنسوبات بیوت دوازده‌گانه .

۹ـپیداکردن دلایل عاقبت‌کار .

۱۰ـ رواشدن حاجت .

۱۱ـوقت رواشدن حاجت .

۱۲ـدربیان استخراج خبی .

باب‌اول‌ـ دلیلهای طالع .

باب‌دوم‌ـ دلیلهای بیت‌دوم‌ـ ... باب دوازدهم: دلیلهای بیت۱۲ .

خاتمه‌ـمسائل متفرقه نجومی «تعریف وشرح اصطلاحات»

خاتمه‌درنسخه حاضرکوتاه‌شده‌است ونیزسخن‌مؤلف رادرتجلیل‌ازشاه‌عباس وامامقلیخان ومیرزاابوالحسن وهمچنین ذیل‌رساله را (استخراج طالع سال ۵۰تا ۵٤عمرخود)ندارد. درنسخه‌قرن۱۱ (مجموعهٔ‌تنکابنی که‌قبلایادکردم) دردنبال‌مطلبی که‌نسخه ماباآن پایان یافته، نخست مدلولات بروج اثنی‌عشر یادشده ازحمل تا

حوت وسپس «جداول میل آفتاب وعروض کواکب بجهت دانستن عرض آنها در شمال وجنوب وهمچنین تقویم ستارگان» در ذیل این عنوان، جداولی است که چندین برگ را گرفته وسپس سخن مؤلف است که بدین گونه آغاز شده:

«شکر که این نامه به عنوان رسید پیشتر از مرگ بپایان رسید

الحمدلله والمنه که از میامن توفیقات ربانی ... عقدات مشکلهٔ این مسائل حل شد وازجواهر آبدار... باوجود تکفل مهام انام وتعهدمناجح خواص وعوام(۱) وقلت فرصت درارتکاب این امرخطیر... دررشتهٔ تحریر وتسطیر کشیده شد، دروقتی که عالم کبیر ازپیرایهٔ عدالت ...»

استخراج طالع مؤلف (درنسخهٔ مجموعهٔ تنکابنی) چنین آغاز میگردد :

بسمله بعدحمدالله ... بفتح و فیروزی در آمد سال پنجاهم تامهٔ شمسی از تولدبندهٔ کمترین مؤلف این کتاب قطب الدین عبدالحی حسینی ورسیدن نیراعظم به نقطه اصل... درچهارشنبه هشتدهم. (کذا) رجب... ۱۰۳۸

لاری درمسائل واستخراجات ازتجربه های خودونیز ازدیگران نمونه هایی میآورد.

دریکی ازاین مسائل ازتاریخ ۱۰۴۲ یاد میکند (که در نسخه حاضر بغلط ۱۳۶۲ نوشته) وصحیح همان ۱۰۴۲ است (درفهرست دانشگاه نیز بنقل ازنسخه شماره ۴۰۷۲ آن کتابخانه ۱۰۴۲ ضبط شده) .

ذریعه ۷: ۷۴ مجلس ۲: ۹۳ دانشگاه ٤: ۸۸٤- ٦: ۲۲۰۸ - ۲۲۰۹ وشماره ۴۰۷۲ و ۳۲۳٤ فهرست نسخه ها از منزوی ۱: ۲۸۷ گاهنامه سال ۱۱: ۱۷۱

آغاز: بسمله بعد حمدالله سبحانه ... وسائرالائمه المعصومین بر ارباب خبرت ... پوشیده نماند که اقل خلق الله الغنی عبدالحسین الحسینی اللاری (۲) چون از تألیف کتاب حل وعقد نجوم .

۱-تهرانی درگاهنامه (سال ۱۱: ۱۷۱) سرگذشت لاری مؤلف حل مسائل نجوم را بااختصار آورده واورا بانام «قطب الدین عبدالحی حسینی زاهدی لاری» یادمیکند. ازمصلح الدین لاری که مؤلف شرح هیئت قوشچی است یادنکرده وآن شرح راازهمین قطب دانسته

۲-ازاین سخن برمیآید که مؤلف دارای سمتی دردستگاه سلطنت وشغلی فرصت گیر بوده.

پایان نسخه‌حاضر بروج ذوجسدین جوزا، سنبله قوس حوت و بهمین قدر اقتصار یافت .

پایان نسخه کامل: امیدکه‌چون‌بنظر اصلاح‌رسدخطا وزلل آن بذیل‌الطاف عام بپوشند .

اخبار فضلك فی شام و فی یمن سارت به‌الریح‌والرکبان‌والصحف

... من عنده‌الدرلایهدی له صدف .

۴ - لطائف‌الکلام فی‌احکام‌الاعوام (ص ۱۶۰-۳۵۴)

ازسید محمد ملقب به سید منجم (اول‌قرن۹ـه) در احکام نجوم .

مؤلف دراین‌کتاب از تاریخ ۷ ربیع‌الاول ۸۲۴ موافق یکم فروردین ۳۴۳ ملکشاهی‌که‌خود او طالع تحویل سال‌را در افق لاهیجان استخراج کرده‌است ونیز ازتحویل سال درساعت۸ از شب‌چهارشنبه ۱۴۷ - ۸۲۴ مطابق شب ۱۲ آذر ماه رومی ۱۷۳۲ اسکندری مطابق شب ۱۲ تیر قدیم ۷۹۵ یزدجردی وشب یکم فروردین ۳۴۳جلالی ملکشاهی‌وشب ۱۲۵ غازانی(= تاریخ چنگیزی) یادمیکند.

سیدمنجم دراین‌کتاب برزیج ایلخانی خرده میگیردوآنرا براصول صحیح رصد نمیداندوتنهازیج محقق سلطانی‌را(مقصودزیج‌محقق‌سلطانی‌تألیف‌شمس‌الدین وابکنوی‌است) شایسته‌اعتمادمیداند . سخن اوچنین **است** :

« دراین‌تاریخ‌که ما بیم اعتماد برکتاب محقق سلطانی است‌که وضع آن براصول رصد جدید ایلخانی کرده‌اند نه برزیج ایلخانی چه‌آن براصول آن رصد بلکه براصول ارصاد قدیم است ازآنکه هرگز محسوب آن موافق مرئی نیست و تفاوتهای فاحش در طول وعرض آن مشاهده میشود و احکامی که از آن دلائل میسازند اکثری خطا میافتد» .

فهرست مجلس ۱۰ : ۱۳۲۴دانشگاه٤ : ۹۳۷ذریعه۱۸ : ۳۲۰ مخطوطات‌قاهره (فارسی)ازطرازی ۲ : ۹۲ منزوی ۱ : ۳۴۲-۳۴٤

آغاز: بسمله چنین گوید محرر این سواد ... محمد الحسینی المدعو سید منجم که این مسوده‌ایست در معرفت قانون احکام مسمی بلطائف الکلام‌فی‌احکام الاعوام چه برصاحب این‌فن واجب .

پایان: واگر قران سعدین بود راحت وفراخی نعمت وآسایش خلایق باشد والله اعلم بالصواب .

[**۶۱۱۰**]

دفتریست بخط شکسته نستعلیق‌مورخ ۱۲۶۴درشماره ۲ صفحات چندسفیدونانوشته مانده .

قطع ۱۵ × ۲۱/۵ ج‌تیماج قرمز یك لا . صفحات: ۳۵۴. سطور :۱۶ کاغذفرنگی. شماره ثبت‌قدیم ۲۷۷۷۰ . جدید : ۱۰۲۶۷ .

مجموعه

(عربی وفارسی)

۱ ـ قانونچه (ص ۲ـ ۹۱ دفتر)

(عربی)

از محمودبن عمر چغمینی (شرح‌اسکندربیك‌طبیب‌برآن‌ونظم آن‌ازقزوینی درص ۸و۶۴و۷۰و۷۱ همین فهرست دیده شود) .

۲ ـ جامع‌الفوائد (ص ۹۴ـ دفتر۲۱۶)

(عربی)

از یوسف‌بن محمد یوسف طبیب‌هروی (م ـ ۹۵۰)

دارای چندباب است درعلاج امراض به نثرونظم (رباعیات) وبه اشارت بعضی فضلاءِ نامدارنوشته و بنوشته فونان نسخه اصل به خط مؤلف مورخ ۹۱۷ (۱۴۱۱ میلادی) موجود است .

همین‌فهرست: ۱۴۹ ذریعه ۵ : ۶۸ فونان: ۷۳ـ۷۴ریو: ۲۶۱ـ۲۶۴دانشکده پزشکی: ۱۵۴ ـ ۱۵۷ نشریهٔ‌مرکزی دانشگاه ۳ : ۳۰۹ ـ۳۱۰ مشار: ۴۷۱

آغاز: حمد نامحدود حکیمی‌راکه بقانون حکمت ...

نخستین رباعی :

ای‌دیده ز درد سر دلت رنج‌وعنا ترك‌حركت‌كن وطلب راحت را
خطمی و بنفشه و سبوس گندم مجموع بجوشان ودرآبش نه پا

پایان: نیم گرم بیاشامند وغذا اگر درسحرگاه خورند نافع باشد.

[۶۱۱۱]

دفتریست به خط شکسته نستعلیق مورخ ۱۲۶۲ - ۱۲۶۳ .

قطع : رقعی ۵ر۱۱ × ۱۸ ح تیماج سبز یك‌لا . صفحات ۲۱۷ سطور : ۱۱ - ۱۳ كاغذ فرنگی ضخیم . شماره ثبت قدیم ۲۶۳۷۱ .

مجموعه (عربی‌وفارسی)

۱- النزهة‌المبهجه (ص۲ -۷ دفتر) **عربی**

بخشی‌است ازکتاب النزهة المبهجه تألیف‌داودضریر انطاکی (م ۱۰۰۸) صاحب تذکرةاولی‌الالباب. تمام‌این‌کتاب‌درکنار تذکره به‌چاپ‌رسیده .

دانشکده پزشکی ٤٦٤ نشریه مرکزی ۳ : ۳۸۵ قاهره‌دارالکتب : ۴۷

نسخه حاضر بخشهایی است از بحث مزاج وبرخی از مباحث دیگرکه بقلم محمدعلی پسرحاج محمد مؤمن یزدی الاصل تهرانی در ۱۱۰۶ در آغازاین جنگ نقل شده است .

۲- حفظ‌الصحه (ص۸ - ۲۲ دفتر) **(عربی)**

رساله ازشیخ‌الرئیس ابن‌سینا ، دارای ۱۳ باب.

ابن‌سینا خود این رساله‌را «مقاله» خوانده وعبدالکریم قزوینی‌درشرح و ترجمه این رساله (به‌فارسی) آنرا بانام « الدرالنفیس‌للشیخ‌الرئیس » یاد میکند اما درفهرست قنواتی ومهدوی، اشارتی به‌وجود این‌نام‌درهیچ نسخه‌ای‌نشده.

این‌رساله دیباچه‌ای ازابن‌سینا داردکه‌درآغازبرخی ازنسخه‌های آن هست اما درنسخه حاضرودرنسخه‌شمارهٔ ۱۲/۱۲۱۹وجود ندارد. (این‌دیباچه درفهرست مهدوی نقل شده) .

ابن‌سینا دراین‌رساله ازمسواك ، وانواع‌ورزش‌وبازیهامانندچوگان بازی‌و شطرنج وسواری‌وجزاینهاوسودفراوان‌آنها درحفظ‌صحت‌بدن ومزاج‌سخن‌میگوید وباب ۱۳ رساله‌دراختیارات است برای شناختن ساعات نیك‌وبد انتخاب‌ورزشها و دیگر کارهایی که انجام دادن آنهارا برای حفظ صحت دراین رساله توصیه وتاکید میکنند .

فهرست مهدوی ص ۷٤ قنواتی شماره ۲٦ :(ص:۱۸۳) فهرست مجلس ٤ : ۲۳۸ فهرست‌دانشگاه٦ : ۲٤۱٥ - ۲٤۱٦

آغازموجود : الحمدلله کفاء افضاله والصلوة علی‌محمدوآله الباب‌الاول فی ذوی‌الکیفیات ..

پایان: واذ ابلغنا هذاالمبلغ فلنختم‌المقاله حامدین

۳- شرح‌حدیث کمیل (ص۲٤ - ۲۸ دفتر) **(عربی)**

این‌شرح را به‌علامه حلی‌منسوب داشته‌اند وباهمین نسبت درضمن‌مجموعه کلمات المحققین به‌چاپ رسیده . ودر فهرست دانشگاه‌نیز بااین نسبت آمده اما (همانگونه‌که صاحب ذریعه نیزاشاره‌کرده‌اند) این‌نسبت دورازصواب‌مینماید.

از دیباچه کتاب فهمیده میشودکه مؤلف صاحب شغلی بزرگ (ظاهراً دیوانی) ودرکارتدبیرمصالح‌امورمردم بوده«فشرعت فی‌شرح هذه‌الالفاظ لکلمات العلویه العلویه . . . باذن‌الباطن . . مع اشتغالی بمصالح الخلائق وتعلقی بانواع العلائق .)

مؤلف میگوید این‌رساله‌را دریك‌مجلس و«من‌غیررویه‌وتفکروتأمل وتدبر »

نوشته . سطور پایان رساله ازنظر جمله‌بندی ومعنی مغشوش است (وشاید درنسخه حاضر چنین است)

همچنین مؤلف دردنباله شرح آخرین جملات حدیث کمیل میگوید:
«وماقلت فی شرح هذه الکلمات الجامعه جمیع الکمالات واصول الطریقه والحقیقه ذرة من جبل البیان وقطرة من بحر العرفان وماکنت ماذونا بان اطول الکلام»
دربارهٔ این رساله رجوع شود به فهرست مجلس ۹ : ۳۴۵ ذریعه ۱۳ : ۱۹۶
آغاز: -الحمدلله الذی بطن ذاته بصفاته وحجب.

۴ـ نبض (ص ۲۹ - ۳۸ دفتر) **(فارسی)**

= دانش رگ ، رساله درنبض ازشیخ الرئیس ابن سینا در ۹ فصل.
فهرست مهدوی ص ۲۲۵ قنواتی شماره ۱۴۹ (ص ۲۱۸) مقدمه سیدمحمد مشکوة برچاپ رساله (درشمار انتشارات انجمن آثارملی) منزوی ۱ : ۵۴۴
آغاز بسمله سپاس آفریدگاررا وستایش مراورا ..

۵ـ منافع افضلیه (۴۲ - ۴۹۳ دفتر) **(فارسی)**

ازحکیم علی افضل پسرمحمد امین قزوینی متخلص به قاطع مؤلف فوائد افضلیه (شماره ۶۰۳۱) . مؤلف آنرا برای غیاث الدین علی ساخته است .
منافع افضلیه دارای یك فاتحه، سی منفعت وخاتمه (شامل ۱۲ مطلب در فوائد متفرق) است وفهرست مطالب کتاب را مؤلف دردیباچه آورده است.
فهرست پزشکی : ۳۵٤ نسخه‌های خطی از منزوی ۱ : ۳ نشریه کتابخانه مرکزی دانشگاه ۳ : ۳۳۶ همین فهرست : ۱۶-۱۷
آغاز: الحمدلله رب العالمین ... امابعد چنین گوید اقل... علی افضل طبیب ابن محمدامین قزوینی مشتهر بقاطع که این رساله ایست مشتمل بربعضی ازامورنافعه درصناعت طب منتخب از کتب معتمده علیها مثل قانون و کامل الصناعه...جهت

برادرخود غیاث‌الدین علی... واین رساله بمنافع افضلیه موسوم‌گردید ..وتألیف آنرا ازلفظ غناء استخراج نمودن خالی ازنسبتی‌نیست...

پایان: وبرهمین قدراقتصار افتاد والا ازآیات و اسماء .. جهت شفـای امراض ... لایعدولایحصی است.

۶-شرح رسالهٔ حفظ‌الصحه (ص۴۹۶-۵۵۷ دفتر) **(فارسی)**

ترجمه‌وشرح عبدالکریم‌بن‌محمد یحیی قزوینی‌بررساله‌حفظ‌الصحه ابن‌سینا که‌اوخودآنرا «الدرالنفیس للشیخ‌الرئیس» میخواند.

مؤلف‌این‌شرح وترجمه رابرای رستم‌خان سپهسالار ودر۱۱۰۵ ساخته ودر دیباچه ملتزم شده‌که‌باب ۹ رساله شیخ راکه در باب‌آداب باده نوشی است‌برای رعایت تقید فراوان رستم‌خان به متابعت شرع ترجمه نکند : « چون ذات ملکی صفات...که پرورده آب‌وهوای چمن همیشه بهارمتابعت شریعت غرای نبوی... است فصلی راکه مؤلف رساله در بیان‌کیفیت شرب مدام ایراد نموده بود ... اسقاط‌کرد » .

اماشارح‌بجای‌اسقاط باب۹رساله ، به نقل دلائل‌بدی‌ونکوهش میخواری پرداخته ودرانجام‌باب، روش‌ساختن«شراب‌حلال»را بیان میکند . همچنین شارح (بدون‌ایکه دردیباچه تذکردهد) نام برخی‌از بازیهایی راکه ابن‌سینا در باب ۱۳ رساله به‌عنوان ورزش‌توصیه وتأکید میکند(مانند نرد و شطرنج)حذف‌کرده است.

شارح یك باب نیز بررساله افزوده (باب ۱۴) در بیان احوال آبهای نیك و بد و در خاتمهٔ این باب دربارهٔ هوا و موجبات فساد و شرائط خوب وبد آن سخن میگوید

قزوینی‌دراین‌باب چندروش برای‌شیرین‌کردن‌وتصفیه‌آب نیزنشان میدهد .

شیوهٔ وی دراین شرح‌آن است‌که نخست یك‌کلمه یاجمله از آغازهر باب رانقل وسپس به‌ترجمه وشرح وتفصیل می‌پردازد .

آغاز: حمدبیحد وسپاس افزون ازعد حافظی راسزاست...(وپس از دیباچهٔ بسیارمبسوط) الباب الاول فی ذوی الکیفیات الی آخره باب اول دربیان صاحبان کیفیات است بدانکه اول کیفیاتی که الله تعالی به حکمت بالغه مدار دیگر کیفیات بر آن گذارده ... چهار است .

پایان: وگلاب معطرنماید والله اعلم بالصواب قدوقع الفراغ من تنمیقه ... بیمین مؤلفه ومترجمه... عبدالکریم بن محمد یحیی القزوینی فی الشهر الثالث من السنة الخامسه من العشر الاول من المائة الثانیه من الالف الثانی والمرجو... الصفح عما زلت به القدم اوطغی به القلم .

۷ ـ ترجمهٔ برءالساعه (ص ۵۵۸-۵۷۳) **(فارسی)**

از عبدالکریم بن محمد یحیی قزوینی (نویسندهٔ شرح رسالهٔ حفظ الصحه) وی پس از نگارش شرح رساله حفظ الصحه و درهمان سال ۱۲۱۵ به ترجمهٔ رساله برءالساعه محمدبن زکریای رازی برای همان رستم خان سپهسالار پرداخته است

آغاز: نحمدك یامن اسمه شفاء .. وبعدنگاشتهٔ صفحهٔ بیان .. میگردد که چون حسب الاشاره ... نواب مستطاب ...رستم خان سپهسالار... ترجمه رساله الدر النفیس للشیخ الرئیس بقلم شکسته رقم ... عبدالکریم بن محمد یحیی قزوینی تحریر پذیرفت بخاطر ناقص رسید به ترجمه رساله برءالساعه ... محمد بن زکریای رازی نقل مینماید که من روزی در خانه وزیر ابوالقاسم بودم .

پایان: و دست وپای خودرا بگذارد در آن بقدر یکساعت همان وقت ساکن میشود خارش او باذن الله تعالی تم .. فی دار السلطنه اصفهان ..فی سنه ۱۱۰۵

۸ ـ النزهة المبهجه (ص ۵۷۴-۵۸۷ دفتر) **(عربی)**

از داودضریر انطاکی .

بخشی دیگر است از آن کتاب (دنبالهٔ‌بخش‌اول این دفتر)وهردو بایك‌قلم نوشته‌شده‌است .

۹ ـ پادزهر (ص۵۸۳ـ ۵۸۷ دفتر) **(فارسی)**

از عمادالدین محمودبن مسعود . بخشی ازآن رساله است منقول از خط عمادالدین .

۱۰ ـ فصد (ص۵۸۷ـ۵۹۰دفتر) **(فارسی)**

از کمال‌الدین حسین‌شیرازی .

این‌نسخه فصلی‌است اررساله‌اودر باب فصد .

آغاز: بسمله . این فصلی است ازتصنیف استادالاطباء و سلطان الحکماء کمال‌الدین حسین شیرازی درباب فصد بدانکه عروق که میگشایند بعضی از سر است وبعضی‌ازپا .

۱۱ ـ بدل افیون (ص۵۸۸ـ۵۸۹دفتر) **(فارسی)**

این رساله ظاهراً بخشی است از رساله افیونیه عمادالدین محمود و در حاشیه‌صفحه ۵۸۹ـ۵۹۰دفترحاضر

آغاز: بسمله وبه نستعین طریق برطرف‌کردن‌تریاك...بوزن معمول مأکول همه‌روزه به‌چوب‌بیدتر برابر.

[۶۱۱۴]

دفتریست از قرن ۱۲ باچند قلم نستعلیق و نسخ در ذیل رساله نبض (شمارهٔ ۳دفتر) تاریخ ۱۱۰۶ دیده میشود ورساله شمارهٔ ۹ـ۱۱ با همین قلم است . شماره۵فتر (منافع افضلیه) به‌قلم‌نسخ وشمارهٔ ۶و۷ (رساله‌های عبدالکریم قزوینی) نستعلیق است اما باقلمی دیگر بجزقلم رساله نبض . تملك محمد علی طبیب قزوینی در ذیل آخرین شماره دیده‌میشود .

قطع نیم خشتی۱۲/۵ × ۲۱/۵ ج : تیماج‌قرمز یك‌لاصفحات ۵۹۰ سطور: گوناگون کاغذ :اصفهانی آهارومهره شماره‌ثبت‌قدیم ۲۷۶۹۶ جدید۱۰۳۵۷

تنبیهات المنجمین **(فارسی)**

از مولی مظفر بن محمد قاسم گنابادی تألیف در ۱۰۳۱ـه

در این فهرست بیست باب در تقویم (تاشمارۀ ۶۰٤۰/۲) از بیرجندی وشرح آن از گنابادی یادشد. شناسانده شد

وی تنبیهات را برای شاه‌عباس صفوی درباب وفصل نوشته.

نام بسیاری از ستاره‌شناسان و احکامیان و آثار آنان در این کتاب گـرد آمده و خاتمه کتاب فهرست اسامی آنان است «که این کتاب از اقوال ایشان تألیف یافته» .

ذریعه ٤: ٤٥٢ مجلس ۲: و ۱۰: ... دانشگاه شمارۀ ۳٤۸۰ نسخه‌ها ازمنزوی ۲۷٦:۱

آغاز: سپاس و ستایش مالك الملکی را که بنظر شفقت .

پایان: احمدبن الملقب باختیار تمت هذه الرساله فی سنة اربع و مائه بعد الالف بیداقل الخلیقه ... ابن محمد صالح محمد المازندرانی سترعیوبهما .

[۶۱۱۳]

نسخه‌ایست به‌قلم نستعلیق آقا محمد پسرمولا صالح مازندرانی مورخ ۱۱۰۴ـ ه
قطع نیم‌رقعی ۱۲/۵ × ۲۰/۵ج ؛ روغنی صفحات ۴۷۱ سطور ۱۸ کاغذ اصفهانی
شماره‌ثبت‌قدیم ۲۲۵۲۷ جدید ۱۰۳۷۶ .

اختیارات بدیعی **(فارسی)**

اززین الدین یازین العابدین عطارحسینی (م‍ـ۸۰٦) در دومقاله

مجلس ۱۰: ۷۹۸و ٦: ۱۳۰ فونان: ۵۸ـ۶۸ نشریه مرکزی دانشگاه ۳: ۳۰۱ـ۳۰۳

نسخه‌ها از منزوی ۱: ٤٦٥

[۶۱۱۴]

نسخه‌ایست به‌خط نستعلیق مرشدقلی بن‌قاسم‌علی جوقینی شهدادی باتملك ومهرمحمد علی بن‌محمد هادی طبیب قزوینی .

قطع‌وزیری ۱۶ × ۲۵ج تیماجی قرمزسندرس بالبه صفحات ۶۶۴ سطور ۱۸ کاغذ : اصفهانی شماره‌ثبت قدیم ۲۷۶۹۰ جدید۳۷۷

شرح بیست‌باب **(فارسی)**

ازعبدالعلی بیرجندی بررساله‌اسطرلاب‌از خواجه نصیرطوسی

رجوع شودبه‌ص ۳۹ این فهرست

[۶۱۱۵]

نسخه‌ایست به‌قلم نستعلیق ریزمورخ ۱۰۷۰ دراصفهان دارای حاشیه‌هایی بانشان «سنه» وبدون‌نشان اصلاحات ونسخه بدلهادرحواشی ضبط‌است

قطع‌رقعی ۱۴ × ۱۸ج تیماج‌مشکی یك‌لاصفحات ۱۱۰ سطور۲۷ کاغذ اصفهانی‌شماره ثبت‌قدیم ۲۶۶۲۴ جدید: ۱۰۴۰۰

مجموعهٔ ریاضی **(عربی)**

۱-شرح خلاصه‌الحساب (ص۲-۲۲۵ دفتر)

ازمعین‌الدین‌محمداشرف‌بن حبیب‌الله حسینی شیرازی‌طباطبائی(قرن۱۱-ﻫ) وی‌نخست شرح‌استاد خودحاج حسین یزدی رابرخلاصه (که‌تنها براصول حساب نوشته‌بوده وناتمام‌گذارده) تکمیل‌کرده و سپس خودنیزبراصول حساب خلاصه شرح نوشته شرحی جداگانه وکامل پرداخته است .

کاتب‌دیباچهٔ‌شارح‌رادرنسخه حاضردرحاشیه نوشته وازنوشته مرحوم نفیسی برمیآیدکه برخی ازنسخ، این‌دیباچه را ندارد .

درکنارصفحات این‌شرح حواشی ازشارح ونیزیك‌حاشیه مفصل ازحواشی بهائی برخلاصه (که‌شیخ‌در آن‌ازبحرالحساب خودیادمیکند) بخط کاتب‌دیده‌میشود

سرگذشت شیخ‌بهائی ازسعیدنفیسی: ۱۰۰و ۱۶۳ فهرست دانشگاه ٤ : ۹۱۱ کشف‌الحجب۳۳۳ذریعه۱۳ : ۲۲۷-۲۲۹علم‌الفلك‌فی‌العراق (مجلة ۲۹مجمع‌العلمی دمشق۲۹ : ٤۰۰وفهرست‌اواقاف بغداد ۱ : ۲۱۱

آغاز: بسمله .. «یقول (الفقیر) الی‌الله الغنی محمد اشرف بن حبیب‌الله الحسینی الحسنی الشریفی الطالقانی لما کانت الرساله الموسومه بخلاصة الحساب... ممتازة عن سایر کتب الحساب... وقد شرح الاستاد العلامه مولانا الحاج حسین الیزدی شطراً منها وهو اصول الحساب،..التمس منی بعض الطلبه ان اکتب لباقیها شرحا یذلل الصعاب...ثم بعد اتمامه التمس بعض آخر منهم ان اکتب لاصوله شرحا کشرح الفروع لیکون المجموع فی هذا الباب ... قال المصنف بعد اتمام الخطبه و بیان سبب تصنیفها ورتبتها ای الرسالة المذکورة علی مقدمه... وعشرة ابواب.

پایان: قوانین الحساب فیه استعارات . تم الکتاب فی لیلة تحویل الشمس فی الحمل . . . سبعةو ثمانین والف فی بلده شیراز علی یدالفقیر محمد نصیر بن محمد مشهدی

۲- حاشیهٔ خلاصة الحساب (ص۲۲۸-۲۴۶ دفتر)

حاشیه (یاشرح) باب۸ خلاصهٔ بهائی است (درقانون استخراج مجهولات بطریق جبر ومقابله) .

این تعلیقه (بنوشته مرحوم نفیسی) درذیل نسخه دیگری ازشرح محمد اشرف برخلاصه (متعلق به کتابخانه مشکوه) موجوداست ودر آنجاهم بدون نشان وظاهراً ازهمان مؤلف است (نسخه‌شمارهٔ ۹۵۶/۱ دانشگاه و۲۹۴۴ اوقاف دیده‌شود) .

آغاز: الباب الثامن فی قانون استخراج المجهولات بالجبر... و هو قانون یعرف منه کیفیة استخراج کمیات مجهوله من معلومات مخصوصه علی وجه مخصوص وفیه فصلان .

پایان: زدت ... علی الالف حصل مالزید الف وماتان

[۶۱۱۶]

دفتریست به‌خط نستعلیق محمدنصیر بن محمدمشهدی مورخ ۱۰۸۷

قطع رقعی‌باریک ۱۰/۵ × ۱۹ ج تیماجی قهوه‌ای با سجاف‌وعطف‌صفحات ۲۴۶ سطور ۲۱ کاغذ اصفهانی شماره‌ثبت قدیم ۲۶۶۲۱ جدید ۱۰۳۵۶

مجموعه

(فارسی)

۱ـ ذخیرهٔ خوارزمشاهی

ازسید اسماعیل گرگانی (ازکتاب اول‌تاباب یازدهم از جزو چهارم از گفتارنوزدهم ازکتاب).

مجلس ۱۹: ۶۵و۶۶و۷۶

۲ـ نل‌ودمن (حاشیه‌ص۱۳۴ـ۳۳۶درحاشیهٔ‌دفتر)

= مثنوی ازابوالفیض فیضی‌دکنی

ذریعه ۹: ۱۹۸.۵۵: ۳۲۶ تذکرهٔ میخانه چاپ‌گلچین‌معانی: ۲۴۹، ۲۵۱

[۶۱۱۷]

دفتریست به‌خط نسخ و نستعلیق شماره یکم نسخ قرن ۱۰ شمارهٔ ۲ : نستعلیق قرن ۱۱ ـ ه .: آغازنسخه افتاده

قطع خشتی ۱۵/۵ × ۲۳ × ج : تیماج سبزرنگ‌صفحات ۹۸۴سطور ۱۹ کاغذ دولت‌آبادی شماره ثبت قدیم : ۰۰۰ جدید : ۱۰۴۱۷

تحفه‌درطب

(فارسی)

از میرزا محمدمؤمن‌حسینی دیلمی تنکابنی پزشك نامی دوران شاه‌سلیمان صفوی دارای ۵ تشخیص‌وسه دستور .

تنکابنی در (خاتمهٔ) دستور اول اقسام قلم (خط)راباذکر نمونه یادمیکند واین بخش‌دربرخی‌ازجنگها ومجموعه‌هاباعنوان رساله‌ای‌دراقسام قلم‌درج‌شده .

مجلس ۲ : ۲۹۰ و ۱۴ : ۲۶۳همین‌فهرست: ۳۴و۵۳ذریعه۳: ۴۰۲فونان: ۸۹ ۹۱ـ۱۲۸ فهرست نسخه‌های خطی ازمنزوی ۱: ۴۹۱ مقدمهٔ نسخه‌چاپی ازدکتر نجم‌آبادی فهرست کتب طبی‌چاپی ۳۱۸.

[۶۱۱۸]

نسخه ایست به‌قلم نستعلیق محمدتقی بن‌محمدعلی رضوی وآقابابا بن حسن‌الخفاف مورخ ۱۲۵۷ و ۱۲۵۵،رقم پایان نسخه از آقاباباست واو میگوید که نسخه رابه اسرعمدة الاعاظم والاعیان . . میرزا علیمحمد نوشته ودر حواشی نوشته هایی بایشان « علیمحمد » دیده میشود ، کنار برخی ازبرگها اثررطوبت دیده میشود ، برخی ازصفحات محشی است عناوین درمتن وحواشی شنگرف وزنگار ثبت است .

قطع وزیری : بزرگ ۱۶ × ۲۷ ج : تیماجی ضربی مشکی صفحات ۵۵۳ (۳۷۷ گ) سطور ۲۳ کاغذ فرنگی شماره ثبت قدیم : ۲۶۲۸۰ جدید : ۱۰۴۱۸ .

قانون **(عربی)**

ازشیخ الرئیس ابوعلی‌سینا، درحواشی این‌نسخه‌خاصه‌درنیمهٔاول منقولاتی ازشرح قطب وآملی وقرشی وجزاینها هست .

[۶۱۱۹]

نسخه ایست بخط نسخ ریز قرن ۱۰ ــ ه . بردوطرف جلد « بفرمان نواب والا احتشام السلطنه» بطور برجسته نقش‌شده عناوین شنگرف صفحات دارای جدول‌بقلم لاجورد وآب طلا وشنگرف .

قطع رحلی : ۱۹/۵ × ۲۹/۵ ج : تیماجی ضربی‌مشکی صفحات ۱۲۰۱ (۶۰۱ گ) سطور ۲۶ کاغذ دولت‌آبادی شماره ثبت قدیم : ۲۶۱۶۹ جدید : ۱۰۴۲۹

مجموعهٔ ریاضی **(فارسی)**

لوایح‌القمر (ص۲ـ۳۰۲دفتر)

ازمولی حسین‌کاشفی، لوایح‌هفتمین‌کتاب از سبعهٔ‌کاشفیهٔ‌کاشفی است واو نامهای ٦ رساله نخستین رادر خوددیباچه لوایح یادمیکند .

ذریعه ۱۸ :... فهرست مجلس ۲ :۱۱٤و۹:۵۳ : ۱۰ :٤٦۲ ـ دانشگاه٤ ۸۲۳ فهرست نسخه‌های خطی ازمنزوی ۱ :۳٤٤ـ۳٤۵

۲ ـ کفایة التعلیم فی صناعة التنجیم (ص۳۰۶-۶۶۷ دفتر)

ازابوالمحامد محمدبن مسعود غزنوی .

۳ ـ رنگ نوروزی (ص۶۶۸ دفتر)

گفتاریست باجدول بروج ورنگها .

آغاز: درباب رنگ نوروزی دوقول است یکی آنکه ملاحظه کنند صاحب تحویل کدام کوکب است و آن کوکب درکدام برج است .

۴ ـ حالت اصناف مردم (ص۶۶۹ـ۶۷۱ دفتر)

گفتاریست کوتاه در تعیین برجها و درجات بروج خاص اصناف و طبقات مردم وبلاد آنان .

۵ ـ زایچهٔ شیردل میرزا (ص۶۷۳ـ دفتر)

درصدر زایچه نوشته :

«زایچه طالع فرخنده مطالع دردریای خلافت و تاجداری نواب مستطاب شیردل میرزا شب پنجشنبه بیستم شهر شعبان...۱۲۳۳ »

۶ـ جداول اشعهٔ کواکب (ص۶۷۴ـ دفتر)

دوجدول است که دربالای نخستین آنهاچنین نوشته:

مطارح اشعهٔ کواکب به زعم بطلیموس وبالای دیگری نوشته .

مطارح اشعه برطریق احکامیان .

۷ ـ شرح کفایة التعلیم (ص ۶۷۶ ـ ۶۸۶ دفتر)

شرح (یاحاشیه) است بریکی ازفصول کفایة التعلیم دربارهٔ طالع ولادت ازیکی ازستاره شناسان قرن۱۳ (ظاهراً همان کسی که دفترراترتیب‌داده وجداول دقیق‌نجومی آنرا رسم کرده‌است).

نویسندهٔ این شرح چند نمونه استخراج طالع باتاریخ ۱۲۲۳ دارد.

آغاز: قول مصنف (درگ ۲۷۶ ر) : فصل چون‌تك‌دور قمر به‌سیروسط بیست وهشت روز است وهفت ساعت وچهل وچهار دقیقه .. توضیح کلام مصنف بروجه ملخص آنست که بعداز تمهید مقدمه .

۸ ـ رساله درقوت وضعف کواکب (۶۸۸ ـ۷۳۷)

ازقاسم‌بن محمدبن عبدالله حسینی .

وی‌این‌رساله‌رابرای شاگردان‌خودنگاشته‌ودرتوضیح «ذروهٔاوج»میگوید:

«چون مرکز تدویر به محاذات آن نقطه (نقطه‌ای از ستاره درفلك)رسد در غایت بعد باشد از مرکز عالم . . . که‌او را اوج گویندونقطهٔ اوج هر یکی ازکواکب در هرتاریخی محاذی‌نقطه‌ای‌باشد از فلك‌البروج وچون درزمان (ما) تاریخ(۱) ایلخانی مستعمل است اوج هر کوکب بحسب این‌زیج درنصف‌النهار اول فروردین قدیم‌که سال سیصد وبیست‌وپنجم یزدجردیست‌بازنمائیم ».

مؤلف‌ازمولانا شمس‌الدین وابکنوی (مؤلف زیج محقق‌سلطانی درنیمه‌اول قرن۸) یادمیکند .

بغدادی در هدیةالعارفین ازقاسم‌بن محمد منجم درگذشته‌در ۱۰۳۰ ،مؤلف تنبیهات‌المنجمین‌یادمیکند.ماومیدانیم که‌تنبیهات‌ازمولامظفربن‌محمدقاسم گنابادی است‌درگذشته حدود ۱۰۴۰.

نسخه‌های‌دیگراز این رساله درکتابخانهٔ‌مجلس ،ملك‌والهیات‌وجود دارد .

فهرست نسخه‌ها از منزوی ۱ :۳۳۷ذریعه‌۱۷ ؛۲۰۵الهیات‌۱ :۲۹۸

آغاز: بسمله‌الحمدلله‌العلی‌لولی والصلوة علی النبی‌الامی ...اما بعد چنین گوید حقیر فقیر قاسم‌بن محمدبن عبدالله حسینی ... که چون جماعتی از اخوان

---

۱ ـ درنسخه : تاریخ وصواب همان زیج است .

صفا نزد این بیچاره ... بتعلم علم نجوم مشغول بودند برای سهولت فهم ایشان قوت وضعف کواکب‌را مشروح ساختم پس باید دانست که کواکب سبعه‌راقوت وضعف بسیار اثبات کرده‌اند .

پایان: در روز دیگر همان امرمذموم شود در تحت دلالت نحسن دریندو والله اعلم بالصواب .

جداول هیئت و نجوم (ص ۷۳۸ ـ۷۴۲ دفتر)

در پایان دفترچندجدول است بااین‌عنوانها :

۱ ـ جدول طالع بلاد (از سویس تاکشمیر) .

۲ ـ جدول‌مربیات‌بلاد (« ») .

۳ ـ جدول طول نهار (از آذربایجان تا طوس) .

٤ ـ جدول انحراف قبله‌بلاد (در۲صفحه اززنگان تا قندهار) .

[**۶۱۳۰**]

دفتریست بخط نستعلیق قرن ۱۳ ـ ه (درحدود ۱۲۳۲) .
قطع : وزیری کوچك ۱۵ × ۲۳ ح تیماجی قرمز صفحات۷۴۲(۳۷۱ گ)سطور : ۱۷ کاغذ فرنگی شکری. شماره ثبت‌قدیم : ۲۷۷۸۹ . جدید ۱۰۴۳۹ .

زیج محمد شاهی **(فارسی)**

ازراجه‌سینگهه‌بایاری‌چندتن‌دیگر در ۱۱٤۰ بنام‌محمدشاهجهان ساخته‌شده‌است.

در دیباچه از نادرستی حسابها وارصاد زیجهای متعارف مثل زیج چدید سعیدی کورکانی، زیج خاقانی‌وتسهیلات‌ملاجانا اکبرشاهی وملافرید شاهجهانی وکتابهای هندی وزیجهای فرنگی یاد میکند

دارای ۳ مقاله وهرمقاله چندباب‌بدین ترتیب‌است:

مقاله اول ـ در معرف تواریخ دارای چهار باب (۱ ـ تاریخ هجری ۲ ـ تاریخ محمد شاهی ـ که آغاز آن از دوشنبهٔ اول ربیع الثانی ۱۱۳۱ ـ ه است ـ ۳ ـ تاریخ عیسوی ٤ ـ تاریخ هندی ـ که از جلوس مهاراجه بکوماجیت بر تخت پادشاهی است .

مقاله دوم ـ در معرفت طالع دارای ۱۹ فصل (فصل اول تعریف جیب و سهم وباب ۱۹ درمعرفت ارتفاع وانخفاض کواکب از مطالع .

خاتمه مقاله۲ دربیان طول وعرض برخی ازبلاد مشهور .

مقاله‌سوم‌درمعرفت روش‌ستارگان‌وجایهای آنها درطول وعرض‌دارای یك مقدمه وچهار باب وخاتمه (مقدمه‌درتعدیل روز و شب باب ۱ ـ تقویم آفتاب(در سه‌فصل) ۲ ـ استخراج تقویم قمر (سه فصل) ۳ ـ استخراج تقویم علوی وعرض آن (در دو فصل) ٤ ـ استخراج تقویم بروج سفلی عطاردوزهره (در دو فصل) خاتمه دارای ۷ فصل (خسوف ـ کسوف ـ استعلام وقت رؤیت هلال ـ ظهور و خفای کواکب متحیره ـ کواکب ثابته ـ طلوع وغروب منازل‌قمرومواضع شصت وچندکوکب که آنهار اثوابت گویند) .

مجلس ۲ : ۱۰۳ و ٦ : ۹۱٤ ذریعه ٤ : ٤۰۱ و۱۲ : ۸۸ فهرست کتابخانه مولی مظفر : ... ریو : ... بانکی‌پور۱۱ : ... دانشگاه شمارهٔ ۱/۲۲۹٤ منزوی (نسخه‌ها) ۱ : ۳۰۱

آغاز: ثنایی که‌خرد خرده‌بین مهند سان عقده گشای ... اما بعد چون این خیرخواه اصناف آفرینش .

[۶۱۲۱]

نسخه‌ایست بخط نسخ قرن ۱۳ـ ه . عناوین درقسمتهایی ازجدول بشنگرف . پشت برگ اول‌یادداشتی درطریق‌تحصیل‌صبح وشفق بقلم‌نستعلیق کنارجداول درنسخه حاشیه‌هایی باقلم دیگر نوشته شده که نشان‌میدهدکسی این‌نسخه‌زیج‌را باتسهیل مطابقت‌داده است.

قطع: خشتی ۱۶×۲۱/۵ ح تیماجی قهوه‌ای باترنج سوخته عطف تیماج قرمز صفحات ۳۵۸ . سطور ۱۸-۲۲ کاغذ فرنگی شماره ثبت قدیم ۲۷۷۵۰ جدید ۱۰۴۵۰ .

رشح السحاب **(عربی)**

= شرح نظم‌الحساب قوام‌الدین محمد حسینی‌قزوینی (مؤلف تحفه قوامیه شمارهٔ . مجموعه خوئی) از محسن بن محمد طاهرقزوینی (شاگرد قوام‌الدین و مؤلف‌حاشیهٔ تهذیب شمارهٔ این‌کتابخانه) .

وی این شعررا درمادهٔ تاریخ تألیف این شرح گفته است:

بلطف هادی الوری شرحت نظم‌الحساب

قلت لتاریخه شرحی رشح الحساب

ذریعه۱۱ : ۲۳۶ و سپهسالار۱ : ۶۱۸

آغاز : الحمدلله الاحدالذی قسم‌بین‌عباده ضروب‌نعمائه .

مولی محسن این شرح رادر پنج‌ماه ازسال ۱۱۲۸ درقزوین پرداخته است.

[۶۱۲۳]

نسخه ایست به‌خط نسخ قرن ۱۲یااوایل ۱۳ - هکنار چندبرگ اول وآخر (تمام حواشی برگ آخر) وبرخی ازبرگهای میان نسخه وصالی شده ومندرسی است .

قطع وزیری بزرگ ۱۸/۵×۲۶/۵ ج : تیماج قهوه‌ای یک‌لا صفحات ۱۸۷ (۹۴ برگ) سطور ۲۷ کاغذ فرنگی شماره ثبت قدیم : ۲۶۶۱۸ جدید : ۱۰۴۰۰

مجموعهٔ ریاضی **(عربی)**

۱ - تحریر اقلیدس (ص ۶ - ۲۱۳ دفتر)

ازخواجه نصیرطوسی .

۲ - زیادات اقلیدس (ص۲۱۷ - ۲۱۹ دفتر)

افزوده های عباس بن‌سعید است برمقاله ۵ اقلیدس .

آغاز: نریدان نبین‌ان المقادیر التی نسبتها واحده .

۳ـ اغراض مقالات اقلیدس (ص ۲۱۹ ـ ۲۲۱دفتر)

فهرست موضوعی اصول هندسه اقلیدس (موزهٔ بریتانیا: ۲۳۵۷۰ ـ ۸۵۵)

آغاز: اما الاول فتبیین الزوایا البسیطه فی ذوات الاضلاع الثلثه والاربعه. وهی المقالة الاولی والعاشرة.

۴ ـ تحریر اکرمانا لاوس (ص۲۲۲ ـ ۳۳۷ دفتر)

ازخواجه نصیر طوسی(۱).

وی هنگامی که به تحریر متوسطات هندسه می‌پرداخت، دریافت که نسخ (تراجم) اکرمانالاووس (کتابی که مانالاووس دربارهٔ کرات فلکی نوشته) مختلف وناتمام و نابسامان است واصلاحاتی که درآن بعمل آمده مانند اصلاح ابوعبدالله محمدبن عیسی ماهانی وابوالفضل احمدبن ابی‌سعد هروی یاناتمام‌است ویانادرست، پس ازدوسال جستجو، براصلاح امیرابو نصرعراق دست یافته آنرا پسندید وبه‌تحریر آن بپرداخت.

خواجه، به‌اختلاف نسخ کتاب درتعداد مقالات‌واشکال نیز اشاره میکند و خوداین تحریررا برسه‌مقاله نوشته وموارد اختلاف نسخه‌ها رادقیقاً یادمیکند انظار ماهانی وهروی رانیزدرمسائل‌میآوردودرذیل‌یکی ازشکلهای‌مقاله ۳ میگوید:

«این شکل‌رابیشتر درنیافته ومعنی آنراندانسته‌اند. ابوعبدالله‌ماهانی چون به اینجا رسید و درحل آن درماند، کار اصلاح کتاب را ناتمام

---

۱ ـ Menelaos ازستاره شناسان وریاضی دانان مدرسهٔ اسکندریه دراواخر قرن یکم میلادی. اسحاق‌بن‌حنین کتاب‌اشکال کروی (یابه قول رنه‌تاتون: کتاب‌مثلثات کرهٔ فلك) منلاوس رابه‌عربی برگردانده و ابونصر منصور بن عراق همین ترجمه اسحاق‌راتحقیق واصلاح کرده‌است. ماکس کراوزه ترجمه آلمانی‌اصل کتاب‌رابامتن‌تحقیق ابونصر عراق وترجمه آن‌به‌آلمانی در۱۹۳۶ دربرلین چاپ کرده‌است. Lasphériqude Menalaus

الدومیلی(علم عرب)ص۲۲۴ و ۳۰۲ تاریخ حساب: ۲۰۰ نالینو: ۲۲۸ قدری طوغان (تراث العرب العلمی): ۲۱۲ سارطون: ۱۰۱۶۹۸۵۱:۲

رها کردو ابوالفضل هروی، برهانی نادرست بر آن اقامه کرد » سپس برهان هروی رابا مقدمات آن بطور خلاصه نقل ورد میکند ومیگوید «اینست ملخص سخن این مرد که برماهانی خرده گرفته وخود متعهد حل اشکال شده است... ومن برهان صحیح این شکل رادرشرح ابونصرعراق یافتم»

خواجه درهمین مقاله ۳ از کشف القناع عن اسرار الشکل القطاع خودیادمیکند .

آغاز: اقول بعدالحمد . . . انی کنت اریدان احرر الکتب الموسومه بالمتوسطات

پایان. وهذا آخر الکتاب وقدفرغت من ایضاح مسائله وتحریر مطالبه فی الحادی والعشرین من شعبان سنة ثلاث وستین وسبعمائه الهجریه .

۵ - تحریر اکرثاوذیوس (ص ۲۳۸ - ۳۸۰ دفتر)

شرح وتحریر خواجه نصیرطوسی بر کتاب اکرثا وذیوس (۲) ترجمه شده از یونانی بدست قسطا بن لوقا و دیگران و اصلاح ثابت بن قره . دارای سه مقاله .

آغاز: بسمله هذا کتاب لثاوذیوس وهو ثلث مقالات وتسعه وخمین شکلا وفی بعض النسخ بنقصان شکل فی العدد .

پایان: وذلک مااردناه تم المقاله الثالثه

۶- تحریر کتاب الکرة والاسطوانه (۳۸۱-۳۷۹ دفتر)

تحریر کتاب کره واسطوانه ارشمیدس که اسحاق بن حنین ازیونانی به عربی ترجمه وثابت بن قره اصلاح کرده است ازخواجه نصیر دربرخی از دفترها (مانند دفتر حاضر) ضمیمهٔ اکر منالاوس و ثاوذیوس قرار گرفته است .

---

۲ - Theodosios تئود ذیوس ازطرابلس شام درقرن اول پیش ازمسیح میزیسته الدومیلی: ۳۶۲ و ۴۶۶ قدری طوغان : ۴۱۴ سارطون ۲ : ۱۰۱۶ آثار واحوال خواجه ازمدرس رضوی : ۲۰۵ .

کتاب کره و اسطوانه دارای دومقاله است و خواجه در دیباچهٔ این تحریر میگوید: «بابسیاری جستجو نسخه‌ای از کتاب کره و اسطوانه ارشمیدس را که ثابت بن قره اصلاح کرده بدست آوردم و دریافتم (که مصادرات را مترجم ندانسته و نیاورده ندارد) و نسخه نیز نادرستیهای بسیار داشت، علاوه بر این دریافتم که ارشمیدس خود مقدمات برخی از مطالب را ناگفته گذارده و من که در کار تحقیق و اصلاح نسخه بودم بناچار از کار بازماندم تا بردفتری کهن دست یافتم که درضمن آن نسخه‌ای بود از شرح اوطوقیوس عسقلانی بر مشکلات کتاب کره بر اساس نقل درست اسحاق بن حنین و علاوه برشرح عسقلانی، متن ترجمه حنین نیز ازصدر کتاب تاپایان شکل ٤ مقاله یکم نیز در آن دفتر کهن وجود داشت، من این کتاب را تحریر کردم و تمام مصادرات و مقدمات موردنیاز زا (که ارشمیدس نیاورده بود) بیان داشتم ومشکلات را از شرح اوطوقیوس و دیگر کتابهای این فن روشن ساختم، وهمه جا متن کتاب را جدا (از شرح عسقلانی) نشان دادم و شماره شکلها را براساس هردو روایت در حاشیه ضبط کردم زیرا مقاله اولی درنسخه ثابت ٤٨ شکل و درنسخه اسحاق ٤٣ شکل دارد».

خواجه بترتیب فقراتی از متن کتاب (ترجمه اسحاق) رانقل و باعنوان اقول بشرح میپردازد.

خواجه درپایان دیباچه تصریح میکندکه گفتار ارشمیدس را درتکسیر دائره (که با برخی از مصادرات کتاب مرتبط است) در پایان تحریر کتاب الکره والاسطوانه افزوده.

از مقالهٔ «تکسیر دائره» نسخه‌هایی دردست است امادردفتر حاضر وجودندارد.

خواجه نصیر در این کتاب ازابوسهل کوهی یاد میکند وازسخنان اومیآورد

الدومیلی: ... سارطون ۲، ۱۰۰٤ـ۱۰۰۵ آثار و احوال خواجه: ۲۰۹ و ۳۰۸ قدری طوغان (تراث ـ العرب العلمی) :.. کشف الظنون: ۱٤۵۲

آغاز : قال المولی المعظم الصدر.. معجز بنی آدم نصیر الحق..حجة الاسلام والمسلمین .. محمدبن محمدبن حسن الطوس ادام الله ظلال افضاله ... اقول بعد حمدالله . . . انی کنت فی طلب الوقوف علی بعض المسائل المذکوره فی کتاب الکرة والاسطوانه لارشمیدس زمانا طویلا لکثیرة الاحتیاج الیه... المقالة الاولی صدر الکتاب افتتح ارشمیدس کتابه بان قال مخاطباً لواحد من اهل زمانه اسمه ذوستیاوس سلام علیك قد ارسلت الیك .

[۶۱۲۳]

دفتریست بخط شکسته نستعلیق میر علی بن نظر شاه مورخ ۱۰۷۵ (در اصفهان). چند یادداشت تاریخی سیاه شده در ذیل شماره یکم

اشکال هندسی و نجومی درمتن و حاشیه شنگرف .

قطع رحلی ۲۰/۵ × ۲۶/۵ ج تیماجی ضربی مشکی صفحات ۴۷۹ سطور ۱۹ کاغذ دولت آبادی شکری شماره ثبت قدیم ۲۴۶۲۲ جدید ۱۰۴۳۳

کنز الحساب **(فارسی)**

شرح خلاصة الحساب شیخ بهاءالدین محمد عاملی .

ازمعتمدالدوله فرهاد میرزا قاجار

پس ازمسائل متفرقه که شیخ بهائی درباب دهم خلاصة الحساب آورده ، فرهاد میرزا خود مسئله هایی افزوده ودر آغاز این مسائل گوید :

«جناب شیخ . . به نه مسئله اکتفا فرموده استخراج امثال این مسائل را ... به کتاب کبیر خود بحر الحساب رجوع نموده ومارا فیض استفادهٔ آن کتاب دست نداد وچند مسئلهٔ دیگر خود از کتب حساب مانند مفتاح الحساب وعیون الحساب وکنه المراد استخراج» .

پس از این مسائل (وپس پیش ازمسائل لاینحل که بهائی در پایان رساله آورده) دوازده جلوه درمسائل حساب نجومی زیرعنوان «بوارق» ایراد کرده وپس از آن (وپس از نقل متن مسائل لاینحل خلاصه و ترجمه آن) گوید :

۱ـ خواجه درشرح این فقره ازصدر میگوید «گمان دارم این شخص همان است که در صدر مقاله ۲ ازاو یاد کرده است» .

«محرر میگوید عدم انحلال این مسائل نه‌ازآن است که افکار حکما ...از درك آن عاجز آمده ... بلکه این مسائل قابل آن نیست که به‌این‌قسم عمل شود»

روش فرهاد میرزا دراین شرح آنست که‌هربارچندسطرازمتن خلاصه رانقل میکندوبه‌ترجمه وشرح میپردازد.

وی‌در ۱۲۵۶ تألیف کنزالحساب راباپایان رسانیده است. این شرح‌دوبار (بسال۱۲۷۹و۱۲۸۸) درتهران به‌چاپ‌رسیده است

مشار۱۲۸۳ ذریعه ۱۸: ۱۵۰نشریه‌کتابخانه‌مرکزی دانشگاه ٤ :۲۷ فهرست نسخه‌های خطی‌از منزوی ۱ : ۱۸۹-۱۹۰سرگذشت وآثاربهائی‌ازنفیسی : ۱۰۱ فهرست آصفیه۱ :۸۱۸

آغاز: بسمله‌بعدالحمد والصلوة چنین‌گوید بندهٔ ایزدبیچون (۱) قلیل‌الحظ کثیرا لجهد فرهادبن ولیعهدطاب‌ثراه‌که درشهرصفر از شهورسنهٔ۱۲۵٦ بعلم‌حساب مایل شدم.

پایان: بروگربمیرد مگوای دریغ

[۹۱۲۴]

نسخه‌ایست به قلم شکسته نستعلیق که برگ ۲-۳ بخط مؤلف است و درحواشی بیشتربرگها وپشت‌برگ اول‌نیز تعلیقات و تصحیحات اودیده میشود وچنین پیداست که‌این نسخه رادیده ودرآن اصلاحات انجام‌داده و گاه‌برچندسطرآن خط‌کشیده. درذیل‌صفحه‌آن نوشته‌ایست‌ازعلی‌محمدبن‌محمدحسین‌اصفهانی که‌نسخه‌را در۱۲۷۹ دیده(برآن‌خط‌کشیده‌اند)

قطع رقعی۱۱ X ۱۸/۵ج تیماج سبزیك‌لا صفحات۳۹٦(۱۹۸ گ) سطور ۱۳ کاغذ فرنگی‌شمارهٔ‌ثبت قدیم۲۲۴۲۱ جدید۹۸۱۸

مجموعهٔ ریاضی **(فارسی وعربی)**

۱- جنگ‌نجومی (ص ۱ - ۱۸ دفتر)

بخشی‌است ازیك کتاب زیج واین‌بخش شامل‌باب ۷-۱٤ (جداول)است عنوان نخستین صفحه چنین است:

---

۱ - درنسخه، نخست چنین بوده : «ایزددادار فرهادقاجار» فرهادمیرزا خود برآن خط کشید وبالای‌آن چنین نوشته است که ملاحظه میشود.

«باب ممازجات ستارگان با یکدیگر»

- (ص۳۶) یادداشتی درباب قاعدهٔ منجمان هنددرگرفتن طالع نوزاد

- (ص ۳۹-۴۰) درانحراف شهرها از یکدیگر و بیرون آوردن سمت قبله

- (ص۴۱) عمل استخراج طالع ـ قاعده عمل ظهور واختفاء کواکب

- (ص۴۱-۴۳) فصل دراستخراج قوس رؤیت هلال

- (ص ۴۴) استخراج سمت القبله فی الهراة علی طریقة ابی ریحان البیرونی (نقل از خط مولی عبدالعلی بیرجندی)

- (ص۴۵-۴۹) فوائد نجومی. ده فائده است در دانستن اوج ماه ، درعمل تسییردرجه طالع عالم درسال ۲۴۲ ملکشاهی موافق ربیع اول ۸۲۴ه . .. وفائدهٔ دهم دراستخراج انحراف مکه ازشیراز است وذیل یکی از این فائده‌ها نوشته «من شرح بیست باب مولی مظفرسلمه الله تعالی » وظاهراً بیشتر یاهمه این فوائد از مولی مظفر است . دریکی ازاین فوائداز طالع روزی که« شاهرخ بااولاد قرایوسف محاربه کرد » یادشده است

- (ص۴۹) دربیان مراکز بحران و آنرا تاسیسات گویند .. . انتقال هوا از گرمی به‌سردی و بعکس (که آنرابحران گویند)

- (ص۵۰) فائده دربدست آوردن مدت تأثیر خسوف

- (ص ۵۱) مصطلح اهل نجوم درتسییر

- (ص ۵۱) استخراج تعدیل النهار

- (ص۵۲) طریقهٔ استخراج مطالع البروج شهرها

- (ص۵۳-۵۴) درشناختن صعود و هبوط کواکب درفلك اوج

- (ص۵۴) استخراج طلوع سهیل بعرض ۴۱درجه درسال ۱۱۹۱

- (ص۵۴) یادداشتی دربارهٔ درجات کواکب نقل از شرح بیرجندی

- (ص۵۵) طول درجات دوائر بروج دوازده گانه ونقل از شرح بیرجندی

- (ص ۵۵)طول درجات دوائربروج دوازده گانه(نقل ازجهان دانش مسعودی)

- (ص۵۵-۵٦) تعیین دقیق قبله بلاد از اسطرلاب و دائرهٔ هندی (نقل سخن مجلسی در بحارالانوار درذیل رساله قبلهٔ شاذان)
- (ص ۵٦) معرفت ساعت صبح وشفق
- (ص۵۸ - ٦٤) جداول اختیارات
- (ص٦۵-۷۰) جداول تسویة البیوت بعرض مطالع شیرازو کرمان
- (ص۷۱-۷۵) جداول سیر آفتاب
- (ص۷٦-۷۷) جدول موقف قمر در لیالی ناقصه و تامه
- (ص ۷۸) جدول مسیر قمر (برای نشان دادن انتقالات قمر از برجی به برجی دیگر)
- (ص ۷۸-۸۲) جداول عیدها وروزها وماهها ورسمهای رومیان و تازیان (چهارجدول)
- (ص ۲۸۳ جدول منازل قمر . این جدول به تاریخ ۱۰۸۰ تعلق داشته و کسی (بدون اطلاع ازاین نکته) درآن دست برده وآنرا مطابق ۱۲۸۰ کرده .
- (ص ۸٤ - ۸۷) جداول درجات بلاد .
- (ص ۸۸) جدول سهام.
- (ص ۸۹) جدول حرکت یکساله اوج (بانشان دادن سالهای کبیسه و تام)
- (ص ۹۰ - ۹۱) جدول وصول کف الخضیب .

۳ - دلیل المنجمین (ص ۱۵۸ ۱۹۷)

ازحسن بن شجاع بن محمد بن حسن حافظ تونی . (قرن ۹ - ه) مؤلف المفید درتجوید .

مؤلف دراین رساله ، مصطلحات نجومی را بابیانی روشن تعریف میکند وگاه معانی لغوی آنها را نیز میآورد . در تعریف «ذروهٔ اوج» خواسته تاریخ تألیف رابرای نمونه بیاوردامادر نسخه ماتنها تاریخ روزونام ماه هست وظاهراً سال نیزبوده وازنسخه ماافتاده (نظیراین سقطات درنسخهٔ حاضر بسیار است) .

نسخه‌ای ازالمفید (درتجوید) ازاین تونی در دانشگاه هست که در حدود ۸۳۰ نوشته شده و نسخه‌ای دیگر اخیراً به‌کتابخانه مجلس وارد شده .

دانشگاه شمارهٔ ۳۰۶۷/۲ و ۴۵۰۶/۲ فهرست نسخه‌ها ازمنزوی ۱: ۲۹۲

آغاز: الحمدلله الاحد الحکیم ... امابعد چنین گوید بندهٔ نحیف ضعیف... حسن‌بن شجاع‌بن‌محمد بن‌حسن حافظ‌تونی ... که‌چون ضبط کردن قوت و ضعف کواکب ازاهم مهماتست ودر آن باب مصنفات بسیار است ... و تمییز دادن آن‌از آن مصنفات ... بجهت تطویل کلام صعوبتی داردا گر بی‌اطنابی دراین‌باب کلمه‌ای چند محررگردد ... ازاین مصنف تذکره ... باشد ... این مختصر را دلیل المنجمین نام‌نهاد اول بدانکه غرض ازدانستن‌قوت و ضعف کواکب آنست که جزئیات‌وکلیات‌احوال اصناف مخلوقات ... ازسعادت ونحوست معلوم‌گردد

پایان: وبردارند ومحسوب دارند وجدول این است‌قوی وضعیف‌کواکب که بر آن صفحه است (جدولی که‌مؤلف به‌آن اشاره‌کرده درنسخهٔ مانیست امادر نسخه شمارهٔ ۳۰۶۷/۲ دانشگاه هست (بنابه نقل فهرست) .

۳ ـ میزان الحساب (ص ۱۹۸ ـ ۲۲۴ دفتر)

مقاله دوم است ازمیزان الحساب مولی علی‌قوشچی (درحساب اهل‌تنجیم)

۴ ـ آمد نامه (ص ۲۲۲ ـ ۲۳۶ دفتر)

ازخرم (۱) شاه عاشق‌الله پسرشیخ محمد فاضل ساکن قصبه‌بیجاور سرکار لکنهو تألیف‌در۱۱۳۷ه (مؤلف دردیباچه خودرا به‌همین‌گونه شناسانده است)

آمدنامه‌رساله هایی‌راگفته میشودکه درباب‌صرف افعال‌یا مصادر فارسی است (گاه باتفسیر وذکر کلمه مرادف مانندنسخه‌حاضر)وباآمدن (وصیغ ـ مشتق ازآن) آغاز میگردد.

تاکنون این «آمدنامه» هارا شناخته‌ایم:

۱ ـ درنسخه : خورم

آمدنامهٔ‌بدیع(شمارهٔ ۵۵۵: فهرست ایوانف) .

رسالهٔ آمدن (ایوانف : ۲۵۵۶) .

آمدنامه ازحیات علی هندی(شمارهٔ ۸ قاهره ،فهرست‌طرازی ۱: ۲)

آمدنامهٔ ترکی ازهمان‌حیات‌علی (شمارهٔ ۹ قاهره) .

نسخهٔ حاضر ناقص‌است وتااشتقاقات فعل‌امراست ودنبالهٔ آن‌ازدفتر افتاده

آغاز: بسمله بعد ازنیایش استادی‌که اطفال‌کتاب‌راعلامه روزگارسازد... چنین میگویدخورم(کذا..) شاه‌عاشق‌الله ولد شیخ محمدفاضل‌ساکن‌قصبهٔ بجاور سرکار لکنهوکه پیش ازاین‌عزیزی آمدنامه گفته‌بودرواجش‌ازمکتبها برخاسته‌لهذا درسنهٔ یکهزار و یکصد وسی وهفت، آمد نامه بقید مصدر و ماضی و زمان حال واستقبال.

پایان: بیارام بیارآمید، بیارامی .

۱۵ـ قصیدهٔ بائیه (ص۲۳۷ - ۲۳۹) .

این قصیده درمدح‌سفراست وپیرو شیوهٔ قصیدهٔ طغرائی اصفهانی .

آغاز:

لایحصل الـرزق بالحیلات والطلب   ولا بکـد ولا حـرص ولا تعب

بل بالحظوظ التی تعلو بصاحبهـا   لابالخطوط التی فی سائر الکتب

پایان:

ثم‌الصلوة علی المختار من مضر   محمـد خیر مبعـوث و منتـخب

حرره المتعطش بفیض ربه‌الغنی محمدعلی بن‌جعفر المکی الطایفی‌عفی ...عنهما

۱۶ ـ جغرافی (ص ۲۴۱ - ۲۴۲)

تقسیم سرزمینهـا و ساکنان روی زمین وظاهراً بخشی است ازکتابی در جغرافی وتاریخ .

آغاز: بدانکه تمام ربع مسکون معمور نیست .

۷ ـ استخراج اوساط نیرین (ص ۳۴۳دفتر)

بخشی ازکتاب(یا رساله)ایست درستاره شناسی

۸ ـ استخراج اوساط کواکب سبعه (ص ۲۴۶دفتر)

تاریخ این استخراج ۱۱۳۱ وبرای بدست آوردن زایجه طالع کسی است که نام اودرنسخه نیامده .

۹ ـ فوائد نجومی (ص ۲۴۸ ـ ۲۸۴ دفتر)

درآغاز رساله نوشته :

«این نسخه‌ایست درذکربعضی ازقواعدنجومی‌مثل‌استخراج تقویم کواکب وطریق اتصالات وحالات وخسوف وکسوف وغیره وآنچه معلوم این کمینه‌است واین مشتمل برچند فائده است فائده اول دراستخراج تقویم کواکب».

این رساله دارای ۶ فائده است ودرفائـده اول تاریخ ۸۷۱ و۸۴۱ بـرای مثال یادشده است درکنار ص ۲۷۰ یك فائده ازدليل المنجمين نقل‌شده .

پایان: وطالع کسوف رامدبر جزءکسوف خوانند و بعضی مستولی را مدبر گرفته‌اند والله‌اعلم بالصواب .

۱۰ ـ طریقهٔ استخراج نصف‌النهار (ص ۲۸۵دفتر)

[۶۱۲۵]

دفتریست به‌چند قلم ازقرن ۱۲ ـ ه . درچند جای نسخه درمتن و حواشی تـاریخ ۱۱۳۱ و۱۱۳۶ دیده میشود . نوشته هایی نیزاز قـرن ۱۳ دارد و پیداست یکی ازستاره شناسان قرن ۱۳ این‌دفتر رادردست داشته ویادداشتهایی درآن ثبت‌وگـاه‌درجداول آن‌نیز تصرفاتی‌کرده، این دفتر درتملك آقاعلی‌مدرس زنوزی بوده‌وخط ومهراو وفرزندش حسن بن‌علی حکیم دراول آن‌دیده میشود . برچند برگ سفید آخر دفترودر داخل جلد (طرف چپ) که کاغذسفیدالصاق شده‌چند جدول بدوح ونظائرآن پرشده‌ونیز یادداشتی‌است(حاکی ازگرسنگی وفقر شدید نویسنده) مورخ ۱۲۳۲ . درمیان‌دفتر برگهای سفید ونانوشته‌بسیار است، درکنار بیشتر برگهـا اثررطوبت‌کهن دیده میشوداما‌به نوشته‌هاآسیبی نرسیده‌است عناوین به‌شنگرف .

قطع خشتی۱۶/۵ × ۲۲/۵ج: تیماج مشکی یك‌لاصفحات(بابرگهای سفیددفتر)۲۸۶ سطور گوناگون کاغذ ترکی وفرنگی شماره ثبت قدیم ۲۷۸۱۹ جدید ۱۰۴۵۳ .

زیج هندی محمد شاهی **(فارسی)**

رجوع شود به‌ذیل نسخه شمارهٔ ۶۱۲۱ (ص ۱۱۱ همین فهرست)

[۶۱۳۶]

این نسخه به‌قلم نستعلیق قرن ۱۳ ـ ﻫ واول آن اندکی افتادگی دارد وسطوری از اول دیباچه ازنسخه افتاده است کنار برگ اول ودوم ودوبرگ آخر وصالی دارد یك برگ ازوسط نسخه مندرس وپاره شده (برگ ۱۰۰) دربرخی ازبرگها آلودگی ولکه‌دیده میشود ، عناوین شنگرف است . شماره صفحات درپائین صفحه باقلم کاتب نسخه ضبط شده .

قطع وزیری باریك ۱۴ × ۲۴ ج تیماجی مشکی صفحات ۳۵۶ سطر ۲۳ کاغذ هندی ضخیم شماره ثبت قدیم : ۲۷۷۶۶ جدید : ۱۰۴۵۶

تحریر اکرمانا لاوس **(عربی)**

خواجه نصیر طوسی .

رجوع شود به‌ذیل شمارهٔ ۶۱۲۳/۴ (ص ۱۱۴ همین فرست)

[۶۱۳۷]

نسخه ایست به‌قلم نسخ بدیع بن سیدمصطفی موسوی اصفهانی درب اساسی مورخ ۱۲۷۰ و در مدرسهٔ نیماورد (اصفهان) نوشته است اشکال نجومی درحواشی وباقلم سیاه وعناوین شنگرف است .

قطع رقعی ۱۱ × ۱۷ ج تیماجی قرمز ضربی یاترنج ونیم ترنج صفحات ۱۸۶ سطور ۱۶ کاغذ فرنگی شماره ثبت قدیم : ۲۷۷۴۸ جدید : ۱۰۴۵۰

تحریر اقلیدس **(عربی)**

از خواجه نصیر، در این نسخه نیز ذیل موجود در نسخه شماره ۶۰۳۴ و (ص ۱۹ همین فهرست) دیده میشود .

[۶۱۳۸]

نسخه ایست به‌قلم نسخ علی بن زین‌الدین بن محمد بن حسن بن شهید ثانی مورخ ۱۰۸۵ این نسخه حاشیه‌هایی بانشان محمدحسین یزدی و جزاینها داردو در کنار صفحه اول یك فقره حاشیه باقلم قرمز ازمصادرات هست . اصلاحات ونسخه‌بدلها درحواشی ضبط شده .

قطع رقعی ۱۳ × ۱۹/۵ ج تیماجی مشکی صفحات ۲۱۹ (۱۲۰ گ) سطور ۱۲۰ کاغذ دولت‌آبادی آهارمهره شماره ثبت قدیم: ۲۳۱۴۴ جدید : ۱۰۰۴۰

قانون

ازشیخ الرئیس ابن‌سینا (نسخه کامل)

[۶۱۲۹]

نسخه ایست به‌قلم نسخ‌ریز محمد باقر بن‌محمود طبیب مورخ ۱۰۰۳ ـ ه درقم نوشته شده‌ودارای یك‌سرلوح درص‌اول است .

درحاشیه‌های صفحات،منقولاتی‌است‌ازقطب،ابن‌جمیع ، کناش‌یوحنا، قرشی وجزاینان وبخط نستعلیق‌کاتب. کاتب‌درذیل همه‌کتابها (بخشهای قانون) رقم‌دارد ورقم اودر ذیل آخرین کتاب چنین‌است : «وافق‌الفراغ علی‌یدالفقیر محمد باقر بن‌محمود بن‌مسعودبن‌محمد بن‌احمدبن‌حسین بن‌علی طبیب ... سنهٔ ثلث والف ... فی‌بلدة المؤمنین‌قم » .

وی‌خود پزشکی فاضل بوده‌وبطوری که درکنار ص‌آخر کتاب اول نوشته،قسمتهایی ازقانون رانزداستادخود کمال الدین‌حسین خوانده واین نسخه‌راباچندین نسخهٔ کهن‌ومصحح بارها مقابله واختلافات رادرحواشی ضبط کرده و نیزبه‌شرح‌قطب المحققین شیرازی، قرشی، آملی،مسیحی (ابن‌القف)، فارسی‌وحواشی عراقیه مراجعه وپس‌ازتصحیح اغلاط‌آنهامطالب سودمندی ازهریك‌بر گزیده وبرحواشی‌این‌نسخه تعلیق کرده ودر۱۰۰۷ (۲سال پس‌از کتابت نسخه) ازکار مقابله وتصحیح وتحشیه آن (ظاهراًاین تاریخ متعلق به‌تصحیح‌ومقابله‌است کتاب اول است)فراغت یافته است .

عناوین آب طلائی وجداول صفحات آب طلائی ولاجورد وشنگرف ،کنار چندبر گ اول وآخر وصالی دارد امابه نوشته‌ها آسیبی نرسیده .

قطع رحلی ۱۹ × ۲۹ ج تیماجی مشکی باعطف صفحات ۱۱۱۷ (۵۶۸ گ) سطور ۲۶ شماره ثبت قدیم : ۲۳۰۹۹ جدید : ۱۰۰۱۵ .

التحفة الشاهیه

(عربی)

ازقطب الدین محمودبن مسعود شیرازی (م-۷۱۰ـ ه)که آنرا برای امیر (امین)شاه محمدساخته ودارای‌چهارباب‌است.

کشف الظنون : ۳۶۷ مجلس۱۰ :۸۹۴تراث‌العرب :۴۲۶ الدومیلی (علم عرب):۲۹۸ و ۳۰۸ بروکلمان‌ذیل۲ :۲۹۶قاهره (فؤادسید) ۱ :۱۳۷

[۶۱۳۰]

نسخه ایست به‌خط حسین‌علی بن‌محمد بن‌حسن مختص آبادی مورخ ۷۳۰ ودرخانقاه طغائی درسمنان نوشته شده عناوین واشکال شنگرف ، نیمی ازبرگ‌آخر وصالی شده‌درکنار رقم‌کاتب تملك رمضان‌بن محمد قصری دیده میشود .

قطع وزیری ۱٦/۵ × ۲۴ ج مقوابا روکش‌کاغذ آبی وسجاف عطف وحاشیه تیماج چندرنگ مندرس ،کاغذ سمرقندی ضخیم شماره قدیم : ۱٦۵۵۲ جدید : ۹٦۸٦

تشریح عمومی **(فارسی)**

ترجمه ازفرانسه درقرن ۱۳ ـ ه . قسمت اول ازسه قسمت .

[۶۱۳۱]

نسخه ایست به‌خط شکسته نستعلیق تحریری قرن ۱۳ یااوایل ۱۴ ـ ه فهرست مندرجات درآغاز آمده .

قطع خشتی ۱۷/۵ × ۲۷ ج تیماجی مشکی رنگ صفحات ۳۷۳ (۱۸۷ گ) سطور ۱۹ کاغذ فرنگی سفید شماره ثبت قدیم : ۱۶۷۱۱ جدید : ۹۶۹۳ .

تشریح عمومی **(فارسی)**

قسمت ۲ ازترجمه کتاب تشریح عمومی از فرانسه (کتاب بالا) .

[۶۱۳۲]

این نسخه به‌خط شکسته نستعلیق قرن ۱۳ ، عناوین شنگرف، فهرست مندرجات در۶ برگ‌اول وقبل ازآغاز کتاب) ثبت‌شده .

قطع‌خشتی ۱۶ × ۲۲ ج تیماجی قهوه‌ای صفحات ۳۹۱ (۱۹۶ ۳ گ) سطور ۱۹ کاغذ فرنگی شماره ثبت‌قدیم : ۱۶۷۱۲ جدید ۹۶۹۴

علم‌الامراض = پاتولوژی **(فارسی)**

قسمت سوم ازترجمه کتابی که قسمت یکم آن‌به شمارهٔ ٦١٣٤ یاد میشود . این‌بخش خاص‌علاج وتشخیص بیماریهای‌ناشی‌ازسموم، تغییراغذیه و انساج بدن است(جنس٦ـ٨ ازده جنس کتاب)

[٦١٣٣]

خط شکسته یستعلیق تحریری قرن ۱۳تا اوایل ۱۴ ـ ه

قطع‌خشتی ۱۷ × ۲٦ ج تیماجی مشکی رنگ صفحات ۳۱۸ (۱٦۳ گ) سطور ۱۸ کاغذ فرنگی سفید شماره ثبت قدیم : ۱٦۸۱۳ جدید : ۹٦۹۵

علم الامراض **(فارسی)**

= پاتولوژی ازدکترکریزل فرانسوی ترجمه بقلم دکتر (ژول) فرانسوی که‌پس ازاسلام میرزا رضا نام‌گرفت

رجوع به‌ذیل‌شماره ٦٢٩٦و٦٢٩٨ این‌فهرست‌شود

[٦١٣٤]

نسخه ایست بخط شکسته نستعلیق تحریری قرن ۱۳ ـ ه(جلد یکم کتاب) فهرست مندرجات کتاب‌برپنج برگ آغازنسخه)(پیش ازشروع کتاب) ثبت شده .

قطع خشتی۱۶×۲۲/۵ ح تیماجی قهوه‌ای‌رنگ صفحات۷۱۷ (۳۶۲گرم) سطور ۱۹ کاغذ فرنگی سفید کارشماره ثبت قدیم۱۶۸۱۴ جدید ۹۶۹۶ .

شفائیه **(فارسی)**

ازدکترشلیمرفلمنگی (۱)استاددارالفنون دردوران‌ناصرالدین شاه قاجارو ترجمه از عبدالکریم‌بن حاج ملااسماعیل یزدی .

این کتاب به‌چاپ سنگی رسیده است.

فهرست مشار : ۱۰۳۷کتب طبی چاپی ازدکتر محمود نجم‌آبادی : ٤٨٧ فهرست نسخه‌ها ازمنزوی ۱ : ۵۵۵ .

[٦١٣٥]

نسخه‌است به‌قلم شکسته نستعلیق قرن۱۴ـ عنوانها شنگرف .

قطع خشتی ۱۵×۲۲/۵ح تیماجی‌قهوه‌ای صفحات ۴۲۵ (۲۱۳گ) سطور ۱۵ کاغذ فرنگی‌سفیدرنگ شماره ثبت‌قدیم ۱۶۸۲۳ جدید ۹۶۹۷ .

داروسازی **(فارسی)**

پزشکی جدید وترجمه از فرانسه است.

[٦١٣٦]

نسخه‌ایست‌به‌خط شکسته‌نستعلیق تحریری قرن۱۳ ـ ه بر سیزده برگ اول نسخه فهرست‌مندرجات ثبت‌شده وعنوانها شنگرف‌است .

قطع رقعی ۱۲×۱۰ ح تیماجی‌قهوه‌ای صفحات۴۹۳ (۲۴۷گ)سطور۱۷ کاغذفرنگی سفید شماره ثبت قدیم ۱۶۸۲۰ جدید ۹۶۹۹ .

جلاءالعیون **(فارسی)**

ترجمه از فرانسه تألیف شلیمر فلمنگی دربیماریهای چشم دارای سه‌جمله وچندفقره. درفهرست‌مشار کتاب‌جلاءالعیون ازدکتر پولاك(مؤلف کتاب‌تشریح) نیز

۱- Dr Sheli mmer

یادشده (۱) وفلمنگی در کتاب حاضر از رساله او در کحالی یاد میکند بدون نام.

مشار : ۲۹۶ . فهرست کتب چاپی طبی ازدکتر محمود نجم آبادی: ۲۸۱ و۲۸۲ فهرست نسخه‌ها از منزوی ۱ : ۵۱۶ .

[۶۱۳۷]

نسخه به‌خط شکسته‌نستعلیق‌تحریری مورخ ۱۲۷۷ فهرست مطالب کتاب(جمله‌ها و فقره‌ها) درآغازنسخه بصورت جداگانه‌آورده‌اند عنوانهاشنگرف .

قطع‌خشتی ۱۵/۵×۲۲ ح تیماجی‌عنابی رنگ صفحات ۱۰۵ (۵۳ گ)سطور ۱۹ کاغذ فرنگی‌سفید شماره ثبت‌قدیم ۱۶۸۱۹ جدید ۹۷۰۰ .

طب جدید کیمیایی **(عربی)**

اصل‌از براکلسوس جرمنی‌دارای مقدمه‌ومقالات.

مترجم‌این کتاب ازلاتین بعربی‌وبه‌فارسی‌شناخته‌نیست

فهرست‌مجلس۱۹ : ۶۳ذریعه۱۵ : ۱۴۱دانشگاه: ۴۰۹۶پزشکی: ۳۸۲مجلهٔمعهد ـ المخطوطات۵ : ۲۸۰نشریه‌مرکزی‌دانشگاه۵۷۳و۳۱۶برلین(اهلورث)شماره۶۳۵۲

[۶۱۳۸]

نسخه‌ایست به‌خط نستعلیق‌قرن ۱۳ـ ه عنوانهاباقلم‌سیاه درشت‌تر .

قطع : رقعی۱۲ × ۱۹ ج:تیماج‌عنابی‌یك‌لا صفحات ۱۵۹ (۸۰ گ) سطور۱۵ کاغذ : فرنگی سفید شمارهٔثبت‌قدیم ۱۶۸۱۸ جدید۹۷۰۱ .

تشریح **(فارسی)**

از علی‌بخش‌قاجار (نوهٔ فتحعلی‌شاه قاجار)

وی پس ازسالها تحصیل زبان فرانسه و مطالعه‌کتابهای علمی به‌آن‌زبان، در ۱۲۹۰ این رساله راازکتابی که «یکی ازحکماء ینگی‌دنیا تألیف نموده»ترجمه کرده وخود نیزچیزهایی بر اصل افزوده .

---

۱ ـ فلمنگی ازرساله پولاك‌یاد میکند وآنرا ناقص‌میداند.اودردیباچه‌سخنی دارد که اینك نقل میگردد:

چون عالیجاه... حکیم‌پولاك‌نمسوی که معلم اول‌طب وجراحی درمدرسه دارالفنون بودوعلوم فرنگیه وجراحی رابزحمت تام درایران منتشر گردانید علاوه‌بر کتاب جراحی‌خود در علم‌کحالی نیز رساله مفید ... تصنیف‌نمود ولی بجز عمل ید ومعالجات جراحی بعلاج دیگر کماهو حقه نپرداخته بود ومعالجات‌کحالی‌را بشاگردان قدیم‌خودلسانا وشفاها بیان کرد لهذا این‌چاکر دربار فیض‌گنجور ... حکیم شلیمر فلمنگی بر خود لازم دانستم که رساله درعلم‌کحالی از قرار معالجات ... وسمی نمودم آنرا به جلاء العیون

بنابراین باتوجه‌به‌اینکه وی درمقدمه خود تصریح دارد که‌سالهادرتحصیل زبان فرانسه زحمت‌کشیده ، ناچار این‌کتاب نخست از اصل انگلیسی بفرانسه ترجمه شده و سپس از فرانسه بوسیله علی بخش قاجار بفارسی برگشته . نام ایالات وشهرهای مختلف امریکا درکتاب مکرر آمده .

مترجم در مقدمه میگوید «این‌علم (تشریح) معمول اطبای ایران دراین‌زمان نیست بل‌بالمره متروك ایشان است اما اگرطبیبی در اروپا علم تشریح نداند ... به‌او رجوع ننمایند» .

در این‌کتاب تصاویر دقیقی از اعضاء داخلی بدن انسان هست‌که ظاهراً ازروی‌اصل رسم کرده‌اند» جای‌برخی از اشکال‌نیزسفید‌گذارده‌شده .

این‌کتاب دارای مقدمه وسی‌وهفت‌باب‌است وباب ۳۳ در آداب‌پرستاری بیمارانست‌وظاهراً ازاضافات‌مترجم است .

نسخه‌ای ازاین‌کتاب درکتابخانه ملی هست .

نشریه مرکزی ۱ : ۵۳ فهرست نسخه های خطی ازمنزوی ۱ : ۵۰۸ .

آغاز: الحمدلله‌خالق‌الحمدوجاعله ... و بعد در اثراست‌که‌العلم‌علمان .

[۶۱۳۹]

نسخه‌ایست به‌قلم‌شکسته نستعلیق قرن۱۳ تااوایل ۱۴ ـ ﻫ درنسخه۸۱ شکل (و یا جای‌شکل) است جای‌برخی ازاین اشکال‌سفید است امادرشماره‌گذاری‌آنها نیز بحساب آورده‌شده. علاوه‌برتصاویر اعضاء بدن ، درص۱۳۵ تصویر دوجوان باقلم‌سیاه‌نازك کشیده شده‌که دارای‌لباسهای مردان فرانسوی درآنزمان‌هستند (شکل۶۴– ۶۵) .

قطع : رقعی۱۲ × ۲۰ ج : تیماجی‌مشکی رنگ شمارهٔ صفحات۲۰۶ سطور۱۷ کاغذ فرنگی شکری شمارهٔثبت‌قدیم۱۶۸۱۷ جدید۹۷۰۲

قواعدالامراض **(فارسی)**

از دکتر شلیمرفلمنگی‌در قواعد کلی طب(پزشکی‌جدید) و دارای‌یك‌مقدمه وسه باب (۱).

[۶۱۴۰]

نسخه به‌خط شکسته نستعلیق تحریری (سورخ ۱۳۰۰ فهرست مندرجات‌کتاب‌بر سه برگ اول نسخه (پیش‌از آغازمطلب) ثبت‌شده و عناوین‌بشنگرف‌است.

آغاز: بعداز حمدوستایش حضرت معبود ،طالبان‌علم‌طب.

قطع: رقعی ۱۱ × ۱۸ ج‌تیماجی قرمز صفحات۱۴۴ سطور۱۷ کاغذ فرنگـی شمارهٔ ثبت‌قدیم ۱۶۸۱۵ جدید ۹۷۰۳.

تشریح مادهٔ عصبی **(فارسی)**

شناخت سلسلهٔ اعصاب (پزشکی جدید) شاید ازفلمنگی

مؤلف این‌رساله‌اصطلاحات خارجی پزشکی‌رابیشترباحرف فارسی نوشته

[۶۱۴۱]

نسخه بخط‌نستعلیق غفارمعلم پیاده‌نظام مورخ ۱۲۹۴
قطع‌خشتی ۱۲/۵×۲۰ ج‌تیماجی مشکی‌رنگ صفحات ۳۴۰ سطور۱۷ کاغذ فرنگی شکری شماره ثبت‌قدیم ۱۶۸۱۶ جدید۹۷۰۴

مفتاح‌الخواص ناصری **(فارسی)**

ازحکیم‌شلمیر فلمنگی باهمکاری میرزامحمد تقی‌کاشانی پزشك رو̇ گار

۱ـ فلمنگی دردیباچه سبب تألیف این‌رساله را بدینگونه توضیح میدهد که: چون پزشکان فرنگی بفرمان ناصرالدین‌شاه به‌نشروتعلیم علوم جدیدپزشکی درایران‌پرداختند اما هنوزرساله ای بفارسی در قواعدکلی طب جدید تألیـف نشده‌بود ، درمیان پزشکان ایران این توهم‌بوجودآمد که اطبای فرنگی را قواعدکلیه نیست لهذا این‌بندهٔ آستان ... دکـتر شلیمرفلمنکی بجهت‌رفع اشتباه ایشان‌قواعدکلیه‌طب‌فرنگی‌راجتمع ومرتبط‌نموده‌تاکلیاتی‌باشد علم‌فرنگی‌رادر ایران .

ناصرالدین‌شاه‌قاجار. در دیباچه از مؤلف و نام کتاب یادشده (۱) و دارای نه‌بیان است
فهرست نسخه‌های خطی از منزوی ۱: ۶۰۱

[۶۱۴۲]

نسخه‌ایست به‌قلم‌شکسته نستعلیق‌قرن۱۳ـه عناوین‌شنگرف
قطع‌رقعی ۱۱×۱۷/۵ ج‌تیماج عنابی یك‌لا صفحات ۸۸ سطور ۱۵ کاغذ فرنگی سفید
شماره‌ثبت قدیم۱۶۸۲۶ جدید۹۷۰۵ .

اصول‌التحلیل الکیمیایی (عربی)

ازدکتر ادون لویس استادطبیعیات وشیمی دردانشکده طب قاهره. دارای یك‌خاتمه وسه‌قسمت خاتمه ومقدمه درتعریفات .

آغاز: خاتمه فی‌ایضاح الاصطلاحات قداردنا قبل‌الشروع .

[۶۱۴۳]

نسخه‌ایست بخط‌نستعلیق قرن۱۳ـه فهرست مندرجات‌کتاب برچهاربرگ آخرنسخه ثبت است .
قطع‌رقعی ۱۲×۱۹/۵ ج تیماجی عنابی رنگ صفحات ۱۲۲ سطور ۱۸ کاغذ فرنگی
شمارهٔ‌ثبت قدیم۱۶۸۲۵ جدید۹۷۰۷

۱ـحکیم‌فلمینگی‌دیباچه‌مبسوطی‌دارد که‌راهنمای‌خوبی‌است‌برای آشناشدن با فرهنك وبرنامهٔ‌دروس وهیئت‌معلمان‌خارجی‌دارالفنون‌درروزگار ناصرالدین‌شاه‌قاجارونیزباسرگذشت خوداو،وی میگوید :

چون‌درعهداعلاحضرت... ناصرالدین‌شاه‌غازی... کافهٔ اهل ایران‌به‌تربیت حضرتش به‌تکمیل صنایع... مشغول‌اند ... حضرت‌مشارالیه معلمین فرنگی‌راکه درایران‌اندمأمور به انتشارعلوم خویش‌نمود.. بندهٔ درگاه...شلیمرفلمنگی تامدتی‌مدید به‌تعلیم‌علم طب‌در... دارالفنون مشغول... پس‌ازچندی درخانه نشسته بالاخره... رساله‌ای دربیان کیفیت تأثیر داروها برابدان... در اردی‌بهشت ... ۱۲۷۷ .. به‌اتمام رسانیدم....تابرهمه‌کس هویدا شودکه.. این‌بندهٔ درگاه‌خواهان‌آبادانی دولت‌بوده‌ام (پیداست که‌مدتی خانه‌نشینی اوبدلیل اتهامی‌یاتوطئه‌ای بوده)وازآن‌راهی‌که تنظیم‌عبارات وبیان‌اصطلاحات‌ایرانی چنانکه‌باید... قادر نبودم... رجوع نمودم به‌میرزامحمد تقی‌کاشانی‌که ازجملهٔ تلامذهٔ خاصه حقیر است اگرچه توصیف اوازاین بنده شایسته نیست‌ولی‌همین قدراشارت‌کنم‌که دراامتحان عام‌دولتی واقع در..رمضان ۱۲۷۷ قابلیت وحذاقت‌او برتمام اطبای ممتحنین ازفرنگی وایرانی وهم برامنای دولت‌علیه مبرهن‌گردید (ص۲ـ۳ مقدمه نسخه شماره۶۱۴۳)

مجموعه پزشکی (فارسی)

۱ـ امراض الصبیان (۲ـ۱۰۹ دفتر)

ازدکترشلیمر فلمنگی در بیماریهای کودکان، دارای هفت باب و هرباب چند فصل باب اول در بیان عمل طبیعی اطفال در ۶ فصل و باب ۷ در امراض اطفال خاص سن ۷ و ۸ تا بلوغ .(نسخه شماره ۴۹۲ مجلس که مؤلف آن در فهرست ۲ شناخته نشده)

فهرست مجلس ۲ : ۲۸۷ نسخه ها از منزوی ج ۱ : ۴۷۷

آغاز: بسمله باب اول ...

پایان: ازاغذیهٔ حیوانیه باعث علاج شود .

۲ـ مفتاح الخواص ناصری (ص ۱۱۰ ـ ۱۲۸ دفتر)

ازدکترشلیمر فلمنگی در داروها، دارای نه بیان و یك آغاز (مقدمه) در مطالب لازم فلمنگی در پایان این رساله مفتاح الخواص ، ازکتاب اسباب التدویه و شفائیهٔ خود یاد میکند .

رجوع به ذیل شماره ۶۱۴۲ این فهرست شود.

[۶۱۴۴]

نسخه ایست به قلم شکسته نستعلیق مورخ ۱۲۹۶ . در پایان این دفتر اوراق اضافی نوشته بسیار است .

قطع خشتی ۱۶/۵×۲۲ ج تیماجی قرمز باترنج ونیم ترنج صفحات ۱۲۸ سطور ۱۹ کاغذفرنگی شماره ثبت قدیم ۱۶۸۲۴ جدید ۹۷۰۸.

التشریح (عربی)

= حقیقة التشریح واقسامها (پزشکی جدید)

[۶۱۴۵]

نسخه به خط نستعلیق قرن ۱۳ ـ ه . فهرست مندرجات کتاب برهفت برگ اول ثبت است . تصویرهای جداگانه دربرخی ازبرگهای نسخه الصاق شده.

قطع خشتی ۱۶/۵×۲۲ ج تیماج مشکی رنگ صفحات ۸۹۳ سطور ۱۸ کاغذفرنگی شماره ثبت قدیم ۱۶۸۲۳ جدید ۹۷۰۹

تحفهٔناصری **(فارسی)**

= ادویه مفرد و مرکب (درنسخهٔ ما : قرابادین) به ترتیب حروف الفبا (آب ـ یدفرم)

ازحکیم شلیمر فلمنگی (پزشکی جدید).

این کتاب دارای‌یکهزار «مطلب»است (باذکر شماره) وهر مطلب‌درباره یکی ازمواد مفرد یامرکب‌است ودرحاشیه نام طبی آنهابالغت وحروف فرانسوی ضبط گردیده مگرمطلب ۱۰۰۰ که بمنزلهٔ ذیل یاتکمیلی است برای مطلب ۹۹۹ ودنبالهٔ مطلب «ید» است . (نشریه۳: ۹ نسخه‌های‌خطی۱ : ۴۹۳)

[٦١٣٦]

این نسخه بخط شکسته نستعلیق قرن ۱۳ ـھ بر۱۴ برگ اول‌نسخه (۲۸ صفحـه) فهرست داروهای یادشده‌درکتاب بترتیب الفبایی ثبت‌است .

قطع خشتی ۱۶/۵×۲۲ ج تیماجی لیمویی رنگ‌صفحات ۶۱۴ سطور ۱۹ کاغذرنگی شماره ثبت قدیم ۱۶۸۳۱ جدید ۹۷۱۰

قانون **(عربی)**

ازشیخ الرئیس ابن سینا (کتاب ۱ـ ۵).

[٦١٣٧]

نسخه‌ایست به‌خط شیخ‌جمال‌الدین بن ... کجراتی مورخ ۹۹۱ کنار برگـهای اول وآخر نسخه وصالی‌شده و درهمه آنها سوراخهای ریز (آسیب‌کرم) وجـود دارد وبهمین علت نام ، پدر کاتب (دررقم) خوانده نمیشود . صفحـات مجدول با قلم زرد و لاجوردعناوین شنگرف .

قطع وزیری ۱۴×۲۶ ج تیماجی قهوه‌ای ضربی باترنج صفحـات ۱۱۴ سطور ۳۵ کاغذ سمرقندی شکری. شماره ثبت قدیم ۱۸۳۲۸ جدید ۹۷۳۵

مفتاح‌الحساب **(عربی)**

ازغیاث‌الدین جمشید بن‌مسعود کاشانی(م۸۳۲)دارای‌یك‌مقدمه‌وپنج مقاله.

مجلس٤ : ۳۳۳و۱۰ : ۳۳ـ۳٤و٤۲۱فهرست‌دانشگاه٤ : ۸٦٦ـ۸٦۸کشف‌الظنون

۲ : ۴۷۹ بروکلمان ۲ : ۲۱۱ الدومیلی (علم عرب) : ۵۵۳ کراوزه : ۴۲۹ (بنقل الدومیلی) قدری طوغان : ۲۵۰ مشار : ۸۸۰

[۶۱۴۸]

نسخه‌ایست به‌قلم نسخ بدیع‌موسوی اصفهانی مورخ ۱۲۷۱ نوشته‌شده دراصفهان. عناوین واشکال ریاضی درمتن وحاشیه شنگرف .
قطع خشتی ۱۵/۵×۲۱/۵ ج تیماجی مشکی رنگ صفحات ۲۲۸ سطور ۱۹ کاغذ فرنگی شماره ثبت قدیم: ۱۸۱۲۷ جدید : ۹۷۳۰ .

مجموعه رسائل طبی **(عربی وفارسی)**

۱- مسائل (ص۲- ۲٤ دفتر) **(عربی)**

رساله منسوب‌به ارسطو در ذکر علل بصورت سؤال وجواب‌وسؤالات که با«لم» آغاز میگردد مانند رساله مابال وشایدهمان مسائل فرقلیس ترجمه‌اسحاق بن‌حنین است .

مقالـه دکتر عبدالرحمان بدوی در بارهٔ آثـار ارسطو مندرج در مجلهٔ معهدالمخطوطات ۲ : ۵۶

درکنار نسخه حاضرحاشیه‌ایست ازاحمد تنکابنی پزشك نویسندهٔرساله‌های دفتر حاضر .

آغاز: قال‌الحکیم المعلم‌الاول ... لم‌صارمن‌نالته حلقه‌یعطش دائما .

۲-رساله درطب (ص۲۵- ۵۱دفتر) **(عربی)**

ازغیاث‌الدین منصور دشتکی (م- ۹٤۸) وی این رساله‌را پس از کتـاب معالم‌الشفاء که تألیف بزرگ اودرپزشکی است نوشته ودر دیباچه ومتن بتکرار ازآن یاد میکند .

این رساله دارای یك فاتحه (مقدمه کوتاه) ودوبخش «جزءاست» : نظری وعملی بدین‌ترتیب :

جزء اول دارای چند مجله است مجلهٔ اول‌درمعرفت امورطبیعیه وشامـل هفت مقصدبدین ترتیب :

۱ـ ارکان اربعه ۲ـ مزاج ۳ـ رطوبات بدنی ٤ـ تقسیمات اعضاء۵ـ قوی ٦ـ تکوین روح ۷ ـ حالات بدن

(تعداد بقیهٔ مجله های جزء اول در نسخه حاضرمغشوش است) .

جزء دوم درطب عملی دارای دومجله : ۱ـ حفظ صحه ۲ـ ازالهٔ مرض واسترداد صحت زائل ومجلهٔ ۲ خود دارای٤ جمله‌است.

این رساله درذریعه (١٤ : ١٢) بنام شافیه مختصرمعالم الشفاء است

آغاز: للهالحمد والثناء ... یقول الفقیرالحقیر غیاث‌المشهور بمنصـوران هذه اصول شافیه عن‌الداءِکافیة لدرایة الدواء ... ومن‌ارادالقانون الکامل‌فی‌هذا فعلیه بالنظر الشافی فی‌معالم الشفاء التی الفتها واوردت ماارادت‌ایراده‌فی‌مقاصد یشتمل علیها مجلات .

پایان: ویسحق ویعمل حبا ویتناوله فیبرء

۳ـ الفصول‌البدیعه (ص ٤٦ـ ١٣٦ دفتر) **(عربی)**

ازمیرزا ولی پزشك روزگار ناصرالدین‌شاه قاجار وی‌این رساله‌را پس‌از کتاب تشریح وبنام ناصرالدین‌شاه تألیف‌کرده واین‌فصول‌را(فن = یاکتاب‌دوم) آن‌کتاب قرارداد وبخش(کتاب) ۳و٤ رانیز وعده تألیف داده .

این‌کتاب دارای دو مقاله‌است بدین‌ترتیب : مقاله اول درقوی (شامل‌یك مقدمه وچندمبحث وهرمبحث چندباب‌دارد).

مقالهٔدوم درپاتولوژی (امراض واعراض واسباب و علامـات)دارای دو دومقدمه وسه‌مبحث وچندباب.

مؤلف بجزدکترولی‌الله نصر(م‌ـ١٣٢٤) است

آغاز: یااهل الحکمة وآل‌الطب استعینوابالله‌الذی بدأخلق‌الاکون..

پایان: فانه علامه ذات الاعراق ... هذانهایة‌ماقلنا فی الکتاب‌الثانی وقد استوفیناالکلام فیه حسب مایلیق مختصراً مفیداً .

۴ـ ذوالفقاریه (ص ۵۸ ـ ۸۴ دفتر) **(فارسی)**

رسالهٔ ـ ازاحمدبن محمد حسین‌بن احمد تنکابنی پزشک .(بایدهمان‌پزشک معاصرفتحعلی‌شاه قاجار ومؤلف‌تحفهٔشاهی درترجمه برءالساعه شد)

مؤلف پس‌از اینکه در روزنامه‌ها خوانده که دانشمندان اروپایی گردش خورشیدرا برگرد زمین‌که قول بطلمیوس است انکارکرده وقائل به حرکت‌زمین شده‌اند، این‌رساله را درردآنان واثبات عقیدهٔ بطلمیوس ساخته‌است وچون‌رساله دارای مقدمه وهشت فقره وسه مطلب وخاتمه است‌ازاین‌روی‌آنراذوالفقاریه نام داد . درپایان فقره هشتم سه مطلب دارد ۱ ـ دربیان فاعل مختار بودن انسان . ۲ـ دربیان سبب جسارت جهلاء‌بربعضی از اقوال حکماء‌که مستلزم است ردقول انبیا را وذکر سبب خاموشی‌علما درجواب اکثرناس ومطلب۳ـ درذکر بقیهٔادله مذکوره(وتنها دراین مطلب سخن متناسب بامقصود ازتألیف رساله‌دارد) خاتمه دربیان حقیقت‌احوال و اوصاف ... ایران‌واهل آن ... واثبات شاهنشاهی‌برای شاه ایران .

آغاز: بسمله الحمدلله العزیز ... مخفی نماند که باعث برتحریر ... این کلمات تامات... آن شدکه دراین‌روزها روزنامه‌ای دیدم مخرب‌دین اسلام بل مخرب‌کل ادیان بدین مضمون‌که هرشل حکیم فرنگی قول بطلمیوس را باطل کرده وشمس‌را ثابت ... وسایرکواکب وکرات... متحرکنددرمرکز شمس

پایان رساله: چون رساله مشتمل است‌برفقارثمانیه نامش‌چون ذوالفقار ... ذوالفقارگردید .. قد تمت‌الرساله . ... فی‌شوال ۱۲۸۵

حمدلله قادر سبحان	که باقبال خسرو دوران
زدرقم خامهٔ عزیز به نثر	همه بروفق حکمت وایمان
...فقره‌اش‌هشت‌ومطلبش‌سه‌بود	خاتمه در حقیقت ایران

این‌یادداشت درپایان رساله آمده: «قدتمت هذه الرساله ... فی لیل‌الرابع‌و العشرون...اذا ذهب‌منه‌عشره سائمه(؟... حین بحبوحة اصوات الادیاك‌واستراحة

الاناس... وحالکونی تحت الکرسی الکثیر الحرارات وشربت الچای ... قدحات کنت مع الطهاره للحدثات ... الصلوات التامات».

۵- تقدمة المعرفه (ص ۸۸ - ۱۱۷ دفتر) **(عربی)**
از ابقراط با شرح وتفسیر جالینوس دارای ۱۹ تعلیم .

عیون الانباء ۱: ۹۹ معهد المخطوطات ۲٤۷۰۵ (ترجمه کندی)

آغاز: المقالة الاولی(۱) من تقدمة المعرفة قال ابقراط انی اری انه من الامور ان یستعمل الطبیب سابق النظر .

پایان: ان تدربها وتمیزها تقدمة المعرفة لا بقراط ... فی ... ۱۲۹۲ .

۶- شرح فصول (ص ۲۰۸ - ٤۰۳ دفتر) .
از علاء الدین علی بن ابی الحزم قرشی بر فصول ابقراط با عنوان «قال ابقراط» و «الشرح» .

رجوع شود به کشف الظنون ۱۲۶۹ مجلة معهد المخطوطات ۵: ۲۷۰ (تنها از نسخه شماره ۱٤٤۸ موجود در دار الکتب یادشده)

آغاز: قال مولانا الامام... علاء الدین... علی بن النفیس ابی الحزم القرشی ان ماقد سلف من شروحنا لهذا الکتاب فان نسخه یختلف بحسب اختلاف اغراض الطالبین و هذه النسخه انما تتبع فیما نراه لایقاً بالشرح ... قال ابقراط العمر قصیر والصناعة طویله .

پایان: ومتی کان کذالك وجب ان یکون الاستفراغ بالقی وهو المراد بالاستفراغ الذی من فوق .

[٦١٤٩]

نسخه ایست به قلم شکسته نستعلیق متوسط احمد بن محمد حسین بن احمد شریف تنکابنی طبیب مورخ ۱۲۸۵ وی این دفتر را در تهران نوشته درپایان همه رساله ها رقم دارد ورقم او درپایان آخرین رساله (شرح فصول ابقراط) چنین است:

۱ ـ صواب: التعلیم الاول

تم الکتاب ... علی یداحقر العباد ... احمدبن حسین بن احمدالشریف الحکیم الطبیب التنکابنی الاصل الطهرانی المسکن ... قدفرغ من تسطیره فی دارالخلافه طهران فی الثلث من الربع الثالث من السبع الخامس من الخمس الخامس من النصف الثانی من الثلث الثالث من الثلث الثانی من الربع الرابع من الخمس الثانی من النصف الاول من الخمس الخامس من النصف الثانی من الخمس الثالث من النصف الاول من الالف الثانی .

پشت برگ اول دفتر، فهرست رساله‌ها هست و درحواشی رساله نیز یادداشت‌های پزشکی نوشته .

قطع رقعی : ۱۱×۱۷/۵ ج تیماجی قرمز روشن صفحات ۴۰۳ سطور ۱۶ کاغذ فرنگی سفید شماره ثبت قدیم ۲۳۱۱۷ جدید ۱۰۰۳۷ .

مجموعهٔ پزشکی (عربی)

۱- ایضاح محجة العلاج (ص۲-۱۱۸ دفتر)

ازطاهربن ابراهیم بن محمدسجزی یاسنجری یاشجری (م-حدود ۵۰۰ - ه) و این بخش درقوانین کلی طب است.

سجزی آنرا به درخواست قاضی ابوالفضل مخلدبن محمد حمویه نوشته: «کنت اشرح لبعض من اعلمه شیئاً من الطب مسائل فی کیفیة العلاج .. فسالنی — القاضی ابوالفضل .. استنباط شیء یسهل مستصعبه ویفتح مستغلقه فجمعت هذه - المقاله و شرحت ... وسمیتها ایضاح محجة العلاج فجزی الله القاضی علی ماحث علیه و اثابنی علی ماتولیت من هذاالاستخراج خیرا».

دربرخی از مآخذ نام این کتاب «ایضاح منهاج محجة الفلاح» ودر برخی دیگر «الایضاح فی الطب» است .

بروکلمان برای طاهربن ابراهیم شجری دو کتاب یادمیکند یکی : قرابادین (نسخه بریل ورامپور و چند کتابخانه دیگر) و دیگری: ریحانة اللب فی مجموعة الطب .

بروکلمان ذیل ۱ : ۸۸۸ . مجلة معهد المخطوطات العربیه ۵ : ۳۰۳ معجم المؤلفین ۴ : ۳۲ پزشکی : ۱۳۴ نشریه ۳: ۳۳۰ و ۳۶۰ ملی پاریس: ۲۹۷۶/۱

آغاز: الحمدلله رب‌العالمین ... هذه قوانین ونکت لایستغنی عنها من اراد علاج‌المرضی...قال طاهربن ابراهیم‌بن محمدالسجزی کنت اشرح لبعض من اعلمه . . . . فاقول اذا شهدت مریضا و رأیته او سئلت علاجه فتعرف اولا سبب مرضه ...

پایان: فاذا تحققت‌هذه‌الاشیاء ... رجوت‌ان‌تهدی الی‌ارشدالطرق‌فیماهذه سبیله والله‌الموفق .

۲ ـ قرابادین (ص۱۲۱-۲۳۵دفتر)

بخش قرابادین کتاب ایضاح محجة العلاج‌طاهرسجزی است: «قرابادین علی‌ترتیب‌ایضاح».

تا این زمان مأخذی برای نسبت‌این‌قرابادین‌به‌طاهرسجزی نیافتم و سجزی خود درآغازکتاب ایضاح به‌وجود این‌بخش قرابادین اشارتی‌نکرده‌است . در این قرابادین برخی از ترکیبات وداروهاازنسخه محمدبن زکریا رازی‌نقل‌شده .

این قرابادین‌دارای ۳۱باب است‌که فهرست آنها در دیباچه‌کتاب‌یادشده عنوان باب اول المطبوخات و میاه‌الاصول والبقول و باب ۳۱ : فی‌اطعمة ـ المرضی است .

همین‌فهرست: ۱۳۸ذریعه ۱۷ : ۶۳ «قرابادین محجةالعلاج در۳۱باب»(۱)

آغاز: بسمله هذاالقرابادین علی ترتیب‌کتاب‌الایضاح فهرس‌الکتاب ... الباب‌الاول فی‌المطبوخات ومیاه‌الاصول مطبوخ الخیار شنبرللنقرس‌الحار

پایان: العارضه من‌البروده فی ای‌الاعضاء کان‌بعون ..تعالی.

---

۱ ـ صاحب ذریعه نام مؤلف این قرابادین را یاد نکرده ونوشته‌اند نسخه آن در کتابخانه سیدمحمدعلی سبزواری درکاظمین‌هست .

۳ ـ اختصار مسائل حنین (ص۳۳۷ ـ ۳۸۹ دفتر)

= مقدمه نیلی از ابوسهل سعید یا (سعد) بن عبدالعزیز نیلی (۲) نیشابوری پزشک (قرن ۵ـ هـ).

حنین بن اسحاق عبادی پزشک مسیحی نسطوری (۸۰۹ـ۸۷۷ ـ م) که از فارغ‌التحصیلان مدرسهٔ گنبد شاپور بود و ریاست یکی از مشهورترین مدارس علمی اسلامی را داشت، دو تألیف عربی بنام «المسائل» دارد بصورت سؤال و جواب:

یکی المسائل للمعلمین در سه بخش دربارهٔ چشم پزشکی که (بنوشتهٔ الدومیلی) مایرهوف وسباط آنرا در ۱۰۳٤ درقاهره چاپ کرده‌اند

دیگری کتابی است در برخی از مسائل پزشکی که (بنوشته ابن ابی صادق در مقدمه شرح خود بر آن) برخی از آنرا حنین خود به‌بیاض برده و پس از درگذشت حنین، حبیش بن حسن خواهرزاده و شاگرد او بقیه کتاب را مرتب ساخته است و از این روگاه این مسائل را باعنوان «مسائل حنین بزیادات حبیش اعسم (یا اعمش) نیز خوانده اند.

---

۲ ـ سمعانی میگوید: «نیلی منسوب به نیل (نیل‌فروش) است ومنسوبان بدان در نیشابور فراوانند» سپس از «امام فاضل ابوعبدالرحمان محمدبن عبدالعزیز نیلی» یاد کرده‌است. ظاهراً صواب در وجه نسبت نیلی نیشابوری همین است نه نسبت به نیل (یکی از شهرهای ساحل فرات) که دکتر صلاح‌الدین المنجد در حاشیهٔ سرگذشت نیلی (درالعبر ذهبی ص۱۸٦) بنقل ازلباب آورده است.

حاج خلیفه، پس از ذکر اختصار مسائل حنین، تألیف دیگری ازاین ابو سهل سعیدبن عبدالعزیز نیلی یاد میکند بنام «انتخاب کتاب الاقتضاب المجموع علی طریق المسئله والجواب» و میگوید این گزیده نیز باهمان ترتیب است.

در حرف الف نیز از کتاب «الاقتضاب ... که از پزشکی ناشناس است» و ازگزیدهٔ آن از «ابونصر سعیدبن ابی‌الخیر مسیحی» یاد میکند. بغدادی در هدیةالعارفین نیز از ابونصر سعدبن ابی‌الخیر بن عیسی پزشک مسیحی بغدادی که در خدمت الناصرلدین الله عباسی بوده و پس‌از ۵۹۸ درگذشته یاد کرده و کتاب الاقتضاب المجموع علی طریق المسئله والجواب و انتخاب آن‌را هردو تألیف اومیداند.

ابن ابی‌صادق‌مسائل حنین را درده‌فصل مرتب ومشکلات آنراروشن‌ساخت
وچیزهایی‌برآن افزوده است .
سعدبن عبدالعزیز نیلی نیزمسائل حنین رابصورت رساله‌ای دارای سه‌فصل
(کتاب حاضر) درآورده وعناوین سؤل وجواب راازآن‌حذف کرده .
اینك فهرست فصلها (که مؤلف خوددر مقدمه‌آورده وحاج‌خلیفه درکشف
الظنون نقل میکند) :
الفصل الاول فی‌تعرف الامور الطبیعیه الجاری علی مجراها الطبیعی .
الفصل الثانی فی‌قوانین قوی‌الادویه وکیفیه استعمالها .
الفصل الثالث فی‌تعرف النبض والتفسره والحمیات والاورام .
نظامی عروضی سمرقندی ازنیلی‌یادمیکند . دریتیمة الدهر ثعالبی وانساب
سمعانی‌ازبرادرش‌ابوعبدالرحمان‌محمدم-٤٣٦(١) باتجلیل‌بسیارازدانش‌وشعروادب
اویاد شده است ومرحوم قزوینی سخن آنانرا بعین الفاظ درتعلیقات چهار مقاله
نقل‌کرده است .
تاریخ الحکماءابن‌القفطی: ١٧٣ ابن‌ندیم چاپ مصر : ٢٩٤ کشف الظنون
١٤٦٨ چهارمقاله چاپ‌دکتر معین ١١١ (متن) و٣٧٦ - ٣٧٧ (تعلیقات) بروکلمان
١ : ٢٠٥ وذیل : عیون‌الانباء ١ : ١٩٧ ادباء الاطباء :...
آغاز: قال سعدبن عبدالعزیز النیلی رحمه‌الله شکاالی جماعة من اصحابی
صعوبة تحفظ المسائل المنسوبه الی حنین بن‌اسحاق معتذرین ان سببها ترتیب
معانی الکتاب علی‌طریق السؤال والجواب وسالونی تلخیص معانی هذا الکتاب
معراة عن الاسؤله و الاجوبه . : . فاسعفتهم بذلك و جمعت معانی الکتاب فی
ثلثة فصول .

---

١ - سمعانی تاریخ دقیق درگذشت اورا نیاورده وسیگوید درحدود ۴۴۰ درگذشته
است اماذهبی درالعبرفی خبرمن غبراورا درشمار درگذشتگان در۴۳٦ سیآورد. (العبرچاپ
کویت بتحقیق‌صلاح‌الدین‌المنجد ۴ : ٦٣) .

پایان: ولایخلو الخلطان المرکبان من ان یکونا متساویین او احد هما اغلب والله اعلم بالصواب . قدتمت المقدمة المسماة بالنیلی (۱) کاتبه حسین بن عارف بن عارف الحسینی ... فی شهر ربیع الثانی سنه ستین وتسعمائه .

[۶۱۵۰ - مجموعه]

نسخه ایست به‌خط نسخ حسین‌بن عارف حسینی مورخ ۹۶۰. درکنار برگ اول و دوم‌وبیشتر برگهای‌نسخه اثر رطوبت کهن دیده میشوداما به‌نوشته‌ها آسیبی‌نرسیده . تملك ومهر محمدمهدی بن‌محمد حسین در فاصله میان شمارهٔ ۱ - ۲ و ۲ - ۳ دیده میشود، یادداشتهای پزشکی نیزدرفاصله بین‌شمارها نوشته است .

قطع خشتی ..×..ج تیماجی مشکی باترنج‌ونیم ترنج سوخته صفحات ۳۸۹ سطور. کاغذ : دولت آبادی شماره ثبت قدیم : ۲۴۰۹۵ جدید : ۱۰۲۰۸ .

شرح‌تذکره **(عربی)**

شرح تذکرهٔ نصیریه ازعبدالعلی بیرجندی . باحواشی مولی خلیل‌بن محمد زمان قزوینی (همین فهرست : ۴۶و۵۷)

[۶۱۵۱]

نسخه ایست به‌خط نستعلیق قرن ۱۱ فهرست مندرجات برگ اضافی درآغاز باقلم دیگر ثبت‌شده . دوبیت شعردر تاریخ ۱۱۵۲ پشت صفحه اول‌کتاب نوشته است، درذیل نسخه تاریخ انجام یافتن تألیف شرح تذکره خفری وشرح حاضر قیدگردیده ، این‌نسخه‌را مولی خلیل‌بن محمد زمان قزوینی دیده وحاشیه های بانام خلیل‌بن زمان یا«لراقمه خلیل» یانشان «خ ل» برآن دارد وظاهرآبه‌خط خوداوست .

اصلاحاتی نیزبا همین خط‌بر حواشی دیده میشودونیز منقولاتی ازمظفرعلی وشرح ملانظام وحاشیه هایی بدون نشان دارد .

قطع وزیری ۱۵×۲۵ ج تیماجی قرمز باسجاف عطف‌وحواشی دارای ترنج ونیم‌ترنج سوخته درترنج وسط هردوطرف جلد جمله «السلطان ابوالحسن علی‌بن موسی‌الرضا» نقش شده کاغذکاهی شکری شماره ثبت قدیم ۷۸۴۷۶ جدید .

---

۱ - این‌بنده نام«مقدمهٔ نیلی»رادرمأخذی نیافت وشاید کاتب خود این‌نام رابه‌کتاب داده است .

تحریر اقلیدس **(عربی)**

از خواجه نصیر طوسی

[۶۰۳۶]

نسخه‌ایست به‌خط نستعلیق مورخ ۱۰۶۷ ذیل‌های موجود درنسخه شماره ۶۱۲۸ درپایان این‌نسخه نیزهست.

جداول شنگرف کنارچند برگ‌اول وصالی‌شده پشت‌برگ اول‌مهری‌است بانقش«عبده محمدابراهیم‌بن محمدحسن» وبالای‌آن یادداشتی بوده که‌دراثروصالی ازبین‌رفته.

قطع‌نیم خشتی ۲۳/۱۲ج‌تیماجی قرمزصفحات(۱۸۴ گ) سطور۱۵ کاغذ ترکی‌ضخیم شماره‌ثبت قدیم۲۲۱۸۵ جدید۱۰۱۵۶

شرح برملخص **(عربی)**

شرح ازکمال‌الدین‌محمدترکمانی (قرن۸ه) برالملخص‌فی‌الهیئه محمودبن عمرچغمینی (م-۷۴۵) وی‌این‌شرح را برای‌امیر رمضان(که‌دردیباچه‌ازاویادشده) نوشته و(بگفتهٔ چلبی وبروکلمان) در۷۵۵ درشهرگلستان آنراپپایان رسانیده .

بروکلمان ذیل۱ :۸۶۵کشف‌الظنون :۱۸۱۹ مشار:۵۶۶رضوی۳:۲

آغاز: الحمدلله رب العالمین فاطر السموات والارضین الذی جعلنا فی خلقها من‌المتفکرین... وبعدفان‌الانظار الصائمه‌متؤالفه ... علی‌ان اشرف انواع الحکمة الوسطی اعنی‌الریاضی‌هوالعلم الموسوم بالهیئه .

پایان: فعلی‌هذایکون السنه القمریه الاصطلاحیه ناقصة عن‌الشمسیه‌الطبیعیه بعشر ایام وعشرین ساعة واثنتی عشر دقیقه بالتقریب وهذا آخر ما یسر من شرح هذاالکتاب... وارجوان یقع... موضع‌رضاه... انه‌علی...ماشاء قدیر وبالاجابة جدیر الحمدلله اولاء آخراً تم تنمیق هذاالکتاب... وقت‌الضحی من‌یوم‌الجمعة الاخیره‌من‌رمضان علی‌ید...قاسم‌بن احمد...بن‌جمالی سنه سته وسبعین وثمانمائه.

[۶۱۵۲]

نسخه‌ایست بخط‌نسخ قاسم‌بن احمدشهیربه ابن‌جمالی مورخ۸۷۶-ه عناوین (قال ، اقول) بشنگرف. قسمت‌بالای برگها‌آبدیده و بمتن‌اندکی‌آسیب‌رسیده وسیاه شده‌است

قطع:خشتی‌کوچك ۱۳×۱۹. جلد:تیماج سبززنگاری ساده صفحات: ۱۰۸. سطور: ۱۹ کاغذ: سمرقندی شکری شماره‌ثبت‌قدیم: ۲۶۳۱۱ جدید۸۶۶۹.

مجموعهٔ ریاضی (عربی)

۱ ـ تحریر اکرثاوذیوس (ص۲ـ۴۱ دفتر)

تفسیر قسطابن لوقا بعلبکی و اصلاح از ثابت بن‌قره

رجوع شود به‌صفحه ۱۱۵ همین فهرست (تحریر اکراز خواجه): و فهرست دانشگاهٔ ۸۴۶۴ علم‌الفلك نالینو : ۲۲۸ الدومیلی (علم‌عرب) : ۳۶۲

آغاز: وهوثلث مقالات‌وتسعه وخمسون شکلاوفی... وقدامر بنقله‌من الیونانیه الی‌العربیه ابوالعباس‌احمدبن‌المعتصم بالله وتولی نقله قسطابن لوقاالبعلبکی الی الشکل الخامس من‌المقالة الثالثه .

۲ـ تحریراصول‌اقلیدس (ص۴۲ـ۹۲ دفتر)

ازخواجه نصیرالدین طوسی. این‌نسخه نیزذیل موجوددرذیل شمارهٔ ۱/۶۱۲۳ را دارد .

انجام ذیل: لاغیراعنی کنسبة قطرب‌الی‌قطر مثلثه و ذلك مااردناه فهذاما قصدته وانمالم اورده فی‌الکتاب لکونه مبنیا علی ماهوخارج منه‌فمن شاء فلیلحقه والله‌الموفق والمعین تم.

[۶۱۵۳]

نسخه‌ایست بخط نستعلیق خوش قرن۱۳ـه فاقد رقم کاتب عناوین واشکال هندسی بشنگرف کنار صفحات مختصری رطوبت دیده .
قطع: رقعی۱۰/۵×۱۶/۵ . جلد: تیماج سرخ ساده یك‌لا صفحات : ۹۲سطور ۱۵.
کاغذ:فرنگی شکری شماره‌ثبت قدیم: ۴۹۲۴۰. جدید: ۸۹۰۱

تحفة‌الحکماء (فارسی)

نجم‌الدین‌ازمحمودبن‌الیاس‌فقیه شیرازی (م‌ـ۷۳۰) .

بنوشته فونـان ، نسخه‌ای از این‌کتاب در نور عثمانیه بـا شماره ۳۴۶۹ محفوظ است. فهرست‌مقالات‌این‌رساله‌باغیاثیه(ش۵۷فونان)یکی‌است.

فونان: ۱۲۴ وشماره ۵۷، ۱۴۱، ۱۴۶، دانشگاه: ۴۸۶۰۰. بنگال ۱: ۷۳۲، نشریه ۳: ۳۱۹ نفیسی: ۷۲۶

این کتاب طب شامل چهارمقاله است ودرهرمقاله ابوابی چند است

مقاله اول: درعلم نظری طب واین هفده باب است :

مقاله دوم: درعلم طب وعلت هرعضوی ازاعضاء ازسرتاقدم ومعالجه هر یك واین مقاله پنجاه ونه باب است .

مقاله سوم: درذکر ادویه مفرده وفواکه . این مقاله بیست وهشت باب است به ترتیب حروف تهجی .

مقاله چهارم در ذکر ادویه مرکبه و این مقاله بیست و دوبابست

[۶۱۵۴]

نسخه ایست بخط نستعلیق قرن ۱۰ ـ ه عناوین و ابواب بشنگرف . کناربرگهای اول وصالی شده ، حاشیه بالای نسخه آب دیده . درحواشی صفحات اول مطالب پراکنده ای نوشته شده . در بالای صفحه اول تملك ومهر مرشدبن اسحاق دلیجانی مورخ ۱۰۹۴ دیده میشودنسخه ناقص است و از دنباله باب ۵ از مقاله ۲ تاآخر مقاله ۴ را ندارد.

قطع : خشتی ۱۳×۲۰/۵ . جلد: گالینگور مشکی باعطف وگوشه تیماج قهوه ای . صفحات : ۵۶ . سطور: ۲۲ . کاغذ سمرقندی شکری . شمارهٔ ثبت قدیم : ۵۰۵۱۹ . جدید : ۸۹۶۸ .

دستورالعلاج **(فارسی)**

= مقدمهٔ دستورالعلاج از سلطانعلی طبیب گنابادی خراسانی .

گنابادی این کتاب دستورالعلاج راظاهراً دوبارنوشته یك باربنام ابومنصور کوچکانجی نوشته شامل دومقاله ، اول در امراض اعضاء اخاصه من الرأس الی القدم دارای ۲۵ بـاب . دوم در امراض غیرمختصه بعضو خاص در ۸ باب این کتاب بچاپ رسیده است .

ذریعه : ج ۸ : ۱۶۲ . مشار فارسی : ۶۸۱ .

دیگری (نسخه حاضر) که پس از آن یك و بنام ابوسعید بهادرخان نوشته است که شامل یك مقدمه و دو مقاله است .

مقدمه : در بیان حفظ صحت و بیان حد طب و احوال تندرستی و بیماری و احوال نبض و غیره مشتمل بر شانزده باب . که هر باب بچند فصل مبین میشود و مقالات همان نسخه اول است و فهرست آن در آغاز این نسخه آمده .

مقاله اول : در امراض مختصه بعضو معین که دارای بیست و پنج باب است و هر بابی نیز بچند فصل و هر فصل بچند نوع مذکور میگردد .

مقاله دوم : در امراض معین بعضو تا آخر کتاب که هشت باب است و هر باب دارای چند فصل و هر فصل چند نوع است .

نسخه حاضر همان مقدمه ۱۶ بابی است که خود کتابی جداگانه است و شاید مقصود مؤلف از تألیف دوباره، افزودن همین مقدمه است .

فونان از تفاوت این نسخه یاد نکرده در فهرست بکوشه و پاره‌ای دیگر از فهارس بنام مقدمه دستور العلاج آمده .

نسخه شمارهٔ ۳۰۳۰ دانشگاه همین نسخه دوم است (تنها مقدمه است)

قاهره (طرازی) ۱ : ۱۴۰ بلوشه ۲ : ش ۸۸۱-۸۸۶ و ۸۸۱ دانشگاه ٤ : ۷۵۲ و ۱۰ : ۱۹۷۱ ریو : ۲ : ۴۷۳ مجلس ۲ : ۲۹۴ پزشکی : ۲۰۰ - ۲۰۲ نشریه مرکزی ۳ : ۳۱۲ سپهسالار ٤ : ۴۲۸ دانشگاه ۱۵ : ٤۱۱۲ نسخه‌های خطی ج ۱ : ۵۳۵

ذریعه ۸ : ۱۶۲ فونان : ۹۷

آغاز: جواهر حمد و ثنا خدایرا عزوجل که حکیم حاذق و ستایش و شکر بیقیاس رحیمی را که شفای خلایق است... بعده عرض میدارد فقیر حقیر سلطان علی طبیب خراسانی که سبب تألیف این کتاب آنست که در فضیلت علم طب حضرت رسول (ص) . .

انجام‌موجود : مادهٔ‌صفراوی نیز رعاف‌است‌وعلامت صفرا خیالبافی زرد بود و آنچه علامت رعاف باشد .

[٦١٥٥]

نسخه‌ایست بخط نستعلیق‌ازحدود قرن ۱۳ـ هـ . عناوین بشنگرف‌کنار اغلب برگها وصالی‌شده است‌نسخه ناقص‌است واندکی‌ازفصل۸(آخرین‌فصل)باب۱٦ ازنسخه ساقطاست
قطع: وزیری ۱٦×۲۴ . جلد: گالینگور آبی آسمانی عطف وگوشه میشن قهوه‌ای
صفحات: ۲۱۴. سطور: ۱۵. کاغذ: هندی‌شکری شماره‌ثبت‌قدیم: ۵۰۵۲۲. جدید: ۸۹٦۹

اختیارات بدیعی **(فارسی)**

ازعلی‌بن الحسین الانصاری (حاج‌زین‌الدین عطارشیرازی = زین‌العطار)
این کتاب شامل دومقاله است ۱ـ ادویه مفرده ۲ـ درمرکبات ودر ۷۷۰ـ هـ . تدوین گردیده‌است .

مشار : ۵۷ ، کشف الظنون ج ۱ ـ ٦٥ فونان: ٦٧ منزوی۱: ٤٦٥ ـ ٤٦٨
ذریعه ج ۱ : ۳٦٨ . مجلس ج ۱۹ : ۱۰۳

آغاز: امداد حدبی عدد واعداد سپاس بی‌قیاس .... امابعد بررأی ارباب حکمت واصحاب فطنت پوشیده نماندکه هیچ چیزاز انواع مخلوقات ....

انجام : دیگربار بشوید واستعمال کندکه مفیدبود انشاءالله تعالی ... وهو متمم‌الامور، تم.. تحریراً فی ... سنه ۹۹۱ .

[٦١٥٦]

نسخه ایست بخط نستعلیق مورخ ۹۹۱ ـ هـ . کاتب نام خودرا نیاورده عناوین بشنگرف ،کنار برگهای اول وآخر وصالی شده‌است، این‌نسخه تصحیح شده ومصحح در حاشیه صفحه اول نوشته «بنظر رسید ۱۱۳۲» .
قطع : وزیری ۲۴×۱۷/۵، جلد : تیماج قهوه‌ای عطف وسجاف وصالی شده باترنج
صفحات : ٦۴٦ ، سطور : ۱۹ ، کاغذ : اصفهانی‌شکری شماره ثبت قدیم : ۳۵۵۵۸، جدید ۸٦۹۳ .

مجموعهٔ ریاضی (فارسی)

۱ ـ کفایة التعلیم فی‌صناعة التنجیم (ص ۲ ـ ۲۵۰ دفتر)

ازمحمد بن مسعود غزنوی درهیئت ونجوم که درسال ۵٤۰ تألیف شده .

مشار : ۱۲٦۸ ، مجلس ج ۲ :۱۱۱و۱۰: ۲۷٦ وهمین فهرست: شماره ٦۰۱۳ـ٦۰۱٤(ص۷و۱۰۸) ا ، ستوری۲ :٤۷

آغاز: شکر وسپاس خدایرا که آفریدگار است

۲ ـ معرفت طالع (ص ۲۵۰ ـ ص ۲٦۲ دفتر)

بخشی ازرساله ایست درستاره شناسی‌وکتابت آن دراوایل قرن ۸ـه(بخط کاتب نسخه‌کفایة التعلیم) است .

آغاز: معرفت‌طالع تخمین دانستن بروزبه‌ساعت مستوی ضرب باید کردن ساعت تخمین‌را اندر پانزده ...

انجام موجود: پس غایت ارتفاع روزرا بگرفتیم ...

[٦۱۵۷]

دفتریست بخط، نسخ مورخ ۷۲۹ ـ ه ،کاتب درذیل شماره یك نوشته « این نسخه ازروی نسخه اصل خط مصنف نوشته شده‌است» .

عناوین واشکال هندسی، بشنگرف، وزر ولاجورد، صفحات دارای حواشی مختلف بخش۲(شماره ۲)ناقص است وپس ازبرگ‌یکم یك برگ سفید دارد برگهـای اول دفتر وصالی شده‌است حاشیه صفحات آب‌دیده پشت ص اول دائره جغرافیائی رنگی وچند تملك کهن است که بدرستی خوانده‌نمیشود ویکی‌ازاینها تملك [قاضی] بن‌کاشف الدین‌یزدی‌است

قطع : وزیری ۱۹×۲۵/۵ ،جلد : مخمل‌آبی ، صفحات: ۲٦۲ سطور: ۲۵ ،کاغذی سمرقندی شکری ضخیم، شماره ثبت قدیم : ۳۵۵۳۷ ، جدید : ۸٦۹۴ .

قانون **(عربی)**

ازشیخ الرئیس ابن‌سینا (م ـ ٤۲۸)

آغاز موجود : فی‌الوجه تبهجاً ولافی‌الاجفان

انجام‌موجود : الاان یقع... فیستعمل الدهن ویجب ان‌یستعمل .

[٦١٥٨]

نسخه ایست بخط نسخ قرن ۷ ـ ه . این نسخه بخشی است از کتاب دوم وبر چندصفحه آغاز نسخه مطالب پراکنده دراثبات وجود خدا وچند نسخه داروئی بچلیپا بقلم دیگر نگاشته عناوین بشنگرف کنار برگها وصالی شده ، و کنار صفحات رطوبت دیده

قطع: خشتی ۱٦×۲۰/۵، جلد: تیماج قهوه‌ای ساده، صفحات: ۳٦۸ (۱۸۴ گ) سطور: ۱۸ ، کاغذ سمرقندی ضخیم، شماره ثبت قدیم : ۳۵۵۷۱ جدید : ۸٦۹٦ .

مجموعهٔ پزشکی **(فارسی)**

۱ ـ جامع الفوائد (ص ۲ ـ ۱۱۲ دفتر)

از یوسف بن محمدبن یوسف یوسفی (قرن ۱۰ـه)

این کتاب مشتمل بر ۲۸۹ رباعی است که درهورباعی علاج وعلائم مرض و کیفیت مداوا بیانشده است.

مشار : ٤۷۱ دانشگاه ۳ : ۷٤٤ همین فهرست: ۹٦

آغاز: حمدنا محدود حکیمی راکه بقانون حکمت وکامل الصناعة رحمت رافع انواع امراض ودافع امارات .

پایان : واگربه‌شیر گاوخورندنافع ترباشد انشاء ... تعالی باتمام رسید و باختتام انجامید تسوید این بیاض وترشیح این ریاض رباعی ... بسال نهصد وهفده زهجرت نبوی. ورباعیات این است (ازدفترافتاده وجای آن برگ سفید است).

۲ ـ ادویه‌وامراض اعضاء (ص ۱۱٦ ـ ۱۰۱ دفتر)

فرهنگ واژه‌های پزشکی است و سپس : فصل دراغذیه و اطعمه خاص بیماریهای اندام ویك باب در ٤ فصل :

۱ـ ادویهٔ بیماریهای اعضاء

۲ـ ورم وجراحات

۳ـ ادویهٔ جبروزینت

٤ـ پادزهرها ودرآخر رگهای مفصوده

آغاز: صداع درد تمام سروشقیقه دردنیم سر ، بیضه دردمیان سرپندار که‌سر

اوشکافته میشود وروشنائی رانخواهد، دوار سرگشتن دائم، سدر ...

۳- مرکبات (ص۱۰۱-۱۳۳ دفتر)

بخشی است ازیکی ازمؤلفات پزشکی وقرابادین .

این بخش شامل: معاجین، گوارش، قرص، اسفوف، حبوب، سنون یك فصل دراطلیه واضمده وحمولات ، سپس شیاف، فرزجه، فتیله، مراهم و روغنها

نسخه یکی از معجونهابنظم آمده بنام « معجون ترکیب الشفاء » واین نسخه منظوم ۲۸ بیت دارد هریك باقافیه جدا .

آغاز: بسمله معجون مسمی به مزیدالعمر ازاختیارات سید سبحانقلی مؤلف دستورالعلاج

۴- ترجمه طب کیمیائی (ص۱۴۳ - ۳۵۰ دفتر) **(فارسی)**

ترجمه شرح عربی طب کیمیائی منسوب به پراکلسیوس و فرنوریس در یك مقدمه و ۶ مقاله مجلس ۱۰: ۹۰۶-۹۰۷ برلین ش ۶۳۵۲ - ۶۳۵۳ وهمین فهرست :

انجام موجود : و خواص اشیاءرا انکار نمیتوان نمود و فعل این مرهم بخاصیتی است که درآن موجود است بتوسط روح عالم عمل میکند چنانکه مغناطیس درحدید . تحریراً فی شهر شوال المکرم سنه ۱۲۶۲ .

[۶۱۵۹]

دفتریست بخطها وقلمهای گوناگون دارای سه رساله وبسیاری یادداشت پراکنده شماره اول نستعلیق شکسته درشت حدود قرن ۱۱ - ه - وشماره دووسه بترتیب به شکسته نستعلیق ونسخ مورخ ۱۲۶۲. بین شماره یك ودو یادداشتهای پراکنده درخواص برخی داروها و جیوه نگاشته شد . صفحات برخی محشی درشرح ضماد وداروها .

درپایان دفتر حدود شش صفحه درذکر خاصیت برخی ادعیه واذکار وآیات قرآن به نقل ازائمه (ع) واز شیخ بهاءالدین عاملی ، کنار برخی صفحات رطوبت دیده .

قطع : ۱۴×۲۲/۵، جلد : تیماج قهوه‌ای باعطف تیماج سبز صفحات ۳۵۰، سطور: گوناگون ، کاغذ : شکری فرنگی واصفهانی شماره ثبت قدیم : ۵۰۵۰۲، جدید : ۸۹۵۳

مجموعهٔ ریاضی **(عربی وفارسی)**

۱ - خلاصة الحساب (ص۲ - ۱۷۳ دفتر) **(عربی)**

از شیخ بهاءالدین محمدعاملی .

در دیباچهٔ این نسخه ، نام سلطان حمزه میرزا یادشده و حاشیه‌هایی بنقل‌از شرح خلخالی ، جواد ، حسین و از مؤلف دارد و بیشتر حاشیه های منقول از شرح خلخالی برکنارصفحات نیمه اول نسخه وگاه نیزبراوراق جداگانه‌الصاقی نوشته شده است .

۲ـ شرح خلاصةالحساب (ص ۱۷۸ـ ۱۸۵ دفتر) **(عربی)**

بخشی است از شرح خلاصةالحساب بهائی نگارش فاضل جواد شاگرد نامورشیخ‌بهائی(شمارهٔ ۱/۶۰۴۹ درص۳۷همین فهرست) .

این‌نسخه تنهابخشی ازمسائل‌ضرب است .

۳ ـ شرح کلمه‌افلاطون (ص۱۸۶ـ۱۹۳ دفتر) **(عربی)**

شرح است به بریك فقره «کلمه» ازکلمات حکمیه افلاطون وموضوع آن روش بدست آوردن وزن معین عناصر فلزی فلزات مرکب است .

۴ـ شرح‌لغز (ص ۱۹۳ـ۱۹۵ دفتر) **(عربی)**

از ابراهیم‌بن محمدحلبی (م ـ) درشرح یك‌لغز سه بیتی (عربی) است وازاو سؤال توضیح آنرا خواسته بوده‌اند . (۱)

بیت نخستین لغز این است :

توضأ بماءالغیث ان کنت ذایسر و الا تیمم بالصعید وبالصخر

آغاز: بسمله قال‌الفقیر ابراهیم‌بن محمدالحلبی قدرفعت الی‌هذه‌الابیات و سئلت‌عن‌المراد بها وهی‌هذه

---

۱ ـ حلبی این ابیات را به روش عرفان شرح‌کرده و رموز آنرا اشاراتی عرفانی به شریعت و طریقت وحقیقت پنداشته اما نگارنده دریاددارد که این‌سه‌بیت ازمنظومه‌ایست در صنعت و کیمیا .

۵ ـ فرائض (۱۹۶ ـ ۲۰۷ دفتر) **(عربی)**

= حبل‌المتین از شیخ بهاءالدین محمدعاملی .

باب ۳ از منهج چهارم حبل‌المتین بهائی در مواریث است که نسخ آن بصورت رساله‌ایست جداگانه(بنام فرائض بهائی) و دارای یك مقدمه و پنج مطلب است . بخش حاضر تنها مقدمه فرائض است .

مجلس ۱۰: ۴۸۲و۸۹۸ ذریعه ۲۴۰۶ و۱۶ : ۱۴۸.

۶ ـ جبرومقابله (ص۲۰۸ ـ۲۶۸دفتر) **(فارسی)**

از ملك محمدبن سلطان‌حسین اصفهانی شاگرد علی‌بن‌هلال کرکی (قرن ۱۰ـه) ودارای دوفن‌است .

وی در دیباچه این‌رساله از شرح عربی خود بررسالهٔ (جبرومقابله)بهشتی (ابوالعلاء محمد اسفراینی) و نیزازرساله حساب قوشچی یادمیکند ومیگویدچون رسالهٔ قوشچی فاقدمبحث جبراست(۱)وشرح(خوداو)بررساله بهشتی‌بزبان تازی، این رساله را در مسائل جبر و مقابله (و دیگر قواعد حسابی برای استخراج مجهولات) نوشته است

ملك‌محمد، ریاضی‌دانی‌فقیه بوده وچنین‌پیداست که‌این رساله را بیشتر برای حل معضلات مسائل‌مالی فقهی نوشته و در سراسر رساله، اینگونه مسئله هاراکه مبنای ریاضی‌دارد ازبابهای: اقرار، اجاره،وصایا ومانندداینها ودیگرابواب فقه)ـ (غالباً بصورت پرسش وپاسخ)طرح و حل‌میکند .

مؤلف، برخی از قواعد حساب‌و اعمال جذری رانیز بنظم‌آورده است .

---

۱ ـ شاید دراثراین‌اشارت است که‌برخی این رساله راشرح رساله قوشچی‌پنداشته‌اند (مانند A. Storey وسعید نفیسی درنظم ونثر : ۴۰۳)

درذیل یکی ازمسائل معادله (درفصل ۲ازفن اول) گوید:

«واین معنی به نظم مؤدی شده چه نظم به حفظ اقربست :

چه اشیاء و اموال(۱) هردوبهم   عدد را معادل بود بیش وکم
مربع کن این‌نصف اشیاءِ وبس   فزابر عـدد این تودانی وبس
پس آنکه‌زمجموع جذرش‌ستان   وزونصف اشیا فکن درزمـان
که باقـی‌بود شیءِ بی‌گفت گو   همین است گفتم بـه تورو برو

این رساله دارای دوفن است بدین ترتیب:

فن اول درجبرومقابله دارای یك‌مقدمه وهفت فصل. وی دراین‌فن اول ٦ مسئله دشوارجبری را (که نظام درپایان شمسیه‌آورده) طرح وحل میکند.

فن دوم درقواعدمعین که‌با هریك‌ازآنها استخراج‌بعضی ازمجهولات توان کرد، دارای هفت باب. باب نخست درخطائین و باب‌آخردراستخراج مضمرو مراد (= خبیء)

صاحب ذریعه ازاین رساله وازنسخه‌ای ازآن مورخ ۱۰۱۰ (درکتابخانه شیخ‌قاسم محیی‌الدین جامعی)ونیزازشرح این‌مؤلف بررسالهٔ جبرومقابله ابوالعلاء بهشتی یادکرده‌اند.

دردانشگاه والهیات نیزنسخ‌آن هست ونسخه‌شمارهٔ۱۱ /۳۳۳۷ دانشگاه(که درفهرست‌نسخه‌های خطی منزوی باشمارهٔ ۱۳٦٤ واردشده)نیزهمین رساله است که اندکی ازدیباچه راندارددودرفهرست شناخته نشده .

دانشگاه ٤ : ۸۷٤ و۱۱ :۲۳۲۳ ذریعه ۵ :۸۸و۸٦ نسخه‌های خطی از منزوی ۱ :۱۵٦-۱۵۷الهیات۲٦۸سپهسالار٤ :۲۷دارالکتب‌قاهره(طرازی)۱ :۳۳۲سپهسالار ٤ :۱۲۷ ، ستوری : ۱۱ سعیدنفیسی (نظم ونثر) :۳۱٦ و٤۰۳مجلس ش٦/۱۵۲۰

آغاز :الحمدلله الملك العلام... برارباب دانش... مخفی نیست که‌رساله فارسی(۲) علامه مولانا علی قوشچی درعلم حساب اشتهاردارد ... واین رساله

---

۱ ـ مقصودمفرداین دو کلمه «شی» و«مال»است(معادل× و۲× = مجهول‌درجهٔاول ودرجه ۲)

۲ـ درنسخه حاضر بغلط چنین‌آمده : رساله فارسی جبرعلامه .

محتوی است بردوفن فن اول درجبر ومقابله وآن مشتمل است برمقدمه وهفت فصل مقدمه درتعریف علم جبر ومقابله وشرح الفاظ مستعمل دراین علم بدانکه علم جبرومقابله علمیست که‌شناخته‌می‌شود ...

پایان: و همین مقدارا کتفا نمود تا موجب اطناب . . . نباشد والله اعلم بالصواب ...

[٦٠٦٠]

دفتریست به قلم نسخ مورخ ۱۱۲٦ـه . درذیل دفترنام کاتب راپاك کرده وجای‌آن نوشته‌اند «ابوالفضائل(درنسخه:ابول‌فضائل) میرزا محمد».شماره‌یکم‌باقلمی درشت‌تراست. پشت برگ اول‌دفتر‌تملك محمد رضااصفهانی پسرمحمد مهدی قهپایی ومهرآقا علی سدرس دیده میشود .

قطع‌رقعی ۱۸/۵/۱۱/۵ج تیماجی قهوه‌ای صفحات ۲٦۸ سطور۷ـ۱۵ کاغذاصفهانی آهارمهره شکری شماره ثبت قدیم ۲۷۹۳۲ جدید ۱۰۵۰۰ .

مجموعهٔ پزشکی (فارسی)

۱ـ تذکرة العلاج (ص ۷ـ۲۳۵ دفتر)

ازسیدمحمدمؤمن‌بن‌محمدحسین‌نخعی‌آشتیانی «دردستورهاوقواعدمعالجات متداول این عصر (قرن ۱۳ـ ه) وآنچه معمول اطبای حاذق این زمان باآنچه‌از اطبای سلف یا استادان تجربه نموده است» .

مؤلف دیباچهٔ این کتاب را بنام شجاع‌السلطنه حسنعلی میرزا قاجار کرده است .

نیم اول این‌کتاب درعلاج امراض وعلامات بیماریهاست ونخست نام بیماری وپس ازآن «علاج» آن را یاد میکند «ازصداع تا بحرانات ردیه» و دراواخرنیمه اول علائم بیماریها را نیزبیان میدارد .

نیم دوم، داروها وخوردنیهای سودمند و درمان بخش است و تقریباً به ترتیب الفبای (از آشامیدن چوب‌چینی تانشوق)

مؤلف این دو بخش را خود جدا نکرده‌است.

دردستور آشامیدن بیخ‌چینی از «طبیبی‌بنام مولانا نورالله(۱) که‌بیخ‌چینی‌به دستیاری او دراوائل مائۀتاسعه دراین بلاد اسلام بهم رسیده و بگفته او آنرا از نواحی‌ظلمات وارد میکرده‌اند» سخن‌میگوید همچنین‌ازسالك‌الدین، وحکیم‌مؤمن یاد میکند واز نسخه‌های پدرخود وتجارت‌خوش بسیار گواه میآورد.

دانشگاه شماره ۲۲۱۰ وفهرست‌نسخه‌های‌خطی‌ازمنزوی ۱ : ۴۹۵ .

آغاز: بسمله ستایش‌بی‌قیاس تحفۀبارگاه حکیمی ... اما چنین‌گوید اقل و اخصرناس... محمد مؤمن‌بن محمدحسین نخعی آشتیانی..

پایان: وجهت پاك‌کردن چرك قدری انزروت اضافه‌کنند

۲ــخواص بیخ چینی (ص ۲۳۵ ـ ۲۴۴ دفتر) .

= آداب آشامیدن چوب چینی از پزشکی همزمان‌دولت صفوی ـ شاید همان‌نسخه ۴۹۲/۲۴ ملك (فهرست‌نسخه‌ها ازمنزوی ج۱:۴۰۱)

آغاز: بسمله درخواص بیخی‌که معروف‌است به‌چوب چینی‌وطریق‌معالجه واستعمال‌آن بدانکه چوب‌چینی تا چندوقت پیش‌از این معروف نبود ودر کتب طبی ذکر آن‌نشده ودر اوائل‌طلوع آفتاب منیر ... سلاطین صفوی مردم‌را اطلاع بر آن حاصل گردید

پایان: ولهذا تعیین مدت‌استعمال آن‌نمیتوان کردتمت‌الکتاب بخط‌الفقیر... ابن اسکندر علی‌اکبر همدانی ... برای سرکار میرزا محمد نبی جراح شیرازی نام مؤلف ... سنه ۱۲۰۵ (۱۲۵کذا) .

---

۱ — حکیم علاءالدین نورالله طبیب رساله‌ای درفوائد چوب چینی در ۹۴۴نگاشته ونسخه‌آن در مجلس ودانشگاه وشهد هست . رجوع شود به فهرست دانشگاه ۴ : ۷۲۴ مجلس : ۵۱۳۸/۱۲۰ منزوی۱:۴۰۰

[۶۱۶۱]

دفتریست به‌قلم نستعلیق علی‌اکبر اسکندر همدانی سورخ ۱۲۵۰
قطع رحلی ۲۰/۵×۳۱ تیماجی قرمز صفحات ۲۴۴ سطور ۱۷ کاغذ فرنگی سفید
شماره ثبت قدیم ۲۷۹۵۳ جدید ۱۰۵۶۹ .

مجموعهٔ ریاضی **(عربی وفارسی)**

۱ ـ شرح مقالهٔ دهم اصول اقلیدس (ص ۲ ـ ۸۵ دفتر) (عربی)

از ابوتراب بن احمد، زنده‌در ۱۲۶۱ ودرگذشته پیش از ۱۲۸۳(ظاهراً همان ابوتراب همدانی ریاضی‌دان عصر قاجاروواستاد مولی علی‌خلیلی دانشمند ریاضی دان‌مولود در ۱۲۲۶ است) .

این شرح باروش‌وصورت شروح معمول نیست و خوددارای چندین فصل ومجموع کتاب چهاربخش‌است(مؤلف خود به‌این تقسیم‌اشارت نکرده‌است):

بخش اول- تحقیق درموضوع مقاله دهم اصول هندسه اقلیدس (مقادیر و خطوط و سطوح اجسام) است و در فصلهای این‌بخش از دیگر مقالات‌کتاب اصول‌نیز بمناسبت یاد میکند .

بخش دوم-تحقیق وشرح برخی ازاشکال است‌تاشکل لح وبه‌گفته خوداو: (بمنزلهٔ حاشیه‌است‌بر آنها) . این‌بخش یك‌فصل‌است ودر آغاز آن‌گوید :

«نذکر فصلا نورد فیه مایجری مجری التعلیق منا علی متون اشکال المقاله لمناقة فی‌جملة منها الی البیان وتابی‌معانی کثیر منها عن‌المبادرة‌الی‌الاذهان» (گ ۲۷ر - ۳۳ر) .

بخش سوم-توضیح وشرح‌سخنان‌اقلیدس در مقدمه‌وشرح‌مقاصد اواست‌در شکلهای‌این‌مقاله‌بصورت‌خلاصه‌واختصار . این‌بخش‌نیزخودیك‌فصل‌است ومؤلف در آغاز آن‌گوید :

«هنانضع فصلا نذکر جملة ما یذکره اقلیدس فی معانی هذه‌المقاله علی سبیل القول الکلی» (گ ۳۳ر - ۳۵ر).

بخش چهارم ـ دراستدراکات مؤلف ونیز نکته‌هایی است که اقلیدس ویادیگر شارحان اصول اقلیدس از آن غفلت ورزیده و یاد نکرده‌اند. این بخش دارای چهار فصل است واودر آغاز فصل اول ازاین بخش ٤ میگوید:

«اذقدیسرالله بیان مایذکره‌اقلیدس فی‌هذه‌المقاله اتیناعلی‌جملة‌معانی مالم یذکره هووشارحوا کلامه».

مؤلف دردیباچه میگوید «اقلیدس دراین مقاله سخن به اختصار گفته ولذا جمعی ازقدماء ارباب صناعت به‌توضیح مقاصد او پرداخته‌اند واز جمله شروح آن‌دو گفتار است از ابوحعفرخازن واهوازی. ونسخه‌ای کهن از این‌دو بدست من افتاده امااین دوگفتار علاوه براینکه تحریفات‌فراوان از نساخ دارد و جزدر اقسام خطهای مرکب، دردیگرمباحث‌به‌غایت اجمال دارد ودراجمال وابهام از اصل جدائی ندارد».

ازخواجه‌نصیر وتحریراودراین کتاب‌نام‌نمیبردجزدریکی‌ازفصول‌بخش‌اول که‌چندسطرازسخن «محررتحریر» رادرذیل شکل ۸۲ نقل‌میکند

درمرکزی‌دانشگاه نسخه‌ای است ازاین شرح درمجموعه‌ای مورخ ۱۲۸۳ (ش ۱/۱۷۵۲) که تاریخ تألیف آن‌درذیل‌نسخه ۱۲۶۵ یادشده‌وهمهٔ‌دفتربخط محمدبن ابی‌تراب (فرزند مؤلف) است.

فهرست دانشگاه ۸: ۲۷٤ اعلام‌الشیعه (الکرام‌البرره): ۲۷

آغاز: الحمدلله حق‌تحمیده... وبعدفان‌العبدالشائق الی‌اقتناءذخائرالاسرار الخفیه ابوتراب بن احمد... یقول‌ان المقالة العاشره من‌کتاب اصول اقلیدس الصوری قداشتملت علی‌معانی بدیعه

پایان: واذقدیسرالله... لنابیان المشکل من امرالخطوط والسطوح علی

ماقصده اقلیدس فی‌هذه المقاله و اوضحنا سبیل مقاصده‌الابیه و فککنا عقداً قلما تحلها انامل‌الفکره وابرزنا مقاصده المستوره فی‌حجب الانغلاق عن تحت سترة الاعضال فلنختم‌الکلام هناحامدین لولی‌الحمد والفضل مصلین...علیهم اجمعین.

تمت‌بالخیرو الظفرعلی یداقل‌خلق... ابن‌المرحوم ملامحمد مهدی‌آقابابا شهمیرزادی... ۱۲۶۶

۲- جدول اختیارات (ص۸۲-۸۸ دفتر) (فارسی)

احکام‌واختیارات است باخطبه و دیباچه‌ای‌کوتاه‌که درکنار ص (۸۲دفتر) نوشته‌شده‌و دنباله‌آن جداول طالع ، درجات‌فلك، طول وعروض‌بلاد(خاصه شیراز وکرمان)و درانجام، جداول زجروفال ثبت شده

نویسنده دریادداشتهای‌بین جداول ازحل‌المسائل، تنبیهات ملامظفر، احمدبن عبدالجلیل‌سجزی، تاج‌اکرم وعلی‌بن‌ربن طبری‌نقل‌کرده‌است .

جداول فال‌وزجر دردفتر ناتمام مانده است .

آغاز: (نوشته درحاشیه) حمدوثنای بی‌ریب‌وریا صانعی راسزاست‌که طاق سماوات رابقلم صنعت

پایان (مقدمۀ نثرجداول زجروفال):

ماآنچه‌متعلق به‌احکام سال وروز بودذکر نمودیم و آنچه متعلق به‌احکام و دلائل‌قمروبروج است‌درجدول نمودیم تاواضح‌باشد .

[۶۱۶۴]

دفتریست به‌دو قلم‌نسخ ونستعلیق‌ازقرن ۱۳-ه شماره یکم نسخ آقابابا شهمیرزادی مورخ ۱۲۶۶ وشمارۀ۲شکسته‌نستعلیق وبی‌تاریخ. در پایان‌دفترچند برگ سفیدوپس ازآن چندبرگ جدول‌هایی‌باحروف ابجداست. که اول‌وآخروعنوان ندارد. شمارۀ۲ مجدول‌است

قطع خشتی ۱۳×۲۰/۵ ج تیماجی قهوه‌ای سجاف عطف و حواشی قرمز صفحات (بابرگهای سفید) ۱۵۴سطور ۲۱و۲۲ کاغذفرنگی شماره‌ثبت‌قدیم۲۷۷۹۸ جدید۱۰۵۴۶۸

تشریح الافلاك

(عربی)

از شیخ بهاءالدین محمد عاملی دارای یك مقدمه و ۵ فصل و خاتمه است بدین ترتیب :

مقدمه ـ کرات متلاصقهٔ عالم جسمانی

فصل اول ـ دائره‌ها و قوسهای بزرگ و کوچك

فصل دوم ـ صور افلاك

فصل سوم ـ حرکات افلاك

فصل چهارم ـ مسائل متعلق به اختلاف اوضاع زمین

فصل پنجم ـ صبح و شفق

خاتمه ـ استخراج خط نصف النهار

---

۱ ـ بر تشریح الافلاك شیخ بهائی بسیار شروح و حواشی نوشته شده و از آن جمله است:
۱ ـ معارج الاملاك شیخ فرج‌الله حویزی (مجلس: ۶۳۱۳ درهمین فهرست)
۲ ـ تسریح الادراك فی شرح تشریح الافلاك ازابراهیم بن حیدر حسین‌آبادی حیدری (نسخه‌ای ازاین شرح درپایان نسخه شمارهٔ ۲۹۶۰ اوقاف بغداد موجود است) .
۳ ـ شرح تشریح الافلاك ازمحمد باقربن محمود (نسخه‌ای مورخ ۱۲۱۱ با شمارهٔ ۲۹۶۹ دراوقاف بغداد.
۴ـ شرح ازعبدالله بن فخرالدین حسینی موصلی ـ فخری زاده (م ـ ۱۱۸۵)، نسخه‌ای ازاین شرح فخری زاده باحاشیهٔ عبدالرحمان بن‌عبدالله سویدی بغدادی (م ـ ۱۲۰۰ ﻫ) دراوقاف بغداد هست (شمارهٔ ۲۹۷۰) . عزاوی ازاین حاشیه وشرح فخری زاده یاد کند
۵ ـ نهایة‌الادرك ازمحمدکاظم آملی تنکابنی (ش۶۲۶۲)
۶ ـ التصریح شرح امام‌الدین بن‌لطف‌الله مهندس لاهوری دهلوی (تألیف ۱۱۰۳) که‌بر حواشی ابوالفضل محمد حفظ‌الله در۱۳۱۹ به‌چاپ رسیده (نالینو) .
۷ ـ تفریح الادراك فی‌توضیح تشریح الافلاك ازصدر الـدین محمدبن صادق‌حسینی (استاد عزاوی به‌وجود نسخه‌ای ازآن‌در برلین اشاره میکند (اهلورث:۵۷۰۴) .
۸ ـ (شرح‌یا حاشیه) شیخ بهائی (نسخه شمارهٔ ۲۷۸۶/۸ و ۳۲۸۹/۱۹) تعلیقاتی است که شیخ‌بهائی برنسخهٔ تشریح‌الافلاك نوشته وبدست یکی ازشاگردان گردآوری شده. صاحب ذریعه آن‌رابدون ذکرمؤلف یاد کرده‌اند رجوع‌شود‌به‌فهرست مجلس ۱۰:۸۹۳و۸۹۳۳ وذریعه ۱۳ : ۲۴۶-۱۴۹

مجلس ٤ : ۲۲۳و۷ : ٤٥و۹ : ٤۸۳و۱۰ : ۳۲، ۸۹۲ علم الفلك فی العراق عزاوی (مجلة مجمع العلمی العربی دمشق) ۲۹ : ٤۰۳ دانشگاه ٤ : ۸٥۸ ذریعه ٤ : ۱۸٦ معجم المطبوعات : ۱۲٦۳ قدری طوغان (تراث العرب) : ٥٤۷ نالینو (علم الفلك) : ٤۱ و حاشیه ۳ اوقاف بغداد : ۲۱۲، ۲۱۳ و ۳۲۸ برو کلمان ۲ : ٤۱٥ مشار : ۱۸٥

[٦۱۳٦]

نسخه ایست به‌قلم نسخ محمد صادق خاتون آبادی منجم سورخ ۱۲۲٦ . کنارهای وسیع نسخه پراز حاشیه های مؤلف (بانشان منه) وگاه‌حاشیه هایی از کاتب وازصدراست پشت برگ اول مهرو یادداشت محمدحسین خواهر زاده کاتب دیده میشود. کاتب درپایان نسخه (درذیل رقم خود) ماده تاریخ مشهور درگذشت بهایی را آورده‌است پشت برگ اول تعریف علم هیئت بنقل ازبهایی نوشته .

قطع رقعی ۱۲×۲۰ ج تیماج مشکی یكلا صفحات ۲۲ (۱۱ گ) سطور گوناگون .
کاغذ فرنگی سفید شمارهٔ ثبت قدیم ۲۷۸۸٦ جدید ۱۰٥۲٥

تنبیهات المنجمین **(فارسی)**

ازمولی مظفربن محمدقاسم گنابادی . (همین فهرست : ۹۹)

[٦۱٦٤]

این نسخه بخط نستعلیق قرن ۱۳ با عنوانهای شنگرف .
قطع خشتی ۱۹×۲۳/٥ ج تیماجی یشمی‌رنگ صفحات ۳۳۳(۱٦۷ گ) سطور ۱۷
کاغذ فرنگی سفید شماره ثبت قدیم ۲۷۹۲۱ جدید ۱۰٥۸٦

توضیح المطالب **(فارسی)**

شرح خلاصة الحساب بهائی از میرزا ابوطالب بن میرزا حاتم بیك بن میرابوالقاسم فندرسکی (مؤلف بیان البدیع ش : ۱/٥۹۸۰) روش وی دراین شرح این‌است که نخست‌چندسطر از (ترجمهٔ) خلاصه‌راباعنوان «مطلب» میآورد وسپس باعنوان «توضیح» به‌شرح وبیان وگاه خرده گیری ویابیان مطلبی زائد براصل میپردازد. فندرسکی این رساله رابنام شاه سلیمان صفوی نوشته است(۱)

(۱) دردیباچه‌ازاوباستایش فراوان نام برده ویك مثنوی بزرگ که‌خود درمدیح او سروده دردیباچه میآورد .

دانشگاه ٦ : ۲۱۸۷ ذریعه ٤ : مجلس ۱۷ : ۳۵٦ نسخه‌ها از منزوی ۱ : ۲۰۷(ا. ستوری این‌شرح راندیده).

آغاز: حمد و سپاس بی‌حساب وعد ... امابعد (پس ازپایان مثنوی مدیح شاه سلیمان) چنین‌گوید بندهٔ ضعیف فقیر ابوطالب بن میرزا بیك الموسوی الفندرسکی ... این‌رقیمه ایست در کشف‌نقاب‌مسائل خلاصة الحساب ...وچون منظور آنست که... ترجمهٔ هرمطلب‌را... مذکورساخته وبعدازآن بقدراستطاعت درمقام‌توضیح برآیدآنرا توضیح المطالب موسوم ساخت ...

پایان: پس صیانت‌کردن این علم ازکسی که متصف به‌صفت مذکور باشد لازم ومتحتم است .

[۶۱۶۵]

نسخه ایست‌به‌قلم نستعلیق مسیح نوری‌انواری‌مورخ ۱۲۲۵. کاتب درپایان‌نسخه چنین رقم دارد «تمت رساله شریفه مشهوربه‌توضیح‌المسائل ازتصنیفات‌میرزاحاتم‌بیك..؟ فندرسکی درعهد پادشاه جمجاه فتحعلی شاه قاجار دردارالسلطنه طهران قامی گردید حرره حقیر مسیح نوری انواری» زیررقم‌کاتب مهری بانقش « عبده محمد مسیح» هست و در کنارآن‌یادداشتی‌است ازکاتب که‌قسمتی‌ازآن‌را پاك کرده‌اند وپیداست‌درباب‌شکایت‌ازروزگار خود بوده است .

قطع خشتی ۱٦×۲۱/۵ ج تیماجی مشکی صفحات۵۸٦سطور۱۵ کاغذ فرنگی شماره ثبت قدیم ۲۸۰۲۴ جدید ۱۰٦۳۳

برهان‌الکفایه **(فارسی)**

از علی‌بن محمدبن یحیی‌شریف بکری (همین فهرست: ٦۹)

[۶۱۶۶]

نسخه‌ایست به‌قلم شیخ محمدعلی سیستانی (سجستانی) مورخ ۱۲۲۹ برگ اول پاره و کنار چندبرگ‌اول وصالی‌دارد درپایان‌نسخه‌نوشته‌ایست . به‌نقل‌ازابومعشرازکتاب سرائر(درحل‌اشکالی‌درباب‌مسائل‌احکامی.

قطع خشتی ۱۵/۵ × ۲۱ ج تیماجی مشکی رنگ‌صفحات۴۲۰ سطور۱۹ کاغذفرنگی شماره ثبت قدیم ۲۷۸۵۵ . جدید ۱۰۵۰٦

تفسیر التحریر **(عربی)**

شرح تحریر مجسطی خواجه‌نصیرالدین طوسی‌ازنظام‌الدین حسن‌بن محمد نیشابوری‌نظام شارح زیج‌ایلخانی

رجوع به ذیل‌شماره ٦١٠٤ (ص‌٨٨این‌فهرست) شود.

[۶۱۶۷]

نسخه‌ایست به‌قلم نستعلیق محمدمؤمن بن‌حاج محمد اصفهانی‌ازقرن۱۱ ه . فهرست مطالب درآغاز آمده . عناوین واشکال شنگرف

قطع وزیری ۱۵×۲۵ج تیماجی عنابی‌حاشیه زرین صفحات ۷۷۴ (۳۸۷ گ)سطور ۲۳ کاغذ اصفهانی شماره ثبت قدیم ۷۴۳۳۲ . جدید ۵٦۵۲

تحریرمجسطی **(عربی)**

ازخواجه نصیرطوسی(سیزده مقاله‌و۱۹٦شکل موجوددرترجمه‌اسحاق، اصلاح ثابت‌بن‌قرة).

آثارواحوال خواجه:۲۰۲ ـ ۲۰٤ فهرست دانشگاه ٤ :۸۵۰ ـ ۸۵۱مجلس ۲ : ۸۵ و ٤ : ۲۲۲ و ۷ : ۳۳ الدومیلی (علم عرب) سارطون ۲ : ۱۰۰۸ نالینو (علم‌الفلك تاریخه‌عندالعرب): ٤١ـ٢٢٨عزاوی (مجلة مجمع‌العلمی العربی‌دمشق) سال ۲۸ : ۸۵ ذریعه۳: ۳۹۰ گاهنامه‌از تهرانی ۱۸۸:۳۱۱ دارالکتب (فؤادسید) ج۱: ۱۳۰قدری طوغان : ٤١٤:

[۶۱۶۸]

نسخه‌ایست به‌قلم نستعلیق حسن‌بن محمد مجلد مورخ ۱۰۱۰ـ ه عناوین وعلائم وبرخی ازخطوط جدولها آب‌طلایی . حاشیه تمام‌برگهاوصالی شده ازآغازنسخه‌یك برگ فتاده است .

قطع نیم خشتی ۱۴×۲۳ ج تیماجی مشکی رنگ صفحات سطور ۲۱ کاغذاصفهانی شماره ثبت قدیم ۳۳۰۷٦ . جدید ۱۰٦۹۳

جامع احکام نجوم **(فارسی)**

ازابوالحسن‌بن ابی‌القاسم امیرك محمد ... بن فندق بیهقی (م-۵۶۵)
مجلس ٦: ١٢٠ دانشگاه ٨٧٦:٤ ذریعه ١٢٤٦:٥ ، ستوری ٢ : نشریه ٣:
٣٩٤ ٥: ٤٣٣ فهرست نسخه‌های فارسی ١: ٢٨٤ ازبکستان‌ش: ٤٢٨٩

[٦١٦٩]

نسخه‌ایست به خط نستعلیق قرن ۱۰ واوایل ۱۱ـه برگ اول وبرگهای دیگر از این نسخه افتاده بوده وبجای برگهای اصلی برگ‌تازه ازکاغذآبی فرنگی گذارده وافتاده‌ها را برآن نوشته‌اند .
عناوین شنگرف برگ ۲وبرگ‌آخروچند برگ ازوسط نسخه وصالی‌دارداما‌نوشته‌ها آسیب ندیده درکناربرخی ازبرگهای اصلی نیزاثررطوبت دیده میشود .
قطع رقعی ۱۲/۵×۱۷/۵ ج تیماجی قهوه‌ای سوریانه خورده صفحات‌سطور۲۱ کاغذ سمرقندی شکری) برگهای تازه فرنگی سفید) شماره ثبت قدیم ۲۳۰۷۹ جدید ۱۰۶۹۲

درع‌الصحه **(فارسی)**

ازمحمد هاشم‌بن محمد طاهرطهرانی مشهور بـه طبیب،پزشك معاصرشاه سلیمان صفوی در دستور واحکام فصد وبیان «آنچه بکار آید ازشروط و موانع ومواضع ومواقع و مضار ومنافع هربك ازفصد وحجامت وزلو وعلامات فساد و زیادتی خون وطریق جذب وآماله وتکرار فصد و عدد اورده وشرایین مفصوده»
وی دیباچه این‌رساله‌را بنام‌شاه‌سلیمان صفوی ساخته ودر ۱۰۹۴ (نوروز ۲۲ربیع‌الاول)ازتالیف آن فراغت یافته‌است.
در دیباچه ازخون گرفتنهای نابجاکه در بین مردم متداول وگاه نیزبدستور پزشکان انجام‌میگردد یادکند و دروجه تسمیه‌رساله‌گوید:
«درع که‌بفارسی‌زره‌راگویند حفظ وحراست‌تمام‌بدن... شوداز‌معرفت... این رساله نیزدردفع خون ضروری تاخیری نـ بشودوتاخیرضروری واقع نمیگردد»

این رساله دارای یك مقدمه و چهار مقاله و خاتمه استبدین ترتیب :
مقدمه در آنچه دانستن آن . . . ضرورستدرسه باب (باب سوم دارای پنج فصل) .
مقالهٔ ۱ـ فصد دارای بیست باب
مقاله ۲ـ انواع حجامت در سه باب
مقاله ۳ـ زلو [انداختن] دارای سه‌باب
مقاله ٤ـ اقوال منجمان درباب فصد و حجامت در چهار باب
خاتمه در احادیث و آداب و ادعیه انواع خون گرفتن . (فهرست مقالات وابواب دردیباچه یاد شده)

آغاز: (چندکلمه ازاول خطبه دراثر وصالی برگ اول خوانده نمیشود) سپاس خالقی را سزاستکه به اقتضای حکمت ... اما بعد چنین گوید فقیر ... محمد هاشم بن محمد طاهر طهرانی المشتهر بالطبیب که باعث برتألیف رساله آن بود . . .

پایان: یعنی روز بیست ودوم ربیع الاول سنه اربع و تسعین بعدالالف ... راجیالولایتهم لاجئاً ... والسلام علی من اتبع الهدی .

[۶۱۷۰]

نسخه‌ایست بخط نسخ قرن۱۲ـه . برگ اول وصالی شده و بیشتر صفحه اول ازبین رفته است . در اواخر مقاله ۴ (گ ۱۴۰ پ و ۱۴۱ ر) دوجدول هست برای منسوبات بروج وکواکب . دربرخی ازصفحات حاشیه‌ای باقلم نستعلیق‌نوشته شده عناوین شنگرف قطع رقعی ص ۱۲×۱۸ ج تیماجی قرمزصفحات ۳۱٦ سطور۱۹ کاغذ اصفهانی شماره ثبت قدیم ۲۸۰۴٦ جدید۱۰٦۴۸ .

تقویم سال ۱۰۲۹ (فارسی)

در اوراق نخستین پیشگوئیها وجدول اختیارات وسکزیلدوز و درص آخر ازخسوفکای شب دوشنبه ۱٤ رجب ۱۰۲۹ و آثار آن یاد میکند ساعت تحویل درگریمار یاد شده .

[٦۱۷۱]

نسخه‌ایست بخط نستعلیق قرن ۱۱ ـ هـ چندبرگ اول و آخراندکی تعمیرشده . همه‌صفحات مجدول با قلم آب طلایی و شنگرف و زنگار . برخی ازنشانها و عناوین جداول شنگرف است .

قطع خشتی ۱۴×۲۱/۵ ج تیماجی قرمز ضربی یکلا صفحات ۳۸ (۱۹ گ) سطور گوناگون کاغذ سمرقندی شکری شماره ثبت قدیم ۲۰۸۰۲۵ جدید ۱۰۳۴۹ .

توضیح التذکره **(عربی)**

شرح تذکره در هیئت از خواجه نصیر طوسی . تألیف نظام الدین حسن بن محمد نیشابوری قمی (نظام اعرج) این شرح نیز (مانند شرح زیج) حامل است ونیشابوری آنرا در ۱٦۲۱ ـ اسکندری و ٦۸۰ یزدجردی نوشته است

مجلس ۲ : ۹۱ سپه ۳ : ۵۲۸ کراوزه عزاوی تاریخ علم الفلك

ذریعه ٤ ، ٤٦۲ دانشگاه ٤ : ۹۰۷ و ش : ۱۵٤۰ و ۲٦۲٤ و ۵۳۸۲ .

[٦۱۷۲]

نسخه‌ایست بخط نستعلیق عبدالحق بن امیرشاه حسینی استرابادی مورخ ۸۷۷ ـ هـ . در پایان نسخه اشعاری فارسی و یك بیت ترکی نوشته شده درحواشی صفحات نوشته‌هایی از مؤلف و نیز اصلاحات و سقطات ثبت است . کنار برگ اول و آخر و چند برگ وسط وصالی دارد .

قطع خشتی ۱۴×۲۱ ج تیماجی قرمز صفحات ۲۳۴ سطور ۲٦ کاغذ ترکی شکری شماره ثبت قدیم ۲۷۹۹۰ جدید ۱۰٦۱۲

شرح ملخص **(عربی)**

از قاضی‌زاده‌رومی برملخص چغمینی .

فهرست‌مجلس ۲ : ۱۰۷ و ۱۰ : ۳۱۳ دانشگاه ٤ : ۹۱۷

[٦۱۷۳]

نسخه‌ایست به خط نسخ . قرن ۱۱ هـ منقولاتی از بیرجندی بر حواشی وبرگهای الصاقی دیده‌میشود .

قطع رقعی: × ج : تیماجی صفحات ۲۰۰ (۱۱۰ گ باالصاقات‌وسط) :سطور :شمارهٔ ثبت قدیم : ۵۰۷۵۹

مجموعهٔ ریاضی (عربی ـ وفارسی)

١ ـ كفاية الالباب (ص٢-١٣٢ دفتر) **(عربی)**

شرح مشكلات عيون الحساب از محمد باقربن محمد حسين يزدی .

عيون الحساب از محمد باقر بن زين العابدين يزدی (نيای مؤلف كتاب حاضر) به‌شماره ٦١٠٠٠ يادشد (همين فهرست: ٤٠) .

مؤلف كفاية ميگويد «عيون الحساب جد من كتابی بی‌نظيراست دراين فن اما از براهين هندسی خالی است ومن (در مسائلی كه نيازمند برهان است) برهان‌هايی راكه خود دريافتم و يا ازكتابهای ارباب فن بهره بردم در اين كتاب آوردم واز شرح سخنانيكه روشن است ويا همه آنرا ميدانند ونيز ازجايهايی كه او دچار اشتباه نشده است درگذشته‌ام» .

شارح در اعمال حساب وجبر روش‌های نوابداع كرده و از جمله درتفريق قاعده‌ای برای تفريق ازطرف چپ ارقام بيان‌داشته است .

وی پس‌از پايان تأليف اين شرح ، آنرا به‌شاه‌سلطان‌حسين صفوی هديه ساخته و در ديباچه باستايش بسيار از او نام می‌برد، اين شرح با قال و اقول است و نخستين فقره از كتاب را با عنوان « قال جدی نورالله مرقده» آغازكند

در ذريعه نام اين كتاب (نه درحرف ك و نه درشمار شروح) نيامده است.

ازاين محمدباقر نوه محمدباقر (سبط مؤلف عيون الحساب) كتاب ميزان الصنايع وشرح خلاصة الحساب نيز ميشناسيم

فهرست دانشگاه ٤ : ٩٣٣ و ٩٣٧ .

آغاز: الحمدلله الذی جعل الحساب سلمايرتقی به .. وبعد فيقول الحقير ... محمدباقربن محمد حسين بن محمدباقريزدی لماكان لجدی طاب‌ثراه ... فی علم - الحساب كتاب وجيز مبسوط لم يصنف نظيره ... لكن كان خاليا عن البرهان - الهندسی فرأيت ان الحقه ماخطر بذهنی القاصر ..وسميته بكفاية الالباب فی شرح مشكلات الحساب (١)

---

١ ـ در فهرست دانشگاه : كفاية اللباب .

پایان موجود (درنسخه‌حاضر) : قال فی استخراج الاعداد المضمره مره بزیادة نصفه‌اقول برهانه‌ان کل عدداذازدناعلی نصفه یکون المزیدعلیه‌ثلثی المجتمع... و اذا کان التفاضل اثنین فزیادة نصفه‌علیه لایشتمل علی کسرنعم‌یصیربزیاده‌نصف المجتمع علیه [1]

۲ ـ جامع بهادرخانی [2] (ص۱۳۳ ـ ۱۹۰ دفتر) (فارسی)

= مفاتیح‌الرصدازقاضی مولوی‌ابوالقاسم‌غلام حسین‌پسر مولوی جانپوری پسرمولوی‌فتح محمدکربلائی [3].

وی‌که از دانشمندان ریاضی‌دان هند درقرن ۱۳ ـ ه است کتابی بزرگ‌در فنون ریاضی ، حساب وهند سه‌وزیج نوشته بنام جامع بهادرخانی‌یامفاتیح‌الرصد (بنام راجه صادر جنگ‌ بهادر)دارای یك مقدمه وشش‌خزینه (۱ـ هندسه ۲ـ ابصار ۳ـ حساب ٤ـ مساحت ٥ ـ هیئت ٦ـ زیج وتقویم) و این‌کتاب را در۱۲٤۸ پایان داده (ودر ۱۲٥۰ درکلکته چاپ‌شده) .

نسخهٔ حاضر خزینهٔ ۲ از جامع بهادرخانی است در مناظر و مرایا واین بحث را از آنرو در این مجموعه ریاضی گنجانیده که‌ـ بگفته خوداودرخاتمه این بخش‌حاضرـ «ارصادکواکب بهرضبط حرکات و اوضاع منوط برابصاراست و منشأ اختلافات آن بسیار . این‌علم را مدون ساختند تا از اغلاطی‌که درحس‌بصر واقع‌میشود صیانت‌حاصل آید» .

این‌بخش‌خود دارای سه‌حرزاست وهر حرزدارای‌چند انعکاس‌بدین‌ترتیب :

حرز اول‌ـ درحدود ومبادی واصول موضوعه وتقسیم این علم .

حرز دوم‌ـ مناظردارای ٤٥شکل .

---

۱ ـ دنباله شرح فقره‌ای ازخاتمه عیون الحساب است. نسخه دانشگاه (شمارهٔ۹٦۷) کامل است .

۲ ـ درنسخه حاضر: بهادرخان .

۳ ـ درنسخه حاضر: جوینی (بغلط).

حرز سوم- علم انعکاس (۱) دارای ۱٤ شکل.

حرز اول خود دارای شش انکشاف است: (تقسیم بعلم مناظر و انعکاس - مرایا - تشریح طبقات چشم - نفوذ نور در چشم شفاف - اختلاف فلاسفه در ابصار و چگونگی دیدن اشیاء (وخود آنرا خروج شعاع از چشم میداند) و زاویه دید - آینه‌ها).

در پایان شکل‌های حرز دوم جدولی برای نشان دادن مأخذها و براهین آراء خود (در تمام ۱٤ شکل) ترتیب داده و درپایان نیز مدارك خود را چنین یادمیکند: رسالهٔ ماهانی، مناظر اقلیدس. رسالهٔ ضیاء ابومنصور، لمعات ابوریحان، تعلیقات مناظر از محقق طوسی، شرح مناظر از ابوجعفر خازن مکی، وجیز بنوموسی.

در نسخه حاضر کاتب صورت شکل‌ها را رسم نکرده و جای آنها را سفید گذارده ...

ذریعه ۵: ٤۳ مشار: ٤٦٦ نشریه دانشگاه ٤: ۳۸، ۱. ستوری ۲: ۳۸
فهرست نسخه‌ها ازمنزوی ۱: ۱۵۵

آغاز: نسخه (خزینه ۲) : خزینهٔ دوم از کتاب جامع بهادرخانی تالیف قاضی غلامحسین جوینی (صواب: جانپوری) که مشتمل است بریك مقدمه وشش خزینه در علم ابصار است متضمن سه جزء جزء اول درحد ودو مبادی

پایان: ونیز برهان شش شکل من جمله اشکال قدماء

---

۱ - انعکاس در این جا اصطلاحی است خاص ازاو برای فن مرایا (بخشی ازعلم ابصار) وی میگوید «چون برسخن‌دانان اهل هند پوشیده نیست که نام قسم اخیر (مرایا) دستکره و باعث ریشخندگی ظرفای این دیار است ... انعکاس نام نهادیم»

[۶۱۷۴]

دفتریست به‌قلم‌نسخ قرن ۱۳ ـ ه شماره‌یکم (کفایةالالباب) ناقص‌است و اوراقی در آخر آن(درفاصله بین شماره اول) سفیداست که‌ظاهراً کاتب برای‌تکمیل نسخه‌بجا گذارده پس‌ازپایان شمارۀ ۲ چندقضیه هندسی(در۴صفحه) طرح‌وحل‌شده وظاهرآنویسنده‌ناظربه تحریر اقلیدس‌است (به‌خط کاتب‌همین‌دفتر) درپایان این‌نوشته‌چنین‌آمده :

« قاضی‌حسین‌میبدی درشرح‌دیوان‌امیر(ع)ازشمس‌الدین‌سهروردی(کذا..)نقل میکند که‌درتاریخ الحکماء گوید وبائی‌درزمان‌افلاطون پیداشد مردم‌را مذبحی‌بود به‌شکل مکعب وبه‌نبی‌آن عصر وحی‌شدکه مذبح آنرا تضعیف کنند تاوبامرتفع‌شود ایشان شبیه‌آن‌مذبح .. ساختند وباشدیدتر شد افلاطون‌تضعیف مذبح‌را تعلیم‌ایشان کرد تاوبارفع‌شد».

درحواشی کفایةالالباب (شماره یکم دفتر) تعلیقه‌هایی‌است ازمیرزا نصیر وعلی‌محمد (گویا همان ریاضی‌دان اصفهانی‌قرن ۱۳(تاریخ ریاضی ذکرمصاحب : ۱۹۱). کاتب جای بیشتر اشکال‌را درسراسر دفترخالی گذارده .

قطع خشتی۱۶×۲۳ ج تیماجی ضربی سبز صفحات ۱۹۴ سطور ۱۷ کاغذ فرنگی آهار مهره شماره ثبت قدیم ۲۷۹۱۲ . جدید ۱۰۵۳۸

فروغستان **(فارسی)**

ازمحمد مهدی بن محمدباقر اصفهانی ـ فروغ‌الدین متخلص به‌فروغ ـ (م‍ـ ۱۲۹۳) در دفترداری وحساب‌داری چهارفتر که در ۱۲۵۸ برای محمد شاه قاجارنوشته هردفتر دارای چند فرد وهرفرد چنددفعه وهردفعه چندباب فهرست «دفترها»چنین‌است :

دفتر ۱ـ علم‌سیاق وحساب وممیزی‌ومساحت‌وبرآورد علم‌خط ورقوم .

دفتر ۲ـ ولایات محروسه وحدود وثغور وتشخیص مال وخراجات آنها.

دفتر ۳ـ خالصجات دیوانی وموقوفات .

دفتر ٤ـ موقوفات‌وابواب‌بر

آقای ابن‌یوسف دونسخه ازاین‌کتاب را دیده‌اند و درفهرست نسخه‌های خطی(ازاحمدمنزوی) نیزچند نسخه ازسپهسالاردانشگاه (فیلم)وملی یاد شده. در تعلیقات فهرست٦مجلس درباره‌این‌فروغ‌وفروغ‌دیگر(محمدمهدی)بحث‌شده‌است.

عناوین رساله حساب غیاث‌الدین ابو اسحاق کرمان نیز (شماره ۳۱۱۷ این کتابخانه) مانند رساله حاضر «دفعه» است .

فهرست نسخ از احمدمنزوی ۱ : ۱۷۵ ذریعه ۱۶ : ۱۸۵ مجلس ۱۰ : ۶۸۳ سپهسالار ۲ : ۲۹۰ مجلس ۶ : ۳۱۳-۲۱٤ (حاشیه)

آغاز: الحمدلله علی حاکم دیوان القضاء والقدر

[۶۱۷۵]

نسخه‌ایست به‌قلم نسخ مورخ ۱۲۵۹ دارای یك سرلوح مذهب ص ۱-۲ دارای نقاشی با گل و بوته آب طلائی وشنگرف و زنگار همه‌صفحات مجدول به‌چندقلم پشت برگ اول فهرست کتاب ثبت‌شده

قطع‌وزیری ۱۶×۲۴ج روغنی درون‌تیماج قرمز بانقش گل نرکس در وسط صفحات ۲۴۴ (۱۲۲ گ) کاغذ فرنگی شکری‌ضخیم شماره‌ثبت‌قدیم ۷۴۳۴۸ جدید ۵۶۶۷

تقویم سال شصت ساله (از قرن ۱۳-ه) (فارسی)

[۶۱۷۶]

نسخه‌ایست باقلمهای گوناگون مجدول باقلم زرین و لاجورد و شنگرف دارای سر سورهای مذهب .

قطع‌خشتی ۱۱×۱۸ج مقوا بارو کش کاغذ قرمز صفحات ۳۲ (۱۶ گ) سطور مختلف کاغذ سمرقندی شماره‌ثبت قدیم ۷۴۳۵۲ جدید ۵۶۷۱

تقویم سال ۱۳۱۲ (با جداول اختیارات) (فارسی)

[۶۱۷۷]

این‌نسخه بقلم‌نسخ ونستعلیق قرن ۱۴ عناوین ونشانها قرمز. درپایان نسخه دعای با قلم‌نسخ نوشته شده‌صفحات جدول بندی دارد .

قطع خشتی ۱۳×۳۱ ج‌تیماجی قهوه‌ای‌رنگ صفحات ۳۲ (۱۶ گ) کاغذ فرنگی شماره ثبت‌قدیم ۷۴۳۵۲ جدید ۱۵۶۷۳

تشریح الابدان **(فارسی)**

= تشریح‌منصوری‌ازمنصوری محمدبن احمدبن الیاس فقیه شیرازی‌مؤلف کفایهٔ مجاهدیه (شمارهٔ ۱/۳۱۷۷و۵۵۸۱مجلس) . وی این کتاب رابرای ضیاء السلطنه پیر محمدبهادر نوشته است .

رجوع شود به فهرست مجلس۱۰ : ۷۶۱ و۹۷۴ و۱۷،۸۰۳ : ۴۱ فونان : ۱۵ ریو : ۴۶۷ ،اته(دیوان هند)ش ۲۲۹۶ و ۲۲۹۷دانشگاهٔ ۴ : ۷۳۹ ذریعه ۴ : ۴ : ۱۸۴ نجم‌آبادی (طبی‌چاپی) : ۲۵۴فهرست نسخه‌ها ی‌فارسی ازمنزوی ۱ : ۵۰۸

[۶۱۷۷]

نسخه‌ایست‌به‌قلم نستعلیق‌قرن۱۲ـه دارای ۶۰ تصویرروشن وبزرگ ازاندام‌درونی انسان‌ویك تصویرمجدول ازتمام بدن‌انسان. صفحات‌تمام بصورت‌متن وحاشیه وصالی‌شده‌و دربیشتر برگها آثارموریانه دیده‌میشود وبرگ ۱ـ۳ نوشته‌هانیزآسیب رسیده .

قطع‌وزیری ۱۵×۱۴ ج‌گالینگور زرشکی باعطف‌وگوشه متن صفحات ۸۱ (۴۱ گ) سطور ۲۶ کاغذ متن اصفهانی شکری و حاشیه فرنگی سفید شماره ثبت قدیم ۷۴۳۶۹ جدید ۵۶۹۷

مجموعهٔ پزشکی **(فارسی وعربی)**

۱ـ قرابادین (ص ۲ـ۲۴۰ دفتر) **(عربی)**

ازبدرالدین محمدبن بهرام‌بن محمد قلانسی (قرن ۱۱ ـ ه) در۴۹باب ودر ۱۱۱ تألیف آن پایان یافته است .

مؤلف‌دردیباچه این کتاب‌گوید«کتابهای قرابادین‌پر است ازنسخ‌داروهایی که‌کمتر موود نیاز است وبدست آوردن اجزاءآن‌نیز بسی‌دشوار است‌امادراین کتابها : ابدال‌ادویه، وزن‌واندازه‌ها و دستورکارهایی مانندبدست آوردن‌ادهان یاطریقه‌پختن(ودیگر کارهاکه‌درتهیه داروهای‌مرکب انجام میشود)ونیزتفسیروشرح

نام‌برخی‌ازداروهایی(مانندواژه‌های‌یونانی) و تعیین مدتی که‌برای«رسیدن»داروهاو معجونها لازم است ومدتیکه پس از آن، داروهافایدت خود را ازدست میدهند. ونیزنسخ دارویی که اجزاء آنهابه‌آسانی‌بدست میآید ونیاز به‌آن فراوان است، یاد نشده یاکمتر یادشده.من این قرابادین را نوشتم وهمه‌چیزهایی راکه دیگران فرو گذاشته‌اند و اکنون گفتم، درآن آوردم وبرکتابهای معتبر ومعروف مانند: قانون حاوی، کامل، منصوری ذخیره و کفایه اعتمادکردم و ازنسخه‌های قوام‌الدین صاعد وشرف الزمان مارستانی نیز بهره بردم» قلانسی سپس نشانهای اختصاری مدارك خودرا یادمیکند وپس از آن فهرست چهل ونه باب کتاب میآورد.

این کتاب (چنانکه مؤلف خود دردیباچه اشارت کرده) ازدیگر قرابادینها جداییهایی دارد خاصه اینکه هنگام رسیدن (ادراك = نضج) ترکیبات و پایان مدت مصرف هرطبقه ازداروها راشناسانده(داروها رادرهردو بخش به‌چهارطبقه تقسیم کرده است).

وعلاوه برکارهایی که‌خوددردیباچه‌یادکرده، درباب ٤١ (که داروهای چشم است) نخست دستورهایی برای حفظ‌صحت چشم نوشته واز نزدیك شدن‌چشم به‌گردودود وبادهای‌گرم وسرد وازنگاه‌کردن در اجسام شفاف که نور منعکس درآنها چشم رابزنند ودرنوشته‌ها و نقاشیهای بسیار ریز و بسیار چیزهای دیگر برحذر داشته است.

قلانسی علاوه برکتابهایی که خود فهرست ونشانیهای اختصاری آنهارادر دیباچه یادمیکند، مآخذنادری دیگر دارد واز این‌کتابها وکسان نام نیزمیآورد: کتاب فلاحه فارسی، فلاحت رومی، جالینوس، مفتاح‌الطب، ملحقات ابوعبدالله ابن جبرئیل، عیسی‌بن‌بابیه‌ویوسف ساهر.

ذریعه ۱۷ دانشکده پزشکی: ۲۸۷-۲۸۸ (بعنوان‌طب) مجلة معهدالمخطوطات العربیه ۵ : ۱٤۹ نشریه مرکزی تهران ۳ : ۳۳۸ والوافی‌بالوفیات

آغاز: الحمدلله العليم الحكيم القاهرالعزيز... وبعد فقددعاني الی ان اجمع هذاالمختصر انی رایت جل القرابادینات مشحونه من نسخ الادوية المركبه التی یندروقوع الحاجه اليها ومع ذلك يعسر اتخاذها وتعز وجود مفرداتها

پایان: شعرالذئب اذا ... وضع على الاذن وشرب الانسان النبيذ لم يسكر مادام الشعر فی اذنه قال ابو عبدالله بن جبرئيل فی ملحقاته من طبع الحيوان و خواصها ... وقدجرب ينفع السكر جدا .تم الكتاب

۲ ـ تحفه درطب (ص ۲۴۰ ـ ۲۴۴ دفتر) **(فارسی)**

تشخیص ٤ از تحفه حکیم محمد مؤمن تنکابنی است .

رجوع به ذیل شماره ۶۱۰۰ (ص ۹۰ این فهرست) شود .

۳ـ العلامات الداله على الموت (ص ۲۴۴ ـ ۲۶۹ دفتر) **(عربی)**

منسوب به ابقراط

آغاز: رساله فی بیان العلامات الداله على الموت اعلم ان العلامات الداله على الموت رديه ضعيفه و متوسط وقدبين ابقراط ذلك بالفاظ غامضه وذلك قوله مهلك جدا او خبيث اوردی او مذموم فاذا قال خبيث اوردی . . . فيمكن ان يتخلص المريض

پایان: اذا حدث فی البول جراحات كثيره ولم يحدث عنها ورم فهی علامه رديه اذا حدث بالاطفال قروح كثيره ... ليس المرض والوقت الحاضر فهوخطر فهذاماار دناان نذكر هيهنا والسلام .

۴ ـ تسهیل الولادةو تدبیرالنفساء (ص ۲۵۰ ـ ۲۵۱ دفتر) **(عربی)**

گفتاریست کوتاه ـ شایدبخشی است از کتابی درپزشکی ـ در دستوردار و هایی برای آسان ساختن ولادت .

آغاز: بسمله فی تسهیل الولاده وتدبیر النفساء اذا قرب اوان الولاده فینبغی ان یدخل الحمام اویدخل الحبلی الابزن کل یوم ساعه.

۵ - جدری (ص ۲۵۲ - ۲۵۳ دفتر) **(عربی)**

= مقاله درجدری ازمحمدبن زکریارازی

رازی در آغاز این رساله گوید « شبی در محفل یکی از فضلا عبدالله‌بن حریس ازبیماری‌جدری سخن رفت ومن آنچه دردراین‌باب بخاطرداشتم درآن محفل بیان‌کردم و او از خواست تا گفتاری جامع درباب این‌بیماری بنویسم که تاکنون ازهیچ‌یك از پزشکان متقدم و متأخر سخن کامل در این‌باب نیافته است . اینك این‌مقاله را پرداختم» .

رازی‌سپس به‌ذکر فهرست فصلهای دهگانه رساله پرداخته‌است .

فصل اول فی‌سبب‌الجدری ولم‌حصار لایکادیفلت منه‌الاالواحد بعدالواحد من‌الناس

درفهرست‌مصنفات‌رازی‌ازنجم‌آبادی‌ودیگرمدارك ـ که‌دردست‌این‌نگارنده است‌ـ ازاین گفتارذکری‌ندیدم.وتنهاازرساله‌جدری‌وحصبة‌رازی‌در ۱٤ فصل‌یادشده.

[٦١٧٩]

دفتریست به‌قلم نستعلیق قرن۱۱ برخی‌ازبرگهاپارگی وهمه‌آثاررطوبت دارد یادداشتهای پراکنده دراول دفتر هست . عناوین شنگرف
قطع وزیری‌باریك ۱۳ × ۲۳/۵ج سقوابا روکش‌کاغذ: صفحات ۲۵۳ سطور۲۱ کاغذ ترکی شکری‌شماره‌ثبت قدیم ٦۱۸۳۵ جدید ۸۲۳۴ .

اختیارات بدیعی **(فارسی)**

از حاج زین‌العطار انصاری دارای دومقاله .

منزوی۱: ٤٦٥ـ٤٦٨ ذریعه ۱ : ۳۸٦ فونان : ۳۵ فهرست دانشگاه ٤ : ۷۱۵
همین فهرست: ۱۰۵و۱٤۸و۱۷۵

[۶۱۸۰]

نسخه‌ایست به خط نستعلیق (شیوهٔ ترکی) اواخر قرن ۱۱ ـ ه برگ‌آخر نسخه نونویس است . کنار چهار برگ آخر وصالی شده و پس از آخرین برگ اصلی نسخه اندکی افتاده و دو برگ تازه نویس مرتبط به (قسمت اصلی) اوراق پیش از خود نیست . عناوین بشنگرف .

قطع خشتی ۱٦/۵× ۲۳ ج : تیماجی مشکی رنگ صفحات ۴۰٦ (۲۰۳ گ) سطور سطور۲۵ کاغذ ترکی ضخیم شماره ثبت قدیم ۷۴٦۵۵ جدید۵۹۲۴ .

تقویم سال۱۲۰۲ **(فارسی)**

در آغاز این تقویم مقدمه‌ایست بنام حشمت الدوله بخط کاتب نسخه. نام استخراج کننده یادنشده .

[٦١٨١]

این نسخه به‌قلم‌های گوناگون . اعداد نوشته‌ها با رنگهای مختلف و تمام صفحات مجدول است .
قطع خشتی ۱۳/۵×۲۱ ج مقوا باروکش کاغذ قرمز کاغذ فرنگی . شمارهٔ‌ثبت‌قدیم ۷۴۳۵۲ جدید۵٦۷۴ .

تقویم سال۱۲۴۹ **(فارسی)**

اختیارات در کنار جداول به تفصیل ثبت شده و نام استخراج کننده درنسخه‌نیامده .

[٦١٨٢]

این‌نسخه باقلمهای‌گوناگون و در دیگر مشخصات مانند نسخه بالاست .
قطع : خشتی ۱۴/۵×۲۱ ج : مقوا باروکش‌قرمز صفحات ۳۲ (۱٦ك) کاغذفرنگی شمارهٔ ثبت قدیم ۷۴۳۵۲ جدید۵٦۷۵ .

تقویم سال ۱۲۶۸-۱۲۷۸ (فارسی)

در این مجلد ٦ جلد تقویم گذارده شده متعلق به سالهای ۱۲٦۸ تا ۱۲۷۸ استخراج کننده این تقاویم نیز معرفی نشده .

[٦۱۸۳]

این دفتر باقلم‌های گوناگون است بین برگهای دفتر چند برگ سفید دیده میشود . جداول صفحات بارنگهای مختلف است .

قطع خشتی ۱۳ × ۱۹/۵ ج : تیماجی زردرنگ با ترنج و نیم‌ترنج صفحات ۳٦۵ (۱۸۳ گ) کاغذ فرنگی شمارهٔ ثبت‌قدیم ۷۴۳۵۲ جدید ۵٦۷٦ .

تقویم سال ۱۲۳۵- ۱۲۴۳ (فارسی)

[٦۱۸۴]

این دفتر شامل ۷ مجلد تقویم برای سالهای ۱۲۳۵ تا ۱۲٦۲ با اختیارات .صفحات جدول کشی .

قطع خشتی ۱۴/۵ × ۱۹ ج : تیماجی زردرنگ یك لا صفحات ۳۸۵ (۱۹۳ گ) کاغذ فرنگی شمارهٔ ثبت‌قدیم ۷۴۳۵۲ جدید ۵٦۷۷ .

اختیارات مظفری (فارسی)

از قطب‌الدین محمودبن مسعود شیرازی

این کتاب گزیده‌ایست از کتاب نهایةالادراك فی درایةالافلاك و بنام مظفرالدین یولق ارسلان چوپانی انجام‌یافته ودارای چهارمقاله است بدین‌ترتیب:

مقاله اول- مقدمات (درسه باب).

مقاله دوم-هیئت جرمهای علوی (سیزده باب)

مقاله سوم - هیئت زمین (سیزده باب) .

مقاله چهارم- ابعاد ستارگان (سه باب) .

مجلهٔ راهنمای کتاب ۱۱ : ٤۳۳ فهرست فیلمهای دانشگاه ۱ : ۷ دانشگاه ٤ : ۸۲۲ فاضلیه ۱ : ٢٦٤ فهرست نسخه‌هاازمنزوی ۱ : ٢٢٤ . بارن رزن ج۱

آغاز: سپاس و ستایش بیقیاس و مدح و حمد بیحد وعد لایق حضرت صانعی.

[٦١٨٥]

نسخه‌ایست به‌قلم نستعلیق قرن ۱۱ ـ ه عناوین بشنگرف از دیباچه کتاب اندکی از نسخه افتاده کنار برگ‌اول موجود در نسخه وصالی دارد . در نوشته‌ای که بر کنار صفحه اول نسخه است نام کتاب «قانون» ثبت شده .

قطع : رقعی ۱۰×۱٦/۵ ج : تیماجی عنابی رنگ صفحات ۴۹۱ (۲۴٦ گ) سطور ۲۵ کاغذ اصفهانی شکری رنگ نازك شمارهٔ‌ثبت‌قدیم ۷۴٦۰۲ جدید۵۸۸٦ .

تقویم سال۱۲۶۸ تا۱۲۷٦ **(فارسی)**

از منجم مشهدی(بدون تصریح‌بنام‌مستخرج)استخراجات به افق‌شهرمشهد خراسان است .

[٦١٨٦]

دفتریست شامل ۸ مجلد تقویم با صفحات‌جدول وباقلمهای گوناگون . علائم و برخی از کلمات شنگرف .

قطع : رقعی ۱۳×۱۹ ج تیماج قهوه‌ای یك‌لا صفحات ۲۸۵ (۱۴۳گ) کاغذ فرنگی شمارهٔ ثبت قدیم ۷۴۳۵۲ جدید ۵٦۷۸ .

تقویم سال ۱۲۳۳ **(فارسی)**

تقویم رقومی استخراج اززیج محمدشاهی‌هندی .

[۶۱۸۷]

نسخه‌ایست به‌قلمهای گوناگون

قطع خشتی ۱٦/۵×۲۵ ج مقوا باروکش کاغذ قرمز رنگ صفحات ۲۵ (۱۳ گ) کاغذ فرنگی شماره‌ثبت قدیم ۷۴۳۵۲ جدید ۵٦۸۰ .

تقویم سال ۱۲۶۲ **(فارسی)**

این تقویم نیزرقومی‌است واستخراج کننده‌وافق‌استخراج مشخص نیست .

[۶۱۸۸]

نسخه‌ایست باقلمهای‌گوناگون .

قطع خشتی ۱۸×۲۳/۵ ج مقوا باروکش قرمز صفحات ۱۰ (۵برگ) کاغذ فرنگی راه‌راه سفید شماره ثبت قدیم ۷۴۳۵۲ جدید ۵٦۷۹ .

تحفه‌درطب **(فارسی)**

ازحکیم‌محمدمؤمن‌بن‌محمدزمان تنکابنی‌حسینی

ص۱۳٤، ۱٥٤، ۱۰۷و۱۷۲ـ۱۷٤ این‌فهرست‌دیده شده .

[۱٦۹۷]

نسخه‌ایست به‌قلم نسخ محمد ابراهیم‌بن‌اسماعیل ازقرن ۱۳ ـ ه. کنار دوبرگ‌اول

وصالی شده ـ سقطات ونسخه بدلها و اصلاحات ونیز پاره‌ای حواشی درکنار صفحات‌ثبت است در برخی از برگها آثار رطوبت کهن دارد درآغاز و انجام نسخه تملك محمدمحسن طبیب دیده میشود ،

قطع رحلی ۲۰/۵×۲۹ ج تیماجی مشکی‌رنگ صفحات ۴۹۰ (۲۴۵ گ) سطور ۲۳ کاغذفرنگی شکری رنگ شماره‌ثبت قدیم ۷۴۵۲۵ جدید ۵۹۰۶

میزان‌الحساب **(فارسی)**

رساله‌حساب‌از علاءالدین علی قوشچی (م-۷۴۵)

(فارسی مشار ج۱ : ۵۶۱)

۱ـ این کتاب که بارها بچاپ رسیده وقرنها (خاصه پیش‌از‌تألیف‌خلاصة‌الحساب‌بدست شیخ‌بهائی)رایج‌ترین کتاب درسی‌بوده، براساس کتاب حساب‌نظام‌نیشابوری «شمسیة‌الحساب» نوشته‌شده (ازلحاظ ترتیب وازلحاظ ذات‌مطالب) وبیشترجایها ، این‌رساله ترجمه‌بلفظ از کتاب شمسیه‌است ونگارنده این نکته را پس از حدس باسنجش‌های‌مکرر دریافت . البته بین‌این دو چند اختلاف هست‌که به‌پاره‌ای ازآنها بطورخلاصه در این‌حاشیه‌اشاره میشود:

۱ـ اختلاف‌عنوانها (شمسیه‌یك‌مقدمه‌ودوفن‌وحساب‌قوشچی‌سه مقاله‌است‌که‌درحقیقت همان‌مطالب‌مقدمه‌درمقاله‌اول گنجانیده شده) .

۲ـ حساب قوشچی‌فاقد جبر ومسائل‌ست‌است‌ونظام درفن آخر جبروشش مسئله‌جبری را طرح کرده .

۳ـمیزانهاآزمایش‌اعمال‌حساب.

۳ ـ مثال‌ها برخی از مثال های قوشچی همان مثال های مذکور در شمسیه است و برخی‌جزآن .

۵ ـ جداول که‌درشمسیه برای تنصیف‌وتضعیف وتفریق‌رسم‌شده در این‌نیست.

۶ـ خط مابین‌عددصحیح‌وکسر که ازابداعات نظام‌است‌امابعدتامدتهابدان‌توجه‌نشده . رنه‌تاتون‌میگویدصورت‌فعلی کسر ازابداعات مسلمانان

بیرجندی‌درشرح شمسیه چنانکه بخواهه‌برنظام‌خرده‌بگیرد گوید «این‌نشان‌تااین‌زمان متداول نبوده‌واین‌خطرانظام‌خودبجای کلمهٔ‌من‌آورد »

قوشچی و دیگران‌گویی ارزش این خط را ناچیز گرفته ،آنرانیاورده‌اند،

درکتب‌تاریخ‌ریاضیات‌غالباً‌ابداع علائم‌حساب‌به‌اروپائیان‌منسوب‌شده

نظام نیشابوری دانشمندوریاضی‌دانی‌برجسته‌وبزرك‌است و جای شگفت‌است‌که‌جرج سارطون ودیگران ازاویادنکرده‌اند، الدومیلی وقدری طوقان باهمه دقت و تیزبینی‌که در ضبط‌سیرتاریخ ریاضیات عرب وایران بکار برده‌اند ازاین‌ریاضی‌دان‌بزرك‌ومؤلفاتش‌یادنکرده‌اند (قدری‌طوغان‌دریك‌جا ازاودرشماردیگر شارحان‌تذکره یادمیکند). تادعباس‌عزاوی درتاریخ علم‌الفلك‌فی العراق‌سطوری چندمختصر رابترجمه و فهرست مؤلفات نیشابوری اختصاص داده است .

[۶۱۹۰]

نسخه‌ایست بخط نستعلیق خوش عبدالمجید مورخ ۱۲۸۷ ـ ﻫ که در قصبهٔ سقز تحریر شده عناوین بشنگرف . صفحات مجدول بمرکب و شنگرف در برخی حاشیه جداول نجومی ترسیم است .

قطع : ۱۱×۱۷/۵ . جلد: تیماج مشکی دورترنج کوچك ضربی صفحات : ۱۴۰ . سطور: ۱۲ . کاغذ : فرنگی سفید شماره ثبت قدیم : ۶۱۹۶۵ . جدید ۸۳۱۶

میزان الحساب **(فارسی)**

از مولی علی قوشچی

رجوع به‌شماره ۶۱۹۰ (ص۱۷۸ همین فهرست) شود .

[۶۱۹۱]

نسخه‌ایست بخط نستعلیق شکسته حدود اوائل قرن ۱۴ عناوین بشنگرف .

قطع: ۱۵×۲۱/۵ . جلد : گالنیگورآبی عطف و گوشه میشن صفحات: ۶۴. سطور. ۱۴ . کاغذ: فرنگی آبی‌رنگ شماره‌ثبت‌قدیم: ۴۹۲۸۵ . جدید: ۸۸۵۳

البارع فی احکام النجوم **(عربی)**

ازعلی‌بن ابی‌الرجال الشیبانی الکاتب (قرن ۵ ـ ﻫ)

کتاب بارع ازجامع‌ترین ومرتب‌ترین کتابهای احکام نجوم است کتاب دارای هشت بخش است وموضوع هر بخش را خود چنین بیان میدارد.

«وبدأت فیه بالکلام علی البروج وطباعها والکواکب و احوالها .. قبل‌الاحکام ثم الکلام علی المسائل فی ثلثه اجزاء ثم المواليد فی جزئین ثم تحویل سنی‌العالم فی جزء واحد ثم الاختيارات فی جزء واحد و یکون جمیع ذلك ثمانیة اجزاء»

این کتاب شامل هشت جزء است که هرجزء دارای ابوابی است بدین قرار:

جزء اول: ۶۰ باب.

جزء دوم : ۴۸ باب . جزء سوم: ۳۷ باب .

جزء چهارم: ۱۸ باب .

جزء پنجم : ۱۵باب .

جزء ششم: ۱۰ باب

جزء هفتم : ۱۰۳ باب .

جزءِ هشتم: ۴۱ باب .

نسخه ماتااول جزء پنجم‌ازکتاب بارع است .

کشف‌الظنون : ج۱ـ ۱۸۰ . تاریخ علم ازالدومیلی (ترجمه‌عربی): مشار طی۲م. اوقاف بغداد : .. مجله معهدالمخطوطات نالینو :

آغاز: قال علی‌بن ابی‌الرجال الشیبانی ..: الحمدلله الواحدالقهار العزیز الجبار . . . وبعد فهذا کتاب جمعت فیه من معانی علوم النجوم وغرایب اسرارها و . . .

انجام: ومافیه من‌صنوف المسائل ویتلوه بمشیةالله فی‌الجزءالثانی الجزء السادس وحسبناالله‌ونعم‌الوکیل .

[۶۱۹۲]

نسخه‌ایست بخط‌نسخ حدود قرن۸ـ هـ. رقم‌کاتب ندارد. عناوین بشنگرف است در آغاز نسخه قبل‌ازشروع فهرست مطالب، اجزاءِ وابواب درچند صفحه نگاشته شده وگویا مقابله شده باشد و نقائص ستون باقلمی دیگر در حواشی ضبط است . و برگ اول وآخر وصالی شده .

قطع: وزیری ۱۸/۵×۲۵/۵. جلد: دور تیماج : وسط مقوائی طوسی‌رنگ‌صفحات: ۴۴۶. سطور:۱۹. کاغذ: سمرقندی‌ضخیم شکری شماره‌ثبت‌قدیم: ۳۹۶۰۹. جدید:۸۷۴۱

تحریر اصول اقلیدس **(فارسی)**

ازخواجه نصیرالدین محمدبن محمدبن حسن‌طوسی

فهرست حاضر: ۱۹، ۲۰، ۴۰، ۹۳، ۱۱۳، ۱۲۴ و۱۴۳-۱۴۴

[۶۱۹۳]

نسخه‌ایست بخط نستعلیق فضل‌الله حسینی سبزواری سورخ ۱۲۲۹ـ. نسخه‌محشی است وبرگهای‌آن غیرمجدول است عنوانها وجدولها بشنگرف .

قطع:خشتی۱۳/۵×۲۰/۵ سانتیمتر. جلد:تیماج قهوه‌ای‌سجاف‌عطف‌وحواشی‌سیاه صفحات:۲۸۶ . سطور:۱۶ . کاغذ : فرنگی‌آهارسهره نازك شماره ثبت قدیم: ۱۲۱۸۳ . جدید : ۱۰۶۰۷ .

ترجمهٔ لیلاوتی **(فارسی)**

فیضی دکنی ابوالفیض بن مبارك ناگوری (م ۱۰۰٤) کتاب لیلاوتی را از سانسکریت به فارسی ترجمه کرده است .

فهرست بنگال: ۱٦۹٤ فهرست کتابخانه‌لافیروز ٦۹

کتاب لیلاوتی تألیف بهاسکارااچاریاسکت (Bhaskara Acharyaskt) ریاضی‌دان هندی‌است (۱۱۱٤-۱۱۸۵-م) و این کتاب را به‌زبان سانسکریت ترجمه کرده است .

فیضی در دیباچه مینویسد :

«مؤلف این کتاب حکیم نامور بهاسکارااچار است که‌در حکمت و علم ریاضی بی‌نظیر عهدخود بود مولد وموطنش شهر بدر است از بلاد دکن اگر چه تاریخ تألیف این کتاب معلوم نیست اما کتابی دیگردارد دراعمال استخراج تقویم ودقایق اسرار تنجیم موسوم به کرن کوتوهل و آنجا تاریخ تألیف نوشته که یکهزارویکصدو پنجم سال بود ازتاریخ سالهای که‌درهندوستان متعارف است و... تا امسال که۳۲ ازتاریخ الهی‌است موافق ۹۹۵ ازتاریخ قمری، ٦۷۳ سال گذشته و باعث تألیف این کتاب چنین شنیده شد لیلاوتی نام‌دختراو بود» . مترجم پس ازحکایت سبب تألیف میگوید «انتظام این ترجمه به‌استمداد دانش دانایان این فن، به‌تخصیص منجمان دکن صورت گرفت . بعضی الفاظ هندوی که در برابر آن الفاظ دیگر. . فراهم نرسیدهمچنان این کتاب بنوشته دیباچه « ترکیب یافته ازمقدمه وضابطه‌ای چند وخاتمه» فیض غالباً اصطلاحات هندی‌را نیزدرکنار اصطلاح متداول در فارسی یاد میکند .

اینك فهرست مطالب(به‌عین‌عنوانهای موجود درنسخه) :

باب اول دربیان حساب صحاح‌دارای: فصل۱ ـ جمع وتفریق ۲- ضرب ۳ ـ قسمت ٤ ـ بیان مجذور که به‌هندی برك گویند ۵ ـ پیدا کردن جذر که به‌هندی برك‌مول گویند کعب (هندی کهن) ٦ ـ پیدا کردن کعب .

باب ۲ در کسور دارای فصل: (۱ ـ تسویه کسور مختلف ۲ـ کسور مضاف ۳ـ جمع و تفریق کسور یا صحاح (به سه طریق) ٤ـ ضرب صحاح و کسور ۵ ـ قسمت کسور ٦ ـ بیان مجدو و مکعب کسور .

باب سوم ـ احکام صفر .

باب چهارم ـ حساب معکوس(۱) .

باب پنجم در بیان معرفت عددی را که در ضمیر پنهان کرده باشند (استخراج خبی) در این باب تفصیل رفته و مثالهای بسیار بیان شده .

باب ٦ ـ انواع حساب «حسابی است که در آن سه چیز باشد... وحسابی است که در وی پنج چیز باشد »مترجم بجای کلمه «شیء» که نشان مجذور درجه اول است (وبه‌جای ×)ترجمهٔ فارسی آن را (= چیز) بکار میبرد .

باب ۷ ـ در جدا کردن حصه‌های مختلف . در این باب نیز سخن به تفصیل رفته و مثالها و روشهای بسیار یاد شده. فصل در پیدا کردن عدد از اخلاط مختلف.

باب ۸ ـ در بیان اعداد متزایدزدن بر انواع تواند بود .

ضابطه ـ داشتن کسب هر گاه پنج را مقداری معین فرض کنند

ضابطه ـ اگر کرن را مقدار معین فرض کنند

ضابطه ـ اگر کوب و کرن را مقدار معین فرض کنند

ضابطه ـ اگر جمع پنج و کرن معلوم باشد

ضابطه ـ شخصی تفاوت کوب و کرن را بیان کرد

ضابطه ـ هر گاه پنج وبعضی از کوب معلوم باشد

ضابطه ـ هر گاه دو مثلث جمع شوند بنوعی که کوب هر دو تقاطع کنند فصل در راست کردن کسب .

---

۱ ـ «طریقش آن است که هر جا که قسمت باید کرد ضرب کنند و هر جا که مجذور باید گرفت جذر بگیرند ... این همه عمل کنند تا عددی که معلوم نیست معلوم شود اما چون کسور متعدد باشد اول آن کسور را تسویه کنند بعد از آن عمل عکس را کار فرمایند »نسخهٔ حاضر گ ۲۱

ضابطه ـ هرگاه کسب مثلث باشد.

ضابطه ـ بطریق دیگر مساحت مثلث.

ضابطه ـ مساحت مربع .

ضابطه ـ مساحت مدور (تا ٤ ضابطه‌دیگر درمساحت مدوراست)

فصل مساحت حوضها وچاهها .

فصل مساحت خشتها بهم چسپیده .

فصل پیمایش سایه .

اختتام لیلاوتی (باانشائی‌مصنوع)

رجوع شود به : تاریخ حساب ازرنه تاتون (ترجمهٔپرویزشهریاری) :۱۰۷ دکترمصاحب (تاریخ‌ریاضیات) : ۷۷ـ۷۸ گاهنامه سال ۱۳۱۱ : ۷۸ دیوان هند ش : ۱۹۹۸تا۲۰۰۰ بادلیان : ۲۷۹۷ ا . ستوری ۲ : ٤ تاریخ نظم‌و نثر از نفیسی : ۳٦٤

تراث‌العرب‌العلمی‌ازقدری‌طوغان : ٤٥

آغاز: اول زثناء پادشاهی‌گویم وانگه زستایش الهی گویم
... ادب آنست که‌چون به‌درگاه پادشاهی مشرف‌شود . .

پایان: (بیت‌دوم‌رباعی): برعالمیان همیشه‌فرخ‌بادا
نوروز نو وماه نوو سال نواو

الحمدلله که کتاب لیلاوتی بتاریخ سلخ : ۱۲۱۳ تمام‌شد .

[٦۱۹۴]

نسخه‌ایست بخط نستعلیق مورخ ۱۲۱۴ . عنوانها و اشکال بشنگرف حاشیه چند برگ اول‌وآخروصالی شده‌ووگوشه‌سطورسر برگ‌آخرازبین‌رفته‌برخی‌ازصفحات‌محشی .

قطع : نیم‌خشتی ۱۲/۵×۲۰/۵ سانتیمتر .جلد: تیماج‌مشکی.صفحات: ۱۵۴. سطور: ۱۴ : کاغذ: اصفهانی. شماره‌ثبت قدیم: ٦۱۲۸۷. جدید: ۷۹۸۳ .

تلخیص المجسطی (عربی)

در ۱۲ مقاله وبرای کاتبی قزوینی تألیف شده (درحدود ٦۰۰ـه)

کراوزه : ۵۲۳ـ۵۲٤

[٦١٩٥]

نسخه به‌قلم نسخ علی‌بن سعدبن علی تفلیسی مورخ ۷۰۳ فهرست کتاب برود برگ اضافی اول نسخه باخط تازه وجدول استخراج تاریخ بقلم کهن پشت برگ اول نسخه نام کتاب مطلا در ترنجی طلائی ویك تملك مورخ ۸۷۹ است که نام نویسنده سیاه شده عنوانها و جداول واشکال نجومی شنگرف

قطع وزیری ۱٦×۲۴ ج تیماجی قرمز باسجاف عطف وحاشیه برگردان صفحات ۳۱۰ سطور ۱۹ کاغذ سمرقندی ضخیم شماره ثبت قدیم ۱۸۱۲۸ جدید ۹۷۲۹

شرح بیست باب (فارسی)

ازمولی عبدالعلی بیرجندی بررساله بیست باب خواجه نصیرالدین طوسی در اسطرلاب .

شرح بیرجندی بربیست دارای دیباچه‌ای است مبسوط ومنشیانه که درآغاز بیشتر نسخه‌ها موجود است و در برخی از نسخه‌ها (مانند نسخه شماره ... این کتابخانه) نیزوجودندارد .

این دیباچه انشاء عبدالواسع نظامی ازمنشیان فاضل عهد تیموری ومعاصر باسلطان حسین بایقراست .

وی برکتابها ورساله‌های بسیار از مؤلفات دانشمندان معاصر خود دیباچه نوشته از جمله بررساله معمای عمادالدین ودیوان ضیاءالدین اوزکندی متخلص به‌صفایی (۱) .

(رجوع شود به‌ص(۳۹،۵۹و۱۰۵ این فهرست)

[٦١٩٦]

نسخه‌ایست به‌خط نستعلیق قرن ۱۱ــ ه. کنار برگ اول اندکی وصالی دارد. درذیل نسخه‌دو مهر بیضی است بانقش عبده محمدتقی اشکال نجومی گاه‌درحاشیه‌است پشت برگ آخر تملك همان‌محمد تقی باخط ومهره او که‌مورخ ۱۱۱۱ ودرقم‌نوشته دیده میشود .

قطع رقعی ۵/۹×۱۷ ج تیماجی قرمز صفحات ۴۱۸ سطور ۱۵ کاغذ اصفهانی شماره ثبت قدیم ۲۷۸۰۰ جدید ۱۰۵۰۱

۱ــ یك نسخه ازمجموعه منشآت عبدالواسع نظامی که‌دردست‌است‌ونیمی ازآن‌نسخهٔ اصل‌است در اختیار آقای‌همایون فرخ قراردارد‌وایشان‌به‌چاپ‌آن اشتغال‌دارند،ونسخه‌ای دیگرازآن دراین کتابخانه است

مجموعهٔ پزشکی (عربی)

۱ـ شرح فصول (ص۲ـ۱۴۳ دفتر)

شرح علاءالدین ابوالحسن علی بن‌نفیس قرشی بر فصول بقراط با عنوان قال والشرح. ازدیباچه کتاب فهمیده میشود که قرشی چند شرح براین کتاب بقراط نوشته واین‌شرح حاضررا پس‌ازآنها نوشته.

مجلس ٤ :.. همین فهرست :...

آغاز: قال ابوالحسن علی‌بن نفیس‌بن ابی‌الحزم القرشی ادام‌الله تاییده ان ماقد سلف من شروحنا لهذاالکتاب فان نسخه یختلف بحسب اختلاف اغراض الطالبین وهذه النسخه انمانتبع فیهامانراه لایقا بالشرح.. قال بقراط العمرقصیر والصناعة طویله . .

پایان: و هوالمراد بالاستفراغ الذی من فوق و من ههنا فلنختم الکتاب مستعینین‌بالله وحده .

۲ـ قانونچه (ص۱۴۳ـ۲۰۰دفتر) .

ازمحمودبن‌عمرچغمینی (م.ـ۷۴۵)

نظم‌قانونچه ازقوام‌الدین محمد قزوینی باشماره ۶۰۹۰ (ص۷۱ ـ ۷۲ این فهرست)شناسانده‌شد ورجوع به‌ص ۱۸ و ۹۵ شود .

[٦١٩٧]

دفتریست بقلم شکسته نستعلیق عبدالعلی بن محمد حسن حسینی اصفهانی مورخ ۱۲۶۵. کاتب درپایان نسخه فقره‌ای از جامع سفیان اندلسی (درمشهد رضوی) نقل‌کند و گویدآنرا ازنسخه‌ای پرغلطرونویس کرده است.

قطع نیم خشتی۱۴×۵/۲۳ صفحات(۹۶ برگ)سطور۲۲ کاغذ فرنگی آهارمهره شماره ثبت قدیم ۲۷۹۸۵ جدید ۱۰۶۰۸

زیج خاقانی **(فارسی)**

از غیاث‌الدین جمشید کاشی در ٦ مقاله (مقدمهٔ کتاب)
نسخهٔ حاضر ناتمام است و افتاده دارد
رجوع شود به ا. ستوری ۲

[۶۱۹۸]

نسخه ایست به قلم نستعلیق قرن ۱۰ ـ ه در آغاز اوراق ۹ برگ متفرقه هست کنار برگهای نسخه وصالی شده نوشته‌های برخی از برگها نیز در اثر کثرت استعمال و کهنه گی ازبین رفته و خوانده نمی‌شود.

قطع خشتی ۱۸/۵×۲۸ ج تیماجی قهوه‌ای باسجاف عطف و حاشیه صفحات ۲۱۸ سطور ۲۵ کاغذ سمرقندی شکری شماره ثبت قدیم ۲۳۱۸۷.

الفاظ الادویه **(فارسی)**

از حکیم نورالدین عین‌الملك شیرازی (قرن ۱۱ ـ ه) این کتاب باکتاب دیگری ازهمین مؤلف بنام ریاض الادویه درهند به چاپ رسیده.
این کتاب فرهنگ داروهاست بترتیب حروف الف باء وخاتمه‌ای دارد بسیار سودمند «در بیان ادویه سمیه کثیر المنفعه که در کتب متداوله قدما کمتر است ذکر آنها چون پادزهر ومومیایی وچوب چینی وچای وقهوه وتنباکو وچگونگی استعمال آنها»
این خاتمه خود تاریخچه ایست برای شناختن سموم و پادزهرها و داروهای تخدیر کننده که در گذشته متداول نبوده و از عهد صفوی تداول یافته است. عین‌الملك شیرازی این خانمه را از مآخذ کهن ونادرالوجود مانند کتاب ابن جمیع ومعالجات بقراطی بهره برده است

فهرست مشار: ۱۳۹ نسخه‌ها ازمنزوی ۱: ۴۷۵ ذریعه ۲: ۲۹۲

آغاز: هوالله احد الله‌الصمد که پایه حقیقت بیچونش

پایان: سال هفتم رقوم گردد حل.

تمت بعون‌الله ۱۵ شهر ذی‌القعده ... سنه ۱۱۸۶ فی‌المدینةالمنوره .. علی یدالحقیر ... بدرالدین محمدبن مرحوم سیدنصرالدین‌الرضوی الحسنی‌النقشبندی عفی‌عنهما .ـ. من‌نمانم‌خط بماندیادگار .

[۶۱۹۹]

نسخه‌ایست به‌خط نستعلیق بدرالدین محمد نقشبندی رضوی حسینی مورخ ۱۱۸۶ که‌درمدینه نوشته کناربرگ اول‌وصالی‌دارد وچند برگ اول وآخرمندرس است‌نوشته‌برخی ازبرگها سیاه‌شده. درحاشیه های برخی ازصفحات بنقل‌ازکتابهای‌طبی‌تعلیق‌شده .

قطع نیم‌خشتی۵/۱۳×۲۲ ج‌تیماجی قرمزصفحات ۲۵۲ سطور۲۱ کاغذدولت‌آبادی آهارمهره‌شکری شماره‌ثبت قدیم ۵۰۶۷۳جدید ۹۰۹۲

کفایه‌مجاهدیه **(فارسی)**

ازمحمد بن‌منصوربن محمدبن‌الیاس‌شیرازی (قرن۸ـه)

شماره ۶۱۰۰ این‌فهرست دیده‌شد

[۶۲۰۰]

نسخه‌ایست ناقص بخط شکسته نستعلیق قرن ۱۳ـ ه کنار برگ اول وآخرمندرس است درحواشی نسخه نوشته‌هایی است‌پزشکی خطشکسته

قطع‌خشتی۵/۱۵×۵/۲۱ ج‌کالینگورمشکی عطف وگوشه‌تیماج‌مشکی‌صفحات۱۹۰ سطور :۱۶ کاغذ رنگی سفید شماره‌ثبت‌قدیم ۵۰۷۷۱. جدید :۹۱۶۵

مجموعه رسائل طبی

۱ ـ رساله در فصد (ص ۲ ـ ۱۸دفتر) **(عربی)**

از شیخ‌الرئیس‌ابوعلی سینادرده‌باب

فهرست مهدوی:۱۸۶ قنواتی : ۱۹۰

۲ - سکنجبین (ص ۲۰-۲۸ دفتر) **عربی**

= منافع الشراب المسمی سکنجبین از شیخ الرئیس ابوعلی سینا .

فهرست مهدوی ص۱۲۳ قنواتی ش: ۱۳۲

۳- الهندباء (ص۲۸-۳۵ دفتر) **(عربی)**

از : شیخ الرئیس ابوعلی سینا (رساله در استعمال آب کاسنی)

فهرست مهدوی : ۲۵٤ قنواتی : ۲۱۸ و ۳۲۰ (ش ۱۵۰ و ۲۷۲)

مجلس ٤ : ۲٦۱ و ۲۷۷

۴- رساله در نبض، (۳٦-۵٦) **(فارسی)**

از : شیخ الرئیس ابوعلی سینا .

فهرست مهدوی : ۲۲۵ همین فهرست : ۹۹ و ۱۸۸

۵- رساله در ابنه (ص۵۷-٦۳ دفتر) **(عربی)**

= رسالة فی الداء الخفی

ازابوبکرمحمدبن زکریا رازی . (فهرست مؤلفات رازی: ۱۰٦)

دراین رساله رازی درباره علل نری ومادگی فرزند دررحم مادرواختلاف ماده‌منی زن‌ومرد سخن گفته ونیزاززن ریش داری که دربیمارستان معتضد دیده و لازمه این حکایت که نادرست بودن نوشته‌های مأخذ درباره سن محمد ابن زکریا رجوع شود به‌مجله وحید .

دربارهٔ این رساله رجوع شود به‌مقاله این نگارنده که درمجله وحید (سال۲ : ۲۰۵) چاپ شده است ونیز رجوع شود به‌مجلهٔ معهدالمخطوطات العربیه۵ :

٦- دراعمار الادویه المفرده (ص ٦٤-٦۷ دفتر) **(عربی)**

از : زهری اندلسی

عمر داروها وازنظر مدتی که بایدبرترکیب شدن آن بگذرد تا اثر بخشد و

هنگام رسیدن (ادراك ونضج)ونیز ازاین‌نظر که هرداروتاچه مدت میتوانداثربخش باشد وپس‌ازآن مدت بدون فائدت است . قلانسی در قرابادین خود دراین‌باره تحقیق‌کرده وآنرا از اختصاصات‌کتاب خود میداند .

رجوع شود به‌ذیل‌شماره۱/۶۱۷۹ (ص۱۷۱ - ۱۷۳ این‌فهرست) دانشکده پزشکی: ونیزعیون‌الانباءابن‌ابی‌اصیبعه‌چاپ‌بیروت: **۵۱۷-۵۲۰**

آغاز: بسمله رساله فی‌اعمار (درنسخه: اعمال) الادویة مفردة و مرکبه عن‌الزهری الاندلسی .. معرفة‌الادویه ثلثة اجناس معدنیه وحیوانیه ونباتیه .

پایان: والجندبیدستر به‌ینقی عشر سنین .

۷ - قوانین‌الادویه‌القلبیه (ص۶۷-۷۰دفتر)

ازنجیب‌الدین سمرقندی .

مجله معهدالمخطوطات **۵: ۳۰۶**

آغاز: بسمله فی‌قوانین‌الادویه القلبیه الادویة القلبیه المسهل‌فی‌المفرحات یستعمل‌علی‌انحاء من‌الترکیب

پایان: وذلك الفعل‌المطلوب‌والکیفیة‌المطلوبه

۸- رساله حقیقت‌منی (۷۰-۷۷ دفتر)

رساله‌ایست (یابخشی‌ازکتابی) درتحقیق‌حقیقت‌منی ونری ومادگی ووجود منی درزن .

نگارنده میگوید «از امام ... جمال‌المله والدین ساعدبن محمدبن‌مصدق‌ـ السغدی‌الکاشغری معروف بجمال‌الدین ترکستانی ادام‌الله‌فضله شنیدم که‌دختر امام نجم‌الدین‌حفصی خوارزمی کاتی فرزندی‌آورکه سر انسان وبدن حیوان را دارد وهمیشه درآب زندگی‌میکند وبهنگام شیر خودرا به‌پستان‌مادرمیرساند واین‌حیوان تایکماه زنده‌ماند وبه‌فتوای ... کشته‌شد» (ص۷۷دفتر) .

آغاز: احتج جالینوس علی ان للمرأة منیاً بوجوه .

پایان: هکذا قاله الامام فی الطب الکلی و فیه نظر هذا هو الکلام فی الذکورة والانوثر .

۹ـ قوانین الادویه المفرده (ص ۷۹ـ۱۰۳ دفتر)

از نجیب الدین سمرقندی (از رسائل نجیبیات) .

مجلة معهد المخطوطات ۵ : ۳۰۶

آغاز: الشیء الوارد علی بدن الانسان اما ان یحیله البدن الی ماأومته و هذا هو الغذاء المطلق .

پایان: فهذه القوانین الکلیه التی یجب ان یعرفها الطبیب من امر الادویة المفرده

۱۰ـ رساله فی الباه (ص ۱۰۴ـ ۱۱۴ دفتر)

از محمد بن زکریا رازی .

این رساله دارای ده فصل است .

رجوع شود بفهرست مؤلفات رازی نجم آبادی: ۱۳۵ و ۳۱۵

آغاز: الحمدلله خالق السموات... کانت شهوة الباه قد وصلها الله بقاوب الناس

پایان: ویؤخذ منه ثلثة درهم فانه کاف فی ذلك والله الموفق .

۱۱ـ علامات الموت (ص ۱۱۵ـ۱۱۹ دفتر)

= کلمات بقراط = رساله قبریه

این نسخه مقدمه موجود درنسخه شمارهٔ ۶۲۷۱/۱ را ندارد .

دراین باره رجوع به ذیل شمارهٔ ۶۲۷۱/۱ (ص ۲۴۳ این فهرست) شود.

۱۲ـ حفظ الصحه (ص ۱۲۰ـ۱۴۰ دفتر)

ازیکی ازقدماء اطباء .

مجله معهد المخطوطات ..

آغاز : بسمله قال بعضی علماء الطب من القدماء ، الطب علی وجهین لا قالت لها ان تحفظ النفس و تساس لتدوم علی حال الصحه ولا تمرض وان تعاد الی الصحه بعدما مرضت و قال ان غرض کتابنا هذا حفظ الصـحه لا الفـن الآخر و ضمن الملك اکمل الله سعادته

این نسخه ناقص است .

[۶۲۰۱]

دفتریست بقلم نسخ مورخ ۱۰۰۶ . شمارهٔ آخر ناتمام است ورقم کاتب درذیل دیگر رسالەهای موجود در دفتر فاقدنام کاتب است . پشت برك اول فهرست رساله ها و نیز تملك و مهر معین الدین محمدبن نظام الدین احمدطبیب (همه بایك خط) دیده میشود . کنار اوراق دفتر لکه‌های رطوبت دارد اما نوشته‌ها آسیب ندیده و خوانا وروشن است .

قطع رقعی ۱۳×۱۹ ج‌سقوا باروکش کاغذ زردوعطف تیماج قرمز صفحات ۱۴۰ سطور ۲۳ کاغذ دولت آبادی ضخیم شمارهٔ ثبت قدیم ۶۱۸۰۵ جدید ۷۱۷۹ .

شرح ملخص **(عربی)**

شرح قاضی زادهٔ رومی (م ـ ۸۰۰) بر الملخص محمودبن عمر چغمینی (م ـ قرن ۷۴۵) یکی از شروح نادر ملخص تألیف جلال الدین فضل الله عبیدی با شمارهٔ ۲۸۴۸ (ص ۵۱٤ ج ۱۰ فهرست) ونیز شرح ترکمانی با شماره ۶۰۲۰ شناسانده شد . فصیح بن عبدالکریم بسطامی نیز شرحی برملخص نگاشته که نسخه کهن ونادر آن دراین فهرست معرفی میگردد .

حاشیهٔ مولی عبدالعلی بیرجندی برشرح قاضی زاده (شمارهٔ ۳۱۸۷) وشرح (یاحاشیه) شیخ بهاءالدین برآن (ص ۷۳) در این فهرست شناسانده شد

مجلس ۲ : ۱۰۷ و ۱۰ : ۳۱۳ دانشگاه ٤ : ۹۱۷ و ش ۱۴۲۹ و ۱۵۳۵

رضوی ۳ : ۳۹۳

[٦٢٠٢]

نسخه ایست به‌قلم نستعلیق مورخ ۱۰۳۲ نوشته‌شده دراصفهان برگ اول نونویس است عبارات متن ملخص شنگرف .
قطع خشتی ۲۱×۱۳/۵ ج تیماجی یشمی رنگ صفحات ۱۸۸ سطور ۱۷ کاغذ سمرفندی شکری شماره ثبت قدیم ۵۰۸۸۲ جدید ۹۲۴۸ .

لوایح القمر **(فارسی)**

از ملاحسین کاشفی سبزواری

همین فهرست (ص۱۰، ۳۱و۱۰۷) دیده شود .

[٦٢٠٣]

نسخه ایست به‌قلم نستعلیق مورخ ۱۲۳٦ ج کالیکور مشکی عطف وگوشه تیماج قهوه‌ای صفحات ۲۵۰ سطور ۱۵ کاغذ فرنگی شماره ثبت قدیم ۵۰۷۲۳ جدید ۹۱۲۹ .

ذخیرهٔ خوارزمشاهی **(فارسی)**

اززین الدین اسماعیل بن حسن گرگانی (م - ۵۰۰) رجوع شود به ذیل شمارهٔ ٦۱۰۰ و ٦۰۰)ص ... این فهرست) .

[٦٢٠٤]

نسخه ایست به‌قلم نستعلیق کل محمد بن عوض محمد غباری مورخ ۱۰۲۴ . این این نسخه شامل تمام کتاب ذخیره است واندگی ازاول افتاده دارد چندبرگ موجود اول نسخه وصالی شده وآثار آبدیدگی دارد عناوین شنگرف وگاه باقلم سیاه .
قطع رحلی ۳۸×۲۵ ج تیماجی عنابی تیره صفحات ۹۷۰ سطور ۳۴ کاغذ اصفهانی شماره ثبت قدیم ۵۰۸۴۵ جدید ۹۲۱۷ .

شرح بیست باب تقویم **(فارسی)**

شرح مولی مظفر گنابادی منجم بررساله بیست باب مولی عبدالعلی بیرجندی (م - ۹۳٤) درتقویم واختیارات. بیرجندی خودنیز بیست باب اسطرلاب خواجه‌نصیر راشرح کرده(رجوع شودبه‌ص۱۸٤) واستادعباس عزاوی ظاهرآدراین باب دچار

سهو شده و این دوتألیف را(وبا عبارت دیگر دوبیست باب‌را)یکی پندارد و گوید «بیرجندی بیست باب خواجه را شرح نکرده بلکه خود تألیفی جدا بنـام بیست باب دارد»وسپس ازشرح گنابادی بربیست باب‌بیرجندی‌یادمیکند

ذریعه ۱۳. ۱۸۸.۱۳۱.۱،۱.ستوری۲ :۸۲ منزوی ۱ : ۳۱٤ تاریخ‌علم‌الفلك فی‌العراق‌عزاوی(درمجله‌مجمع العلمی العربی‌سال۲۹) :۳۹۸ وفهرست مجلس ۱۰: ۷۲٦-۷۲۹

[٦۲۰٥]

نسخه ایست به‌خط نستعلیق مورخ ۱۲۲۲ ودرتهران نوشته شده عنوانها شنگرف.
قطع خشتی ۲۱×۱٥/٥ ج تیماجی مشکی رنگ صفحات ۳۰۰ سطور ۱٥ کاغذفرنگی آبی شماره ثبت قدیم ٥۰۸۷۳ جدید ۹۲٤۰ .

زادالمسافرین (فارسی)

از محمدمهدی‌بن علی‌نقی شریف‌سبزواری‌دستورهای پزشکی‌برای‌مسافران وی این کتاب را برای محمد اسماعیل نوشته و در ۱۱٤۱ تألیف آنرا به پایان رسانیده‌است .

این کتاب دارای‌دومطلب است(۱ـ تدبیر مسافر وحفظ صحت ۲ ـ معالجه چند بیماری) .

زادالمسافرین چندبارچاپ‌شده‌است .

مجلس ٦: ۱٤۲ذریعه۱۲، ۱۰دانشگاه‌شماره۵۹۳و۱۳٤۱ و۳۲۸۸نسخه‌های فارسی‌ازمنزوی ۱ : ٥٤٦ نجم‌آبادی(طی‌چاپی) : ٤٤۱

آغاز: سپاس افزون‌از خواهش بیماران بشفا وستایش متجاوز ازشوق .

[۹۲۰۶]

نسخه‌ایست به‌قلم نسخ عبدالعلی سبزواری سورخ ۱۲۲۴ . هردو برگ آبی‌اضافی آغازنسخه درنسخه پزشکی نقل شده . عناوین شنگرف .
قطع : خشتی ۲۲/۰×۱۵/۵ ح تیماجی عنابی رنگ صفحات : ۱۵۶ . سطور: ۲۱ کاغذ فرنگی. شماره ثبت قدیم: ۵۰۷۲۵ . جدید : ۹۱۳۰

مجموعهٔ پزشکی (فارسی)

۱ـ ذخیره خوارزمشاهی (ص ... ـ دفتر)

از سیداسماعیل گرگانی . این نسخه از بقیه گفتار ۳ کتاب یکم تا پایان کتاب ۵ (تمام کتاب)است .

رجوع به‌ص۶۵ـ۶۶،۷۶،۱۹۲ این فهرست) شود.

۳ـ تحفه درطب (ص ۵۳۴ دفتر)

از حکیم محمدمؤمن حسینی‌تنکابنی. این‌نسخه ازبقیهٔ تشخیصات تاقسمتی است از طریق اول از بخش اول‌دستورها .

[**۶۳۰۷**]

دفتریست به‌قلم نستعلیق قرن ۱۲ ـ ه اولین وآخرین برگ شماره یکم تازه‌نویس است کنار دو برگ اول وصالی وبرگهای ازمیان دفتر مندرس‌است .

قطع خشتی ۱۸/۵×۲۵ ج تیماجی عنابی رنگ باترنج صفحات: ۵۳۴ سطور: ۲۹. کاغذ اصفهانی (برگهای تازه : فرنگی). شماره ثبت قدیم: ۵۰۶۰۷. جدید : ۹۰۴۳ .

مجموعه‌نجومی **(فارسی)**

ازلوایح‌القمر (ص۲ـ۱۷۳دفتر)

ازحسین‌بن‌علی کاشفی بیهقی ص۱۱،۱۰۷و۱۹۲این فهرست)

[**۶۳۰۸**]

نسخه‌ایست به‌قلم‌نسخ‌قرن ۱۲ یا اوائل ۱۳ ـ ه برگ اول‌تازه است وپس ازبرگ قطع رقعی ۱۱/۵×۱۵ج تیماجی یشمی‌رنگ صفحات : ۲۲۲ . سطور ۱۲ کاغذ : فرنگی . شماره ثبت قدیم : ۵۰۷۱۰. جدید : ۱۹۱۹ .

۲ـجامع‌القرانات (ص۱۷۴ـ ۲۲۰دفتر)

ازمحی‌الدین‌اناری

مجموعه (عربی)

۱ ـ شرح ملخص (ص۲ ـ۱۱۹ دفتر)

شرح میرسیدشریف گرگانی (م ـ ۸۱٦) برملخص محمودبن عمرچغمینی (٤ـ۷٤۵) درهیئت

همین فهرست (ذیل شمارهٔ۱/٦۳۵۳)

۲ ـ عروض اندلسی (ص۱۲۰ ـ۱۵۸ دفتر)

از عبدالله‌بن محمدمعروف به ابن ابی الجیش انصاری اندلسی

کشف‌الظنون۲ : ۱۱۲ : دارالکتب‌قاهره(٦ ۱۹۲)۳ : ۲۳٦ مجلس ۱۰ : ۳۰٤

[٦۲۰۹]

نسخه‌ایست به قلم نستعلیق و نسخ قرن ۱۰ ـ ﻫ . شماره ۲ (عروض) بقلم نسخ شهب‌الدین موفقی ومورخ ۹۰۴ ـ ﻫ است واو درپایان نسخه نوشته که کتابت آنرادرمدت دو ساعت بپایان رسانیده برگها آبدیدگی دارد ولی‌به‌نوشته‌ها آسیبی‌نرسیده عناوین‌واشکال نجوسی‌شنگرمف .

قطع خشتی ۱۵/ × ۱۹ ج تیماجی مشکی‌رنگ‌عطف وگوشه تیماجی عنابی‌صفحات: ۱۵۸ . سطور ۱۷ کاغذ : سمرقندی. شماره ثبت‌قدیم : ۵۰۷۴۱ جدید: ۷۳۱۷ .

قانون (عربی)

از شیخ‌الرئیس‌بوعلی سینا . (این‌نسخه‌کتاب ۱ـ۳ قانون است).

[٦۲۱۰]

نسخه‌ایست به‌قلم نسخ قرن ۱۳ ـ ﻫ برشش برگ اضافی آغاز نسخه تاریخ قتل ناصرالدین‌شاه قاجار ودرگذشت میرزا ابوالحسن جلوه وحاج ملاعلی‌کنی و آقامحمد رضا قمشه‌ای (فقیه و فیلسوفان عصر ناصری)یادداشت شده.عنوانها با قلم نسخ ودرشت‌ترازمتن است .

قطع رحلی ۲۱/۵×۳۴/۵ ح تیماجی زردرنگ . صفحات ۲۵۸ (۱۲۹ گ) سطور: ۳۰. کاغذ : فرنگی آبی و نخودی رنگ شماره ثبت ۵۰۵۴۹ جدید : ۸۹۹۵ .

مضمار دانش **(فارسی)**

ازنظام‌الدین احمد درقرن ۱۱ برای شاه‌عباس نوشته شده

این کتاب چندبارچاپ شده ودرعهدناصرالدین‌شاه کسی آنرا انتحال کرده وبااندك‌تغییری درآغاز دیباچه، به‌خویش نسبت‌داده‌است.

مجلس۶ : ۲ : ۳۷۹ و۶ : ۱۴۶ : ذریعه۱۴ : ۴۵۴ بنگال ش : ۶۱۸

[۶۲۱۱]

نسخه‌ایست به‌قلم‌نسخ قرن۱۳، اواخر۱۲ـه. ازآثار دیباچه اندکی‌افتاده برگ‌اول وصالی شده‌وپارگی دارد .

قطع رقعی ۱۲×۱۹/۵ ج تیماجی زردرنگ یك‌لا سجاف عطف مشکی صفحات ۱۲۶ سطور۱۶ کاغذ فرنگی شماره‌ثبت‌قدیم ۵۰۷۷۵ جدید ۹۱۷۱

شرح‌فصول **(عربی)**

ازشمس‌الدین‌محمدبن‌محمود آملی(م-درحدود۷۵۰) برفصول‌شرف‌الزمان ایلاقی = شرح‌تلخیص‌الکلیات‌ایلاقی.

دانشگاه۴ : ۷۹۵ وهمین‌فهرست.۲۰۳

[۶۲۱۲]

نسخه‌ایست به‌قلم‌نسخ (شیوه‌ترکی) قرن۱۰ـه. کنار بیشتربرگها خورده شده پشت صفحه‌اول تملك وبرگ‌آخر ازنسخه پاره‌و وصالی شده

قطع خشتی ۱۷×۲۴ ج کالینگور عنابی باعطف وحاشیه وگوشه تیماج قرمز صفحات ۲۲۸ سطور۲۹ کاغذ ترکی‌شماره ثبت‌قدیم۱۵۰۸۶ جدید ۹۵۶۰

الموجز **(عربی)**

= موجز القانون ازعلاء الدین بن ابی‌الحزم قرشی

ص۱۷ : ۵۶ این فهرست دیده شود

[٦٢١٣]

نسخه ایست به‌قلم نستعلیق حسن حسینی سورخ ۱۲۰۵ عنوانها شنگرف . پشت برگ اول برگ کوچك چاپی که در وسط نام‌محمد حسن خان صنیع الدوله (وظاهر آنسخهٔ حاضر از کتابخانه‌او بوده) .

قطع خشتی ۱۵/۵×۲۲ج تیماجی قهوه‌ای رنگ صفحات ۲۷۰ سطور ۱۵ کاغذفرنگی شماره ثبت قدیم ۵۰۷۷۷ جدید ۹۱۷۰ .

شرح الاسباب والعلامات **(عربی)**

از : برهان‌الدین نفیس‌بن عوض کرمانی بر کتاب‌الاسباب والعلامات نجیب‌الدین سمرقندی .

رجوع شود به ص۱،۳و٦همین‌فهرست .

[٦٢١٤]

نسخه‌ایست بخط نسخ اواخر قرن ۱۳ هجری . عنوانها بشنگرف بالای متن خط قرمز کشیده شده در برگ اضافی آغاز وپایان مطالبی پراکنده بفارسی نوشته شده‌کناربرگ اول اندکی وصالی دارد .

قطع :خشتی ۱۷/۵×۲۳ . جلد :تیماجی‌نیلی‌رنگ‌ضربی . صفحات: ۶۹۸ . سطور: ۲۰ کاغذ : فرنگی آهار و مهره ضخیم نباتی. شمارهٔ ثبت قدیم : ۶۱۷۶۲ جدید:۸۱۴۰.

حدودالامراض **(عربی)**

ازابومسلم محمدبن ابی‌محمد(یامحمدبن‌ابی‌المجدبن مسلم) پزشك‌همزمان‌صفویه

رجوع شودبه ذریعه٦ : ۳۰۰مجلس۱۰ : ۱۵۵۷-۱۵۵۸فهرست دانشگاه٤ : ۷٤۷-۷٤۸

[٦٢١٥]

نسخه‌ایست بخط نستعلیق عبدالوکیل عبدالکریم سورخ ۱۰۰۷ - ه . بین‌قسمت

دوم وسوم نوشته‌ایست که احتمالا بخشی ازقسمت‌سوم است که درصحافی جدا افتاده‌عنوانها بشنگرف قسمت اول فاقد آغاز حواشی بعضی صفحات نوشته‌هایی‌است .
قطع : رقعی ۱۰×۱۸ سانتیمتر . جلد : تیماج عنابی پرونگ . صفحات : ۱۳۰ . سطور : ۱۸ . کاغذ : اصفهانی آهار مهره شکری ضخیم . شمارهٔ ثبت قدیم : ۶۱۷۶۰. جدید : ۸۱۳۸ .

الطب‌الحدیدالکیمیائی **(عربی)**

= شرح‌وترجمه کتاب پراکلسوس‌وفرالیوس‌در۶مقاله (دائرةالمعارف بریتانیانیکا Paracelsus برلین : ش۶۳۵۲ وقاف‌بغداد۲ : ۱۳۰۸وص ۱۵۰ همین فهرست)

رجوع شود ذیل شمارهٔ ۶۱۳۷این‌فهرست‌ص۶۴و۱۲۸ .

[۶۰۷۹]

نسخه‌ایست بخط نستعلیق سورخ ۱۲۸۵ هجری . عنوانها بجوهرسرخ .
قطع : ... ۱۶×۲۱ سانتیمتر . جلد : تیماج قرمزضربی . صفحات: ۱۷۸ . سطور ۱۳ . کاغذ : فرنگی سفید . شمارهٔ‌ثبت‌قدیم : ۶۱۷۶۳ . جدید:۸۱۴۱ .

اختصارنبض کبیر **(عربی)**

ازمحمدبن زکریا رازی .

رجوع شودبه‌فهرست آثار و مؤلفات رازی ازدکتر محمود نجم‌آبادی: ۱۲۷-۱۲۸ : ۱۳۷ مجلس ۱۰ : ۹۱

[۲۸۰۸]

نسخه ایست به‌قلم نستعلیق محمد اشرف‌بن محمد مقیم‌بن عبدالغفار سورخ ۱۰۷۳ دراصفهان، آخرین برگ نسخه وصالی شده وبرگهایی ازآغاز افتاده .
قطع رقعی ۱۲×۱۸ ج تیماجی مقوایی باروکش پارچه‌سبز صفحات ۳۰۲ (۲۰۱ گ) سطور ۹ کاغذ اصفهانی نازك شماره ثبت قدیم ۷۴۲۲۰ جدید ۵۵۸۴ .

مجموعهٔ پزشکی **(عربی)**

۱ـ قانونچه (ص ـ۱۲۴ دفتر)

ازمحمودبن‌عمر چغمینی . رجوع به‌ص۱۸، ۹۷و۱۸۵ همین فهرست شود.

۲ـقرابادین قلانسی (ص۱۲۹ـ ۵۲۶دفتر)

محمدبن‌بهرام‌قلانسی (ص۱۷۱و۲۱۶ فهرست‌حاضر)

[۶۲۱۸]

نسخه‌ایست به‌قلم‌نستعلیق(شیوهٔ‌هندی) گل محمدپسرعبدالرسول هانوی ازقرن ۱۱ ـ ه درفاصله دوشماره‌کتاب، خواص دهن یوسفی‌دردو صفحه‌نوشته شده عناوین شنگرف .

قطع وزیری ۱۳/۵×۲۴ ج تیماجی قهوه‌ای صفحات ۵۲۰سطور ۱۵ کاغذ سمرقندی ضخیم شکری شماره ثبت قدیم ۱۸۱۲۶ جدید ۹۷۳۱ .

تقویم سال ۱۲۵۶ ـ ۱۲۷۹ **فارسی**

مجلد ۹ ازتقویم است ونام استخراج‌کننده درنسخه هانیست .

[۶۲۱۹]

نسخه ایست باقلمهای‌گوناگون درمیان اوراق نسخه تعدادی اوراق با قطعهای کوحکتر گذارده‌اند . پاره‌ای ازصفحات به‌قلم تحریری بسیار زیباست نسخ و نستعلیق‌که نسخ‌آن اغلب‌شنگرف است . بیش‌ازنیمی ازبرگها وصالی‌شده پاره‌ای ازجداول مذهب‌است

قطع خشتی ۱۷×۲۲ ج تیماجی یشمی رنگ کاغذ فرنگی شماره ثبت قدیم ۷۴۳۵۲ جدید ۵۶۷۹ .

تنبیهات المنجمین **(فارسی)**

ازمولی مظفرگنابادی .

رجوع شود به (ص ۱۰۳و۱۶۰) همین فهرست .

[۶۲۲۰]

نسخه ایست‌به‌قلم نستعلیق اسدالله بن‌محمد اسماعیل تهرانی مورخ ۱۲۷۸ . پشت یك‌برگ اضافی موجود دراول نسخه یادداشت عباسقلی سپهر دیده میشود عناوین‌شنگرف.

قطع خشتی ۱۵×۲۳ج تیماجی یشمی رنگ‌صفحات ۳۳۵ (۱۶۸ گ)سطور ۲۲ کاغذ فرنگی شکری رنگ شماره ثبت قدیم ۷۴۷۰۱ جدید ۵۹۵۸ .

تقویم سال ۱۲۶۹ **(فارسی)**

بااختیارات مطابق استخراجات زیج محمد شاهی هندی . این نسخه ج ۱۲ ازمجلدات تقویم است .

[۶۲۲۱]

نسخه به‌قلمهای گوناگون باصفحات جدول کشی شده باقلم زری ولاجورد وشنگرف اختیارات بالای صفحات به‌خط نستعلیق (درهر صفحه شش سطر) نوشته شده .

قطع خشتی ۱۵×۲۲ ج مقوابا روکش کاغذ قرمز صفحات ۳۲ (۱۶ گ) کاغذ فرنگی آبی شماره ثبت قدیم ۷۴۳۵۲ جدید ۵۶۸۲ .

المغنی **(عربی)**

شرح الموجز علاءابن‌ابی‌الحزم‌قرشی ، از سدیدالدین کازرونی رجوع شود به (ص۴۶و۶۸ همین فهرست)

[۶۲۲۲]

نسخه‌ایست به‌قلم ابونصر حسن‌بن اسماعیل طبیب مورخ ۷۵۱ کنار برخی‌ازبرگها وصالی شده ومندرس است ولی به‌نوشته‌هاآسیبی نرسیده این‌نسخه بدست یکی‌از شاگردان کازرونی‌ازنسخه اصل بخط او رونویس‌شده وخط کازرونی که مقابله وصحت‌نسخه‌را گواهی کرده ، درپایان نسخه دیده میشود(۱).

قطع خشتی ۱۵×۲۳ ح تیماجی‌قهوه‌ای رنگ ضربی با ترنج و نیم ترنج صفحات ۶۳۳ (۳۱۷ گ) سطور ۲۳ کاغذ سمرقندی ضخیم شماره ثبت قدیم۷۶۴۸۲ جدید۵۹۹۴

زایچهٔ سپهسالار **(فارسی)**

از محمدحسین تفرشی . در فهرست نسخه‌ها از منزوی ودر همین فهرست چند زایچه معاصر قاجار شناسانده شده .

---

۱ ـ این نکته خود قرینه‌است براینکه کازرونی‌در تاریخ نوشتن این نسخه (۷۵۱) زنده بوده است .

[۶۲۲۳]

نسخه‌ایست به قلم شکسته نستعلیق قرن ۱۳ ـ ه جای سرلوح (در ص اول) سفید است صفحات مجدول به لاجورد وطلائی وشنگرف عناوین ونشانها شنگرف .
قطع رقعی ۱۲×۱۷ ح مقوائی باعطف پارچه صفحات ۴۸)۲۴ گ) سطور ۱۶ کاغذ فرنگی شکری شماره ثبت قدیم: ۷۷۹۴۷ جدید : ۶۱۶۹ .

شرح تذکره **(عربی)**

از میر سیدشریف گرگانی برتذکرهٔخواجه‌نصیرطوسی
آثار واحوال خواجه ازمدرس رضوی۲۲۹وهمین‌فهرست: ۲۰۷

[۶۲۲۴]

نسخه‌ایست به‌قلم نسخ (شیوه‌ترکی) اوائل قرن۹ وچندبرگ اول نونویسی وچند برگ‌وصالی شده عناوین بشنگرف پشت‌برگ اول نسخه نوشته که این نسخه اصل و بخط شریف‌است .
قطع خشتی ۱۵×۲۳/۵ ج تیماجی یشمی رنگ ضربی با ترنج صفحات ۳۲۲ سطور ۲۳ . کاغذ ترکی زرد رنگ . شماره ثبت قدیم : ۷۴۳۷ . جدید : ۵۷۰۱ .

رساله‌بیخ‌چینی **(فارسی)**
از حکیم نورالله مشهوربه‌علاء. ضمیمهٔ رساله،نسخه‌های نادر پزشکی است ازپزشکان بزرگ‌قدیم‌تاعهدصفوی (ص۱۱-۱۵۸)
رجوع به‌فهرست نسخ خطی ازمنزوی ۱: ۴۰۰وفهرست‌حاضر : ۱۵۵

[۶۲۲۵][1]

نسخه‌ایست‌بخط نستعلیق قرن۱۱ وبچلیپا. کنار برگها آثار موش خوردگی موجود عنوانها بشنگرف‌درآغاز نسخه‌نوشته کتاب کناش‌الحکماء
قطع : خشتی ۱۳×۲۲ سانتیمتر . جلد : تیماج مشکی یك لا سجاف قهو«ای .
صفحات : ۱۵۸ . سطور : گوناگون. کاغذ:اصفهانی شکری . شماره ثبت قدیم: ۶۱۷۸۰.
جدید : ۸۱۵۸ .

طب داراشکوه **(فارسی)**

= علاجات داراشکوه تألیف نورالدین محمدبن عبدالله حکیم عین‌الملك شیرازی که الفاظ الادویه را در ۱۰۳۸ نوشته (ص ۱۸٦ فهرست) . و این کتاب را برای محمدداراشکوه شاهزاده هندی (پسر شاه‌جهان) تألیف کرده .

دارای دوبخش علمی وعملی است دریك مفتاح ٤۲ مقاله وده گفتار وخاتمه وباعنوانهایی مانند اسرار واظهار .

کتاب علاجات ازمنابع جامع پزشکی هندی است ودر آن ازروش پزشکان یونان اسلام و هند در درمان بیماریها سخن رفته ، و درباره معالجات روحانی هندی اطلاعاتی وسیع میدهد .

فونان : ٤ ، ٦٤ و ۱۲۹ فهرست فیلمها دانشگاه ۱ : ۱٤۲ فهرست نسخه‌ها از منزوی ۱: ٥٦٨ .

[٦۲۲٦]

نسخه‌ایست بخط نستعلیق محمد وزیر خلف حکیم محمدعالم کشمیری مورخ ۱۰۸۹ (۱) (نوشته شده در اکبرآبادهند) .

۱ـ تاریخ کتابت اندکی پس از تاریخ تألیف است .

تمام صفحات نسخه مجدول . در آغاز هربخش فهرست تفصیلی مندرجات نوشته . دارای یك سرلوح ریخته ومندرس است .درپایان نسخه شعرها ونسخه‌های پزشکی پراکنده است . عناوین شنگرف .

قطع رحلی ۳۱/٥×۱۸/٥ ج تیماجی قرمز سجاف دار فرسوده صفحات ۱٥۷۴ (۷۸۷ برگ)سطور ۲۰ کاغذ هندی شکری رنگ شمارهٔ ثبت قدیم ٦٦٨۴۰ جدید ٦۱۹۳

ذخیرهٔ خوارزمشاهی **(فارسی)**

از سیداسماعیل گرگانی (ص ٦٥، ٦٦، ۸٦، ۱۹۲، ۱۹۷ دیده‌شود) .

[٦٢٢٧]

نسخه‌ایست به‌قلم نسخ مورخ ۵۸۱ و از کهن‌ترین نسخه‌های ذخیره است . دراین نسخه مفردات (کتاب۵) و قرابادین است وپس از قرابادین بخش دیگری است از ذخیره برچند برگ نگاشته و این‌بخش‌تازه‌ترا(پس از هزار) رقم کاتب اصل‌نسخه وتاریخ‌کتابت در ذیل قرابادین ثبت است .

فهرست مندرجات نسخه در آغاز (بخط اصل) نوشته‌است . صفحات‌جدول،عناوین و سرآغازها باقلم درشت آبی یاشنگرف بیشتر برگها مندرس و بشیوه ناسطلوبی وصالی شده است .

قطع : رحلی ۲۵×۳۵ ج : مقوایی فرسوده باروکش کاغذ چیتی مندرس عطف و گوشه تیماج سرخ . صفحات ۱۷۰ (۸۵ گ) سطور۳۰ کاغذ سمرقندی ضخیم شمارهٔ ثبت قدیم۶۶۸۴۳ جدید۶۱۹۵ .

معالجات ایلاقی **(عربی)**

ــ فصول ایلاقی ازشرف‌الزمان‌ابوعبدالله‌محمدبن یوسف ایلاقی‌باخرزی .

کشف‌الظنون : ۱۲۶۶دانشگاه٤ : ۷۹٤همین‌فهرست .

[٦٢٢٨]

نسخه‌ایست بخط سیدمحمد طاهر طبیب اصفهانی مورخ ۱۲۵۰ .

کاتب که خود پزشك بوده در دوبرگ اضافی آغاز نسخه ، فهرست مندرجات کتاب را یاد و در سه برگ آخرپاره‌ای از اصطلاحات پزشکی و اوراق و مقادیر را با رسم‌چند جدول تفسیر و شرح کرده است عنوانها و نشانها شنگرف .

قطع : رحلی ۲۰/۵×۳۰ ج تیماجی یشمی‌رنگ ترنج دار منگنه شده صفحات ۲۳۹ (۱۶۵ گ) سطور: ۲۵ کاغذ فرنگی سفید رنگ آهار مهره دار شمارهٔ ثبت‌قدیم ۶۶۸۴۹ جدید ۶۱۹۹ .

تحفه درطب **(فارسی)**

از حکیم محمد مؤمن تنکابنی حسینی .

رجوع‌شود به‌ص ۳٤،۵۳،۱۰۷،۱۷۲،۱۷۷،۱۹٤،۲۰۳،۲۱۹و۲٤۶ همین فهرست .

|۶۲۲۹|

نسخه‌ایست بقلم نستعلیق خوب و خوانای محمد شریف بن محمد علی سورخ ۱۱۹۵ . صفحات دارای جدول و کمند باقلم شنگرف . در آغاز افتادگی دارد عناوین و نشانها شنگرف .

قطع : خشتی ۱۲×۲۴ج تیماج مشکی رنگ یک لا باسجاف صفحات ۷۲۹ (۳۶۵ برگ) سطور ۳۳ کاغذ اصفهانی شکری تیره شماره ثبت قدیم ۶۶۸۵۵ جدید ۶۲۰۳ .

الموجز **(عربی)**

موجز قانون از علاءالدین علی بن نفیس قرشی .

همین فهرست : ۱۷، ۵۶و ۱۹۶

|۶۲۳۰|

این نسخه بقلم نسخ معرب ازقرن ۸ ـ ه . درآغاز و انجام افتاده دارد . نسخه اصلاح شده و نسخه بدلها و اصلاحات درحواشی آن ضبط است . عناوین شنگرف و آب طلائی .

قطع وزیری ۱۶×۲۳ ج تیماجی قرمز صفحات ۳۶۰ (۱۸۰ گ) سطور ۱۵ کاغذ : سمرقندی ضخیم شکری رنگ شمارهٔ ثبت قدیم ۶۶۸۶۱ جدید ۶۲۰۹ .

صورالکواکب(۱) **(عربی)**

= الکواکب الثابته ازابوالحسین عبدالرحمان بن عمر صوفی

نسخه‌ای دیگر از این کتاب درص ۷۱ همین فهرست(باشماره ۶۰۹۱) ونسخه‌ای ازکتاب اسطرلاب صوفی درمجلد ۱۰(بخش ٤) شناختیم .

---

۱ ـ درنسخه : ضوءالافلاك .

[۶۲۳۱]

این نسخه به‌قلم نسخ مورخ ۱۲۸۳ جداول و عناوین شنگرف برپشت برگ اول یادداشتی درباره کتاب صورالکواکب صوفی دیده میشود .

قطع وزیری ۱۵×۲۳ ج : تیماجی برنگ قرمز روشن مجدول صفحات ۲۹۹ (۱۵۰ گ) سطور ۱۷ کاغذ فرنگی شکری سیرشمارهٔ ثبت قدیم ۶۶۸۶۷ جدید۶۲۱۳ .

کفایهٔ مجاهدیه **(فارسی)**

= کفایه منصوری از منصوربن محمدبن احمدبن‌یوسف‌الیاس‌فقیه پزشك قرن ۸ـهـ .

رجوع شود به ذیل شمارهٔ ۶۲۰۰ (ص۱۸۷ همین‌فهرست) .

[۶۲۳۲]

این نسخه بخط نستعلیق مورخ ۱۰۷۱ .درذیل برگهای نخستین نسخه‌اثرآبدیدگی کهن دیده میشودوکنارآنها وصالی برخی از صفحات محشی است برپشت برگ اول چند یادداشت وچند سطر ازدیباچه‌گلستان نوشته .

قطع وزیری ۲۵×۱۳/۵ ج : تیماجی مشکی رنگ صفحات ۴۴۹ (۲۳۵ گ) کاغذ سمرقندی شکری رنگ وضخیم شمارهٔ ثبت‌قدیم ۶۶۸۷۳ جدید۶۲۲۰ .

انوار نـاصری **(عربی)**

از محمدبن سلیمان تونسی (قرن۱۳ ـ هـ) .

تونسی از پزشکان و اساتید طب مصر است و این کتاب را در۱۲۰۰ تألیف کرده و درقاهره وتونس چاپ شده .

درمعجم‌المطبوعات‌واکتفاءالقنوع نام این‌کتاب نیامده

[۶۲۳۳]

نسخه‌ایست بخط شکسته نستعلیق سورخ ۱۲۸۱ . کاتب این‌نسخه را ازنسخه‌چاپی رونویس کرده است .

قطع خشتی ۱۶/۵×۲۱/۵ ج : تیماجی قرمز کهن صفحات ۲۶۰ سطور۲۲ کاغذ : فرنگی شمارهٔ ثبت‌قدیم ۶۶۸۷۷ جدید ۶۲۲۴ .

افیونیه **(فارسی)**

از عمادالدین محمودبن مسعود طبیب شیرازی

این رساله سود وزیان افیون وروشهای مختلف درمان اعتیاد به‌آن را بیان میدارد . نسخه‌های کهن از این‌رساله‌در کتابخانه‌مجلس(خاصه درمجموعه‌اهدائی طباطبائی) موجود است .

رسالهٔ افیونیه‌دارای پانزده‌باب‌و یك‌اصل وخاتمه‌است .

ذریعه ۲:۲۶۲ مجله وحید سال ۲ : (مقاله نگارند درباره رساله ابنه) نشریه ۳:۱۵ و۳۶۱ فهرست دانشکده پزشکی : ۴۴۳ ریو ۸۴۳ فونان ۱۰۶ فهرست نسخه‌های فارسی‌ازمنزوی ۱:۴۷۴

[۶۲۳۴]

این نسخه بقلم نستعلیق قرن ۱۱ درآغاز نسخه یادداشتی است در باره اندازها از محمد اسماعیل موسوی ، عناوین شنگرف آثار آبدیدگی کهن در نسخه هویداست کنار برگها وصالی شده پاره‌ای از صفحات محشی است .

قطع : رقعی ۱۱×۱۸/۵ ج : تیماجی قرمز صفحات ۱۰۷ (۵۴ گ) سطور ۲۰ کاغذ اصفهانی شکری رنگ ضخیم شمارهٔ ثبت قدیم ۶۶۸۸۳ جدید۶۲۳۰ .

بحرالجواهر **(فارسی)**

از عبدالوهاب‌بن محمد امین‌اصفهانی‌شهشهانی درسیاق و دفترداری همین‌فهرست ص۳۷،۵۸و۱۶۵دیده‌شود .

[۶۲۳۵]

نسخه‌ایست به خط‌نسخ محمدرضا معلم مورخ ۱۲۷۹ ، سرفصلها و اشکال‌شنگرف .
قطع : خشتی۱۴×۲۲ ج : تیماجی‌یشمی رنك ترنج دار صفحات ۱۵۲ (۷۶ ك) سطورگوناگون کاغذ فرنگی شکری شمارهٔ‌ثبت‌قدیم۶۶۹۳۴ جدید ۶۲۷۹.

حفظ‌الصحه **(فارسی)**

از محمدحکیم‌بن مبارك قرن ۱۰ـ ه .

نسخه‌ای‌دیگرازاین کتاب‌دراین کتابخانه‌موجوداست

[۶۲۳۶]

نسخه‌ایست به‌قلم نستعلیق مؤلف سر فصلها و عبارات عربی شنگرف .

قطع : رقعی ۱۱×۱۷ ج : تیماجی قهوه‌ای رنگ صفحات ۱۳۵ (۶۸ گ) سطور ۱۱ کاغذ سمرقندی شکری رنگ شمارهٔ ثبت قدیم ۶۶۹۴۱ جدید ۶۲۸۳ .

الحاوی **(عربی)**

از نجم‌الدین محمودبن صائن‌الدین الیاس شیرازی (م - ۷۳۰) .

رجوع شود به ذیل شمارهٔ ۶۰۰۰ (ص ۱ همین‌فهرست) .

[۶۲۳۷]

این نسخه بقلم نسخ و از قرن ۱۰ ـه کناربرخی از برگها وصالی ونیزاثرآبدیدگی دارد پاره‌ای از صفحات محشی . پس‌ازپایان نسخه چندصفحه (چندفصل) در سهلات گویا بخشی است ازکتابی . پشت برگ اول نسخه نیزچند یادداشت مختلف است .

قطع : خشتی ۱۴×۲۲ ج : تیماجی مشکی رنگ‌صفحات ۵۴۳ سطور ۲۳ کاغذترکی ضخیم شمارهٔ ثبت قدیم ۶۶۹۵۵ جدید ۶۲۹۴ .

شرح‌تذکره **(عربی)**

شرح میر سید شریف‌گرگانی بر تذکره نصیریه در هیئت .

تذکره خواجه نصیرالدین طوسی کتابی‌است مختصر درهیئت دارای ٤ باب وچند شرح دارد و ازآن‌جمله یکی شرح (حاضر) از میر سید شریف است که نسخه‌های آن بایکدیگر یکسان نیست .

گرگانی در ۸۱۱ تألیف این شرح را بپایان رسانیده .

نسخه‌ای دیگر از این‌شرح (نوشته‌قرن۹) باشمارهٔ ۲۲٤ یاد شده و (بنوشتهٔ آقای مدرس رضوی) نسخه ای مورخ ۸۲۵ درکتابخانه رضوی موجود است .

بروکلمان۲ : ۲۱٦ وذیل۲ : ۳۰۵ علم الفلك فی العراق ازعباس‌عزاوی(مجله مجمع العلمی العربی)سال۲۹ : ۸٦۰، ترات العرب العلمی ازقدری‌طوقان : ٤۱۳ مشهد ش۱۱۸ علم الفلك تاریخچه عندالعرب از نالینو (علم الفلك) : ٤۲ آثار واحوال خواجه ازمدرس رضوی ۲۲۹-۲۳۰ فهرست دانشگاه ٤ : ۹۰٦ مجلس ۱۰ : ۷۷۵ وهمین فهرست : ۲۰۱

آغاز: تبارك الذی جعل فی السماء بروجا متخالفة الاثار .

[٦۲۳۸]

نسخه ایست بخط نسخ علاءالدین محمدبن حسین قاری مورخ ۹۸۳ برپشت برگ آخرنسخه یادداشتهایی نوشته برخی از صفحات محشی است .

قطع : خشتی ۱۷×۲۳ ج : تیماجی زرد رنگ یکلا صفحات ۲۳۷ (۱۱۹ گ) سطور ۲۱ . کاغذ سمرقندی . شمارهٔ ثبت قدیم ٦٦۹۵٦ جدید ٦۳۹۵ .

مجموعهٔ ریاضی **(فارسی)**

۱- جدول جیب وظل (ص۲- دفتر)

از مصطفی‌بن‌حسن‌بن محمدباقرتبریزی (قرن۱٤-ه) ترجمه‌ایست ازمؤلفات ریاضی‌دانان گذشته .

۲ - جداول لگاریتم (ص .. - ۷۸ دفتر)

از سیدمصطفی‌بن حسن‌بن تبریزی مؤلف رساله بالا .

[۶۲۳۹]

نسخه‌ایست بقلم نستعلیق مؤلف ازقرن۱۴ ـ ﻫ . صفحات همه جدول‌کشی درپایان نسخه دوصفحه یادداشتهایی است باقلم دیگر .

قطع : خشتی ۲۱/۵×۱۶/۵ ج : گالینگور عطف وگوشه تیماج قهوه‌ای صفحات ۷۸ (۳۰ گرم سطور ۳۰ کاغذ فرنگی شمارهٔ ثبت‌قدیم ۶۶۹۶۴ حدید:۶۳۰۲.

تقویم‌سال۱۲۹۶ **(فارسی)**

تقویم رقومی است ونام استخراج‌کننده درآن‌نیامده .

رجوع شود بصفحات ۱۷۶ ـ ۱۷۷ ، ۱۹۹ و۲۰۰این‌فهرست .

[۶۲۴۰]

این‌نسخه به خطهای‌گوناگون پیش از برگ آخر نسخه ، دوبرگ نانویس‌است.

قطع خشتی ۲۴×۱۹/۵ ج : گالینگور عطف وگوشه تیماج صفحات ۵۲ سطور۲۲ کاغذ فرنگی شکری رنگ . شمارهٔ ثبت‌قدیم ۶۶۹۷۲ جدید۶۳۱۰ .

الشمسية فی اصول الحساب (ص۲ ـ۱۶۵ دفتر) **(عربی)**

از نظام‌الدین حسن‌نیشابوری قمی

رجوع شود به ص ۹۸،۶۰ و نیز به ذیل شماره ۱۹۰ص ۱۷۸)(= میزان الحساب‌که این نگارنده آنرا ترجمه شمسیه دانست) .

۲ ـ ذیل‌شمسية‌الحساب (ص۱۶۵ـ۱۸۴) **(عربی)**

از حمزةبن علی معروف‌به‌سعد بیهقی .

تعلیقات‌مسائل‌جبراست که‌در ذیل‌برخی‌ازنسخه‌های شمسیه هست .

رجوع به ذیل شمارهٔ۶۷۴(ص۶۰ این‌فهرست)

[۶۲۴۱]

نسخه‌ایست بخط نسخ محمد یوسف بن محمود مورخ ۱۰۸۱ هجری . عنوانها واشکال هندسی ودوائر بشنگرف صفحات مجدول بزرد لاجورد در پایان سمیع مهر جلال‌الدین و واشکال هندسی ویادداشتهای مختلف دیده میشود .

قطع : رقعی‌اندازه : ۱۶/۵×۹/۵ سانتیمتر . جلد : تیماج عنابی پررنگ . صفحات : ۱۸۴ . سطور : ۱۵ . کاغذ : اصفهانی . شماره‌ثبت قدیم : ۱۲۶ . جدید ۸۴۴۷ .

مجموعه ریاضی (عربی وفارسی)

۱- الفوائدالصحیحه (ص ۲ - ۱۳۷ دفتر) (عربی)

شرح احمدبن محمدامین قزوینی (قرن۱۱ - ﻫ) بررساله صفیحه شیخ بهائی در اسطرلاب .

صاحب‌ذریعه وعزاوی از این‌شرح یاد نکرده‌اند

این‌شرح آمیخته است و دیباچه صحیفه‌تمام در آن نقل شده بدون شرح و این نگارنده تا اینزمان ، نسخه‌ای دیگر از آن نمیشناسم و در بارهٔ مؤلف آن چیزی نمیشناسم جز اینکه از قزوین‌بوده (در ذیل‌مبحث‌قبله در اواخر) واز مولی خلیل‌غا ی قزوینی وصافی شرح اوبر کافی) یاد میکندو پیداست که‌این‌رساله‌پس‌از درگذشت خلیل‌غازی (در۱۰۸۰) تألیف‌شده . وبقرینهٔ خط و کاغذ وحاشیه‌ای از مؤلف‌بانشان «عفی عنه» مؤلف درقرن ۱۱ویا اوائل ۱۲زنده بوده است .

از تحقیق قبله بهائی و حواشی او برخلاصة‌الحساب وبر تشریح‌الافلاك و حواشی صدرالدین‌محمدحسینی(۱) بر تشریح‌الافلاك نام میبرد .

۱- درمتن چنین‌است«قداورده‌بعض‌من‌فی‌زماننا من‌افاضل‌الساده» و درحاشیهٔ‌این‌توضیح آمده «هوالسیدالنجیب صدرالدین محمدالحسینی فی‌شرحه لرسالة تشریح‌الافلاك» وظاهراً مقصودهمان صدرالدین محمدبن‌صادق‌حسینی‌است که همزمان‌مؤلف (درنیمه‌دوم‌قرن۱۱)بوده رجوع‌شود به‌حاشیه‌ص : ۱۵۹

مؤلف در آغاز اصطلاحات فنی اسطرلاب را بتفصیل شرح میدهد و در پایان رساله در ذیل یك «تتمیم» وتکمیل و خاتمه بتفصیل سخن در قبله پرداخته است . و در پایان تکمیل (پیش از خاتمه) جدولی برای نشان دادن طول وعرض انحرافات سمت قبله بلاد معروف (ازمکه تاسمرقند) رسم کرده است.

این شرح در فهرست گورگیس عواد ، وتاریخ عزاوی وسرگذشت آثار بهائی (از نفیسی) نیامده است .

آغاز : سبحانك یامن وسع کرسیه السماوات والارض وارتفع ساحة کبریائه عن احاطة الطول والعرض ... امابعد فیقول ... احمدبن محمدالامین ... ان علم الهیئه لمافیه من بدایع الانظار ... لایخفی علوشأنه ... و انی کنت برهة من الزمان مشغولا بتحصیله ... ولما رأیت الرساله المسماه بالصفیحه ... فی غایة الاختصار وکاملة لاکثر فوائده ... بعثنی صدق الهمه ان اشرحها شرحاً بکشف اسرارها ... و سمیته بالفوائدالصحیحه فی شرح الصفیحه وراجعت فی مواقع الابهام ... الی الکتب من مصنفات العلماء ... سیما فارسیة الاسطرلاب . . . وشرحها للفاضل عبدالعلی البیرجندی ... وجعلتها معیار النظر والاعتبار ... ولمالم یکن لتوضیح الدیباچه ... مدخل فیه ترکت شرحها

پایان: یؤثر فی دائرة الظل من غیر اختلاف و حیث تیسرلنا حصول ما اردناه والوصول الی ماقصدناه نحمدالله علی افضاله ونصلی علی سیدنا محمدو آله

۲ـ اکر (ص۱۳۹ـ۱۸۴ دفتر) **(عربی)**

ازقسطابن لوقابعلبکی دانشمند وریاضی دان واز مترجمان علوم (م در حدود ۹۱۲ میلادی) .

۲ـ صفیحهٔ بهائی خلاصه ایست از بیست باب خواجه در اسطرلاب (چنانکه تحفهٔ حاتمیه نیز برهمان اساس است) همان مطالب «با بهای» رساله خواجه در ذیل «اشاره‌های» این رساله صحیفه است اما کوتاهتر و باتفاوتهای اندك. صفیحه، ۴۵ «اشاره» دارد ودر اشاره‌های آخر مباحث وقت وقبله و اندازه‌گیری ارتفاع و اعماق چاهها وعرض نهرها (که خواجه درباب ۱۷ بدانها اشاره کرده) باستقلال و باتفصیل بیشتر آمده .

این رساله بنام «رساله فی استعمال بالاسطرلاب الکروی» یا (فی العمل بالاسطرلاب ذات الکرسی» یا «العمل بالکرة النجومیه» نیز یاد میشود. بنوشتهٔ الدومیلی (که یکجا این کتاب را «منسوب» به بعلبکی میخواند)، اسطفانوس ارنالدوس آنرا به لاتین ترجمه کرده است.

این رساله دارای ۶۵ باب است که فهرست آن در دیباچه مؤلف یاد شده و باب اول فی معرفة رسوم الکرة واسمائها و باب ۶۵ فی معرفة البعد بین ای کوکب فرض لنا من الکواکب الغیر المرسومه علی الکره و بین نقطه سمت الرأس فی ای بلد شئنا». در نسخه حاضر تا باب ۶٤: «فی معرفة بعد ای کوکب فرض من الکواکب عن فلك معدل النهار» هست.

قدری طوقان (التراث): ۲۰۹ الدومیلی (علم العرب): ۱۵۵ - ۱۶۵ و ٤۵۰ و ٤۷۳ و ٤۸۱، سارطون ۲: ۸۵۱ مجلس ٤: ۲۲۹

آغاز: قال قسطا بن لوقا کل فاضل اعزك الله فمحبته واجبه والفاضل من الناس من کان عند الله مفضلا ... وقد فضلك الله فی النفس بالعقل الکامل ... و فی المعانی الخارجة عن النفس والبدن بشرف الجنس والریاسه والسؤدد ... فمبحتك ... واجبه واجبه علی کل ذی تمیز وهی تحملنی علی اتحافك ... بالادب والاعمال الصناعیه فاتخذت لك ... کرة معموله علی صورة الفلك عن خلقة السماء واختلاف سیر الشمس والقمر وسائر الکواکب ... وعملت هذا الکتاب فی العمل بها وجعلت ابوابا مفصله لها فی ذلك من سهوله الحفظ ... وجمعت ابوابه فی اوله ... واست الا ابواب اعداداً

پس از پایان (این نسخه ناقص) رساله قسطا، اسدالله منجم کاتب نسخه سه فقره از رساله اسطرلاب عبدالکریم تبریزی برای تعلق بر باب ۱ ۱۵ و ۵۳ رساله قسطا بعلبکی نقل کرده است و در پایان آن (در حاشیه) می نویسد: «بر حسب امر نواب مستطاب ... شاهزاده ... عمادالدوله ... در دارالخلافه طهران ... کتبه اسدالله المنجم ۱۳۵۷»

ونیز دربارهٔ این رساله دیده شود به فهرست مخطوطات امریکا از گور گیس عواد: ۲۹

۳ ـ رساله اسطرلاب زورقی (ص ۱۸۷ـ۱۹۰ دفتر) **(فارسی)**

این رساله دارای ده باب است (بجز یادشده در ذریعه است ظاهراً) بخط میرزا اسدالله منجم.

درفهرست نسخه‌ها از نسخه‌ای دیگرموجود در کتابخانه ملك یاد شده.

این گونه اسطرلاب ابداع سگزی است وبر اساس فرض (یا عقیده) به‌حرکت زمین(۱) (بیرونی: استیعاب نسخه شماره۱/۱۹۲۶: ۵۷)

آغاز: الحمدلله رب العالمین... وبعداین مختصریست درمعرفت اسطرلاب زورقی... دراینکه اسطرلاب زورقی آسمانی است ایستاده وزمینی است متحرك. برعکس اسطرلاب مشهور ... باب اول دربیان آلات وخطوط آن وچون عضاده این شکل زورق است آنرازورقی خوانند

[۶۲۴۲]

نسخه‌ایست بخط نسخ اسداله منجم (شماره ۲و۳) شماره ۱ از قرن ۱۲ هـ وبقیه مورخ ۱۳۵۷ هـ ـ عنوانها بشنگرف بالای صفحه اول تملك ومهر عمادالدوله دردفتر دیده میشود وشماره ۲و۳ برای او نوشته شده وتعلیقاتی برشماره ۲ از اسدالله منجم درنسخه هست.

قطع: رقعی اندازه ۹/۵×۱۵/۵ سانتیمتر. جلد: تیماج زردیك‌لا صفحات: ۱۹۲. سطور: ۱۶. کاغذ: اصفهانی وفرنگی شکری. شماره ثبت قدیم: ۶۲۱۲۷. جدید: ۸۴۴۸.

التقویم (رسالة معرفة...) **(عربی)**

از محمدبن محمدمهدی شریف خاتون آبادی اصفهانی (۱) (قرن ۱۲ـهـ) این خاتون آبادی رساله دیگری درتقویم دارد به‌فارسی که نسخ آن در کتابخانه دانشکدهٔ حقوق وادبیات تهران هست رساله فارسی او دارای هشت فصل است و گزیده‌ایست از رساله عربی او (نسخه حاضر). این رساله دارای ده فصل است و خاتون آبادی آنرا درمشهد خراسان تألیف کرده است.

---

۱ ـ سگزی بنابراین قرنهاقبل از کپرنیك (۱۵۴۳ـم) دربارهٔ حرکت زمین سخن گفته است.

۲ ـ این خاتون آبادی خط خوبی داشته وبرخی از نسخ کتب طبی را که او نوشته از آنجمله کفایه منصوریه (شماره ۱۰/...) ویادداشتهاورساله‌های دیگر بخط خوداوداریم.

دانشگاه شماره ۲۵۷۱/۱ ادبیات : ۱۳٤ حقوق ٦۳ فهرست نسخه‌ها از منزوی ۱: ۲٦٦ ۱.

[٦۲۴۳]

نسخه‌ایست بخط نسخ مؤلف ۱۱۲٦ هجری . عنوانها بشنگرف پشت برگ اول وذیل صفحه آخر دستور چند ختم طلسم دیده میشود .
قطع : رقعی ۱۰×۱۵ سانتیمتر . جلد : تیماج قهوه‌ای. صفحات : ۱۲۴ . سطور : ۱۰ . کاغذ : اصفهانی شکری نازك شماره ثبت‌قدیم : ۶۲۱۳۴ . جدید : ۸۴۵۴ .

مجموعه

شامل رساله وکتابی چنددرطب :

۱ - جامع الفوائد (ص ۱-۱۲۰ دفتر) **(فارسی)**

از یوسف‌بن‌محمد یوسف یوسفی (م - ۹۵۰)

فقرات معالجات این کتاب مشتمل است بررباعیات پزشکی (به‌جزآنهاکه درمنظومه علاج الامراض ویا فوائد یوسفی است) این رباعیات درحدود ۲۸۹ وبیتی‌است درشرح مشکلات رسالهٔ علاج‌الامراض

سپهسالار ٤ : ۱۸ الهیات ۱ : ۳۸ دانشگاه ٤ : ۷٤٤ نشریه مرکزی۳: ٤۵، ۳٤۲ و۴۳۰۹: ۳۰۹ فونان : ۱۳۰، ۷٤نجم آبادی(کتب طبی چاپی) : ۵۲۷و۵٤۷ همین فهرست: ۹۷

آغاز: حمد نامحدود حکیمی‌راکه به‌قانون حکمت ...

۲ - فوائد (ص ۱۲۲ - ۱۵٤ دفتر) **(فارسی)**

از یوسف‌بن‌محمد یوسف‌یوسفی‌منظومه‌ایست در دستورهای حفظ تندرستی بدن‌در خوردن و آشامیدن‌ومعالجات . یوسفی آن‌رادر۹۱۳ سروده‌است .

فهرست دانشگاه ٤: ۷۹٦ وشماره ۲۵۹٦/٦ نشریه دانشگاه مرکزی۳: ٤۵ و ۲۳۷فهرست نسخه‌ها ازمنزوی ۱: ۵۷۳

آغاز. ای‌که داری تندرستی ازدرحکمت درا .

۳ - مأکول و مشروب (ص ۱۵۵-۱۵۷ دفتر)

ازیوسف‌بن‌محمد یوسف یوسفی‌پزشك مؤلف‌رسائل قبل، منظومه‌ایست‌در تدبیر خوردنیها وآشامیدنیهایی که باعث تندرستی است. وبرای بابرشاه ساخته

ذریعه ۹: ۲۳دارالکتب‌قاهره (طرازی) ۱: ۲۶۶ دانشکده پزشکی در نشریه ۳ : ۳۲۷منزوی ۱: ۵۹۲-۵۹۳ فونان: ۷۵

آغاز: زبان را چودراول این‌کلام

۴ - کتاب حیوان (ص۱۵۹-۱۷۲دفتر)

درباب‌اسامی ، احکام و خواص حیوانات‌ومنافع‌دارویی وسود وزیان آنها. نامها بعربی، فارسی، ترکی و دکنی و بترتیب الفبا نوشته شده .

در شرح « باشق » از سلطان قطب شاه یاد می کند (دنباله این حرف از نسخه افتاده) .

[۶۲۴۴]

نسخه‌ایست بخط نستعلیق (جز ۴ صفحه که به‌نسخ است) محمد مقیم بن عمادالدین اسلام‌رودی مورخ ۱۱۱۵ . عنوانهابشنگرف‌شماره یکم‌ازآغازو۳-۴ازپایان ناقص‌است‌رقم کاتب‌و تاریخ کتابت‌درپایان‌شماره‌یکم‌است بعضی‌بر گهاوصالی‌شده وتمام‌آثارآبدیدگی دارد.

قطع : رقعی۱۲×۱۹ سانتیمتر . جلد : تیماج عنابی‌یك‌لا . صفحات: ۱۶۰. سطور: ۱۲-۱۴ . کاغذ: فرنگی شکری . شماره ثبت‌قدیم ۶۱۳۴۷ . جدید : ۸۰۳۳ .

الموجز **(عربی)**

از علاءالدین علی‌بن‌ابی‌الحزم قرشی

رجوع به ص۱۷و۵۶و۱۹۶ این‌فهرست شود.

[۶۲۴۵]

این‌نسخه به‌قلم نسخ ریزمحمدهاشم‌بن محمدعلی مورخ ۱۲۶۷ - ه نسب کاتب(در آخر رقم) ومهری که در ذیل‌آن بوده سیاه‌کرده‌اند و خوانده نمیشود . در حواشی برخی ازصفحات نسخه منقولاتی از شرح نفیس وآخرآن وجزاینها (با نشانهای‌گوناگون) بخط کاتب ثبت‌شده پشت برگ اول تملك فرهاد میرزا وفرزندش عبدالعلی میرزا دیده میشود. عبدالعلی میرزا نوشته «این‌نسخه راپسراز بازگشت ازشکار فصل قوس در حاجرود برسم «جاخالی» ازپدر دریافت داشته . دوبرگ اضافی‌آغاز وپشت برگ آخر نسخه چند نسخه

پزشکی باخطی روشن نوشته .
قطع رقعی ۱۰/۵×۱۵/۵ج تیماجی‌مشکی‌رنگ صفحات ۱۹۹ (۱۰۰ گ) سطور ۲۱
کاغذ: فرنگی سفید . شماره ثبت قدیم: ۲۲۵۱۲ . جدید ۹۸۷۸ .

اشجار واثمار **(فارسی)**

از علی‌شاه بخاری خوارزمی .

رجوع شودبه ص۶۶و۶۹ همین‌فهرست .

[۶۲۴۶]

نسخه‌ایست به‌قلم نسخ عباسعلی ازقرن ۱۳ ـ ه . پس‌از پایان‌کتاب اشجار واثمار جداول نامهای اسلامی است باتعیین درجات طول وعرض (گ ۱۱۵ر ـ ۱۱۹ر) وپس‌از آن جداول درجات است‌بانشانهای‌رقومی (تاگ ۱۲۳پ) ازاین‌پس تاپایان دفتر، زایچه‌ها و تواریخ تولد ، جلوس ودرگذشت وبرخی از وقایع پادشاهان قاجاریه ازآقامحمدخان‌تا ناصرالدین‌شاه (آخرین تاریخ یاد شده ۱۲۷۷ در ۴شنبه ۹ رمضان ساعت نخستین تحویل شمس به برج حمل) . درخلال‌این دفتر طالعها و تاریخها ، تقویمها و قرانات واحکام نجومی بسیار یاد شده . در برگ‌آخر ، تقویم ایام شهادت حسینی (۴) وروز عاشورا و صورت استخراج (سؤال وجواب) ازریاست وحکومت (براساس تنجیم) قید شده .

قطع خشتی ۱۶/۵×۲۱/۵ ج‌تیماج قرمزروشن یک‌لاصفحات : ۲۸۷ سطور : ۲۴
کاغذ:فرنگی‌آبی شماره ثبت‌قدیم : ۲۷۹۸۶ . جدید ۱۰۵۹۹ .

مجموعهٔ طبی **(فارسی وعربی)**

۱ـقرابادین قلانسی(ص ۲ـ ۲۷۰ دفتر) **(عربی)**

از بدرالدین محمدبن‌بهرام‌بن محمد قلانسی

رجوع شود به‌ذیل نسخه شماره ۶۲۰۰ ص ونیزص ۲۰۰ همین فهرست

۲ـروح‌الاروح (۱) (ص۲۷۳ـ۲۸۴) . **(عربی)**

بخشی است از کتاب روح‌الارواح درکیفیه تفکر در عجائب خلقت بدن انسان ، محمدمؤمن اصفهانی‌کاتب نسخهٔ قرابادین ،به‌جهت تناسب موضوع‌این بخش‌ازکتاب‌روح‌الارواح با پزشکی، آنرا جداگانه‌درپایان‌دفترنقل کرده‌است.

---

۱ ـ درنسخه:ریاح‌الاروح وصواب روح‌الارواح است‌که کتابی است درمواعظ از ابوالفرج‌ابن جوزی .

این‌بخش چنین آغاز میگردد :

نقل من روح‌الارواح فی آیات‌القدره‌ولنذکر کیفیة‌الفکر فی بعض‌الایات فمن آیاته‌الانسان‌المخلوق‌من‌النطفه‌واقرب‌شیء‌الیك نفسك‌وفی‌نفسك من‌العجائب الداله علی عظمة‌الله تعالی ما ینقص الاعمار فی الوقوف علی عشر عشیره وانت غافل عنه

درکنار صفحات این‌بخش تفسیر وشرح جملات به‌فارسی‌آمده است‌ودر پایان این‌بخش چنین است «فاذا عرفت طریق‌التفکر فی نفسك‌فتفکر فی‌الارض التی هی متحرك فی‌انهارها و مجاریها و جبالها و معادنها ثم ارتفع‌منها ملکوت السماوات .»

۳ ـ خواص‌اشیاء (ص ۲۸٤ ـ ۲۸۵ دفتر) **(فارسی)**

از حکیم عمادالدین‌محمودبن‌مسعود. بخشی‌است از رسالهٔ او بنام‌خواص (یا منافع) اشیاء

این‌بخش چنین‌آغاز شده : هرکه مویزسیاه‌را دانه بیرون‌کند وبابادام تلخ بکوبند وبه‌سگ بدهند بیهوش‌گردد .

[٦٢٤٧]

دفتریست بخط شکسته نستعلیق محمد مؤمن اصفهانی مورخ ۱۰٦۱ کنار دوبرگ آخر وبرگ اول دفتر وصالی شده . عناوین شنگرف . اصلاحات ونسخه بدلها در حواشی بخط‌کاتب ضبط است .

قطع رقعی ۱۱/۵×۱۸/۵ح تیماجی‌قرمز یك‌لا صفحات : ۳۸٦ . سطور: ۱٦. کاغذ: اصفهانی شکری . شماره ثبت قدیم ۲۲٦۵۹ . جدید : ۹۹٦۷.

مجموعهٔ ریاضی: **(عربی)**

۱ـ عیون‌الحساب (ص۲ـ ۳۱٤ دفتر)

از محمدباقربن زین‌العابدین یزدی دارای یك مقدمه وچند باب و فصل آخر ازباب آخردارای شش مقصد در«وصایای‌مهم»

رجوع شود به‌ذیل‌شماره ٦۰۱۷ و (ص ۸ و۳۵همین فهرست)

۲- ذیل عیون‌الحساب (ص ۳۱۴ - ۳۱۸ دفتر)

گفتاری است از محمدباقر یزدی مؤلف عیون‌الحساب در بیان برهانی که برای بدست آوردن اعداد متحابه بعداً دریافته است.

حفید مؤلف که کفایةالالباب در شرح عیون الحساب نوشته و میگوید «جد من در مسائل حساب برهان نیاورده» به این ذیل اشارتی نکرده است.

یزدی در آغاز این ذیل میگوید «حساب دانانی مانند مؤلف مفتاح‌الحساب و کنه‌المراد(۱) در تحصیل عددین متحابین برخطا رفته‌اند و ثابت بن قره نیز در رساله‌ای که در این باب (در استخراج عددین متحابین بدون برهان) دارد ، از ذکر شرط آن غفلت کرده است .

یزدی سپس برهان خود را که دارای دومقدمه است یادمیکند.

آغاز: بسمله الحمدلله وسلام علی عباده .. وبعد فهذه مقاله خطرببال اقل العباد... محمدباقر بن زین العابدین... فی البرهان علی تحصیل العددین المتحابین اذا ضرب وزوج مامن تضاعیف الاثنین فی واحد ونصف وفی الثلثه و نقص من کل حاصل واحد فبقیا فردین

پایان: هذا ماخطر بالبال والحمدلله المتعال والصلوة علی النبی و آله خیر آل

[۶۲۴۸]

دفتریست به خط نستعلیق ملاغازی بن بدیع الزمان انصاری مورخ ۱۰۸۸ در حواشی بعضی از صفحات تعلیقاتی است به قلم تازه بدون نشان. عناوین و جداول شنگرف پشت برگ اول تملك قهوه‌چی چهارمحالی قزوینی مورخ ۱۲۱۸ و چندتملك مسلسل دیده میشود.

قطع نیم خشتی ۱۲/۵×۲۲۶ ج تیماجی قرمزرنگ دارای سجاف عطف و حواشی صفحات ۳۱۸ سطور ۲۱ کاغذ اصفهانی شماره‌ثبت‌قدیم ۲۲۵۰۲ جدید ۹۸۷۴

شرح تذکره **(عربی)**

شرح مزجی تذکرهٔ نصیریه درهیئت از میرسیدشریف گرگانی .

تذکره از مؤلفات ارزندهٔ خواجه نصیر طوسی و بمنزله اساس است برای مؤلفات

۱- مقصود رساله کنه‌المراد ازشرف‌الدین علی یزدی است ،

متاخر ازاودرهیئت‌دارای چهارباب‌وهرباب چند فصل‌وفهرست بابهااینست :

باب اول مقدمات (مبادی‌طبیعی‌وریاضی‌هیئت)

باب دوم فلکیات

باب‌سوم- سفلیات

باب‌چهارم مقادیراجرام

گرگانی بادلیل حصر و سبر و تقسیم، انحصارمطالب رساله به‌چهارباب وپیوستگی ابواب‌را اثبات‌میکند .درفصل۱۰ازباب۳ (درمعرفت ایام و ساعات) ازتواریخ مختلف‌ایرانی وغیرایرانی وکبائس‌وکسورسخن‌میگوید وسنتها وروزها وجشنهای ایرانی پیش ازاسلام وپس ازاسلام و از روزهای سرود (زمزمهٔ (۱) ایرانیان و ازفروردین‌متغیرآنان(که‌به‌هنگام زوال دولت‌ایرانیان بردست‌یزدجرد ودرخلافت‌عثمان به آبان‌ماه افتاده‌بود) وازساخته‌شدن تاریخ ملکشاهی بوسیله خیام‌ولوکری ودیگرافراد هیئت‌هشت نفری یادمیکند.

درفصل یکم ازهمین‌باب ۳ ازدریاها، رودها وجزایر ربع‌مسکون‌به‌تفصیل یادکرده‌واین‌فصل‌حاوی‌اطلاعات‌واسنادتاریخی گرانبهایی‌است. وضع‌خلیج‌فارس از هر لحاظ روشن ساخته‌و حدود آن ورودها و نهرهایی‌راکه درآن میریزد به‌تفصیل مشخص میکند .

این‌شرح کتابی است‌بسیارسودمند و(همانگونه که‌خود اودردیباچه میگوید) شرحی متوسطاست « بلااخلال ولااملال . . لیبصر به‌المبتدی فی‌هذه‌الصناعة ویتذکر من کان‌له فیها بضاعة»

۲- میگوید هریك ازروزهای مسترقه وروزهای ماه رابنام یکی‌ازفرشتگان‌میخوانند ودراین‌روز سرودی (زمزمه‌ای) بنام‌آن‌فرشته دارند واگردرروزهای ماه افزوده‌شود سرود آنان‌نیز باطل خواهدبود.. ونام‌این‌روزهاچنین‌است:

اسفندارمذ، خرداد، مرداد، دیباذر، آذر، آبان‌خورماه، اورمز، بهمن، اردی‌بهشت، شهریور تیرجوش، دیبهر، مهرسروش، رش، فروردین، بهرام، رام، ماذه، دیبدین، ارداشاد، آسمان زامیاد ، ماراسفند، انیران. نام‌ایام مسترقه، اهنود، اشنود، اسفندمد، اهشت، هشتوش

گرگانی (بطوری که درذیل نسخه کهن مورخ ۸۱٦ دیده میشود) در ۸۱۱ تألیف این شرح را بپایان رسانیده است.

نسخه‌ای این شرح مورخ ۸۱٦ دراین کتابخانه است (که درهمین فهرست معرفی میشود) و نسخه‌ای مورخ ۸۲۵ در کتابخانه مشهد است ودردانشگاه تهران ونیز چند نسخه نیز هست.

آثار واحوال خواجه ازمدرس رضوی: ۲۲۹ فهرست دانشگاه ٤ : مجلس (فهرست حاضر):

الدومیلی: ۳۰۲ عزاوی (مجمع العلمی) ۲۹:

آغاز: تبارك الذی جعل فی السماء بروجاً متخالفة المراتب والآثار ... وبعد فان علم الهیئه مرقاة منصوبه الی معارج السماوات العلی.. ثم ان کتاب التذکره قداحتوی من اصول مسائله علی قواعدها ... فیه خلاصة آراء المتقدمتین و نقاوة افکار المتاخرین مع ذلك ... مما استنبطه مؤلفه بطبعه الوقاد

پایان: واما بعد محدب (۱) الفلك فلا یعلم الا الله سبحانه (۲) وفی بعض النسخ: ولنختم الکتاب حامدین .... وآله الطیبین الطاهرین قدوقع الفراغ عن بسط الکتاب وحل جمل هذه الابواب تذکرة للاحباب وتبصرةً لاولی الالباب علی حسب ما اقتضاه الحال مع تزاحم الاشغال و تطرق الاختلال الی احوال البال.

[٦۱۷۳]

نسخه‌ایست بخط نسخ ریز عبدالحی بن امیر شاه محمد حسین استرآبادی مورخ ۸۷۷ هـ . پشت برگ اول با قلمی که تازه نیست نوشته «شرح تذکره نیشابوری» برهمین صفحه تملك اسماعیل موسوی و حبیب‌الله بن رجبعلی و عبدالعلی دیده میشود کنار برگ اول وآخر وصالی دارد برگ اول تازه وباقلم دیگر است.

قطع خشتی ج تیماجی قرمز صفحات ۲۲۴ ۱۱۲ برگ سطور .. کاغذ هندی شکری شماره ثبت قدیم ۲۷۹۹۰ جدید ۱۰٦۱۲.

۱ـ در نسخه حاضر محدث است اما صواب محدب است و در نسخه مصحح مورخ ۸۱٦ (همان سال درگذشت مؤلف) نیز محدب آمده.

۲ـ این نسخه درص ۱٦۹ با شماره ٦۱۷۲ بنام شرح نیشابوری یاد شده دراینجا استدراکا وبصورت صحیح وکامل معرفی کردم.

مجموعهٔ ریاضی: **(فارسی)**

۱ـ استخراج و ترثلث قوس ازوترقوس (رساله‌در...)
(ص ۲ـ ۱۵ دفتر)

از ابوتراب‌بن احمد دانشمند ریاضی‌دان روزگار ناصرالدین شاه قاجار ومؤلف رساله شرح مقالهٔعاشره‌ازاصول هندسهٔ اقلیدس (شمارهٔ ۶۱۶۲/۱) و درگذشته پیش از ۱۲۸۳.

وی این رساله حاضر را درباب وتر ثلث قوس که جمعی از ارباب فن ازجمله‌خواجه‌نصیرطوسی(۱)از استخراج آن ازوترقوس بطور دقیق ابرازناتوانی کرده‌اندنگاشته‌است‌ونخست (پس‌ازدومقدمه) طریقه‌ای راکه غیاث‌الدین‌جمشید کاشانی برای استخراج این وتر ابداع والوغ بیک ازآن طریقه پیروی‌کرده و وتر دودرجه را از وتر شش درجه بیرون آورده و براین قاعده جدول جهیب زیج جدید را تحقیق وتصحیح کرده است ـ نقل میکندوسپس ببیان روش ابداعی خویش میپردازد.

دردیباچهٔاین رساله ازرسالهٔدیگرخود دردقایق علوم ریاضی یاد میکند که مشتمل‌بربرهانی‌ساختن‌اعمال‌وتصحیح‌جداول‌زیج‌وقانون‌رصدطول‌وعرض‌ستارگان وساختن‌آلات رصد، وقواعدکلی‌وجزئی‌استخراج‌وترهاوجیبها وجزاینهااست «و تا اکنون درحجاب اختفاء مستور بوده ».

درمقدمه یکم از برخی ازمؤلفات دانشمندان دوره اسلامی در شعب جبر ومقابله وحل معادلات وابداعات آنان با اشاره اجمالی بسیر تاریخی ومآخذ آنها سخن میگوید (۲)

۱ـ مؤلف عین سخن خواجه را دراین باب از تحریر مجسطی آورده است.

۱ـ میگوید « اول کسی‌که محتاج بـه استخراج صور معادلات غیر معروفه شد، ماهانی‌مهندس‌بوددرحل‌شکل ۴ مقاله۲ازکتاب کرهٔ فلک‌ارشمیدس » سپس به‌ترتیب از شرح کتاب‌کره و استوانه تألیف اوطرخیوس عسقلانی، از ابونصر عراق خوارزمی و ابوسهل بیژن‌بن رستم کوهی، ابوالوفاءِ بوزجانی ابوحامد صغانی نام آورده است.

درپایان رساله ازقانون سنجیدن اجزاء ترکیب اجسام مرکبه بدون تحلیل و تفکیک که آنرا میزان الحکمه نام داده‌اند و ازکسانی که در این باب تألیفی دارند، وی میگوید:

«در زمان ایاردن پادشاه صقالبه اکلیلی عظیم ... بجهت او آوردند . . . مرکب ازطلا ونقره .. خواست که مقدار وزن هریك ازطلا و نقره آنرا بداند واز شکستن آن اکراه ... مهندسان وارباب حیل را احضارکرد ... ارشمیدس مهندس استنباط طریق آن رانمود واین واقعه قبل از اسکندر بود ... مانالاوس چهارصد سال بعداز اسکندر درآن تأمل کرد وکلیه طرق حسابیه آن را استنباط ورساله‌ای نوشت ... درایام مأمون یوحنابن یوسف واحمدبن فضل مساح درآن نظر داشتند و درایام سامانیه محمدبن زکریا رازی رساله‌ای درآن نوشت ودر ایام دیالمه ابن‌العمید یاابوعلی بن‌سینا درآن تأمل‌کرد ودر ایام‌آل ناصر الدین ابوریحان بیرونی تصرفات درآن نمود ودر مبادی زمان سلاجقه عمر خیام تحقیقات درآن فن‌کرد وابوحاتم مظفربن اسماعیل اسفزاری سعیها در تسهیل عمل به‌آن‌نمودوبعضی اجزاء درآن زیادکردو تسمیهٔ آن‌به‌میزان الحکمه ازاوست ودر زمان سلطان سنجر شیخ جلیل عبدالرحمان خازن درآن نظرکرد وتصرفات نمود و رساله‌ای دراین باب نوشت و براهین آن و کیفیت صناعت وعمل به‌آن رابه تفصیل بیان‌کرد وخلاصهٔ اقوال سابقین را ... درآن آورد وقدری ازآن رساله در نزد حقیر موجود است(۱)» .

دردیباچه و پایان رساله از حاج میرزاآقاسی‌نام می‌برد .

دردانشگاه نسخه‌ای ازاین رساله است درضمن مجموعه‌ای به خط پسر مؤلف (باشرح مقاله عاشر اقلیدس ازهمین مؤلف دریك دفتراست) .

۱ ــ وی بعد ازاین میگوید: نسخه کامل رسالهٔ‌خازنی در کتابخانه یکی‌از فضلاء یزد موجود است .

فهرست دانشگاه :۸:۲۷۷ (ش۱۱/۱۷۵۲) فهرست‌حاضر : ۱۵۶

آغاز: بسمله چون دراین زمـان سعادت بنیان ... نظر به میل خاطر اقدس همایون شاهنشاه به‌اقتناء ذخایر صنوف کمالات ... اقل دعاگویان ... ابوتراب بن‌احمد... قواعدی بسیار ودقائقی بیشمار درعلوم ریاضیه ...

پایان: درجه ۳۸ دقیقه حـاصل شود چنانچه اول یافتم شکل این است . تمـ ت)دنبال کلام‌سخن‌پیداست‌ناتمام‌مانده درنسخه‌هانیست‌و«تمت»ازکاتب‌است) .

۲ ـ اختیارات علائیه (ص۱۶-۱۹۸دفتر)

ازامام فخرالدین محمدبن عمربن حسین رازی که بنام علاءبن تکش آتسز نوشته است دارای دومقاله ۱ ـ کلیات ۲ ـ جزئیات .

مقاله اول دارای نه‌فصل است بدین ترتیب .

۱ ـ درحـد(تعریف) اختیـار ۲ ـ درموضوع ومبادی اختیار ۳ـ ضروریات ٤ ـ مکملات ۵ ـ محذورات ٦ ـ فائده ۷ ـ در آنکس که اختیار ازبهر وی کنند ۸ ـ درآن کارکه اختیار ازبهر آن کنند ۹ ـ اختیار دروقت ضرورت .

درمقاله دوم «هشتاد ویك چیز از اختیارات که بدان حاجت بیشتر اوفتد» جداکرده (نخستین : گرمابه رفتن وهشتاد ویکمین : در وقت دعاکردن) از چند بازی نیزهمچون شطرنج دراختیارات آورده (مانندابن‌سینا دررساله‌حفظ‌الصحه). رازی دراین کتاب‌ازکوشیار، کندی، بطلیموس، والیس، ابوجعفر، عمربن‌فرخان، سگزی ، یعقوب قصرانی، محمد بن ایوب وازکتابهای آنان نقل‌کند وگوید«و آنچه ایشان ... بدون‌نظم‌وترتیب آورده بودند مرتب کرده وسخنهـایی که مکرر پنداشتم بینداختم» .

فهرست مجلس ٤۲ :۷۹ دانشگاه ش: ۳۰٦۳ بانکی‌پور۱۱ : ۵۹ سرگذشت وآثارفخررازی از مایل‌هروی : ۲٦٤-۲٦۵

آغاز: قال الاستاد ... فخرالدین محمدبن عمر .. رازی ادام‌الله علوه‌ثناء بی‌منتها مرحضرت کبریای خدای، راکه ذات‌او ازمناسبت‌زمان ومکان مبراست

پایان: وما این کتاب را بر اختیار دعـا .. وپسند یدگی ختم کردیم ایـزد تعالی برکات دعوات خیر مسلمانان برروح پادشاه عالم رساناد وآثار عدل را ازکافۀ مسلمانان قطع نگرداناد .

۳ ـ قوت وضعف کواکب (ص ۱۹۸ ـ ۲۳۰ دفتر) **(فارسی)**

ازقاسم‌بن محمدبن عبدالله حسینی

رجوع شودبه ذیل شماره ۶۱۲۰/۸ (ص ۱۱۰ همین فهرست)

[۶۲۵۰]

دفتریست به‌قلم نسخ و نستعلیق قرن ۱۳ . رساله شمارۀ ۲ (اختیارات علائیه) نستعلیق صالح فرزندکریم ومورخ ۱۲۲۹ ـ ه است رساله ۱ و ۳ . نسخ است ورقم کاتب وتاریخ ندارد .

قطع خشتی ۱۵×۲۱/۵ ج تیماج قهوه‌ای باعطف وحاشیه قرمز یك‌لا صفحات ۲۳۰ سطور۱۷ـ۱۸ کاغذ فرنگی شکری وآبی رنگ شماره ثبت قدیم ۲۷۹۹۵ جدید۱۰۶۰۲ .

عیون الحساب **(عربی)**

از محمد باقربن زین‌العابدین یزدی

دراین‌نسخه ذیلی که مؤلف براین کتاب نوشته ودرپایان نسخه شماره ۶۲۰۰ هست، وجود ندارد .

رجوع شود به نسخه شماره ۶۰۱۷۰ و ۱/۴۸ ۶ (صفحات ۸۰و۳۵ و ۲۱۷ همین فهرست .

[۶۲۵۱]

این‌نسخه بخط نسخ قرن ۱۱ یااواخر ۱۰ـه برگهای اول اثررطوبت کهن ولکه‌های چربی دارد عناوین بشنگرف .

قطع رقعی ۱۲×۱۹ ج‌تیماجی قرمز ضربی باترنج ونیم‌ترنج سوخت‌ومذهب‌صفحات : ۶۵۱ سطور ۱۳ کاغذ اصفهانی شماره ثبت قدیم ۲۲۶۳۴ جدید ۹۹۵۳

تقویم ۱۲۸۴ **(فارسی)**

براساس محاسبه زیج هندی محمد شاهی .

[۶۲۵۲]

نسخه خط‌نسخ‌نستعلیق بایك‌سرلوح وچندسرسوره‌رنگ‌آمیزی شده‌باقلم‌باآبی‌وقرمز.

قطع خشتی ۱۴/۵×۲۳/۵ ج تیماجی قرمز سجاف عطف حواشی مشکی صفحات ه ۳۰ کاغذ فرنگی شماره ثبت قدیم ۲۷۹۲۲ جدید ۱۰۵۰۰ .

مجموعهٔ ریاضی: **(عربی)**

۱- شرح اشکال التأسیس (ص ۲-۸۹ دفتر)

شرح قاضی زاده رومی (محمودبن موسی (م درنیمه قرن ۹-ه) بر رسالهٔ اشکال التأسیس شمس الدین محمد سمرقندی.

رجوع شود به دیل شمار ۱/۳۳۵۰ (ص ۱۱۷۰ ج ۱۰ فهرست)

۲- شرح آداب البحث (ص ۹۰-۱۸۳ دفتر)

ازمسعود شروانی بررساله آب سمرقندی.

رجوع شود بهرست مجلس ۱۰ : ۱۱۷۰

[۳۵۵۰]

دفتریست بخط شکسته نستعلیق مورخ ۸۶۳. رقم کاتب و تاریخ کتابت درپایان شماره نوشته و شمارهٔ ۱۲ را پایان ناقص است. درفاصله میان دورساله چند برگ سفید اضافی است. عناوین شنگرف. برخی ازصفحات محشی.

قطع رقعی ۱۷×۱۹ ج : مقوا بارو کش کاغذ قرمز صفحات ۱۸۲ سطور ۱۷ کاغذ : سمرقندی شماره ثبت قدیم ۷۸۱۳۲ جدید ۶۶۶۲.

تحفة الطلاب فی حل خلاصة الحساب **(عربی)**

شرح خلاصة الحساب شیخ بهائی، از عبدالرحمان بن عبدالله جلی. (گلی)

مؤلف در دیباچهٔ کتاب، خودرا بدینگونه شناسانده.

استاد عباس عزاوی در تاریخ علم الفلك فی العراق از این کتاب درضمن شروح خلاصه یاد کرده است. درذریعه شرحی خلاصه از عبدالرحمان بن ابی بکر یاد شده.

رجوع شود به ص ۸۷ همین فهرست

[۶۲۵۴]

نسخه ایست بقلم شیخ عبدالله بن احمد مورخ ۱۲۷۰ - ه. درحواشی صفحات، نوشته هایی با نشانهای مختلف هست. اشکال ریاضی در متن و حاشیه و عناوین شنگرف است.

قطع خشتی ۱۸×۲۲ ج مقوایی عطف و گوشه تیماجی قرمز صفحات ۲۲۹ (۱۱۵ گ) سطور ۱۵ کاغذ فرنگی ضخیم شمارهٔ ثبت قدیم ۷۸۱۳۱ جدید ۶۶۶۱.

مجموعهٔ ریاضی: (عربی)

۱ـ شرح ملخص (ص ۲ـ۱۰۲ دفتر)

از موسی بن محمد محمو قاضی زاده رومی بر ملخص محمود بن عمر چغمینی در هیئت .

رجوع شود ۱۹۱ همین فهرست) .

۲ ـ تحریر اقلیدس (ص ۱۰۴ـ۲۹۲) (عربی)

از خواجه نصیر الدین طوسی .

ص ۱۹، ۲۰، ۴۰، ۹۱، ۱۱۳، ۱۲۴، ۱۴۳، ۱۴۴ .. این فهرست) دیده‌شود .

در این نسخه ذیل کوتاه خواجه (برهان دو مقدمه‌ای بریکی از قضایای شکل ۱۵ از مقاله ۲ اصول اقلیدس) که بصورت جداگانه درپایان بیشتر نسخه‌های تحریر هست ، بصورت پیوسته به تحریر و دنبال آن نوشته شده (بخط همان کاتب)

[۶۲۵۵]

دفتریست بقلم نستعلیق محمود موسوی تونی مورخ ۱۲۷۹ ـ ۱۲۸۲ (در مدرسه فاضلیه مشهد رضوی) .

کاتب در ذیل هر دوشماره رقم دارد بالای برگ اول شمارهٔ ۲ را بریده‌اند شکل‌های شمارهٔ ۲ درحواشی (باقلم مشکی) ترسیم شده .

قطع وزیری ۱۵×۲۲ ج : تیماجی مشکی (بامقوای نازك) صفحات : ۲۹۲ (۱۴۶ گ) سطور : ۲۱ کاغذ فرنگی شمارهٔ ثبت قدیم ۲۳۶۴۷ جدید ۹۹۶۲ .

حیوة الحیوان (عربی)

از کمال الدین محمد بن موسی مصری دمیری (م ـ ۸۰۸)

مجلس ۲ : ۴۴۹ـ۴۵۰ و ۱۰ : ۱۳۹۸ و ۱۷ : ۱۲۸ کشف الظنون : ۱ : ۴۵۷ فهرست اوقاف بغداد : ۲۱۹ مجله معجم المطبوعات : ۸۸۸ مشار : ۳۲۳

[۶۲۵۶]

نسخه‌ایست بخط نسخ روشن و پاکیزه (شیوه کهن) مورخ ۸۸۵ از مجلد دوم که ظاهراً برای کتابخانه پادشاه یا بزرگی ساخته‌شده و پشت برگ اول آن تذهیبی دارد به‌شیوه عصر تیموری در بالای صفحه کتیبه‌ای مربع است که درمیان آن سه‌دائره بهم‌پیوسته (بصورت

سه‌حلقه درهم‌رفته) است‌وجمله «الجزءالثانی من‌حیوةالحیوان» باسفیدآب در زمینه طلادر آن‌نوشته. درپائین این‌صفحه دائره‌ای است‌مذهب ونقاشی شده‌بالاجورد ونام‌مؤلف دروسط آن‌باهمان قلم‌نوشته است .

درهمین صفحه چند تملك‌از نورالدین محمد مورخ ۱۰۳۱ و تملك علم‌الهدی فیض‌و فرهاد میرزا دیده میشود، درحواشی نسخه تعلیقاتی است باشنگرف‌که ظاهراً باهمان قلم نسخه‌است ونیزتعلیقاتی‌است‌تازه‌تر باقلم‌نستعلیق سیاه.درکناربرخی ازصفحات‌اثرتراشیدگی هست وپیداست قبلا نوشته یاتذهیبی‌بوده است عناوین باقلم درشت‌درمتن وحاشیه‌به‌شنگرف است برگ اول‌اندکی مندرس است. وبقیه برگها پاکیزه وسالم‌مانده است .

قطع‌وزیری ۲۶/۵/۱۸/۵ ج‌تیماجی قرمز صفحات ۴۴۹ (۲۲۵ گ) سطور ۲۵ کاغذ سمرقندی ضخیم‌شماره ثبت‌قدیم ۲۲۶۲۹ جدید۹۹۵۱

شرح‌الموجز **(عربی)**

شرح برهان الدین‌نفیس بن‌عوض‌کرمانی (م - ۸۴۱) برالموجز علاءالدین علی‌بن‌النفیس قرشی .

از پایان‌کتاب فهمیده میشودکه برهان‌الدین نفیس‌بن عوض به هنگامی‌که درکرمان اقامت داشته و این‌کتاب را درس میگفته بیشتر مطالب ایـن شرح را بصورت‌تعلیقات برالموجزبه شاگردان القاءکرده‌وپس‌ازآن درسمرقندآن‌تعلیقات رادراین‌کتاب‌جمع‌ومرتب‌آورده ودر۸۴۱ از تألیف‌آن فراغت یافته

مجلس ۲:۲۹۸دانشکده پزشکی:۲۵۳-۲۶۵نشریه مرکزی۳:۳۷۸مجله‌معهد المخطوطات٤:۳٤۵ذریعه١٤:۹۵ وفهرست حاضر ۵ و۱۸

آغاز: بسمله قال‌الشیخ الامام... علاءالدین علی‌بن ابی‌الحزم القرشی ... قدربت هذاالکتاب علی‌اربعة فنون‌الترتیب وضع‌کل‌شیء فی‌مرتبته

پایان: قلت وقدبلغنی ان‌قوماً اقتصر واعلیها وحدها فماتوا فی آخرالامر تم التألیف فی‌غرة ذی‌الحجه سنه احدی و اربعین وثمانمایه . . ببلدةالسمرقند وقدکنت املیت الحواشی علی کثیر من‌مواضع الکتاب بکرمان ..

وکانت بالعراق لنا لیال شرقناهن من ریب الزمان

جعلناهن تاریخ المعانی وعنوان المقاصد والامانی

عراق دل‌افروز باد ارجمند که آوازه فضل او شد بلند

از آن گل کزو تازه گردد نفس عرق ریزه در عراقست و بس

تمت کتابة الفن الرابع .. فی یوم الرابع والعشروق من ربیع .. سنه سبعین وتسعمایه فی بلدة الرشت . . لاستادی الفاصل ... مسیح الزمان جلال الدین بن نظام الدین .. علی یدالعبد .. آغامیر بن شیخ جعفر توبلی الاصل غفر .. ذنوبها وسائر المؤمنین والمومنات

[۶۲۵۷]

نسخه‌ایست به‌خط نستعلیق آغامیر بن شیخ جعفر توبلی‌الاصل مورخ ۹۸۹ (در رشت برای استادخود جلال بن نظام الدین نوشته) برگ اول وچندبرگ از فن ۲ و ۳ تازه‌است. در کنار صفحات نسخه منقولاتی ازشروح مختلف موجز و قانون ونیزازترویح الارواح وسائه مسیحی ، کامل [الصناعه] و شرح ایلاقی وشرح‌اسباب وازمولانا نعمةالله بخط کاتب نسخه وقلمهای دیگر نوشته‌شده . دربیشتربرگها آثار رطوبت دیده‌میشود.

قطع وزیری ۱۴×۲۵ ج تیماجی قرمزرنگ‌صفحات.. سطور ۲۸ کاغذ، دولت‌آبادی شماره ثبت قدیم ۳۵۶۰۰ جدید ۱۰۷۰۱

(فارسی)

تنبیهات المنجمین

از مولی مظفر گنابادی منجم .

رجوع شودبه ذیل شماره ۶۱۱۳ (ص ۱۰۳ همین‌فهرست)

[۶۲۵۸]

نسخه‌ایست به‌قلم نسخ محمد مورخ ۱۱۳۴ فهرست‌مطالب وفصلهای کتاب‌درآغاز برسه‌صفحه باقلم‌دیگرنوشته شده. این‌نسخه‌راتصحیح وسقطات متن‌رادرحواشی‌ضبط کرده‌اند. برگهای اول فهرست وصالی دارد . درپایان نسخه برچند برگ اضافی، ادعیه مختلف نقل شده .

قطع خشتی ۱۸/۵۰ × ۲۵/۵ ج گالینکور آن ، عطف وگوشه تیماج‌قرمز صفحات ۲۶۳ (۱۳۲ گ) سطور ۲۵ کاغذهندی شماره‌ثبت قدیم ۵۰۶۲۳ جدید ۹۰۵۴

(عربی)

قانون

از ابن‌سینا (شامل تمام ۵ کتاب‌قانون)

[۶۲۵۹]

نسخه‌ایست کهن بخط سید جمال بن.. کجراتی مورخ ۹۹۱. درحاشیه‌های نسخه اصلاحات وگاه نوشته‌های بدون نشان دیده میشود دربرگها آثاررطوبتی کهن ونیزسوراخهایی دیده

میشود که جانور آنرا بوجودآورده . کنار بیشتر برگها وصالی‌دار وپشت برگ اول تملك حاج سیدابوالحسن‌خان قندهاری وابولحسن بن حاج میرزاعلی دیده میشود .

قطع وزیری ... × ... ح تیماجی قرمز صفحات ۱۱۰۳ . سطور ... کاغذ هندی آثار مهره‌شدن شماه ثبت‌قدیم : ۱۸۳۲۸ . جدید ۹۷۳۵ .

زادالمسافرین **(فارسی)**

= تدبیرمسافرین از محمدمهدی بن علی نقی (فهرست‌حاضر :۱۹۳)

ونیز رجوع شود به‌فهرست مجلس ۲ : ۱۴۲:۶،۳۹۸ . ذریعه ۱۲: ۱۰ نجم‌آبادی (طبی‌چاپی) : ۴۴۱ پزشکی : ۳۰۰ نشریه ۳ : ۳۱۴ و ۳۹۷ فهرست‌نسخه‌های فارسی از منزوی۱ :۵۴۶ ـ ۵۴۷

[۶۲۶۰]

نسخه‌ایست به‌قلم نستعلیق محمدهادی‌بن میرزا احمدکازرونی شریف حسینی‌مورخ ۱۲۴۰ واو نسخه را حسب الاشاره میرزابن العابدین خان نوشته . کاتب درذیل نسخه زادالمسافرین دونسخه پزشکی افزوده یکی برای درمان بیماری‌کبد ، دیگر شربتی برای درمان تبهای‌گرم وانواع گرمی‌کبد هریك باسرآغاز جداگانه . نسخه‌نخستین را ازتجارب آقامحمدصادق خلف‌علامه‌شیخ‌محمدجعفر شیخ‌الاسلام‌سابق اصفهان ونسخه‌دوم‌ازمخترعات حکیم اشرف‌وحاجی حسین‌جراح وحکیم محمدباقر(پدرکاتب) وحکیم‌سبحان‌است.

قطع رقعی ۱۰×۱۵ ح تیماج قرمز یك لا صفحات: ۲۶۴ . سطور ۱۵ کاغذفرنگی شماره ثبت‌قدیم : ۵۰۷۱۲ . جدید: ۹۱۲۱ .

تحفه درطب **(فارسی)**

ازحکیم محمد مؤمن بن محمد زمان تنکابنی .

تنکابنی در دیباچه این کتاب میگوید در تهیه این‌کتاب ار یادداشت‌ها و تجربه‌های پدرش (که پزشك‌بوده) وگردآوری ومرتب نشد ه‌بوده، بهره‌برده و تجربیات خود ودیگر مأخذ طبی‌رابرآن افزود« وسپس مآخذ خودرایاد میکند و میگوید«فهرست‌اسامی آنها جهت اختصار در خارج دیباچه‌مرقوم است » و این فهرست مأخذدربیشتر نسخه‌ها (که من‌ده‌ام)نبوده مگر در آغاز این‌نسخه که‌با قلمی دیگر(تازه‌تر از قلم نسخه) موجود است .

اینك صورت اجمالی فهرست مآخذ تحفه‌حکیم مؤمن :

طب النبی، جامع ابن البیطار، ادویه مفرده ابن تلمیذ، جامع الادویه امین الدوله، تذکرة اولی الالباب شیخ داود انطاکی ـ شفاء الاسقام مشتمل برادویه واغذیه ـ مالایسع الطبیب مشهور بجامع بغدادی ـ منهاج درادویه مفرده ـ منهاج الدکان در ادویه مرکب ـ اختیارات ابن جلجل دراقسام طبیه ادویه ـ ترویح الارواح مشتمل برفنون طبیه ادویه ـ قانون ـ شرح قانون درادویه مفرده تألیف حکیم علی گیلانی ـ اختیارات بدیعی ـ حاوی الادویه ـ کامل الادویه ـ شامل هندی ـ شامل الادویه ابن زکریا ـ احجار تیفاسی ـ تنقیة السموم جالینوس درادویه سمیه وغیرها، ذخیره، منافع الحیوان ـ بحرالجواهر درادویه مفرده، حیواة الحیوان ـ خواص الحیوان ـ تذکرة الکحالین ـ جامع میرشریف الدین محمدبن یوسف نیشابوری ـ مختصرابریزی برفنون طبیه وادویه مفرده ـ حاوی کبیر ابن زکریا ـ من لایحضره الطبیب ابن زکریا شرح موجز مشتمل برفنون طبیه وادویه مفرده تألیف مولانا سدید ومولانا نفیسی ـ منقولات حنین بن اسحق درتحقیق اسامی ادویه ـ تفسیر لغات ادویه مفرده ـ ترجمه هندی وجنون ومعالجات وکلیات ادویه ـ جامع فیروز شاهی برفنون طبیه وتفسیر اسامی بلغت هندی ـ ترجمه بیست جوك هندی ـ ترجمه باهرهندی ـ ترجمه لوهندی ترجمه جوك هندی ـ تقویم الادویه ـ کناش بقراطی ـ کناش موسی بن شبار ـ کناش یوحنابن سرابیون ـ کناش ناصر ـ قرابادین بن جمیع ـ قرابادین ابن ابی صادق ـ قرابادین ثابت بن قره ـ خلاصة التجارب ـ قوش بن زکریا، مفتاح الطب ـ الارشاد ابن نمیر، جالینوس ـ مباحر جالینوس ـ بارود الذهب فی شرح المکتسب فی الصناعة ـ کناش شاهمیر ـ کناش بختیشوع و جبرئیل ولداو، نجیبیات سمرقندی ـ ملخص البیان ـ خواص الادویه ـ الذهب فی خواص العجب در علم صناعه، مرموزات جلدکی درصناعة ـ المعادن در صناعة ـ التجرید در صناعة ـ کامل الصناعة، کافی مشتمل برمعالجت بادویه مفرده ـ اسرار درصناعت وغیره.

[۶۲۶۱]

نسخه‌ایست به خط نسخ محمد حسین‌و (کاتب نسخه سابق) ازقرن ۱۲ ـ هـ

قطع خشتی ۱۸/۵ × ۲۴/۵ ج تیماج‌مشکی‌صفحات... کاغذهندی‌شماره ثبت قدیم ۳۳۱۱۱ جدید ۱۰۶۹۷ .

نهایةالادراك **(عربی)**

= برهان‌الادراك شرح‌تشریح الافلاك‌شیخ‌بهاءالدین عاملی ازمحمدکاظم (یا عبیدالکاظم) بن‌عبدالعلی آملی‌تنکابنی(در ذریعه: گیلانی)

ذریعه : ۱۴۸:۱۳

[۶۲۶۲]

نسخه‌ایست‌به‌قلم نستعلیق رضا در۱۰۳۲درمشهد(خراسان) نوشته‌شده درآغازنسخه چندیادداشت وچندقطعه شعرعربی وفارسی از ملاجلال ، حکیم گیلانی ، اسحاق طبیب گیلانی وحزاینها هست ، پس‌ازبرگ اول ، اندگی افتادگی‌دارد . رقم کاتب به‌قلم نسخ درگوشه مابین صفحه آخر و کنار آن مهری است کوچك که نقش آن‌راسیاه کرده‌انده

قطع رقعی ۱۱×۱۹/۵ ج تیماجی قهوه‌ای صفحات : ۲۷۷ و (۱۳ برگ) سطور: ۱۵ : کاغذ اصفهانی‌شکری نازك . شماره ثبت قدیم ۱۶۲۶۸. جدید ۹۶۱۷ .

مجموعه‌ریاضی:

۱ـ شرح ثمره (ص ۲ـ۸۰ دفتر) **(فارسی)**

تفسیر ثمرهٔ بطلمیوس‌ازخواجه نصیرطوسی .

درباره فهرست کلمه‌ها واختلاف‌نسخه‌هادرتعدادآنهارجوع شودبه‌فهرست مجلس ۱۰: ۱۳۱۰ ه ونیز ۲:۹۲و۱۰:۳۲۸بلوشه۲: ۵۱-۵۲دانشگاه۴: ۸۵۶-۸۵۷ قاهره ۱: ۹۱

نالینو : ۱۹۸و۲۱۹ .

۲ـ الاختیارات‌العلائیه‌فی‌الاختیارات السمائیه **(فارسی)**

(ص ۸۲ـ۸۶۸ دفتر)

ازامام فخرالدین محمدبن عمررازی . وی این رساله را برای علاءالدین ابوالمظفرتکش پسرایل ارسلان‌آتسز نوشته . نثررساله روان وشیرین وبشیوهٔ کهن است ورازی‌خود دردیباچه دربارهٔ مصادراین تألیف وترتیب وارزش وبرتری آن چنین گوید:

«درین‌معنی تصنیفی ساختن وسخنهای علما درآن پرداختن بلفظهای آسان‌و

عبارتهای نزدیك بـه خاطر، پس کتابهای استادان چون بطلیموس و والیس و ذیثوشیوس‌وابومعشربلخی وعمربن فرخان طبری و احمدبن عبدالجلیل بحزی و یعقوب‌بن علی قصرانی ومحمدبن ایوب حاسب طبری وکوشیاربن لبان‌گیلی و سهل‌بن بشررحمهم‌الله جمع‌کردم آنچه درکتابهای خود بی‌نظم‌وترتیب آورده‌بودند آنـرا مرتب‌کردم وهرکس که دراین علـم خوض‌کرده بود وکتابهای متقدمانرا مطالعت‌کرده باشد داندکه هیچ‌کتابی درین علم بدین مسندی ومخزنی [۱]نیست و کس نساخته است و این مجموع را بردیگرمجموعها فضیلت بسیار ... است و نام این‌کتاب را الاختیارات العلائیه فی‌الاختیارات السماویه نهـادم ... وایـن کتاب را بردومقالت نهادم مقالت نخستین درکلیات وآن نه فصل است».

رازی‌درفصل‌نخستین، پس‌ازنقل‌تعریف(حد)«اختیار»ازکوشیارگیلی، برآن خرده‌گیری‌کرده وآنرا جامع نمیداند و آنگاه دربارهٔ‌کوشیار‌گوید «بدانکه حـد چیزها گفتن‌کاری دشواراست وهیچ‌کس را این معنی مسلم نیست مگرکسانی را که علم منطق‌که قسطاس مستقیم است بتمامی حاصل‌کرده باشد وکوشیارهرچند که اورا ازعلمهای ریاضی اندك مایه نصیبی بوده لیکن ازعلم منطق نیـك خالی بوده است لاجرم درغلطها افتاده است و او درزیج خودکه اورا زیج جامع‌نام نهاده است بابی‌آورده است وآنرا جوامع علم‌الهیئة نام نهاده است ودرآن باب حد چیزهاکه علم هیئت نگاه دارندگفته است وبیشتراین حدهـا ناقص و معیوب است . ایزد تعالی توفیق بصواب کرامت‌کناد»

۱ـ این دوکلمه درنسخه با تفاوت بسیارآمده .

۱ـ رازی «اختیار» راکه ازشاخهای علم نجوم‌است خود بدینگونه تعریف میکند : «اختیارعبارت‌است ازگزیدن وقتی‌که اوبهترین اوقات باشدکه یافته شود ازآن‌وقت که موافق مقصود نبوددرآن‌مدت‌که‌آن وقت دروی طلب کنند» کاشفی که‌لوایح‌القمرخودرا براساس همین رساله رازی نگاشته، برتعریف رازی ایرادها داردوخود تعریف کوشیار را برگزیده و اعتراضات رازی‌رابرآن‌دفع میکند .

[۶۲۶۳]

دفتریست به‌خط نستعلیق‌مورخ ۸۵۲ . در پایان نسخه‌شماره۱ (شرح تذکرده با دیگر نسخه‌هااندکی متفاوت وبدون‌تردید دارای‌غلطاست

درپایان‌دفتر (از ص۱۶۹– ۱۷۲(چندبخش‌ازدو کتاب درنجوم مفاتیح‌النجوم‌و کتاب دیگر که نام آن‌یاد نشده) باخط کهن نزدیك‌به‌خط‌نسخ نقل‌شده . درآغاز فقره منقول از مفاتیح‌النجوم (درص ۱۷۲) چنین‌آمده .

«من مفاتیح‌النجوم جرم قمر نقرهٔ مسعداست (۱) وبزرگی‌وی چند دوثلث‌زمین‌است وپیش‌روی‌دارد و .. دوازده‌درجه ازهرطرفی نوردارد ..» آغاز این‌بخشهای اضافی(درص ۱۶۹) چنین‌است : چون کواکب درصدوهشتاد درجه‌که ازطرف اوج‌است)برپشت برگ اول نسخه‌ای‌است ازکتاب مسیحی‌وبریك برگ اضافی آغاز ، ابیاتی ازجنید ووحیدست‌در معما بنام کمال ، خواجه ، میرعلی وشهاب باقلم‌کهن نوشته است :

برخی ازاوراق دفتررطوبت‌دیده‌است.

پشت برگ‌آخر نوشته‌ای است ازعطاءالله‌ین افضل نظام لباسانی مورخ ۹۸۴ وچند یادداشت‌کهن دیگر

قطع رقعی۱۲×۱۶ج تیماج‌قرمزیك‌لا صفحات ۱۷۲ سطور۱۵ کاغذسمرقندی شکری شماره‌ثبت‌قدیم ۲۷۸۵۰ جدید۱۰۵۰۴

(عربی و فارسی)

مجموعهٔ پزشکی:

(عربی)

۱ـ الموجز (ص۲ـ۱۶۱)

ازعلاءالدین علی بن‌نفیس(قرشی‌همین‌فهرست :۵۶۱۷، ۱۹۶، ۲۰۴و۲۱۵)

۲ـ فوائدالادویه (ص۱۶۴ـ۱۶۵ دفتر)

(عربی)

دراین‌رساله داروهاازنظرمزاج (گرمی‌وسردی وخشکی‌وتری دردرجه‌های گوناگون) طبقه‌بندی درزیرهرعنوان، نام‌چنددارو یادشده بدون‌شرح وتفسیر .

آغاز: هذاکتاب فوائدالادویه‌بسمله‌الحمدلله‌رب‌العالمین... الادویه‌الحاره فی‌الدرجة الاولی، حنطه، بابونج، افسنتین .

پایان: الادویه الیابسه‌فی‌الرابعه، حدید، کندس...خردل والله‌اعلم‌بالصواب (پس‌ازاین نیزنام چنددارو دردوسطر افزوده شده)

۱ـ نسخه‌چنین‌است وصواب ظاهراً «مصعداست» باشد.

[۶۲۶۴]

دفتریست بخط نستعلیق روشن خلیل‌الله بن‌الانسی انصاری‌مورخ ۸۷۱ ـ ه بیشتر صفحات نیمهٔ اول الموجز حواشی متفرقه وبدون نشان دارد ودر اوائل فن ۴ در سراسر حواشی‌دوصفحه، فقراتی ازباب ۵ الحاوی‌نقل شده . درآغاز وانجام این دفتراوراقی است بانوشته‌های کهن همزمان نسخه یانزدیك‌آن وفهرست‌آنها به‌ترتیب یاد میگردد :

ـ درآغاز دفتر : نسخهٔ منظوم معجون ازابن‌سینا (سه‌بیت) ودورباعی .

ـ نقل‌ازکناش فاخر ـ نسخه برای‌درمان رعشه بدن .

ـ معجون برشعثا ـ (منظومه پنج بیتی) .

ـ نسخه منظوم قولنج (۷بیت)آغاز :

سفر جلی که بود مسهل ای حکیم زمان

ز بهر راحت قولنجیان مهیا کن

ـ منظومه در ادویه مسهله آغاز :

اسطو خـودوس و افسنتین و بوزیدان

سناء مکی و حب النبل و ماهیزه ورسال

ـ منازل‌عمربه ترتیب (منظومه ۴ بیت)

ـمنظومه‌ای‌ازکمال‌الدین‌حسین

ـ منقولاتی به‌نثرونظم ازجامی وافلاطون وبدون‌نام

ـ سخنان ازسعدالدین حموئی بفارسی وعلاء الدوله سمنانی‌وچند حدیث نبوی

ـ رؤیای‌ازعلم‌الدین‌ادریس‌یمنی واشعاری‌ازفخررازی

ـ نسخه(منظوم)برشعثا (نسخه‌ای دیگر) آغاز:

ـ ای که داری‌هوس ساختن برشعثا گوش‌بگشا بشنو کیفیت‌این معجون

ـچند نسخه دیگربه فارسی‌وعربی

ـتشریح‌چشم (طبقات‌چشم)

درعنوان آمده: فی تشریح العین للمولی الفاضل ... نجیب‌الدین السمرقندی اعلم ان‌العین مرکبة من‌سبع طبقات .

درپایان این بخش چنین آمده: ومنفعة الرطوبة البیضیه ترطیب الجلیدیه لیبقی علی صفائها تمت‌کتاب تشریح العین.درذیل این بخش تصویر چشم وطبقات و مجرای آن رسم شده (باچندرنگ) وطبقات باخط نشان‌داده‌شده.درحواشی‌این بخش نیـز منقولاتی از کامل (درباره‌چشم) وبالای تصویر یك رباعی ازخواجهٔ‌طوسی (درطبقات هفتگانه‌چشم) نقل شده

ـمثنوی‌ازحکیم الدین درتوصیف غریزه ومزاج . آغاز :

اجناس دلیلها کز ایشان معلوم شود مزاج انسان

بی‌صحت وبی سقم نباشد ده گیر که بیش و کم نباشد

ـ نسخه ترکیبی (مفرح قلب) ازقطب الدین جنیلگی طبیب
ـ معجون لؤلؤ (مقوی باه)
ـ معجون منظوم ازابن‌سینا (مقوای باه)

ـ درذیل صفحه آخر الموجز وقف‌نامه نسخه بامهر بزرگ ومدور واقف که نام واقف درآن چنین است «فقیرعفوالله جمالاعلیا» وتاریخ هردو ۱۰۵۶ ـ ه است دیده میشود . در این وقف‌نامه که به خط واقف است، تصریح شده که «استفاده ازاین نسخه خاص تحصیل کنندگان فقه وحدیث است نه دانش آموزان حکمت وفلسفه وتنجیم». مهرمزبوردراین صفحه اول دفتر نیزدیده میشود .

پس ازپایان رساله «فوائدادویه» نیزاین نوشته‌ها باهمان قلم کهن دیده‌میشود :
ـ تفسیر اسامی اوزان ومقادیر متداول درقانون وچندمنظومه .
ـ بخشهائی درحکمت اخلاق نقل ازاخلاق ناصری وجزآن (درچند صفحه) .
ـ قطعات وابیات گوناگون درپندو اندرز عربی وفارسی (چند صفحه) .
ـ منظومه درحفظ صحت (عربی) ازابن‌سینا .

آغاز :

توق اذا ستطعمت ادخـال مطعم	علی مطعم مـن قبل فعل المهاضم

پایان :

وکن مستحما کل یومین مرة	وحافظ علی ذات‌العلاج و داوم
فان بها اوصی الطبیب تیـاذق	ابوالفضل نوشروان ملك الاعاجم

ـ کلمات کوتاه پزشکی ازبقراط ودیگران به نقل ازجامع کیشی ومنهاج وجزآن .
قطع رقعی ۱۳×۱۹ ج : تیماجی قرمزمندرس صفحات(با اضافات اول وآخر دفتـر) ۳۵۶ (۱۷۸ گ) . سطور :۱۵ کاغذ : ترکی شکری : شماره ثبت قدیم : ۲۲۳۶۷ . جدید : ۹۷۶۸ .

الموجز **(عربی)**
ازعلاءالدین علی‌بن ابی‌الحزم قرشی .

[٦٢٦٥]

نسخه‌ایست به خط نسخ محمد افضل مورخ ۷۴۴ دارای حواشی بسیار بـه‌نقل از شرح قرشی برقانون وجزآن (بدون نشان) درآغازنسخه چند صفحه درفوائد و تعریفات علم طب نقل ازفارابی وشیخ‌الرئیس ودیگران . دربیشتر برگها اثررطوبتی کهن دیده‌میشود گواهی مقابله‌وتصحیح نسخه بدست عطاءالله‌بن محمدبن عبدالعزیزیکباردر۷۱۴ وباردیگر در۷۷۲ ونیز گواهی قرائت نسخه در۷۶۵ درذیل رقم کاتب نوشته است . پشت این برگ نیزچند یادداشت با چند قلم هست .

قطع رقعی : ۱۴×۱۹ ج : تیماجی سیاه . صفحات : ۳۰۷ (۱۵۴ گ) سطور : ۱۹
کاغذ ترکی . شمارهٔ ثبت قدیم : ۱۴۲۶۲ جدید : ۲۹۷۶ .

مجموعهٔ ریاضی

۱ ـ الاختیارات العلائیه (۲ـ۵۹ دفتر) **(فارسی)**

ازامام فخرالدین محمدعمررازی .

رجوع شود بـه‌ذیل‌نسخهٔشمارهٔ۲/۶۲۵۰ ونسخه‌شماره۲/۶۲۶۳ (ص۲۳۳ و۲۳۱ ممین فهرست) .

۲ ـ قبله‌نما (ص ۶۱ـ۹۳)

ازقاسم علی قائنی (مؤلف مطلع‌الهیلاج واسطرلاب شماره ۴و۵همین‌دفتر) وی‌این‌رساله‌رادرشناساندن‌وتشریح‌قبله‌نماوروشن ساختن روش‌استفاده‌از آن ونیز‌تشخیص‌بلادی که‌بااین‌وسیله(قبله‌نما)قبله‌رامیتوان‌شناخت‌وبلادی که‌شناختن‌قبله آنهافقط بوسیله‌جام جهان‌نماـ اسطرلاب‌ـ میسراست‌وی‌میگوید «ازبرای شناختن قبله طـرق کثیره ذکرشده است آنچنانکه بعضی از آنهـا دراین رسالـه مذکور گردد مثل دائـرهٔ هنـدی و آلـهٔ اسطرلاب و امـا کسی از بـرای آلت قبله‌نماکه چه بایدکرد کسی‌چیزی نگفته واگرگفته بما نرسیده پس‌ازبرای دانستن سمت قبله ازقبله‌نماکه چه‌بایدکرد طریقه‌ای مذکور میگردد اما اولابباید دانست که‌قبله‌نما آلتی‌است ازطلایانقره‌یابرنج»

درحاشیهٔ‌صفحهٔ آخر روش‌استفاده ازقبله‌نما برای تعیین‌ساعات گـذشته و آینده روز وتشخیص‌ظهر ، باقلم‌دیگر نوشته‌شده وگویاازقاینی است. در دیگـر صفحات نیز حاشیه‌هایی باهمین‌خط‌دیده‌میشود .

گورکیس عواد (الاسطرلاب): .. عزاوی اعلم‌الفلك‌فی‌العراق): .فهرست سپهسالار ۳ : ..

ذریعه ۱۷ : .. منزوی (نسخ‌خطی) ۱: بهارستان: ...

آغاز: حمد نامعدود وشکر نامحدود مرواجب‌الوجودی‌را ...امابعد چون بخاطراین شکسته‌احوال .. قاسم‌علی قاینی رسید.

پایان: واسامی بلدان درپشت‌قبله‌نمابواسطه این نمودیم وآنچه به‌خاطراین فقیر رسیددراین‌مقام‌این بود

۲- سمت‌قبله (ص۹۳ دفتر)

تعلیقه یاذیلی‌است بررسالهٔ قبله‌نما ، دربیان«طریقه دیگر درمعرفت سمت قبله» پس ازاین عنوان چنین آمده : آنچنان‌بودکه آلتی‌سازند بشکل دائره یاربع دائرهٔ وبرآن دائره تمام‌یاربع دائره‌بکشند .

۳- مطلع‌الهیلاج(ص - دفتر)

ازقاسم‌علی‌قاینی شاگرد محمد باقربن زین‌العابدین یزدی و(مؤلف رساله قبله‌نما(۱/۶۲۶۶)

وی این رساله‌را درمسائل اسطرلاب (به‌گفته‌خودواجام‌جهان‌نما) تألیف کرده ودردیباچه ازمولی‌عبدالعلی بیرجندی یادمیکند.درپایان‌رساله جدولی ساخته برای نشان‌دادن‌اطوال‌ثوابت‌دراول‌سال ضیج(۸۱۲بعلاوه کرج-۲۲۳- = ۱۰۳۵) ودرصدرجدول‌نوشته«اطوال کواکب‌الثوابت فی‌اول السنةضیج بزیادة‌کرج »

این‌رساله دارای یك‌مقدمه است (درتعریف صفحه اسطرلاب) وبیست‌باب:
۱- ارتفاع آفتاب ۲- استخراج تقویم آفتاب ۳- معرفت قوس‌النهاروقوس‌اللیل ٤- معرفت طالع وقت از ارتفاع ۵- ارتفاع آفتاب اثرکواکب از طالع وقت ٦- طالع‌تحویل‌سال عالم۷- عمل‌کردن‌خطوط‌ساعات ۸- تقویم قمروخمسهٔ‌متحیره ۹- استقامت و اقامت ورجعت‌کواکب متحیره ۱۰- میل آفتاب ۱۱- مراکزخانها ۱۲ ساعات‌صبح‌وشفق ۱۳- سمت ارتفاع ١٤- مطالع البروج ۱۵- سعه مشرق از زورقی ازاسطرلاب(زورقی)١٦- عرض‌بلادازززورقی ۱۷-ارتفاع‌قطب‌قلب‌البروج ۱۸-ظل‌ارتفاع ۱۹-اوقات‌نماز ۲۰- بالای اشخاص‌مرتفع‌وپهنای‌رودهاازززورقی .

فهرست‌نسخه‌های فارسی از منزوی ۱ :..

آغاز: بسمله سبحانك اللهم یا فاطرالسماوات العظیم .

بیا ای آسمان سنج رصد بند نگاهی کن به خرج عقل پیوند

...وآن مسمی گشت بمطلع الهیلاج...یك مقدمه وبیست باب وخاتمه .

پایان: دراین جدول آوردیم والله الموفق‌فی کل حال که به‌اتمام رسید این رساله‌درمشهدمقدس‌ثامن‌الائمه(ع)درمدرسه پایین‌پای آنحضرت ... سنه ۱۰۹۲ .

۴ـ مطالع‌الحکم (ص .. ـ دفتر)

از قاسم علی‌قاینی‌در معرفت اوقات نماز ازصفحه‌ای‌که خود اوساخته و آنرا لوح الانوار نام نهاده .

مطلع‌الحکم‌ایام‌لوح الانواردریك مقدمه وچهارده‌باب وخاتمه . درمقدمه (که در تعریف صفحه لوح الانوار) صورت آن لوح را رسم کرده .

درباب ۷، ازرساله خود در صنعت اسطرلاب یاد میکند .

آغاز: بسمله سپاسی و ستایش حکیمی‌راکه در میل اول‌چندین هزار مدار مصور گردانید ... اما بعد این رساله‌ایست مسمی‌بمطالع الحکم درمعرفت‌اوقات صلوة وسمت قبله‌وساعات‌ودقایق زمانی وغیره‌که تألیف کردحقیر فقیرقاسم علی قاینی‌از صفحه‌ایکه اختراع کرده بود مسمی به‌لوح الانوار .

پایان: جدول با اسامی و ارقام مذکور این است [سپس جدولی کوچك دارای سه خانه طولی بعرض صفحه برای بیان نیك‌وبدومیانه] .

باتمام رسید این رساله درمشهد مقدس ثامن اثناعشردرمسجد جامع درروز دوشنبه بیست ویکم شهر رجب ۱۰۹۳ .

[٦٢٦٦]

دفتریست بخط نستعیق ونسخ قرن۱۱ـه . شماره یکم نستعلیق محمد امین‌بن‌محمد تقی‌حسنی مورخ ۱۰۵۷ شماره دوم نسخ وبقیه نستعلیق وباقلمهای دیگراست.

قطع‌رقعی۱۳ × ۱۹ ج تیماج قرمزیك‌لا باآستر کاغذی گلدارصفحات۹۳ سطور۱۵ـ۱۷ کاغذ اصفهانی شکری شماره ثبت قدیم ۱۴۱۹۹ جدید ۷۱۴۵ .

مجموعه ریاضی: (فارسی وعربی)

شامل دورساله ریاضی .

۱ـ هیئت ص۲ـ۶۲ دفتر) (فارسی)

از مولی علی قوشجی .

مجلس۶: ۱۱٤ و۱۳۳،۹:٤۲٤و۱۰: ۳۳۱ و۹۰۹ مشار: ۱۶۶۹

۲ـ خلاصة الحساب (ص۶۶ـ۱٤۸دفتر) (عربی)

از شیخ بهاءالدین عاملی .

[۶۲۶۷]

دفتریست بقلم شکسته نستعلیق مورخ ۱۲۲۰ . برگهای وسط شماره یکم (هیئت فارسی) نامرتب است وابواب ووصول پس وپیش شده و شماره دوم اندکی از پایان خاتمه را نداردبین دوشماره چندبرگ سفید است ونیزیکی ازآنها ، یادداشتی نجومی بقلم کاتب نسخه پچلیپا نوشته شده .

قطع رقعی۱۴×۲۱ج تیماجی قرمزصفحات ۱۴۸(۷۴ گ)سطور:۱۳ کاغذ فرنگی‌سفید شماره ثبت قدیم ۵۰۶۶۵ جدید ۹۰۷۴ .

قانون (عربی)

از ابن سینا شیخ الرئیس .

[۶۲۶۸]

نسخه‌ایست‌بخط نسخ بقلم‌نستعلیق‌مورخ۷۵۳وکاتب آنرادردارالشفاء علایی‌خوارزم بپایان رسانیده . درکنار رقم کاتب گواهی قرائت نسخه در۷۵۳ ونوشتهٔ دیگر با همین‌خط حاکی ازمقابله نسخه با نسخه‌ای مقابله شده باخط شیخ الرئیس، دیده میشود درکنار همه صفحات حواشی‌پرودرهم بخط نسخ با قلم ریزتر (بدون نشان‌وگاه بانشان شروح قانون) نوشته شده وهمچنین بر برگهای کوچکتروالصاق شده‌دربین برگهای نسخه چند برگ‌آغاز که فهرست کلی کتاب وفهرست تفصیلی کتاب اول برآن بقلم دیگر نوشته حاشیه ندارد . دیباچه تا اول‌فهرست‌ازنسخه‌افتاده کنارچند برگ‌آخروصالی‌شده‌ویامندرس است وقسمتهایی ازنوشته‌هاحاشیه‌هاازبین‌رفته.اینك بریك برگ‌اضافی درپایان نسخه‌یادداشتی‌است پزشکی بخطی سستندبقلم نسخه. درپشت‌این برگ‌اضافی‌چندیادداشت کهن‌وازجمله‌دویادداشت‌مورخ ۸۸۲ و۸۷۷ودرذیل صفحه آخرنسخه تملك مورخ۹۳۳وتملکی دیگردیده میشودکه نام نویسنده آنها را پاك کرده‌اند .

قطع رحلی ۱۸×۱۹ج تیماجی قهوه‌ای ضربی صفحات ۵۶۶ (۲۸۱ گ) سطور۱۹ کاغذ چینی شماره ثبت قدیم ۱۶۳۷۰ جدید۹۶۵۹.

رساله کحالی **(فارسی)**

امراض چشم از یکی‌ازپزشکان‌عصرناصری که «حسب‌الامر» ساخته است پس ازدیباچه، کیفیت ابصاروحفظ‌صحت چشم ودواهای حافظ صحت و مقوی‌چشم وسپس بیماریهای‌طبقه‌هاوبعدبیماریهای‌مطلق‌عنوان‌شده‌بدینگونه که‌واژه عربی بیماریهایی را درعنوان‌آورده وپس ازترجمه لغوی آن به توصیف پزشکی آن میپردازد.

آغاز: بنام نامی خالق طبیعت شرافت هرعلمی بشرافت موضوع آنست.

پایان: تمام شد امراض چشم بقدروسع درجامعیت این‌نسخه علاوه برلغات عربیه مصطلحه درامراض چشم حسب الامر کوشش نمودم امید است مورد قبول واقع شود

[۶۲۶۹]

نسخه‌ایست بخط نسخ قرن ۱۴ تا اوائل ۱۳ . نیم آخر نسخه سفید مانده در بیشتر صفحات نیزقسمتهایی سفید گذارده شده . پشت برگ اضافی آغازنسخه نام «رساله کحالی» با خط نسخه نوشته شده .

قطع رقعی ۱۱/۵×۱۸/۵ ج گالینگورسرمه‌ای باعطف و گوشه تیماج قرمز صفحات (نوشته) ۸۰ سطور ۱۵ مختلف کاغذ فرنگی‌ضخیم خوب شماره‌ثبت‌قدیم ۵۰۷۸۹ جدید ۹۱۷۸ .

مجموعهٔ پزشکی: **(فارسی)**

۱- اختیارات بدیعی (ص ۲-۴۵۹ دفتر)

از حاج زین‌العطار علی‌بن حسین انصاری .

این کتاب دارای دومقاله برای بانو شاهزاده بدیع الجمال تألیف شده.

مقالهٔ اول ـ در ادویه مفرده و اسامی بلغت هرطایقه .

مقالهٔ دوم ـ درمرکبات .

نسخهٔ حاضر مقاله اول است تا زیبق .

رجوع به‌فهرست حاضر: ۱۰۴و۱۴۷و۱۷۴

۲ـ ترجمهٔ الرحمه فی‌الطب والحکمه (ص٤٦٦-٦١٧ دفتر) .

ـ شفاء الامه = ترجمهٔ الرحمه فی الطب .

کتابی به این نام (درطب) به احمدبن محمد بدیعی وبه سیوطی وبه محمد بن علی‌ابراهیم مهجی مقری یمنی صنوبری یا صنبری یا صبیری (۱) وبمحمدبن ابراهیم مهدوی یمنی ، منسوب گشته وتا این زمان‌برای‌نگارنده‌مسلم‌نیست که‌چند تألیف‌بااین‌نام باشد وهریك ازاین دانشمندان‌کتابی جداگـانه بنام «الرحمه ...» نوشته بـاشند خاصه آنکه هرچه تتبع کـردم(تاآنجاکه برای ضعیفی همچون من میسراست) درشمار مؤلفات بدلیسی اثر پزشکی نیافتم و علاوه اینکه در کشف الظنون و تـاریخ ادبیات بـروکلمان تنها یك‌کتاب بدین نام و آنهم از صنوبری یاد شده .

در۱۳۰۰ و۱۳۰٤ـ هکتابی بنام «مختصر کتاب الرحمه فی الطب والحکمه» ازمهدی‌بن ابراهیم صنوبری بچاپ رسیده (۲) و در۱۳۱۱ بنام الرحمه فی‌الطب ، ویوسف الیان‌سرکیس‌خودنسخه‌ای‌کهن‌ازهمین‌کتاب (مطابق‌چاپ‌شده در۱۳۱۱) دیده‌که در آغاز آن نوشته «تألیف شیخ الاطباءِ جمال‌الدین محمدبن ابراهیم مهدوی‌یمنی» .

برای تشخیص حقیقت باید نسخه‌های مختلف ، بایکدیگر و بانسخ چاپ شده سنجیده شودودرهرحال‌کتاب حاضرترجمه‌همین‌متن‌است‌که در۱۳۱۱درمصر در (مطبعه شرقیه قاهره) (بانسبت به مهدی صبیری) بچاپ رسیده ودارای‌پنج‌باب است و نوشته صدر نسخه ما (که ترجمه‌کتاب‌الطب‌والرحمه امام ابوحامدغزالی است)بدون تردیدنادرست‌است‌واینك فهرست بابهای‌کتاب‌حاضر(که کاملامطابق بافهرست ابواب متن عربی است‌که درکشف‌الظنون و فهرست‌دانشگاه‌نقل‌شده):

۱ـ صلاح‌الدین المنجد صبیری را درست میداند وصنوبری را نادرست .

۲ـ اختصارکننده صنوبری است .

باب اول درعلم طبیعت (درنسخه طبیعی) یعنی سرشت مزاج .

باب دوم بیان .. طبیعت طعامها ودوایها .

باب سوم آنچه نیکو باشدبرای‌بدن درحال‌صحت .

باب‌چهارم ـ بیماریهای خاص هرعضوازسرتاپا.

باب‌پنجم ـ درعلاج نمودن بیماریهایی‌که عام باشد در بدن و ازجای‌خود بجای دیگر بگردد .

درباب سوم تدبیراتی بـرای حفظ صحت یادشده و درتدبیر نهم که در عارضهای نفسانی است سخنهایی ازحضرت‌علی(ع) آمده .

ازاین ترجمهٔ فارسی تااین زمان نسخه‌ای دیگر نمی‌شناسم ودر بارهٔ‌کتاب الترجمه فی‌الطب رجوع شود به :

تاریخ‌ادبیات‌عرب‌ازبروکلمان‌ذیل ۲ : ۱۸۹فهرست‌دانشگاه۱۳ : ۳۲۱۷ (ش ۴۲۵۵) نشریه مرکزی ۳: ۳۴۷ فهرست‌پزشکی : ۱۵۷ چستربیتی۵ : ۴۲ـ ۴۳ مجلهٔ معهدالمخطوطات۵ : ۲۹۰ و ۳۰۸ و ۳۱۲ اکتفاءالقنوع :۲۲۶ و ۲۲۸ و۳۲۶ معجم‌المطبوعات: ۱۰۸۰کشف‌الظنون: اوقاف بغداد ۱ : ۲۱۵

آغاز : بسمله بدان ایدك‌الله این‌کتاب مشتمل بر پنج باب است ...

باب‌اول دربیان علم‌طبیعی‌وآنچه‌وضع نموده‌است‌خدای...این‌محتاج‌ترین بابها و بزرگترین انسان است از جهت فایده‌برای‌کسیکه‌طالب این‌علم‌باشد

پایان: برقضیب‌بمالدقوت‌باه رابیفزاید مجرب است قدتمت‌الکتاب‌بعون‌الله الملك‌الوهاب وقدفرغ من تسویده‌الحقیر...السلمان‌التومکجی‌بن...حاج محمد علی‌بن حاج میرزامحمد امین‌بن میرزامحمد عبدالکریم المراغلی .. .سنهٔ۱۲۴۷.

[۶۲۷۰]

دفتریست بخط سلمان تومکجی‌سورخ۱۲۴۷درپایان‌دفتر یك‌برگ‌اضافی‌است وبرروی آن باقلمی‌شبیه بقلم نسخه چندروایت و داستان‌نقل‌شده . شمارهٔ یکم‌ناقص‌است ودردیباچه شمارهٔ۲ فهرست بابهانادرست است وسوضوع باب‌چهارم یادنشده وبجای آن باب پنجم با عنوان چهارم‌آمده .

قطع خشتی ج : گالینکور مشکی‌عطف‌و گوشه تیماج مشکی‌صفحات ۶۱۶سطور۱۴
کاغذ : فرنگی سفید شمارهٔ ثبت‌قدیم ۵۰۷۶۸ جدید۹۱۶۲۲

مجموعهٔ پزشکی **(عربی وفارسی)**

شامل چندرساله وبخشهای پزشکی .

۱- دلائل‌الموت (ص۱-۴ دفتر) **(عربی)**

= قبریه کلمات‌طبی‌منسوب به‌ابقراط ۲۵ «کلمه» درعلائم‌موت‌نقل‌وتفسیر یحیی‌بن بطریق(۱) و در مقدمه آن نوشته که آنرا درگور اویافتند .

نسخه‌های این‌گفتار ازنظرمقدمه مختلف است‌وبرخی ازآنها مقدمه ندارد وبرخی دارای مقدمه‌ای است‌به‌فارسی .

فهرست کتابخانه ملی‌پاریس برلین (اهلوارث) ۶۲۲۸ تاریخ‌علوم‌عقلی‌دکتر صفا : ۳۳۲ - ۳۳۳

آغاز : الحمدلله رب‌العالمین .. اما بعد فهذه‌الکلمات‌منسوبه‌الی‌الفیلسوف الکامل ... ابقراط‌الحکیم فی‌علامات‌الموت .. من‌تفسیر یحیی‌بن بطریق قال‌بلغنا لماحضرت‌الوفاة ابقراط .. وهی خمسة وعشرون کلمة‌الاولی اذا کان فی‌وجه - المریض ورم ..

پایان: وآیة ذلك انه یعرض له بدومرضه شهوةالحلواء شدیده .

۲-العلامات‌الجیده والردیه (ص۵-۱۰ دفتر) **(عربی)**

علائم نیك وبد در بیمار (خوب شدن ونشدن) گزیده از الحاوی محمدبن زکریای‌رازی . (دیده‌شو دعلامات‌الموت: ۴۹۰ فهرست حاضر)

آغاز : بسمله و ینبغی ان اراد احکام تدبیرالمرض الحادث

پایان: هذه‌الکلمات نقل‌من حاوی‌الکبیر لمحمدبن زکریا .

۱- ترجمه‌آن ازلاتین‌منسوب‌است‌به‌ابن‌طریق‌مانندترجمه تریاق‌جالینوس‌وسماءوعالم ارسطواماآشنائی‌او به‌یونانی‌یالاتین مسلم‌نیست(الدومیلی‌علم‌عندالعرب(ترجمه‌عربی):۱۳۷)

۳ـ لوح زندگی و مرگ (ص ۱۱ دفتر) **(فارسی)**

جداولی است با شرح و بیان برای دانستن مدت مرگ و زندگی بیمار و استخراج از نام بیمار و روز آغاز بیماری او.

۴ـ جدول نیك و بد (ص ۱۲ دفتر) **(فارسی)**

فال یا استخاره‌ایست بنقل از حضرت علی (ع) برای دریافتن خیر و شر کاری بهنگام آغاز در آن کار «از روز نوروز تا آن روز حساب میکنند ولی شش ولی ولی شش از آن طرح میکنند.»

۵ ـ احکام غالب و مغلوب (ص ۱۳ـ۱۴ دفتر) **(فارسی)**

قاعده‌ایست منسوب ارسطو برای شناختن غالب و مغلوب.

رجوع شود به ص فهرست ۱۰:

۶ ـ فالنامه (ص ۱۵ دفتر) **(فارسی)**

منسوب بخواجه نصیرطوسی بااستفاده ازحروف و اعداد.

۷ـ دعاء وبا و طاعون (ص ۱۶ـ۱۷ دفتر) **(عربی)**

ابن حجر عسقلانی رساله دارد درباب طاعون.

۸ ـ بازی انگشتر (ص ۱۸ دفتر) **(فارسی)**

چندنسخه از بازی انگشتر یابی است و در آن طرح اعداد و پاره‌ای از اعمال حسابی بکار گرفته میشود.

۹ ـ اصناف مردم (ص ۱۹ دفتر) **(فارسی)**

گفتاریست منسوب به حکیم خاقانی دربیان صفات خاصه مردم هرسرزمین

۱۰ـ ترجمهٔ طب الرضا (ص ۲۲ـ۴۹ دفتر) **(فارسی)**

= ترجمه رسالهٔ ذهبیه از ملانورالدین محمد اصفهانی.

آغاز : بسمله، این رساله‌ایست در معرفت و حفظ صحت و شناختن علت و

تدبیر وعلاج آن و آنچه مؤثراست دربدن... مقدمه... مأمون‌عباسی باجمعی از فضلا‌نشسته ..

پایان: وپشیمانی‌سودی نداشته‌باشد.

این‌ترجمه مطابق شمارهٔ ۱۰۳۸/۵۰ دانشگاه است که درفهرست(۴ : ۷۳۵) بدون شناسائی مؤلف یادشده .

۱۱- ترجمه برءالساعه (ص۵۰-۵۹دفتر)

ازمیرزا احمد طبیب‌تنکابنی .

دارای ۲۴باب (ازصداع ـ اعیاء) .فهرست نسخه‌ها ازمنزوی۱ : ...

آغاز : چنین‌گوید فاضل وفیلسوف کامل فاضل محمدبن زکریا که روزی بخدمت ابوالقاسم‌بن عبدالله که یکی از وزراء عصربوده نشسته بودم و سخن در طب میگذشت .

پایان: و درحال‌ماندگی وتعب زایل‌گردد .

۱۲-سود وزیان خوردنیها ونوشیدنیها (ص۵۹ - ۷۵دفتر) **(فارسی)**

از امین‌الدین اوتاجی درکیفیت و منافع ومضار بعضی ا مأکولات وغیره و آنرابرای ارغون خان نگاشته است . ونسخه حاضرهمان رساله است که کسی انتحال ودیباچه‌اش‌رابنام ناصرالدین شاه کرده است

این‌رساله‌هریك‌ازخواص‌ومضار..رابانشانی‌خاص‌وباکمال اختصاریادودر دیباچه‌فهرست علائم را بیان میدارد .

نسخه رساله بصورت اصل در دانشگاه (۲۵۹۶/۱۳) موجوداست .

آغاز : بسمله چون حکم‌پادشاه‌جهان ... نفاذیافت که‌بنده کمترین‌امین‌الدین اوتاجی درهرگونه از انواع حکمت دفترها ساخته عرضه دارد واجب دید این مختصررا ساختن درخاصیت وطبیعت ومنفعت‌ومضرت ودفع مضرت .

پایان: دض (نشان دفع‌مضرت) حلوای شکری تم‌الکتاب .

۱۳- توالدوتناسل (ص۷٦-۱۲۵ دفتر) **(فارسی)**

= رساله درطب زایمان وزناشوئی تألیف یکی از پزشکان قرن ۱۳ .

این رساله دارای ۲۸ فصل است در درمان نازائی زن ومرد طرق وشناختن بیماری در هریك و داروهای تقویت باه و دیگرمسائل متعلق بمباشرت وفصل ۱۸ «در آنچه بیهوشی آورد» هست .

درفهرستها دیده نشد

آغاز : بسمله این خلاصه ایست درخصوص توالدوتناسل مشتمل برچندفصل اول درمعرفت عدم فرزندکه ازمردباشد یااززن

پایان: هرروزناشتا یك حصه بخورد .

۱۴ - تحفه‌درطب (ص۲۲۵-۱٦٤ دفتر) **(فارسی)**

= تریاق‌ها، گزیده ازتحفه حکیم مؤمن (پنج فصل).

رجوع شود به ذیل شمارهٔ (ص ۱۷۲ همین فهرست) .

آغاز : بسمله ازکتاب تحفه درباب تریاقات باب اول در معاجین ودرآن پنج فصل است

۱۵ - حافظ‌الصحه (ص۱٦۵-۱۷۳ دفتر) **(فارسی)**

ازمیرزامحمدتقی شیرازی ملك‌الاطباءِمعروف به حاج آقابابا(مؤلف کافوریه وبحرانیه)درحفظ صحت بدن با یك مقدمه وچهارفصل .

مؤلف درپایان این رساله از رسالهٔ تسهیل‌العلاج خودیادمیکند و هم باآن رساله یکجا چاپ شده است پایان رساله ناقص است .

ذریعه٦ : ۲۳۳ نجم آبادی (کتب طبی چاپی) : ۳۰۵و٦۹۷

آغاز: بسمله والحمدلله رب‌العالمین بشکرانه این تعلیم وارشاد .. اما بعد بدانکه صحت کمال بدن‌هرچیز است .

۱٦ - تسهیل‌العلاج (ص۱۷۵-۲۹۷ دفتر) **(فارسی)**

از میرزا محمدتقی ملك‌الاطباء شیرازی دارای ۵فصل وخاتمه .

مؤلف درپایان حافظ‌الصحه ازاین رساله یادمیکند .

این کتاب با رساله حافظ‌الصحه (شمارهٔ ۱۵/۶۲۷۲) چاپ‌شده است .

ذریعه ٤ : نجم‌آبادی : ۲۳۸و۶۰۷

آغاز : بسمله بدانکه جمیع امراض امتلائیه معنی‌سبب عروض .

پایان: واستعمال نمک وسرکه برموضع عرضه نافع وباکفایت‌است .

۱۷-وبائیه (ص۲۹۸-۳۱۲دفتر) **(فارسی)**

= وبائیه بزرگ، ازمیرزا محمدتقی شیرازی پزشک .

وی این رساله را پس ازحادثه وبا که در ۱۲۵۱ (ه ق) در رشت وبرخی دیگرازبلاد ایران‌رخداد، تألیف‌کرده ودرآن ازتجارب خویش دردرمان وبازدگان که‌درچهار حادثهٔ وباودر سه‌شهرایران بدست‌آورده بهره‌گرفته‌است .

آقابابای پزشك سه‌رساله وبائیه دارد بزرگ‌وکوچك ومتوسط . و رساله حاضر «وبائیه» بزرگ‌اواست.

فهرست دکترمحمود نجم‌آبادی : ۷۹۳

آغاز : بسمله بحمدك اللهم یاحافظ صحةالاصحاء ..

امابعد معروض برادران میداردکه محرراین مقاله .. محمد تقی مشهور به‌آقابابای طبیب‌شیرازی .

پایان این است مختصری ازآنچه حقیر تجربه نمود .. هرگاه برخطائی واقف‌شوند دراصلاح آن‌کوشند که .. بی‌اجرنخواهندبود.

۱۸- وبائیه (ص ۳۱۳- ۳۱۹ دفتر) **(فارسی)**

وبائیهٔ‌کوچك ازمحمد تقی شیرازی پزشك (مؤلف رساله های بالا)

وی این رساله‌را ازدورساله دیگر خود دروبا برگزیده‌است.

آغاز : بسمله بسم‌الله‌الذی لایضرمع‌اسمه‌شیء ... امابعدچون‌دربلیه‌طاعون‌و وباء دورساله مبسوط نوشته‌شده‌بود نخبه‌ای ازآنرا برای‌تبصره. ..تحریرنمود

پایان: هذا ما خطر بالبـال . قدتمت الوبائیه الصغیره ... ۲٤ صفر سنهٔ ۱۲۹۱

۱۹-فرق‌هیضه‌ووبا (ص ۳۲۱ - ۳۳۰ دفتر) **(فارسی)**

= مفرق‌الهیضه والوباء ازهمان مؤلف

وی‌ازطرف ناصرالدین‌شاه واعتضادالسلطنه وزیر علوم مأمورشد دربارهٔ بیماریهایی که‌دارای نشانیهای مشترك باوبا وطاعون ودیگر بیماریهای سخت است رساله‌هایی بنویسدو آنهاراازهم‌جداسازد وازجمله، این‌رساله‌رادرباره‌فرق بین‌وبا وهیضه‌نوشته‌است . (درمجموعه الناصریه چاپ شده)

فهرست کتب طبی چاپی ازنجم‌آبادی: ۶۹۸ و ۷۴٤

آغاز : الحمدلله الذی‌خلق‌الانس‌والجان.... امابعد ... حسب‌الامرالاشرف

پایان: اکثرعوارض حمای‌وبائیه شرکت‌داردکافی است

۲۰ - منافع‌افضلیه (۳۳۰-۳۵۰دفتر)

بخشی ازمنافع‌افضلی‌ازحکیم افضل‌قزوینی (درص۹۹ فهرست حاضر)از دنباله‌منفعت یکم تاسیزدهم

[۶۲۷۱]

دفتریست به‌خط شکسته نستعلیق تحریری محمد طاهرسورخ ۱۲۹۱شماره ... نسخ است وظاهراً باقلم همین‌کاتب .. رقم کاتب در پایان شماره ۱۹ (فرق هیضه ووبا) دیده‌شود .

قطع‌خشتی۱۷ × ۲۱/۵ج تیماج‌قرمزرنگ‌صفحات ۳۹۶ سطور۱۳ کاغذ فرنگی‌شماره ثبت‌قدیم ۶۶۸۸۱ جدید ۱۰۳۰

مجموعهٔ‌پزشکی **(عربی و فارسی)**

شامل ۶کتاب درپزشکی :

۱ - قانون (ص ۲ - ۵۵۷ دفتر) **(عربی)**

ازشیخ‌الرئیس ابن‌سینا. (فن۱۸- ۱۹ کتاب ۳ وفن ۱-۳ کتاب ٤ازقانون

۲- شرح فصول ابقراط (ص ۵٦٤ - ٦۵۸ دفتر)

ازجالینوس به‌ترجمه وتحریر حنین.

جالینوس ٤ مقاله‌فصول‌بقراط راتفسیر کرده وسه‌مقالهٔ‌دیگرآنر شرح‌نکرده

است . موسی بن میمون اسرائیلی در شرح خود برفصول بقراط، دربـاره شرح جالینوس سخن گفته وبر آن خرده گیری میکند وپاره هایی از آن را میآورد.

رجوع شود به عیون الانباء : فهرست ابن ندیم (چاپ مصر) ٤٠١ الدومیلی (علم عندالعرب) ۳۷۹-۳۸۰ دانشگاه ٤ : ۷۰۰ تاریخ علوم عقلی ازدکترصفا: ۸٦.

مجلس ۲ : مادریداسکوزیال۳: وهمین فهرست درذیل معرفی شرح اسرائیلی برفصول

آغاز : بسمله المقاله الاولی من تفسیر جالینوس لفصول بقراط العمر قصیر والصناعه طویله .. (تفسیر) اماقوله العمر قصیر فانماقال ذلك مماقاسه الی صناعة الطب وکثرة اجزائها

پایان: ویمنع من نفوذالی العروق تم المختصر

۳- فصول درطب (ص۶۵۸ - ۶۷۱ دفتر) **(عربی)**

متن مقاله ۵-۷ فصول بقراط است که جالینوس آنرا بدون تفسیر گـذارده و گردآورندهٔ این دفتر، عیناً آنرا در ذیل تفسیرجالینوس آورده است.

آغاز : بسمله المقاله الخامسه من کتاب الفصول لابقراط التشنج الذی یکون من شرب الخمر .

پایان : فان الجوع تجفف الابدان تمت المقاله السابعه . وهی ستون فصلا فرع کتاب الفصول .

۴- علامات الموت (ص۶۷۲ - ۶۷۵ دفتر) **(فارسی و عربی)**

همان رسالـه شماره ۶۲۷۱ است امااین نسخه فاقـد آن مقدمه و مقدمـه حنین است وبجای آن دیباچه ای فارسی دارد. قبریه نیزهمین رساله است

رجوع شود به ص ۲۴۵ این فهرست.

آغاز : بسمله نقل است که ابقراط ازحکماء کبار بود ومعنی لفظ ابقراط ماسك الصحه است.. وازسخنان اواست النبض رسول لایکذب .. واوبیست وپنج قضیه را همواره پیش خود نوشته داشت ..

۵- برءالساعه (ص ٦٧٦ - ٦٨٦ دفتر) **(عربی)**

ازمحمدبن زکریارازی که برای ابوالقاسم بن عبدالله وزیر . نگارش داده

فهرست مؤلفات محمدبن زکریا ازدکتر محمود نجم آبادی : ۲۲۹

مجلس ۱۰ : دانشگاه ٤ : ۷۳۳ ذریعه ۳ : ٤ - ۸۳

٦- الشفاءالعاجل (ص ٦٨١-۷۲۲ دفتر) **(عربی)**

ازحکیم علی گیلانی[۱] مؤلف حاشیه برشرح آملی برقانون (ش ٦۰ فهرست حاضر) این رساله ذیل (یاتکمله) است بر برءالساعه رازی ومؤلف (چنانکه خوددر دیباچه نوشته) میخواهد آنچه رارازی دربرءالساعه نیاورده (رازی در آن رساله تنها مجربات خودرا یادمیکند) وازکتابهای متقدمان ومتأخران و ازشنیده‌ها و تجارب خود و پزشکان همزمان خویش، دراین کتاب بیاورد و درشناختن هردارو تحقیق کامل میکند (دیباچه ص ۱-۲).

الشفاءالعاجل دارای یك مقدمه و ۵ باب است بدین ترتیب:

مقدمه دارای ده فصل (درکلیاتی دربارهٔ داروهای که درمعالجات سریع بکار میرود)

باب اول درمان بیماریهای گردن به بالا (ومانندبرءالساعه ازصداع آغازه شده است) .

باب دوم درمانهای جهاز تنفس وهضم غذا

باب سوم ۳-٤ درنسخه مانیست واین نگارنده ازنسخه‌ای دیگرنیز اطلاع نداشت وی ازابوماهر و استادپوش دربندی یادمیکند.

ذریعه ۱٤ : مهرسال ... (گفتارشهمردان) دانشگاه ٤ : ۷۸٦ (بنام محمد)

آغاز : نحمدك یاشافی صدورنا برشحات بحار رحمته ... ثم یقول الفقیر الی فضل ربه .. علی المدعو بصدرالدین بن محمدالطبیب لقدطال ماوقع فی قلبی ان‌ائلف کتابافی المعالجات التی یسرع انجاحها للامراض ...لمارایت من عدم

نهوض احدمن القدماء لذلك الاالفاضل محمد زكرياالرازى فانه‌قدوضع كتاباً.. .
لكنه لم‌يذكر فيـه‌الاماجربه هووحده وهوقليل ولم‌يذكر ايضا اقسام‌الامراض ..
فاردت اناجعل كتابه كالدستور واذكر مالم‌يكن فيه ممايجب‌ذكره‌و كان قداعان
على‌ذلك امر من‌وجب‌على اطاعته(۱).. واذقد حضر عندى من‌الكتب...مالايكاد
تجمع‌عنداحد شرعت‌فى‌تأليف‌كتابى هذاالذى سميته بالشفاءالعاجل ورتبته علـى
مقدمة وخمسةابواب ...

پایان‌موجود درنسخه: بعدان‌بلت‌بدهن‌النورويشرب‌فانه‌يقتل‌الديوان(...:)
فى‌البطن والله اعلم . تم‌بعونه وفضله‌وكرمه

[۶۲۷۲]

دفتریست به‌قلم‌نسخ مورخ ۱۲۶۵ . (تاریخ کتابت درذیل شماره۲ـ شرح فصول‌ـ
یادشده‌است).درلبهٔ‌همه‌برگهای‌شمارهٔ اول دفترنشان موریانه‌خوردگی‌هست اما به‌نوشته‌ها
آسیبی‌نرسیده. درحاشیهٔ «الشفاءالعاجل» حاشیه‌هایی به‌نقل ازسدیدی، بغدادی وتحفـه
بخط نستعلیق همین کاتب‌نوشته‌شده تملك احمدبن محمدرضا طبیب‌سمنانی برپشت‌برگ‌اول
ومهراو درچندجای دفتردیده میشود.
قطع وزیری بزرگ ۱۷×۲۶ ج تیماجی قرمزروشن حاشیه‌سنگنه‌شده صفحات ۷۲۲
سطور۲۰ کاغذ فرنگی ضخیم‌شکری رنگ‌شماره ثبت‌قدیم ۵۰۵۵۱ جدید ۸۹۹۷

شرح‌ملخص (عربی)

ازموسی‌بن‌محمود قاضی زادهٔ رومی برالملخص محمودبن عمر چغمینی
درهیئت بسیطه .

فهرست‌حاضر : ۱۹۱و۲۲۶

[۶۲۷۳]

نسخه‌ایست به‌قلم نستعلیق علی‌بن حسن‌بن میرمحمد مورخ ۱۰۸۰ ، در کنارهای
وسیع صفحات حاشیه‌های بسیار ازعبدالعلی بیرجندی وگاه‌ازنورالدین‌ویابانشان «ف» به‌قلم
کاتب نسخه یا باقلم دیگر نوشته . کنار برگ اول و دو برگ آخر اندکی وصالی‌دارد.
اشکال هندسی وریاضی درمتن وحواشی رنگ‌آمیزی عناوین بشنگرف .

۱ـ گیلانی نام اورا نیاورده‌وظاهراً

قطع خشتی ۱۴/۵ × ۲۰/۵ ج تیماجی قهوه‌ای با عطف سجاف قرمز صفحات: ۳۰۹ (۱۵۵ گ) سطور: ۱۱ کاغذ: ترکی. شماره ثبت قدیم: ۲۷۷۶۱ . جدید: ۱۰۴۷۶ .

دستور جلالی (عربی)

از جلال‌الدین محمد طبیب اصفهانی (قرن ۱۰-ه) وی (چنانکه در دیباچه نوشته) از خاندان پزشکان بوده و این کتاب را در ۱۰۸۷ بپایان رسانیده .

وی در این کتاب معالجات پزشکان پیشین را آورده و درمان بیماریهای تازه زمان خود را بر آنها افزوده است. از مأخذها و کتابهای طبی بسیار که نسخ برخی از آنها اکنون نادر است یاد میکند .

مجلة معهد المخطوطـات ٤ : ۲۷۵ فهـرست دانشکده پزشکی : ۱۹۹ نشریه ۳: ۳۷۱ دانشگاه شماره ۶۰۶۰ .

آغاز: الحمدلله الذی حفظ ایمان الصالحسین لطب الفلاح . . . اما بعد فان احوج خلق الله ... جلال الدین محمد الطبیب الاصفهانی یقول

پایان موجود: تواتر استحمامه فاذا استنقافی آبزن سکن وجعه .

[۶۲۷۴]

، نسخه‌ایست به خط شکسته نستعلیق عبدالحسین خان اصفهانی و نستعلیق میرزا زین‌العابدین خوشنویس کاشانی مورخ ۱۲۴۹ . این نسخه را فرزند میرزا عبدالحسین خان (که بیشتر نسخه به‌خط اوست) به کتابخانه فرهاد میرزا هدیه کرده وخود برپشت برگ اول (زیر یادداشت فرهاد میرزا) چنین نوشته :

«این کتاب دستور جلالی را مرحوم خان والد... نوشته‌اند و بعضی از اوراق اواخر آن که نستعلیق صرف است خط مرحوم میرزا زین‌العابدین خوش‌نویس کاشانی است... برسم ارمغان پیشکش شد ... وانا العبد محمد باقر بن عبدالحسین خان سنه ۱۲۸۶ در حاشیه گ ۱۷۴ سرگذشت تباذوق پزشك قرن اول هجری نوشته شده . در برخی از حواشی دیگر نیز نوشته‌هایی بنقل از «استاد» و از کتاب سدیدی و بغدادی بخط کاتب نسخه نقل گردیده .

قطع وزیری باریك ۱۴×۲۵ ح تیماجی نیلی رنگ صفحات ۴۹۸ (۲۴۹ گ) سطور: ۲۰ کاغذ: فرنگی آهار مهره شماره ثبت قدیم: ۲۲۳۸۰ جدید ۹۷۹۳ .

ترجمهٔ هیئت جدید (فارسی)

ترجمهٔ کتاب لتردسیل (زمینهای آسمانی) (دردو مجلد) تألیف مسیو کامیل

فلاماریون ستاره‌شناس و هیوی فرانسوی (م: ۱۸٤۲- ۱۹۲۵ میلادی) صاحب رصد خانه شخصی در ژوویزی Juvisy فرانسه، به قلم حاج محمد طاهر میرزا پسر اسکندر میرزا فرزند عباس میرزا نایب السلطنة (فتحعلی شاه قاجار)

این مجلد اول دارای یك مقدمه و پنج کتاب است :

مقدمه در لغت و تعریف علم نجوم و هیئت از متأخرین و معاصرین .

۱ ـ کتاب اول در آلات مناظر و مرایای متأخرین .

۲ ـ کتاب دوم در احوال آفتاب و آل و تبارش .

۳ ـ کتاب سوم در احوال سیاره عطارد .

٤ ـ چهارم در احوال سیاره زهره و امکان زندگی و ذی‌شعور در آن.

۵ ـ پنجم در احوال سیاره ارض و ستاره آسمانی و احوال قمر.

بقیه کتاب ۵ تا کتاب ۹ در مجله ۲ میآید .

مترجم علاوه بر این کتاب، کتابهای دیگری را از زبان فرانسوی به فارسی ترجمه کرده است که بیشتر آنها به چاپ رسیده و فهرست آنها در شرح حال او بقلم فرزندش محسن اسکندری (۱) یاد شده است .

---

(۱) Camille Flammarion فیلسوف و منجم فرانسوی علم نجوم خاصه اوضاع و حرکات ستارگان را برای استوار ساختن اساس معتقدات ایمانی، با زبانی نزدیك به اذهان عامه شرح داده است . فلاماریون بجز کتاب مبسوط حاضر، کتاب بها و آثار دیگر در نجوم دارد و از آن جمله یکی بنام: Petitastronomie که بوسیله چار کسوف روسی از فرانسه به روسی و بوسیله عبدالرحیم طالب اف از روسی به فارسی برگردانیده شد ، و این ترجمه فارسی با حواشی و اختصارات طالب اف بارها بنام هیئت جدید یا هیئت طالب اف به چاپ رسیده سپس آقا سید جلال تهرانی، ترجمه طالب اف را پس از مقابله با اصل فرانسه و پاره‌ای اصلاحات و با الحاق اکتشافات جدید (تا ۱۳۱۲) به آن، بضمیمه گاهنامه ۱۳۱۲ به چاپ رسانیده است (ص ۱۱۲-٥٦) .

از کتاب حاضر (متن و ترجمه) که بسیار مفصل است و دارای تصاویر دقیق و نزدیك به واقعیت است (خاصه تصاویر کره ماه که با تصاویر حقیقی که اکنون بوسیله

بقیه حاشیه درصفحه بعد

هیئت (کوچك) فلاماریون چند ترجمه عربی وفارسی وروسی- که درحاشیه ص۲۵٤ بااشاره یادشدو «روس بزرگ : کامیل فلاماریون دارد.

آغاز : ـ مقدمهٔ (برحسب تعریف متأخرین ومعاصرین) علم نجوم و هیئت مشتمل اخت برعلم مادی وجسمانی وعلم عوالم حیات وزندگانی .

انجام : مترجم می‌افزاید ، این‌است آخرفصل اول ازکتاب منجم و این کتاب دراینجا بپایان رسید... العبد محمدطاهر .

[٦٢٧٥]

نسخه‌ایست بخط شکسته تحریری حاج محمدطاهر میرزا مترجم مورخ ۱۳۰٦ - ودرپشت برگ قبل‌ازآغاز عکس مترجم را چسبانده‌اند ونوشته‌فرزندش‌محسن‌اسکندری(۱) (که‌متن‌آن درپاورقی ص۲۵۴-۲۵۵ یاد شد) دردوصفحهٔ‌پس‌ازعکس است دارای‌چندتصویر کوچك و بزرگ ازکرات سماوی در وسط اوراق الصاق شده ، عناوین‌باقلمی درشت‌تر . اصلاحات وتفسیر بعضی کلمات ازمترجم درحواشی وذیل صفحات است.

قطع: رحلی ۲۱/۵×۲۸. جلد مقوائی چیتی‌عطف تیماج صفحات : ۵۳۲ . سطور: ۱۰-۱۲ . کاغذ فرنگی‌شکری . شماره ثبت قدیم: ۱۸۳۷۹. جدید:۹۷۳٦

بقیه حاشیه ازصفحه‌قبل:

سفائن جدید ماه نشین برداشته شد شباهت فراوان دارد) در سرگذشت کوتاهی که آتای سیدجلال تهرانی در آغاز چاپ جدید آن گذارده‌اند و نیز در سرگذشتهایی که از مرحوم محمدطاهر میرزا دیده‌ام یاد نشده است (مگر درسرگذشتی که بخط محسن میرزااسکندری در آغاز نسخه حاضرکه نسخه اصل ترجمه است ـ ومتن آن درحاشیه دیگرنقل شد)

سبك شناسی‌بهار ۳ : ۳۴۸ولاروس‌بزرگ

۱ـ نماینده مجلس‌شورایملی که‌نسخه‌رادر سال ۱۳۱٦ـش‌به‌کتابخانهٔ مجلس‌شورای ملی اهداءکرده سرگذشت وفهرست مؤلفات اورا پشت‌برگ اول‌نوشته:

پدرم مرحوم حاجی محمدطاهر میرزا پسراسکندر میرزا پسرعباس میرزا پسرفتحعلی شاه قاجار در ذیقعدة الحرام ۱۳۱٦ ﻫ بسن هفتـاد سالگی در طهران وفات یافته و در ابن بابویه مدفون میباشد ، کتب ذیل‌را ازفرانسه بفارسی ترجمه نموده‌اند :

۱ ـ هیئت فلاماریون (شروع ۷ صفر ۱۳۰۵ پایان ۱۴ محرم ۱۳۰٦)

۲ ـ سه‌نفر تفنگدار تألیف الکساندردوما در تبریز (۱۴ محرم ۱۳۰٦).

۳ ـ پس‌ازبیست‌سال تألیف الکساندردوما درتبریز (۱۷ جمادی‌الاول ۱۳۰٦) .

بقیه پاورقی درصفحه بعد

ترجمه هیئت جدید **(فارسی)**

مجلد دوم از هیئت‌فلاماریون‌ترجمه‌میرزامحمدطاهراسکندری

آغاز: ـ خطاب مصنف به‌ماه ای ملکهٔ مستتره در ظلام لیل که نور ابیض

پایان: استدعا آنکه عیب برمن نگیرند«...مارا باکسی جنگی‌نیست وانا العبد محمد طاهر حررفی ۱٤ محرم ۱۳۰٦ .

[٦۲۷٦]

این نسخه نیز بخط شکسته تحریری‌محمدطاهرمیرزا (مترجم)است دارای یك‌تصویر (نقاشی قلم‌سیاه) ازکره ماه و چند تصویر دیگر در میان اوراق جدا از صفحات عناوین باقلم درشت تراست درپایان نسخه این‌یاداشت ازمحسن‌اسکندری با جوهرآبی‌نوشته شده «در دهم اسفندماه ۱۳۱٦ تقدیم کتابخانه مجلس شورایملی گردید » درآخر چند برگ‌سفید است .

بقیه حاشیه‌ازصفحه قبل:

۴ ـ ویکونت دبراژلن تألیف الکسندر دوما (درتبریز ۲۱ شعبان ۱۳۰٦) .

۵ ـ تربیت وپرستاری اطفال اززمان تولد تا بگاه رستن تمام دندانها تألیف‌ژیرکس یکی ازدکتران معروف پاریس (بنابخواهش امیرنظام‌گروس در تبریز ۱۳۰۸) .

٦ ـ کنت منت کریستوتألیف الکسندردوما (۲۳ صفر ۱۳۰۹) .

۷ ـ لوئی چهاردهم قرن وعصرش تألیف الکسندر دوما (شروع ۷ جمادی‌الاول ۱۳۰۸ پایان ذیقعده ۱۳۱۰) .

۸ ـ مستردوپاری (پایان ترجمه ۴ رمضان ۱۳۱۱) .

۹ ـ کیوم امپراطورآلمان شرح‌احوال وزمان سلطنتش تألیف ادوار سیمون شروع: (نمره محرم۱۳۱۲) .

۱۰ ـ لارن مارکو تألیف الکسندردوما (شروع ۷ جمادی الاول ۱۳۱۲ پایان ۷ ذیقعده ۱۳۱۳) .

علاوه برترجمه‌های فوق تآترجناب میرزاابراهیم تألیف فرموده‌اند . ازکتب فوق بألیف هیئت فلاماریون ونصف‌آخرلارن مارکوتماماً طبع ومنتشرشده‌است . امضاء محسن اسکندری .

وسپس‌چنین‌افزوده: اینك ترجمه‌هیئت فلاماریون رادردوجلد(کتاب‌جای سخن‌وشماره بعدازاین) که‌بخط‌خودمترجم‌است‌بااصل‌نسخه‌فرانسه‌آن‌ویك‌قطعه‌عکس‌مترجم‌تقدیم‌بکتابخانه مجلس‌شورای‌ملی می‌نمایم ـ ۱۰ـ اسفند ۱۳۱٦شمسی = ۲۸ ذیحجه‌الحرام ۱۳۵٦ قمری.

قطع : رحلی ۲۱×۲۷ . جلد:مقوائی چیتی عطف مشکی. صفحات : ۵۴۲ . سطور: ۱۲. کاغذ : فرنگی سفید شماره ثبت‌قدیم : ۱۸۳۸۰ . جدید : ۹۷۳۷ .

مضمار دانش **(فارسی)**

= فرسنامه ازنظام‌الدین احمد دارای یك‌مقدمه وسه مرحله و خاتمه (۱) که‌بنام شاه عباس‌دوم صفوی ساخته است . درکتابخانه آصفیه (سرکار عالی) مجموعه‌ایست شامل ۱۵۰ رساله از مؤلفات نظام‌الدین احمد و از جمله مضمار دانش‌است.

مجلس ۲ : ۳۷۹و۱۴۵:۶ ـ ۱۴٦ دانشگاه شماره ۳۰٦۵/۱ ... ریو شمارهٔ Add ۲۳۵٦۲/۱ دیوان‌هند شماره... فهرست‌منزوی ۱ : ۴۵۴ـ۴۵۵ فهرست‌فونان: ۱۱۵ وهمین فهرست :۵۳و۱۹٦

آغاز : سپاس بی‌قیاس خداوند جهان را .

[٦۲۷۷]

نسخه‌ایست به‌خط نسخ قرن ۱۳ — (بدون رقم کاتب) پشت برگ اول چند نسخه بطاری برای معالجه اسب نوشته شده .

قطع خشتی جلد تیماج‌مشکی مندرس صفحات : ۱۰۴ . سطور: ۱۷ . کاغذ فرنگی آبی شماره‌ثبت‌قدیم ۱۴۷۴۷

آبله‌کوبی **(فارسی)**

از میرزا علی همدانی دارای چهار فصل ودر آغاز فصل اول تاریخچه شناختن آبله ودرمان آن .

مؤلف (چنانکه دردیباچه‌آمده) در وقتیکه بیماری‌آبله در ایران شایع شده وخلقی راهلاك ساخته ، مأمور، تألیف این رساله شده . دردیباچه ازناصرالدین قاجار و مجدالدوله وزیر علوم ورئیس دارالشورای علمیه یادمیکند . درحواشی رساله توضیحاتی است از مؤلف بقل ازکتابهای فرانسوی ودر کنار صفحه ۳

---

۱ ـ خاتمه این‌رساله دارای فوائد تاریخی است‌گوشه از وضع ورسوم دربارورسم شاهان صفوی راروشن میداردوقابل ملاحظه است .

یادداشت مفصلی درمنافع آبله‌کوبی دارد دررساله چند شکل نیز رسم شده برای نشان دادن آبله‌چرکی وغیره .(۱)

رساله آبله‌کوبی دیگربنام‌تعلیم‌نامه ازمحمدبن‌عبدالصمدخویی که‌بنام‌فتحعلی شاه وبدستور عباس میرزا قاجار ساخته چاپ شده .

آغاز: حمد وسپاسی‌مجرد از لباس وهم وقیاس حکیمی را... وبعد چون اعلیحضرت قوی‌شوکت ... ووزرای کبارش همت براین گماشته‌اندکه روزبروز کمالی تازه‌تر بروز... نماید

پایان: وباید رساله به‌این‌مطلب ختم نمائیم که خاتمه‌آن به خیر باشد قدتم بیدمؤلفه علی الهمدانی فی‌یوم‌الجمعه... ۱۲۹۸۰ مستدعی‌از آقایان این‌است که‌اگر برخطا.واقف شوند... عفوفرمایندبجهت اینکه‌دردوسه‌روزمعجلانوشته‌شد... اگر بنای طبع آن شود تغییری درمطالب آن داده میشود .

[٦٢٧٨]

نسخه‌ایست به‌قلم شکسته نستعلیق زیبای مؤلف علی‌همدانی مورخ ۱۲۹۸، دارای یك سرلوح مذهب در ص اول . اشکال به‌قلم سیاه .
قطع نیم خشتی ۱۳ × ۲۱ج تیماج قرمز با آستر تیماج نیلی رنگ صفحات ۳۴ سطور- ۱۵. کاغذ: فرنگی‌ضخیم بامارك شیروخورشید شماره ثبت‌قدیم : ۱۲۹۳۱ جدید ۲۸۸۹ .

شرح تذکره (عربی)

شرح میرسید شریف گرگانی برتذکرۀ نصیریه‌درهیئت .

رجوع شود به ذیل شماره ٦۱۷۲ (درصفحه ۱٦۵ همین فهرست) .

[٦۱۷۲]

نسخه‌ایست‌نستعلیق‌ریزعبدالحی‌بن‌امیرشاه‌محمدحسینی استرآبادی‌مورخ ۸۷۷. برگ اول‌نونویس است.آخر نسخه گرگانی راکه درنسخه کهن‌این کتابخانه‌هست ندارد . پایان نسخه چنین است:

---

۱ ـ میگوید نخستین‌بار پزشکی بنام هارون که همزمان پیغمبر اسلام (ص) بوداز این بیماری‌بانام«جدری» یادکرد وتحقیق آنستکه محمدزکریای‌رازی‌نخست‌آنرا شناخت‌وبعد مردم‌آفریقا (بوسیلۀ سارازی) وسپس‌جنوب‌اروپا باآن‌آشنا شدند .

«و اما بعد محدب الفلك الاعظم فلايعلمه الاالله سبحانه وفي بعض النسخ ولنختم الكتاب ههنا حامدين لله تعالى ومصلين على نبيه ... على الطاهرين وقع الفراغ عن بسط الكتاب وحل جمل هذه الابواب تذكرة للاحباب وتبصرة لاولى الالباب على حسب ما اقتضاه الحال مع تزاحم الاشغال وتطرق الاختلال الى احوال البال. تم... سنة سبع وسبعين وثمانمائه ... العبد الفقير ... عبدالحى بن اميرشاه محمدالحسينى الاسترآبادى

کنار برگ اول آخر وبرخی از برگهای دیگر وصالی دارد. حواشی بانشان «منه» واز قاضی‌زاده در برخی از صفحات نیم اول نسخه هست.

قطع خشتی ح وازتیماجی قرمز صفحات ۲۲۶ (۱۱۳ گ) سطور: کاغذ: ترکی شکری.

شماره ثبت قدیم: ۲۷۹۹۰. جدید: ۱۰۶۱۲.

۱- ترجمهٔ بیطارنامه (ص ۲ - ۱۰۰ دفتر) **(فارسی)**

ترجمه از ترکی. مترجم عباسقلی بیگدلی در **۱۰۷۰** برای شاه‌عباس ثانی

۲- مضمار دانش (ص۱۰۲-۲۰۶دفتر)

= فرسنامه ازنظام‌الدین احمدگیلانی.

[۶۲۸۰ مجموعه]

نسخه‌ایست به‌خط شکسته مورخ ۱۲۵۷ نوشته شده در صحرای سال امیر بختیاری پشت برگ اول تملك و مهر یادداشتی است از میرزاعلی رضا مستوفی بنام میرزاعبدالحسین نشاط وبرگ اضافی آغاز یادداشتی است کوتاه از مرحوم بهار دربارهٔ این کتاب.

قطع خشتی ۱۴×۲۲ ج تیماج قرمز صفحات ۲۰۶ (۱۰۳ گ) سطور ۹ کاغذ فرنگی آهارمهره‌دار. شماره ثبت قدیم ۷۴۶۵۳. جدید: ۵۹۲۲.

مجموعهٔ ریاضی: **(فارسی)**

۱ - ترجمهٔ مسائل قصرانی (ص ۲ - ۴۲۰ دفتر)

کتاب مسائل نجوم تألیف ابو یوسف یعقوب بن علی قصرانی رازی (از قرن ۳ - ه) از مؤلفات جامع وممتع ستاره شناسی وهر مسئله دارای چندین باب است (ذیل شماره **۱۵۲۷** ونسخه‌ای‌دیگر که دراین فهرست معرفی میگردد) مسائل قصرانی چندترجمه‌تازه وکهن‌دارد. وکتاب حاضرنسخه‌ای ازترجمه تازه‌است ازسیدداودپسرسیدمهدی شهیدحسینی‌خراسانی (م-۱۲۴۰) (نام‌اودرنسخهٔ حاضرمذکورنیست).

فهرست نسخ فارسی از منزوی ۱ : ۲۶۱-۲۶۲ اعلام‌الشیعه (کرام‌البرره) : ۵۱۳ نشریهٔ دانشگاه ۵ : ۹٤۰٦ الهیات ۱ : ۲۱٦ سپهسالار ۳ : ٤۲٦ .

نویسندهٔ ترجمه حاضر گاه به توضیح وخرده گیری ویا اختصار مطالب کتاب پرداخته ونیز پاره‌ای از بیاضهایی راکه در نسخ اصل بوده خود (بارسم جداول ویا مطلب مناسب) پر کرده است دریکجا (درفصل ۳ باب هشتم) گوید «مخفی نماند که نسخ کتاب در بیان اوضاع کواکب دربروج مغلوط بوده وبا وجود طول و بسط غیر محتاج الیه متوجه اعتبار منسوبات بیوت کوکب نشده بود ما بجهت اختصار و سهولت استحضار ، آن را مصححاً در جدولی وضع نموده . . . بدین صورت » وهمچنین مترجم حاشیه‌هایی دارد (بانشان‌منه» ودرپاره‌ای ازاین حواشی ، اختلاف نسخ اصل ونیز اشکال وتردیدی که براثر این اختلاف در ترجمه بوجود آمده بیان داشته است . نسخهٔ حاضر ناتمام است وترجمه برخی ا:جاها (ازوسط)نیز نوشته نشده (وظاهراً دراصل ترجمه نشده) .

آغاز موجود : بمقالات مختلفه بدانکه علما خلاف کرده‌اند دروقت نظردر مسئلها پس گمان کرده والیس که طائر مسئله میباشد

پایان موجود : پس اگر چنانچه صاحب بیت‌العاقبه) کمتر باشد .

۲ ــ قوت وضعف کواکب (ص ـ ٤۲۲ ـ ٤۷۵ دفتر)

ازقاسم‌بن محمدبن عبدالله حسینی .

رجوع شودبه فهرست حاضر : ۱۱۰ و ۲۲٤

۳ ــ مقیاس النجوم (ص ٤۷۸-٦۰۹ دفتر)

ازمحمداکبر پسر نصرالله‌میرزا پسرشاهرخ میرزا (پسر رضاقلی نادرشاه افشار) درحل مسائل طالع. وی‌این رساله رابه شیوهٔ حل مسائل نجوم تألیف قطب الدین عبدالحی لاری (شمارهٔ ٦۲) نوشته (بدون اشاره به‌آن کتاب) . وهمانند آن‌رساله دارای یك مقدمه «در آنچه پیش ازشروع در مسائل باید دانست) و۱۲ باب .

عناوین مطالب‌مقدمه وابواب عیناً همانست وتنهادرشیوه بیان مطالب بـاآن رساله اختلافاتی دارد. دردیباچه رساله حاضر ازفتحعلی شـاه قاجار واحمد علی میرزا ونیز فهرست پاره‌ای ازکتابهـای نجوم و احکام را (که به‌گفته خود ازآنها بهره گرفته) یاد میکند مانندمختصر الاسرار ابومعشر بلخی، جامع عبدالجلیل سجزی، صدباب ارسطو، اربع مقالات مغربی و بطلیموس ومسائل قصرانی. نسخهٔ حاضر تاباب اول دارد وبقیه‌آن دردفتر نوشته نشده

آغاز: بسمله حمدوسپاس وشکر بیقیاس محمود ذوالجلال

[٦۲۸۱]

دفتریست بهٔ قلم نستعلیق قرن ۱۳ ـ ه، حاشیه برخی از برگها (که در عریض تر بود) تـا شد.

قطع خشتی ۱۵/۵ × ۲۲ ج فیماج قرمز سیریك‌لا سجاف عطف قرمزروشن صفحات: ٦۰۹ (۳۰۵ گ) سطور ۱۱-۱۴ کاغذ فرنگی‌ضخیم‌شماره ثبت قدیم ۳۳۰۷۷ جدید ۱۰٦۹۵.

مجموعهٔ پزشکی **(فارسی)**

۱ـ متمم‌زبدهٔ منظوم (ص ـ ۲۸۱ دفتر).

از شاه‌علی، سلیمان کحال در اسباب و علامات و بیماریها وداروها و طریقهٔ معالجات آنها . ازابیات پایان برمیآید که:

نخست کتابی درطب ومعالجات بنام‌زبده نوشته وسپس آنرابنظم درآورده با ذکر و شرح جزئیات دواهاوتدبیرهای پنج درد (خستگی، کوری، اسهال ودوبیماری‌دیگر) واواین‌جزئیات‌رادرمتمم‌زبده(نسخهٔ‌حاضر)تکرارنکرده.

فونان زبدهٔ طب (ازناشناس) وزبدهٔ منظومه طب را ازشاه‌علی‌یادکرده و وازنخست، نسخه‌هایی‌را درترکیه وازمنظومه، نسخه‌ای‌موجود در مدرس‌را نشان داده است . محمدبن علاءالدین بن هبةالله طبیب سبزواری (قرن ۹) زبدةالعلاج فارسی در طب دارد (به‌نثر) و احمدالاستادی‌المکی‌الطبسی منظومه‌ای‌طبی بنام زبده دارد (که درین فهرست می‌شناسیم).

سراینده‌ٔ این‌منظومه درپایان آن خود را بدین‌گونه وصف میکند :

نوشتم کتابی که نامش بود | بزبدهٔ علوم کمال ای ولد
در آن‌سفر قصدم بود ای عزیز | که کلی بنظم آورم زبده نیز
ولی بهر اشفاق در ضمن آن | ز جزوی‌بسی کرده‌ام شرح آن
یکی زان دواهای هر خستگی | که دارد در آن عقل مابستگی
دوم کوریست آن بلای عظیم | که‌عاجز شده از بلایش حکیم
...درین‌پنج مقصودهااین‌کتاب | دواها و تدبیرها ای جناب
نوشتم تمامی به شرح و بیان | نه سهو ونه تقصیر بوده در آن
دراینجادگر ذکر و تکرار آن | سآمت نماید طبیعت از آن
در اینجاکنم ختم‌این مختصر | نگویم ازاین‌پس‌نه خیر و نه‌شر
چو زبده‌است‌سفرنخستین‌ازاین | متمم بود نسخهٔ آخرین

صاحب‌این منظومه ، منظومه طبی‌دیگری دارد در تبها (حمیات) که آنرا پس‌اززبده ترتیب داده (شماره ۲ دفتر حاضر) . عنوانهای این‌منظومه به نثر وگاه بیش‌ازیك سطر است.

فهرست فونان: ۷۸

آغاز :

پس ازحمد خلاق خیر وکمال | خدای شفا بخش هر اعتلال
درود رسول کریم حبیب | قلوب حزین را خجسته طبیب
ثنا نیز بر آل و اصحاب او | بر اشیاع واتباع واحباب او
ز اعضا که دارد قبول الم | خبرها که دارم بنظم آورم
شماره کنم اول آن عضوها | که یابد ز اسباب غم زو رها
ز سر گیرم اول روم تا قدم | اسامی آنها شماره کنم
... بتفصیل هریك ازاین دردها | سببها علامات و تدبیر ها

بگویم کنم بسط آنها تمام / که آید به آنها شفا از سقام

پایان:

الهی تو ما را صفائی بده / وزین درد ما را دوایی بده

چو عمرم بود نسخهٔ آخرین / برحمت ببر سوی خلد برین

۲ ـ منظومهٔ طب (ص۲۸۳ ـ ۵۸۹دفتر)

= نظم قانون(بخش حمیات ازصاحب منظومه زبده (ش۶۲۸۲/۱) وی (چنانکه در آغاز منظومه گوید) انواع تبها واسباب و علامات و معالجات آنهارا بطور خلاصه درزبده بیان داشته اما دراین جا برای مبتدیان بتفصیل پرداخته وبخش حمیات قانون رابنظم درآورده است:

چو فارغ شدم از متمم دگر / بخاطر درآمد ز غیبم خبر

که ابواب حمی و تفصیل آن / چو در زبده آورده ام لب آن

ولی مبتدی را تفاصیل به / تفاصیل بگشاید از آن گره

چنین گفت فرخ سروشم درآن / که حمای قانون کنم نظم آن

تب است آن حرارت که باشد غریب / شود ظاهراول زدل آن لهیب

دراین منظومه برتقسیمات تب (درقانون) خرده میگیرد ومیگوید:

چوحمی عفن ناعفن ای کدود / شریکند با هم به بود و نبود

..دگراین مباحث نخواهد طبیب / که هست این مباحث زعزمش غریب

بماند ز تکمیل علم و عمل / درآرد در اوقات او صد خلل

امادرعین حال روش واصطلاحات آنان راوا نمیگذارد وازدیگر مؤلفات وکتابهای پزشکی پیروی میکندومیگوید:

بمانیم جاری بعاداتشان / پذیرا شویم اصطلاحاتشان

کنون ختم کردم دگرحمیات / خدارا ثنا ونبی را صلوات

نخواهم زغیری دگرمزدآن / تومزدم بده هم تویی مستعان

[۶۲۸۲]

دفتریست به خط نستعلیق قرن ۱۱ـه . دربیشترصفحات بریك یا چند مصراع یا بیت خط کشیده و (با همان خط) بجای‌آن، مصراع یا بیت‌دیگرنوشته‌اند. حاشیه‌هایی نیز با قلم تازه‌تردارد ونویسنده‌آنها ، نسخه‌ها ویادداشتهایی پزشکی ازاستاد خود میرزاباقرو ازمیرزاکریم وغیره نقل میکند . توضیحاتی درحاشیه پاره‌ای ازصفحات به نثربا قلم اصلی نسخه‌آمده ودرذیل‌آن قید شده «درحاشیه نوشته شود. واین تایید میکند که نسخه به خط مؤلف وسراینده است . کناربرگ اول‌آسیب موریانه‌دارد کنارچند برگ‌آخروصالی شده‌اما نه نوشته‌ها بهیچ‌وجه‌آسیبی نرسیده‌آثاررطوبت دربرگهای نیمه اول دیده میشود .

قطع ۳ خشتی ۲۱ × ۱۳ ج تیماج مشکی مندرس یك لا صفحات ۵۸۹ سطور ۲۲ کاغذ دولت‌آبادی شکری شماره ثبت قدیم ۲۲۵۶۶ .

دستورالعلاج (فارسی)

ازسلطانعلی گنابادی (بدون مقدمه مفصل ۱۶بابی) رجوع شود به ذیل‌نسخه شماره ۶۱۵۵ (صفحه۱۴۵همین فهرست) .

[۶۲۸۳]

نسخه‌ایست به قلم نستعلیق مورخ ۱۰۳۲ نوشته در لاهور فهرست مندرجات بر دوبرگ اضافی‌آغازونیزنوشته و مهرمحمد با نقش «خادم‌الفقراء محمد مقیم» برپنج برگ اضافی پایان نسخه نوشته‌های مختلف پزشکی بخط کاتب نسخه کنارچند برگ اول‌و آخروصالی شده . عناوین شنگرف .

قطع خشتی ۱۳/۵ × ۱۲/۵ج تیماجی قهوه‌ای صفحات ۵۰۶ سطور۱۹ کاغذ:هندی شکری رنگ شماره ثبت قدیم ۶۱۹۲۷ جدید ۸۲۹۳ .

تذکرة اولی‌الالباب (عربی)

از داودبن عمر ضریر انطاکی پزشك و فیلسوف نابینای ساکن قاهره (م-۱۰۰۸) دارای یك مقدمه وپنج باب است.تذکره یك موسوعه است مشتمل بر چند دانش و دارای ذیلی است از یکی ازشاگردان او

معهدالمخطوطات ۵:۲۷۶معجم‌المطبوعات : ۴۹۱

[۶۲۸۴]

نسخه‌ایست به قلم نسخ (شیوهٔ ترکی) ابوالرضا علی‌بن حجازی سبکی شافعی‌وفائی

مورخ ۱۰۷۹ . پشت برگ اول تملکی است سیاه شده عناوین شنگرف .
قطع خشتی ۱٦×۲۱ ج تیماجی زرد با ترنج صفحات ۷۱٦ سطور ۲۳ کاغذ ترکی ضخیم شماره ثبت قدیم ٦۲۰۷٦ جدید ۸۴۱۵ .

مشارق‌الانوار **(فارسی)**

ازمحمد حسین‌بن بدیع‌الزمان بن محمد حسن حسینی منجم ، زایچه طالع فتحعلیشاه و دارای یك‌مقدمه وچهارمقاله بدین‌ترتیب‌است:

مقدمه دارای دوبخش (قسم) است:

۱ـ زمان ولادت فتحعلی شاه .

۲ـ مکان‌ولادت‌او. اودربخش‌اول به مناسبت، تاریخهای‌معروف‌ونیزروش بدست‌آوردن وتطبیق تاریخها با یکدیگررا نیزنشان داده است . و دربخش ۲ میگوید «برطبق تحقیقات دقیق جای تولد فتحعلیشاه دامغان است».

مقاله اول دراستخراج درجهٔ طالع‌ونمودارهای مشهور وتسویة البیوت ، درده فصل .

مقاله دوم استخراج جای ستارگان وطول وعرض سیارگان درپنج‌فصل.

مقاله سوم استخراج بعدکوکب ازمعدل‌النهار ... ٦ فصل .

مقاله چهارم شناختن هیلاجها ، جان بختیاروکدخدا ... وتسییرات سنوی ... وسایراعمال حسابی دارای دوازده فصل .

پس ازپایان مقالات، جداول‌زایجه که مقصد اصلی نویسنده‌است آغازشده وجدولهایی را که براساس‌سالهای‌عمرصاحب طالع است‌وآنهارا تاسال۹۰عمر استخراج‌وحساب کرده دراینجاآورده .

آغاز : ـ بسمله درخشنده‌ترستاره وفرخنده‌ترسیاره که ازافق‌متعال اهل‌فضل وکمال طالع ولامع‌گردد ... حمد حکیمی است

پس‌ازپایان جداول، بخش‌دوم کتاب درتحقیق‌دراسراراحکام نجوم‌برحسب سخنان احکامیان ودانشمندان‌گذشته مانند هرمس، والیس، حسن‌بن سهل، بیرونی،

کوشیار وعده‌ای دیگر که در دیباچه از آنان یاد میکند.

این بخش که خود دارای سرآغاز و دیباچه مبسوط جداگانه است مقدمه‌ای درفوائد احکام نجوم وصحت آن دارد ودرپایان این مقدمه احوال انسان را که در احکام نجوم مورد بحث و نظرقرار می گیرد برد وقسم میکند (ذاتی و عرضی) ومیگوید هردوقسم‌را دراین کتاب (درباره طالع شاه قاجار) بتفصیل می گوئیم.

آغازبخش ۲: چون بعون‌الله تعالی ... ازاستخراج تواریخ وتصحیح‌درجه طالع همایون‌وتسویة البیوت وتقاویم سبعهٔ سیاره وثابته وسهام ونظامات‌وعروض وابعاد ومطالع ممرومطالع طلوع وغروب وعروض آفاق حادثه ... وسایراعمال حسابی که مداراحکام نجومی برآنهاست فارغ شدیم ... درقسم ثانی که نتایج و فوائد قسم اول وعلت غائی‌آن مقدمات است ... ازمؤلفات احکام ... سطری چند درسلب تحریر... آوریم

پایان: وبندگان اقدس پادشاهی ... بروظفرونصرت یابند.

[۶۲۸۵]

نسخه‌ایست به خط نستعلیق قرن ۱۳ـ ه دارای دوسرلوح مذهب یکی بزرگ (درص اول) ودیگری کوچك (درص‌آغازبخش ۲) حاشیه ومتن سطورص ۱ و ۲ ومذهب دارای نقاشی گل وبوته است با قلم‌آب طلا وشنگرف وزرنگارتمام صفحات دارای جدول است به چند قلم طلا و لاجورد. در جداول بخوبی عناوین به لاجورد و شنگرف نوشته شده.

قطع رحلی بزرگ ۲۷×۴۱ ج روغنی مندرس با لبه شکسته یك طرف وعطف تیماج مشکی مندرس صفحات: ۲۲۹ (۱۱۵ گ) سطور۱۵ کاغذ فرنگی‌آهارمهره سفید شماره‌ثبت قدیم ۲۸۰۰۲ جدید ۱۰۶۰۶.

مجموعهٔ ریاضی **(فارسی)**

۱ـ شرح بیست باب اسطرلاب (ص ۲ـ۴۳ دفتر)

شرح نظام‌الدین عبدالعلی بن محمد حسین بیرجندی (۱) (م ۹۳۴) رجوع شود به (ص۳۹، ۵۹/۱۰۴و۱۸۴ همین فهرست).

۱ـ مرحوم سعیدنفیسی دریادداشت خوددرباره بیست باب، فهرست مؤلفات بیرجندی

بقیهٔ حاشیه‌درصفحه بعد:

۲ـ احکام سال ترکان (ص ۲۴۶ ـ ۲۵۲ دفتر)

رساله‌ایست در این باب و یا بخشی است از یك کتاب در احکام نجوم.
نسخهٔ شماره ۸/۲(ج) الهیات همین رساله‌است باتفاوتی در آغاز . اما پایان آن که‌درفهرست آن کتابخانه نقل‌شده بانسخهٔ‌حاضر مطابق‌است
فهرست الهیات ۱ : ۵۰ و ۱۵۰

آغاز : بسمله احکام‌سالهای ترکان حکماء ایغوروتاتار و خطارا تاریخی

... بقیه حاشیه ازصفحه قبل :

وسر گذشت اورا بنقل ازحبیب‌السیر آورده وبرای مزید فایدت دراین حاشیه‌نقل میگردد :
ملاعبدالعلی بیرجندی‌متوفی در ۹۳۰ (کذا...) ازمنجمین‌وعلمای‌ریاضی‌معروف‌قرن‌دهم ایران بوده ومؤلف‌کتابهای چند بزبان فارسیست ازآنجمله :
۱ـ شرح زیج الغ بیك معروف بشرح زیج جدید سلطانی که بشرح بیرجندی نیز معروفست ودر۹۲۹ بپایان رسانده .
۲ـ شرح تذکرةالهیئه تألیف خواجه نصیرالدین طوسی .
۳ـ شرح تحریرمجسطی ازخواجه نصیر .
۴ـ رساله درابعاد واجرام‌کواکب‌که بنام حبیب‌الله وزیرخراسان در ۸۸۳ بپایان رسانده است .
۵ـ شرح شمسیه درحساب (البته باید توجه‌داشت‌که این‌شرح ودوشرح بالا عربی است نه فارسی ـ نگارنده) .
۶ـ شرح بیست باب یعنی‌کتاب حاضر (این‌فهرست‌ناقص‌است)
مؤلف حبیب‌السیر (چاپ بمبئی جزوچهارم ازجلد سوم ص ۱۱۷) گوید که‌درعلوم محسوس ومعقول وفروع واصول ونجوم واحکام دست داشت ومردی زاهد ومتقی‌ومتواضع و دین‌دار بود درحدیث شاگرد خواجه حافظ غیاث ودرحکمت شاگرد مولانا منصوربن معین‌الدین کاشی‌ودرعلوم دیگرشاگردمولانا کمال‌الدین حسین قنوی (فسوی)بودو نیزاز شاگردان سیف‌الدین احمد تفتازانی شیخ‌الاسلام هرات(متوفی در۹۱۶) وکمال‌الدین‌مسعود شروانی بوده‌است.درخطبهٔ‌این‌شرح‌ملاعبدالعلی‌آنرا بیك‌تن‌ازوزرای زمان‌خود تقدیم کرده‌که نام‌اورا : «خواجه‌ناصرالحق‌والدولة‌والدین عمادالاسلام‌والمسلمین» می‌نویسد ودرتضاعیف کتاب یك‌جا تصریح می‌کند که‌آنرا درسال ۸۵۳ یزدگردی نوشته است که مطابق با سالهای ۸۸۹و۸۹۰ هجری قمری‌است وجای دیگرتاریخ تألیف‌آنرا «جمادی‌الآخر»نوشته که بحساب جمل ۸۹۰ می‌شود (این‌خطاست‌ودرنسخه‌هانیزجمیدی‌الآخرست = ۸۹۸)

است که برطبع دوازده‌جانورمیگردد وهرسال‌ایشان منسوب است‌به‌یکی‌ازجانوران وهرحادثه‌که درآن سال‌واقع‌شود ازطبع وخوی آن‌جانور گیرند ومبدء سال آن قمری حقیقی‌باشد .. وآن‌اول‌آرام ای‌ترکی باشد

پایان: هرکجا که رود برنج افتد ودلیر ومبارز باشد والله‌اعلم بالصواب والیه‌المرجع والمآب تمت

۳- رساله درنجوم (ص ۲۵۳ - ۲۵۵ دفتر)

بخشی (مقاله٦) است ازیك‌رساله نجومی (ظاهرآدارای ٦مقاله)واین‌مقاله خود دارای یك‌مقدمه ودوباب‌است.

آغاز: مقاله ششم درباقی اعمال نجومی‌واین‌مشتمل‌است برمقدمه‌ودوباب امامقدمه در تعریف القابی که دراین مقاله بیایدافق‌حادث کوکب عظیمه‌ایست که بمرکزجرم کوکب وبه‌دونقطه شمال‌وجنوب گذرد .

[٦۲۸٦]

دفتریست به‌خط شکسته نستعلیق (بادوقلم) قرن ۱۲ هـ - بدون‌رقم‌کاتب درسر برگها اثررطوبت کفی‌دیده میشود امانوشته‌ها آسیب ندیده در کنار صفحات شماره یکم (شرح بیست‌باب) حاشیه‌های شارح بانشان «مه» وبخط‌کاتب نسخه است که‌ذیل پاره‌ای پاره‌ای‌ازاین حواشی بوسیله «منه علیه ماعلیه» تملك و مهر وآهار درپشت برگ اول دیده می‌شود.

قطع رقعی۱۰/۵×۱۷ ج تیماجی قرمز صفحات ۲۵۵ (۱۲۷ گ) سطور ۱۷ کاغذ فرنگی شماره ثبت‌قدیم ۱۳۳۲۸ جدید ۵۵۴۸

مشارق‌الانوار **(فارسی)**

= زایچهٔ فتحعلی شاه‌قاجار ازمحمدحسین‌منجم (نسخه‌دیگرازشماره٦۲۸٤)

[٦۲۸۷]

این‌نسخه به‌خط نستعلیق بهتر از نسخه قبل‌است وبقیه‌مشخصات وتذهیب درهردو بخش مانند نسخه‌قبل‌است جزاینکه سرلوح ها و همچنین‌نقاشی طلاکاری حاشیه ص۱ و۲ را شیوه‌دیگراست وجلداین نسخه هرچندسالم‌تراست اما ارزش‌کار آن یك‌راندارد.

قطع رحلی ۲۷×۴۱/۵ ج روغنی‌داخل‌نقاشی‌وگل‌وبوته کاری باآب‌طلا. صفحات ۴۱۵ (۲۰۸ گ) سطور۱۵ کاغذفرنگی شماره‌دفتر ثبت قدیم ۲۳۰۷۱ جدید۱۰۱۱۵

مجموعه (فارسی)

۱- فانوس دریایی (ص۲ - ۱۱ دفتر)

ازعلی‌بخش قاجار (مؤلف کتاب تشریح(شماره۶۱۳۹این فهرست) ترجمه تاریخچه اختراع فانوس دریایی برای‌دیدن قعردریاها بوسیلهٔ مسیوویدفرانسوی ازفرانسه به‌فارسی. علی‌بخش‌قاجاراین ترجمه‌رابه‌فرمان مظفرالدین مرزاقاجاردر مدت دوروز پرداخته‌است.

آغاز: بسمله بعدازحمد وسپاس قادر بیهمتا

پایان: وسنگ پاره‌ای‌رابه تربیت، لعل درخشان والماس وبرلیان کنند.

۲- تشریح (ص۱۲-۱٦٦ دفتر)

ازعلی بخش قاجار (مؤلف‌رساله بالا)دارای ۳۷ باب‌و۸۲ شکل. نسخه‌ای دیگر ازاین‌کتاب باشماره۶۱۳۸ شناسانده‌شد. (ص۱۲۸فهرست حاضر)

[٦٢٨٨]

دفتریست بخط نسخ علی اکبر مورخ ۱۲۹۷ شکلها(تصاویر اندام درونی‌بدن انسان) بریده شده ازکتابی‌چاپی است‌که به‌این‌نسخه‌الصاق‌کرده‌اند عناوین درمتن‌وحاشیه شنگرف وباقلمی درشت‌تراست.

قطع رحلی ۲۱×۳۲ ج تیماجی قهوه‌ای رنگ صفحات ۱٦٦ سطور ۱۹ کاغذفرنگی آبی‌رنگ شماره ثبت قدیم ۵۰٦۵۵ جدید ۹۰۷۸

شفاء الاسقام (عربی)

ازحاجی پا شا، خضربن‌علی‌بن خطاب پزشك مصری‌اندلسی زنده‌در۸۱۲ وی این‌کتاب راپس‌ازسالها پزشکی ودرمان‌کردن بیماران خاصه دربیمارستان (مارستان) منصوری مصر وبدست‌آوردن تجارب وشاگردی نزداساتید و پزشکان معروف بسیار این‌کتاب‌را فراهم آورده وفوائدی که از درس استاد خود شیخ جمال‌الدین معروف به‌ابن شویکی دریافت داشته (وبگفته خوداو) «خلاصه تمام مؤلفات پزشکی‌را» درآن گنجانیده‌است.

حاجی پاشا این کتاب‌خودرا بنام عیسی بن محمدبن ایدین (۱) تألیف و دردیباچه اورا یادکرده‌است(۲)

شفاءالاسقام دارای چهار مقاله‌است وفهرست آنهادرپایان دیباچه کتاب چنین آمده .

مقاله ۱ ـ کلیات بخش‌علمی وعملی طب(دارای دو«تعلیم» باعناوین‌رکنی وباب‌ویك‌خاتمه)

مقاله ۲ـ اغذیه واشر به وادویه مفرد و مرکب (دارای دو جمله ، عناو طبقه ومسلك .

مقاله ۳ ـ امراض‌خاصه هرعضو (سرتاپا) واسباب وعلامات‌ومعالجات

مقاله ٤ امراض غیرخاص به‌عضوی .

ازشفاءالاسقام نسخه‌هایی‌درایران‌وقاهره ودمشق‌ومغرب هست که جایهای آن‌درمجلة معهدالمخطوطات نشان‌داده شده

رجوع شودبه‌مجلهٔ مزبور ۵ ، ۲۹۲ کشف‌الظنون: (شفاءالاسقام) معجم ـ المؤلفین٤ : ۱۰۱بروکلمان (ذیل۲) ۳۲۶ پزشکی: ۲۷٦ (بنام‌طب) نشریه ۳ :۳۷۸

آغاز: بسمله الحمدلله الذی‌خلق‌الانسان‌فی احسن‌الصور .. امابعد فیقول العبدالفقیر .. خضربن‌علی‌بن الخطاب . .. لمارایت ان‌علم الطب اجل‌المفاخر والسعادات

پایان: و من منع المستوجبین فقدظلم والله‌الهادی للسداد ومنه المبدء والیه‌المعاد

[٦۲۸۹]

نسخه‌ایست به‌قلم نسخ محمدبن‌رضابن‌جمال‌الدین حسینی مورخ۱۰۸۸ . در آغاز

۱ـ (خلیفه مصر، ازخاندان ممالیك)

۱ ـ حاجی‌پاشا تالیفی دیگر درطب‌دارد بنام الکی

نسخه فهرست تفصیلی مقالات بردو برگ جداگانه به‌قلم کاتب نسخه نوشته شده پشت برگ اول تملك ومهر محمدعظیم‌بن عطاءالله حسینی مورخ ۱۹۰۷ وتاریخ تولدسیدمحمد جعفربن میرمحمد حسین (در۱۱۱۸) ودرذیل ص‌آخر نسخـه تملك و مهر محمـد باقربن عبدالرحیم ومحمدبن محمدباقر اردلانی دیده‌می‌شود.

درپایان‌نسخه سه‌برگ اضافی است که برآنها تاریخچه و فهرست حکام‌اردلان که‌از طرف تیمورخان‌در۹۸۶ ایالت داشته تا۱۲۸۴ که‌خود نویسنده (حسب‌الامر همایـون ناصرالدین‌شاه ماسورشده است

نویسنده این‌فهرست (که خودنیز ازطرف‌ناصرالدین‌شاه به‌ایالت کردستان منـصوب بوده) درذیل نام‌بعضی از والیان توضیحاتـی داده واورا بیشترمعـرفی کرده . درپایان یادداشت مینویسد « در ماه‌رجب ۱۲۸۴ حسب‌الامر همایون این‌بنده‌درگاه ماسورشد وبعد بواسطه ناخوشی رعاف یك‌ماه بتاخیر افتادوآن خیالی‌که اعلی حضرت همایون داشتنـد صورت نگرفت ثانیا روزجمعه ۷رمضان دستخط همایون مرحمت شد ودرشوال ۱۲۸۴ از طهراو درآمد وروزشنبه ۵ ذی‌القعده‌الحرم واردسنندج شدم)

دریکی‌ازاین‌برگهای‌اضافی نویسندهٔ فهرست والیان،چهاربیت‌که درماده تاریخ تولد، جلوس، ابتلاء به‌جنون ، بازیافتن‌سلامت وسال‌مرگ خان‌احمدکرد «شیخ احمدجـد سوم فخرالعلماء شیخ محمد » سروده‌آورده است (۱)

قطع : وزیری۱۶/۵ × ۲۴/۵ ج‌تیماجی مشکی‌ضربی‌صفحات۹۰۲با برگهـای اضافـی (۵۵۴ گ) سطور ۲۵ کاغذ ترکی شکری شماره ۲۲۴۶۲ جدید ۹۸۴۶

مجموعهٔ پزشکی : **(عربی وفارسی)**

۱ـ حقایق‌الاسرار (ص۱ـ۱۵۵ دفتر) **(عربی)**

تألیف مسعود بن محمد سگزی از پزشکان قرن ۹ـ ه واین‌کتاب را برای صدرالدین ابوالمفاخر قـاسم بن عراق بن جعفر از وزرای زمان خوددر سه فن تألیف کرده‌است .

ذریعهٔ ۲۹۷ بروکلمان: s11,298 :پزشکی : ۱۶۸مجلهٔ معهد ۵:۳۰۳

آغاز: الحمدلله علی ایادیه المتواتره‌وصنایعه ...

۱ـمطلع قطعه‌اینست :

خان اکراد یعنی خان‌احمد سال بخت آمد ازعدم بیرون

«بخت» مطابق ۱۰۰۲ودیگرتاریخهای مزبور بترتیب چنین‌است ۱۰۲۵ ، ۱۰۳۹ ۱۰۴۰ و ۱۰۴۶

پايان: الاصابع اثنان وعشرون عضله .

كاتب در پايان نسخه رقم‌كرده است : « تم الـرسالة الملخصة الموسومة بحقايق‌اسرارالطب فى‌بيان تعريف‌الالفاظ والعبارات وتبيين‌الاصطلاح والاسماء بحمدالله وحسن توفيقه ... كتبه الفقير خليل الطبيب عفى‌عنه ..» .

٢ـ رساله در سموم (ص ١٥٩ـ٣١٨ دفتر) **(فادسى)**

= سميه تأليف عمادالدين محمودبن محمود طبيب . (مؤلف افيونيه)

مؤلف اين رساله را بخواهش مرتضى قلى‌خان حاكم مشهد نوشته است .

كاتب درپشت صحيفهٔ اول نوشته: «رسالهٔ سميهٔ حكيم المغفور عمادالدين محمود رحمه الله تعالى از نسخهٔ شاه عالم پناه نوشته شد » .

منزوى ١ : ٤٢٦

آغاز: الحمدلله رب‌العالمين والصلوة والسلام . . .امـا بعد بدانكه حاكم مشهد مقدس مزكى مرتضى قليخان ...

پايان: درافسون عقرب‌گفته شد خواندن اولى است والله اعلم بالصواب .

[٦٢٩٠]

دفتريست بخط نستعليق حسين طبيب ازقرن ١١ـ ﻫ

قطع رقعى ١٧×١٠ ج تيماجى قرمز داغ‌دار صفحات ٣١٨ سطور١٥ كاغذ اصفهانى آهارمهره‌دار شكرى شمار، ثبت قديم ١٤١٨٦ .

مجموعهٔ رياضى **(فارسى)**

١ ـ كفاية‌التعليم فى‌صناعة‌التنجيم (ص٢ـ٣٢١ دفتر)

ازابوالمحامد محمدبن مسعود غزنوى .

رجوع شود به ص٧، ١٠٨و١٤٨ همين فهرست .

٢ـشرح ثمره (ص٣٢٢ـ٤٠٣دفتر)

از خواجه نصيرالدين طوسى، تفسيركتاب الثمره (صدكلمه) بطلميوس .

این نسخه به‌دست یکی ازاهل‌اطلاع‌اصلاح‌و خوانده شد .

رجوع شود به‌ص۲۳۱فهرست‌حاضر .

[۶۲۹۱]

دفتریست بقلم‌نستعلیق وشکسته شماره نستعلیق محمد ربیع بن محمدحاجی برخوردار شمارهٔ۲ رقم ندارد . در ذیل شمارهٔ ۲ نوشته‌که در ۱۰۹۵ مقابله شده . پس از پایان شمارهٔ۲ چند یادداشت احکامی ورملی ونیزدریك منظومه دراحکام نجوم بخط نسخه شماره یکم ثبت شده در فاصله دوکتاب این‌یادداشت دیده میشود « ازکفایة التعلیم مستفاد میشود که مصنف آن شرحی برای صدکلمه نوشته موسوم به یانع الثمره » .

پشت برگ‌اول نیزنوشته «مقابله شد . تصحیح میرزا هدایةالله منجم» .تملك لطفعلی ابن‌کاظم وچند یادداشت دیگربرای برگ دیده میشود .

قطع رقعی ۱۲/۵×۱۹ ج تیماجی قرمز صفحات ۴۰۳ سطور ۱۸۰ کاغذ اصفهانی ثبت قدیم ۶۳۲۵۸ .

مجموعهٔ‌ریاضی: **(فارسی)**

شامل دو رساله دراحکام نجوم :

۱ـ ترجمهٔ احکام اتصالات(ص ۲ـ۶۲ دفتر)

در احکام اتصالات قمر به‌کواکب متحیره در بروج چون از اجتماع و استقبال بازگردد.. از تصنیف افتخار الحکماء استاد البشر ابوالقاسم الملقب به غلام زحل .

این همانست که‌در دیباچه‌نسخه آمده‌وشاید ترجمهٔ کتاب‌الاختیارات ابوالقاسم عبیدالله بن‌حسن بغدادی (م ـ۳۷۶) از حساب دانان‌و ستاره‌شناسان قرن ٤ است و این ترجمه‌تازه است .(گاهنامه ۱۳۱۰ : ۳۳ القفطی: ۱۵۱ زرکلی ٤: ۳٤۶)

آغاز : بسمله الحمدلله رب‌العالمین والسلام علی رسوله وآله اجمعین و بعد گفتار اندر احکام اتصالات قمربکواکب متحیره در بروج چون از اجتماع و استقبال بازگردد وبه هر کوکب پیوندد . . . از تصنیف افتخار الحکماء . . . ابوالقاسم الملقب بغلام زحل نورالله مضجعه احکام قمر در چهل در بروج چهل اگر منصرف گردد قمراز آفتاب بوقت اجتماع ... دلیل کند برمکنون بودن نرخ

مایل به‌گرانی وقوت سرما وفساد سماءِ وگذشتن ابرها وخصومت میان عوام .

پایان: و بودن احتساب و امر معروف و نهی از منکر و الله تعالی اعلم بحقایق الامور .

۲ـ خطبهٔ طالع موعود (ص ٦۳ دفتر)

انشاء یکی از منشیان است که برای طالع مولودی خاص یا مطلق طالعنامه نوشته است .

آغاز: بسمله حمدی که زبان از بیان آن عاجز آید و سپاس که وهم از ادراك آن فروماند آفریدگاری راجل جلاله .. اما بعد نزدیك اهل تحقیق محقق است که صور موجودات عالم سفلی نموذجات عالم علوی است

۳ـ الاختیارات العلائیه فی الاختیارات السمائیه (ص ۹۵ ـ ۱۵۲ دفتر)

ازامام فخرالدین محمدبن عمر رازی .

دردیباچه (این‌نسخه) نام علاءِالدین عطاملك جوینی که رازی این رساله را بنام او نوشته نیامده وتنها با اختصار از« بندگان حضرت اعلی پادشاه عالم سلطان اسلام» یادشده .

این‌نگارنده درذیل‌نسخه شمارهٔ ٦۲۰۰ به‌اختلاف‌دیباچه نسخه‌های‌اختیارات علائیه اشارتی کرده است .

رجوع به ص ۲۲۳و۲۳۱و۲۳٦ این فهرست شود .

[٦۲۹۲]

دفتریست به‌خط نسخ قرن ۱۰ ـ ه باسه قلم . (قلم شماره یکم درشت و شمارهٔ ۳ ریزتر واستادانه ومرتب است . بیش ازشمارهٔ ۳ (اختیارات علائیه) چندجدول اعداداست بدون عنوان‌وبالای‌یکی ازاین جدولها عده‌ارقام طرح شده‌است پشت برگ اول دفتر چند یادداشت نجومی همزمان نسخه دیك گواهی عرض مورخ ۱۰۰۳ دیده میشود .

قطع‌رقعی ۱۳×۱۸/۵ج مقوا نخودی رنگ مندرس باعطف تیماج‌مشکی صفحات۱۵۲ سطور ۱۳ و ۱۷ کاغذ سمرقندی شکری آهاردار شماره ثبت قدیم : ۲۲٦۵٦ جدید۷۱۷۲

توضیح المطالب (فارسی)

شرح خلاصة الحساب شیخ بهاءالدین عاملی ازمیرزا ابوطالب فندرسکی دخترزادهٔ میرزا ابوالقاسم فندرسکی (م قرن۱۲ـ هـ)

اعیان الشیعه٦ : ٤٤٤ ـ ٤٤٦ ذریعه ٤ ، ٤٩٨و١٣ :٢٢٧ مجلس ١٧ : ٣٥٦ و همین‌فهرست : ١٦١

[٦٢٩٣]

نسخه ایست به‌خط روشن قرن ۱۱ ـ هـ . دارای یك سرلوح مذهب، وعناوین و اشکال ریاضی شنگرف . جداول باقلم آب طلایی وشنگرف وزنگار برگ‌اول وآخر مندرس وکنار آنها وصالی شده . پشت برگ اول گواهی عرض‌با مشخصات نسخه مورخ ۱۰۹۲ وتاریخ تملك مورخ ۱۲۱٦ و۱۲۲۴موجود. درحاشیه‌نسخه‌اصلاحاتی‌به‌عمل آمده ظاهراً بدست‌مؤلف (زیرا نسخه مسلماً درزندگی مؤلف نوشته شده) .

قطع خشتی۱۷/۵×۳۴ج تیماج داغدارباترنج ونیم ترنج طلایی وتـذهیب داخل ترنج طرف‌چپ برداشته شده) صفحات ٦۳۵ سطور ۱۵ کاغذکاهی شکری رنگ شماره‌ثبت قدیم ۵۰٦۰۴ جدید ۹۰۴۰

شرح‌بیست‌باب (فارسی)

ازمولی عبدالعلی بیرجندی (م ـ ۹۳٤) بررساله بیست باب خواجه نصیر ـ الدین طوسی دراسطرلاب .

رجوع‌شودبه‌ذیل‌شمارهٔ۱/٦۲۸٦ص۲٦۵ونیز : ۳۹، ۵۹، ۱۰٤، ۱۸٤همین‌فهرست.

[٦٢٩٤]

نسخه‌ایست به‌خط نستعلیق بادوقلم ،(نیمه نخستین ازقرن ۱۰ تااوائل ۱۱ ـ هـ و نیمه‌دوم پس ازاین درقرن ۱۱ تکمیل نوشته شده) وناتمام است (اندکی ازپایان باب ۳۰ راندارد) پشت برگ اول‌چند تملك‌ویك یادداشت درادمه هست ، برگ ۱۱۰ سوراخ‌شده عناوین واشکال ریاضی ونجومی شنگرف . برگهای نیمه‌دوم برخی حرکتی ویا دارای اثر رطوبت است .

قطع رقعی۱۲/۵×۱۹/۵ج‌تیماجی‌قرمز صفحات۳۱۴سطور۱۲ کاغذکاهی آهار مهره شده شکری شماره ثبت قدیم ۵۰۷٦۱ ددید ۹۱۵٦

زیج محمد شاهی (فارسی)

زیج هندی محمد شاهی دارای چهارمقاله .

رجوع شودبه ذیل شمارهٔ ۶۱۲۶ (ص ۱۲۴ همین فهرست) .

[۶۱۲۶]

نسخه‌ایست به‌خط نستعلیق قرن ۱۳ ـ ه از آغاز دیباچه کتاب اندکی افتاده است شماره صفحات درپایین هرصفحه قیدشده .

قطع وزیری باریک۱۴ × ۲۴ ج تیماجی‌مشکی صفحات ۳۵۸ سطور ۲۳ کاغذفرنگی ضخیم آهار مهره شماره ثبت قدیم ۲۷۷۶۶ جدید ۱۰۴۵۶

شرح ملخص (عربی)

ازموسی‌بن محمدبن محمود قاضی زادهٔ رومی (م ـ ۸۴۰) .

مؤلف درذیل نسخه اصل این شرح (بنابر نوشته‌کاتب نسخه حاضر) چنین نوشته است «فرغ‌من نسخه مؤلفه موسی‌بن محمدبن محمود المعروف بقاضی‌زاده الرومی فی‌اواخر جمادی الاخره سنه عشرین وثمانمایه هجریه وکان الفراغ من تألیفه سنه اربع عشره وثمانمایه .

[۶۲۹۶]

نسخه‌ایست به‌خط نستعلیق محمدحسین بن حسین ورقانی الاصل گلپایگانی مورخ ۱۰۴۰ درمدرسه‌صالحیهٔ شیراز .

کاتب سخن مؤلف را از ذیل نسخه اصل نقل‌کند ودرآغاز آن‌گوید«صورهٔ ماکتبه الشارح علیه ماعلیه» . برگهای اول نونویس نسخه بدلها وحواشی مؤلف و دیگران در کنار صفحات قیدشده ، درپایان نسخه یادداشتهایی به‌نظم ونثر هست .

قطع رقعی ۱۰×۱۷/۵ ج تیماجی مشکی صفحات ۲۷۸ (۱۴۰ گ) سطور ۲۳ کاغذ کاهی شکری (نونویس فرنگی سفید) شماره ثبت قدیم ۶۴۹۸۶

علم الامراض (فارسی)

= علل امراض ترجمه کتابی ازکریزل فرانسوی بقلم سید حسن تنکابنی کتابی جامع است‌درشناخت امراض انسان(پاتولوژی)باشیوه‌ای نوومؤلف برخلاف پزشکان پیشین که بیماریها رابه‌ترتیب حروف الفبا و یا به ترتیب اندام بیان می کردند، تمام‌را به‌ده جنس، بخش کرده‌بدین‌ترتیب ؛

۱ ـ تبها ۲ ـ بیماریهای ناشی از تغییر (اختلال) خون ۳ ـ اورام ٤ ـ نزف

الدم ۵ - ترشحات ٦ - مسمومیتها ۷ - بیماریهـای ناشی ازتغییر تغذیه به اعضـا ۸ - تغییر پذیرفتن آلات (اختلالات دراعضاءِ داخلی بدن) ۹ - امراض عصبانی ۱۰ - بیماریهای خـاص هریك ازاندام واعضاء بدن .

این کتاب در دوران ناصرالدین‌شاه قاجار دوبار ترجمه شده :

یکبار بدست دکتر رضا (ظاهراً همان‌مسیو ریشاردژول فرانسوی (۱۸۱٦-۱۸۹۱) که‌در خدمت دربار محمدشاه وناصرالدین شاه بوده‌وپس ازپذیرفتن کیش اسلام،میرزا رضاخان نام یافت (۱)ازآثار او ترجمه تاریخ سنت هلن(که‌در مجلد۱۷فهرست باشمارهٔ ۳۵۰۰ یاد گردید)

باردیگربدست‌سیدحسن‌بن‌ابی‌الحسن تنکابنی یکی از پزشکان عصر قاجار (نام‌مترجم‌درنسخه شمارهٔ ۱۵۱۹ دانشگـاه(ج۸: ۱۵۳) که‌مطابق نسخه‌شمارهٔ ٦۲۹۷ مجلس است آمده ودرنسخه های مانیامده) .

ترجمهٔ دکتر رضا در۱۳۱۸ انجام شده‌اما تاریخ دقیق ترجمهٔ تنکابنی وتقدم وتأخر هریك‌ازدیگری‌تااین زمان دانسته نیست (۲)

۲ـفهرست مؤلفان ازمشار ۳ : ۱٦۰ - ۱٦۱

۲ـاین‌دوترجمه بایکدیگردرعبارات وبرگزیدن‌الفاظ‌اختلاف فراوان‌داردوترجمه‌رضا (ازنظرشیوهٔ ترجمه)درست تروکامل‌تر بنظر میرسد،واینك‌نمونه‌ای ازهردو. آغازج یکم‌از ترجمه رضا(نسخه شمارهٔ ٦۱۳۴ مجلس و۱۲۷۹ دانشگاه) :

بسمله پاتولژی علمی‌است‌که دراو گفتگو میکند ازاحوال بدن‌انسان درحالت‌مرض مثل‌اینکه در فیزیولژی گفتگو میشود ازاحوال بدن انسان درحالت صحت... اما درتقسیم امراض اطباامراض رابه‌سه‌قسم تقسیم‌نمودند بعضی‌از آنها موافق حرف تهجی وبعضی از آنهابحسب علامات وبعضی ... بحسب‌تغییرتشریحی‌درنسوج بهم‌میرسداما کریزل‌فرانسوی امراض رابه‌ده‌جنس منقسم‌نمود [فهرست اجناس] جنس‌اول درحمیات اگرچه بعضی ازاطبا حمی را براسها جزءِ امراض نشمرند وگویندکه سبب‌اصلی حمیات ورم است و این اعتقاد باطل است

آغازج ۱ (درترجمه‌تنکابنی): بسمله‌علم‌به‌طبایع‌امراض علمی‌است‌که شناخته میشود از اواحوال بدن‌انسان درحالت مرض‌چنانکه علم‌ترکیب اجزاءِحیوانی وعلمی‌است‌که شناخته میشود بواسطهٔ‌اواحوال بدن‌انسان درحالت صحت درعلم به‌طبایع امراض گفتگو میشود از

بقیه حاشیه در صفحه بعد

[۶۲۹۷]

نسخه‌ایست به‌قلم شکسته نستعلیق اوائل قرن ۱۴ (یااواخر ۱۳ـه) جلداول کتاب است شامل چهارجنس (یامقاله) ۱ ـ حمیات ۲ـ تغییرترکیبات‌خون ۳ـ اورام ۴ـنزف‌الدم (ومقاله‌آخر ناقص‌است).

فهرست گفتارها (جنس‌ها)ـ که در شمارهٔ ۶۱۳۴ هست- دراین نسخه نیست عنوان گفتارها بالای‌صفحات تکرارشده .

قطع خشتی ۱۷/۵×۲۲/۵ جلدتیماجی‌قرمزصفحات ۴۳۲ سطور کاغذفرنگی‌سفیدشماره‌ثبت قدیم ۵۰۷۹۱ جدید ۹۱۸۰

علم‌الامراض **(فارسی)**

= پاتولژی‌ترجمه ازاصل فرانسوی تألیف کریزل به‌قلم سید حسن تنکابنی

شامل‌جنس ۶ـ۸ـ(سموم،امراض تغییر اغذیه- تبدل انساج)

رجوع شود به‌ذیل نسخه شمارهٔ ۶۲۹۷

بقیه حاشیه از صفحه‌قبل:

تقسیم امراض واسباب وعلامات ورفتارودوام ونکس‌وعود...وتغییراتی که درمحل امراض میشود وعلاج‌آنها. اما تقسیم امراض بدانکه متقدمین ازاطبا امراض‌راوبه‌نهج مختلف‌بیان نموده‌اند بعضی بترتیب حروف تهجی و برخی به ترتیب اعضاء از رأس تاقدم چنانکـه معمول‌اطباءِایران‌است اماطرزی که کریزل‌فرانسوی صاحب کتابی که این کتاب‌ترجمه‌اواست بیان‌نموده مطبوع وپسندیده است که امراض را منقسم به‌ده جنس نموده (فهرست اجناس) جنس‌اول حمیات‌بعضی ازحکما حمیات‌راازامراض نشمرده‌اند بلکه ازعلامات واعراض‌اورام دانسته وقائل شده‌اند که حمیات لازم‌دارند ورم‌را... ولی‌این اعتقادات‌بس‌ضعیف

اینگونه اختلافات بین‌دوترجمه درتمام‌اجزاءِ این کتاب (که‌دیده‌ام) وجوددارد وچون به‌چاپ نرسیده نقل گردید .

هیچیك ازاین‌دوترجمه تاکنون به‌چاپ‌نرسیده درفهرست مشارونجم‌آبادی (کتب‌طبی فارسی چاپی) ازکتاب امراض‌عصبانی تألیف کریزل وترجمه میرزا علی همدانی (مشتمل‌بر یك‌مقدمه ودیباچه وپنج‌مقاله وخاتمه) یادشده وچنانکه در فهرست‌کتاب کریزل دیدیم‌جنس نهم‌آن‌کتاب درامراض‌عصبانی است .

درهرحال ازترجمه‌های کتاب کریزل دراین‌کتابخانه (ازهر یك) دوجلد موجود است ترجمه دکتررضا شامل جنس اول‌تا پنجم وجلد دوم : جنس ششم (سموم) تاهشتم (تغییر انساج بدن) .

ترجمه تنکابنی (کتاب حاضر) ج۱: جنس‌اول تاچهارم نسخه شماره ۱۵۱۹ دانشگاه نیز که جلدیکم همین ترجمه‌است‌تاجنس۴ـ (نزف‌الدم) دارد وج‌دیگر از جنس۶ـتا۸(مانند نسخه‌ترجمه دکتررضااما‌نسخه ماناقص‌است)

[۶۲۹۸]

نسخه‌ایست به‌قلم‌شکسته نستعلیق محمدحسین تفرشی مورخ ۱۲۹۵ نام‌فرانسوی بیماریها نیز گاه‌ثبت‌شده مقاله ۴ ناقص است. فهرست مطالب کتاب در ۸ برگ (۱۶ صفحه) باهمین‌قلم و با ذکر شماره صفحه‌نوشته است پشت برگ اول‌نوشته «ترجمه کتاب سموم وامراض.»

قطع‌خشتی ۱۷×۲۲ ج‌تیماجی قرمز صفحات ۴۹۴ سطور ۱۷ کاغذ فرنگی شماره‌ثبت قدیم ۵۰۶۰۱ جدید ۹۰۳۷.

منتخب شفا (ترکی)

دراسباب وعلامات ومعالجات (نام‌مؤلف‌درنسخه نیامده)

دارای سه‌بخش است بدین‌ترتیب (۱)

بخش‌اول دارای ۲ باب، است‌باب‌اول طب‌علمی باب۲طب عملی.

بخش‌دوم(گ۱۵ر): اغذیه واشربه‌وادویه؛ درپایان این بخش یك‌باب در ادویه مفرده.

بخش۳ (گ ۵۱ر) اسباب و علامات و معالجات بیماریها. این بخش دارای ۶۲ باب‌است ومؤلف‌نخست درهرباب‌بیماریهای‌مختلف بدن(ازسرتاپای) واسباب وعلامات ومعالجات آنها را بیان داشته وازباب۵۶ به‌ذکر معاجین، مرهمهاودیگر مرکبات پرداخته (هر یك دربابی جداگانه) و باب آخر (التمش ایکنجی) درشربتهاست درآغازبخش۳ فهرست مطالب۶۲ باب آنرایادمیکند.

مؤلف ازابن‌سینا ومحمدبن‌زکریا رازی یادمیکند و درحاشیه (ترکی بخط دیگر)ازمنهاج‌البیان یادشده مؤلف‌دردیباچه ازاستاد حکیم‌خود یادمیکند.

آغاز: بسمله حمدوسپاس وشکر بی‌قیاس. چون‌بلدم‌که خیرالناس من ینفع الناس. (طب‌علمنده بیر مختصر کتاب تصنیف ایدم حفظ. . . وبوکتابه منتخب شفا آدویردم تاکه تشخیص امراض و طریق علاج آسان اوله...وبوکتاب اوچ بخش ایلدم اول‌بخش ایکی‌باب در

۱ـ فهرست مطالب وبخشها که دردیباچه‌آمده باکتاب منطبق‌نیست وناقص نیزهست (برگ ۲ نسخه افتاده) این‌فهرست باسراجعه دقیق‌به‌خود کتاب فراهم گردید.

پایان: بیردرهم غاریقون قتلر اچلرنافع اول .

[۶۲۹۹]

نسخه‌ایست به‌خط نستعلیق (شیوه ترکی) قرن ۱۱ـه (با دوقلم) دنباله باب ۲۴ تا قسمتی از ۲ (ازبخش۳) بانوشته وبجای آن کاغذ سفید نو گذاشته‌اند. حاشیه‌هائی بر ترکی همزمان باکتاب نسخه دارد. درکنارگ ۱۳۳ ریك یادداشت فارسی است (باخط‌آمار) از حاج‌عباس (جراح ودارالخلافه طهران روبری‌مدرسه محسنیه) دربیشتر برگها اثررطوبت کهن‌دیده میشود امابه‌نوشته‌ها آسیب‌برسد عناوین شنگرف صفحات نیمه‌اول‌نسخه سوب.

قطع‌رقعی ۱۱×۱۶ ج‌میوای‌مندرس صفحات ۳۷۶ سطور۱۵ کاغذ ترکی شکری‌ضخیم شماره‌ثبت قدیم ۶۶۸۰۸.

الحاوی (عربی)

ازنجم‌الدین محمودبن‌الیاس‌شیرازی (م - ۷۳۰) دارای ۵ مقاله رجوع به‌ذیل شماره ۶۰۰۲ ص و نیز۲۰۷ فهرست‌حاضر شود .

[۶۳۰۰]

نسخه‌ایست به‌خط نستعلیق ونسخ قسمت‌اصلی‌آن نستعلیق وازقرن ۹- وولسخ آن تازه‌تراست ازدیباچه‌کتاب‌اندکی افتاده اما سطورآخر دیباچه و فهرست مفصلی که مؤلف خودبرای مقالات وابواب آنهاترتیب داده وجزء قسمت اصلی (وکهن) نسخه است باقی سانده برگ‌آخر نسخه‌شکسته نستعلیق ونونویس است چند برگ‌اول وآخر وکناربرخی از برگها وصال بیشتربرگها اثررطوبتی‌کهن دارداما نوشته‌هاآسیبی ندیده. اصلاحات ونسخه بدلهادرحواشی ضبط‌است عناوین‌شنگرف .

قطع‌وزیری ۱۷/۵×۲۵/۵ ج‌تیماجی قرمزصفحات. سطور۲۵ کاغذ: سمرقندی‌شکری آهارسهره‌دار شماره‌ثبت قدیم۶۶۸۳۵ جدید ۶۳۸۰

خوراکهای ایرانی (فارسی)

ازنادرمیرزا پسربدیع‌الزمان صاحب اختیار ونوهٔ شاهزاده محمدقلی میرزا ملك آرا (پسرفتحعلی شاه‌قاجار) مؤلف‌کتاب تاریخ‌وجغرافیای تبریز(چاپ‌نبریز وتهران) ودرگذشته‌در۱۳۰۳(سرگذشت‌اودرمجله‌ادبیات تبریز ۱۱: ۴۰۹-۴۲۰)

وی‌این‌کتاب‌جامع‌را درتوصیف وطریقهٔ پختن انواع خوراکهای ایرانی‌به پارسی‌سره اززبان‌بانوی خود(که‌اورادرکتاب کدبانوباخداوند خانه نام میدهد) نوشته.واژهٔ عربی‌ندارد‌مگرنام‌پاره‌ای ازغذاها (که‌خود ازآن عذرخواسته) وگاه نیزابیات ویاامثال عربی‌گواه میآورد .

وی در گفتار نخست، اشارت به سرگذشت خود دارد و در اواخر کتاب با تفصیل بیشتر از گرفتاریها و گذشتهٔ زندگی خود یاد میکند. در گفتار نخست گوید «اگر نامهای خوردنیها به زبان دیگر باشد مرا باید بخشود ازیراکه خورشهای ایران زمین از همه‌جهان آموخته‌اید هریك از شهری و کشوری و روستایی است... مرا سزاوار نیست که از این دست سخن گویم و نویسم مرا بایستی چون پدر و نیاکان اگر سخن گفتمی از رزمگاه و تیغ و کوپال بودی چه چاره که اکنون چون زنانم... پدرم به درگاه نیای خود شاهنشاه سی سال به گرگان ورشت خدمت (۱) کرده ...نیك دانسته آید که من چگویم ای پاك جفت. خاتون گفت نخست باید پختنی را از آنگونه پزند که پسندیده و پاکیزه باشد» در اوراق پایان کتاب پس از شرح سرگذشت خود گوید:

«واین درسال خوك ترکی بود که یکهزارو دویست ونود و دوازشمار (۲) تازی گذشته است...سپاس خدای را که امروز وام کهنه و تازهٔ پادشاهی گذارده‌ام وساو(۳) دوساله پرداخته ودستوربزرگ بسوی من به‌مهرنگرد من نیز پرستش دریغ ندارم... برای پایان بردن این نامه خامه ازنوبر گرفتن ای پارسازن...ازخوردنی دانی که نانوشته مانده برگوی کدبانو گفت نانوشته مانده‌است ومن بگمانم که توبااین حکمرانی نتوانی این بدین زودی بپایان رسانید گفتم درست است مگر آنکه بباید نوشت وچاره ساخت. اکنون سخن از آبگوشت بباید گفت که نان خورش بزرگ ایرانیان است.

آغاز: بسمله ستودن مر ایزدی راکه نتوانم گفت او کیست و کجاست . . . همی گوید بندهٔ خاکسار ... نادرپوربدیع الزمان قاجار صاحب اختیار سالی چنان افتادکه به آذرابادگان بروستا هـا درتابستان بسرمیبردم ... مراخوی بود بنگاه کردن درنامهای تازی و پارسی وآن فراهم نبود ازیراکه یکتنه به‌لشگرگاه آمده

۱ـ نادرمیرزا درپارسی نویسی بسیار کوشیده وبسیار موفق شده وخاصه آنکه تکلفات واژهای دساتیری نیزندارد(یامن ندیدم) اما بازخاکی ازواژه‌تازی وتکلف نیست .

۲ـشماررابه جای تاریخ به کاربرده (۳)ساوبه‌جای مالیات .

بودم که شهنشاه زاده جانشین (۱) تاجدار به‌او جان پرده‌سرای زده سپس نبشته آمد از تبریز که بچگان نالانند . . . شبی بانوی من گفت بیاتاچامه (۲) گوییم که شب دراز است وافسون‌خواب جامه‌است گفتم نخست توگوی ومن نیز داستانی آرم و دیگر شب گویم سرود که خورشهای ایران چند گونه است گفتم چه‌دانم خوردنی وپختنی‌زنان‌سازند ... بانوهمی گفت ومن همی نوشتم شبها تااین نامه به پایان آمدبس نیکو ونغز و مرا این درست است که چنونامه تاکنون ننوشته‌اند

پایان: این‌خورش توان پخت مگر اینکه این‌دو مرغ بهتر است

[۶۳۰۱]

نسخه‌ایست به‌خط شکسته‌قرن ۱۳ ـ ه تااوائل ۱۴ ـ ه درعنوان صفحه اول‌نوشته «این‌نامه پارسی‌درهر گونه خوراك ایران گفته نادر میرزا پوربدیع الزمان قاجار است» . عناوین وعبارات تازی‌باقلم‌نسخ ودرشت‌تر. دربرخی ازصفحات حاشیه‌هاو افزوده‌هایی‌است گویا ازمؤلف .

قطع‌خشتی۱۴×۲۲ ج تیماجی‌قرمزصفحات ۱۹۶ سطور۱۷ کاغذ فرنگی آهارمهره‌دار رنگ شماره ثبت قدیم ۳۹۶۰۳

مجموعهٔ طبی **(ترکی و فارسی)**

۱ ـ نتیجة الطب (ص‌ـ۱‌ـ۳۶ دفتر) **(ترکی)**

سیدمحمد طبیب شهیربه‌حکیم‌امیر چلپی (م ـ ۱۰۴۹) .

وی‌نخست کتابی‌دیگربنام‌انموذج الطب نوشته که دردیباچه از آن‌یاد میکند.

این طب‌مجدول‌است و هرصفحهٔ آن‌دارای جداولی است بااین عناوین: «امراض الطبیعه، النبض، الاغذیه، العلاج، الفصد، الاحترازوالادهان‌درطب». تعداد خانه‌های‌این‌جداول درعرض (بدون‌ردیف‌عنوان) دارای‌پنج‌خانه‌است. دردیباچه ودرپایان‌کتاب ابیاتی‌درطب به‌زبان‌ترکی دارد .

بغدادی (ایضاح المکنون) : ۶۲۳

آغاز: بسمله الحمدلله‌الحکیم‌العلیم‌المنان ... وبعدبوضعیف‌حقیر سیدمحمد

---

۱ ـ جانشین به‌جای ولیعهد .

۲ ـ چامه بمعنی افسانه وقصه .

الطبیب الشهیر بحکیم امیر چلبی بوندن اقدم علم طبه متعلق انموذج الطب نام تألیف الدوکم

پایان: اولدی برتاریخ آنك اتمامنه ـ حمدله یازلدی انموذج لطیف فی‌سنة ثمان وثلثین والف من‌الهجرةالنبویه ... السلام والتحیه .

۲ ـ کتاب‌درطب (ص۳۷ـ۴۸دفتر) **(ترکی)**

بخش آخر کتابی در معالجات و این بخش در اقسام بواسیر و معالجات آنهاست ونام‌این‌بیماری دراین‌کتاب بیشتر بصورت مفرد «باسور» بکار می‌رود .

پایان: وبعده حلبه‌اونیله‌قارشدروب‌ضماد ایده والله‌سبحانه وتعالی‌هوالشافی وفضله‌الکافی‌والوافی.

۳ـ مجموعهٔ اکبری (ص ۱ ـ۸٦٤ دفتر) **(فارسی)**

ازمیرعلی‌اکبربن میرگدا علی‌بن میرسید باباحسینی سراجه‌ای . این‌کتاب مطابق نوشته دیباچه دارای یك مقدمه و ۲۳ بـاب است و فهرست آن در دیباچه بدینگونه‌یادشده‌است :

مقدمه در دوفصل . ۱ـ احکام ایام سبعه ، بیماریهای‌فرزندان . ۲ـ اوزان دوازده‌گونه .

باب۱ـ علامات خون وصفرا ، ۲ـ علامات‌صداع‌ها۳ـ دردشقیقه ونیم سرو سرسام ، نسیان .. و جنون .. ومالیخولیا٤ ـ دوار حمره وسبات سهری ۵ ـ فالج ولقوه .. ٦ـ زکام ونزله ودردگوش وماشرا ۷ـ امراض‌لب ودهان وزبان ودندان ولثه ۸ـ امراض حلق و خناق ... خفقان و غش ۹ـ امـراض معده ۱۰ـ استسقاء ویرقان .. ۱۱ـ امراض‌گرده ومثانه . ۱۲ـ علامات ضعف بـاه و امور مجامعت ۱۳ـ درد پشت وکمر و نقرس ١٤ـ علامات تبهای‌گرم و سرد ۱۵ بیماری ظاهر اعضا ١٦ـ امراض آتشك و خوره‌وطاعون .. وریختن‌موی سر و لاغری و چاقی ۱۷ـکحالی و امراض چشم ۱۸ـ فنون فصادی ۱۹ـ فنون جراحی وزخم ودملها ۲۰ـ علاج خوردن سمیات . . . وگزیدن جانوران۲۱ ـــ امراض و اوضاع زنان

وشمه‌ای‌از احوال مردان ۲۲ـ خضابها ۲۳ـ فنون‌بیطاری وامراض‌حیوانات .

این خلاصهٔ فهرستی است که در دیباچه یـاد شده و مطالب کتاب تـا باب ۲۰ با این فهرست مطابقت کامل دارد . (جز اینکه باب ۱۸ در جراحی است و۱۹ در فصادی ، بعکس فهرست) و پس از پایان معالجات گزیدگی حیوانات (که موضوع باب ۱۰است) عنوانهای نسخه چنین است :

باب۲۳ـ درشناختن آب منی مرد و زن.باب ۲٤ـ در صاف کـردن روی و درازکردن موی زنان ۲۵ ـ درعلامت زنانیکه‌درحیض علت بهم رسانند.باب۲٦ـ۲۷ـ در حمل زنان وعلامات وعلاج نازایی.سپس تاباب ۳۵ـ (=ستبر کردن قضیب) دستورها و معالجات متعلق بروابط زن و مرد است و پاره‌ای از آنها در ابواب گذشتهٔ مجموعهٔ اکبری یاد شده وپس ازباب ۳۵ «نوادر»است در نسخه‌هاوفوائد گوناگون بزشکی .

ظاهراً پس‌ازباب ۲۰ کاتب دانسته یاندانسته (۱) باب۲٤کتاب دیگری را نوشته.درپایان نسخه(بدنبال نوادر) معالجات‌انواع جرب وحکه‌است که محمدبن زکریا وصاحب کامل مشافههٔ تجویز کرده‌اند به نقل ازفوائدافضلیه .

آغاز: بسمله بعد ازحمد وستایش‌کریم لم یزل‌ولایزال ... چون فقیر حقیر علی اکبربن میرگداعلی‌بن میرسیدباباءِ الحسینی سراجه‌ای‌دراکثرکتابهای طبی.. سیرنمود در.. اسباب وعلامات و ذخیره وقانون وامثال اینها در امراض عارضی وادویه مفرد ومرکب .. از هرنسخه زبده و از هرمجموعه خلاصه‌ای جمع نموده مسمی به مجموعهٔ اکبری درنشان وعلامات هرمرض ... وشمه‌ای ازفنون بیطاری از مجرباب اهل زمان

۱ـ مسلم است که کاتب عامی‌بوده وظاهراًاختلال مطلب‌وعدم‌ارتباط‌رادرنمی‌یافته . است‌وی‌دیباچه را نیزدرهم‌وبرهم کرده‌است .

۴ـ رساله طبی (ص ۱۹۳ـ۲۶۹ دفتر) **(فارسی)**

از محمد امین بن محمد حسین قسیمی که آنرا برای محمد حسین همدانی پسر محمد ابراهیم دریك خاتمه و شانزده منفعت وخاتمه تألیف کرده وفاتحه (که مقدمه کتاب است) دارای پانزده امر است

فهرست شانزده «منفعت» در دیباچه یاد شده

آغاز: الحمدلله رب العالمین .. چنین گوید اقل العباد محمد امین بن محمد حسین قسیمی طبیب که این رساله ایست مشتمل بربعضی ازامور نافعه در صناعت طب از کتب معتمدعلیها مثل قانون و کامل الصناعه ...که از جهت اخ الاعز ... مولانا محمدحسین همدانی ولداعز محمد ابراهیم نفعهماالله فی تحصیل العلوم بسا عبارتی که تعلیم آن برمبتدیان متعسر نباشد... مشتمل است برفاتحه وشانزده منفعت وخاتمه اما فاتحه درآنچه قبل از معالجه واجب است وآن ده امر است

پایان: در محل احتیاج تازه باید ساخت (سپس دو کلمه است که بدرستی خوانده نمیشود) فی یوم ۲۷ رجب ۱۲٤۳ درحالت پریشانی احوال وسوختگی دماغ ازدست ظلم حکام جابر حسب الفرموده جناب علامی فهامی ... میرزا محمدحسین درسلطان آباد سمت تحریر پذیرفت استدعا آنست...که این حقیر را عفو فرمایند که چندان تقصیری به خود راهبر نیستم کتبه اقل العباد محمدیوسف بن المرحوم علی نقی... سلطان آبادی المسکن والمتوقف .

۵ ـ مخزن الفوائد (ص ۲۷۰ـ۳۱۸ دفتر) **(عربی)**

بخشی از کتابی دارای چندمخزن و هرمخزن چند «فرید» درصنایع و اعمال مختلف کیمیائی و گوهری مانند کندن یاقوت، میناسازی نقره اندود کردن ویکرنگ کردن اجسام وساختن وتبدیل ادهان وانواع مرکبها و برخی از نسخه‌های پزشکی . مؤلف برخی ازنسخه‌های صنعت را به نظم نیز گفته وکاتب قطعاتی ازاین نظمها را درحاشیه (جداگانه) از آن کتاب نقل کرده. دربخش حاضر عنوانهای «فرید چهارم

درکندن مینا ورنگ نمودن بلور وسایر استخوانها ونوشتن عقیق یمن وغیره» وفرید دوم ازمخزن دوم در عمل مفضض ومایتعلق به» دیده میشود

مؤلف از «حکیم صاحب فرنگی» به تکرار یاد میکند .

[٦٣٠٢]

دفتریست ازقرن ۱۳ـ ه با چند قلم نسخ ونستعلیق درذیل شمارهٔ یکم تاریخ ۱۲۸۴ ودرذیل شمارهٔ ۴ نام کاتب محمد یوسف‌بن‌علینقی سلطان‌آبادی ثبت شده .

قطع خشتی ۱۵/۵×۲۱/۵ ج تیماجی قرمز صفحات ۳۱۸ سطور ۱۶-۲۳ کاغذ فرنگی شماره ثبت قدیم ٦٦٨٧۴ جدید ٦٢٢١ .

تحفهٔ سعدیه **(عربی)**

= شرح کلیات قانون ابن‌سینا ازقطب‌الدین محمود شیرازی واین نسخه مجلد یکم است ازاین کتاب .

رجوع شود بشمارهٔ **٦۰۳۵** (ص ۱۹ این فهرست) .

[٦٣٠٣]

نسخه‌ایست بخط نسخ قرن ۱۰ ه (بدون رقم وتاریخ) تمام صفحات(بشیوهٔ کهن) با یك یا چند سطر کوتاه پایان یافته درحواشی علائم تصحیح ومقابله ونیز اثررطوبت دیرین دیده میشود. کنارچندبرگ اول وبرگ آخر وصالی جدیددارد. عناوین وعبارات متن بشنگرف.

پایان نسخه (دنباله شرح تعلیم ۵): فکلما اجتمع فیه شی اندفع الی خارج تم المجلد الاول من هذاالشرح .

قطع وزیری ۱۷×۲۳/۵ ج تیماجی مشکی رباعیات حاشیه عطف صفحات ۳۳۷ سطور ۲۷ کاغذ : ترکی شکری ضخیم شماره ثبت قدیم ٦۴۹۰۹ جدید ۱۱۰۷۲ .

تحفهٔ سعدیه

= شرح قطب شیرازی برکلیات قانون (مجلد ۲ از کتاب)

[٦٣٠۴]

نسخه‌ایست بخط (نزدیك به نستعلیق) عبدالرحمان بن محمدبن ابراهیم بن العتایقی بتاریخ ۷۴۹ درمشهد غروی (نجف) نوشته شده کاتب درپایان رقم خوددرنسخه گوید « ویتلوه فی المجلدالثالث قوله قال رحمه‌الله الفصل السادس عشرفی تفرق الاتصال » درکنار برخی از صفحات نشان تصحیح ودربیشتر برگها اثررطوبت کهن دیده میشودعناوین ومتن قانون شنگرف

قطع وزیری ۱٦/۵×۲۳ ج سشمع مشکی چهارخانه باعطف وگوشه تیماج مشکی صفحات ۸۱۹ (۴۱۰ گ) سطور ۲۳ کاغذ: چینی ضخیم شکری شماره ثبت قدیم ٦۴۹۰۷ جدید ۱۱۰۷۰

شرح رساله هیئت **(فارسی)**

از ابوالخیر محمدالتقی بن محمدفارسی (قرن ۱۰-ه) شیرازی بر رساله هیئت فارسی تألیف علاءالدین علی قوشجی

ابوالخیر فارسی نثر سلیس و استواری دارد در باب یکم مقاله ۲ فهرست شهرهای اقالیم را یاد و واژه‌های (اسامی) شهرها و جایها را ضبط دقیق کرده و ترجمه پارسی پاره‌ای از لغات را میآورد . درآغاز هرمقاله فهرست بابها را میآوردودرشرح باب ۹ (= تواریخ) دربارهٔ تواریخ یهود وتاریخ ایغوری و سال ۱۳ ماهه آنان توضیحاتی داده ودردنبالهٔ بیان تاریخ فرس قدیم وانتقال فروردین در فصلها گوید « در وقت تصنیف این شرح اول فروردین ماه در اواسط خزان واقع است» .

ازاین مؤلف، طلیعة العلوم (شمارهٔ ۱۳۸۵) وحل التقویم (شماره ۲/۱۰۶-خویی) شناخته‌ایم وخلاصه طلیعه ورسالهٔ اسطرلاب او را در این فهرست میشناسیم .

وی (همانگونه‌که در دیباچه اشارت دارد) برقوشجی خرده گیری(۱) بسیار دارد و نیز در بسیار جایها تحقیقات واستدلالاتی افزوده ومتن را تکمیل وتحقیق کرده چنانکه در تعریف زاویه به‌تفصیل پرداخته واز خفری «تحقیقی» نقل میکند و تحقیق کامل را بکتاب خود «عالم معقول» احالت میدهد. وهمچنین درباب مکان وخلاء، عناصر، حرکت، عدد افلاك وفواصل آنها و تفصیل صور چهل وهشت گانه کواکب (که درمتن بدان اشارت رفته) برکرویه زمین برهان ریاضی ودقیق اقامه کرده در تفسیر اعتدال منطقهٔ خط استوا میان شیخ الرئیس ودیگران محاکمه‌ای ترتیب داده و باز تفصیل بیشتر را به‌کتاب عالم معقول رجوع میدهد

از رسالهٔ دلیل السائرین در معرفه فواصل بلاد و رسالهٔ هیئت مجسم خود نیز یاد میکند .

۱- این خرده گیری‌ها معنوی و گاه نیز لفظی است چنانکه درتفسیر زاویه درمتن آمده: زاویه کنج راگویند وابوالخیر باعتراض گوید « بلکه گوشه خوانند »

در ضمن سخن از طبیعیات، فاضل بیرجندی (مولی عبدالعلی) را به‌نداشتن اطلاع ووقوف بر «حقیقت حال و بر سخن اعلام» وصف میکند.

فارسی خاتمهٔ رساله‌هیئت‌را عیناً در پایان شرح بدون توضیح و تصرفی میآورد.

آغاز: الحمدلله رب‌العالمین .. اما بعد از ادای حمد وثنا .. باعث فقیر غنی ابوالخیر محمد بن محمد فارسی برتسطیر این مقاله شرح معلومات و نقد و تزییف مسطورات این کتاب که خلاصه‌ایست ازهیئت مجسم وحکایتی‌است ازعلم هیئت عالم که عالم علامه علاءالدین علی قوشجی ... تألیف نمود

پایان (پیش‌از خاتمه): بتخصص در معرفت فراسخ مال بلاد دررساله، دلیل السائرین ذکر کرده‌ایم (سپس متن خاتمه رساله قوشجی است تا آخر).

[۶۳۰۵]

نسخه‌ایست بقلم نستعلیق غیاث‌الدین محمدبن محمد لاهیجانی مورخ ۱۰۹۶ جای شکلها در برخی‌ازصفحات سفید گذارده شده برگ۳۳-۳۶-باقلم دیگر وتازه‌است. حاشیه‌های مختلف ازشرح تذکره بیرجندی وشرح ملازاده برملخص بانشان «شرح‌چغمینی ملازاده» دارد عناوین درمتن وحواشی شنگرف. پشت برگ اول چند قطعه شعراز میرسنجرمعمایی وعبدالعزیزخان وبدون‌نام‌ونیز تملك آقاعلی‌زنوزی وعبدالرحیم پسر حاج زین‌العابدین (با مهر سربع بزرگ) ومحمد شفیع صحاف دیده‌میشود. بریك برگ اضافی بخشی‌درجغرافیا از تاریخ عالم آرا نقل شده. کنار چند برگ وسط وبرگهای‌نیمهٔ ۲ نسخه وصالی دارد.

قطع‌رقعی ۱۱/۵×۱۸ج تیماجی مشکی‌یك‌لا صفحات۱۶۹ سطور۱۵ کاغذاصفهانی آهار مهره شماره ثبت قدیم ۲۷۸۴۷ جدید ۱۰۵۰۷.

تقویم سال ۱۲۸۴ (فارسی)

در آغاز این تقویم (برخلاف متداول دربیشتر تقاویم) نخست دعاء رؤیت هلال (ا صحیفه سجادیه) و دوصفحه جداول احکام و اختیارات بر حسب سیر ماه در بروج ویك‌صفحه جدول‌احکام اختلاجات اعضاء دراوقات مختلف‌است وپس‌از آن مدخل سال‌و تحویل آفتاب‌به‌برج‌حمل (به‌افق‌شوشتر) در ۱۲۸۴ناقصهٔ هجریه معادل با۱۵٤ ناقصهٔ محمد شاهی و۷۸۹ جلالی ملکشاهی و ۸ آزار ۲۱۷۹

رومی اسکندری و آخر مهرماه ۱۲۳۷ قدیم یزدجردی و ۲۰ مارچ ۱۸۶۸ مسیحی و
۲۶ لوی‌ئیل ۸۹۳ غازانی و ذکر طالع و زایجهٔ سال به‌افق شوشتر .

[۶۳۰۶]

نسخه‌ایست بقلم نسخ با علائم شنگرف .
قطع نیم خشتی ۱۴×۲۱ ج: تیماجی قرمز صفحات ۳۴ سطور ۱۹ کاغذ فرنگی آهارمهره
شکری شمارهٔ ثبت‌قدیم ۵۰۸۳۳ جدید ۹۲۰۶ .

مجموعهٔ پزشکی (فارسی)

۱ــ آتشك (ص ۲ــ۴۸ دفتر)

از عمادالدین محمودبن مسعود شیرازی زنده‌در ۹۸۴ (مؤلف افیونیه) .
این رساله دارای چهار فصل است :
۱ـ حدودونامهای آتشك وطرق‌حدوث آن(۱) .
۲ـ علامات .
۳ـ اسباب .
۴ـ معالجات .ویك خاتمه (طلایی برای درمان‌جرب) .
مؤلف‌درفصل ۴ ، ازرسالهٔ خوددرباب بیخ‌چینی یاد وبخشی‌از آن‌را نقل‌میکند
هم درین‌فصل از امیر بهاءالدوله نوربخشی پزشك (مؤلف اغذیه) سخنی آورده
است ومؤلف در مقدمه‌اش از ابتلاء برخی ازپزشکان همزمان خودبه‌عادات‌زیان
بخش وعدم توجه‌بکار تألیف ، سخن میگوید وازجمله درباره مولانا شرف‌الدین
حسن طبیب شیرازی میگوید «اوقات او تمام‌صرف بنگ و افیون وخمرمیشد و
در این‌باره چیزی از او مذکور نشد» .

۱ ـ مؤلف نیز برای این بیماری نامهای :«آبله‌فرنك و ارمنی دانه» رانیزیادمیکند
(درفصل‌اول) .

این رساله (چنانکه در دیباچه آمده‌است) در مشهد خراسان «که بخدمت مرضی مشغول بوده» تألیف وبسال ۹۷۷ پایان یافته است (بنوشته علی‌رضا پزشك وبرادر زادهٔ مؤلف وکاتب نسخه حاضر).

فونان : ۵۸-۵۹

آغاز: بسمله الحمدلله المحمود فی کل فعاله .. امابعد چون مرضی که معروف به آتشك است درزمان سابق نبود و از اطبای مصنف کنانیش کسی مشاهدهٔ آن ننموده وازمتأخران کسی که رتبهٔ تألیف کتابی داشته‌باشد نبود... اگر چه بهاءالدوله نوربخشی در طب کتابی تصنیف کرده وجمع میان بعضی اقوال اطبای یونانی ... ماآنرانقل خواهیم کرد

پایان: مجموع اهل خبرت وبصیرت بر آن اتفاق کرده‌اند قدتم الرساله علی یدابن اخ مؤلفها...علی رضابن حسن بن مسعودالطبیب فی سلخ شهر جمادی الاولی سنة اربع وثمانین وتسعمائه وتاریخ اتمام تألیفه علی یدالاستاد ابن مسعودبن محمود محمودالطبیب سلمه‌الله من(۱) عواقب الزمان...سنه سبع وسبعین وتسعمائه .

۲ ـ بیخ چینی (ص۴۹-۱۳۲ دفتر)

از عمادالدین محمودبن مسعود شیرازی

وی در دیباچهٔ این کتاب ازشاهزاده صفوی یاد میکند وپیداست که این رساله را نیز بهنگام اقامت در مشهدرضوی ساخته است .

فونان : ۱۰۱ فهرست نسخه‌های فارسی ازمنزوی۱ : ۴۱۵

آغاز: بسمله الحمدلله علی نعمائه ... امابعد بدانکه این رساله ایست مختصر در امور متعلقه به بیخ چینی که حسب الامر نواب

پایان: مهارت حاصل نیاید والله الموفق للصواب .

۱ ـ از این رقم کاتب پیداست عمادالدین تا۹۸۴ زنده بوده‌است .

|۶۳۰۷|

دفتریست بخط پزشك‌علی رضابن‌حسن‌بن مسعود طبیب (برادر زادهٔ‌عمادالدین مؤلف رساله) مورخ ۹۷۷ . رقم کاتب در ذیل شمارهٔ یکم موجود است . برگ اول‌وچندبرگ آخرپارگی دارد . درکنار ص اول تملك اسماعیل نعمةاللهی مورخ ۱۳۲۹ دیده‌میشود .
قطع خشتی کوچك ۱۳/۵ × ۲۰/۵ ج: مقوابارو کش کاغذسو جی‌بازمینه‌آبی‌صفحات ۱۳۲ سطور ۱۵ کاغذ دولت‌آبادی شگری رنگ شمارهٔ ثبت قدیم۱۶۲۳۹ .

فرسنامه **(فارسی)**

از تألیفات عصر قاجاریه‌و دارای چند فصل است .

در آغاز ۱۹ بیت از مثنوی مولوی نقل شده و نخستین بیت آن‌این است :

تو ستوری هم که نقشت غالب است

حکم غالب را بود ای خود پرست

نگارندهٔ این فرسنامه را نشناختم .

آغاز (پس‌ازابیات‌مثنوی) : دربیان‌شناختن‌اسب‌های‌عربی بدانکه اسبان‌بر دوقسم‌اند .

پایان: به‌قسمی‌که اذیت به‌دم رساند .

|۶۳۰۸|

نسخه‌ایست بخط شکسته نستعلیق ۱۳۰۸ کنا،برگ اول اندکی وصالی‌دارد .
قطع رقعی۹/۵×۱۶ج : تیماجی‌مشکی رنگ صفحات ۱۸۲ سطور۱۱ کاغذ فرنگی آبی شمارهٔ‌ثبت‌قدیم ۶۹۱۶۲ جدید۸۴۸۹

مجموعه **(عربی‌وفارسی)**

۱ ـ غنیة‌الانام (ص۲ـ۴۸۶دفتر) **(عربی)**

من‌لایحضره‌التقویم از مولی‌محسن فیض کاشانی .

ذریعه۴ :۴۰۳و۱۶ :۶۵مجلس ۷ :۲۰۱و۹ :۳۰۱و ۱۰ :۸۱ دانشگاه ۴ :۹۵۵

۲ ـ اهم‌مایعمل (ص۴۸ ـ۷۹ دفتر) **(عربی)**

ازفیض کاشی‌دارای سه مقاله و هریك دارای چند«وظیفه».

۱ـ وظائف (عبادات) شبانروز .

۲ـ وظائف هفتگی .

۳ـ وظائف سالانه .

ذریعه ۲ : ۴۸۵ فهرست مؤلفات فیض : ۵۲ لؤلؤه چاپ نجف : ۱۲۷

آغاز : الحمدلله الذی رخص لنا من ثنائه... امابعد فهذا اهم مایعمل وملخص ماوردفی اللیل والنهار والاسبوع والسنه .

پایان: وتقول الحمد لله رب العالمین الی آخر الدعا ولیطلب الدعوات التی اشرنا الیها فی محالها .

۳ ـ ذکر خفی (ص ۸۰ـ۹ دفتر) (عربی)

از مولی محسن فیض کاشانی دارای ۶ فصل.

ذریعه ۱ : ۴۰۶

آغاز : بسمله یامن به السلوی والیه المشتکی

پایان: از خواب چو برخیزم اول تو بیاد آیی اللهم نورظاهری بطاعتك ... بمنك وجودك یاذاالخیر .

۴ـ شرح دعاء صباح (ص ۹۱ ـ ۱۱۶ دفتر) (فارسی)

= ترجمهٔ دعاء صباح ازقاسم میرکی (پدر ابراهیم امینی مؤلف شرح دعای صبا شماره ۳۰۳۱)

این رساله دارای یك «عنوان» شامل دو «کلمه» ویك اصل وذیل است وکلمهٔ دوم (ازعنوان) درتشخیص وقت صبح است .

درذریعه ج ۴ : ۱۰۲ ترجمهٔ دعاء صباح ازقاسم یاد شده است

آغاز : بسمله بحمدك یامن خلق الصبح اصابهً اللدعا.. وبعد برضمائر انجم نظائر اهل خبرت و اعتبار ... مخفی نخواهد بود .. بندهٔ کمترین قاسم میرکی..

دعاءِ صباح‌را ... ترجمه علی‌طریق الاختصار .. رقم‌زده قلم عجز.. واین ترجمه تصور می‌یابد برعنوانی‌واصلی وذیلی

پایان: امیدارم به‌رحمت توای‌رحم‌کننده

۵- مقادیر = مقداریه (ص۱۱٦- ۱۳۲ دفتر) **(عربی)**

ازمحمدباقربن ابی‌القاسم حسینی تبریزی دارای یك مقدمه و هشت باب دراوزان ومقادیر متداول برزبان سنت وعرف اهل‌شرع

مؤلف این‌رساله‌را در ۱۰۸۸ تالیف‌کرده (مقدمه فصل‌اول) وازهمزمانان خود مولی خلیل غازی قزوینی شارح کافی ومجلسی وسلطان‌العلماءو کرکی یاد وسخنانی‌نقل میکند.

وی من تبریزرا مقیاس‌سنجیدن دیگر مقادیر ساخته ودیگر اندازه‌ها را باآن میسنجد .

اینك فهرست ابواب‌رساله :

مقدمه (دارای »فصل درفلکیات‌اوزان‌ومقادر

باب اول در تعیین اندازه‌آبی‌که‌نجاست پذیرست

باب۲ تحدیدآب وضووغسل

باب۳ ـ حد کفاره وطی‌حائض

باب ٤ حد زکوة نقدی

باب ۵ـ نصاب‌غلات

باب ٦ـ نصاب‌زکوة‌فطر

باب ۷ـ مهر السنه

باب۸ ـ تحدید دیه وحساب درهم

برلین ۶۰۲۶/۵

آغاز : الحمدلله رب‌العالمین .. وبعد فیقول‌الفقیر .. ابن ابی‌القاسم - الحسینی محمدباقر التبریزی کانت المقادیر المستعملة فی السنة اهل الشرع .. من الدرهم والدینار والصاع والمدوالرطل . . مشهورة بینهم .. بنو اتحدید الکر وتقدیر نصاب الزکوة وغیرها علیها

پایان: فهذه ابواب ثمانیه فتحناها علی وجوه‌السالکین .. فطوبی لمن عرف قدرها فیالها من نعمة والحمدلله

۶ـ صیغ نکاح (ص۱۳۲ـ۱۴۰ دفتر) **(فارسی)**

ازمولی محمدباقر مجلسی

ذریعه ۱۵ : ۱۱۱

آغاز : بسمله الحمدلله الذی احل النکاح .. بعد غرض ازتحریر

پایان: وشقوق دیگر ظاهر است والله الموفق لکل خیر . ستنسخت من نسخة الاصل بواسطة واحده وفیها کذا: نسخه‌مؤلفه .. محمد باقربن محمدتقی عفی عنهما .. الحقیر ... ابن علی‌نقی محمدشفیع الابهری . ۱۱۲۴

[۶۳۰۹]

دفتریست باخط نسخ محمدشفیع بن علی‌نقی ابهری مورخ ۱۱۲۴ دراول دفتر یادداشت سیدمحمد نظام ولد محمد نصیر شفایی سورخ ۱۱۴۷ وچند نوشتهٔ دیگر دید ه‌میشود چند برگ اول دفتر وصالی دارد بالای صفحه‌اول تملك علی‌رضا پسر حاجی محمدعلی مشهوربه آخوند مورخ ۱۲۴۹ هست رقم کاتب درپایان دفتر وذیل برخی ازرساله‌های موجود در دردفتر موجوداست درکنار برخی ازصفحات علائم تصحیح ونسخه‌بدلهاشت است

قطع خشتی ۱۲/۵×۲۲/۵ ج تیماجی قهوه‌ای صفحات ۱۴۰ سطور ۱۷ کاغذ فرنگی آهار مهره شکری شماره ثبت‌قدیم ۱۴۲۷۱ جدید ۲۹۸۲

مشارق‌الاضواء **(عربی)**

ازمیرزا محمد علی‌بن محمد اسماعیل قاینی بیرجندی ساکن اصفهان (۱۲۲٤ - ۱۳۰۵) درهیئت‌دارای ۸ باب:

باب۱و۲ مقدمات هندسی وطبیعی علم هیئت باب ۳ دوائر بزرگ (فلکی) ٤- مطالع البروج ۵- شکل مغنی وشرح دو فرع آن ٦- ضلع‌وشفق - ۷ معرفت کمیة مابین طلوع الفجر و طلوع الشمس اوغروبها وغروب الشفق‌و کیفیة تزائده و تناقصه ۸ - طریق استخراج ساعات بین‌الطلوعین (مؤلف جداول متعلق به‌موضوعات مزبوریاجدولهای‌دیگر که خود برای تعدیل النهار، قوس‌النهار وجزاینها رسم کرده یکجا درپایان‌کتاب آورده‌است) .

قاینی این رساله‌را در۱۲۷۵ بپایان‌رسانیده ودردیباچه آن‌ازناصرالدین‌شاه (باالقاب‌بسیار وازجمله لقب: آیة‌الله‌فی‌العالمین) یادکرده سپس‌در۱۲۹۷نسخه‌ای ازآنرا برای فرهاد میرزا نوشته ودیباچه‌کتاب را بنام اوکرد (کتاب حاضر) دراین کتابخانه‌نسخه‌های دیگرازاین‌مشارق‌الاضواء هست‌که پیداست‌ازنسخه‌اول

۱- میرزا محمد علی قاینی تألیفاتی دارد که درفهارس ونیز در ترجمه حال او یاد نشده درکتابخانه مجلس چنداثرازاو هست که‌دراین فهرست ودرمجلد ۴ و ۹ شناسانده‌شده و ازآنهم تألیفات ریاضی او کتاب نهایة‌الایضاح شرح باب مساحت از مفتاح‌الحساب غیاث‌الدین جمشید کاشی (بعربی)است ونسخه‌ای‌ازآن درمجلد۴ ازفهرست باشماره۱۵۳۳ (ص۳۳۴ فهرست) معرفی وبه‌غلط ازپدرش دانسته شد

وی نهایة‌الایضاح را بسال ۱۲۷۳ در یزد تألیف و دردیباچه‌آن از ناصرالدین‌شاه و اعتضادالسلطنه وزیر علوم یادکرد وسپس بسال ۱۲۹۵ که دربهبهان بوده،همین کتاب را به سلطان اویس میرزا حاکم‌بهبهان تقدیم داشت واین شاهزاده ۷ یا ۸ روز در آن نگریسته وسپس ازاو خواست‌تا پاره‌ای توضیحات برآن بیفزاید وآنرا تکمیل کند،نسخه شماره۱۵۳۳ (که بقلم مؤلف‌وهمانست که بدست‌اویس میرزابوده)شامل هردوتحریر(یکم‌و دوم)است ودر پایان نسخه تاریخ هردو تحریر دیده‌میشود ودیباچهٔ تحریر۲ ودیگر افزوده‌ها وتوضیحات درحواشی آن نسخه‌آمده .

رونویس شده ونام فرهادمیرزا در دیباچه آن نیامده
تفاوت دیگر بین این نسخهٔ حاضر ونسخ دست اول درباب ۸ وجداول آن است
باب ۸ در این نسخه خاص استخراج ساعات تهران و در آن خاص استخراج ساعات اصفهان است
بهارستان: ۲۹۸ نشریه: ۴۸۳ (مجلس ۲: ۵: ۶۴۲/۲ (ص ۴۰۹) ۹: ۱۷۶ اعلام الشیعه (قرن ۱۳): ۱۳۵ وفهرست حاضر: ۶۰۹۲/۱ (ص ۷۳)

آغاز: نحمدك یامن دلع لسان الصباح بنطق ... امابعد فیقول المفتقر ... محمدعلی بن محمداسماعیل الحسینی البیرجندی القاینی

پایان: الباب الثامن فی طرق استخراج ساعات مابین الطلوعین.. لدار الخلافه طهران ... ووضعنا شرح العمل فی الجدول لیکون دستوراً للمحاسبین ..وقدوقع الفراغ من تألیف هذه النسخة الشریفه و تسویده فی غرة شهر رجب .. ۱۲۷۵ و فرغت من تسویده فی عشر الاخر شهر شعبان المعظم سنة سبع وتسعون ومائتان بعد الالف علی یدمؤلفه ... ابن محمداسماعیل الحسینی محمدعلی البیرجندی القاینی غفرلهما فی سنة ۱۲۹۷ .

[۶۳۱۰]

نسخه ایست به خط نستعلیق خوش میرزامحمدعلی بیرجندی (مؤلف کتاب). درپایان نسخه وپس از اینکه مؤلف نام خودرا آورده ، این دوبیت سعدی: غرض نقشی است ... (باهمان قلم) وپس از آن ۱۸ جدول (در ۹ برگ) میاید که مؤلف درپایان سخن خود بدان اشارت کرده است .
عنوان آخرین جدول چنین است «درجدول مطالع البروج بعرض ری» برگ اول دارای سرلوح مذهب وص ۱-۲ دارای تذهیب بین سطوراست بالای ص ۳ - ۴ جمله «السلطان ابن السلطان» و «السلطان ناصر الدین شاه قاجار» باقلم آب طلا درترنج طلائی نوشته تمام صفحات

۱- قاینی رساله ای به فارسی درموضوع باب ۷ دارد که پس از این کتاب نوشته شده وقسمتهایی ازآن ترجمهٔ این باب است و و ترجمه پاره هائی ازابن باب وهمچنین برخی ازحواشی سولف براین باب ، بخط اسدالله منجم هزار جریبی مازندرانی (کاتب دفتر شماره ۶۰۹۲) درحواشی آن نسسخه (۶۰۹۲/۱) قید شده اما درآن رساله ازمشارق الاضواء یادنگردیده .
۲- این تفصیل درنسخ دیگر نیست وتنها همان تاریخ تألیف است.

دارای جداول ومنطقه است با چند قلم آب‌طلائی وشنگرف این نسخه در کتابخانه فرهاد میرزا بوده‌و بر پشت یك برگ‌اضافی‌اول نسخه این‌یادداشت‌بخط اوست«تألیف میرزامحمدعلی قاینی‌وخط خودمیرزا...خطش بهتراز ربط وربطش بهتراز خط خداپیرسردرا حفظ کند وامثال اورا تولد میرزا در۱۲۲۴ هجری است»

حواشی مؤلف درنسخه باقلم دیگرونشان «منه رحمه‌الله» دیده‌میشود

قطع نیم‌خشتی ۰۰×۰۰ ج تیماج قرمز یك‌لا باحاشیهٔ قهوه‌ای صفحات ۶۱(۳۱گ) سطو ر ۱۷ کاغذ فرنگی آهاره‌هرشده نخودی رنگ شماره ثبت قدیم ۲۲۵۲۱ جدید۹۸۶۴

مشارق‌الاضواء **(عربی)**

ازمیرزا محمدعلی قائنی (تحریری‌دیگر ازهمان‌کتاب)، باب۸دراین‌نسخه دراستخراج ساعات بین‌الطلوعین‌اصفهان‌است.

[۶۳۱۱]

این‌نسخه به‌قلم شکستهٔ‌نستعلیق قرن۱۳ واضافات موجود دردیباچه وخاتمه نسخه ۶۳۱۰ را ندارد وهمچنین تذهیبات آن صفحات دارای‌جدول بایك‌قلم‌آبی اشکال‌وعنوانها شنگرف بریك برگ‌اضافی اول‌نسخه ابیاتی فارسی ازفتحعلی‌خان‌ملك‌الشعراء و ازکشکول بهایی‌نقل‌شده‌و صفحات محشی‌است . درپایان این‌نسخه ۱۹ جدول است دراستخراج ساعات بین‌الطلوعین به‌افق اصفهان .

قطع نیم خشتی ج تیماج قرمزیك لا صفحات ۵۷ (۲۹گ) سطور۱۷ کاغذ فرنگی شکری آهارمهره ثبت قدیم ۲۲۳۸۷ جدید ۹۷۹۷

مجموعه

۱ـ لباب‌اسکندری (ص۲-۳۹دفتر) **(فارسی)**

از غیاث‌الدین جمشید کاشانی (مؤلف مفتاح‌الحساب) در هیئت دارای یك مقدمه و دومقاله .

این رساله نیز (مانند دیگر مؤلفات درهیئت پس‌از خواجه‌نصیر) بشیوهٔ‌معینیه و تذکره است با این تفاوت که در مقدمه(که بجای مقاله نخستین تذکره و معینیه است) از کلیات هندسی سخن‌نرفته‌ومقالهٔ‌آخر آن‌دورساله‌را(دربیان‌ابعاد واجرام

۱ـ دردیباچهٔ این‌نسخه پس‌ازالقاب و نام‌ناصرالدین شاه‌چنین‌آمده «ولمااتممته‌جعلته تحفة لحضرة من‌جمع اشتات‌الکمال ... الحاج فرهاد میرزا»

کواکب) ندارد وپاره‌ای از مطالب ابعاد رادر مقاله۲ گنجانیده‌است

اینك فهرست رسالهٔ لباب اسکندری :

مقدمه در بیان اجسام علی‌الاجمال (طبیعیات)

مقالهٔ اول درهیئت اجرام علوی (دارای ۱۴فصل) .

مقاله دوم درهیئت زمین و آنچه بدان تعلق‌دارد (دارای دوازده‌فصل)

غیاث‌الدین این‌رساله را به اشارت امیرزاده‌اسکندربها درخان وبه‌اختصار پرداخته و از دیگران هیچ یاد نمیکند (مگر درچندموردکه‌از مجسطی و ازحکماء عصرمأمون‌یادمیکند) .

از این‌رساله‌نسخه‌ای‌درکتابخانه(مرکزی)دانشگاه تهران‌ونسخه‌ای درموزهٔ لندن موجوداست .

ا.ستوری۲ : ۷۲ـ۷۳(بانام‌مختصر درهیئت) نسخه‌های فارسی(منزوی) ۱ : ۳۴۲

آغاز : الحمدلله‌الذی فطرالسماوات وزینهابالثوابت والسیارات... امابعد این مختصریست درعلم هیئت‌برحسب اشارت من اشارته حکم... بنده کمترین... جمشیدبن مسعودبن محمودالکاشانی الملقب بغیاث..درسلك تحریرآورد...وآنرا لباب اسکندری نامید

پایان: وجهت انحراف جهت‌سمت‌باشد .

تم‌علی‌ید احقر عباداللّه من‌اولادالمصنف غیاث‌بن‌محمد الحسینی‌الکاشانی اعلی‌الله شأنه .

۲ـاقسام حکمت (ص۴۲ـ۴۳دفتر) **(عربی)**

از خواجه نصیر طوسی .

فهرست مجلس۹ : ۴۶۷ـ۴۶ و۴۸۵ نسخ مصنفات‌ابن‌سینا ازمهدوی : ۴۱ـ۴۲ آثارواحوال‌خواجه : ۳۱۳

[۶۲۱۲]

دفتریست بقلم نستعلیق قرن۱۰ـ‌هوشمارهٔ یکم بقلم غیاث‌الدین محمدحسینی کاشانی (ازاولادغیاث‌الدین جمشید) و شمارهٔ۲ باقلم دیگر وتازه‌تر مینماید . پشت برگ اول چند

یادداشت تازه و کهن بشعر و نثر دیده میشود و از آن‌جمله دوبیت است بفارسی‌ازتفتازانی برپشت آخرین صفحه شمارهٔ یکم نیز بیتی‌بامضمون عرفانی و بخط کهن‌نوشته پشت‌آخرین برگ دفتر فهرست کتابهایی ثبت شده ونام لباب اسکندری درآن ومهر «شعاع» درذیل‌آن دیده میشود عناوین‌بشنگرف .

قطع‌رقعی۵/۱۳×۱۷/۵ج تیماج‌مشکی‌مندرس‌یک‌لاصفحات۴۴ سطور۱۹ کاغذسمرقندی شکری شمارهٔ‌ثبت‌قدیم ۶۲۱۸۶ جدید۱۰۹۶۴ .

مجموعه ریاضی (فارسی)

۱-جدول‌لگاریتم

از مصطفی‌بن حسن‌بن محمد باقر تبریزی (نویسنده فوائد موجود در ذیل دفتر) .

نام ترسیم‌کننده جداول در آغاز آن نیامده اما ازصدر نسخه‌فوائدکه در پایان همین دفتر است فهمیده میشودکه این جداول را نیز همان تبریزی‌رسم‌کرده است . درصدر ص‌اول جدول‌نوشته : جدول تسهیل جیب من رصدالفرنگ»تاص. جداول «جیب» است و پس‌ازآن ازص۳۴ جدول‌تسهیل ظل‌است «ازرصدفرنگی» وازص۶۴ جداول‌نشان دهنده‌درجات‌بعدآفتاب‌ومشتری‌ودیگرثوابت‌است‌ازمرکز زمین ازص۷۱ تا۷۷ جداول درجات ۱۲ موج است .

۲- لگاریتم

چند بحث و فائده‌است متعلق به‌جدول‌لگاریتم(شمارهٔ یکم) رجوع شود به ص۲۰۸ فهرست حاضر

مجموعه (فارسی)

۱ - حساب (ص ۱ - ۱۲۶ دفتر)

= میزان‌الحساب ، فارسی حساب ازمولی علی‌قوشجی .

- رجوع‌شود به‌همین فهرست : ۱۲۱ و۱۷۸ ، استوری ۲ : ۹مشار: ۱۵۳۸ منزوی (نسخه‌های‌فارسی) ۱ : ۱۹۹-۲۰۰

۲ ـ حاشیهٔ حاشیهٔ تهذیب (ص۱۲۹ ـ ۳۸۶ دفتر)

ازمیرزاعلی رضاتجلی (م-۱۰۸۵) برحاشیه‌شهاب‌الدین‌عبدالله‌یزدی‌شاهابادی برتهذیب منطق تفتازانی . این‌نسخه تامبحث عکس‌قضایا .

ذریعه ۶ : ۶۱

[۶۳۱۳]

دفتریست بقلم شکسته‌نستعلیق عبدالجواد حاجی‌ملامحمدعلی‌بن حاجی آدینه‌اصفهانی مشهور به‌نیل فروش وروناسی مررخ ۱۲۹۲ (رقم کاتب در ذیل شماره یکم و شماره ۲ ناتمام است پشت‌برگ‌اول‌تملك فخرالدین دیده‌میشود .

قطع رقعی۵/ × ۱۸ج تیماجی قرمز صفحات ۳۶ سطور ۱۱ کاغذ فرنگی شماره‌ثبت قه‌یم ۱۶۳۱۳

مجموعه **(فارسی)**

۱ ـ ترجمهٔ نقشه مقیاسی ومصور ستارگان وزمین (ص۲-۹۲دفتر)

ازعلی‌بخش قاجار پیشخدمت خاصه مظفرالدین میرزا ولیعهد ایران (در سلطنت ناصرالدین شاه

اسل‌کتاب که بفرانسه است (ومترجم از مؤلف آن یـاد نمیکند) نقشه‌ای است دارای هفت صفحه ازکرهٔزمین: ستارگان و دریاها باشرح وبیان‌اوضاع وحوادث فلکی وجوی وتأثیرات وروابط ستارگان در زمین آب وهوا وفصلها و دریاهاباشارت به‌نام‌برخی‌ازستاره‌شناسان‌وکاشفان بزرگ‌اروپایی . توضیحات هرصفحه در ضمن چند « فصل » و « مطلب » انجام یافته است درآن از سال ۱۸۳۸ یاد شده .

آنچه یاد شد از مطالعه دقیق‌کتاب بدست میآید وگرنه ترجمه مشوش‌است و ربارهموضوع وتقسیمات‌کتاب توضیحی‌ندارد‌وبدتر آنکه‌تمام‌نقشه‌ها را (کاتب

---

۱ ـ مؤلف درمطلب ۱۰ درذیل شرح‌نقشه ص۶ از توفان سختی یادمیکندکه در۲۴ رخ داد و کشتی فرا نسه‌را درحدود یکصدلیو (واحداندازه) به‌پس‌راند وخرد کردوسرنشینان آنرا هلاك ساخت،

ویا خود مترجم) حذف کرده وهمه تحقیقات و توضیحات کتاب ـ که با اشاره و ارجاع به‌نشانیهاوجزئیات نقشه‌همراه‌است ـ دچار ابهام‌ونارسایی گشته .

صفحات (که‌عنوان‌مطالب‌ترجمه‌است) از صفحه‌سوم تاهفتم مرتب‌است‌وپیش از آن‌عنوان صفحه در نسخه دیده‌نمیشود . مترجم اصطلاحات نجومی را با واژهٔ فرانسوی و حروف ایرانی ونشانها را با همان حروف اصلی میآورد وگاه خود چیزهایی براصل‌میافزاید ویا خرده‌گیری میکند .

چنین پیداست‌که درصفحه اول، کره آسمانی بصورت دو دائره نقش‌شده ومؤلف دربارهٔ علت ترسیم‌کرهٔ آسمانی واجزاءِ این دو دائره توضیحات مفصل دارد . درترجمه چنین‌آمده : « قسمت کرهٔ آسمـانی‌را به دو دائره بجهت نمودن اشکـال نجوم و عبـور آنهـا از خط استوا وچون خالی ازاشکال‌نیست. لهذا بجهت‌تسهیل عمل ، باین دو دائرهٔ کروی علاوه نمودم نقشهٔ مسطح راکه به منطقه تعبیر میشود وآن نقشه را به هشتاد درجه عرضاً تقسیم نمودم .. و طول این نقشه را به‌چهل‌درجه برحسب افق‌پاریس قسمت کردیم . کسموگرافی‌ژنرال (۱) یعنی هیئت ارضی‌کلی نسبت به‌اجرام علوی »

صفحه ۶ « در کورانهای بحر محیط وآب و هوا و اعتدال و جزرومد .. که از اصول جغرافیائی فیزیکی‌بحری مسیوماکری»استخراج‌شده دارای شانزده مطلب است و صفحه ۷ « در جریان حرکت دوری هوا .. ومهب ریاح » دارای یازده مطلب .

عنوان صفحه ۸ چنین است :

ترجمهٔ صفحه هشتم نقشه مقیاسی و مصور در بیان ارتفاع جبال ..

کتاب خاتمهٔ کوتاهی دارد، دربارهٔ کوهها ونکاتی دربارهٔ ابرها و برفها و قوهٔ‌جاذبه‌کاتب‌این خاتمه را ناتمام رهاکرده (ویا خود ناتمام‌بوده) وبعدها باقلم دیگر تکمیل شده وزیر سطور نشان «ع» دیده میشود .

۱ـ درنسخه: کس‌مقرافی ژنرال

علی‌بخش قاجار از مترجمان پر کارعهدناصری است، کتابهای چنداز فرانسه به پارسی برگردانده و از یادداشتهای نادرمیرزا برحواشی وپشت برگ اول دفتر حاضر بدست میآید که مجموعه ترجمه‌های علی‌بخش درچندمجلد بنام « مجموعه جنةالعلوم» گردآوری‌شده ودفتر حاضر مجلد نخست از این مجموعه است . در حواشی نادرمیرزا از مجلد ۲ آن نیز یاد شده .

پشت برگ اول‌دفتر فهرست ترجمه‌ها وموضوعات آنها نیز نوشته اماآنرا سیاه کرده‌اند

فهرست نسخه‌های فارسی ۱ :۳۷۱۳ (با نام رسالهٔ هیئت)

آغاز : - الحمدلله‌الذی‌جعلنی‌من امةخیرالنبیین ... این‌ذره‌بی‌مقدارعلی‌بخش قاجار پیش خدمت خاصهٔ حضرت ... مظفرالدین میرزا ... درظرف یکماه ترجمه نمودم ...: بیان مقصود ازترسیم این دائره‌وعبارت از نقشه طرفین کره باشدنمودن محل ظاهر ومرئی .

پایان : - دربیان سرحد برف دائمی امکنه .. بنا بگفته موسیو هومبولد از تحت خط استواالی سه درجه شمالی و سه درجه جنوبی وبرف‌دائمی‌درسطح‌بحر در هفتادوپنج درجه عرض شمالی است .

۲ـ اسرارالوجود (ص ۹۳ – ۶۲۰ دفتر)

از علی‌بخش قاجار ترجمه‌کتاب لیوردور (= کتاب طلائی) (۱) درتاریخ طبیعی(۲)واختراعات واکتشافات قرن ۱۹دارای ۵باب بدین ترتیب :

۱ـ سیارات شمسی .

۲ـ دنیا قبل‌از طوفان (طبقات زمین وحیوانات ماقبل تاریخ) .

۱ـ از علی‌بخش میرزا کتاب میزان‌الملل (در ۱۳۲۵ به‌کوشش آقاسیدجلال محدث) وفوبلاس‌بزرگ چاپ شده درکتابخانه مجلس نسخ دیگر مؤلفات وترجمه‌های چاپ‌نشده‌او محفوظ است ـ

۲-Livrdorne. ۳- naturell,historig

۳ـ سرگذشت و تاریخ دنیا در قرن تاریخی (آغاز حدوث بشریت).

٤ـ احوال وحوش ونباتات وطبا و معادن (تاریخ طبیعی :..

۵ ـ تاریخ اختراعات و اکتشافات (در قرن۱۹) .

در این باب سرگذشت جمعی از دانشمندان وسیاحان و مکتشفان بزرگ و در ذیل آن تاریخ پادشاهان و سرداران از اسکندر تا ناپلئون یادشده .

سراسر کتاب در اصل دارای تصویرهای حقیقی و خیالی بسیار بوده که در ترجمه حذف و تنها عنوان تصویر و جای خالی آن در صفحات نسخه حاضر دیده میشود .

علی بخش قاجار ، پس از بپایان رسانیدن « ترجمهٔ تشریح » میخواسته است کتاب جراحی را از فرانسه ترجمه کندولی بفرمان مظفرالدین میرزا (ولیعهد ناصرالدین شاه) فسخ عزیمت کرده و بترجمه کتاب طلائی میپردازد . وی در ۱۲۹۱ آنرا بپایان رسانیده است (دیباچه نسخه حاضر ص۲-۳) .

کتابخانه ملی۲ : ۳۰ فهرست نسخه های فارسی۱ : ۳۹۶و۴۰۵ (هردو یکی است)

آغاز: سبحان الذی زین السماء بالنجوم .

پایان: و بخون ریزی ومحاربه عشق غریبی داشت . . . بندهٔ حقیر . . . علی بخش قاجار .

۳ـ تاریخ شاه‌اسماعیل (ص۶۲۱-۶۸۵ دفتر)

= ذیل اسرارالوجود(= کتاب طلائی) از امامقلی پسر بدیع الزمان قاجار .

وی از طرف برادر خود نادر میرزا قاجار مأمور شد در تکملهٔ لیوردور (اسرارالوجود) ـ که تاریخچه چندتن از پادشاهان در آخر داشت ـ کتابی در تاریخ چندتن از پادشاهان ایران مانند امیرتیمور ، شاه اسماعیل ونادرشاه ، بپردازد ، امامقلی میرزا این تاریخ را نوشته ونخست بتاریخ پادشاهی شاه اسماعیل اول آغاز کرده است .

۱ـ بدیع الزمان میرزا پسر محمدقلی میرزا ملك آرا فرزند فتحعلیشاه قاجار است.

این که گفتیم همانست که در دیباچه کتاب آمده اما نسخه‌حاضر در پایـان تاریخ زندگی و سلطنت شاه اسماعیل پایان یافته است .

امامقلی میرزادردیباچه، از ناصرالدین‌شاه وازعلی‌بخش‌قاجاروترجمه‌های او ازفرانسه بخوبی یاد میکند

ازاین‌کتاب درمآخذ نشانی نیافتم

آغاز: الحمدلله رب‌العالمین ... وبعدچون نوبت دارایی‌ولایات محروسه

پایان: قورچیان درهمان‌لحظه اوراپاره پاره کردند

[۶۳۱۴]

دفتریست‌بخط‌نسخ علی‌اکبر مورخ ۱۲۹۸ ، جای تصویرها درشماره‌۱ـ۲ سفیداست وحواشی نادرمیرزا برکنارآن‌ها دیده میشود . پشت برگ اول،فهرست محتوی دفتـر را سیاه کرده‌اند .

قطع : رحلی‌۲۰/۵ × ۳۳ج : تیماجی‌قرمزرنك . صفحات :(۴۴ و ۲۷۶ و ۳۲ برك کاغذفرنگی (سفیدوآبی) شمارهٔ‌ثبت‌قدیم‌۱۶۵۱۶

مجموعهٔ ریاضی **(فارسی و عربی)**

۱ ــ تلخیص المفتاح (ص ۱ ـ ۳۳ دفتر) **(عربی)**

ازغیاث الدین جمشیدکاشانی دارای ۳۰ فصل

مجلس ۱۰ : ۳۴ ذریعه ٤ :۴۲۸ و ٤۷۰ دانشگاه ٤ : ۸۲۶ـ۸۶۸

۲ ــ شرح بیست باب اسطرلاب (ص ۳۵ ـ ۳٤۰ دفتر) **(فارسی)**

ازمولی عبدالعلی بیرجندی (م ـ ۹۳٤) که در جمیدی الاخری ۸۹۹ (مطـابق کلمه جمیدی الاخر)تألیف آنرا بپایان‌رسانیده دیباچه‌ای که‌عبدالواسع‌نظامی براین‌شرح دارد درآغاز نسخه حاضر نیز موجود است .

۳ ــ فایدهٔ نجومی (ص ۳٤۱ دفتر) **(فارسی)**

= ساعت‌نامه‌دراستخراج ساعت ازصفحهٔ آفاقی (اسطرلاب) .

۴ ــ رسالهٔ رمل (ص ۳٤۳ ـ ۳۵۰ دفتر)

ازخواجه نصیر طوسی .

خواجه این رساله رابرای هلاکو نوشته وپس ازدیباچه: ازموضوع رمل، شانزده خـانه رمل وسپس اشکال وخواص کلی بیوت سخن میگوید

بعدازنوشتن این رساله، رساله‌ای کوتاه‌نیزدرتسکین دائرةبدوح نوشته‌وهمین(۱) رساله دوم است که نورالدین‌فتح‌الله برآن شرح‌دارد (نه‌رسالۀ نخست)وهم‌به‌گفتۀ اوتألیف آن‌بترکی(۲) بوده دردیباچه شرح چنین آمده (۳) .

«حضرت افضل المتاخرین بجهت هولاکو ... رساله‌ای دردائرۀ عددبترکی نوشته بود یکی ازفضلاءِ دائرۀ عددرا به فارسی نقل‌کرده اماآن درکمال ایجاز واخلاق بود بندۀکم بضاعت نور الدین فتح‌الله رابه خـاطر رسید حسب‌الوسع در بیان آن جهد مبذول دارد» .

نسخه‌ای ازرسالۀ دوم دردفتر حاضر (بلافاصله پس از رسالۀ جای سخن) موجـود ودوصفحۀ دفتررا فراگرفته است .

رسالۀ رمل خواجه جزءِ مآخذ رساله نفحات الاسرار سید محمد باقربن مرتضی یزدی (مؤلف شرح تعدیل المیزان شمارۀ ۵۵۰۰/۱ این کتابخانه) است ودرنسخه‌کهن‌و مبسوطی دررمل که‌بتازگی دیده‌ام ـ وهنوز مؤلف‌آنرانشناخته‌ام ـ ازرساله خواجه دررمل بسیار یادشده .

ازرسالۀ حاضرنسخه‌هایی دردانشگاه وچندنسخه درکتابخانه‌ملک‌ویك‌نسخه درنجف‌است (که درذریعه یادشده) ،نسخه حاضر ازنسخه دانشگـاه‌کوتاهتر و ظاهراً ناقص است .

ذریعه ۱۱ : ۲۵۰ و ۱۳ : ۲۸۶، آثار و احوال خواجه از مدرس رضوی ۲۹۵ ـ ۲۹۶ دانشگاه ش : ۴۰۰۹/۶ .

---

۱ ـ درکتاب آثار واحوال شرح رساله اول دانسته شده .

۲ ـ شیوه این دورساله هیچ نشانی ازترجمه ندارد واگر۲تا فقره نخست ترکی‌بوده باید باردیگر به‌فارسی تألیف شده باشد ترجمه ازترکی .

۳ ـ بنقل استاد مدرس رضوی ازنسخه‌کتابخانه ملك .

آغاز: حمد بی حدوستایش بی‌عددحضرت موجودی (یا موجدی) را ..
و بعد چنین گوید بنده دعاگوی نصیرالدین‌محمدالطوسی که چون یرلیغ‌جهانمطاع نافذ شدکه این ضعیف در مقدمات اشکال رمل و احکام آن مختصری در غایت اختصار نویسد. . . اینقدر در قلم آمد... بباید دانست که‌هرعلمی را موضوعی ضروری است

پایان: و مقابل هرخطی از خطوط مذکوره‌مکتبی‌وضعی‌بود

۵ ـ رساله در رمل (ص۳۴۸ ـ ۳۵۰دفتر)

= اختصاررسالهٔ‌رمل = رساله‌درتسکین دائرهٔ بدوح ازخواجه نصیرطوسی.

این‌نسخه بدون‌بسمله‌وخطبه ودیباچه و بدون‌فاصله‌ای‌بدنبال نسخهٔ‌قبل(رسالهٔ رمل) آمده است(۱) .

در بارهٔ این رساله رجوع شود به ذیل شمارهٔ ۱/۶۳۱۵ (ص۲۹۸) و به‌آثار واحوال‌خواجه: ۲۹۷ .

آغاز: چون یرلیغ همایونی صادر شده بودکه این‌نسخه در غایت اختصار باشد و آنچه مقصود از مطولات این‌فن‌است در این مختصر بربزرگان پوشیده نماند از این جهت تسکین دائرهٔ بدوح اختیار کرد و برطالب‌ومطلوب اختیارنمود وتسکین دائره بموجبی که بتفصیل مذکور شد این است

پایان: اما در این‌صورت دلالت برمکث کند

۶ ـ دلائل‌النبض (ص۳۵۳ ـ ۳۵۶دفتر) **(فارسی)**

از یوسف‌بن‌محمد یوسفی‌هروی پزشك‌قرن۱۰ـ ه

تاریخ پایان تألیف رساله رامؤلف دریك‌رباعی آورده وبیت‌دوم رباعی این است :

۱ـ و گویا درنسخه کتابخانه سیدابوالقاسم‌ریاضی‌خوانساری که بنوشتهٔ صاحب‌ذریعه شامل رساله (نخستین) خواجه‌دررمل باشرح نورالدین فتح‌الله است‌نیزاین رساله‌کوتاه به رساله نخست پیوسته است وسپس شرح بدنبال آن آمده ویاخودکاتب ، شرح‌رامتعلق به رساله‌نخست‌دانسته .

تا شود نبض سال تاریخش   ده‌ز صد کم کن و براو افزای

این کتاب چند بار درهند چاپ شده ونسخه‌های آن در دست‌است.

فهرست نجم آبادی : ۳۷۵ نسخه‌های فارسی ۱ : ۵۳۷

[۶۳۱۵]

دفتریست‌بقلم نستعلیق تحریری مورخ ۱۰۵۰ . در کنارصفحات و در ذیل رساله‌ها یادداشتهای متفرقه بخط کاتب دیده میشود نیمه بالای برگهازردشده شماره‌یکم‌وسوم‌چلیپا نوشته شد .

قطع‌وزیری ۱۵/۵×۲۳/۵ ج: تیماجی‌قرمزرنك ضربی‌صفحات: ۲۶۵ سطور۱۵ کاغذاسیری شکری (بجز چندبرگ‌ازنیمه‌آخر که‌آبی‌است) شمارهٔ ثبت‌قدیم۱۶۲۹۳ جدید۱۷۷۷

مجموعه (فارسی وعربی)

۱ـ تحفهٔ نظامیه (ص۲- ۳۸ دفتر) **(فارسی)**

از عبدالقادر رویانی مؤلف‌زیج ملخص میرزائی، درتقویم.

چون رساله سی فصل (خواجه‌نصیر) پاره‌ای مطالبی راکه‌در تقاویم‌متداول زمان‌رویانی(قرن۹) ثبت میشود ، مانند تاریخ ترکان‌وخطائیان واوقات نماز، فاقد است، وی بدرخواست جمعی از «اخوان با وفا که بمطالعه سی‌فصل مشغول بودند ومعرفت تقویم مینمودند» وظاهراً شاگردان او این رساله‌را در۴۰ فصل و بنام سلطان یحیی نگاشته وخودفهرست‌مندرجات رساله‌را دردیباچه‌آورده‌است .

تحفه نظامیه را ازشروح سی‌فصل بشمار آورده‌اند

مجلس :۲: ۱۰۲(زیج)دانشگاه: ش ۳۶۸۷/۵وش ۲۰۰۷/۱ و ج ٤ :۸۹۵ ذریعه۳: ٤۷۸، ا. ستوری ۲ :۷۸ منزوی (نسخه‌های‌فارسی) ۱ : ۲۵۵

آغاز: حمدبیحد وشکر بیعد مرخالق‌احدرا ... وبعد چنین‌گوید فقیرجانی عبدالقادر رویانی... که‌چون‌بعضی‌از اخوان...بمطالعهٔ سی فصل مشغول بودند .. چون‌آن نسخه ازبعضی‌از فوائد وزوائدکه‌حالیا درتقاویم ثبت‌میکنند چون‌تاریخ ترکان و خطائیان .. و غیرها عاطل بوده و در بعضی از مسائل نیز تفصیل نرفته

التماس نمودندکه نسخه‌ای باید نوشتن که آنچه درآن کتاب نباشد شامل بود و براین زواید وفوائد مشتمل .

پایان: هیچ کاری نشاید کرد

۲ـ کشف الاسرار عن حکم الطیور والازهار (ص ۴۱ـ۱۰۰ دفتر) **(عربی)**

ازشیخ عزالدین بن عبدالسلام بن احمدبن غانم مقدسی واعظ (۱) کتابی است در شیوهٔ مقامات درپندواندرز بااشارات عرفانی اززبان گلها وپرندگان وحیوانات ونثریست مسجع آمیخته بنظم باعنوان اشاره. درآخر رساله چنین آمده :

«قال الشیخ رحمه‌الله لکم البشاره یا اهل الاشاره ان فهمتم رمزهذه العبارة فانصتوا لضرب الامثال المستعاره»

فهرست دانشگاه شمارهٔ ۲۸۶۴/۱ معجم المطبوعات : ۱۹۶ ـ ۱۹۷ ذریعه ۱۸ : ۱۵ـ۱۶ دارالکتب قاهره(۱۹۴۵)۳ : ۳۰۱

آغاز: الحمدلله البعیدفی قربه ...

[۶۳۱۶]

دفتریست بقلم نستعلیق ونسخ قرن ۱۳ـه .شماره‌یکم نسخ. نستعلیق براتعلی پسرمحمد حسن ومورخ ۱۲۳۵ وشماره۲ نسخ است بدون رقم کاتب برپشت برگ نخست شماره ۲ یادداشتی درمعرفی کتاب هست .

قطع : خشتی ۱۵ × ۲۱ ج تیماجی قرمز صفحات ۱۰۰ سطور ۱۷و۱۶ کاغذ فرنگی آهار دار شماره ثبت قدیم ۱۴۴۳۲

شرح بیست باب **(فارسی)**

ازعبدالعلی بیرجندی بربیست باب خواجه‌نصیرطوسی دراسطرلاب

[۶۳۱۷]

نسخه‌ایست بقلم نستعلیق قرن ۱۱ـه کنار برگ اول وصال‌شد خط ومهر آتاعلی مدرس در نسخه هست .

قطع‌رقعی : ۹/۵ × ۱۸ ج تیماجی قرمز صفحات ۴۱۷ (۲۳۹ گ) سطور ۱۴ کاغذ دولت‌آبادی شماره‌ثبت قدیم ۲۷۸۰۰ جدید ۱۰۵۰۱

---

۱ ـ درذریعه عزالدین احمدبن غانم مقدسی وی از متصوفان قرن ۷ ـ ه و مؤلف کتاب القول النفیس وشجرةالکون است که بابن العربی منسوب گشته . این کتاب چندبارچاپ شده ونیزبدست‌دی‌ساسی‌به فرانسه برگردانیده شده

الموجز **(عربی)**

از علاءالدین بن ابوالحزم قرشتی

|۶۳۱۸|

نسخه‌ایست به‌خط نسخ قرن ۱۱ ـ ﻫ (بدون رقم کاتب و تاریخ). کنار برك اول وصالی شده و برخی از برگها آبدیدلی دارد پشت برك اول نوشته (امانت ورثه میرزا حسن طبیب) و نیز بر این برك و بر پشت برك آخر چند نسخه پزشکی ، طریقه ساختن نیل بجهت جدول و داروی کچلی باقلم نستعلیق تازه‌تر نقل‌شده .

قطع : رقعی ۱۲/۵×۱۹ ج. تیماج مشکی مندرس صفحات ۲۸۷ سطور ۱۶ کاغذ اصفهانی شکری شماره ثبت قدیم ۵۰۷۶۲ جدید ۹۱۵۷ .

شرح برقانون **(عربی)**

از شمس الدین محمد بن محمود آملی (م - ۷۵۳) برقانون ابن‌سینا

همین فهرست: ۵۱ و ۵۲

|۶۳۱۹|

نسخه‌ایست بخط نسخ نزدیك بتعلیق فتوح بن محمود انسی اصفهانی از قرن ۷ یا اوایل قرن ۸ ﻫ ـ . عنوانها بشگرف کنار هشت برگ آخر و برگهایی از اول بجزسه برگ تازه وصالی‌شده اصلاحات درحواشی انجام شده .

قطع: رحلی ۲۳ × ۳۵ سانتیمتر . جلد: تیماج قرمز مندرسی عطف و گوشه و حاشیه تیماج زرد . صفحات: ۶۰۰ . سطور: ۳۱ . کاغذ: سمرقندی شکری ضخیم . شماره ثبت قدیم: ۶۱۲۲۵ . جدید: ۷۹۳۵ .

مجموعة رياضي **(عربی)**

۱ ـ سفیر الغبراء والخضراء (ص ۲-۴۷ دفتر)

از غیاث الدین منصور دشتکی (م-۹۴۸) در هیئت بسال ۹۰۶ تألیف‌شده و دارای چهار باب است و هر باب دارای چهار فصل بدین ترتیب:

باب اول: ۱ـ عدد افلاك ۲ـ دوائر فلکی ۳ـ بروج و درجات فلك ۴ـ کواکب سیاره و ثابت

باب دوم: ۱ ـ فلك شمس ۲ ـ قمر ۳ ـ عطارد ۴ ـ زهره (هر فصل دارای یك تکمله است)

باب سوم ـ: ۱ ـ خسوف قمر ۲ ـ کسوف شمس ۳ـ جرم قمر ۴ ـ تاریخهای

مختلف وروز، هفته و ماه وسال

باب چهارم: ۱ ـ نسبت شمس به‌زمین ۲ـ افقها ۳ـ وضع خط استواء ومناطق استوائی ٤ـ وضع‌زمین وابعاد معمور وغیر معمور آن .

دشتکی در خاتمهٔ این رساله ، از ۱٦ مسئله مشکل یاد میکند که اهل هیئت از حل آن عاجز آمده‌اند و میگوید خواجه نصیرطوسی برپایه اصل ابداعی خود ۵ مسئله (ازمسائل مزبور) راحل کرده و صاحب تحفه (قطب شیرازی) برای حل یکی از آنها (مسئله ۷) کوششهایی کرده ونه وجه بیان داشته‌که درست‌نیست وبقیهٔ مسائل تا این زمان (که بدست من حل شد) همچنان بر اشکال خودباقی بوده است . درآغاز رسالهٔ لوامع نیز به حل‌شدن این‌مشکلات ، اشاره‌ای دارد (شمارهٔ ۲/٦۳۲۰) .

وی در این رساله ، از رسالهٔ مرآة الحقایق ، لوامع و هیئت منصوریهٔ خودیاد میکند .

ازاین رساله نسخه‌ای دیگر درمجلس هست، مورخ ۲٤ ذحج ۹٤٤ که (در زندگی مؤلف) بدست ابوتراب‌محمدبن محمود حسنی حسینی انجو نوشته شده و نسخه‌ای دیگر درکتابخانه رضوی است مورخ ۹۵۷ ونوشتهٔ شاه‌حسین . درکنار صفحه آخرنسخهٔ حاضر ، کاتب سخنی‌را ازذیل نسخه اصل خط‌مصنف نقل‌میکند که در نسخه دیگر (که‌کهن تر و همزمان مؤلف است) وجود ندارد ، دشتکی (به نوشتهٔ‌کاتب نسخه ما) درذیل نسخه خود افزوده است‌که: این رساله را بسال ۹۰٦ درشهر طارم ودرمدت‌دوساعت نگاشته‌است. نسخه‌حاضرحاشیه‌هایی‌ازمؤلف دارد وفاقداشکال فلکی موجود درنسخه مؤرخ ۹٤٦ (شمارهٔ ۳/۵۳٦۰) است کاتب نسخهٔ حاضر میگوید : این نسخه‌را ازنسخه اصل رونویسی وبا چندنسخهٔ خوانده شده‌برمؤلف مقابله‌کرده است .

رجوع شودبه فهرست ۱٦ : ٦۹ـذریعه ۱۲ : ۱۹۲ فهرست مشهد :

آغاز: تبارك الذی بسط الارض مهادا ... وبعد فهذا سفیر ینبهك علی شی من بدایع صنایع الله تعالی فی الغبراء والخضراء اسفره العبد الذی دعاه مولاه منصوراً جوابالما ساله بعض الاطباء من الاولیاء الاحباء من تصویر الهیئه التی

پایان: وانزعم صاحب التحفه حل السابع فالاشكالات الباقیه حقیقة احد عشر و هی التی لم ینحل ... الی الآن و قدیسر ناالله تعالی علی حلها فله الحمد والشكر .

نقلت من ام النسخ النوریه العلیه المنصوریه ... ونسخت مارقمت علیها . . فهی شیخ النسخ وامها ... وهذه نسخه خاتمه قدختم بها خاتم الرساله خواتیمها تمت بید مؤلفها یوم الاربعاء العشرون من شعبان سنة ۹۰۶ ببلدة طارم وكان الشروع قبل هذا بساعتین تقریباً وانا اصغر تلامذته المنتسب الیه احوج خلق الله ... ابن علی بن منصور الحسینی ابومحمد محسن یحسن الله الیه فی الاخرة والاولی .

۲ ـ اللوامع (ص ۵۰-۲۱۱ دفتر) **(عربی)**

= اللوامع النوریه در هیئت از میر غیاث الدین منصور دشتكی (مؤلف رساله سفیر) دارای سه «لامع» وهر لامع دارای چند مشرق ومطلع .

غیاث الدین منصور در این رساله از دیگر آثار ریاضی خود: هیئة منصوریه و رساله معارج (۱) وتكمله) = تحریر مجسطی) ومناظر یاد میكند و از سخنان او در این رساله

---

۱ ـ صاحب ذریعه این كتاب را (به نقل از مجالس المؤمنین) «با نام اللوامع والمعارج» یاد میكنند ، اما چنانكه ملاحظه میگردد معارج خود كتابی دیگر است. از مؤلفات ریاضی غیاث الدین منصور (بجز لوامع) ، این رساله هارا (تااین زمان) میشناسم :

۱ ـ سمت القبله دارای ۴ مقصد (مجلس ۵۳۶۰/۱ و د/۶۳۴۵) .

۲ ـ سفیر الهیئه (شمارهٔ یكم دفتر حاضر) ۳ و ۴ ـ كفایة الحساب ومختصر آن

۵ ـ حاشیه شرح ملخص (= حاشیه حاشیه دوانی وشرح (شمارهٔ ۳ همین دفتر) .

۶ شرح تذكره نصیریه (مجلس ۵۳۶۰/۴) .

۷ تحفهٔ شاهی فارسی (كه به نوشته مجالس المؤمنین، دشتكی درآغاز آن تصریح میكند كه ۱۸ سالگی رسیده است) .

۸ رساله‌ای دیگر فارسی در هیئت دارای یك صدر وخاتمه .

۹ محاكمات .

ورساله سفیر الهیئه معلوم میگردد که تألیف بزرگ او درهیئت «هیئة منصوریه» است و پس از آن این لوامع . رسالة اللوامع به ترتیب دیگر کتابهای هیئت نیست بلکه مؤلف پارهای از مباحث نظری هیئت را که خود در آنها تحقیق دارد آورده. درمشرق ۸ و ۹ (لامع اول) بهحل برخی ازمسائل حل نشدهٔ هیئت (۱۶ مشکل که در ذیل رسالهٔ سفیر بدان اشارت رفت) (۱) پرداخته وتفصیل کلی را به هیئة منصوریه ارجاع کرده است . در رساله سفیر نیز (پس ازاشاره به یکی از اشکالهای مزبور) میگوید: «والمعروف ان حله من المحالات وللقوم فیها کلمات کلها اوهام وخیالات والحق ماحققته فی الهیئة المنصوریه اللامعة باللوامع النوریه» ونیز میگوید :

«ولی فیه وجوه وجیهه اوضحتها فی الهیئة المنصوریه واشرت الی وجوه آخر بدیعه فی اللوامع والمعارج »

درپایان مشرق ۸ و ۹ لوامع میگوید «مولی محمدمنجم (محمدبن علی منجم حسینی) رسالهای نوشته وپنداشته که بهحل تمام اشکالها توفیق یافته وحقیقت آنست که هیچیك از آنها را حل نکرده است» . دشتکی در همین «مشرق» چند بار به هیئت منصوریه ومعارج ارجاع کرده است. دشتکی درخاتمهٔ لوامع جدولی برای نشاندادن مقادیر مساحت ومحیط زمین وابعاد افلاك وستارگان وضع کرده که درنسخهٔ حاضر بجای آن چند صفحه سفیداست (جای دیگر جدولهای این رساله را نیز کاتب سفید رها کرده است) .

ذریعه ۱۸ : ۳۷۰ مجالس المومنین

آغاز : بسمله ، ربنا اطلع علینا من مطالع انوارك لوامع ینکشف بها بدایع اسرارك ... وبعد فان الفقیر الحقیر غیاث المشهور بالمنصور یقول هذه رساله ارکب فیها سهوب الاسهاب ولقد ثبت الرأی بعدالاستخاره... علی ان یشار اولا الی مواقع ادراك کل طائفة ... ویستنبط ثانیاً من عین ذلك المدرك...وجوه غفلوا عنها ... فان تحت کل کلمة رموز واشارات خفیه الی اصول ... خلت عنها مزبور اتهم ومؤلفاتهم ... من قبلی وحل

۱ ـ صورت این ۱۶ مسئله رادر خاتمه سفیر الهیئه شرح میدهد.

مالم‌ینحل علی احدمن ارباب‌النظرغیری لافی‌هذاالزمان بل من زمن آدم (ع) الی الآن ... فی‌لوامع لها مشارق فی کل مطالع

پایان: (موجود در نسخه پیش‌از جدول‌مزبور) خاتمه‌فی‌الجداول وصفنافیه مقادیر مساحة‌الارض ... لیسهل علی‌الناظر معرفة ذلك

۳ـ رساله درهیئت (ص ۲۱۴ـ۲۲۸ دفتر) **(فارسی)**

= رساله درتحقیق درجات طلوع وغروب وممر کواکب

از غیاث‌الدین منصور (ظاهراً) دارای یك صدر و یك خاتمه:

صدر ـ در حقیقت درجه طلوع وغروب وممر درجه درجه.

خاتمه ـ درمراتب کواکب ثابته.

مؤلف تحقیق این درجات را مطابق‌عرض‌نو (۳۶)شهری «که مقر سلطنت روز افزون و پایهٔ سریرخلافت ابد مقرون اعظم‌اکاسرهٔ زمان است . . . استخراج نموده درجات ممرها وطلوعها و غروبها مطابق سنه ۹۴۶ یزدجردیه‌در جدولی علیحده رقم می‌نماید مصدر به‌صدر ومختتم به خاتمه میسازد»

در پایان «صدر» رساله، جدولی رسم کرده (که جای آن در نسخه حاضر سفید است) وبنوشتهٔ مؤلف دارای ۷ سطر(۱ـ اسامی‌کواکب۲ـ تقاویم‌کواکب۳ـ درجات ممر ستار کارن ٤ـ درجات‌طلوع۵ـدرجات‌غروب٦ـمزاجها ۷ـاندازه‌ها) ودرپایان خاتمه جداول درجات ممر و طلوع و غروب ثوابت سعد ونحس در ٤ صفحه رسم و بالای آنها تاریخ ۹٤٦ یزدگردی قید شده.

آغاز: حمد بیحداحدی را سزد که راصدخرد از رصد سیارات نعماء ...او عاجزآید... و بعد برارباب بصیرت... پوشیده نماند که به‌اجماع حکما...تاثیر کواکب علویه زیاده بود از سفلیه

پایان (پیش ازجدول): همگی اوقات عمل به این جدول ممکن باشد و بحسب‌امتداد زمان ... از حادثهٔ خلل واختلال محفوظ ماند والجدول‌هذا

۴ـحاشیه شرح ملخص (ص۲۳۴ـ۳۰۸دفتر) **(عربی)**

ازغیاث‌الدین‌منصور برشرح‌قاضی‌زادهٔ رومی برملخص چغمینی. این حاشیه را وی‌دررد برحاشیه مولی‌جلال‌دوانی‌برشرح قاضی‌زاده نگاشته وغالباً پس‌ازنقل پاره‌ای ازشرح‌ملخص، سخنی ازدوانی‌رابعنوان «قیل»نقل(وباهمان‌عبارات وشیوهٔ شناخته شده ازاو (درحواشی‌تجرید ودیگرردود) به خرده‌گیری‌بردوانی می‌پردازد.

نسخهٔ حاضر ناتمام است و(مانند دیگررساله‌های این دفتر) پرغلط وبدون شکل‌وجدول است وکاتب جای‌اشکال هندسی را سفیدگذارده

ذریعه ٦ : ۱۳۲

آغاز: بعدحمدالله‌علی‌توفیقه... [یقول] الحقیرالفقیرغیاث‌المشهور بمنصور انی مجیب الی ماسالنی بعض احبتی من طرف فی طرف من شرح الملخص ... مبینا لمایکون‌مباینا لزعمه‌فیمااوهمه‌تحقیقا مناعلی‌فساد توهمات ... احدثهابعض الدوانی والقاصرین من اجلةالمعاصرین . . . جعل الشمس ضیاء قیل هذه آیة من‌سورة یونس

پایان: قوله‌کان انحدابه ازیداقول لایخفی ... ان هذایحتاج الی زیادة تبیین و ایضاح ... والمحقق‌الطوسی تصدی لتبیین‌ان‌الماء الذی یسعه الاناءوهوفی قعر بئر اکثرمن‌ماء یسعه وهو علی موضع مرتفع کرأس جبل فی مقالة نقلهابعبارته (دنبالهٔ این مسئلهٔ فیزیکی ـ که شیخ بهائی نیز رساله‌ای جداگانه در تحقیق آن نوشته و در ص ۸۹۰فهرست ۱۰ یاد شد ـ تاآخر این حاشیه‌از دفتر افتاده است .)

۵ـحاشیهٔ شرح ملخص (ص ۳۱۰ ـ ۳۵۰ دفتر) **(عربی)**

تعلیقات مولا جلال دوانی برشرح قاضی زاده بر ملخص چغمینی . این حواشی (چنانکه از نقل‌های غیاث‌الدین منصور از این‌حاشیه در حاشیه خودمعلوم میگردد) مرتب‌وکامل بوده امادرنسخه حاضر کامل‌نیست چنانکه کاتب‌نسخه‌نیز آنرا «حواشی متفرقه»پنداشته‌است

مقایسه این نسخه با نسخهٔ حاشیه دشتکی (شماره ٤ دفتر حاضر) بدرستی نشان میدهد وی به همین حاشیه نظر میداشته بااینحال پاره‌ای از منقولات (از آن جمله بحثی که در پایان نسخه حاشیه دشتکی بدان اشاره شده) و همچنین قسمتهایی از آغاز تعلیقات، در نسخه حاضر وجود ندارد

دوانی در این حاشیه بسیار از سخنان خواجه نصیر نظام و نیشابوری را یاد میکند و گاه فقرات زیج ایلخانی را عیناً میآورد .

این حاشیه در شمار مؤلفات دوانی یادنشده و در ذریعه نیز از آن ذکری نیست .

آغاز موجود : منصوبة بنزع الخافض ای اللام و لم یقل لکونه مفعولا له اما ذهابامنه ...

پایان: (قوله) لایطلع ولایغرب ایا ما ای ایا مابلیالیها علی عرف الحساب وهی یوم واحد عندالعامه . هذه الحواشی المتفرقه العلامة الدوانی علی الملخص نقلتها من خطه .

[٦٣٢٠]

دفتریست به خط نستعلیق ابومحمد محسن بن علی بن منصور الحسینی مورخ ۹۷۳ . کاتب در کنار ص آخر شماره یکم یادداشتی دارد که در معرفی آن نسخه بدان اشاره شد. نسخه دارای اغلاط فراوان است وعلاوه بر نقص شماره ۴ کاتب بیشتر جدولها را رسم نکرده و جای آنرا سفید گذارده است . جداول پایان رساله فارسی (شماره ۳) با خط کاتب دیگری است و همچنین ص آخر رساله مزبور . عناوین بشنگرف .

قطع رقعی باریک ۱۰/۵×۱۸ ج تیماجی قرمز صفحات ۳۵۰ (۱۷۰ گ) سطور ۱۷ کاغذ اصفهانی شکری شماره ثبت قدیم ۷۸۴۶۷ جدید ۱۱۱۰۶

مجموعهٔ ریاضی: (فارسی وعربی)

۱ـ اختیارات علائیه (۲ ـ ۹۰ دفتر) (فارسی)

از امام فخرالدین محمد بن عمر رازی (م ـ ٦۰٦)

رجوع شود به ص ۲۲۳، ۲۳۱، ۲۳٦ و ۲۳۷ همین فهرست .

۲ ـ جداول نجومی (۹۲ ـ ۹٤ دفتر) .

سه جدول است برای تعیین درجات مذکرومؤنث‌وسعادت و حدود بروج واربا‌ب مثلثات لیلی‌ونهاری .

۳-جدول‌اختیارات (ص ۹۵ - ۹۶ دفتر) **(فارسی)**

دو جدول است در اختیارات یکی در احکام ایام فرس وبنقل از امام جعفر صادق (ع).

۴- فتح‌الباب (ص۹۷-۱۰۱دفتر) **(فارسی)**

منظومه‌ایست دارای ۶۵ بیت دراختیارات آغاز منظومه :

نظر هرد وکوکبی با هم — که بود خانه‌شان مقابل هم

آنکه‌عقلش ره‌صواب کند — نام این شکل فتح باب کند

پایان:

چون‌نظرسوی‌دوستی بود آن — دوره‌اش از مقارن کیوان

۵-جداول‌اختیارات (ص ۱۰۲ - ۱۱۹ دفتر)

احکام بروج واتصالات واقترانات کواکب .

۶ - جدول احکام سکزیلدوز (ص ۱۲۰ دفتر) . **(فارسی)**

برای جهات مسیراین‌ستارهٔ منحوس‌وهمی چندگونه جدول‌وضع‌وحرکات آن‌بچندگونه نشان‌داده‌شده (درباره نام اونیز چند وجه‌گفته میشود). جدول‌حاضر (بنوشته مقدمه موجود درصدر نسخه حاضر) ازخواجه نصیر است. در این مقدمه چنین آمده :

« قول‌حکماء نجوم است‌که کوکبی هست برفلك برصورت شتری مست که‌حکماء ترك اوراسکزیلدوز گویند... وناخدایان اورا تاثیرشناخته، ودانسته‌اند. واو هرروزی ازروزهای ... ترك درجهتی بود .. مراد آنکه‌از هرجانب که‌روی اوبود ناخدایان، کشتی خود بدان جانب نرانند ... خواجه نصیرالدین اورانیك شناخته وجدولی جهت معرفت حرکت اووضع کرده »

۷ـ جدول احکام سکزیلدوز (۱۲۱ دفتر) **(فارسی)**

جدولی دیگر است برای تعیین جهات مسیر سکزیلدوز بگونه دائره وبا مقدمه‌ای دیگر.

آغاز مقدمه : حکماء ترك گویند که ستاره‌ایست ... واهل تمغاج او را شوم دارند

۸ـ جدول اختلاجات اعضاء (ص ۱۲۲ ـ ۱۲۳ دفتر) **(فارسی)**

دو جدول در احکام اختلاج اندام راست وچپ بدن ودر هریك ازفرق‌سر تا کالوح (از انگشتان‌پا).

۹ ـ جدول منسوبات بروج (ص ۱۲٤ ـ دفتر)

احکام منسوبات دوازده برج است، دارای یك خانه‌برای منسوبات و٦خانه برای ادلاء اعضاء بدن و شهرها.

۱۰ ـ جدول احکام قوس وقزح (ص۱۲۵ ـ۱۲٦ دفتر) **(فارسی)**

جدولی است بشکل دائره برای تعیین احکام و آثار ظهور قوس و قزح در دوازده برج ونخست مقدمه‌ای دارد بپارسی بانثری کهن وسلیس

آغازمقدمه: قوس وقزح درپارس‌وهندوستان‌معتبر دارند وبرآن اعتمادی هرچه تمامترکنند وحکم آن چنانست که چون ظاهر گردد ... ببینند تادرآنروز آفتاب درکدام برجست آن برج رادر این دایره‌طلب کنند

۱۱ـ جداول اختیارات (ص ۱۲٦ ـ ۱۳٤ دفتر) **(فارسی)**

دراین صفحات جدولهایی با همان خط جدولهای پیش بااین عناوین دیده‌می‌شود :

جدولهای‌اختیارات اتصالات ـ احکام فصد بحسب روز با ماه فارسی حیات وممات، دزدیده وگریخته ـ مؤامره واحکام بست‌ازاقوال حکما

احکام آثار علویه‌علی کون القمر فی‌البروج ـ احکام قوس وقزح وذوذوابه، کم وزیادشدن نور ماه.

(فارسی)

۱۲ـ جدول معرفة‌رجال‌الغیب (ص۱۳۵ دفتر)

جدول تعیین مسیر سکزیلدوزاست (نزدیك‌به‌جدول خواجه نصیر) بمنظور شناختن جهات رجال‌الغیب . درآغاز این جدول نیز مقدمه‌ایست متضمن توضیح دربارهٔ «ستاره وهمی‌بطلیموس» وچندوجه‌که برای این تسمیه ونیز صورت دعوت رجال‌الغیب وتوسل‌به‌آنان

آغاز مقدمه : چون‌عارف‌بداند که‌رجال الغیب درهرماه عربی درکدام فصل‌اند

۱۳ـ جداول احکام‌سال ترکی‌واختیارات (ص۱۳۶ ـ ۱۴۰ دفتر)

چند جدول است باعنوانهای مختلف وباقلم دیگر وآخرین آنها جدول اختلاج اعضاءِ بدن دربرجهاست که‌ناقص‌است وپارگی‌نیزدارد ـ برص۱۴۱چند نوع ازقلمهای غریب باتفسیر پاره‌ای‌ازآنها نوشته شده

۱۴ـ تالیفیه (ص۲۴۲ـ ۱۴۸ دفتر)

(فارسی)

از ابواسحاق‌بن عبدالله‌کوهبنانی (قرن۹ـه) . شرح این دوبیت شرف‌الدین علی یزدی است که‌در رسالهٔحلل مطرز درمعما ولغزآورده است:

چو درتناسب تألیفی‌ات بود نه وپنج

بجوی ثالث ایشان‌شرف به‌فکرصحیح

کمال دوری اوسط بدیل اصغر ساز

که هست زهرهٔ زهرا عدیل ام‌مسیح

کوهبنانی‌درجداول‌این‌رساله، پس‌از«هزاران»و«کرور»عدد«لك»بکارمیبرد.

وی رساله‌ای به فارسی در هیئت دارد که برای حسام‌الدوله امیرابراهیم روز افزونی نوشته (قبیله‌ای درمازندران که تنی‌چند از مردانش درحکومت‌امراء

حسینی مازندران- درقرن۹ـه ـ امتیازاتی یافته ودر روزگار عبدالکریم ثانی زمام حکمرانی را در دست میداشته‌اند) در این کتاب بجای رسالهٔ برشمسیه نشابوری و رسالهٔ تألیفیه او (درهمین دفتر) و مجموعه‌ای از هفت رساله از تألیفات او در دانشگاه موجود است .

مجلس ۹ : ۵۹۵ دانشگاه ۲۵۰۰/۶

آغاز شرح : معتبر در مناسبات تالیفی حال فصل حدود است وحال طرفین واماواسطه که‌درمناسبات‌عددی وهندسی تالی‌یك نسبت‌می‌باشد ومقدم‌آن دیگر ... هیچ‌یك ازنسبتین نه‌مقدمست‌ونه‌تالی

پایان: - واین‌مساوی ضرب اصغراست درفصل ثانی پس ضرب طرف اصغر دراوسط را بااین ضم کنیم یك مسطح دیگر طرفین را حاصل شود تم والحمدلله .

۱۵- تضعیفیه (ص۱۴۹ - ۱۷۶ دفتر) **(فارسی)**

از ابواسحاق کوهبنانی مؤلف هیئت(ش۱۹۱۰)

مقصوداصلی‌رساله‌بیان‌رقم بزرگی‌است‌که ازتضعیف۱بقوه۶۴ بدست میآید وبیان طریقه استخراج آن‌وی درمقدمه آمده:

درمحضروالی‌کرمان(که ظاهرآیوسف نام داشته) مؤلف‌مدعی‌میشودکه‌از تضعیف‌واحدبعددخانهای شطرنج یعنی۶۴ بارتضعیف رقمی‌بزرگ‌وفزون ازشمار بدست‌میآیدچنانکه‌اگردرخانه‌اول‌یك‌حبه‌گندم ودردوم۲حبه‌وهمچنین‌تاآخرکه‌درخانه ۶۴، ۶۴ حبه گندم بگذارید کل‌اعدادرا (بطریقه جذر) تضعیف‌کنند« اگربمثل از پنجهزار موضع درربع مسکون، ازهر موضع درسال پانصد هزار خروارصد منی (هرمنی پنجاه‌هزارحبه» حاصل شود درهزار و پانصدسال کمابیش آن میگردد لاجرم اکثر طباع ازاین استبعاد مینمایند .» پس ازاین‌ادعا ، والی‌کرمان از او میخواهد طریقهٔ این‌حساب را واضح وروشن گرداند «وچون توضیح‌آن به حساب

هوائی موقوف معرفةمنازل اعداداست که مبادی جبرومقابله‌است (این رساله را «بروجهی که‌نفع آن عام‌باشد با بعضی‌نکتهاء دقیق وفکرهاء عمیق که در کتب قوم مسطورنیست»

مؤلف‌نخست صورت‌علمی وبراهین مسئله را گفته وسپس به‌بیان‌طریقه عمل آن می‌پردازد. ومیگوید «چون عدد متکثر می‌شودبطریقهٔ ... معذراست بضرورت ضوابط اعمال در عمل‌ضرب ایرادمیگردد وآنکس‌راکه‌وقوف‌ازاصول حساب و براهین آن‌نباشدمحتاج باشدکه یکی‌راتضعیف کند ۶۲ باردر ٦٤ سطر تا مضمون رباعیه‌شرفیه(۱) را درخانها ... معاین‌ببینید»

درکنار ص اول این‌رساله‌حاشیه‌ایست ازملا غلامحسین

آغاز: بعدحمدالله‌ذی‌انعام لایحصی ...درعالی‌مجلس پادشاه جهان پناه... یوسف بین‌الاخوان آمر معمورهٔ‌کرمان... بحث حساب تضعیف واحد بعدد بیوت عرصهٔ شطرنج ... درمطالعه افتاد... وهرعددکه آنرابه‌عدد احاد خویش‌تضعیف کنند ... حاصل‌ضرب را مال گویند وآن‌عدد را شیء وچون‌شی‌را درمال ضرب کنند حاصل را کعب وشی درکعب مال‌مال ..

پایان: درمدت دویست ونودوپنج‌سال مؤدی‌گردد.

۱٦ـ عقدانامل (ص ۱۷۷- ۱۸۰ دفتر)

= رساله درحساب انگشت از شرف‌الدین علی یزدی

فهرست دانشگاه٤: ۸۳٦ نسخه‌های‌فارسی ۱: ۱۳۷ ا . ستوری ۲: ..

۱۷ ـ شرح‌تحفة‌الاصحاب (ص ۱۸۲ - ۱۲۳ دفتر) **(عربی)**

تحفةالاصحاب منظومه‌ایست در اسطرلاب ازابوالفتح‌کمالی متضمن بیان

۱ـ مؤلف‌درضمن بیان‌صورت علمی‌مسئله‌به‌توضیح این‌دوبیت شرف الدین علی‌یزدی، اشارت میکند:

تضعیف یکی‌نودبود هشتم‌بار / وآسان‌شوداز‌سه‌ضرب‌وتنصیفی کار
درجمع یکی زمال ثالث‌بردار / دریاب شرف را بدعائی یاد آر

کیفیت عمل اسطرلاب مسطح و شناختن ظل ووقت وسمت قبله از آن . درآغاز منظومه میگوید اسطرلاب نخست کروی بوده (وادریس آنرا بصورت کره بهوحی دریافت) ونسبت اسطرلاب به یونان از آنست که یونانیان آنرا تسطیح کرده‌اند ، در ارجوزهٔ ازکسی یادنشده جز از «استاد» .

درنسخه‌ای دیگر ازشرح (که‌ازنسخه‌حاضرکهن‌تر است) شارح ازرصدی که درپنجشنبه ۲۶ فروردین جلالی ۷۵۵ یزدگردی (زنه) برای شناختن موضع دبران انجام داده یاد میکند ، اما درنسخه‌حاضر بجای این‌مطلب(که درحدود ۲ صفحه است) یازده‌صفحه است شامل‌متن وشرح وجدولهایی که در نسخه کهن‌تر نیست ودر نخستین صفحه (از این صفحات اضافی) که بدنبال شرح این دو بیت است (که درهردونسخه موجوداست):

وفیه ایضا نصف دائرات فیها لها من بعض ثابتات

لحد ما یزول مسطورتها زوائد و هذه صورتها

از استخراجی بسال ۸۰۰ (به افق خوارزم) و نیز از قوشجی در این یازده‌صفحه‌یادشده‌علاوه‌برجداول(وتفاوتهای‌دیگر)هفت‌بیت‌ازارجوزه‌هست که‌در نسخهٔ‌کهن نیست واز جمله این‌هفت‌بیت است :

وان اردت درج الممر و کان فیه قلق المضر

فاضرب تمام جیب عرض الکوکب

فی جیب بعده من المنقلب

پیش‌از صفحات اضافی، درنسخه حاضر (در دنبال شرح دوبیت‌نخستین) این‌عبارت دیده میشود .

اعلم‌ان‌الثوابت یقطع فی کل‌سنة شمسیه‌اربع وخمسین‌ثانیه وفی کل‌ست‌وستین سنه درجه‌فلذلك‌یثبتون‌تاریخ صنعة‌الاسطرلاب . . . فیجب علی‌عملة هذاالفن ان یعرفوا اجزاء‌الثوابت‌المعروفه‌الاسامی عندالعمل وقدوضعت جدولالاطوال بعض

الکواکب لاول سنه‌ثلث وثمانماته ... والجدول هذا» .

در نسخهٔ کهن ، مطلب‌بالا بدینگونه آمده : «واعلم ان الثوابت یقطع ... فیجب... ان یعرفوا درجات الثوابت‌المعروفه الاسامی ودقائقها عندالعمل‌ولذلک جدول» وسپس جدولی است بسیط وساده (نسبت به جدول نسخه حاضر) با این عنوان «مواضع الکواکب‌الثابته لاول سنه ۵۸۳ الیزدجردیه» . پس ازاین جدول (درنسخه کهن) نزدیك به‌دو صفحه‌مطلب‌است که درنسخه‌حاضرنیست ودراینجاست که از صاحب زیج رشیدی یادکند وگوید «این جدول را اودر ۵۸۳ یزدگردی برای‌تعیین طول وعرض وجهت‌وعظم‌ثوابت‌رسم کرده وگفته‌است اگربخواهیم در تاریخ دیگر ازاین‌جدول‌استفاده‌کنیم ، تفاضل دوتاریخ‌را بدست می‌آوریم ورقم را بر۶۶ تقسیم میکنم» پس‌ازنقل‌سخن‌صاحب زیج رشیدی گوید«قلت‌مثال‌ذلك‌انی اردت‌ان اعرف‌یومی هذایوم الخمیس‌السادس والعشرین من‌فروردین‌ماه‌الجلالی سنه ذند: خمس وخمسین و سبعمائه یزدجردیه‌موضع الدبران فاخذت فضل مابین التاریخین وهوقعب مایة واثنان وسبعون ، ثم قسمته علی سته‌وستین فاعتبرت کل سو ... درجه ... و لماکان تاریخی زائداً علی تاریخ الجدول هذا زدتها علی موضع‌الدبران ... وعلی‌هذا القیاس سایرالکواکب» .

آغاز: بسمله احمدالله الذی جعل فی السماء بروجا وجعل فیهاسرجاًوقمراً منیرا ... امابعد فیقول‌الامام‌الهمام افضل‌الانام... تاج‌الاعالی‌قطب فلك‌المعالی ابوالفتح‌الکمالی اوصل‌الله الیه ماموله‌العالی لمارزقت‌الاسطرلاب... احببت‌ان ارزق ضوابط صناعته لمارایت من قباحة التذلل بین یدی‌الاغیار . . . فانشات کتابا مستبدعا فی علم الاسطرلاب مسمی بتحفة‌الاصحاب ... فرحم‌الله امرءاً دعالی بالمغفره ...

الحمدلله الذی اکرمنا لعلم الاسطرلاب اذ علمنا

... قال‌ابوالفتح‌الکمالی‌عفا رب‌الانام عن جمیع ما هفا

لاغروان کان صحیحاماذکر من ان الاسطرلاب وحی قداثر

... وماروواان ذاك یونانی فذاك حجی و برهانی

... فانهم قالوابان مانزل ماکان الاکرویاً فی العمل

و انما اراد اهل یونان تیسیر ذاالامر وتسهیل الشان

تفکروا فصنعوا صفیحه عریضه عمیقه فسیحة

پایان :

تم کتاب تحفة الاصحاب مستبدعا فی علم الاسطرلاب

و الحمد لله علی الاتمام ذی الطول والجلال والاکرام

مصلیاعلی الرضی المختار محمد و آله الا برار

تمت هذا آخر ماجمعته و التزمته ولم ازل اعتنی بشانه حتی اختتمته فجاء مقررا فی العقول حریابالقبول... ماضیعت اعماری واوقاتی الاطامعا منکم صوالح ادعیتکم بعد وفاتی .

درآغاز دفتر نوشته ایست ظاهراً ازمؤلف رسالۀ حاضر وبخط اووبرهمین برگ نام خجندی دیده میشود .

[۶۳۲۱]

دفتریست باقلمهای مختلف وبیشتر نستعلیق قرن ۱۰ ویااواخر ۹ در ذیل رساله اختیارات علائیه (شمارۀ۱) تاریخ ۹۰۳ دیده می‌شود دیگر بخشها و رساله‌ی دفترباقلم دیگر است (کهن‌تر وتازه‌تر) کنار برگ اول وچند برگ آخر وبرخی ازبرگهای وسط وصالی دارد ودربرخی ازبرگها لکه‌های سیاه‌وبریدگی بچشم می‌خورد . برذیل برگ‌رساله آخر وتمام پشت آن ابیات وقطعات متفرقه نوشته است .

قطع رقعی ۱۲×۱۷ ج تیماجی قرمز صفحات ۳۲۴ (۱۱۲ گ) سطور مختلف کاغذ سمرقندی شماره ثبت قدیم ۷۸۵۱۴ جدید ۱۱۱۵۳

قرابادین معصومی **(فارسی)**

ازمعصوم بن سیدکریم الدین شیرازی در ۱۰۸۹ .

ذریعه ۱۷ : ۶۴ نسخه‌های فارسی ۱ : ۵۸۲ نشریه ۳ : ۳۳۱

بجز این قرابادین معصومی کتابی دیگر درطب است که قرابادین معصومی یا مفردات معصومی ویا مفردات صحة خوانده میشود وتألیف میرمحمد معصوم بن سیدصفائی حسینی بهاکری هندی (نه‌بکری) است (م۱۰۱۹) وتاشمارهٔ ۳۴۰۸ درمجلد ۱۰ فهرست شناسانده شد. (۱۰: ۱۲۶۷)

کتاب حاضر دارای یك مقدمه (پانزده فائده) (۱) وهفت مقاله، خاتمه بدین ترتیب.

مقاله اول تریاقات و مفرحات و معاجین (دارای شش باب و هر باب چندین فصل).

مقاله دوم ـ شربتها ولعوق ومربیات وربوب وسفوف وحلویات (شش باب و چند فصل).

مقاله سوم ـ حبوب واقراص وشیافات و...بخورات (۱۶ باب وچندفصل)

مقاله چهارم ـ نقوعات و مطبوخ و...مایعات (بیست باب).

مقاله پنجم ضمادات ... وخضابات وادهان ومراهم (بیست‌باب)

مقاله ششم ـ مقیئات ... داروهای مبهی و فرزجات (۴ باب و چندفصل)

مقاله هفتم ـ ادویه مرکب بیماری‌های چشم (۵باب)

---

۱ ـ مطالب مقدمه منتشر به‌کیمیا نزدیك است ازطب چنانکه:

۱ـ فائده اول سبب احتیاج به‌داروهای مرکب و دستور ترکیب ادویه

۲ـ فائده‌دستورشکستن حجریات (یکی ازمباحث صنعت).

۳ ـ قاعده سوختن پاره‌ای از داروهـا وتکلیس احجار و فلزات و پختن دارو هایی مانند سقمونیا.

۴ ـ تنقیهٔ اجساد سبعه وروش پروریدن ادویه ۵ ـ دستور حل طلق وعقد سیماب و ساییدن طلا ۶ استخراج غسل بلادر وگرفتن دخان کندر و خفه کردن ذراریح ۷ ـ ابدال ادویه ۸ـ اوزان ومکیالها واصلاحات اطبا ۹ ـ تفسیروترجمه واژه‌های عربی وفارسی و هندی و یونانی ترکیبات ۱۰ ـ بیان هنگام استعمال و اعمار ادویـه ۱۱ ـ امتحان تریاق فاروق وآداب خوردن آن ۱۲ ـ مزاج مرکبات.

خاتمه - بیخ چینی و پادزهر دارای دو فصل (در فصل اول ۱۷ اشاره ودرفصل ۲ سه اشاره هست)

آغاز: بسمله‌تحمیدی که‌لسان‌اعتذار تذکار مسبحان صوامع افلاك ...از کتب متداوله‌این فن. . آنچه‌به‌تجربه‌مقرون‌تر . . . ایجاب نمودترکیبی چندکه در کتب متقدمین‌مسطور نبود ومتاخرین‌اطباء ...آنها را برمحك امتحان زده ... وپاره‌ای از مرکبات‌مجربات اطبای هندی نیزبرآن منضم ساخته تا دراین‌اوان که‌گذشته بودزهجرت هزاروپنجه‌ونه، مجموع آنها را درسلك تحریر ... درآورد

پایان: ومقصودحاصل آید ورنج ضایع نگردد

[٦٣٢٢]

نسخه‌ایست بخط نستعلیق ۱۲۰۰ وبرای‌میرزامنصورخان‌پسر سلطان‌محمدخان‌حسینی طباطبائی‌نوشته‌و کاتب دررقم خودکه نزدیك‌به‌یك صفحه‌است،نام خودرا نیاورده است
قطع رحلی ۲۰ × ۳۱ج تیماجی قهوه‌ای باعطف پارچه مندرس مشکی صفحات۴۸۹ (۲۴۵ گ) سطور۱۷ کاغذ رنگی سفید شماره‌ثبت قدیم ۷۸۵۹۳ جدید۱۱۳۳۳

مجموعهٔ نجومی: **(فارسی)**

۱- جداول احکام (ص۲-۳۷)

ازسیدابوالقاسم یزدی ریاضی‌دان ومترجم‌ومؤلف‌مکمل‌حساب‌قوشجی از برای محمدولی میرزا

درآغاز جدول درصدر صفحه ۱و۲ نوشته‌است :

«این‌جدول منسوبات بیوت دوازده‌گانه طالع‌است ازموالید ومسائل‌وسال عالم و اختیارات و باید معلوم شودکه جمیع مطالب و مقاصد متعلق باین بیوت است وامورقلمی‌شده عشری از اعشارآنها نمیباشد لیکن اصول آنهاضبط شد ... و براین قیاس آنچه افتد معلوم شود» ودرکنارنخستین صفحه نوشته «در تفصیل یکهزار و بیست و سه‌کوکب‌ثوابت». عناوین صفحات این بخش پس‌از جداول منسوبات‌بیوت‌دوازده‌گانه‌چنین‌است : جدول منسوبات کواکب‌سبعهٔ‌سیاره، جدول منسوبات‌بروج‌دوازده‌گانه‌جدول هفت‌بهرکواکب، جدول‌نهم‌بهرو ده‌بهرودریجان

۲ـ ترجمهٔ احکام دامغانی (ص۴۰ - ۳۹۷ دفتر)

اصل کتاب احکام (در بعضی از نسخ غنیة المنجمین نام دارد) از ابوسعید بن منصور بن علی بن بندار دامغانی در ۵۰۷ نوشته و ترجمهٔ لفظی حاضر از یکی را مترجمان دوران قاجاری و به امر محمد ولی میرزا همان سید ابوالقاسم یزدی است که پاره‌ای از کتابهای نجوم قدما را همچون اربع مقالات بطلیموس ترجمه کرده و برحساب قوشجی ذیلی دارد (نسخه‌هایی از آثاراورا در این فهرست میشناسیم)

اصل کتاب احکام دامغانی (که در این فهرست شناسانده میگردد) دارای ... مقاله و ۳۰ باب است و ترجمهٔ حاضر دارای همین عناوین اصل اما خطبه و دیباچه از مترجم است (وخطبهٔ اصل را ترجمه نکرده .)

آغاز : جواهر حمد ودرسپاس بیرون از اندازه ...

آغاز ترجمه: و این زمان شروع در ترجمه میشود . . میفرماید صاحب کتاب ... این رساله مجموعه‌ایست از اقاویل حکماء منجمین .. در احکام تحویل سالهای موالید ...

پایان: دلالت کند بر خیروخوبی وخداختم کند عاقبت ما رابه خیروخوبی تم استنساخه یوم السبت ... ۱۲۵۵ ناقصهٔ هجریه .

۳ـ قواطع هیلاجات (ص۴۰۰ - ۴۳۷ دفتر)

شرح و توضیح انواع قواطع هیلاجات است با نقل وترجمه از کتابهای متقدمان ومتاخران احکامیان مانند ابومعشر وابوالقاسم بلخی، زردشت وسگزی ومؤلف از نظرات وتجارب خود نیز بسیار می آورد .

این کتاب برای محمد ولی میرزا قاجار تألیف شده (درنسخه دیگر نام اورا در دیباچه دیده میشود) و ظاهرا از همان ابوالقاسم یزدی است .

آغاز : الحمدلله رب العالمین وبعد این فوائدیست درباب قواطع بر هیلاجات

که حسب‌الامر از کلام قدماء ارباب صناعت تجیم انتخاب شده ...گفته است عبدالجلیل سجزی و ابومعشر که قواطع هیلاجات چهار نوعست ...

پایان: ابوالقاسم در دو مولود تحربه نموده است این‌حکم را وذکر نموده است آنرا والله‌اعلم بحقائق‌الامور .

۳ـ احکام ودلائل حوادث‌عالم (ص۴۴۲-۷۰۷دفتر)

ازابوالقاسم‌یزدی‌یامحمدحسین‌افشارمؤلف‌مشارق‌الانوار (ش۶۲۸۵و۶۲۸۷) وترجمه گزیده‌هاایست ازکتابهای‌علماءِ نجوم واحکام. اززایچه طالع فتحعلیشاه قاجار و قران ۱۲۳۶ وازکتابها ومصادر بسیار در این‌کتاب ازمؤلفات قدما و متاخران بسیار آمده ودارای چند مقاله یك‌خاتمه‌است .

آغاز: الحمدلله‌رب‌العالمین ... وبعد این مختصریست در احکام حوادث عالم‌معنی از احکام بدانکه مدار احکام بردونوع است از دلائل ...

پایان: دراصلاح آن‌کوتاهی ومساهله را جایز ندانند بتاریخ ... ۱۲۷۵ در قصبهٔ محلات قلمی وتحریرواستکتاب شد امیدکه مفید افتد .

۴ـ ترجمهٔ البارع (ص۷۰۸-۸۲۷دفتر)

البارع از ابوالحسن علی‌بن ابی‌الرجال شیبانی وکتاب حاضر ترجمه گزیده‌ایست ازآن کتاب مرتب‌بر ۱۲ باب .

۵ ـ ترجمهٔ سرالاسرار (ص۷۲۸-۸۴۴دفتر)

ترجمه سرالاسرار ابومعشر (گویا) از ابوالقاسم یزدی

آغاز: الحمدلله ... وبعد این عجاله نبذیست از احکام طالع مسئله آنچه ضروری

[۶۳۲۳]

دفتریست خط نسخ سورخ ۱۲۷۵ ـ ۱۳۷۶ «دررقم‌کاتب نام اویاد نشده»

قطع رحلی ۱۷۵ X ۲۷ ج تیماج قرمز صفحات ۸۴۴ سطور ۲۱ کاغذ فرنگی شماره قدیم ۷۸۶۰۵ جدید ۱۱۲۴۴

مجموعه : (عربی وفارسی)

۱- برءالساعة (ص۶- ۱۱ دفتر) (عربی)

از محمدبن زکریا رازی .

بین قسمت اول و آخر این نسخه (ظاهراً در صحافی) فاصله افتاده .

۲ - انموذج العلوم (ص ۱۰ دفتر) (عربی)

مسئله در حساب (= ارثماطیقی) نقل از انموذج العلوم (ظاهراً دوانی)

۳- شرف ستارگان (ص۱۴ دفتر) (عربی)

بخشی است منقول از مجمل کوشیار

در ذیل این فقره منقولاتی است از امام رازی وجزاو .

۴ - نصب ان و وجه تسمیه انسان (ص۱۵ دفتر) (فارسی)

بخشی است از نگارستان .

در این صفحه تا صفحه ۱۹ منقولاتی است از کشکول شیخ بهائی و در صفحه ۲۰ ترجمه پاره‌ای از واژه‌های فارسی وعربی و ترکی باقلم دیگر ثبت شده .

۵ - فصول (ص۲۱-۲۶ دفتر) (عربی)

ترجمه فصول خواجه نصیرالدین طوسی ازفارسی به عربی بقلم رکن الدین استرابادی .

رجوع شود به ذیل شماره ۳۰۷۲/۱۳ درص ۶۲۵ ازفهرست مجلس ج ۱۰ ونیز صفحات ۶۲۷ و ۹۸۸ ازهمان فهرست .

۶- تعلیقات (ص۲۷-۳۶ دفتر) (عربی)

ظاهراً بخشی است ازتعلیقات سید اسماعیل خاتون آبادی درمسائل مختلف فلسفی وریاضی

۷ ـ حدود (ص۳۷ـ٤٤ دفتر) **(عربی)**

از شیخ‌الرئیس ابن‌سینا .

۸ ـ حل شبهۀ جذراصم (ص۵۲ـ۵۳ دفتر) **(عربی)**

رجوع شود به‌فهرست مجلس ۹ : ۵۵۱

۹ ـ قبـله (ص٦٦ـ۷۰ دفتر) **(فارسی)**

= تحفۀ حاتمی = قبله آفاق .

از مولی مظفر بن‌قاسم گنابادی مؤلف تنبیهات‌المنجمین‌وشرح بیست‌باب بیرجندی در تقویم‌در «استخراج خط نصف‌النهاروسمت قبله» دارای یك مقدمه‌وپنج باب‌ومقدمه‌دوبخش‌است (مبادی از هندسه‌ومبادی‌ازهیئت).

گنابادی آنرا برای‌اعتمادالدوله‌خواجه ناصرالدین تألیف کرده است .

نسخه حاضر تنها مقدمۀ رساله است ولی دراین کتابخانه‌چندنسخۀ دیگر از این‌رساله‌هست .

ذریعه۱ : ۲۱،٦ : ۱۷٤ : ٤۲ منزوی۱ : ۲۵۲.استوری۲ : ۸۸

آغاز : بسمله افتتاح کلام در هر مقام و اختتام‌مقال درهمه حال حمد و ثنای قادری سزد که کعبۀ‌جلالش از قصور و فتورمعری است..امابعداین‌رساله‌ای است در استخراج خط نصف‌النهار وسمت‌قبله مشتمل بر مقدمه و پنج باب تحفه مجلس‌شریف...اعتمادالدوله‌العلیه‌الخاقانیه ... خواجه‌ناصرالدوله والدین...امید است که‌احقریعنی‌مظفر را معذور فرمایند

۱۰ ـ قواعدجفر (ص۷۸ دفتر) **(عربی)**

بخشی است برگزیده از کتاب‌جفر .

آغاز : بسمله قواعد جلیله من‌کتاب‌الجفر وینبغی‌ان تعلم مایتعلق‌بکل‌حرف من‌حروف ابتث

۱۱ـفصوص (ص ۸۴ـ۸۵ دفتر) **(عربی)**

ازابونصر محمدبن‌محمدبن طرخان‌فارابی

رجوع شودبه‌فهرست مجلس ۵: ۳۴۳ـ۳۴۴وفهرست‌نسخ‌مصنفات ابـن‌سینا ازمهدوی: ۶۰ـ۶۴

۱۲ـ دروس (ص ۸۶ـ ۹۵ دفتر) **(عربی)**

برگزیده‌هایی است‌ارکتاب الشهادهٔ دروس‌محمدبن‌مکی (شهیداول) بخط همان باقرحسینی که بیشتراوراق‌دفتر به‌خط اوست

۱۳ـ جبرومقابله (ص۹۶ـ ۱۰۷دفتر) **(فارسی)**

ازملك محمد پسرسلطان‌حسین اصفهانی ریاضی‌دان‌وفقیه‌قرن ۱۰ویااوائل ۱۱ـه (نسخه‌شمارهٔ ۶/۶۰۶۰ درهمین‌فهرست دیده‌شود).

این‌رساله دارای دوفن‌است: (۱ـ جبرومقابله۲ـ قواعدمعینه‌برای‌استخراج مجهولات)

بنوشتهٔ دیباچه رساله(دردو نسخه ماونسخه‌دانشگاه) هرفن‌دارای هفت‌فصل (یاباب)است اماتعدادبابها درنسخه‌خاضر ونسخه‌شماره ۶/۶۰۶۰ از این پنـج تجاوزنمیکند: ۱ ـخطائین ۲ـ اعداد متناسبه ۳ـ عکس ۴ـ مسائل‌گـوناگون ۵ـ استخراج مضمرات (نسخه‌دانشگاه بنا به‌نقل فهرست تاباب۴دارد)

دربارهٔ این‌رساله رجوع شود به‌ذیل شـماره ۶/۶۰۶۰ (ص۱۵۲ـ ۱۵۴ این‌فهرست) و نیزشمارهٔ ۵/۱۵۲۰

۱ـ درنسخه شماره ۶/۶۰۶۰ چنین‌آمده : «وبهمین مقدار اکتفا نمود تـا موجب اطناب...نباشد».

این‌زیادت درنسخهٔدانشگاه نیز دیده‌میشود(بنابرنقل‌فهرست) .

آغاز (پس ازخطبه) : اما بعد برارباب دانش.. مخفی‌نیست که رسالهٔ حبر علامه قوشچی .

پایان: (انجام باب ۵ استخراج مضمر ومراد): پس اسم معلوم گـردد اینست مجمل بعضی ازعلم حساب که‌بجهة بعضی ازاخوان مرقوم‌گشته (۱).تمت هذه‌الرساله یوم‌السبت غرة ربیع‌الاول سنه۱۹۸ (۱۰۹۸)

۱۴ـ الواجب بسیط فی نفسه غیر قابل للتجزیه (ص۱۰۷دفتر) **(عربی)**

متن سخن معلم ثانی وشیخ‌در«نجاة» است که دراینجانقل‌شده‌است

۱۵ـ کبیسه (ص ۱۲۰دفتر) **(فارسی)**

تعریف کبیسه‌است بصورت کلی‌ودر ذیل آن جدولی‌برای‌نمودن دورهٔ کبیسه رسم شده وحاشیه‌ای‌نیزدارد .

۱٦ـ معرفت‌سمت‌قبله (ص۱۲۱ ـ ۱۲۲ دفتر) **(فارسی)**

گفتاریست باعنوان «فصل» که‌ظاهراً برای درج دراین جنگ از منابع استخراج گردیده‌است . نویسنده قبلهٔ‌شهرتبریزرا (برای نمونه) روشن ساخته‌است ودائره‌ای‌برای‌آن‌رسم کرده ودرپایان‌یادداشت گوید « تمت قبله‌تبریز براین‌صورة بود وباقی‌صور براین‌قیاس‌باید کرد »

۱۷ـ معرفت‌طول‌وعرض شهرها(۱۲۲ دفتر) **(عربی)**

یادداشت وجدولی است مستخرج اززیج نصیرالدین طوسی باعنوان«فصل درمعرفت طول وعرض شهرها تااگردرشهری سمت قبله خواهند کرد بدانند و عمل برایشان آسان باشد از زیج سلطان‌الحکماء استاد البشر نصیرالدیـن الطوسی »

۱۸ـ گفتاری درقبله (ص ۱۲۲ دفتر) **(عربی)**

گفتاری است منقول از شیخ بهاءالدین در شناختن قدر میل(بلاد) به‌مشرق ومغرب ازصفحه (اسطرلاب) وبرتعیین قبله

۱۹ـ وجیزه دررجال (ص۱۲۳ - ۱۳۹ دفتر) **(عربی)**

ازمحمدباقر مجلسی . (مجلس۱۰ : ۸۲۷ مصفی المقال : ۱۵۰)

این نسخه دیباچه واندکی ازآغازحرف الف راندارد .

۲۰ـ جدول استخاره (ص۱۴۱ دفتر) **(عربی)**

دستور استخاره باجدول منقول از امیرالمؤمنین علی(ع)

۲۱ـ المؤنثات(قصیدة فی...)(ص۱۴۳ دفتر)

ـ القصیدة الموشحه بالاسماء المؤنثه ازابن حاجب .

رجوع شودبه فهرست مجلس ۱۷ : ۱۷۴ سپهسالار۲ : ۳۳۰و۴۱۹

۲۲ ـ اوزان ومقادیر (ص ۱۴۴ - ۱۵۰ دفتر) **(عربی)**

ازمحمد باقر مجلسی، وی این رساله رادر شرح وتوضیح سخنان پدرش محمد تقی مجلسی درکتاب روضة المتقین (شرح برمن لایحضره الفقیه) ساخته و میگوید ازپدرم شنیدم که دینار های کهن وازجمله سکهٔ رضوی بسیار دیده است .

مجلس ۱۰ : ۹۰۹و۱۳۸۴ فوائدرضویه : ۴۱۲

آغاز : الحمدلله الذی ارتفع عن مطارح الافهام

۲۳ ـ معمیات (ص ۱۵۰ - ۱۵۴ دفتر) **(فارسی)**

مفرداتی است درمعما به نامهای مختلف : علی، علاء، کاشفی، بشیر، الغ از ملاغیاث مستوفی .

نخستین بیت معما به‌نام«علی»و آخرین‌بیت بنام قباد است‌و نخستین بیت این‌است:

حد چشمم نیست تـا منزل شود آن مـاه را

خوش بود منزل درون دل شود آن ماه را

درذیل یاکنارهربیت توضیح آن نوشته شده، این نسخه‌به چلیپاست‌ومتن و حاشیه رافراگرفته‌است.

۲۴ـ آزادنامه (ص ۱۵۵ دفتر) **(فارسی)**

صورت‌انشاء آزادنامه‌برای‌کسی‌که بنده آزادکند.

۲۵ـ منشآت‌خوانساری (ص ۱۵۶ ـ ۱۶۶ دفتر) **(فارسی)**

صورت نامه های آقا حسین خوانساری‌است‌به‌شاه سلیمان «بر طبق نوشته عنوان».

۲۶ ـ شواهد الربوبیه (ص ۱۷٤ ـ ۱۷۵ دفتر) **(عربی)**

بخشی است (درباره حسن آدمی) منقول ازشواهد الربوبیه صدر المتالهین است که‌گرد آورنده نسخه آنرا ازمیرمحمد باقر داماد پنداشته است.

۲۷ـ شرح اصول کافی (ص ۱۷٦ ـ ۱۷۹ دفتر) **(عربی)**

بخشی ازشرح صدرالمتالهین‌شیرازی براصول کافی ودربارهٔ حدیثی ازباب الهدایة.

۲۸ ـ معانی الاخبار (ص ۱۸۰ ـ ۱۸۱ دفتر) **(عربی)**

بخشی ازمعانی الاخبار صدوق درمعنی‌عصمت.

۲۹ ـ اعتقادات (ص ۱۸٦ ـ ۱۸۳ دفتر) **(عربی)**

ازشیخ بهاءِالدین محمد عاملی.

رجوع شود به ذریعه ۲ :۲۲۸ دانشگاه ۳ :۵۳٤

۳۰ ـ جواهر التفسیر (ص ۱۹٤ ـ ۱۹۷ دفتر) **(فارسی)**

بخشی ازتفسیر بزرگ وناتمام مولی حسین کاشفی دربارهٔ فرق، ومذهب .

فهرست مجلس ۱۰ : ۱٤۳۱و۱۷ : ۲۰۹و۲۸۸

۳۱ ـ کائنات جو (ص ۲۰٤ ـ ۲۱۰ دفتر) **(فارسی)**

ازمیرزا محمدحسن شیروانی (ملامیرزا)

شیروانی این رساله رابنام شاه عباس ثانی کرده و دارای یك مقدمه وسه باب ویك تذنیب است بدین ترتیب است :

مقدمه دارای دو مطلب .

مطلب۱ ـ طبقات هوا وخاك .

مطلب۲ ـ در اثبات تغییر عناصر .

باب اول درسبب پدید آمدن ابروباد وباران بروق وصاعقه .

باب دوم(۱) پدید آمدن قوس رنگین که دربین عوام به کمان رستم مشهوراست وهاله وطغاوه .

باب سوم ـ سبب زلزله وپیدا شدن چشمه‌های آب(۲).

تذنیب درسبب حدوث ذوات اذناب ونیازك واعمده وشبه آن .

نام مؤلف درنسخه‌های این کتابخانه نیست اما بنوشته صاحب ذریعه، درضمن مجموعه‌ای ازمؤلفات شیروانی که بخط اوست این رسالهٔ حاضر نیز وجود دارد .

---

۱ ـ نسخه شمارهٔ ۱۹۳۷/۱ مجلس باب دوم راندارد .

۲ ـ مؤلف در پایان باب ۳ گوید «آنچه از اسباب حوادث .. مذکور شد برقول فلاسفه وسائر عقلاست که به تجربه وحدس راه بآن برده‌اند واسبابی که برای این اشیاء دراخبار مذکوراست چندان مناسبتی با آنچه مذکورشده ندارد . بلی سحاب را نسبتی به حرکت منشأ بخار می‌تواند بود و اما باران چنان که مفهوم می‌شود ازآسمان می‌آید و اسباب آن چیزی چند است که عقل عقلا به آن راه نمی‌برد ودر باب باد نیز اسباب مختلف واقع شده»

صاحب ریاض واردبیلی رساله کائنات جو را درشمار مؤلفات شیروانی یاد کرده‌اند.

رجوع شود به‌ذریعه۱۸ فهرست‌مجلس ۲: ۳۷٤و۵: ٤۲۷ جامع الرواة (چاپ سنگی)۲: ۹۲ ریاض العلماء نسخه‌خطی منزوی ۱: ۳۹۳

آغاز: مهری ازقطرات باران فزون . . . اما بعد چنین گوید راقم حروف اسنه‌الله من الحوادث والصروف که نکته‌ای چندغریب که در کائنات جو ... بخاطر فاتر رسیده بود و گاه‌گاه خارخار این معنی از شاخسارضمیر شکسته گل میکرد.

پایان: از سالهای دیگر خوشتر می‌گذرد و سخن را بر اینجا ختم کردیم ومع الفراغ من‌تسویده یوم الثلثاء خمس و عشرین شهر جمادی‌الاولی سنه ۱۰۹۸ فی‌دار السلطنه اصفهان فی‌مدرسه قرچغای‌بیك .

۳۲ـ اختیارات (ص ۲۲۰ - ۲۳۲) **(فارسی)**

= اختیارات کوچك از محمد باقر مجلسی دارای سه فصل و خاتمه.

رجوع شود به ذریعه ۱ :۳٦۷ فیضیهٔ قم : ۱۰و۱۲ رضوی ۵ : ۱۰دانشگاه ش۳/۲۸٤۸ و ۵/٤۳۵٤ و ٤/۲٤۰٦ نشریه ۳: ٤٤۰منزوی: ۲۲۰وفهرست‌حاضر.

آغاز : الحمدلله رب‌العالمین .. اما بعدچنین گوید احقر عبادالله محمد باقربن‌محمدتقی .. که این رساله ایست دربیان آنچه ازکتب معتبره .. معلوم می‌شود ازسعادت و نحوست ایام

۳۳ـ دروس (ص ۲۳٦ - ۲۵۸ دفتر) **(عربی)**

گزیده‌های است از دروس شهید اول (محمد بن مکی)

در ذیل این منتخبات فقراتی است منقول از تفسیرابوالفتوح ، شرح کافی ازصدرا ، سخنی از قاضی زادهٔ کرهرودی .

۳۴ ـ المحکم والمتشابه (ص۲۵۹ - ۲۹۰ دفتر) **(عربی)**

از سید مرتضی علم‌الهدی (علی‌بن حسین موسوی) (م ـ ٤۲۸) .

این تفسیر همان است که بنام متشابه القرآن چاپ شده اما نامی که با آن بیشتر متناسب است «علوم القرآن» است زیرا مرتضی علم الهدی در این رساله، موضوعات وعلوم مستفاد از قرآن را دسته‌بندی کرده و از آنجمله است: ناسخ و منسوخ و محکم ومتشابه و خود او در تراجم دیباچه به پاره‌ای از موضوعات به اجمال اشاره میکند

ارباب تراجم که فهرست مؤلفات علم الهدی را آورده‌اند تفسیر الناسخ و المنسوخ و یا متشابهات را نیز یاد کرده‌اند. در اعیان الشیعه «کتاب فی تفسیر بعض علوم القرآن» از او یادشده است.

درصدر نسخهٔ حاضر چنین نوشته «کتاب مسمی به الآیات الناسخه و المنسوخه تألیف السید ... علم الهدی»

رجوع شود به فهرست شیخ طوسی و ذریعه ٤ : ۳۱٤ اعیان الشیعه ٤١ : ١٩٥ (فنون القرآن).

آغاز: الحمدلله العدل ذی العظمة و الجبروت... واعلم یا اخی وفقك الله ... ان القرآن جلیل خطر عظیم قدره

۳۵- دروس (ص ۳۹۱ - ۳۰۶ دفتر) **(عربی)**

گزیده‌هایی است از دروس شهید و تتمه صفحهٔ ۲۵۸ است.

۳٦- معمیات مستوفی (ص ۳۱۰ - ۳۲۵ دفتر) **(فارسی)**

بقیهٔ معمیات ملاغیاث مستوفی قسمت نخستین آن (ش ۲۳ / ٦۳۲٤ درص ۱۵۰-۱۵٤ این دفتر یادشده). این تتمه نیز باهمان شیوه و دارای تفسیر و توضیح است.

[٦۳۲٤]

دفتریست که بیشتر آن نستعلیق ۱۰۹۷-۱۰۹۸ (درمدرسه قرچخای بیك اصفهان) بخشهایی ازآن نسخ وشکسته و تازه‌تر است. علاوه بررساله‌های فارسی و عربی و گزیده‌های که بترتیب در این فهرعت یادشده نوشته‌ها و اشعار گوناگون در دفتر رسیده میشود بنقل از کتاب‌های حدیث وفقه و مانند آن، برگهای از اول تاآخر وصالی دارد.

قطع رحلی ۱۸ × ۲۹ ج کالنکور قهوه‌ای عطف حاشیه تیماجی صفحات ۳۲۷ سطور گوناگون کاغذ اصفهانی شماره ثبت قدیم ۶۶۸۴۸ جدید ۶۲۹۳ .

ضیاءالضیمر **(فارسی)**

از ضیاءالدین دربیان بعضی از قواعد علم حساب«مرتب برمقدمه وخاتمه و چهارباب» بدین ترتیب :

مقدمه در تعریف علم وحساب .

باب اول ـ در بیان صحاح ودر آن چند فصل است .

(۱ـ جمع ۲ـ تضعیف ۳ـ تفریق ٤ـ ضرب (ودارای چندقاعده)۵ـقسمت ٦ـ در استخراج جذر

باب‌دوم‌ـ کسوردارای سه‌مقدمه و شش فصل .

باب‌سوم درپیدا کردن مجهولات بیکی‌از سه وجه (اربعهٔ متناسبه ۲ ـ عمل خطائین ۳ـعکس)

باب‌چهارم ـ مساحت دارای یك مقدمه وفصل .

مؤلف این‌رساله از خلاصه شیخ‌بهاءالدین‌عاملی ورساله قوشجی ویادیگر مؤلفات حساب یاد نمیکند مگر از خواجه نصیرالدین طوسی و آنچه مسلم‌است پیش‌از۱۰۳٤ تألیف شده و از خطبه‌پیداست که‌شیعی‌بوده .

آغاز : فهرست دفاتر مکارم‌وجودوطغرای‌اوارجهٔ‌هستی و بودمالك‌الملکی راست... خصوصاً امیری که حرف ثانی گم‌گشتگان بادیه ضلالت را نشنودی و تحصیل‌ذوالفقار ... امابعد برصاحب‌فطرتان مخفی‌نماند که‌این رساله‌ایست‌مسمی بضیاءالضمیر دربیان بعضی از قواعد حساب

---

۱ ـمؤلف‌درباب تناسب‌این‌معمارراکه بنام حیدر (امیرالمؤمنین) است‌وباقانون‌تناسب حل میگردد آورده است این استمعا :

فسبت هشت و ده چه میدانی	هشت مجهول را همان‌باپنج
طرف اصغر ارزنی به‌چهل	سی بری پی به‌نام شه بی‌رنج

پایان: طریقی دیگر، نصب کنیم شاخص را در آفتاب و نسبت سایه او را ملاحظه کنیم که سایه مرتفع نیز به او همان نسبت دارد.

وقع الفراغ من تحریر هذه الرساله فی هفدهم شهر رمضان المبارك سنة ثمان و ثلثین والف من الهجره حرره محمد باقر.

[۶۳۲۵]

نسخه‌ایست بخط نستعلیق محمد باقر مورخ ۱۰۸۴ تمام حواشی برگ ۱ و ۲ جای سرلوح برگ اول وصالی شده و چنین پیداست که این دو برگ تذهیب داشته و بریده شده عناوین واشکال ریاضی باشنگرف

قطع رقعی ۱۱×۱۸ ج تیماجی سبز دارای آستر و حاشیهٔ تیماج قرمز (بدون مقوا) صفحه ۸۴ (۴۲ گ) سطور ۱۳ کاغذ دولت آباد شکری شماره ثبت قدیم ۷۸۸۳۲ جدید ۱۱۴۷۱

تحریر اصول اقلیدس **(عربی)**

تحریر اصول هندسه و حساب اقلیدس از خواجه نصیر طوسی با تذییل خواج بر شکل ۱۵ مقاله ۱۲.

[۶۳۲۶]

نسخه‌ایست بخط نسخ نزدیك به نستعلیق قرن ۸ـ ﻫ رقم کاتب در ص آخر در اثر وصالی ناقص شده و نام کاتب و تاریخ کتابت خوانده نمی‌شود کنار چند برگ اول و آخر وصالی و گاه اثر رطوبت دارد و در کنار برخی از برگها قصه‌های مشخصی به شکل مربع بریده و وصالی شده حاشیه‌های با قلم دیگر در پاره‌ای از صفحات دیده میشود.

قطع رقعی ۱۲×۱۷ ج تیماجی قهوه‌ای سجاف عطف و حاشیه قرمز صفحات ۵۰۰ سطور ۱۵ کاغذ چینی ضخیم شماره ثبت قدیم ۷۸۸۷۰ جدید ۱۱۵۰۹

اسطرلاب **(فارسی)**

از ابوالخیر بن محمد فارسی (قرن ۱۰ ـ ﻫ) دارای یك آغاز و ۲۴ سطر و انجام آغاز در بیان و تعریف اسطرلاب (۱) و توضیح اجزاء و اصطلاحات

۱ـ فارسی صحیح ترین سخن را در تعریف اسطرلاب دارد. وی پس از نقل و تخطئهٔ چند تفسیر گوید: و در زبان فهلوی آنرا جام جهان نما گویند

ابوالخیر پاره‌ای مباحث دارد که در بیست باب عنوان شده مانند امتحان اسطرلاب (درسطر ۲۱) و نام برخی از ثوابت که معمولا بر اسطرلابها نقش میکنند (درسطر ۲۶).
انجام (که بجای خاتمهٔ کتاب است) در نسخه هایی که از این رساله دیده‌ایم وجود ندارد.

ذریعه۲: ۳۵۸ دانشگاه ٤: ۸۳۰، ا. ستوری۲: ۷۷مشهد۳: ۳۱۹

آغاز: خوبترین صورتیکه از حجرهٔ خیال ببارگاه مقال جلوه‌گر آید .. و بعدداعی فقیر وغنی ابوالخیربن محمدفارسی (۱) در این صحیفه صفحهٔ اسطرلاب مسطح وسایر ادواتش بیانی لایق .. می‌نماید .. ورساله را بر آغاز وچند سطر وانجام مرتب میدارد

پایان: در اکثر اسطرلاب‌ها این ستاره‌ها نقش کنند والله‌اعلم بالصواب

[٦۳۲۷]

نسخه ایست- قلم شکسته نستعلیق قرن ۱۲- ه درپایان نسخه(ص یادداشتی است (برگ ۵۵ب)در تفصیل اقالیم سبعه به‌فارسی‌ودرذیل آن (درص‌آخرنسخه) چندقطعه‌فارسی درمعرفت‌برج قمر بقلم کاتب‌نسخه ثبت‌شده مطلع قطعه اول این است :

آنچه از ماه می‌رود بشمار
هر یکی را دوازده انگار

بعدازاین طرح‌میکنش‌سی‌سی
تا به آنجاکه‌مقصداست‌رسی

بعد از این بین که آفتاب کجاست ازدوم برجش ابتدا کن راست

قطع رقعی ۱۱×۱٦/۵ج تیماج‌قرمز (بدون‌مقوا) صفحات ۱۱۰ (۵۵ گ) سطور۱۹ کاغذ اصفهانی‌آهار مهره شمارهٔ ثبت قدیم ۲۷۸۸۸ جدید ۱۰۵۵۱ .

مجموعهٔ ریاضی: **(فارسی)**

۱ - اسطرلاب (ص ۲-٦۸ دفتر)

تألیف ابوالخیر محمدالتقی بن‌محمد فارسی .

۱- در نسخه چنین است (رك: ٦۳۲۸/۱)

رجوع به‌ذیل نسخه شمارهٔ ٦٣٢٧ شود .

این نسخه نیز انجام ندارد ودرپایان نسخه قاعدهٔ درمعلوم‌کردن جزء شمسی بخط کاتب افزوده شده .

۲ ـ جدول نجومی (ص ٦٩ دفتر) **(عربی)**

جدولی باشرح وتوضیح استخراج نخستین روزهای هرماه عربی و طریق کار باآن .

کاتب آنرا ازخاتمهٔ عجائب المخلوقات نقل‌کرده است .

۳ ـ تحفهٔ حاتمی (ص ۷۰ دفتر) **(فارسی)**

باب ۷۰ تحفهٔ حاتمی ازشیخ بهاءالدین عاملی

۴ ـ رمل (ص ۷۱ ـ ۱۰۷ دفتر) **(فارسی)**

رساله ایست که‌ازشمس‌الدین‌محمد خفری(۱) دانسته‌اند مشتمل برمقدمات ودومقاله: مقدمه ـ دربیان‌اصول‌این علم .

مقاله اول دراصول احکام وضمائر .

مقاله دوم در اعمال متفرقه

ذریعه ۱۱ : ۲۵۰

آغاز: الحمدلله رب‌العالمین ... وبعد این رساله ایست در بیان علم رمل که انتخاب ازکتاب چند نمودکه اعتماد نموده‌اند علماء این فن

پایان: حکم‌کند برسعادت وبلفظ سعادت حکم وتمام‌کرده شداین رساله .

۵ـ سرخاب (ص ۱۰۹ ـ ۱۷۳ دفتر) **(فارسی)**

رساله‌ایست‌دررمل‌ازجمال‌الدین(۲) که‌خودرادردیباچه«سرخاب»معرفی کند وگوید «چهل‌سال پیروی‌این علم‌کرده وکتب ورسائل بیشمار مطالعه کرده‌است ودرهرجا ازاقوال دانیال دراین علم بدست‌آورده دراین رساله‌درآورده است».

۱ ـ نام مؤلف راکاتب درذیل رقم‌خودنوشته ۲ـدرشرح نورالدین بررمل‌خواجه.

مولی حسین کاشفی دراسرار قاسمی ازرسالهٔ سرخاب یاد میکند صاحب ذریعه نسخه‌ای ازاین رساله مورخ ۱۱۹٤ کلمه ودارای عنوان «مقصد الارباب» ونسخه‌ای دیگر باعنوان مقصد الاحباب یاد میکند .

رساله سرخاب چندبار دربمبئی چاپ شده وبه‌گواهی صاحب‌ذریعه نسخه چاپی بمبیی نقائص وتحریفات فراوان دارد .

ذریعه ۱۲ : ۱٦٦ دیوان‌هند (اته)ش : ۲۲٦۸ (۱۲۷۹٤) مشار : ۹٤۸و۲۳۷٦

آغاز : حمدی اکمل وشکری احمد .

پایان (ناقص است) ، گشاده روی‌باقوت‌وساده روی .

٦ ـ شکوك الصلـوة (ص۱۷٤ ـ ۱۸۷ دفتر) **(فارسی)**

ازمحمد باقرمجلسی‌این‌رساله دارای‌یك مقدمه وپنج فصل‌ویك خاتمه‌است ونسخه حاضر ازاواخر فصل (۵) است وبدون وباقلم دیگر است .

رجوع به‌شماره ۵٦۲۳/۲ (فهرست‌ج ۱۷ : ۷٤) شود .

۷ـ ترجمهٔ احادیث معراجیه (ش ۱۸۸ دفتر)

میرمحمد مؤمن حسینی این رساله رابرای شاهزاده سلطان مصطفی میرزا حسینی نوشته (دردیباچه میگوید درجوانی‌که قاری این شاهزاده بودم‌به‌امر اواین رساله‌را تألیف کردم) در دفتر حاضر ، تنها یك‌صفحه از این رساله هست و پس ازدیباچه وآیهٔ نخستین سورهٔ اسراء وسپس شرح فارسی آن‌است‌که ناتمام مانده است .

آغاز : الحمدلله الذی خلق الافلاك والابراج وقدر الشمس والقمر مثل ـ السراج .. اما بعدچنین‌گوید راقـم این رساله شریفه ... اقل‌عبـاد ...میرمحمد مؤمن حسینی...که درایام جوانی نواب عالیجاه سلطان مصطفی میرزا حسینی.. فقیر راقاری خودگردانیده...مأمورگردانیدکه احادیث معراجیه‌عربیه‌رابه فارسی ترجمه نماید

۸- رساله‌درعرفان(ص ۱۹۱ - ۱۹۳ دفتر) **(فارسی)**

رساله ایست « دربیان سلوك راه دین و وصول به‌عالم یقین وتربیت نفس انسانی‌ومعرفت ربانی برپنج باب وچهل فصل» دیباچه‌کتاب خود دارای این سه فصل است :

۱-فایده‌نهادن‌این‌کتاب درسخن ارباب طریقت و بیان سلوك ۲-بیان آنکه سبب نهادن این‌کتاب چه‌بود خاصه، پارسی ۳-بیان آنکه این‌کتاب برچه نسق و نهج نهاده‌اند .

باب اول - دربیان مبدء موجودات

مؤلف پیش ازآغاز فصلهای دیباچه ، فهرست ابواب وفصول کتـاب را یاد میکند ونسخه ما تـا آنجا داردکه یادکردیم وهمه فهرست تاآخر رساله از دفتر افتاده .

آغاز : الحمدلله رب‌العالمین ... حمد بیحدوثنای بیعدد پادشاهی‌که وجود هرموجود نتیجهٔ جود اوست

۹ - معینیه (ص ۱۹۳ - ۲۱٦ دفتر) .

ازخواجه نصیر طوسی دارای چهار مقاله

نسخهٔ حاضر ازمیان دیباچه‌معینیه (فهرست ابواب مقاله‌یکم) است تاپایان باب ۳ ازمقاله یکم ودنبالهٔ آن ظاهراً دردفتر نبوده است .

درباره این رساله و مقایسهٔ آن بـا تذکرهٔ نصیریه ، دراین فهرست سخن خواهد رفت ونیزرجوع‌شودبه فهرست ۲ : ۱۲۰ و۱۰:۱۱۷۸دانشگاه ٤ : ۹٥۱ کراوزه : ٤۹٤-۹٥۱

[٦۳۲۸]

دفتریست به‌قلم نستعلیق وشکسته نستعلیق قرن۱۳ - ه وازچندکاتب‌است درذیل رسالهٔ شمارهٔ ٦ (رمل خفری) نام کاتب محمدعلی پسر میرزا محمد شفیع و تاریخ کتابت

۱۰۲۴ قیدشده (وسلماً متعلق به نسخه منقول عنها است) ، پشت برگ اول مهری هشت گوشه ودروصفحه ۱۰۸ یادداشتی است درعلم حروف واعداد .

قطع خشتی ۱۵/۵×۲۱/۵ ج تیماج مشکی بدون مقوا، صفحات ۲۱۶ سطور گوناگون کاغذ فرنگی آهار مهره‌دار شماره ثبت قدیم ۱۳۷۷۲ : جدید ۷۱۳۸

مجموعهٔ ریاضی (عربی)

۱ـ کیفیة تسطیح البسیط الکری (ص۲ـ۲۲ دفتر)

= مقاله‌ایست دراسطرلاب شمالی و جنوبی مسطح ازابوالفتوح احمدبن محمدبن سری (یا : سورا (۱) درگذشته درکیفیت نقل دوائر سطح کری به‌سطح مستوی دردومقاله (علمی وعملی) (۲) .

وی (چنانکه درمقدمه میگوید)درباب اسطرلاب قطوع مخروطه(اسطرلاب مبطح) رساله‌ای جدا نوشته و (یاخواهم نوشت) امارساله حاضر به کیفیت تسطیح کره (علمی وعملی) اختصاص داده زیرا دیگر مصنفات موجود دراین باب تنها به‌یکی ازاین دو کیفیت پرداخته‌اند مانند تسطیح بسیط الکره بطلیموس وشرح آن ازاسکندرانی وکتاب حبش حاسب وابوالسمح قرطبی وبیرونی و فرغانی وفصل رابع ازکتاب اسطرلاب کوشیار.

۱ـ بنظرمی‌رسدکه کراوزه وسوتر و بروکلمان ، «سورا» را ترجیح مینهند. کراوزه تنها بدین صورت آورده و آندواحمدبن محمدبن سری را بااجمال یادکرده وتفصیل رابه «احمدبن.. سورا» رجوع داده‌اند .

(۲) نسخه خط میرزا عبدالله ریاضی (که نسخه حاضر رونویس شده ازآن است)دراین کتابخانه موجود است (ش ۶۰۲) وریاضی درذیل نسخه مزبور نوشته که نسخه اصل (بخط قاضی‌زاده) منحصر درفرد است وکارتصحیح آن مشکل،» آقای سیدجلال تهرانی بربرگی کوچك دربارهٔ نسخه وکاتب آن میرزا عبدالله ریاضی وقاینی یادداشتی دارند (مورخ ۱۳۵۰) .

رساله تسطیح کره از مغربی ضمیمه نسخه ش ۶۰۲ نیز هست و ریاضی درصدر صفحهٔ نخستین آن چنین نویسد :

« . . . دراصفهان تحریرمجسطی آن بزرگوار (مغربی) رادیدم ،.. بقدرشرح تفسیر تحریر خواجه.. است...وکتابی مبسوط دراحکام طالع نیز داردکه نزد حقیرموجود است »

ابن صلاح دربارهٔ کتاب فرغانی بتفصیل سخن گفته و بر آن خرده گیری بسیار دارد (۱)

ابوالفتوح بن الصلاح ، این رساله را باشارت « سیداجل شمس الحکماء ابومنصور عیسی بن نعمان» نوشته است .

از مؤلفات وی که در دست است مقاله ها ایست که بیشتر آنها در رد اعتراضات وشکوك ابن هیثم وفارابی ودیگران براقلیدس وارشمیدس وجالینوس(۲)

تألیفی نیز بنام الفوز الاصغر فی الحکمه دارد (قدری طوقان ، تراث : ۲۳۵)

نسخه حاضر مقاله نخستین ، ازرساله « تسطیح البسیط الکری» است (در کیفیة علمی تسطیح) وچون مؤلف براهین رامبنی برمقدماتی میداند که پاره ای از آنها درمخروطات ابلوینوس آمده نخست آن مقدمات را میآورد و سپس بقیهٔ دعاوی وبراهین را ومجموع دعاوی دراین مقاله ، ۱۴ دعوی است (باشماره کردن دعاوی مقدمات). ازاین رساله یك نسخه را کراوزه معرفی کرده وچندنسخه ازجمله نسخه ای ناقص(اماکهن) در این کتابخانه است (ودراین فهرست معرفی میگردد) .

میرزاعبدالله ریاضی واستادش میرزا محمد علی قاینی اصفهانی براین مقاله حواشی ارزنده ای دارند خاصه برای جبران اغلاط وسقطات نسخه .

تراث العرب : ۳۶۸ کراوزه : ۴۸۶ بروکلمان SI , B 57 مجلس ۲ : ۳۵۹ : ۴۸۶ سوتر : ۱۷۵ گورگیس عواد(فهرست مخطوطات کتابخانه های امریکا) : ۲۹ (چند مسئله ازابوالفتوح بن السری) وش ۴۵/۴۹۰۰ مجلس

۱ـ انتقادات ابن الصلاح برفرغانی درشناسایی کتاب الکامل فرغانی یادخواهد شد

۲ـ رساله دررد شك فارابی درفصل ۱۷ مقاله ۵ مجسطی که درفهرست فاضلیه(ص ۲۵۵) ازاحمدبن محمدبن بشری دانسته شده (درفهرست دانشگاه(۴ : ۸۵۰) نیزبه همین گونه آمده) از همین ابوالفتوح احمدبن سری است.

آغاز: - القول الاول من کتاب الاجل الاوحد کمال الدین ابو الفتوح احمد بن محمد بن السری المشتهر بابن الصلاح فی کیفیة تسطیح البسیط الکری و هو المعروف بالاصطرلاب (تا اینجا سخن قاضی زاده - یا ناقل دیگر - است و آغاز اصل رساله از اینجاست) : ان المعرفه والعلم بنقل دوائر السطح الکری الی السطح المستوی لحقیق بالشرف ... اخرت الکلام فی القطوع المخروطیه لکتاب افرده فیها و هو الکلام فی الاصطرلاب المبطح واما هذا الکتاب فانی تکلمت فیه فی السطح الذی یکون علی احد قطبی الشمال والجنوب و هو الاصطرلاب الذی یکون خطوطه مستقیمه و مستدیره .. فی کل نوعی الاصطرلاب الشمالی والجنوبی وجعلته مقالتین الاولی فی العلم والثانیه فی کیفیة العمل و قسمة الصفایح و تخطیطها .. واما کتاب حبش - الحاسب و مقالة ابی ریحان و فصل کوشیار و کتاب ابی السمح القرطبی فلم یذکروا احد من هؤلاء العلم بل ذکر العمل متسلماً بصحه تلک الاصول ..و حین انتهینا بالتحلیل فی البرهان ... وجدناها تعود الی ثلث مقدمات من کتاب ابلونیوس فی المخروطات فذکرت هذا المقدمات و غیرها التی لا یوجد فی الکتب المشهور .. و هذا ابتداء الکتاب : اذا وصل فیما بین نقطه ما و بین محیط الدائره بخط مستقیم ولم یکن النقطة والدائره فی سطح واحد ..

پایان (مقالۀ یکم) : فی سطح الصفحه قسمه واحده و ذالک ما اردنا ان نبین

قد فرغت من تسوید هذه النسخة الشریفه من خط بعض اجلاء الفضلاء المعاصرین (در کنار سطر : و هو میرزا عبدالله(۱) دام فضله) المنقوله من کتابة الفاضل .. محمود بن

۱- ریاضی در یکی از حاشیه‌ها میگوید این رساله اشرف و الطف رسائل فن تسطیح است و... مولا عبدالعلی بیرجندی .. به وثاقت این رساله اشاره فرموده در دارالسلطنه اصفهان. . درهنگام ریاضت به ریاضیات در خدمت استادنا .. سیدالمهندسین فی العالم مولی محمدعلی قاینی حسینی بخط شریف قاضی زاده روسی.. یافته باشارت استاد بمطالعه آن مشرف گشتم شگفت این بود که چنین رساله به خط چنان فرزانه بحدی مغلوط و چندشکل غیر مرسوم بود که از بهره مندی آن مأیوس گشته .. بقوت نظر حضرت استادی به تصحیح عبارت و ترسیم اشکال کوشیده ..

محمدبن موسی البروسی المشتهر بقاضی زاده‌الرومی و انا اضعف العباد . . .
عبدالحسین بن محمدالفولادی. .سنه۱۳۰۳دارالخلافةالناصری طهران شماره۶۳۶۴

۲ـ تسطیح اسطرلاب (ص۲۴ـ۳۵دفتر)

ازمحیی‌الدین یحیی‌بن محمد بن‌ابی‌الشکر مغربی (مؤلف اربع مقالات) در تسطیح دوائر حادث برسطح کره. علاوه‌بر نسخهٔ حاضرنسخه‌ای دیگر ازاین رساله در این کتابخانه است که نسخه‌حاضررونویس ازان شده وبروکلمان تنها ازآن یاد میکند

نخست مقدمه‌ای علمی وسپس چندفصل درتسطیح دوائر (دائرهٔ معدل‌النهار. دائره‌افق، دوائر مقنطرات) ودرپایان عمل ساعات باترسیم دائره‌آنها و بانقل طریقه‌ابن‌سینادرساعات (بروکلمان: SI , 8 69 مجلس۲ : ۳۵۹سارتون۲ : ۱۰۱۷)

آغاز: الحمدلله‌علی افضاله .. فهذه مقدمه نافعه فی‌علم‌التسطیح لیکن‌دائرهٔ اب ج مرکزهام تماس دائرةارج علی‌آ ..فصل اذاتقدم لنا ماارد‌ناه فنشرع‌الان فی کیفیةتسطیح مایحدث من‌الدوائر علی‌بسیط‌الکره

پایان: وفیماذکرناه من‌الاعمال کفایه عامه للمبتدی وتذکرةللمنتهی

[۶۳۲۹]

دفتریست بخطشکسته نستعلیق عبدالحسین‌بن محمدفولادی مورخ ۱۳۰۴هـ ـ هردو رساله راکاتب‌ازنسخه‌ای بخط میرزاعبدالله‌ریاضی (ش۶۰۲مجلس) رونویسی کرده‌وحواشی اووقایینی وکاتب رادارد. درپایان‌شماره ۲ رقم ندارد برخی‌ازاشکال بربرگهایی جداگانه رسم وبه‌کناربرگ اصلی نسخه الصاق شده‌است . بریک‌برگ اضافی‌آخرنسخه نیز دوائر فلکی (باهمان قلم‌نسخه) رسم‌شده .

قطع‌خشتی۱۳/۵ × ۲۱ ج تیماجی قرمزرنگ‌صفحات۳۴ (برگ۱۸)سطور ۱۴ کاغذ فرنگی آبی شماره‌ثبت قدیم ۱۳۷۷۱ جدید ۲۹۲۳ .

مجموعهٔ ریاضی: **(فارسی)**

۱ـ صدباب (ص۲ـ۱۱۹ دفتر)

ازسید ضیاءالدین نورالله‌بن‌محمدشاه حسینی شوشتری‌جدقاضی نورالله.

این کتاب‌را برای امیرحاج محمدنوشته ودرآن اززیج الغ‌بیك، غیاث‌الدین‌محمد
کاشی وبیست‌باب خواجه یادمیکند.

این کتاب همانست که درفهرست حقوق ودانشگاه (ج۳) وذریعه وآثار
واحوال خواجه (۱) از (آقای مدرس رضوی) ودرفهرست نسخه‌های‌فارسی(۲)
ازتألیفات‌خواجه‌نصیرالدین دانسته‌شده

بحکم‌شیوهٔ‌نثر کتاب‌وهمچنین‌بگواهی‌قرائن‌دیگروازآن‌جمله‌بشیوهٔ‌استدلالات
ومنقولات وتاریخهای‌موجوددرآن، کتاب‌حاضر نمی‌تواند ازخواجه‌باشد.

شوشتری‌باب ۱۰۰ را (همانند سطر۲۴ رساله اسطرلاب‌ابوالخیر فارسی)
به ذکرنام ثوابت‌اختصاص‌داده‌است.

نام‌مؤلف(درنسخهٔ‌حاضر)درمتن‌دیباچه‌نیست‌امادر کنار صفحه‌باخط‌دیگروبا
عنوان نسخه‌بدل ثبت‌شده.

درفهرست بانکیپور نسخه‌ای‌ازاین‌رساله بانام «اسطرلاب» شناسانده و
تألیف‌شوشتری‌دانسته شده‌گورگیس‌عواد نیز آنراهمین‌گونه یادکرده است

الاسطرلاب‌ازگورگیس‌عواد: ۱۶۹، ۱یاصوفیه‌ش۱۰/۴۸۷۸(بنقل‌گورگیس
عواد)بانکیپور۱۱: ۱۲۰(ش: ۱۵۹و۱۶۰)مجالس‌المؤمنین: مجلس۶ذریعه۱۵: ۲۶،
احوال‌وآثار خواجه: ۳۰۸ فهرست دانشگاه ۴: حقوق: ۱۵۷ منزوی(فهرست
نسخه‌های‌فارسی): ۲۳۰ و۳۲۵

آغاز: حمد بیحد و ثنای بیعد قادری راکه ببدایع فطرت ... امابعدبرنظر
اصحاب بصیرت.. پوشیده‌نیست که(علم اسطرلاب شریفترین علوم ریاضی‌است.

---

(۱) درآثار واحوال‌بالحنی‌غیرقاطع ونیزدرفهرست دانشگاه آمده که«خواجه‌نخست
صدباب رانوشت وسپس بیست باب‌را ازآن‌استخراج کرد» ماخذ این‌اشتباه ظاهراً نوشتهٔ
عبدالعزیز جواهرکلام است درآثارالشیعه که اشتباهاً به‌چلبی نسبت‌داده.

(۲) دراین‌کتاب، رساله اسطرلاب ازشوشتری جداگانه‌یادشده

پس برمقتضای این معانی این فقیر (درحاشیه: نورالله‌بن محمدحسینی‌شوشتری)

پایان: چنانکه در آن باشتباه بیفتد اورا دراین کفایت باشد

۲ـ اسطرلاب مسطح (ص۱۲۰ـ۲٤۱ دفتر)

= جام‌جهان نمااز ابوالخیرمحمدبن محمدفارسی دارای‌یك آغاز (مقدمه) و۲٤ سطر .

رجوع‌شود به ص۳۳۷ـ۳۳۸همین‌فهرست.

[٦۳۳۰]

دفتریست به‌خط نستعلیق ۱۰۸۷ ـ ه برگ اول وآخر شماره‌یکم افتاده وبرگ آخرباقلم تازه نوشته شده‌درپایان دفتر دوقاعده فارسی در اسطرلاب ویك صفحه بنقل از کتاب اسطرلاب صوفی(بعربی) نقل‌شده‌باقلم کاتب اصل .

پشت‌برگ‌اول مهرآقاعلی‌مدرس‌زنوزی(بانقش‌هوالعلی)دیده‌می‌شود عناوین‌شنگرف .

قطع رقعی۱۲ × ۱۹ ج تیماجی قرمز سجاف عطف قهوه‌ای وحاشیه قرمز روشن صفحات ۲۲۴ سطور ۱۷ کاغذ اصفهانی شکری شماره ثبت ۲۷۸۷۹ جدید ۱۰۵۲۹

تحفهٔ‌شاهی **(عربی)**

ازقطب‌الدین محمودبن مسعود شیرازی (م- ۷۱۰)

رجوع شود به‌همین‌فهرست: ۱۲۵ کراوزه : ۵۰۷.

[٦۳۳۱]

نسخه‌ایست بخط نستعلیق تحریری قرن۸ـه پایان آن ازمبحث ۵ فصل ۱ (باب۴ درمقادیر ابعاد) تاآخر افتاده پشت‌برگ اول تملك مجمدهاشم‌بن محمدزمان مشهدی‌مورخ ۱۰۵۱ ـه برگ اول سرلوحی مذهب‌بشیوهٔ‌کهن دارد ص-۲ دارای جداول وتذهیب‌بین مسطوراست کنار برگ‌اول‌وصالی‌دارد .

قطع‌نیم خشتی ۱۱ × ۲۰/۵ ج‌تیماجی‌مشکی صفحات ۳۲۰ (۱۶۰ گ) کاغذفرنگی شماره‌ثبت قدیم ۲۲۴۲۵ جدید۹۸۲۱.

كفاية‌الطب **(فارسی)**

تألیف کمال‌الدین‌بدیع‌الزمان ابوالفضل‌حبش‌بن ابراهیم بن‌محمد متطبب تفلیسی (در۵۵۰) دارای‌دوبخش « دو کتاب »

وی این کتاب را پس از کتاب الادویه و برای سلطان ملکشاه نوشته به این ترتیب:
«کتاب نخستین در تعریف بجشکی و نگاه‌داشتن تندرستی و درعلم معالجت جمله بیماریها کتاب دوم درغذاها و داروها، مفرد و مرکب و طبع و خاصیت وابدال هریکی»

کتاب نخستین دارای ۲۲۵ عنوان است که فهرست آنرا خود در دیباچه یاد میکند عنوان یکم تا چهاردهم تعریف طب و کلیات مزاج و علائم بیماری و تندرستی و بهداشت است و دیگر عنوانها تشریح و بیماریها، داروهای اندامها و تبهاست. تفلیسی هریك از بیماریها را جداولی نهاده و اسباب و علامات و درمان هریك را که از گرمی باشد و یا از سردی (هریك جداگانه) باز میگوید.

کتاب دوم درداروهای مفرد و مرکب و دارای سه بخش الفبایی است. بدین ترتیب: ۱ـ مفردات ۲ـ مرکبات ۳ـ ابدال ادویه و هر بخش خود دارای ترتیب الفبایی (از الف تا یاء) است (۱): تفلیسی در این کتاب از «کلام طبیبان دانا چون بقراط، جالینوس، ماسرجویه، عیسی، ابن ماسویه، ابن ماسه، ابو جریح، مسیحی، محمد بن زکریا، ثابت بن قره، حنین بن اسحاق، مداینی، ابن سینا و کسانی که اندر این علم استادند» یاد میکند.

فهرست دانشکدهٔ پزشکی: ۳۷۳ نشریه مرکزی ۳: ۳۲۲ فهرست ازبکستان ش ۴۳۴۳ (۶: ۱۴۸) فونان: ۵۱ و ۷۰ نسخ فارسی از منزوی ۱: ۵۸۷ دانشگاه ش: ۲۴۹۱

آغاز: بسمله سپاس خدای را که آفریدگار است ... چنین گوید... که چون از تصنیف کتاب الادویه پرداختم نظر کردم به کتاب‌ها، فارسی که درعلم طب شناخته بودند کتابی ندیدم که او مختصر و آسان و بافائده باشد و چیزها که آموزنده را ناچار بود اندر او جمع باشد ... ونامش کفایة‌الطب نهادم ... و اورا به دو کتاب کردم

۱ـ ترتیب الفبایی درداروهای مرکب از ویژگیهای این کتاب است.

درپایان کتاب اول (پیش‌از آغاز کتاب۲) باردیگر به‌توضیح روش‌وترتیب اجزاء این کتاب و تفاوتهای آن باکتاب تقویم‌الادویه پرداخته و درپایان به مطابقت نداشتن کتاب اول بافهرست مندرجات چنین گوید: ازعلتهاکه‌درکتاب نخستین یادکردیم جمله سیصد وشصت علت‌است اما در فهرست‌کتاب دوکتاب راسیصدوبیست وچهارست وسبب دراین آنست که بسیار جایگاه دوسه‌علت بهم یادکردیم از جهت اختصارتاکتاب دراز نشود » .

[٦٣٣٢]

نسخه‌ایست بخط نستعلیق قرن ۸ ـ ه این نسخه ناقص است وبرگهایی در پایان آن (ازحرف عین‌لغت‌عنب ـ ازادویه مرکبه ـ تاپایان‌کتاب‌ازنسخه افتاده) برگهایی درجداول اختیارات ادویه ـ که جزئی است ازکتابی درادویه بـاترتیب ابجدی والمنجح وتقویم الادویه تفلیسی ومنهاج ابن‌جزله‌نیست ـ درپایان نسخه الصاق شده‌واین برگهاباقلم دیگری است پشت برگ اول نسخه‌چند تملك باتاریخ ۸۰۰ ونیزتملك‌ازمحمدحسین ابراهیم طبیب دیده میشود .

قطع رحلی ..×.. ج : تیماجی قرمز صفحات ۵۰۰ (بابرگهای جداول ۳۰۰گ) سطور، ۲۵ ،کاغذ سمرقندی‌صخیم شماره ثبت قدیم : ۶۶۷۰۱ جدید : ۴۵۲۰ .

البارع (عربی)

تألیف‌علی‌بن‌ابی‌الرجال کاتب شیبانی

ترجمهٔ‌البارع ازمیرزافرهنگ وازمحمد امین موسوی خراسانی و ترجمهٔ خلاصه‌ای‌ازآن بدست ابوالقاسم یزدی (منجم‌ومترجم‌عصر قاجار) دردست‌است.

همین فهرست : ۱۷۹ و ۳۵۰.

[٦٣٣٣]

نسخه‌ایست بخط نسخ قرن ۸ ـ ۹ه . پایان کتاب ناقص است و اوراقی از اواخر بخش۸راندارد .

قطع : رحلی۱۸×۲۶ ج : تیماجی‌قرمز صفحات ٦٧٦(۳۳۷گ) سطور۱۷ کاغذ : سمرقندی . شمارهٔ ثبت قدیم۷۵۹۲۷ جدید: ١١٥٦٦ .

شرح ملخص (عربی)

ازقاضی زادهٔ رومی برملخص چغمینی .

رجوع شود بهمین فهرست : ۱۹۱ ، ۲۲۶، ۲۵۱و۲۵۷.

[٦٣٣٤]

نسخه‌ایست بخط‌شکسته نستعلیق هارون‌بن‌شیخ‌خمیس‌بن‌مدکور جزائری مورخ ۱۰۱۵ کنار صفحات نخستین حاشیه‌هایی از بیرجندی و دیگران و برپشت برگ اول‌و ذیل‌نسخه یادداشتهای مختلف هست .

قطع : رقعی۱۲ × ۱۹/۵ج : تیماجی قرمز . صفحات ۱۵۰ (۷۶ گ) . سطور ۱۹:

کاغذ : اصفهانی شکری شمارهٔثبت قدیم ۵۰۵۷۰ جدید ۸۵۱۵ .

مجموعهٔ پزشکی : (عربی)

۱ـ کتاب‌المائه (ص۲ـ۴۸۱دفتر)

= الکتب المائه فی الصناعة الطبیه از ابوسهل عیسی بن یحیی مسیحی گرگانی (م ـ ۳۹۰ یا ۳۹۱)

این کتاب یك‌دوره کامل طب است در ۱۰۰ بخش (= کتاب)وهربخش را مؤلف باصورت کتابی جداگانه‌و برای هریك‌خطبه‌و دیباچه کوتاه میاورد .

کتاب اول : المدخل فی الصناعة الطبیه‌و کتاب ۱۰۰ : علاج سموم حیوانات سمی وفهرست کتابهارا مؤلف خود پس‌از کتاب اول (= المدخل) یاده یکند. ادویه بسیطه (= مفرده) درکتاب ۳۱ و با ترتیب ابجدی است و بیشتر کتابها دربارهٔ علاج بیماریهای سراسر بدن‌است‌ومؤلف آنها رابحسب ترتیب‌طبیعی (۱) و ذاتی مرتب ساخته‌است .

بروکلمان : ۱ص۲۷۳ ذیل۱ : ۴۲۳علم العرب : ۲۴۲ـ۲۳۹ الکلرك (Lclerc) ۳۵۰فهرست دانشگاه ش : ۲۰۰۶ و ۹۰۰ برلین (اهلوارد) ش : ٦۲٦٦ روزن (Rosen) : ۱٦۵

---

۱ « ورتبت هذه الکتب بعضها بعد بعض بحسب ترتب اجزاء هذاالعلم فی نفسه» .

آغاز: بسمله الاول المدخل الی الصناعة الطبیه قال ابوسهل عیسی بن یحیی المسیحی هذا هوالکتاب الاول من کتبنا فی صناعة الطب وقصدنا منه ان نتکلم فیما یجب تقدیمه ..، ممایکون مدخلافیه... فنقول انی وان کنت مقصور الهمه والقصد... علی مایفید الناس ... فانی رایت ان من الواجب علی بحسب قصدی وغرضی ان اصرف جل عنایتی الی تدوین علم هواعم نفعاً واطول بقاء وهو علم الطب ... ویتبع هذا الکلام المدخلی فهرست هذا الکتب وعددها وعنوان کل واحد منها ... فنقول الصناعة العلمیه هی التی تنظرفی جنس من الموجوات

پایان: وماء الشعیرو دهن البنج وهاهنا فلنقطع الکلام فی هذا الکتاب فقد بلغ التمام فی معناه و هو آخر کتبنا فی صناعة الطب. تم کتاب علاج سموم الحیوانات ذوات السموم بحمدالله ومنه وکتب هبةالله بن ملکا النصرانی الطبیب التکریتی لنفسه رحمه الله تعالی ورضی عن والدیه وعن جمیع المؤمنین وذلک بتکریت المحروسه و نقلته من دستور المصنف ابی سهل عیسی بن یحیی المسیحی .. بتاریخ السبت ثالث ذی الحجه من سنه ثلاث واربعین و تسعمائه هلالیه و هو حادی عشر نیسان من سنة الف وخمس مایه و خمسین و سبع للاسکندر الیونانی و صلوته علی انبیائه ورسله الذین اصطفی .

۲ ـ الحاشیه علی کتاب المائه (ص۴۸۱-۵۰۲ دفتر)

حواشی برکتاب المائة مسیحی از امین الدوله هبةالله بن صاعدبن ابراهیم بن تلمیذبن سلامه (م-۵۶۰) دانشمند بغدادی آشنا به زبان فارسی و یونانی امین الدوله ابن التلمیذ دراین حواشی (که متعلق به کتاب ۳ تا آخر است) . سخنان مسیحی را توضیح و تفسیر وگاه اعتراضاتی برآنها واردکرده است با عناوین «قال» یا «قال ابوسهل» و «حاشیه» . وی دراین حواشی ازابن بطلان وصاحب قانون یادمیکند. بروکامان دیگران ازاین حاشیه یادنکرده‌اند

درباره ابن التلمیذ رجوع شود به: عیون الانباء ۱ : ۲۵۹ معجم المؤلفین ۱۳ : ۸۵۹ الاعلام زرکلی ۹ : ۵۹

آغاز: بسمله: هذا الحواشی لامین الدوله هبة‌الله بن صاعد بن ابراهیم بن التلمیذ رحمة الله قال ابوسهل عیسی بن یحیی المسیحی فی الکتاب الثالث من المائه، العظام ما تان وسته واربعون عظما .. . ستة فی الرأس حاشیه و هی عظما الیافوخ ...

پایان: ذکر فی الکتاب الاخیر من کتب المائه نفع التریاق و الشراب والفوم ممن نهشته الحیه حاشیه ذلك لتقویة الادویة المذکوره الحرار الغریزی ... علی دفع السمومات... لفعلها بخواصها ایضاً .

تمت الحواشی بحمد الله و منه و کتب هبة‌الله بن ملکا المتطبب النصرانی التکریتی لنفسه وبتکریت... بتاریخ السبت سابع عشر ذی الحجه سنه، ثلاث واربعین وستمائه هلالیه والسلام علی رسله ... اصطفی .

[۶۳۳۵]

نسخه‌ایست بخط ثلث هبة‌الله بن‌ملکا طبیب مسیحی مؤرخ شنبه ۳ ذی‌الحجه ۶۴۳ و شنبه ۱۷ ذی‌حجه ۶۴۳ .

ابن‌ملکا این نسخه‌را از نسخه‌اصل(دستور) مؤلف رونویسی و آنرا مقابله و تصحیح کرده . در کنار رقم کاتب بخط او نوشته « قوبل و صحح جهدالطاقه من دستورالمصنف رضی‌الله‌عناوعنه».

این‌نسخهٔ نفیس‌بتاریخ ۹۶۰ در تملك جلال طبیب بوده ویادداشت او سورخ «رجب سنه سظ» در پشت آخرین برگ شمارهٔ ۱ (کتاب‌المائه) و یادداشت دیگری از او با نام «محمدبن محمودالمدعو بجلال‌الطبیب» که تاریخ آن دراثر اندراس وتعمیر خوانانیست، درپشت‌برگ اول‌دفتر دیده میشود .

جلال‌طبیب دربالای یادداشت نخستین (درذیل کتاب مائه) قطعه‌ای راز خمسه امیر خسرو نوشته است .

این قطعه ۹ بیت است وبیت‌نخست این است :

موی سفید از اجل آرد پیام   پشت خم از مرك رساند سلام

تملك تقی بن حمزه طبیب (درهمین صفحه) و تملك ابونصر حسن بن اسماعیل (در اول دفتر) و نیز تملکی کهن که نام نویسنده آنرا سیاه کرده‌اند درآخر دفتردیده‌میشود . وهمچنین درپشت برگ اول و ذیل کتاب مایه مهری گرد وبزرك است که نقش آن بدرستی خوانده نمیشود .

کنار برك اول و آخر وصالی دارد و در برخی از دیگر برگها لکه‌های سیاه هست اما بنوشته‌ها آسیب زیاد نرسیده .

در حواشی نسخه علاوه بر تصحیحات و نوشته‌ها بخط ابن ملکا، توضیحات و نسخه بدلهایی بخط تازه‌تر ضبط شده است .

در کنار صفحات کتاب المائه حاشیه‌هایی است بخط ابن ملکا که برخی از اینها از خود مؤلف است و عنوان «حاشیة له» دارد و بقیه تنها عنوان «حاشیه» دار و این حاشیه‌ها که (در برخی از صفحات بصورت چلیپا داخل سطور اصلی صفحه شده) گویا از خود ابن ملکاست (مسلماً از مؤلف ویا ابن التلمیذ نیست) ودرآن‌ها از ابن بطلان (م-۴۵۸) و قانون ونیز از کتاب اغذیه حنین بن اسحاق نقل شده است .

قطع : رحلی ۱۸×۲٦/۵ ج تیماجی قرمز روشن مندرس . صفحات ۵۰۲ (۲۵۱ گ) سطور ۲۷ کاغذ چینی ضخیم شمارهٔ ثبت قدیم ٦۱۲۲۸ .

مفتاح الحساب (عربی)

از غیاث الدین جمشید کاشی (م ۸۳۲). کاشانی در دیباچهٔ این کتاب از این مؤلفات خود: زیج خاقانی در تکمیل زیج ایلخانی (بااستخراج مجدد تمام جداول موجود در زیج ایلخانی خواجه) (۱) ، زیج تسهیلات ، رساله سلم السماء فی حل اشکال وقع للمتقدمین فی الابعاد والاجرام ، الرسالة المحیطه فی نسبة القطر الی المحیط ، رسالة و تروجیب (در استخراج ثلث قوس که جیب و وتر آن معلوم باشد که مجسطی میگوید راهی برای استخراج آن نیست .)

(۱) شمس الدین وابکنوی و غیاث الدین جمشید کاشانی و متابعان نظر داشتند که ارصاد زیج ایلخانی درست است اما جداول نادرست تنظیم شده ، برخی از پیروان کاشانی مانند سیدمنجم (صاحب لطائف الکلام) برزیج خواجه بکلی نصیر حمله برده و آنرا نادرست وغیر منطبق خوانده. (مقدمه تشریح آلات نجوم نسخه خطی مجلس و ۹٦ فهرست حاضر)

نزهةالحدائق (در ساختمان « طبق‌المناطق » اختراعی‌او برای تقویت ستارگان وخسوف وکسوف) .

رجوع شود به همین‌فهرست ، ۱۳۳

[٦٣٣٦]

نسخه‌ایست بخط نسخ مورخ ۱۲۵۶ در اول وآخر ودرحواشی نسخه قواعدوجداول مختلف ریاضی «بدون نام ونشان» دیده میشود. حاشیه‌هایی نیز از«ملاعلی‌محمد دام‌فضله»، وبغایری ونیز توضیحات واصلاحات متن‌درکنارصفحات‌هست .

قطع خشتی ۵/۲۰ × ۱۵ ح تیماج سبز دارای‌نقاشی گل‌وبوته‌وپرنده‌با منگنه، باآستر وحواشی تیماج قرمز صفحات: ۲۳۶ (۱۲۱ برگ با اضافات) سطور کاغذ فرنگی آهار مهره شده شماره ثبت‌قدیم ۲۷۸۴۴ جدید ۱۰۵۱۴

مسئولات **(عربی)**

از میرزا محمدعلی قاینی (م ـ ۱۳۰۵) ریاضی‌دان ایرانی .

دراین رساله ۱۶۳ مسئلهٔ (باستثناء یك مسئله مکرر) هندسی را با برهان اثبات میکند وشیوهٔ آغاز و پایان مسائل ونیز ابتداء رساله را بشیوه قدماست . مسئولات (در این نسخه‌که بخط مؤلف است) تا مسئله ۹۷ شماره‌دارد ودربقیه شمارهٔ آنهایادنشده‌است . درضمن‌براهین ، از اصول هندسه اقلیدس و رسالات ارشمیدس یاد میکند، قاینی، این‌رساله را پایان‌نداده وشاید میخواسته چیزهایی برآن بیفزاید.وی‌حاشیه‌هایی نیز برآن دارد .

آغاز : الحمدلله رب‌العالمین ... اما بعد فیقول‌العبد الراجی .. محمدعلی ابن‌محمداسماعیل‌القاینی...

هذه مقاله فی حل بعض المسائل بالبرهان وسمیتها بالمسئولات... المسئول الاول نریدان نرسم حلقه مساویه (۱) لدائرة معلومه (۲) .

پایان: (شروع مسئله ۱۶۳) : نریدان نعمل دائره بحیث یکون مساحته الف زراع مثلا .

[۶۳۳۷]

نسخه بخط شکسته نستعلیق مؤلف است ودارای خط خوردگیها وبیاضها و اصلاحات بسیار است وظاهراً این نسخه پیش نویس رساله است ومؤلف (برخلاف معمول او در دیگر مؤلفات خود) در دیباچهٔ رساله از ناصرالدین شاه ویا یکی از حکام ووالیان نام نیاورده (۳) . بر پشت برگ اول و بر یك برگ اضافی نسخه یادداشتهایی بخط مؤلف واز آنجمله ماده تاریخهایی (نظم ونثر) برای بر تخت نشستن ، تولد ووفات چند تن از پادشاهان قاجار وچند واقعهٔ دیگر از آنجمله است تاریخ بدار کشیدن حلاج (درشط) وتاریخ «شهادت پادشاه قاهر آقا محمد خان درشب شنبهٔ ۲۱ ذی حجه ۱۲۱۱ (مطابق لفظ تاریخ) درقلعه شوش قراباغ بدست صادق فراش

قطع خشتی ۱۶×۲۱/۵ ج : تیماجی سبز با آستر کاغذ سفید مندرس (بدون مقوا) ، صفحات : (بدون صفحات آخر) ۵۲ (مجموع برگها : ۲۶) سطور ۱۷ کاغذ فرنگی متوسط شماره ثبت قدیم : ۲۲۴۶۳ جدید : ۹۸۴۵

مجموعهٔ ریاضی **(فارسی)**

۱ـ اشجار واثمار (ص ۱-۲۹۳ دفتر)

ازعلی شاه بن محمد قاسم خوارزمی معروف به علاء بخاری (قرن ۷ـ ه) دردو مقاله .

---

۱ ـ درحاشیه میگوید «المراد بالحلقه هنا سطح یحیط به محیطا دائرتین متوازیین»

۲ ـ دنباله مسئله یکمرا برای نشان دادن شیوه کار قاینی به آشنایان فن میآورد :

.. ولیکن الدائره اب علی مرکز ح ویرسم علیها مربع ح م ه ر. وعلی المربع دائرة ح ر ه م ونخرج قطر ج ه ونخرج ایضا ب قطر الدائره التی فی المربع موازیا لره . نقول: فحلقه اب ح م ه ر مساویة لدائرة اب وذلك لان مربع ح ه بالفرض ضعف مربع ره اعنی اب و نسبة مربعی القطرین کنسبة الدائرتین بالثانی. من ثانیه عشر الاصول. فدائرة ج م ه ر ضعف دائره اب فالحلقه مساویه لدائرة اب وهو المطلوب .

۳ ـ قاینی درمؤلفات مستقل خود (که تا این زمان دیده مو بیشتر آن بخط اودر مجلس محفوظ است) درضمن القاب بسیار برای ناصرالدین شاه لقب «آیة... العظمی» نیزمیآورد .

(۱ـ کلیات در نه فصل ۲ـ اختیارات جزئی دارای ۵ شعبه با عنوانهای ثمره وشجره) .

مجلس ۲: ۸۳ ، ۶: ۱۰۳ (متن و حاشیه) و ۱۰: ا . ستوری ۲: ۶۱ ذریعه ۱: ۲۹۳ کراوزه: ۶۰ نسخه‌های فارسی ازمنزوی ۱: ۲۳۶ـ۲۳۸ ریو: ۳۵۲۰ برلین ش ۳۴۲ (پرچ: ۳۰۳)

کاتب نسخه درپایان آن مینویسد:

«انجام یافت این کتاب شجره وثمره دربندرمعموربمبئی در کتب خانهٔ ملا فیروزازروی دونسخه خطی قدیم که سیصد سال قبل ازاین نوشته شده بود امادر هردوغلط وسهو بسیارداشت. بنابرین حقیرشاهرخ بن اسکندرمنجم کرمانی هرکدام ـ ازاغلاط کتابها ... که معلوم نکردم رونویس نمودم وهرکدام که مفهوم شد به تصحیح آن کوشیدم» .

۲ـ فوائد نجومی

فوائد نجومی است که شاهرخ منجم کرمانی از کتابهای گوناگون نجوم موجود درکتابخانه ملا فیروز استخراج کرده وهریك را با عنوان «فائده» دراین مجموعه آورده است بدین ترتیب:

۱ـ فائده ازشرح زیج الغ بیکی تألیف ملاعبدالعلی بیرجندی ازباب دهم در کسوف .

نویسنده پس ازپایان باب، خود نمونه‌هایی ازاستخراجات خودویادیگران را یاد میکند .

۲ـ فائده ازشرح زیج ایلخانی درباب کسوف .

۳ـ فائده ازشرح بیرجندی .

۴ـ زیج ملا فیروز .

۵ـ مقاله ۴ ازشرح زیج الغ بیگی ازبیرجندی .

[۶۳۳۸]

دفتریست بخط نستعلیق شاهرخ بن اسکندر منجم کرمانی مورخ ۱۲۲۹. وی نمونه‌هایی از استخراجات خود و جداول زیج ملافیروز با عنوان فوائد در دفتر آورده و آن را ناتمام گذارده است.

قطع خشتی ۱۷×۲۰ ج : تیماجی قرمز صفحات ۴۳۴، سطور ۱۱ کاغذ فرنگی سفید شماره ثبت قدیم ۲۲۸۹۲ جدید ۷۱۷۳

مجموعهٔ ریاضی: (فارسی و عربی)

۱ـ مجمل الاصول (عربی)

از ابوالحسن کوشیار بن لبان باشهری (و بگفتهٔ الدومیلی: یهودی).

دارای چهار مقاله (۱ـ مدخل ۲ـ احکام امور عالم. ۳ـ موالید و تحاویل سنی العالم ۴ـ اختیارات).

کوشیار در این کتاب از زیج جامع و بالغ خود یاد میکند. وی کتابی در هیئت دارد که آن نیز دارای چهار مقالت است و اثیرالدین ابهری آنرا تلخیص کرده است (کراوزه: ۴۹۳) نسخه‌ای از هیئت او (مقاله ۳ و ۴) در مجلس موجود است.

مجمل کوشیار دو ترجمه دارد یکی از قرن ۷ (در ۶۳۲) و دارای توضیحات و اضافات و دیگری تازه تر است و کوتاه‌تر، (شمارهٔ ۲۰۰ و ۳۴۰۰ مجلس).

رجوع شود به استوری ۲: ۴۱ کراوزه: ۴۷۲ مجلس ۴: ۲۳۱ و ۱۰: ۹۰۶ و همین فهرست: ۱۲

آغاز: الحمدلله رب العالمین... قال ابوالحسن کوشیار بن لبان بن شهریار الجیلی الخسرو شاهی انی لما جمعت فی هذا الکتاب

پایان: و لنختم المقالة الرابعه ...

۲ ـ رساله اثبات علم نجوم (ص ۹۱۹ ـ ۱۰۵ د) (فارسی)

گفتار (یا رساله) ایست در اثبات مشروعیه علم نجوم و شاید از ملا مهر علی بن خواجه محمود گیلانی (کاتب اهل دانش این دفتر) است.

نویسنده نخست روایاتی‌را از کافی آورده وسپس درسخن خویش ازمجمع البیان وجزآن(بانقل به‌پارسی) میآورد. ازجمله سخنان اوست :

«شارح دیوان امیرالمؤمنین (ع) گفته که فن‌احکام منسوب‌است به‌ادریس و شیخ محمدبن یعقوب کلینی درروضهٔ کافی ذکر کرده‌که معلی بن خنیس سؤال کرد از حضرت ابی‌عبدالله (ع) ...» و سپس بخشی از حدیث معروف معلی را میآورد. این رساله ظاهراً ناتمام است .

آغاز : بسمله، وبه‌نستمد. عدةمن‌اصحابنا عن‌احمدبن محمدبن خالد ...عن عبدالرحمان‌بن‌سیابه‌قال قلت لابی‌عبدالله (ع) جعلت فداك الناس‌یقولون ان‌النجوم لایحل النظرالیها ... وهی تعجبنی فان‌کانت‌تضر بدینی فلاحاجةلی فی‌شیٔ یضر بدینی ـ وان‌کانت لاتضر بدینی‌فوالله اشتهیها واشتهی النظرفیها فقال (ع) لیس کمایقولون‌لاتضر بدینك‌ثم‌قال(ع) انکم‌تنظرون فی‌شیٔ کثیره‌لایدرك وقلیله لاینتفع به تحسبون‌علی‌طالع‌القمر ثم‌قال(ع) اندری کم بین‌المشتری‌والزهرةدقیقه قلت‌لاوالله

پایان موجود: بعضی‌ازجهال‌که ازاین علم‌شریف بی‌بهره‌اند درقوهٔ‌مدرك ایشان نیست که درك نمایند توجهات وتاویلات مینمایند (سپس دنبال آن یك صفحه باقلم‌دیگروظاهراً متمم همین نوشته‌است).

۳ـ شرح ثمره (ص۱۱۱ ـ ۱۸۲ دفتر) (فارسی)

شرح خواجه نصیرطوسی برثمره (= صد کلمه) منسوب به بطلمیوس

(دربارهٔ شك درنسبت کتاب ثمره‌به‌بطلمیوس رجوع شود به‌کتاب‌علم‌الفلك تاریخه عندالعرب ازنالینو : ۲۱۹) .

---

۱ ـ چنین پیداست که عبدالرحمان بن‌سیابه‌دردانش‌نجوم‌دستی داشته وازستاره‌شناسان قرن ۲ـه بشمار بوده است‌این‌حدیث در ربیع‌المنجمین وماء معین با شرح‌آمده

عبدالله بن‌سیابه وبرادرش عبدالرحمان بن سیابه (با کسرهٔ سین) ازاصحاب امام جعفر صادق(ع) بوده‌اند دررجال شیخ‌طوسی ودیگر مراجع ازاویاد شده(بدون‌اشاره‌به‌این‌حدیث وآشنایی اوبه‌نجوم) . دربارهٔ نجوم در احادیث رجوع شود نیز به سفینةالبحار ۲: نجوم

رجوع شود به‌فهرست‌ذیل شماره ۳۴۵۰ (ص ۲۲۰۰) ونیز ا. ستوری۲: ۷۹ دانشگاه ٤: ۸۵٦ بلوشه‌ش ۷۷۷منزوی ۱: ۲۷۸ کراوزه : ۵۰٤-۵۰۵ آثارواحوال خواجه‌ازمدرس رضوی : ۲۳۱-۲۳۳ وفهرست‌حاضر: ۳۳۱-۲۷۱

[٦۳۳۹]

دفتریست‌به‌خط شکسته نستعلیق ملاعلی‌بن خواجه محمود گیلانی مورخ ۱۱۲۰. در پایان رساله شماره ۳و۴ رقم‌دارد ، شماره ۲ ناقص‌است وچند برگ سفید درآخر آن‌هست. برپشت برگ اول وآخر دفتر یادداشتهای متفرق دیده میشود .
قطع: رقعی : ج تیماجی (بشیوه‌هندی)صفحات ۱۸۲ سطور : کاغذ فرنگی‌آهار مهره شده شماره ثبت قدیم ۲۴۹۹

مجموعه‌ریاضی: (فارسی‌وعربی)

۱ـ خلاصةالحساب (ص ۲ـ ٤٤ دفتر) **(عربی)**

ازشیخ‌بهاءالدین‌محمدعاملی. دردیباچهٔاین‌نسخه‌نام‌سلطان‌حمزه‌میرزیادشده است‌وبرگ نخستین رساله افتاده است . درکنارصفحات خلاصه، حواشی‌بنقل‌از شرح جواد و دیگر شروح خلاصه و نیز حاشیه هایی بانشان (ب‌ق !) دیده میشود

۲ـ رباعیات‌درحساب (ص ٤۵ دفتر) **(فارسی)**

ازبابا افضل کاشی‌رباعیاتی درمفردات ومقترنات (=جبرومقابله)نقل‌شده که درحاشیهٔ برخی از مجموعه‌ها دیده‌ام . دراین دفتر کاتب ، سه رباعی ازبابا افضل در بیان درجه یکم تا سوم مفردات نقل کند وگوید « رباعیات بابادربارهٔ مسائل مقترنات در نسخه اصل نوشته نبود من نیز آنرا نیاوردم و من وجد فعلیه بالکتابه »

رباعی نخستین (دربارهٔ مفردات درجه یکم):

هرگاه‌که‌عدد معادل اشیا شد راهی ز برای معرفت پیداشد

تقسیم عدد چونکه براشیا کردی مطلوب توزان میانه پا بر جا شد

در ذیل رباعیات یك فائده ریاضی است دراستخراج مجهول (در اوزان)

۳- رساله وجود **(عربی)**

از محمد نعیم طالقانی (مؤلف اصل الاصول ومنهج الرشادفهرست۵ :)

در این نسخه تنها دیباچه رساله وجوداست (واین برگ درصحافی وارونه شده است)

رجوع شود بهفهرست مجلس۵ : ٤٥و٤٨٢

آغاز : الحمد لله الذی هونور السماوات والارضین ..

۴-مشاعر (ص ٤٨-۱۰۵ دفتر) **(عربی)**

از صدرالمتالهین محمدبن ابراهیم شیرازی (ملاصدرا)

۵- تشریح الافلاك (ص۱۰۵ - ۱۲۱ دفتر) **(عربی)**

ازشیخ بهاءالدین محمدعاملی. درکنارصفحات این نسخه حاشیه‌هایی است بانشان «میر صدرالدین» که ظاهراً از شرح صدرالدین محمد صادق موسوی بر تشریح الافلاك (= تفریح الادراك)است .

رجوع شود به همین فهرست : ۱۵۹ و۳۷۷

این نسخه‌نیز به‌خط‌نویسندهٔ دیگررساله‌ها: (محمدباقر مازندرانی) است اما باقلم دیگرو درشت‌تر .

٦- هیئت (ص ۱۲۲ - ۱۹۹ دفتر) **(فارسی)**

از مولی علی‌قوشجی . رجوع‌شود به‌ص **۲۳۹** فهرست حاضر

در کنار نخستین صفحات نسخه نوشته‌هایی بانشان «شرح» دیده میشود.

۷- زواهرالحکم (ص ۲۰۰-۳۸۵ دفتر) **(عربی)**

ازمیرزا حسن‌قمی(م-۱۱۲۱) فرزند مولی‌عبدالرزاق گیلانی ... دارای‌یك

مقدمه‌وسه‌باب وخاتمه‌درباره این کتاب رجوع‌شود به‌ص ۲۸۲-۲۸۴ از فهرست۵.

[۶۳۴۰]

دفتریست به خطشکسته نستعلیق محمدباقر بن‌قربانعلی مازندرانی مورخ۱۲۲۸. کنار دوبرگ آخر وصالی دارد دربرخی ازبرگها اثر رطوبت دیده میشود.
قطع‌رقعی ۱۳/۵ × ۲۱ ج‌تیماجی مشکی‌یک‌لا مندرس باعطف‌وصالی شده صفحات ۳۸۵ سطور ۱۷ کاغذ فرنگی آبی وزرد شماره ثبت قدیم ۷۸۶۳۴ جدید۱۱۲۷۳.

مجموعهٔ ریاضی ونجومی **(عربی وفارسی)**

۱- خلاصة‌الحساب (ص۲ - ۱۳ دفتر) **(عربی)**

از شیخ بهاءالدین محمدعاملی. دردیباچه‌این نسخه‌نه‌ازشاه‌عباس‌یادشده ونه ازسلطان‌حمزه‌میرزاویاطهماسب. حواشی‌مؤلف ومنقولاتی ازشرح جواد درکنار صفحات دیده میشود.

۲- فوائد ریاضی (ص۱۴ دفتر) **(فارسی)**

= از فوائد مولانامحمدباقر. چند فائدهٔ فلکی است باعنوان مذکور

۳- سئوال‌وجواب (ص ۱۵ دفتر) **(فارسی)**

چند سئوال وجواب است درباره ثبت‌اوج‌وحضیض کواکب درتقاویم.

۴- قاعدهٔ‌تضعیف مذبح (ص ۱۵ دفتر) **(فارسی)**

حل مسئله (لغز) تضعیف مذبح (۱) که بر طبق روایات یکی از انبیای بنی

۱- یکی‌ازمسائل‌ریاضی‌است که‌بروش‌لژیستیک‌طرح شده ونمونه‌ایست‌ازیک‌شیوهٔ باستانی یونانی وهندی، مسئله صفحه‌شطر (تضعیف دانه‌ها) که ابواسحاق‌کوهبنانی‌رساله تضعیفیه (شماره ۶۳۲۱/۱۵) را دربارهٔ آن نوشته ازهمین‌قبیل‌مسائل‌است، صورت لغز تضعیف مذبح (بدون حل) در مجموعه های دیگر نیز (بنقل از روایات‌اسرائیلی) نقل‌شده رجوع‌شود به‌ص۳۱۸ این‌فهرست.

اسرائیل (درمان افلاطون) برای دفع وباء الهام شده و مردم نخست ندانستند و با یاری افلاطون معنی صحیح تضعیف را دریافتند .

ازکاتب نسخه (مهدی‌بن محمدعلی‌مکنی به ابوالحسن اصفهانی) خوددرحل مسئله‌کوشیده ومی گوید : «فقیر خادم علماء سالها درمطالعه‌آن اشتغال کردم».

۵ ـ حاشیة خلاصة‌الحساب (ص ۱۸ ـ ۳٤ دفتر) .

حواشی برخلاصه‌الحساب درکنار صفحات این‌حواشی‌حاشیه‌هایی‌بپارسی وعربی‌نیز هست .

آغاز : (قوله) الحساب علم یستعلم منه کیفیة استخراج‌المجهولات العددیه قیدبالعددیه‌لاخراج‌ماعداهالکن‌یخرج عنه‌المساحه فانه‌علم‌باستخراج‌المجهولات المقداریه

پایان: : لیخرج‌واحدوستة اسباع برهانه نسبة‌مسطح‌الکسر فی‌المخرج‌الی المخرج کنسبة المطلوب الی‌الواحد ففی‌المثال نسبة $\frac{3}{7}\,5$ الی ۲ کنسبته $\frac{1}{6}\,7$ الی‌الواحد

٦ـ قسطاس‌المستقیم (ص ۳۳ ـ ۳٤دفتر)

بخشهایی از کتاب‌قسطاس است‌که در متن و حاشیه بصورت چلیپانوشته شده‌است .

۷ ـ شرح خلاصة الحساب (ص ۳۷ـ۹۸دفتر) **(عربی)**

ازمحمدباقربن محمدحسین‌بن‌محمدباقربن زین‌العابدین‌یزدی مؤلف شرح عیون‌الحساب .

فهرست‌حاضر : ۱٦٦وش ۷۵۳ طباطبائی

نسخهٔ حاضر برگ اول‌حاشیه راندارد وفقط تا اندکی ازخاتمه‌است وبعد ازآن‌نانوشته‌مانده(گویابیش‌ازاین‌تألیف‌نشده).درآنجاکه بهایی ازکتاب بزرگ خود (بحرالحساب)یاد وبراهین مسئله (اخذ ارتفاع درمسئله چاه) رابدان‌کتاب

احاله میکند ، یزدی میگوید « تاکنون براین کتاب دست نیافته‌ام گویا وی آنرا تمام نکرده‌است» (ص ۷۷ نسخه) نسخه‌ای دیگر ازاین‌شرح در کتابخانه عارف حکمت(شماره ۵۰ ریاضی) موجود وتاریخ‌کتابت‌آن ۱۰۹۷ است. این شرح در سرگذشت شیخ بهائی از نفیسی ودیگر مراجع یاد نشده در این‌کتابخانه و نسخه عارف حکمت نمیشناسم .

آغازموجود: - الریاضی اذهوعلم یبحث فیه عن‌احوال مایفتقرفی‌الوجود الخارجی دون‌التعقل الی‌المادەوفیه‌کلام قال‌فی‌الحاشیه ذکر الشیخ فی‌الشفا ... ونقل عن المصنف انه‌یرد علی‌الشیخ‌انـانعلم قطعاً ان‌المحاسب‌لیبحث‌عن احوال العدد ... لیکون‌الحساب من‌الالهی

پایان‌موجود: وفی بعض‌النسخ اونقصناهامنه‌الثالث اقران‌له عشره‌الاجذر مالعمرو ولعمرو خمسه (دنبال مسئله ۳ خاتمه) .

۸ ـ شرح خلاصة الحساب (ص ۹۸ ۱۹۷ دفتر)

شرح جوادبن سعدبن جوادکاظمی شاگرد فاضل شیخ بهائی برخلاصه .

(همین فهرست : ۱۳۰ و ۱۵۰)

۹ ـ شرح ملخص (ص ۹۰۰ ـ ۲۷۸ دفتر)

شرح قاضی زاده موسی‌بن محمدبن‌محمود رومی (م در۸۱٤) بر ملخص محمودبن‌محمدبن‌عمرچغمنینی درهیئت .

درحواشی نسخهٔما منقولاتی است ازشرح آقسرائی برموجز قانون، شرح فارسی هیئت، شرح نفیسی‌برموجزوگوهر مراد .

۱۰ ـ حاشیهٔ شرح ملخص (ص ۲۸۰ ـ ۲۷۰ دفتر)

= حاشیهٔ ازعبدالعلی بیرجندی برشرح قاضی‌زادهٔرومی برملخص‌چغمینی

بیرجندی در این کتاب که پس از شرح بیست باب اسطرلاب خواجه و شرح مجسطی و شرح تذکره و بسیار دقیق نوشته، تناقضات بین زیجها و رصدها و از جمله تناقض بین زیج خاقانی و زیج سلطانی را در استخراج عرض سمرقند نشان میدهد و نیز تحقیقات در سخنان قدما دارد .

در کنار صفحات این شرح حاشیه هایی است از م ی حسینی که خرده گیری هایی بر بیرجندی و بنقل از «استاد» دارد و از شاه میر (به فارسی) و از عبدالرحمان و کمال الدین ترکمانی و نقل از زیج خاقانی و شرح بیست باب . درمیان برگ ٤ـ٥، دو برگ کوچکتر الصاق و برچهار روی آن، از محاکمات رازی درباب جسم طبیعی باقلم دیگر نقل شده است .

دانشگاه ٤ :۹۱۸ و شمارهٔ ۱۹۰ و ۲۵۰۰ کشف الظنون: ملخص و علم الفلك فی العراق عزاوی (درمجله مجمع العملی العربی سال ۲۹) : ۳۹۸ .

آغاز : الحمدلله رب المشارق والمغارب... وبعد فهذه تعلیقات علی المواضع المشکله و تنبیهات علی الرموز والمسائل الخفیه من شرح الملخص فی الهیئه ... جمعتها بالتماس بعض الاخوان

پایان: والشهر الحقیقی قدیز یدعلیه و قدیساویه و قدینقص منه تمت الحاشیه والله اعلم بالصواب .

۱۱ ـ شرح بیست باب (ص ۳۷٤ ـ ٤۵۲ دفتر) **(فارسی)**

از عبدالعلی بیرجندی بر بیست باب خواجه نصیر در اسطرلاب .

درحواشی رساله منقولاتی است (به فارسی) از شرح محمدباقر (یزدی) بر

۱ درمباحث ظل واستخراج وقت، نخست تعیین وقت ظهر و عصر را بنا بر مذهب شافعی وحنفی وسپس مذهب امامیه را بتفصیل یاد میکند و این خود یکی دیگر از قرائن شیعی امامی بودن بیرجندی است پاره‌ای دیگر از قرائن تشیع او در حواشی این فهرست ملاحظه میگردد .

خلاصه واز ملامظفر وحاشیه هایی است نیز بدون نشان (۱) .

کاتب نسخه جمله آخر بیرجندی را در شرح بیست باب، که اشاره به ماده تاریخ تألیف کتاب نیز هست حذف کرده، پایان نسخه چنین است :

بغایت رسید ونهایت انجامید روش قلم تیزکام ... اجزاء کتاب شرح بیست باب در معرفت قواعد فن اسطرلاب(۲) علی یـد العبد المحتـاج...محمد مهدی بن ابی الحسن الاصفهانی

۱۲ ـ عدد افلاك (ص ۴۵۲ دفتر) **(فارسی)**

گفتاریست (درذیل رساله اسطرلاب) بااین عنوان «دربیان کلیه عدد افلاك وبرنحومسطور درکتب وحصر آن درعدد مخصوص بر نحومشهور » سپس چنین است : «برنحواجمال ... این کلمـات رادراین صحیفه مرقوم ساختم اولاگویم دلیل بودن شمس مشتمل بردو فلك یکی ممثل و دیگری خارج مرکز ظاهر است »

[۶۳۴۱]

نسخه‌ایست به‌خط شکسته نستعلیق تحریری مهدی بن ابی الحسن محمد علی کاتب که از اهل دانش و«طلبه» بوده این دفتررا برای پدر خود نوشته است (رقم کاتب در ذیل شمارهٔ ۱۰) .برك آخر واندکی از برگهای دیگر دارای لکه‌های سیاه(دراثر رطوبت) است عناوین وجداول واشکال شنگرف .

قطع خشتی.. × .. ج: تیماجی مشکی رنك شماره صفحات ۴۵۳ سطور۱۷ کاغذی فرنگی آهار مهره شده شماره ثبت قدیم ۲۳۲۰۵ جدید ۸۵۰۳ .

۱ ـ دریکی ازاین حواشی بدون نشان آمده است :
«دردارالسلطنه اصفهان. آفتاب درهر برجی خواه باش، چون هفت ساعت وسی وشش دقیقه ازروز بگذرد ظل آن مسامت قبله شود زیرا که درآن وقت، وصول اوخواهد بو به دائرهٔ نصف النهار بلدهٔ مکه یعنی دائره ای که به‌سمت الرأس بلد ومکه گذرد »

۲ ـ جمله «درجمیدالاخر که بزبان راز تاریخ سال آن نیز باز میگوید» که دنبال سخن بیرجندی است ودر بیشتر نسخ موجود از نسخه حاضر حذف شده است .

مجموعهٔ ریاضی: (فارسی)

۱ ـ بیست باب (ص ۱ ـ ۳٦ دفتر)

ازخواجه نصیرالدین‌محمد طوسی (همین فهرست: ۱۲۲،٤۰) .

۲ ـ اسطرلاب (ص ۳۷ . ۵۸ دفتر)

رساله ایست دراسطرلاب دارای یك مقدمه‌و ۱۵ فصل و خاتمه، مقدمه در اجزاء اسطرلاب، فصل‌اول درمعرفت ارتفاع‌وفصل ۱۵ درتعدیل‌اجزاء مقنطرات وخاتمه درامتحان اسطرلاب است تاریخ نسخه ۱۱٦۷ ه است .

آغاز: الحمدلله رب‌العالمین ... امابعد بدانکه این‌مختصریست درمعرفت اسطرلاب... مقدمه آنست‌که اجزای وی را بدانند هریکی را چه‌گویند تابه‌وقت عمل‌آسان باشد

پایان: وهمچنین وسط‌السماء ووتدالارض .

۳ ـ گزیده ازبیست باب (ص٤۸ ـ ۵۸)

٦ باب است‌گزیده از رساله بیست باب خواجه نصیر طوسی . این بابها بترتیب : ۱ ـ در معرفت دائره و ساعات مستوی ومعوجه (باب ۳ دراصل) ۲ ـ مطالع‌البروج (در اصل: باب ۱۵) ۳ ـ معرفت‌عرض‌بلد وتحقیقات آن (در اصل ۸) ٤ ـ طالع وقت در شهری‌که او را صفیحه نباشد ۵ ـ معرفت سمت ازارتفاع ٦ ـ معرفت تقویم‌آفتاب .

آغاز: بسمله انتخاب چند بابی از علم اسطرلاب ازکتاب خواجه نصیر طوسی ... کرده میشود باب‌در معرفت دائره ...

پایان: ببایدگردانید وتأمل کردن تاکدام جزء بر علامت افتد درجه تقویم آفتاب‌بود درآن روز .

۳ ـ اسطرلاب (ص ۵۹ ـ ۷۳ دفتر) .

بخش اسطرلاب ازنفایس‌الفنون شمس‌الدین محمود آملی (علم ۵ کتاب آملی) .

این بخش دارای ۷ فصل است با خطبه ودیباچه‌ای جداگانه .

آغاز: بسمله الحمدلله‌الذی جعل‌الشمس دلیلا ... اما بعد این مختصریست در علم اسطرلاب که ازکتاب نفایس‌الفنون دراین‌اوراق نقل میشود

پایان: آنچه باشد پهنای رود بود بی زیاده وکم (بریك صفحه پس از این صورت‌صفحه اسطرلاب نقش شده) .

۴ ـ اسطرلاب مسطح (ص ۷۵ ـ ۱۹۹ دفتر)

ازابوالخیر محمد تقی فارسی (کذا...؟) دارای یك‌آغاز و ۲۴ سطر ویك خاتمه(رجوع به‌ص۳۳۷این فهرست شود) مؤلف درسطر۱۶قاعدهٔ رؤیت هلال را به‌نظم‌پارسی‌درآورده است ومطلع نظم‌این‌بیت‌است :

در شبی کان شب بود دیدار ماه
جزء خورگاه غروب ای نیکخواه
بر افق نه از سوی مغرب روان
پس‌مری کن در بر اجزایشان

در حواشی نسخه نوشته‌هایی است گویا از ابوالخیر فارسی مؤلف رساله که‌در برخی ازنسخ درمتن‌رساله‌است

[٦۳۴۲]

دفتریست بخط نستعلیق تاری‌وردی مورخ ۱۱٦۷ کاتب در ذیل نسخه پریشانی روزگارخود یاد میکند ، برگ اول نسخه‌پاره ووصالی‌شده .

قطع: خشتی۱۳/۵ × ۲۰ تیماج‌قرمز بدون‌مقوا صفحات‌سطور ۱۵ کاغذ فرنگی‌آهارمهره شده شماره ثبت قدیم ۱۵۰۸۲ جدید ۷۱۵۳ ،

مجموعهٔ ریاضی: (فارسی‌وعربی)

ـ شرح بیست باب (ص ۲ ـ ۱۹۱دفتر) . **(فارسی)**

ازبیرجندی بربیست‌باب خواجه نصیر .
درحواشی نسخه منقولاتی است از جامع‌المبادی و الغایات (مراکشی) زیج خواجه ، زیج گورکانی ، صفی‌الدین‌ومحمدرضا.

۲ـ اسطرلاب مسطح (ص ۱۹٤ـ۲۹۸ دفتر) **(فارسی)**

ازابوالخیر محمدبن محمدفارسی .
همین‌فهرست : ۳۳۷ـ۳۳۸ .

۳ ـ قبله (ص۲۹۸ـ۳۰٤دفتر) **(عربی)**

از ابوالخیر محمد فارسی(مؤلف رساله‌اسطرلاب‌وشرح‌هیئت‌قوشجی) .. فارسی دراین رساله بابرهان ثابت میکند که با دایرهٔ هندی میتوان سمت قبله را شناخت .

ذریعه ۱۷ : مجلس :

آغاز: بسمله بعدالحمدوالثناء... یقول‌الفقیرابوالخیر... لایخفی علی اولی النهی ان معرفة سمت‌القبله‌ممکن‌بوجوه‌کثیره ... و هوالدائر المبارك التی‌یعرف منها سمت قبلة‌البلاد ...علی وجه برهانی

پایان: اسهل المواضع قبله‌انماهو جوف الکعبه المعظمه والله اعلم‌بحقیقة الحال .

۴ ـ طالع‌نامه (ص۳۰٦ـ۳۸٤ دفتر) **(فارسی)**

از ابوالخیرمحمدتقی فارسی(بجزطالع‌مسائل‌یاانتخاب‌حل‌والتقویم‌اوست) وی دراین‌رساله ازافادات استادش غیاث‌الدین‌منصور (در دیباچه‌نیزازاو

یاد میکند) ونیز ازطالعی که بسال ۹۰۶ درمشهد رضوی استخراج شده یاد میکند.

ذریعه ۱۵ : ۱۳۵ فهرست نسخه‌های فارسی ازمنزوی ۱ : ۳۲۸

آغاز : بسمله فقیرحقیرابوالخیرمحمدالتقی الفارسی دراین رساله که موسوم است به طالع نامه چند کلمه از کیفیت اطلاع برعمل طالع مولود.. ومسئله ای چنداز علم احکام مناسب مقام بروجهی از محالس سلطان العلماء استادالبشر ... لازال ناصر دولته منصوراً

پایان: دشمنان از منسوبات آن خانه وکوکب باشند والله اعلم واحکم . قدفرغت من تحریر هذه الرساله ... السماة بطالع نامه فی یوم السبت .

۵- ترجمه صوردرج (ص ۳۸۶-۴۲۶ دفتر) (فارسی)

اصل عربی از تنکلوشاه بابلی (Teucro) و ترجمه از آرامی (یاکسدانی) دانسته شده و بقلم ابوبکر احمدبن وحشیه (قرن ۳ ه) است .

در نسخه حاضر مقدمه مفصل مترجم ونیز صوردرجات طالع را ندارد وتنها احکام هر درجه یاد شده (مانند نسخه شمارهٔ ۲/ ۱۸ این کتابخانه)

درباره این کتاب رجوع شود به فهرست ۷ : ۴۱۳ و ۹ : ۵۶۵ وتعلیقات آن ۹۵۵-۹۵۸

آغاز : ترجمه خاصیت درجات تنکلوشا خاصیتها هردرجه ازدرجات فلك البروج بترتیب درجه حمل تاآخر .. چنانکه تنکلوشا در کتاب خویش آورده است. درجه اول ازبرج حمل هرکه براین درجه زاید .

۶- جداول (ص ۲۴۳۰ - ۴۴۲ دفتر) .

جداول طالع یازیج است بدون هیچ عنوان .

[۶۳۴۳]

دفتریست بخط نستعلیق قرن ۱۱ ه دراین سه لوح مذهب (در آغاز شماره ۱-۳) با نقاشی نزدیك به یکدیگر تمام صفحات دارای جدول طلایی لاجورد است در ذیل شماره

۴ هریك به‌دو صفحه یادداشتی‌است درشرح چنداصطلاح‌علم احکام نجوم مانند استیلاءنظر وتصمیم بخط کاتب کنار برگ اول ودو برگ آخر اندکی وصالی دارد .
قطع وزیری باریك ۱۴ × ۲۴ ج تیماجی‌قرمز ضربی سجاف عطف‌وحاشیه‌تیماج قرمز روشن صفحات ۲۲۰ سطور ۱۹ کاغذ دولت آبادی شکری آثار مهره شده شماره‌ثبت قدیم ۷۸۶۶۴ جدید ۱۱۳۰۳

مجموعهٔ ریاضی: (عربی)

۱ـ المطلب فی الربع المجیب (ص۲ـ ۱۳۸ دفتر)

از بدرالدین (یاجمال‌الدین محمدبن) محمد(۱) بن احمد بن محمدغزالی دمشقی معروف به‌سبط المارديني موقت‌درجامع ازهر مصر (م- ۸۲۶ـ ۹۰۷) وی‌منسوب است به جدخودجمال‌الدین احمدبن محمد ماردینی (م-۷۲۸) مؤلف‌نظم‌الدرر فی معرفة منازل‌القمر والورقات‌ش۱ /۶۳۶۲.
سبط ماردینی‌مؤلفات ریاضی بسیار دارد که‌استاد عزاوی آنهارا یادمیکند.
کتاب المطلب فی‌الربع‌المجیب دارای ۱۵۰ باب وخاتمه‌است وبرخی از ابواب دارای یك‌یاچند فصل . باب اول فی‌معرفة جیب‌القوس و قوس‌الجیب و باب ۱۵۰ معرفة دائره‌وسط سماءالمطالع وخاتمه درتعریفات . باب ۱۱۹ و ۱۲۰ دراستخراج قبه‌است .
درباب ۱۱۴ ازکتاب‌الروض‌الازهر استادش ابن‌المجدی(۲) وقطب شیرازی ورساله‌مقنطرات‌شمس‌الدین‌مزی(۳) ورساله‌بزرگ ابوالبقاءبن قاصع‌واز استادش طیبغا(۴) بطلمشی ونیز ازجمال‌الدین ماردینی یاماردانی (۵) ورسالهٔ بزرگ او

۱ـ تراث : محمدبن‌احمدسبط‌المارديني وعزاوی: جمال‌الدین‌محمدبن‌محمدبن‌احمد
۲ـ شهاب‌الدین احمدبن‌رجب بن‌طیبغا (م-۸۵۰)
۳ـ ابوعبدالله‌محمدبن احمد مزی دمشقی‌مؤلف‌کشف‌الریب‌ش۶/ ۶۳۶۱
۴ـ = طیبوغاجدابن‌المجدی ومؤلف رساله شکازیه (نسخه‌شماوهٔ طباطبائی)
۵ـ عزاوی‌وقدری طوقان‌درترجمه‌ابن‌المجدی

بتکرار یادمیکند ودراستخراج قبله ابتکارات به اومنسوب میدارد (۱)

مؤلف درپایان باب ۱۳۶ میگوید «تمت اعمال رساله ولنشرع الان فی ذکر مقدمتین فی الهندسه یستعان بهما علی حدود الابواب وبراهینها.. والسید جمال الدین المارادینی قدمهما فی رسالته الکبری ... ذکر الحدود فی اول الابواب»

رجوع شود به تاریخ علم الفلك (مجلهٔ مجمع العلمی دمشق سال ۲۸): ۴۳۱ تراث العرب : ۴۰۵ بروکلمان ۲ : ۳۵۷ سوتر رقم ۴۴۵ کراوزه : الدومیلی (علم عندالعرب): ۵۵۳ گاهنامه ۱۳۱۰ : ۶۹ فهرست دارالکتب (خدیویه) ۵: ۲۹۹ و ۳۱۷ مجله معهد المخطوطات: نشریه ۵: .

آغاز : الحمدلله الذی تقدس فی جمال صفاته عماخطر فی الاوهام .. امابعد فانه یقول الفقیر لربه محمدبن محمدبن احمدبن محمد المعروف بابن بنت المارادینی الموقت بالجامع الازهر اعلم انه لیس فی الآلات الفلکیه اشرف من الربع المجیب ...

وسمیتها المطلب فی الربع المجیب و ذکرت فیها غالب الطرق المشهوره مع زیادات کثیره ... وجعلت فی اول کل زیاده فصلا .. ورتبتها علی مقدمه و قن بابا وخاتمه وجعلت الابواب یشتمل علی اعمال الظلال وما یتعلق بالماضی والباقی و القبله ... ومقدمتین فی الهندسه والحد والخاتمه فی حدود الابواب

پایان: ومطالع طلوع الکواکب و مغیبه و الحمدلله الذی هو فاتحة کل خطاب ... والسلام .. علی سیدنا وحبیبنا ... محمد (ص) ... و ختم لنا بخیر فی عافیه وسلامة فی دین ودنیا .

تمت بحمدالله ... علی ید کاتبها .. یحیی بن عبدالغنی بن علی الامام .

۱- این جمال الدین را صاحبان تراجم بامولف کتاب حاضر (که دارای لقب بدرالدین است نه جمال الدین) بخطایکی دانسته المطلب فی الربع ورساله های دیگررا به او نسبت داده اند حال آنکه وی استاد ابن المجدی بوده ومؤلف کتاب المطلب شاگرد او ومی بینیم که در این کتاب بتکرار ازاو نقل می شود.

۲- النجم الازهر علی الربع المستر (ص ۱۴۰-۱۵۵)

از بدرالدین محمد سبط المارديني دارای یك مقدمه و ۲۰ فصل .

علم الفلك : (مدرك سابق)

آغاز : بسمله الحمدلله حمداً كثيرا ... و بعد يقول ... محمدسبط المارديني هذه مقدمه نافعه في العمل بالربع المستر مشتمله على مقدمه و عشرين فصلا فالمقدمه في تسميه رسومه

پایان: تجدالغارب في الوقت المفروض للمطالع المفروضه وهذا آخر ما اردنا بيانه في هذا الرساله قال مؤلفه... قدتم بيدمؤلفها محمدسبط المارديني الشافعي خامس عشر رجب الفرد عام ۸۴۴. تمت علی يدالعبد ... عمربن ابراهيم عبادی سنة ثلاث وثماني وثمانمائه .

۳- وسيلة الطلاب الى معرفة الاوقات بالحساب (ص ۱۸۵-۱۷۷)

تألیف سبط مارديني محمدبن محمد بن احمد شافعی دارای یك مقدمه و ۲۵ باب وخاتمه در دیباچه به خاتمه اشاره نشده ومقدمه را ندارد .

عزاوی (همان مدرك سابق) درنسخهٔ حاضر: وسیلة الطالب ..

آغاز: بسمله الحمدلله رب العالمين .. وبعد فانه يقول العبد محمدبن محمد .. الشافعي سبط عبدالله المارديني .. قدسالني بعض الاصحاب ان اعمل له مقدمه في معرفة استخراج المسائل الجيبيه بالحساب فاجبته الى ماهوسائل

پایان: (ناقص است واندکی ازپایان خاتمه از نسخه افتاده) .

[۶۳۴۴]

دفتریست به خط نسخ یحیی بن عبدالغني بن الامام (شماره۱) وعمربن ابراهیم عبادی (شماره۲ و۳) شماره ۲ در تاریخ ۸۸۳ نوشته شده و شماره یکم نیز درهمین حدود نگارش یافته.وشمارهٔ۳ اندکی ناقص است و کنارصفحات آن حواشی بسیار با خطی به‌شیوه خط‌متن نوشته شده برگ اول (اضافی) دفتر مندرس است .

قطع ۱۳/۵ × ۱۸/۵ ج تیماجی فرسوده صفحات ۱۷۷ سطور... کاغذ چینی ضخیم شماره ثبت قدیم ۱۶۰۸۷ جدید ۹۵۸۸

مجموعهٔ ریاضی :

۱ـ رساله اسطرلاب (ص ۲ ـ ۵۹ دفتر) **(عربی)**

= ۶۰ باب از علاءالدین علی بن صادق حنفی داغستانی (م-۱۱۲۵-۱۱۹۹)

این رساله ترجمه رساله‌تحفهٔ‌حاتمیه شیخ بهائی است به عربی وباب ۶۰ در این ترجمه همان باب ۶۸ تحفهٔ حاتمی استو خاتمه در وصف مواضع‌ثوابت بر اسطرلاب .

ابو الصفاصلاح الدین خلیل بن عبدالسلام دمشقی شافعی کاملی، (م-۱۲۰۷) شاگرد داغستانی بررساله‌داغستانی حاشیه نوشته است .

گورگیس عواد(الاسطرلاب فی العصور الاسلامیه) : ۷۹ معجم المولفین ۷ : ۱۰۸

تاریخ علم الفلك فی العراق ازعزاوی(مجله‌مجمع العملی العربی سال ۲۹) : ۵۵٤

سلك الدرر ۲ : ۲۱۵

آغاز : الحمدلله‌رب العالمین... امابعد فهذه رساله‌فی الاسطرلاب مشتمله‌علی ستین بابا وخاتمه‌الباب الاول فی‌حده والقاب اجزائه

پایان: فمن عرفها بحیث لایقع فی الاشتباه تحصل له‌الکفایه فی‌هذاالباب والحمدلله وحده .

۲ـ العمل المصحح بالربع المجنح (ص۶۲ـ ۷۰دفتر)

از ابوعبدالله‌شمس الدین محمد بن ابی الفتح الصوفی مصری(م۸۵۰)

وی این رساله را از رساله‌شهاب‌الدین احمدبن سراج ورساله علاءالدین علی بن الشاطر (دراسطرلاب) برگزیده است .

برلین(اهلوارد) ش ۵۸٤٤وهمان مدرك سابق از عزاوی وتراث : ٤٤۸

۱ـ داغستانی خود به این‌نکته اعتراف ندارد اماعزاوی می‌گوید ترجمه تحفه‌است و تطبیق‌این رساله باتحفه مؤید سخن عزاوی است .

٣ـ رسالةالعمل بدائرةالمعدل (ص ٧٠-٧٣ دفتر)

ازعمر شافعی(١) در وصف دائرهٔ معدل وعمل به آن. وی میگوید بااستفاده ازاین دائره شناختن وقت آسان تروروشن تر ازاسطرلاب وربع دائره است

این رساله دارای دوباب است وباب ٢ دارای ٤ فصل:

الباب الاول فی کیفیة اقعاد الآله علی الجهات ونصب القبله.

الباب الثانی فی اخراج الباقی والماضی ونصف قوس النهارونصف التعدیل

آغاز: وبعد فیقول العبد .. عمر الشافعی هذه رساله فی العمل بدائرة المعدل فاقول جملة الآله نصف دائره مجسمه اومجوفه موضوع فی وسطهابیت ابره

پایان: ای قوس النهار یحصل مابین العصروالغروب .

٤ـ حاشیهٔ رسالهٔ داغستانیه (ص ٧٤-١٢٩ دفتر)

حاشیه بررساله علاءالدین علی داغستانی (شماره ٦٣٤٥/١) از ابوالصفـا صلاح الدین خلیل بن عبدالسلام بن محمدبن علی کاملی دمشقی شافعی شاگـرد داغستانی. وی این حاشیه را در ١١٧٦ بهنگامی که آنرا می آموخته بررسالهٔ استاد خود نوشته ودرپایان رساله آرزو میکند شرحی نیزبرمشکلات رساله استاد بنویسد . وی ازمحمدبن سلیمان مغربی ورساله او دراسطرلاب یادمیکند . مؤلف درآغاز این حاشیه تصریح میکند که رساله داغستانی ترجمه رساله شیخ بهائی است .

کاتب نسخه(محمدبن عطار) که خودشاگرد مؤلف حاشیه است پس ازاینکـه اصل (رساله داغستانی را) نزدابوالصفاخوانده نوشته ودرکنارصفحات آن تعلیقات وتوضیحاتی دارد.

١ـ ناصرالدین احمد(یامحمد) بن حیدر شیرازی معاصرخواجه نصیرالدین طوسی در رساله ارشاد دراسطرلاب ، ازاستادخود عمربن دولتشاه کرمانی وازآلتی که برای بدست آوردن وقت، اختراع کرده یادمیکند

عزاوی (تاریخ علم الفلك = مدرك سابق) وگورگیس عواد (الاسطرلاب فی العصور الاسلامیه) : ۳۰ معجم المؤلفین ۴ : ۱۲۲

آغاز : الحمد لله مربی الافلاك.. اما بعد فیقول شیخنا العلامه.. ابوالصفا صلاح الدین خلیل بن عبدالسلام هذه حاشیة وضعتها علی رسالة شیخنا علاءالدین علی بن صادق الطاغستانی نزیل دمشق . التی عربها من رسالة العلامة بهاءالدین العاملی فاقول ... قوله الاسطرلاب هو اما یونانی

پایان: ونحن قداشرنا الی معرفة ذلك فراجعه ان شئت قال المؤلف رحمه الله هذا مارقمه القلم علی وجه السرعة من غیر تحریر قال قرائتنا لهذه الرساله علی مؤلفها رجاء ان یتیسر لنا فلتة من الزمان لنحرر شرحا لها یبین مغلقها والله المیسر

قدتمت الحاشیه وقدفرغ من تبییضها العبد ... محمد العطار تلمیذ المؤلف بعدقرائة الاصل علی المرحوم .

۵- رساله وضع خطوط دربسایط ومنحرفات (ص ۱۳۰- ۱۳۵ دفتر)

این رساله نیز به خط محمد عطار شاگرد ابوالصفا خلیل دمشقی و کاتب رساله های این مجموعه است ، امانام او در پایان نسخه نیست نیامده و دور نیست تألیف خود او باشد . این رساله دارای یك مقدمه و دو باب و خاتمه است .

آغاز : بسمله الحمدلله ملهم حمده ... و بعد فانی جمعت قواعد عزیزه فی وضع خطوط فضل الدائره علی البسائط والمنحرفات بالهندسه ورتبت ذلك علی مقدمه و بابین وخاتمه فی المقدمه فی انحراف الحائط الباب الاول فی وضع خطوط فضل الدائر علی البسائط والقانی فی وضع خطوط فضل الدائر علی المنحرفات

پایان: و انشئت فاقسم نصف مجموع الظلین علی القامه و اقسم الجیب الاعظم علی الخارج تحصل ماتقدم بشرطه...وهذه صورة الجدول المذکور کما تراه فتامله ترشد . و... الموفق للصواب (سپس در ذیل این صفحه و بر صفحه بعد دو جدول رسم شده است)

٦ـ رساله‌بسيط‌الاستواء (ص ۱۳۸ـ ۱۴۱دفتر)

وصف عمل واستفاده از آلتی است برای تعيين وقت

ازشيخ ابراهيم بن شيخ علی كردی (درگذشته در۱۲۰۷ و مدفون درجبل قاسيون) بنوشته محمدعطار (كاتب نسخه ازخط اصل وشاگرد مؤلف) . مؤلف شاگرد شيخ ابراهيم غزی است ودستورعمل اين آلت را هم از او فرا گرفته ودر جامع «بقماء» نصب كرد.

مؤلف دراين رساله از شرح وقايه‌تأليف صدرالشريعه ياد ميكند

آغاز : بسمله الحمدلله المقدس عن التركيب والتحليل ... وبعدفهذه رساله فريده‌وجوهرة وحيده‌فی رسم بسيطه‌يستعمل لكل عرض اذاوضعت‌علی خط المشرق

پايان : واماجدول فضل الدائر المأخوذ من الجداول الاثنی عشريه‌من الظلال المنكوسة فهذه صورته

تمت الرساله المسماة ببسيط الاستواء لشيخنا الشيخ علی الكردی.وقد اخذتها عنه كما اخذهاعن هوشيخه الشيخ ابراهيم الغزی و وضعها فی حياته فی جامع البقاء وتوفی سبع وماتين والف ودفن فی جبل قاسيون

۷ـ حاشيۀتشريح الافلاك (ص۱٤٤ ـ ۲۰۲ دفتر)

تعليقاتی است ازشيخ بهاءالدين عاملی كه به تفاريق بر كتاب تشريح الافلاك خود نگاشته وبدست يكی ازشاگردان گردآوری شده(نسخه شماره ۲۷۸٦/۸ و ۳۲۸۰/۱۰ مجلس) كاتب‌دفترحاضرمحمدعطار معدل، آنرا بنام«رساله‌منهومات تشريح الافلاك»گردآوری‌خوددراين‌دفتر گنجانيده‌است‌واين‌عنوان‌ونسبت(منحول) رادرپشت‌برگ‌اول ودرصدروذيل‌نسخه تكرارمی كند .

محمد عطار حاشيه‌هائی بررساله‌دركنارصفحات‌نوشته

دربارۀاين‌حاشيه‌رجوع شودبه‌فهرست ۱۰ :۳۳و۸۹۳و۱۸ : ۳۳ ذريعه ۳۲.٦۰

درآغازنسخه‌حاضرچنين آمده‌است :

الحمدلله رب العالمین ... و بعدفهذاماوجدته من المنهومات علی تشریح الافلاك وقدجمعته (۱) فی هذه الرساله لیسهل تناوله . قوله احتوت من فن الهیئه علی اصوله الهیئة علم ....

آغاز نسخه شمارهٔ: ۳۲۸۰/۱۰ (مورخ ۱۱۷۳ بخط عطاءالله محمد زکی اصفهانی) چنین است (پس از خطبه کوتاه): هذه حواشی کتبها الشیخ الجامع للمنقول... بهاءالدین العاملی علی هامش رسالته.. تشریح الافلاك دونتها وعنونتها تسهیلا للطلاب فانها لکثرتها بحیث یضیق بها الکتاب ولذا یکتب بعضها لا فی موقعه اویسقط من قلم الکتاب

۸- تفریح الادراك (ص۲۰٤ -٦۱۲ دفتر)

شرح (= حاشیهٔ) صدرالدین محمدبن محمدصادق حسینی قزوینی معاصر شیخ حرعاملی بر تشریح الافلاك شیخ بهاءالدین محمدعاملی

صدر این شرح را وقتی که تشریح الافلاك برای جمعی درس میگفته نوشته و در ۱۰۸۳ مطابق جمله «حصل تفریح الادراك» بپایان رسانیده است . قوام الدین محمدحسینی سیفی (که ظاهراً شاگرد شارح است) جمله مزبور را درماده تاریخ تألیف رساله ونیز دوبیت در تقریظ آن انشاء کرده است (که در کنار ص آخر نسخه حاضر بخط کاتب بنقل از نوشته قوام در کنار نسخه اصل مورخ ۱۰۹۸ نقل شده است). درحاشیه یکی از صفحات نسخه (برگ ۷۱٤۲) این یادداشت بانشان «منه» دیده میشود : «ویوافق هذا الاحتمالماینقل علی افواه الرجال من علماء فرنگ ان البلد المسمی ینگی دنیا من بلاد فرنگ تقاطر اصفهان» (۲)

---

۱ - درپشت برگ اول نسخه چنین آمده « هذه رسالة المنهومات علی تشریح الافلاك جمع الفقیر محمدا لعطار المعدل» ودرذیل رساله چنین است «اتمام المنهومات علی تشریح الافلاك وقدجمعوا الفقیر... محمدا لعطار العدل »

۲- برپشت برگ نخستین تفریح الادراك جدولی متحرك از کاغذ تعبیه شده مرکب از یك دائره بزرك ودروسط یك صفحه مدور گردان وبرهردو اسامی مقامات موسیقی باقلم سیاه وقرمز نوشته واین نوشته‌ها بقلم محمدعطار معدل نیست .

عزاوی ، تاریخ علم الفلك (مجله مجمع العامی دمشق سال ۲۹) : ۴۰۱ برلین ش ۵۷۴ (ج۵ : ۱۷۷) اوقاف بغداد ۱ : ۳۱۲ ذریعه : ۱۴۸ فهرست حاضر : ۱۵۹ سرگذشت و آثار شیخ بهائی : ۹۵ و ۱۶

آغاز : الحمدلله منیر الثواقب الدوارة حول الارض ...

اما بعد فیقول الفقیر ... ابن الصادق الحسینی صدرالدین محمد ... هذه حواش اتفقت منی حین قرائة بعض الاعزه من المترددین الی ... تشریح الافلاك علی . . . فلوسمیت بتفریح الادراك فی توضیح تشریح الافلاك لکان الاسم موافقاً للمسمی

پایان: عن الجنوب الی المغرب سبعا وعشرین درجه تحقق الفراغ من تالیفه لیلة العاشوراء سنة ثلاث وثمانین بعد الالف ... فالحمد ... علی الاتمام .

۹ـ نیل السعادات فی علم المقولات (ص ۶۱۴ - ۶۶۰ دفتر)

ازسید محمد الحسنی مالکی بلیدی ساکن اندلسی ومصری (م۲-۱۱۷۶)

این رساله دارای یك مقدمه ودومقصود ویك خاتمه است (بدلیل حصر) مقدمه دارای سه مسئله است (۱ـ مسئله الاستعانه ۲ـ کون الشیٔ من مقولات متعدده ۳ـ التمییزبین الذاتی والعرضی)

مقصود اول بحث مقولات عشر مقصد دوم عقول عشره . وی در مقصد اول (مقولات) دربحث ازاینکه علم ازکدام مقوله است ازحاشیه یحیی برام البراهین یادمیکند.

ایضاح المکنون : ۶۹۷ (محمد بن محمد المغربی)

آغاز: بسمله امابعدحمدالله یقول احوج العبد..محمد الحسنی الاندلسی البلیدی اصولا المصری منشأ المالکی مذهباً..وینحصر المقصود من نیل السعادات فی مقدمه ومقصودین وخاتمه

پایان: وجمیع الکواکب نوره ذاتی الا القمر وکون النجوم فی السماء الدنیا ... لم یردشرعا جعلنا الله من اهل المنهاج وختم لنا بحسن الختام.

۱۰- صلوات‌مشمشیه (ص۶۶۲- ۶۶۳ دفتر)

تحیت نامه‌ایست به‌خط عطار و(ظاهراً ازانشاءاو) دارای جمله‌های مسجع و مقفی. درپایان آن نوشته «تمت الصلوة المشمشیه».

۱۱- رساله تصور وتصدیق (ص۶۶۴-۶۷۵ دفتر)

= رساله درعلم، درصدر رساله محمد عطار نام خود را نوشته وظاهراً از اوست. دراین رساله ازحواشی سید برمطالع وحاشیه یادمیشود. (۱)

آغاز: لکاتب الحروف الفقیر محمدالعطارغفره‌الله العلم‌هو حصول صورة - الشیٔ فی العمل

۱۲ - جداول‌تسویة‌البیوت (ص۶۷۶-۶۸۲ دفتر)

بالای جداول نوشته «تسویه‌البیوت بعرض‌ما»

۱۳- جداول‌جیب (ص۶۸۴-۷۱۴ دفتر)

جداول‌جیب دقیقه دقیقه وظاهراً ازمحمدبن ابی‌الفتح صوفی مؤلف رساله العمل‌بالربع المجنح(ش۲/۶۳۴۵) است. این جداول جیب منکوس وسهام رانیز نشان میدهد.

درکنار برخی ازاین‌صفحات‌توضیحات در بارهٔ جداول از صوفی دیده میشود. این جداول بخط‌نویسندهٔ دیگر است.

۱۴-جداول ظل‌ومیل (ص۳۸۴- ۷۸۹ دفتر)

در کناراین‌جداول‌نیز توضیحاتی باهمان‌خط دیده‌میشود.

۱- وازمعقولات ثالثه و رابعه.

[۶۳۴۵]

دفتریست بقلم نسخ تحریری (شیوه ترکی) محمد عطارمعدل مورخ ۱۲۱۸ و ۱۲۱۹ . (جداول که درقلم دیگر است) کنار چندبرك آخر دفتر وصالی دارد. نسخه شماره ۱۲۰ (نیل السعادات) بسیار پرغلط است .

قطع خشتی ۱۵×۲۱/۵ ج تیماجی قرمز صفحات ۷۴۹ سطور ۱۳ کاغذفرنگی قلم الوان (آبی وشکری) شماره ثبت قدیم ۲۷۹۸۸ جدید ۱۰۶۱۷ .

مجموعهٔ ریاضی : **(عربی و فارسی)**

۱ـ رساله معینیه (ص ۱ـ۲۰۸) **(فارسی)**

تألیف خواجه نصیرالدین محمدبن محمدبن حسن طوسی متولد در ۱۱ ج ۱ ۵۹۷ در طوس ومتوفی درروزعیدغدیر ۵۷۲ در بغداد و مدفون در کاظمین .

این رساله از آثار جوانی خواجه است وهنگامی که او درقهستان ودر دستگاه ناصرالدین عبدالرحیم بن ابی منصور بوده برای پسر وی معین الدین ابوالشمس بن عبدالرحیم ودر زمان سلطنت علاءالدین محمدبن حسن بن محمد ازپادشاهان اسماعیلیه درهیئت نوشته وبهمین جهت آنرا رسالهٔ معینیه نام گذاشته .

۱ـ معینیه مطابقت کامل دارد با تذکره کتاب تحقیقی خواجه که نظرات تازهٔ اورا هیئت دارد . (سارطون ۲: ۱۰۰۹/ الدومیلی علم عرب : ۵۵۲و۳۰۲ واین فهرست:..)

از سوتر نقل شده است که معینیه ترجمه تذکره است واین نظر را رد کرده اند که «تذکره خود پس از معینیه تألیف شده»

گویا سوتر ناظر به نزدیکی بین کتاب دارد وبدون تردید یکی ازاین دو کتاب بانظر به آن دیگری ساخته شده :

رجوع شود به آثارو احوال خواجه از آقای مدرس رضوی ۳۵۸ ، فهرست دانشگاه ۴: ۸۰۰ مجلس ۲: ..

دیباچه ای که در نسخه کهن حاضر موجود است در بسیار نسخ معینیه مانندشمارهٔ ۳۳۵۴/۲ شماره ۶۳۴۷/۱ وجود نداردنسخه شماره ۱۸۱ مجلس نیزدارای دیباچه بنام محتشم است .

این رساله شامل چهارمقاله‌است که هرمقاله چند باب (بترتیب: ۲ باب، ۱۳ باب، ۱۲ باب و۶ باب) دارد

آغاز: سپاس وستایش حضرت ... (ساییده شده) الجلال راکه انوار ودقایق حکمت او ...»

پایان: حصول مرام بود ارزانی دارا د انه اللطیف المجیب

کاتب درپایان نسخه رقم کرده است :

«وفرغ من انتساخه یوم الخمیس ثالث عشر رجب سنه ثلاث وستین وسبعمائه»

و از این قرار در روز پنجشنبه ۱۳ رجب ۷۶۳ یعنی ۹۱ سال پس از فوت مؤلف بپایان رسیده .

۲ـ شرح معینیه (ص ۲۰۹ ـ ۷۵۴) **(فارسی)**

= ذیل معینیه ، توضیحی است ازخواجه بررسالهٔ معینیه ومؤلف گوید :

«چون رسالهٔ معینیه برای کتابخانهٔ این پادشازاده نوشته شد دراثنای مباحثات اشاره رفت که هرجا سخنی مستغلق ترنوشته شده یا محل ابهام و غموضی هست چند کلمهٔ مبسوطتر تعلیق بایدکرد تااگر وقتی اتفاق مطالعه بیفتد تفکر درایضاح آن معانی کوفته نشود واین رساله بدان جهت پرداخته شده است »

کاتب درپایان نسخه رقم کرده است :

«سپری شد ذیل رسالهٔ معینیه ازگفتهٔ خواجهٔ بزرگوار و حکیم روزگار نصیر الحق والدین الطوسی ابد الله برکة انفاسه للعالمین بمحمد وآله اجمعین الطیبین » .

نسخه‌ای دیگر ازاین ذیل درذیل نسخه شمارهٔ ۱۸۱ مجلس هست

مجلس۲ : ۱۲۰ : وفهرست حاضر: ۳۸۰۱۳۴۱ و ۳۸۲

آغاز : چون عنایت ربانی حجاب انتظارازپیش چهره مراد مجرداین سواد

برداشت ... دربحث آن رساله که موسوم است به معینیه و پیش ازاین جهت خدمت کتابخانه آن پادشاه زاده سقی الله ثراه تحریر افتاده شروحی رفت ... اشارت شریف نفاذ یافت که بهر موضع سخنی مستغلق تر در عبارت آمده است . . . کلمه چند مبسوط تر تعلیق باید کرد

پایان: چنانکه درشکل ظاهر است .

۳ـ سمت قبله (ص ۲۵۴ - ۲۵۷) **(عربی)**

گفتار مختصریست و ظاهرا بخشی است از یکی از کتابهای نجوم .

آغاز : فاذا اردت سمت القبلة فی العرض

پایان: لضیق الموضع ما کتبنا علیه الا الشرقیه

[۶۳۴۶]

دفتریست بخط نستعلیق متوسط ـ عناوین بهمان خط بسرخی نوشته شده ـ در میان صفحات ۵۴ ـ ۵۵ و ۷۰ ـ ۷۱ و ۸۲ ـ ۸۳ و ۹۰ و ۱۱۲ ـ ۱۱۳ و ۱۴ ـ ۱۵ و ۱۱۸ و ۱۱۹ هفت شکل نجومی بر کاغذ کوچک تر باخط سرخ کشیده و درمیان اوراق کتاب جاداده اند درصفحهٔ اول سرلوح مذهب کوچکی هست که باطلای اشرفی و لاجورد و شنگرف تذهیب متوسطی دارد وهمهٔ اوراق کتاب جدول سه خطی ازطلا ومرکب سیاه دارد

قطع رقعی باریك ج ج : تیماجی عنابی رنك داغ دار صفحات ۲۵۷ سطور : ۱۵ ،کاغذ سمرقندی شکری آهار مهره شماره ثبت قدیم : ۱۲۹۹۲ ، جدید : ۵۵۲۴.

مجموعهٔ ریاضی **(فارسی)**

۱ـ الرسالة المعینیه (ص ۱ ـ ۱۶۶ دفتر)

تألیف خواجه نصیرالدین طوسی در کنار ص ۲، «نوشته و قدوجدت نسخة مقروة علی مصنفه ان یقید بالمغنیة لان هذه الرساله مغنیة عن سواها»

دراین نسخه دیباچه موجود درشمارهٔ ۶۳۴۶/۱ (بنام ناصرالدین محتشم) وجود ندارد وهمچنین شرح معینیه که ذیل آن رساله است .

حاشیه هایی بانشان تذکره، بدایه وبدون نشان دارد .

۲ ـ لطائف الکرام فی احکام الاعوام (ص۱٦۸ ـ۳٦۱دفتر)

تألیف سیدمحمد منجم بن محمد حسینی لاهیجی (قرن ۹)
دربارهٔ این کتاب رجوع شود به ذیل شمارهٔ ٦/۳٤٥۲ و نیز ذیل شمارهٔ ۲/٦۳۲۰(رساله لوامع در هیئة از غیاث الدین منصور شیرازی)
مجلس ش ٦/۳٤٥۲ و فهرست حاضر : ۹٦ دانشگاه ٤ : ۹۳۷ قاهره(دار الکتب ازطرازی)۲ : ۹۲ ذریعه ۱۸ : ۳۲۰

[٦۳٤۷]

دفتریست بخط نسخ جلی قرن ۱۰ ـ وازآغاز شمارهٔ ۲ اندکی افتاده کنار چندبرگ اول وآخر وبرخی ازبرگهای وسط وصالی دارد ودربیشتر برگها لکه‌های سیاه وازرطوبت دیده میشود. یکی ازبرگهای وسط (ص ۱۱٦ ـ) سطور پائین آن‌ازبین رفته پشت برگ اول دفتر تملك جمال‌الدین ابوسعیدبن کمال الدین احمد طبیب شیرازی و نیز تاریخ وفات کسی است که تنها برخی ازالقابش خوانده میشود وبیشترآن سیاه شده .
قطع وزیری ۱۵ × ۲۲/۵ ج مشمع‌مشکی باعطف‌تیماجی مشکی صفحات ۳٦۱سطور ۲۰ : کاغذسمرقندی‌شکری آهاردار: شماره‌ثبت قدیم : ۲۳۰۰٦ .

مجموعه (فارسی وعربی)

۱ ـ طالع مولود (ص ۱ ـ ۲۳ دفتر) (فارسی)

رساله (یابخشی از رساله)ایست در طالع مولود ، گویا از قرن ۷ ـ هنام بیشتربرجهاوروزها راکاتب درنسخه نیاورده‌وجای آن‌سفیداست وازآن جمله‌است فقره ذیل «خداوندش ،ماه‌برج آبی‌هرآن فردی‌که بدین‌طالع زاید ستارهٔ وی آبی بود خانه ماه بود مردی‌نیکو» ..
آغاز : طالع‌نامه باب‌طالع حمل‌هرآن فردی‌که بطالع حمل‌زاید ستاره وی آتشی است
پایان: وقدخاب من‌حمل ظلما و الحمدلله رب العالمین تمت الکتاب بعون الملك الوهاب .

۲ ـ حفظ الصحة منظوم (م ۲۵ـ٤٦ دفتر) (فارسی)

= رساله دربهداشت ومعالجات بنظم (جز اندکی ازمیان آن که نثر است) و(به نوشته دیباچهٔ) مستخرج ازپاسخ ارسطواست به کسری (۱) .

پس از دیباچه نیز ده نصیحت است بنظم (در بحرمتقارب) بااین عنوان «در صفت ده کلمهٔ نصیحت درتقویت مزاج» سپس این عناوین علاج مارگزیده علاج دردگوش درصفت معجون خبث الحدید وچند عنوان دیگر .

درذیل هر يك از عنوانهاونصیحت ها چندبیت (گاه بیش ازده بیت) .

حاج خلیفه از نصیحت نامه در طب ازارسطو درپاسخ اسکندر، تألیف حکیم شاه محمد قزوینی یاد میکند . نسخه ای از نصیحت نامه حاضر ۱۰۸۹ دیده ام .

آغاز : بسمله الحمدلله رب العالمین... امابعد بدانکه رساله ایست که پادشاه کسری سئوال کرد ازحکیم حاذق حکیم ارسطو درآداب وشرائط چندکه احتیاج بود بزرگانرا وهرکه براین طریق معاش کند ازرنج تن ایمن باشد واین رساله برنظم نهاد تا آسان بود یادکردن . درصفت ده کلمه نصیحت ـ اول ـ در تقویت مزاج .

به آب زر این پندها را تمام
نوشتند و خواندند از اهتمام
یکی آنکه تا معده ات از طعام
نگردد تهی و ندانی تمـام

شعرپایان نصیحت دهم

که اسراف درجمله کاری بد است
نه شایسته مردم بخرد است

پایان رساله :

وگر آب گرم او خورد يك دو روز
شود معده اش بیغش و دلفـروز

---

۱ ـ شاید دراصل اسکندر بوده. درنسخه ۱۰۸۹ نیز کسری است

۳ ـ درةالتاج **(فارسی)**

(ص۲۷ ـ ۳۱ دفتر) .

کتاب درةالتاج تألیف دانشمند معروف قرن‌هفتم قطب‌الدین شیرازیست .

مجلس ۵ : .

نسخهٔ حاضر بخشی از جمله‌چهارم آن کتاب در کیفیت استدلال از احوال عناصر ومرکبات .برهستی آفریدگار حکیم و آن انواعست .

۴ ـ رساله‌درخواص‌حروفص۳۲ـ۳٤دفتر) **(فارسی)**

از شیخ‌حسن سکاکی . (دانشگاه‌شمارهٔ ۱۹/٤۷۳٦) درفهرست دانشگاه نسخه بااین عنوان «رساله درشرح خواص حروف تهجی یادشده»

آغاز : الحمدلله رب‌العالمین والعاقبةللمتقین .

اما بعد این‌رساله‌ایست درخواص حروف از قول شیخ‌حسن‌سکاکی .

پایان: راهزن ایمن‌باشد و باید که‌شك‌نیارد .

پس‌ازآن دونسخه طبی است برای دفع خون شکم وسرفه .

۵ـ قاعدهٔ‌خواندن‌ضمیر(ص۳۵دفتر) **(فارسی)**

اگر کسی عددی‌ضمیر کند وخواهد که بداند ... بگویند تاآن‌عدد نیمه کند

٦ـغالب‌ومغلوب (ص۳۵دمتر) **(فارسی)**

قاعده بدست‌آوردن غالب و مغلوب .

رجوع شود بفهرست ۱۰ : ۹۰و ۱۰۱۵۰۰ : ۳۱(ازارسطو)ودانشگاه٤ : ۹۹۷ (نسخه‌ابوالخیر رمال)

۷ ـ جامع‌العلوم(ص۳۷ـ۱۸٤ دفتر) **(فارسی)**

تألیف امام فخررازی(تا امتحان‌دوم‌از اصل۳ ازعلم‌جرالاثقال ـ آخرین علمهای موجود درنسخه .

این کتاب مختصریست در علوم که مختلف برای علاءالدین تکش خوارزمشاه نوشته این کتاب در بمبئی بسال ۱۳ چاپ شده است .

بتازگی نیز بوسیله بنیاد فرهنگ ایران بچاپ رسیده .

ذریعه ۹۱، ۸۱۰ کشف الظنون : ۵٦۵ قاهره (دار الکتب) ۱ : ۱۸ ریو ذیل ص ۱۰۲ مجلس ٦ : ۱۵۱ و ۱۰ : ۱۱ و ۸۷ دانشگاه ش ۲٦۱۸ منزوی (فهرست نسخه‌های فارسی) ۱ : ٦۵٦ سپهسالار ٤ : ۱۵، مشار، ٤۷۱ پرچ (برلین) ش ۹۲ (بنام حدائق الانوار و حقایق الاسرار)

آغاز : الحمدلله الذی انشانا بتصریفه .

جدول پایان جر اثقال را در نسخه نکشیده اند و پس از آن نسخهٔ معجون قوی .

۸ـ خلاصة طليعة العلوم (ص ۱۸۵ - ۲۱۲ دفتر) **(عربی)**

تألیف ابو الخیر محمد بن محمد فارسی ، رسالهٔ مختصریست در علوم مختلف و از کتاب طليعة العلوم ـ که مؤلف خود سابقاً نوشته است استخراج کرده .

از جمله دانشها که در این کتاب آورده

علوم ادبیه، تفسیر، علوم طریقت و تصوف ، علوم حکمت و فلسفه ، اخلاق (بتفصیل) ، ریاضیات (فارسی در این بخش پس از تعریفات و تحقیق در زاویه، بر دعاوی ۳۲ شکل اصول اقلیدس اقامه برهان میکند)، قافیه (باتفصیل) و معما. او از اشعار فارسی خود قطعه‌هایی بمناسبت یاد میکند . در ذیل علوم حکمی از کتاب صحيفة النور خود که شامل اقسام فلسفه طبیعی و ریاضی و الهی و منطق باتحقیق عقائد خود اوست و نیز از حقائق محمدیهٔ استاد خود صدر الحکما(۱) یاد میکند از تحریر اقلیدس خود بنام تهذیب الاصول و بستان الادب شرح اثولوجیا (جزء صحيفة النور) نیز یاد کرده است .

نسخهٔ دیگر طليعة العلوم در این کتابخانه (باشمارهٔ ۱۳۸۵) موجود است

مجلس ٤ : ٤۱۷ ذریعه ۲۵ .

۱ـ بنابراین وی خودرا شاگرد صدر دشتکی میداند (پدر غیاث الدین منصور) زیرا حقایق از صدر است واصولا به مؤلفات غیاث الدین منصور اشارتی ندارد .

آغاز: « الحمدلله علی آلائه والصلوة علی محمد.. انا عملنا فی سالف الزمان کتاب طلیعة العلوم واوردنا فیه اسامی العلوم المدونه ورسومها ومصطلحاتها واجزائها الاصلیه والفرعیه...واشرنا الی جمل من مسائل الاخلاق ونبذ من المعارف الریاضیه... والان التقطنا عنها ما رایناه افید فصل فی فضیلة العلم

پایان: مثال الثالث (معمی) فی اسم الرستم :

دل من زیر وزبر گشته پریشان طوراست
ستم وجور کنی زیرو زبر زان جوراست

یحصل الاسم من قلب ستم وجور ومن حذف جو من جورستم

۹ـ رسالة فی معرفة القبله (ص۲۱۳ـ ۲۴۰ دفتر) **(عربی)**

تألیف غیاث الدین منصور دانشمند نامی قرن نهم شامل چهار مقصد که هر مقصد بچند مقاله تقسیم می‌شود بدین ترتیب :

مقصد اول ـ معرفة قبله و کیفیة استعلام سمت

مقصد دوم صفت آلات برای شناختن جهات در ظلمات

مقصد سوم اوقات صلوة

مقصد چهارم فی کیفیة بقعة لم یتیسر ادراك الوقت، وبدایع النکات

نسخهٔ حاضر تا فصل ۳ ازمقاله ۲ ازمقصد ۳ است .

ذریعه ۱۷ : ۴۲ مجلس: دانشگاه ش ۳۵۱۹/۱

آغاز : قصدنا بابك وتوجهنا جنابك فثبتنا علی الاقتداء

۱۰ـ تعبیر الرؤیا (ص۲۴۳ـ ۲۴۹ دفتر) **(عربی)**

این رساله منسوب به شیخ الرئیس ابوعلی ابن سیناست وشامل یازده باب

فهرست نسخ مصنفات از دکتر مهدوی: ۵۲

آغاز : الباب الاول فی العلویات من السماء وما فیها

پایان: یموت من الحبس خلاص من شدة

۱۱ـ لطایف‌التوحید فی غرایب‌التفرید (فارسی)

(ص ۲۵۶ـ۲۵۹ دفتر)

ازشیخ سعدالدین حموئی (م ـ ۶۵۰)

مجلس ۱۰ : ۱۲۸۳ دیوان هند ش ۱۹۲۲/۱۹

آغاز : «الحمدلله رب العالمین اما بعد این کتابی است موجزدرامورالهیات ... آغازکتاب بدانکه الهیات مشتمل است بروجودات حقیقی ووجودات‌مجازی

پایان: عرفان حق تعالی توفیق رفیق کناد بمحمد وآله‌الطیبین .

۱۲ـ کتاب الفراسه (ص ۲۵۹ـ۲۶۱ دفتر) (فارسی)

رسالهٔ مختصریست وکاتب درصدرآن نوشته :

«کتاب‌الفراسة من قول افلاطون الحکیم رحمه‌الله علیه» . و درآغازرساله تفسیروشرح‌معنی فراست وسپس قیافه شناسی است .

رساله‌ای در فراست به ارسطونیزمنسوب‌است

آغاز : «الحمدلله رب‌العالمین . . . امـا بعـد بدانکه این‌کتابی است کـه افلاطون ساخته درمعنی فراست وآثارخلقیهٔ بنی‌آدم وچهره‌ها

پایان: با پیشانی راست‌هوشیار ودانا بود .

[۶۳۴۸]

دفتریست به قلم نستعلیق تحریری محمدبن‌حسین مورخ ۹۷۸ رقم‌کاتب درذیل‌نسخه شماره ۷ (جامع‌لعلوم) است ودیگر نسخه‌ها به‌همان قلم است، چند برگ اول‌وآخروصالی دارد وآلوده بـه لکه‌های زرد و سیاه‌نیز هست عناوین درتمام دفتر و نیزجداول نجومی بشنگرف .

قطع رقعی ۱۸ × ۱۲/۵ ـ ج : تیماجی قرمزضربی فرسوده صفحات ۲۶۱ ، سطور: ۱۸ـ۲۱ ، کاغذ دولت‌آبادی شماره ثبت قدیم : ۱۴۲۸۳

مجموعهٔ ریاضی وفلسفی: (عربی)

۱ـ شرح ملخص (ص ۲ـ۱۶۰ دفتر)

ازمیرسید شریف گرگانی برملخص محمودبن‌محمدبن عمرچغمینی درهیئت.
متن ملخص در حواشی صفحات ثبت است و حاشیه‌هایی بنقل از شرح قاضی‌زادهٔ رومی دارد.

رجوع شود به‌کشف‌الظنون ۲:۵۱۷ دانشگاه ۴:۹۱۷ و ش : ۲۷۹۸/۳ و ۵۲۸۲،۴۸۷۵/۱ .مجلس ش۶۲۰۱

آغاز: سبحانك اللهم یامدبراطباق السماوات بغیرعمد واوتاد علی‌القطب والمحور (بنقل ازنسخه شماره ۶۲۰۱ وشماره حاضر اوراق آغازکتاب را تـا مقاله ۲ ازمقصد اول ندارد) .

پایان: وهذه‌السنة الشمسیه الحقیقیه لعشرة ایام وعشرین ساعة ونصف‌ساعة بالتقریب .

تمت وطابت ... یوم‌السبت وقت بین‌الصلاتین‌ببلدة بولیس‌فی‌مدرسة‌حاجی بیك سنه اثنی وسبعین‌وثمانمانه‌علی ید... سعدالله بن فضل‌اللّه‌بن‌محمدبن لطف‌الله السروی المفلح .

۲ـ شرح ملخص (ص۱۶٤ ـ ۳۱۹ دفتر)

شرح موسی‌بن‌محمدبن‌محمود قاضی‌زاده رومی‌برملخص چغمینی.

رجوع شود به‌همین فهرست : ۲۰۳،۱۵۲۰۵۲ .

درکنار صفحات نسخه حاشیه‌هایی است به‌نقل از شرح صحائف، شرح مواقف واز مؤلف بانشان «منه»

۳ـ رساله وضعیه (ص ۳۲٤ـ ۳۲۶ دفتر)

= رساله کلیه عضدیه = رساله‌عضدیه دراقسام‌وضع آلی واستقلالی‌وفرق معنی حرفی واسمی‌ازقاضی عضدالدین ایجی.

درکنار صفحات حاشیه‌هایی از میرسیدشریف به‌خط کاتب هست این رساله شامل یك مقدمه ، تنبیه، تقسیم وخاتمه است و خاتمه دارای ۱۲ تنبیه است.

کشف‌الظنون : ۱: ۵٦۹ مجلس ۹ : ٤۸٦ دانشگاه ۳: ۵۷

آغاز : هذه فائده یشتمل علی مقدمه و تنبیه وتقسیم وخاتمه اماالمقدمه اللفظ قدیوضع لشخص بعینه وقدیوضع باعتبار امر عام

پایان: لایریبك تبادر الالفاظ بعضها مکان بعض اذااعتبر الوضع. تمت الرساله الکلیة العضدیه .

رساله حرفیه (ص ۳۲٦-۳۳۱ دفتر)

از میرسید شریف گرگانی .

رجوع شود به فهرست ۹ : ٤۱ و ٥٤٦ و ۵۹۸ برلین ش ٦۵۷٦ الهیات ج ۱: ۵٤۱ دانشگاه ش : ۲۳٦۹ و ۲٤٤٤ .

آغاز : بسمله اعلم ان نسبة البصیره الی مدرکاتها کنسبة البصر الی محسوساتها

پایان: الذی یستحیل وجوده مع الایقاع.

تمت الرساله الحرفیه الشریفیه .

[٦۳٤۹]

دفتریست به‌خط نسخ (شیوه ترکی) سعدالله بن فضل‌الله بن محمد بن لطف‌الله سروی مفلح که دربولیس درمدرسهٔ حاج بیك سال ۸۷۲ نوشته دربرخی ازبرگهای وسط نسخه، آثار رطوبت دیده‌میشود . اوراق نخستین شماره ساقط شده درپشت آخرین برك ویك برك اضافی چند یادداشت دیده میشود . در ذیل شماره آخر رساله حرفیه - ابیاتی ترکی از نسیمی بخط کاتب موجود است جای برخی ازاشکال وجداول درشماره ۱ و۲ سفید است برپشت برك اول شماره ۲ (شرح قاضی‌زاده برملخص) تملك محمدبن یوسف بن حسن استرآبادی ودومهر بزرك مدور آخر و چند یادداشت متفرقه بچشم میخورد .

قطع خشتی ..×.. ج تیماجی مشکی صفحات ۳۳۱ سطور کاغذ : فرنگی شکری

شماره ثبت قدیم ۱۳۵٦۷ جدید ۲۹۳۷

مجموعهٔ ریاضی: (فارسی)

۱ـ حساب (ص۲ـ٦٤ دفتر)

= میزان‌الحساب از علاءالدین علی قوشجی

۲ـ رمل (ص٦٨ـ۱۵۸ دفتر)

بخشی است از کتابی در رمل از اول وآخر نسخه اوراق افتاده عنوان نخستین صفحه موجود : بیان احکام دزدغایب، بیان احکام سعادت ونحوست .

۳ـ منظومه رمل (ص ۱۵۸ـ۲۸٦ دفتر)

بالای منظومه نوشته «نسخه‌منظومه در دانستن‌عدد وشرف وطرح ومزاج و ومبسوط» این منظومه دارای یکصد بیت است .

آغاز :

این لنجان یکی عدد ودوم سه‌و بال وشرف‌بود چهارم

پایان:

عدد او بود به سیزدهم چارده خط امن شانزدهم

پس‌از این منظومه سه‌برگ است ازیك‌رساله دررمل وشایدبخشی است از کتاب‌شماره ۲ (ازدفترحاضر)

۴ ـ وسیله (ص ۲۸٦ـ۲۹۱ دفتر)

= شرح سی‌فصل‌خواجه‌نصیردرتقویم ازسید منجم (مؤلف لطائف‌الکرام وتشریح الالات)با عناوین «متن» و«شرح» نخست چندسطر از متن را یکجا نقل میکند وسپس به‌شرح می‌پردازد ودر اواخر فصل۳ ازتاریخ تألیف‌این‌شرح (سال ۸۲۲) سخن میگوید .

نسخهٔدیگرازاین شرح رادرفهرست‌هاو نام‌آنرا درهیچ‌مرجعی نیافتم.نسخهٔ حاضر اندکی از دیباچه شارح را ندارد

آغاز موجود: ذکر محل و ارادهٔ حال. سلطان المحققین... نصیر الحق والدین مختصری ساخته‌است و آنرا نام سی فصل... ومتعرض به‌تحقیق نشده‌جهت اختصار این بنده حقیر... که ملقب است به‌سیدمنجم آن فصول را بقدر وسع شرح کرده و نامش وسیله نهاده شد. متن: این مختصریست درمعرفت تقویم

پایان: واتصال دلیل دخول وسعد دلیل راحت وشادی ونحس دلیل کدورت و ندامت.

در ذیل نسخه دو صفحه جدول ساعات واحکام فصد وظاهراً متعلق به‌همین شرح است.

۵ ـ اشراق‌الانوار (ص ۲۹۲-۳۳۶ دفتر)

تکمیل رسالهٔ سی فصل خواجه‌نصیر در تقویم از «متخلص به‌واهب» مؤلف این تکمله تنها تخلص خودرا یادکرده ونام خود (در دونسخه‌ای که ازاین کتاب دیده‌ام) رانمیآورد. وی‌میگوید «خواجه‌دررسالهٔ سی‌فصل، ازجهت اختصاردرحالات سبعهٔ سیاره، سعادت‌وشقاوت‌تسییرات‌ونظرات وتوقف‌هریك‌دربرجی...وسایرمتعلقات را بیان نفرموده.»

اشراق‌الانوار دارای یك‌مقدمه و۱۲ فصل ویك خاتمه‌است مقدمه در بیان شرف‌علم‌احکام وخاتمه دارای دومقاله ومقاله اول ده باب ومقاله دوم‌علم‌ارقام واعمال نجومی‌در۷باب.

آغاز: بسمله‌سپاس بیقیاس صانعی‌راسزاست...اما بعدچنین گویدبندهٔ احقر متخلص به واهب که چون نصیرالمله والدین رساله در قواعد معرفت وحالات تقویم واتصال تنجیم‌ونظرات هریك‌بجهت اختیار کارها نوشته:

پایان: عقرب ودلواست‌وبروج زوجه جوزا وسنبله وقوس وحوت‌است.

[۶۳۵۰]

دفتریست بخط نستعلیق‌متوسط خورشید نوشیروان بن‌رستم‌شامردان (کذا..؟) مورخ۱۱۲۷.

بیشتر برگهای دفتر لکه و آثار رطوبت دارد و مرکب آن خاصه در پاره‌ای از برگها بسیار کم رنك شده .

قطع خشتی ۱۲ × ۲۰/۵ ج تیماج مشکی مندرس یك لا صفحات ۳۳۶ سطور ۱۵ کاغذ هندی شماره ثبت قدیم ۲۷۸۹۶ جدید ۱۰۵۳۷ .

اربع مقالات (عربی وفارسی)

از محیی الدین یحیی بن محمد بن ابی الشکر مغربی در علم احکام نجوم. این کتاب دارای ٤ مقاله است در دو بخش بدین ترتیب :

۱ـ المدخل المفید (ص ۱ـ۱٤۸)

نخستین مقالهٔ کتاب اربع مقالات محیی الدین مغربی است و او خود تصریح میکند که این کتاب در احکام نجوم را در ٤ مقاله نوشته نخستین را المدخل المفید و دومین را غنیة المستفید نام گذاشته است .

با این نسخه ترجمهٔ (بین السطور) از ملامحسن سبزواری است که آنرا برای محمدولی میرزا انجام داده .

در پایان نسخه (ص ۷٦۳) محمدولی میرزا بخط خود نوشته است : «این ترجمه را عالیجناب مقدس القاب علامی فهامی ملامحسن سبزواری بخواهش این مخلوق خالق ارض وسما ملازم آستان ملایك پاسبان امام همام حجة الخالق علی الخلایق و هادی الخلایق علی بن موسی الرضا علیه السلام محمدولی چاکر پادشاه دوران فتحعلیشاه... قاجار قوانلو در سنه ۱۲۲٤».

ترجمه هر دو کتاب بخط نستعلیق متوسط در بین سطور نوشته شده و گویا نسخه حاضر نسخهٔ اصل است و مترجم خود آنرا مقابله کرده .

کتاب اربع مقالات و چند دیگر از مؤلفات محیی الدین مغربی در این فهرست معرفی میگردد .

آغاز : احمده مادر شارق ولاح بارق حمدا یقوم

پایان: و فیماذکرناه کفایة والله تعالی اعلم .

۲ـ غنیة المستفید (ص۱٤۹ـ۷٦۳)

= غنیة المستفید فی الحکم علی الموالید بخش دوم از اربع مقالات محیی الدین مغربی دارای سه مقاله (مقاله۲ـ٤) و با ترجمهٔ بین سطور.

دربارهٔ این ترجمه و مترجم و زمان ترجمه یادداشت محمدولی میرزا پیش از این (در ص۳۹۳) گذشت و این نسخه نیز بهمان دو خط نوشته شده است

آغاز: الحمدلله رب العالمین والعاقبة للمتقین

پایان: فلنختم الکتاب بهذا الباب والحمدلله وحده والصلوة علی سیدنا محمد وآله وصحبه الاخیار الابرار

[٦۳٥۱]

دفتریست بخط نسخ و نستعلیق قرن ۱۳هـ . شامل متن عربی و ترجمه بین السطور
قطع: خشتی ۱٦/٥ × ۲۱ ج تیماج خرمائی (بدون مقوا) صفحات ۷٦۳ سطور ۲۲ (متن و ترجمه)
کاغذ فرنگی آهار مهره شده الوان (آبی و سفید) شماره ثبت قدیم ۸٥ ۲۲۳ جدید ۷۱٦٦

منتهی الادراك فی مدرك الافلاك (عربی)

از شمس الدین محمدبن احمد خفری (م۹٥۷)

این کتاب بمنزلت شرحی است مزجی بر تحفهٔ شاهیهٔ قطب الدین محمودبن مسعود شیرازی خفری در دیباچه چنین گوید واردت ان اتتبع فیه الفاظ التحفة الشاهیه التی لم یسبقها ماقبلها وادرجها فی اثناء الکلام لیکون کشرح لها فسمیته بمنتهی الادراك فی مدرك الافلاك وجعلتها علی اربع مآرب احدیها حکایة الارصاد مجملا وثانیها بیان کیفیة استخراجات الحرکات مفصلا و ثالثتها ذکر الاجرام علی الوجه الذی انتهی الیه انظار العلماء ورابعتها ذکر المنائح التی فاضت علی بعنایة رب العالمین و رتبته علی اربعة مطالب».

منتهی الادراك (بنابر تقسیم موضوعی مؤلف) دارای ٤ مطلب است (همان شیوه

که‌خواجه در تذکره ومعینیه نهاد، ودربیشتر کتابهای هیئت پس ازاو۔گاه‌با‌اندکی تفاوت ۔ متداول گشت)

مطلب ۱۔درمقدمات (دارای) سه‌مقصد) . ۲۔ هیئت‌اجرام علوی(دارای ۵ مقصد) هیئت زمین و تقسیمات‌جغرافیایی(در ٦ مقصد) ٤۔ ابعاد ومقادیر اجرام فلکی (دارای ۲۰ فصل)

این کتاب‌در کشف‌الظنون وذیلهای آن‌وکتاب‌بروکلمان ودیگر مراجع یاد نشده‌است‌واساساً این‌فیلسوف‌وریاضی‌دان‌بزرگ‌ایرانی‌درمراجع‌غیرایرانی‌بدرستی شناخته‌نیست

آغاز: تبارك . . سبحانه ما اعظم‌شانه .. اما بعدفیقول‌الفقیر ... محمدبن احمدالخفری . . . وکان اجل‌العلوم بیانا ... هوعلم‌الهیئه... فی تضاعیف‌کتاب مشتمل‌علی‌زبدة‌المبسوطات‌المؤلفه ولباب‌المجموعات‌المصنفه فی‌ترکیب‌الافلاك ومحتو علی محصل ما انتهی عنده‌نهایة‌الادراك

پایان: ثم‌الزهره ثم عطارد وهذه اصغر الکواکب قدراً و .. اعلم بحقایق الامور .

[٦٣٥٢]

نسخه ایست به‌خط نستعلیق قرن ۱۰۔ه این نسخه در دست میرزاعبدالرحیم‌بغایری بوده وحاشیه های او در کنار صفحات نسخه دیده میشود نوشته‌هاییِ‌نیز (بدون نشان) هست ظاهراً از تحریراقلیدس . پشت برگ اول نوشته « کتابت آن علی‌التخمین ۸٦۹۰ بیت است). نسخه‌ای‌بسیار‌کم غلط وپاکیزه است که‌رطوبت در حواشی وسیع بیشتر‌برگها اثر کرده اما به نوشته‌ها آسیبی نرسیده .

عناوین و اشکال در متن وحاشیه شنگرف .

قطع وزیری۱۵/۵ × ۲۳/۵ج تیماجی قرمزصفحات۳۸٦(۱۹۳برگ) سطور۱۹ کاغذ دولت‌آبادی شکری سیرشماره ثبت‌قدیم۲۷۹۹۴ جدید ۱۰٦۰۳

مجموعهٔ ریاضی

۱ ۔ شرح‌شرح‌ملخص (ص۱۔۲۵ دفتر)

این شرح متعلق به مبحث «نسبت ارتفاع اطوال‌جبال با قطر زمین »ونقد سخنان‌قاضی‌زادهٔرومی است دراین باب. دربارهٔاین رسالهٔ بهائی رجوع شودبه فهرست ۱۰ : ۸۹۵ ـ ۸۹۶(ذیل‌شماره ۱۳/۳۲۸۰) ونیز رجوع شود به امل‌الآمل چاپ نجف (تحقیق سید حسن حسینی) ۲: وذریعه ۱۳ : ۳۲۳ـ۳۳٤ وسرگذشت آثار واحوال ازنفیسی :۱۰٤و ۱٦۸

آغاز : نحمدك‌یامن جعل‌الارض مهادا

پایان: و ان المحققین المذکورین بریئان من‌الغفله و الاهمال و الحمدلله رب العالمین .

۲ - شرح ملخص (۳٦ـ ۲۲٤ دفتر)

ازقاضی‌زاده رومی برملخص چغمینی.

همین فهرست: و۱۹۱ و۲۲٦ وو۲۵۱و۲۷۵ و۳۵۰ و۳٦۳

[٦۳۵۳]

دفتریست به خط شکسته نستعلیق حسین بن حاج میرعبدالمحمد موسوی دزفولی‌مورخ ۱٦۸۲ . درفاصله بین‌شماره ۱ـ۲ چندبرگ اضافی استو هردو روی آن یکی ازبرگهای دیباچه شرح قاضی‌زاده برملخص (مکررا) نوشته شده‌ودر دیگرصفحات نقشها ودو اثر رسم شده صفحه آخر این شرح نیز درپایان مکرر شده (بخط کاتب) . برگ‌آخر ویك برگ وسط وصالی‌ودر برخی‌ازبرگها (خاصه سه‌برگ اول) لکه‌های رطوبت هست .

قطع خشتی‌۱۵/۵ × ۲۱/۵ج تیماج یك‌لا قرمز صفحات ۲۲۵(۱۱۳گ) سطور۱۵ کاغذ فرنگی شکری آهار مهره شماره ثبت‌قدیم ۲۲۲۸۹ جدید ۷۸۴۰ .

مجموعهٔ ریاضی: **(فارسی)**

۱ ـ حساب (ص ۱ ـ ٦۹ دفتر)

= میزان‌الحساب‌ازعلاءالدین‌علی‌قوشجی (همین‌فهرست: ۱٦۱)

۲ ـ رساله حساب (۷۰ ـ دفتر)

یك‌برگ از اول رساله‌ایست درحساب (گویا ترجمهٔ خلاصة‌الحساب) و دنباله آن ازدفتر افتاده است . آغاز برگ چنین است :

حساب علمی‌است که شناخته میشود از آن طریق استخراج مجهولات

۳ـ رساله رمل (ص ۷۷ ـ ۱۳۲ دفتر)

رساله‌ایست دارای چندباب. برگهای‌نخستین(نسخه‌حاضر)رساله افتاده‌واز بقیهٔ باب اول درنسخه موجوداست، باب‌دوم درمعرفت خانه‌و منسوبات آن و باب سوم درمعرفت‌قبض‌الخارج .پس‌ازباب ۱۶،شانزده خانه رمل شرح داده شده و پس‌ا آن نیز چندباب است .

پایان‌نسخه : زیراکه نقطهٔ آتش به‌خانهٔ‌آب رسیده و آب و آتش یکدیگر مناسبت نیست .

[۶۳۵۴]

دفتریست بخط شکسته نستعلیق مورخ ۱۰۴۳ کنارص اول شماره ۲ یادداشتی مورخ ۱۱۸۹ وتاریخ‌کتابت درذیل شماره ۱دیده میشود . درفاصله بین شماره ۲ـ۳ برگ جدول (ظاهرا متعلق به رساله رمل) است در حواشی صفحات دفتر نوشته‌های متفرق با چند قلم دیده میشود .

قطع رقعی۱۳×۱۹ج تیماجی مشکی صفحات ۲۳۲ سطور ۱۸ کاغذ اصفهانی متوسط شماره ثبت‌قدیم ۵۰۴۹۷ جدید ۸۹۵۲ .

مجموعهٔ ریاضی : **(فارسی)**

۱ـ رساله استخراج اندر طلب عمروهیلاج (ص۲ـ۲۷ دفتر)

ازمحمدبن ایوب‌طبری(مؤلف‌شمارنامه‌درحساب‌و رساله‌شش‌فصل‌دراسطرلاب ورسالهٔ استخراج ضمیروخبی، ومفتاح‌الحساب)

ابوجعفرطبری‌دراین‌رساله ازاستخراجی‌که بسال ۴۵۱ یزدگردی کرده ودر

زیج المفرد خود (بنقل تقی‌زاده) از استخراجات در ۴۳۸ یزدگردی و = ۴۶۱ هجری، یاد میکند و پس آنرا از ملکشاه سلجوقی تألیف کرد بنابراین در قرن ۵ میزیسته و آثار خود را در اواخر قرن ۵ نوشته (۱)

طبری فهرست ابواب را در دیباچه یاد میکند.

۳ـ اتصالات کواکب (ص۲۵٦ ـ دفتر)

= اتصالات الکواکب واقترانها از اختیار الدین محمد بن محمد.

ا. ستوری ۲ : ۷۷ قاهره (طرازی) ۲ : ۱۳۷ نشریهٔ کتابخانه دانشگاه :

۱ـ مرحوم ملك الشعراء در شمار متون پارسی قرن ۴ـه ار آثار او یاد میکند و در بسیاری از مآخذ نیز چنین افتاده است و شگفت (بلکه معمای عجیب) آنست که آقای سید جلال تهرانی در گاهنامه (با استدلالی که پاسخ بدان گفتن دشوار است) ثابت میکنند که طبری در قرن ۴ میزیسته و رساله ٦ فصل را پیش از پایان قرن ۴ (وشاید درحدود قرن ۳) تألیف شده

بنوشته آقای تهرانی، در نسخه کهن ٦ فصل طبری ـ که در دست دارند ـ از طالع سال سیصد و سی و چهار یزدجردی یاد میکند.

و نیز می نویسد «در آخر نسخه مذکور (که برگ آخر آن افتاده) نوشته: «بتاریخ یوم الجمعه الخامس والعشرین من ربیع الاول سنة اثنین وسبعین » وعددمآت آن در صفحه بعد است که افتاده و.. بادقت تمام از جداول لالاند بدست آمد که بسال ۳۷۵ هجری قمری ۲۵ ربیع الاول روز جمعه بوده و دیگر سالها که در رأس مائه واقعند این خاصیت ندارند مگر بعد از هر ۱۰۰۰ ـه»

درباره این رساله و مؤلف آن رجوع شود به حاشیهٔ نگارنده بر ص ۱۰۲ ـ ۲۰۳ فهرست مجلس ج ٦ و نیز دیده شود:

ا. ستوری ۲ : ۳ و ۴۳ کراوزه : ۴۹۲ سبك شناسی ۲ : ۱٦ چهار مقاله باتعلیقات دکتر معین: ۳۷۲ ترجمهٔ صوان الحکمه : ۵۹ گا»شماری: ۲۵۲ و ۲۵۵ و ۲۹۹ گاهنامه ۱۳۱۰ : ۱۳۰ ـ ۱۳۱ ومقدمه شمارنامه چاپ مصحح تقی بینش و بروکلمان ذیل ۱ : ۳۹۹

آغاز: الحمدلله رب العالمین .. چنین گوید محمد بن ایوب حاسب طبری که از دشخواری این علم بحالهاء مردم وبقای ایشان درجهان و بر آن حکم کردن... به آن حد رسیدست که هر کس را درروی ظنی ووهمی دیگرست.. پس ماخواستیم که از بهر ایشان رسالتی سازیم مفرد واندرو پیدا کنیم شناختن عمرهای راوپدید آوریم سببهاء که بکار آید خداوندان این صناعت را واورا استخراج خواندیم اندر طلب عمر وهیلاج واوراسی باب نهادیم

پایان: این است حالی که یاد کردیم ماچون حکم رانند کسانی که تصرف کنند در احکام نجوم.

۲: ۱۰۵ سپهسالار ۳: ٦٥ الهیات ۱، ۲۷۷ فهرست نسخه‌های فارسی از منزوی ۱: ۲۰٦-
۲۰۷ ذریعه ۱: ۸۲

آغاز: حمدوثنای آفریدگاری را که افلاک و دوایر نجوم... امابعد مختصریست درمعرفت احکام اتصالات کواکب بایکدیگر ... العبد .. محمدبن محمد ملقب به‌اختیار انتخاب کرد

[٦۳۵۵]

دفتریست بقام نسخ قرن ۱۲ـ. شماره‌نام ناتمام است.
قطع خشتی ۱۴/۵×۱۹/۵ ج تیماجی قرمزرنگ صفحات ۱٦۰ سطور ۱۸ کاغذ فرنگی
شماره‌ثبت قدیم ۲۷۹۹۱ جدید ۱۰٦۱۵

مجموعهٔ نجومی:

۱ ـ شرح بیست باب (ص ۲ـ ۱۹٦ دفتر)

از نظام‌الدین عبدالعلی بن محمدحسین بیرجندی (م ـ ۹۳٤) درپایان شرح از استخراج بسال ۸۵۲ (= ضنج) یا دو جدولی که بر اساس این استخراج ساخته ثبت کرداست.

در نسخه‌حاضر تاریخ فراغت ازتألیف (که‌بنوشتهٔ مؤلف ۸۹٦ مطابق «جمیدی الثانیه» است) حذف شده رجوع شودبه‌همین فهرست: و ۳۰۲.

۲ ـ اسطرلاب (ص ۱۹۷ ـ ۲۳۱ دفتر)

رساله‌ای دربیست‌باب از نظام‌الدین بن محمدبن‌حسین بیرجندی مؤلف شرح بیست‌باب خواجه‌وحاشیهٔ‌شرح قاضی‌زاده برملخص چغمینی (شماره ٦۳۲۰/۳) و رساله‌هیئت درچهارمقاله (شماره ۱۰٤۸ بانکی‌پور) ابعاد واجرام (ش ٦۲۲/۱۱ و ٦۳٦۳/۳ و ۲۱٤۰ و ٤۹۱۸ مجلس) شرح تذکره‌خواجه (شماره ٦۰۳۱)، بیست‌باب در تقویم (شماره ٦۰٤۰/۲) شرح تحریر مجسطی وشرح زیج الغ‌بیگ.

بیرجندی دررساله حاضر (درباب دهم : درتعیین موضع ثوابت برعنکبوت) ازاستخراجی که در۸۶۴ یزدجردی شده بدینگونه یاد میکند «ما در اول سال هشتصد وشصت و چهارم یزدجردی تقاویم کواکب ثوابت که در اسطرلاب وضع کنند با عروض ایشان ازمنطقه البروج وابعاد ...بطریق مذکوره استخراج کرده درجدول آوردیم تا صانع رابزیج رجوع نباید کرد لیکن چون ثوابت شصت و شش سال یکدرجه حرکت میکنند ...درهر شصت وشش سال این جدول را مجدد بایدساختن وجدول این است» وسپس جدولی راکه براساس استخراج ۸۶۴ ساخته رسم کرده است. (۱)

بیرجندی درحاشیه برشرح رومی برملخص از رساله اسطرلاب(۶۰۰) یاد میکند(ص ۳۶۳. نسخه شماره ۳/۶۳۴۱)ودرذیل نسخه حاضر که در۱۰۸۲ بایك واسطه ازنسخه اصل نقل شده نام مؤلف (بخط کاتب) عبدالعلی بن محمدبن حسین بیرجندی قید شده است .

صاحب ذریعه از تحفهٔ حاتمی بیرجندی در اسطرلاب که نسخه‌ای از آن درکتابخانه خوانساری درنجف موجود است(برطبق نوشته فهرست آن کتابخانه) وگورگیس عواد نیز بنقل از ذریعه آنرا در فهرست اسطرلاب یاد میکنند. ا. ستوری این رساله (ونیز تحفهٔ حاتمی) را در شمار مؤلفات نجومی بیرجندی نمی آورد .

دردانشگاه دونسخه ازاین اسطرلاب بیرجندی هست که نام مؤلف آن در فهرست یادشده نسخه‌ای دیگر ازاین رساله درمجلس هست بخط میرزا محمدعلی

---

۱ ـ درشرح باب ۲۰ اسطرلاب نیز از استخراج سال ۸۵۲ (ضنج) وجدولی که براساس این استخراج وضع کرده یاد میکند .

۲ ـ درذیل باب ۱۶ (همچنانکه درشرح باب ۶ رسالهٔ خواجه) دربارهٔ تعیین خط وقت و نمازظهر وعصر درصفحات اسطرلاب برمذهب شافعی و حنفی سخن میگوید و (برخلاف شیوه اش درحاشیهٔ شرح ملخص) دراین دورساله از مذهب امامیه یاد نمیکند.

قاینی (۱) که درمجلد ١٤ فهرست بغلط تألیف قاینی دانسته شده (شمارهٔ ٤٣١١)

اسطرلاب فی‌العصور الاسلامیه از گورگیس عواد : ١٦٠ .

ذریعه ۳ : ٤٢٥ (تحفهٔ حاتمی) تاریخ نظم‌ونثر ازسعید نفیسی : ۸۳۶فهرست نسخه های خطی ازمنزوی ج۱: ۲۲۹ و ۲۳۱ و۲۵۲:فهرست دانشگاه ۱۰: ١٦٤٠ (ش٤/۲۷۸۷)فیلمها۱: ۷۰۱ نشریه۵: ۷۵

آغاز : امابعد این مختصریست‌در معرفت صنعت اسطرلاب شمالی‌وجنوبی مشتمل بر بیست باب . باب‌اول‌درمقدمات‌صناعیه که‌معرفت‌آن درصنعت‌اسطرلاب ضروری است .

---

۱ ـ رساله ملامظفر گنادبادی درقبله (= استخراج نصف‌النهار : ش ٦۳۲۱/۱۲) نیز بنام تحفهٔ‌حاتمیه‌خوانده‌شده‌وهمچنین‌هفتادباب‌اسطرلاب‌از شیخ‌بهائی(شماره : ٦۳۲۰/۱)

درذیل نسخه شمارهٔ ٤٩١١ دو گفتار ازسیدمحمدعلی قاینی(به‌خطاو) هست درباره تعیین ساعات درتقاویم ودرباره خط سمت قبله دراسطرلاب وچون‌درفهرست(ج۱٤) شناسانده نشده‌دراینجااستدراك میشود. گفتاراول(ص ...)درتحقیق‌ساعات وزمان براساس نوشته تقویم (ینگی‌دنیا) بسال ۱٦٦۰ م . این‌گفتار از قاینی نشان آشنا بودن اوست باکارهای تازه .

آغاز : درتقویم ینگی دنیای شمالی درالمپیك یعنی‌تقویم سال ۱۸٦۰ مسیحی‌فایده‌ای نوشته... زمان حقیقی در تقویم به‌دوقسم است یکی‌راکلاك یعنی زمان ساعتی‌که اورامین‌تیم نیز گویند یعنی زمان وسطی .

پایان : درتقویم ینگی دنیا مقدار اختلاف رادر هرماهی چهار رزز معین‌کرده است که سایر ایام رابایدبرین قیاس‌کرده تعدیل نمود وفائدهٔ‌دانستن زمان وسطی آنست که‌زمان حقیقی‌را ازآن تشخیص دهند .

درروز چهارشنبه ۲۷... ذیقعده ۱۲۹۹ تحریر یافت... اقل السادات محمدعلی‌قاینی

گفتاردوم در سموت قبله

گفتاری دیگری است ازقاینی نویسنده‌گفتار پیشین در باره خطوط‌که در اسطرلابها برای نشاندادن سمت قبله میکشند .

آغاز : درآنچه دربعضی اسطرلاب میکشند ازخطوط سموت قبله بر ربعی ازدواج موازات ... امالازم نیست که‌مساوی مدار است صفحات باشد .

پایان: بعداز نقطه جنوب مستعمل باید داشت . این است خلاصه آنچه مشهور ومستعمل است دراعمال صنعت اسطرلاب وبعضی از صناع .. بطرق مختلف باتمام رسانند ومرجع همه یکی است.. پس به این مقدار اکتفا کنیم . روز سه‌شنبه ۲۶شهر ذی‌قعده‌الحرام ۱۲۹۹ در دارالخلافۀوطهران قلمی گردید وانا العبد.. ابن محمداسمٰعیل القائنی محمدعلی الاصفهانی .

۳ـ استخراج (ص ۲۲۷ـ۲۶۳ دفتر).

از محمدبن ایوب طبری(بەذیل شمارۀ ۶۳۵۵/۱ رجوع شود) .

[۶۳۵۶]

دفتریست به خط نستعلیق(شیوۀهند) پرمانند ذهبی مورخ ۱۰۸۲.برگ آخرشماره ۱ (شرح بیست باب)تازه وباقلم‌دیگر است . درذیل شماره ۳۹۲ رقم کاتب دیده‌میشود درفاصله شماره ۳۹۲ دوبرگ اضافی است وجداول طول وعرض بلاد برآنها رسم شده است بربرگ‌اول ومیان‌دفتریادداشتهایی از محمدحسین قاضی‌زاده ونثر دیده میشود و نیز تملك محمد شفتی. کنار برك اول وآخر و دوبرك وسط دفتر وصالی شده .

قطع وزیری(ص۱۶۲ فهرست‌حاضر)ج تیماجی‌قرمزسجاف عطف تیماج مشکی‌صفحات. ۲۶۳۰سطور ... کاغذ هندی آهار مهره شکری شماره ثبت قدیم ۱۴۳۱۳ جدید ۷۸۲۷.

تحریر مجسطی **(عربی)**

از خواجه نصیرطوسی (ص۱۶۲ فهرست حاضر)

خواجه در مقاله ۹ و۱۰ به اختصار پرداخته وتمام فصلها را تحریرنکرده ونیز دراول مقاله‌عاشر، فصل۷ازمقاله‌ده وفصل ۱و۲ ازمقاله‌حادی‌عشر راعنوان میکنند وحال آنکه فصل ۷ مقاله عاشررا درجای تحریرکرده است .

نظام نیشابوری نیز درشرح، ازاین شیوه پیروی میکند وتوضیحی نمیدهد .

[۶۳۵۷]

نسخه‌ایست به‌قلم نسخ قرن ۹ . از پایان نسخه اوراقی‌افتاده (ازدنبالۀفصل ۷ـ مقالۀ ۱۳ ـ تا پایان‌کتاب) درکنار صفحات حاشیه‌هایی بنقل ازصوفی و ابن‌الصوفی‌وقاضی، تحفه.

وحکیم مغربی دارد. کنار برگ اول وآخر وبرخی ازبرگهای وسط وصالی ودر برخی از برگها اثر رطوبت دیده میشود.

قطع خشتی۱۸ × ۲۵ج تیماجی مشکی صفحات ۲۳۰ سطورکاغذ۲۷سمرقندی آهار مهره شکری رنگ شماره ثبت‌قدیم ۲۳۲۱۷ جدید ۱۰۰۶۴.

(فارسی)

تسهیل زیج هندی

ازعبدالعلی‌بن احمد تبریزی گاوگانی (گوگانی) وبامقدمات ازمیرزاعلی ثقة‌الاسلام‌تبریزی. استخراج ازدونسخه‌تسهیل ودونسخهٔ‌زیج.

نگارندهٔ‌مقدمه‌دردیباچه‌میگوید«بعضی‌مقدمات زیج‌الغ‌بیگی‌را نزداستادمدقق فرزانه ... میرزا عبدالعلی خلف‌الصدق مولی‌احمد تبریزی‌گاوکانی تحصیل‌نمود نوبت به‌استخراج تقویم رسید چون زیج‌الغ‌بیکی بواسطهٔ‌قدمت، منسوخ واعتماد منجمین برزیج محمدشاه هندی است عزم تصمیم یافت‌که این مقصود را از زیج مذکور جوید...چون‌نسخ زیج وتسهیل باهمه قلت وجود هرچه بدست آمد غالباً مغلوط بود، استاد همت‌گماشت وازروی دونسخه زیج بعداز ضم‌دو نسخه تسهیل این‌نسخه راترتیب‌داد...جداولی‌راکه محتاج‌به‌تسهیل بود تسهیل‌کرد وتعدیل‌سوم قمرراکه لغایت سقیم بود ومواضع افزودن وکاستن در نهایت غیر مستقیم، بنحو اکمل تنظیم نمود...وچون غرض اصلی...اتمام یافت این‌قاصر پاره‌ای مقدمات که دراستخراج بکارآمد براصل‌مقصودافزودوغالب اعمال را... به‌کتب دیگر احاله نمود».

دیباچه ومقدمه‌کتاب - چنانکه دردیباچه تصریح دارد ازگاوکانی‌نیست ازشاگرد کاوکانی(ثقة‌الاسلام) است و این مقدمه دارای سه باب وهرباب دارای چند فصل است وپاره‌ای از فصلها ناتمام است. (چنانکه صاحب مقدمه میگوید) درنگارش این تسهیل از دونسخهٔ‌تسهیل استفاده شد وگویا منظورتسهیل زیج هندی از دوست محمد منجم است‌که در ۱۲۰۶ در سه مقاله ساخته ونسخه آن درکتابخانهٔ الهیات هست. (منزوی۱ : ۲۶۳ فهرست الهیات ۱: ۷۲

این تسهیل در ۱۲۹۱ ساخته شده و این تاریخ درصدر جداول (که بدنبالِ تسهیل جداول سوم است) دیده میشود .

صاحب دیباچه ومقدمه، نام خود را نیاورده ولی در پشت برگ اول نسخه یادداشتی از میرزاعبدالله ثقةالاسلامی فرزند میرزاعلی آقا ثقةالاسلام (۱) موجود است و تصریح دارد که این نسخه از آثار ثقةالاسلام است. فهرست ابواب وفصول مقدمه در آغاز (پیش ازشروع دیباچه وبخط کاتب) نوشته شده پس ازپایان مقدمه جدولی را که فرهاد میرزا در پایان کتاب جام جم بنقل از تقویم سال ۱۸۵۰ ـ م چاپ آمریکا (با تغییرات اندك) نقل کرده، بخط دیگر رسم وپشت صفحهٔ جدول، دستور عمل جدول (ازهمان کتاب) نقل شده. در پایان کتاب (پس ازچند برگ سفید، صفحه تقویم ودرجهٔ ممر ودرجه طلوع وغروب بعضی ازکواکب ثابته بتاریخ ۱۲۸۹ در این فرایحه مورد استخراج شده است .

آغاز : بسمله پس از ستایش یزدان پاك فرازنده آسمان .. چنین گوید محرر این مقاله مسود این عجاله که این قاصر را بعداز حصول ربط قلیل به علم نجوم شوق تکمیل آن مقتضی شد که بعضی مقدمات زیج الغ بیگ را ..

پایان. (عنوان آخرین جدول در آخرین صفحه کتاب) :ساعات بین طلوعین بعرض تبریز .

[۶۳۵۸]

نسخه ایست به خط نسخ قرن ۱۳.
قطع رحلی ج تیماجی قرمز صفحات ۳۸۰ سطور کاغذ فرنگی آهار مهر مشکری
شماره ثبت قدیم ۶۱۴۶۰ جدید ۸۱۳۱

ترجمهٔ مسائل قصرانی **(فارسی)**

ترجمهٔ مسائل النجوم ابویوسف یعقوب بن علی قصرانی از سید داودبن سید مهدی رضوی شهیدی

۱ـ یکی از نامداران مشروطیت ایران ومقتول در ۱۳۳۰ (رك: ریحانةالادب ۱: ۲۳۲)

نسخه‌ای از این ترجمه بشماره ۶۲۸۱/۱ یادشد که دارای اغلاط و بیاضها و افتاده های فراوان است.

در پایان نسخهٔ حاضر در حاشیهٔ سطری که سیاه شده است (و پیداست پیش از رقم کاتب نخست نوشتهٔ بوده و پاک کرده‌اند) نوشته ایست شامل توضیحاتی در بارهٔ نسخ اصل مسائل و این ترجمه. نوشته این است: تمام شد ترجمه مسائل قصرانی ابو یوسف یعقوب بن علی وبدانکه این حقیر قلیل البضاعه داودالحسینی مدتی در اصلاح و تصحیح این کتاب کوشیده مهما امکن آنچه بحسب قیاس و کتب قوم ممکن میشد در این ترجمه ضبط کردم بملاحظه مطابقه اصل را چندان در نظر نگرفت چه از اصل زمان تألیف تاحال که زمان اتمام ترجمه است وموافق محرم ۱۲۳۶ هـ تخمیناً هزارسال گذشته و نسخه در این اوان منحصر بود در دو کتاب که از آثار صحت عاری بود و پرواضح است که درصورت مذکوره اعتمادی باقی نمیماند بعون حضرت سبحانی فراغت حاصل شد ازتحریرو تسوید این کتاب پنجشنبه دوازدهم ذیقعده دویست و پنجاه هجری هشت روز بعید نوروز.

مترجم، دیپاچه ندارد. اصل مسائل قصرانی در این فهرست معرفی میگردد. مسائل قصرانی ترجمه‌ای کهن دارد باختصار در چندباب ونسخه‌ای از آن درمجلس است (ش : ۶۴۱/۳)

۱. ستوری ۲ : ۵۰ ، فهرست نسخه‌های فارسی از منزوی ۲ : ۳۵۰ ومجلس (فهرست حاضر) : ۲۵۸ واعیان الشیعه ۳۰ : ۲۴۲ مجلس ۹ : ۳۲۱

آغاز : معرفت طائر مسئله بمقالات مختلفه بدانکه علماء خلاف کرده‌اند در وقت نظر در مسئلها

پایان: آنچه سؤال شده از فرح وشادی وصلاح باذن‌الله .قول مصنف تمام شد کتاب بمنتهی کمال آنچه قصد کرده بودیم.

[۶۳۵۹]

نسخه‌ایست بخط شکسته‌نستعلیق مورخ ۱۲۵۰ . حاشیه‌های ازمترجم با نشانه «منه»

دارد . جای برخی‌ازعناوین سفیداست درکنار ص آخر نوشته‌است گویا بخط خودمترجم .
برخی‌از برگها سفید است ازجمله یکی‌درص است که‌مترجم .ص‌های‌افزوده‌و میخواهد ازکتاب بارع مثالی‌بیاورد دوصفحه‌ونیم سفید است جدول‌ها درمتن‌وحاشیه‌ترسیم‌شد .
قطع خشتی ۱۴/۵×۲۱ ج . تیماجی‌مشکی‌یك‌لا صفحات۵۲۷(۲۸۶ گ) سطور۱۷ کاغذ فرنگی‌سفید شماره ثبت‌قدیم ۷۸۸۴۸ جدید۱۱۴۸۷ .

۱ـ تنبیهات‌المنجمین (ص۱ـ۴۳۸)

تألیف مظفربن محمد قاسم‌منجم معروف (تنبیهات ملامظفر از رایج ترین کتابهای احکام‌نجوم بفارسیست وکرارا وزآن‌جمله در سالهای‌و درتهران‌چاپ شده .

مؤلف خوددرمقدمه‌تصریح‌میکندکه ۲۵سال‌درخدمت‌شاه‌عباس‌بزرگ‌بود و در ۱۰۳۱ شروع بتألیف این‌کتاب کرده‌است

آغاز : سپاس‌وستایش‌مالك‌الملکی‌راکه‌نظر شفقت.»

پایان: محمدلاهیجی‌احمدبن‌الملقب باختیار .

کاتب درپایان نسخه‌رقم‌کرده‌است «تتمه (!) هذالکتاب (!) بعون‌الملك الوهاب فی‌تاریخ جمعه ۲۰ شهر ربیع‌الاول سنه ۱۲۲۳ حسب الخواهش (!) عالی حضرت قدس‌طینت فرشته خصلت نیک‌واطواری‌حاجی‌ام‌حاجی محمدجواد زیدقدره حفظه‌الله تعالی‌شانه مرقوم‌قلم شکسته رقم گراید ملتمس‌ازالطاف آنکه هرگاه‌سهوی ونسیانی واقع شده باشد قلم‌عفـوکشیده خواهند بودوالسلام . . . لکاتب الحروف محمد رضابن مرحوم مغفور حاجی محمد باقرالخراسانی

۲ـ رسالهٔدردانستن احکام سال (ص ۴۳۹ـ۴۵۱)

رسالهٔ مختصریست که‌مؤلف‌نام خودرا نیاورده وچنان می‌نماید که ازهمان ملامظفر باشد .

آغاز : «باب‌اول : دردانستن احکام سال‌ازایام اول‌نوروز :»

پایان: « اماآخرش نیك‌باشد والله‌اعلم بالصواب ».

۳ـ احکام گرفتن آفتاب درماههای دوازده گانه (۴۵۱-۴۵۴)

ظاهراً این قسمت فصلیست ازکتابی وکاتب آنرا استخراج کرده

۴ ـ مقدار زمان بین طلوع بروج (ص ۴۵۴ ـ ۳۵۵)

گفتاریست کوتاه بااین عنوان .

کیفیت زمان طلوع دوازده برج که هربرجی که ازافق طالع وظاهرمیگردد چند ساعت وچند دقیقه طول میکشد تابرج دیگر ظاهر شود .

۵ ـ اقلیمهای منسوب به کواکب اسبعه (ص ۴۵۵)

گفتاری است کوتاه بنظم ونثر .

۶ ـ منسوبات بلاد (ص ۴۵۵ ـ ۴۵۶ دفتر)

بلاد منسوب به شمس، زهره و عطارد .

۷ ـ جدول نسب بروج با بلاد مشهور (ص ۴۵۶ ـ ۴۵۷)

دراین گفتار یکایك بروج (ازحمل تاحوت) وبدنبال آن بلاد منسوب به آن برج یاد میگردد .

آغاز : حمل، بابل فارس ...

۸ ـ بیست فصل درتقویم (ص ۴۵۷ ـ ۴۸۷ دفتر)

ازمیرزامحمدنصیراالصفهانی که آنرادر۱۱۸۲ برای کریمخان زندنوشته (در دیباچه ازاوبدینگونه یاد میکنند : نواب محمد کریمخان) دریك مقدمه وبیست فصل و خاتمه؛ بمنظورروشن شدن علت اختلاف موجود بین تقاویم قدیم با تقاویم زمان تألیف (به خواهش یکی ازسادات محترم حسینی). دردیباچه ذیل فصل ۱۷ به تاریخ تألیف اشارت دارد، درفصل ۳ (درتاریخ رومی) میگوید «بعضی را اعتقاد آنست که این تاریخ بعدازوفات اسکندروضع شدبه دوازده سال.. هرچند عقل قبول نمیکند

که وضع این تاریخ پس از اسکندر باشد لکن در شرح بیست باب، بر آن چند دلیل نقل کرده است».

نام رساله در دیباچه صریحاً نیامده در کتابخانه ادبیات (تهران) نسخه‌ایست که در فهرست با نام «معرفت تقویم»، بدون نام مؤلف یادشده است. در یادداشتهای نفیسی (۱) همین نسخه باعنوان «رساله در اصول معرفت تقویم» بدون شناسایی مؤلف و زمان تألیف آمده و بهمین گونه در فهرست نسخه‌ها (= نشریهٔ مرکزی) (با شمارهٔ ۲۴۵۴) معرفی شده است.

مقدمه تعلق به اهل حساب دارد، فصل اول ایام هفته و فصل ۲۰ در اوراق ۱۲ گانه تقاویم و خاتمه در اختیارات.

سپهسالار ۳ : ۲۷۲ فهرست نسخه‌های فارسی ۱ : ۳۴۸ و ۲۷۰ نشریه ۵ : ۱۸۲ فهرست الهیات ۱ : ۲۸۰ و ۳۲۳ ادبیات ۳ : ۵۷ .

آغاز: بسمله، اعداد شکر و سپاس وثنای بیقیاس .. برارباب دانش. مخفی نماندکه هرچند این حقیر .. خودرا قابل تألیف نمیدانست ... رساله‌ای در تقویم به‌سهل عبارتی که دراین زمان مصطلح است ایرادشود برسبیل اختصار آنچه از استاد شنیدیا در کتب دیدیا بفهم قاصر خودرسیددراصول معرفت تقویم گفته آمد

پایان: وهرکس‌را در معرفت تقویم بیشتر از این حاجت افتدرجوع درشرح بیست باب بیرجندی نمایدکه مطلب حاصل می‌شود.

۹ـ سی فصل درتقویم (ص ۴۸۷ ـ ۵۲۲)

ازخواجه نصیرطوسی.

همین فهرست : ۶۶ آثار واحوال خواجه : ۲۵۷

[۶۳۶۰]

دفتریست بخط نسخ محمدرضا پسر محمدباقر خراسانی مورخ ۱۲۲۳ کتابت در رقم

۱ـ که برای پاره‌ای ازمجموعه‌های این کتابخانه تهیه کرد (مقدمه این فهرست)

خود درذیل شمارهٔ ۱ نوشته‌که نسخه رابرای حاجی محمد جواد نوشته است .
قطع خشتی ۱۴/۵ × ۲۱ ج : تیماجی قرمز ضربی صفحات ۵۲۲ سطور : ۱۹ کاغذ فرنگی سفید برك دار آهار مهره . شماره ثبت قدیم ۲۳۱۶۵

مجموعهٔ ریاضی (عربی)

۱ ـ کتاب الدلائل (ص ۲ ـ ۶۵ دفتر)

ازابوسعید احمدبن محمدبن عبدالجلیل سگزی (م ۳۵۰) ۰ مسائل و دلائل دوازده برج است‌که بترتیب بروج، یادشده دردوازده باب .

سگزی میگوید «در این‌کتاب در پی دو مقصود کوشیده‌ام یکی‌گرد آوری مندرجات بیشترکتابهای علماء احکام واستوار ترین نظرها ۰ دوم آسان ساختن مطلب برای طالبیان‌وآنرا مرتب به‌چند باب‌کردم»

سگزی دردیباچه این‌کتاب ازکتاب المسائل وکتاب تحویل سنی العالم‌و موالید اشارت واز سهل بن بن‌بشرو بتکرار یاد میکند . دربارهٔ این‌کتاب رجوع شود به‌ذیل « جامع شاهی » دراین فهرست ونیز :

کراوزه : ۴۷۰ سوتر : ۸۰ قدری طوقان (تراث) : ۲۷۴ نالینو (علم الفلك تاریخه عندالعرب) : ۲۵۱ ـ ۲۵۲ بروکلمان۱ : ۲۴۶وذیل ۱ :۳۸۸ . مجلس۲ : ۹۴ـ ۹۵ و۹ : ۵۰و۱۹ : ۱۷۹ دانشگاه ٤ : ۸۹۴ وشمارهٔ ۱/ ۵۲۷۰ چهار مقاله محشی ومصحح دکتر معین: ۴۵۰ فهرست دارالکتب قاهره (فؤاد سید) ۱: ۳۲۲

آغاز : قال احمدبن محمدبن عبدالجلیل السجزی‌انی‌لمانظرت فی‌کتاب ـ الاوائل‌فی‌صناعةاحکام النجوم... اردت ان استنبط کتابا محتویاعلی اصولهـم.. وسمیته‌بکتاب‌الدلائل وتحریت فیه شیئین

پایان: وکذلك اذاکان صاحب الطالع والقمر منحوسان یدل علی‌انه‌یؤخذ

۲ ـ معرفة فتح‌الباب (ص۶۵ـ۷۴دفتر)

= معرفةفتح الابواب ۰ گفتاری(پارساله‌ای) ازاحمدبن محمدبن‌عبدالجلیل

سگزی در بیان مواضع فتح الباب (= ملائمت مزاج کوکب علوی باسفلی) و تأسیس (نسبتی خاص بین نیرین) و مواقع باران (= الامطار) . هرسه موضوع دراین گفتار آمده وبیشتر آن درباره امطار است اما عنوان نسخ موجود (نسخهٔ حاضر ونسخه شمارهٔ ۲۷۲۳/۲ ونسخه های استامبول ، که بلافاصله بدنبال کتاب الدلائل نوشته‌شده) همین فتح الباب (یـافتح الابواب) است. درمجموعه‌ای دیگر (کـه دراین فهرست معرفی میگردد) همراه بامقاله فی الاسعار سگزی گفتاری نیز باعنوان «مقالة فی الامطار» هست (هردو ضمیمه اقترانات ابن بازیار) .

سگزی در این گفتار از رسالة الکندی الی بعض اخوانه وسخن او دوبارهٔ دانستن و پیش‌بینی اندازهٔ باران یاد میکند .

کراوزه : ۴۷۰ مجلس ۹ : ۴۱

آغاز : معرفة فتح الباب اعلم ان القمر اذا صارمع الشمس دقیقه بدقیقه وهو الاجتماع فهوالتاسیس ثم اذا صارمنه علی اثنی عصر درجه فهوالتاسیس ..

پایان: دل القمر بالمطر هذا اذا کانت الزهرة صاحب وتد و افضل الاوتاد وسط السماء الطالع .

۳ ـ العمل بالاصطرلاب (ص ۷۶ـ۱۴۰ دفتر)

از ابو الصلت امیة بن عبدالعزیز پزشك فیلسوف ، ریاضی‌دان واستادموسیقی و شاعر (متولد دردانیه اندلس بسال ۴۶۰ = ۱۰۶۸م ومتوفی در ۵۲۹ = ۱۱۱۶ـم) دارای ۹۰ باب (باب اول ماهیة اسطرلاب (= تعریفات).

بنابنوشتهٔ الدومیلی ، کتاب تقویم الذهن ابـو الصلت درمنطق باترجمـه اسپانیولی بوسیله گونزالس (۱) بسال ۱۹۱۵ چاپ شد وترجمه لاتین کتاب دارویی او نیز بقلم ارنالدوس ویلانوانوس (۲) وترجمه عبری آن بدست یهودانا تان (قرن ۱۴ـم) ونیز ترجمهٔ کوتاه رسالهٔ موسیقی او بعبری دردست است .

۱- A gonzales Palencia
۲ -Arnaldus villanovanus .

ابوالصلت دراین کتاب اسطرلاب، ازیحیی بن ابی‌منصور (۱) منجم (زنده‌در ـ۲۱۷) یاد میکند.

گورگیس عواد (الاسطرلاب): ۱۷۲ومخطوطات‌امریکا: ۳۱موصل: ۱۱۷ اهلوارد ـش۵۷۹۸، لیدن ۱۱۷۲دسلان (پاریس): ۵۹۷۲: چستربیتی: ۳۱۸۳، الدومیلی: ۱۹۷ـ ۳۹۸کراوزه: ۴۸۳قدری‌طوقان(تراث)۳۳۷ـ۳۳۸ طاهریه: ۲۰۸

آغاز: بسمله الحمدلله تعالی خیر ما استفتح به‌وا ستنجح ببرکته هذا کتاب یتضمن من ابواب العمل بالاسطرلاب مالابدمنه ولاغنی عنه ولم‌یورد فیه‌الا ماکان جمیع‌عمله اواکثره ممایمکن بهذه‌الاله‌واما ماکان علی‌خلاف ذلک‌فلم‌نشتغل به ... وهوتسعون باباً

پایان: فما حصل من‌اجزاء دلیل‌الفلک‌المستقیم ... فهو عدد اجزاء التیسیر

۴ـ صفیحه (۱۴۴ـ۱۵۱ دفتر)

= صفحة الامکان از شیخ‌بهاءالدین عاملی.

فهرست مجلس ۴: ۲۲۸و۹: ۳۶۲، احوال وآثاربهائی: ۱۰۵ذریعه ۱۵: ۱۷

۵ـ تحقیق‌جهةالقبله (ص ۱۵۴ـ۱۶۰ دفتر)

= جهةالقبله ازشیخ بهاءالدین محمدعاملی. آقارضی قزوینی درقبلةالافاق ازایـن رساله‌یاد می‌کند.

مجلس ۹: ۱۶۳ـ ۳۶۱ ذریعه ۳: و۵: ۳۰۱و۱۷: ۳۹، ادبیات ۲ (مجموعه امام‌جمعه کرمان): ۸۲، ۳۸تاریخ‌علم‌الفلک (درمجله‌مجمع‌العلمی‌العربی) سال۲۹: ۴۰۰کشف‌الحجب: ۲۴۷ و۲۷۸ احوال‌وآثار شیخ‌بهائی‌ازنفیسی: ۱۰۱ دانشگاه شمارۀ۱۸/۶۰/۴۰۰۵ و۴۳۱۶/۵.

---

۱ ـ رئیس‌رصدخانۀ ماسونی‌ومؤلف رساله دراسطرلاب (حاج خلیفه: ۸۴۵الدومیلی (ترجمۀ کتاب العلم عندالعرب) ۱۵ وگورگیس‌عواد (الاسطرب): ۱۷۲

٦ـ کشف الریب فی العمل بربع الجیب (ص ۱۹۰ـ۲۳۰ دفتر)

از شمس‌الدین محمد بن احمدبن عبدالرحیم المزی(۱) مالکی موقت جامع اموی دمشق (م ـ ۷۵۰ ـ ﻫ) دارای یك مقدمه و٦۷ باب

(اسماعیل پاشا در ایضاح : کشف المریب فی العمل بربع المجیب)

مزی در دیباچهٔ این کتاب رساله‌هایی را که دربارهٔ جیب پیش از او تألیف شده تخطئه میکند وهذیان وساختگی میخواند مگر کتاب جامع المبادی والغایات ابوعلی مراکشی را که در ۱۱۱ فصل است. وی نمونه‌هایی نیز از خطاهای دیگران برمیشمارد .

نسخه‌ای دیگر از این کتاب در مجلد ۱۰ (بخش ٤) معرفی گردیده

تاریخ علم الفلك عزاوی (در مجلة مجمع العلی دمشق) سال ۲۸ : ۴۳۳ - ٤۳٤ ، الدرر الکامنه از ذهبی ٤ : ایضاح المکنون : ۲ : ۳٦۷ طاهریه (علم الهیئه) ۲۱٦

آغاز : قال الشیخ الامام ... شمس الدین ابوعبدالله محمدبن احمد ... الحمدلله رب العالمین ...

... وبعد فانه لیس فی الالات الفلکیه مایعمل بهجمیع الاعمال فی کل غرض بماوضع طریق من الجیب ولم ارفیه رساله شافیه غیر الرسالة التی وضعها الشیخ الامام ...ابوعلی المراکشی التی من جملة کتابه جامع(۲) المبادی والغایات...واماباقی- الرسائل لغیره فانماهی هذیان وتلفیق ... کاستعمالهم الطرق التی یخرج منها التعدیل مساویا لعرض البلد ویخرج بها التعدیل فی العرض المساوی لتمام المیل..و کاستعمالهم الضرب والقسمه وانما هوراجع الی الحساب

۱ـ مزی(مزاوی) رساله‌ای در اسطرلاب دارد که نسخه‌ای از آن در دست استاد عزاوی است و عزاوی از دو رساله دیگر از او بنام «مقنطرات» (نسخهٔ جامع ازهر) و رسالهٔ الروضات الزاهرات فی العمل بربع المقنطرات» نیز یاد میکند

۲ـ جامع المبادی والغایات از ابوعلی حسن بن علی مراکشی (قرن ۱۳ ـ م) دارای چهار فن است و مؤلف درنگارش آن از مآخذ مهم قدیم بهره برده است (تراث : ٦ : ۴۱٦ و حاجی خلیفه ۱ : ۳۸۴). درفهرست حاضر نیز این کتاب را خواهیم شناخت

پایان: اوعشرها وعشر یخرج لك ماتریدوقدانفتح الباب له لمن ادنی تامل وفهم ولیکن آخرهذاالکلام آخر الرساله وذلك ما اردنا بیانه فیعلم ذلك

[٦٣٦١]

دفتریست بخط نسخ محمد تقی حسینی رادکانی سورخ ١٢٩٣ برای میرزارحمت الله پسرفضل الله خان سرهنك خمسه نوشته و دارای سرلوح نقاشی ساده ومتوسط باقلم طلا (در آغاز شماره ٣ و ٦) صفحات مجدول بقلم طلائی. عناوین شنگرف. درذیل شماره ١ و ٦ رقم کاتب وتاریخ کتاب دیده میشود درنام کاتب (درذیل شماره ٦) خط کشیده اند درفاصله شماره ٥-٦ ١٣ برگ جدول نجومی وتقویم است.

قطع وزیری بارنك ١٣×٢٣ ج مقوای بسیارضخیم باروکش پارچه قرمزنازك (شله) صفحات ٢٣٠ (١١٦ برگ) سطور ١٩ کاغذ فرنگی آهار مهره

مجموعهٔ ریاضی

١ ـ الورقات فی العمل بربع الدائر (ص ٢- دفتر)

ازجمال الدین ابومحمدعبدالله ماردانی (= ماردینی) (م ٩١٢)

نام مؤلف با خط کهن بر پشت برگ نخستین دفتر نوشته .

درمعرفی رسالة المطلب (شماره ٦/٦٣٣١) اشارت رفت که مؤلف آن رساله بدرالدین محمدبن احمدسبط عبدالله ماردینی ازرساله بزرگ جمال الدین ماردینی یاد میکند و این نگارنده دریافت که جمال الدین عبدالله ماردینی (یاماردانی) خود دانشمندی است صاحب مؤلفات درفلکیات واستادابن المجدی (اشهاب الدین م-٧٥١ واستادبدرالدین محمد) اماتألیف الورقات درمآخذبه سبط ماردینی (که گاه بالقب جمال الدین نیز یادشده) منسوب گشته است .

الورقات دارای ٢٠ باب است ویك مقدمه

تاریخ علم الفلك (مجله دمشق) سال ٢٨ : ٤٣١ ظاهریه: ٢٤٦ خدیویه ٥: ٣٢٩

آغاز: بسمله الحمدلله فاطر السماوات وبعد فهذه ورقات فی العمل بربع الدائر

الموضوع فیه المقنطرات مشتمله علی مقدمه و ابواب والمقدمه فی معرفة اسماء الخطوط الموضوعة فیه

پایان: فی جهة المشرق ان کان لنصف القوس ... تمت الرساله ... علی ید الفقیر (نام نویسنده را تراشیده اند و در دنبال نام کاتب کلمه ماردینی را میتوان حدس زد) حامداً بتاریخ نهار السبت ثانی شعبان المکرم سنة ثمان ثمانمائه علقها النفسه الحقیره وصلی علی سیدنا محمد و آله وسلم .

۲ ـ العمل بالصفیحة الشکازیه (ص ۱٦ ـ ۲٤ دفتر) .

از جمال الدین ابومحمد عبدالله ماردینی دارای مقدمه و بیست باب ودر بیان طریقه عمل به صفحه شکازیه (از اجزاء اسطرلاب). مقدمه در تعریفات و باب اول درمعرفت ارتفاع وظل ازصفیحه و باب ۲۰ درتشخیص اوقات نماز ازصفیحه .

عزاوی (مدرك سابق)

آغاز: بسمله قال الشیخ الامام ... جمال الدین والدنیا ابومحمد عبدالله الشهیر بالماردانی رحمة الله علیه ... الحمدلله رب العالمین ... وبعد فهذه رسالة مختصره فی العمل بالصفیحه الشکازیه مشتمله علی مقدمه وعشرین بابا

پایان: بالنصف الاول وقت المغرب والثانی وقت الفجر .

۳ ـ مقنطرات (ص ۲٤ دفتر) .

فائده‌ایست درمقنطرات بخط کاتب نسخهٔ شکازیه با این عنوان :

فی معرفة الدائر من الربع المقنطرات

۳ـ کفایة الوقت لمعرفة الدائر وفضله والسمت (ص ۳٦ ـ ۳۷)

ازعزالدین ابوالفضائل عبدالعزیز بن محمد وفائی (م ـ ۸۷٦ یا ۷۸٦ یا ۸۷۹).

این کتاب درحساب جداول برای شناختن وقت وسمت با عنوان «معرفة» و دارای یك خاتمه است درتعدیل مابین السطرین درجدول فضل دائره.

عزاوی (علم الفلك فی العراق) ۲: ۴۳۰

آغاز: ـ الحمدلله رب العالمین ... اما بعد فقد حسبت جداول مختصره ینتفع بها فی اکثر المعمور وسمتیها کفایة الوقت لمعرفة الدائر وفضله والسمت ولنقدم علیها مایجب تقدیمه ... معرفة المیل والغایه... معرفة حصة المیل ...

پایان: فما خرج زده اوانقصه کما تقدم یحصل المطلوب تمت الرساله .

در ذیل این نسخه فائده‌ای است متعلق به موضوع رساله بالا .

۵ ـ جداول حضیض (ص۳۶ ـ ۴۰ دفتر)

جداول کهن که عنوانهای آن در صحافی بریده شده .

۶ ـ اسطرلاب (ص۴۱ ـ ۴۴ دفتر)

رساله‌ایست درمعرفةعمل به اسطرلاب. دنباله باب ۱۵ تا آخر رساله ازدفتر افتاده وعنوان رساله وباب اول درصحافی ازبین رفته. باب۲ـ فی اخذ الارتفاع: علق الاله وسایر بظل الشعبه وباب۱۵ : فی معرفة الدرجه المتوسطه .

۷ ـ اسطرلاب (ص۴۵ ـ ۵۸ دفتر)

رساله‌ایست که اول وآخر آن افتاده وباخط کهن است. (آنچه موجود است دنبال باب اول است تا اندکی ازباب۲۰) وبه شیوه کفایة الوقت وفائی است باب۲: فی معرفة جیب القوس وباب ۳ فی معرفة المیل الاول وغایة الارتفاع لکل یوم فرض . باب ۲۰: فی معرفة العمل بالکواکب ـ اقم بعدالکواکب مقام میل الشمس واستخرج منه سعة مشرقه وغایته .

۸ ـ اسطرلاب (ص۵۹ ـ ۷۱ دفتر)

این نسخه نیز اول وآخر ندارد (ازدنبال باب اول است تامقداری ازباب۳) درکنارص ۶۴ نوشته که نسخه ازخط مؤلف رونویس شده است. عنوان باب ۲ : فی رسم المنحرفات وباب ۳: فی رسم المماثلات است .

۹ ـ عمل مقنطرات (ص ۷۸ ـ ۸۷ دفتر)

رساله است گویا از ماردینی درمقنطرات

آغاز: بسمله باب فی عمل انصاف الاقطار وابعاد المراکز للمقنطرات فی التسطیح الشمالی.

بیشتر رساله‌را جداول فراگرفته، درکنار صفحات، چند حاشیه بانشان زین‌الدین لاری (بفارسی) دیده می‌شود (خط این رساله ودورساله بعد تازه تر از دیگر نوشته های این دفتر است) .

۱۰ ـ استخراج انصاف اقطار مدارات (ص ۸۸ ـ ۹۲)

رساله ایست‌در مقنطرات وحواشی فارسی زین‌الدین‌منجم لاری درکناراین رساله نیز هست .

آغاز: بسمله ، الحمدلله رب‌العالمین...وبعدمهره‌رساله‌فی‌معرفة استخراج انصاف اقطار المدارات والمقنطرات لکل افق .

پایان: وهو نصف القطر وعلی هذا فقس .

۱۱ ـ کفایة المحتاج (ص ۵۳ ـ ۱۴۱ دفتر)

کفایة المحتاج من‌الطلاب الی معرفة المسائل الفلکیه‌بالحساب تألیف حسن‌بن خلیل‌بن‌علی‌طیبی(یاطبنی) م ـ ۸۸۷ درقواعداستخراج مسائل‌فلکی باذکر براهین‌دارای ۱۹ باب وخاتمه . باب اول: معرفة‌کل‌واحد من‌الظلین‌المعروفین‌و قطریهماوخاتمه‌فی‌معرفة‌ای ترتیب فرضت‌من هذه الرساله .

مؤلف از المبادی والغایات‌مراکشی نقل می‌کند .

عزاوی مدرک‌مزبور وفهرست طاهریه (هیئت) : ۲۲۱

آغاز: بسمله. الحمدلله الذی خلقنا واوجدنا... وبعد فهذه‌رساله حسابیه

مشتمله علی قواعد کلیه فی استخراح المسائل الفلکیه المأخوذه من المقادیر الهندسیه...
رتبتها علی تسعة عشر ابواب وخاتمه :

پایان: فلیکن ذلك آخرما اردنابیانه ففیما ذکرنا لمن امعن النظر... فیما اوردناه... ظهرله فوائد جمعه... فانه فیه کفایة للمبتدی وتذکرة للمنتهی... وقد یسر الکریم باکمال ماوردته علی نحوما اردته . والحمد لله رب العالمین . قال مؤلفها کان الفراغ منها فی . . ثلاث وثمان وثمانمائه سطرها بیده الفانیه من نسخة مؤلفها حسن بن خلیل بن علی الطیبی لطف الله به فقیر رحمة ربه علی بن حسن الحطیطی

[٦٣٦٢]

دفتریست بخط نسخ قرن ٩٩٨. شمارهٔ ٣ بقلم علی بن حسن الحطیطی مورخ ٨٦٣ و رقم اودر ذیل دفتر و بریك صفحه درمیان دفتردیده میشود برگ آخر پاره شده (بهنوشتهها آسیب نرسیده) بسیاری از برگها ازموریانه آسیب دیده ونوشته کنار برخی از برگها درصحافی بریده شده واز بین رفته.

قطع رقعی ١٤ × ١٨ ج : تیماجی قرمز یك طرف مشکی عندرس سجاف عطف پارچه صفحات ١٤٢ سطور مختلف شماره ثبت قدیم . ٧٨٠٦٩ جدید : ٦٥٤٨ .

مجموعه **(فارسی وعربی)**

رساله قبله (ص ٢ - ٣٣ دفتر) **(عربی)**

از محمدجعفر شریعتمدار استرآبادی (م -) مؤلف مدائن العلوم (شماره ٦٠٤٩/٢ فهرست حاضر) .

این رساله دارای دومقدمه ودوباب وخاتمه است.

مقدمه اول ـ دوائری که شناختن قبله متوقف برشناختن آنهاست .

مقدمه دوم ـ تعریف عرض وطول بلد .

باب ١ ـ در کیفیت معرفت وقت.

باب ٢ ـ معرفت قبله .

خاتمه - صبح وشفق (این فهرست منقول‌است از دیباچه مؤلف وبا نسخه منطبق‌است) .

ذریعه ۱۷ : ۳۹

آغاز : الحمدلله الذی ارشدنا الی طریق النجاة... امابعدفیقول المعتصم بعروة محبة الائمه... سمی سادسهم القامع لاساس الاشرار المروج شریعة سیدالانبیاء

پایان: موقوف علی فقدالموانع ازال الله غمام الاجمال ... عن وجوه عرائس المقاصد وله احسن المحامد

۲ - فصول‌سال (ص ۳۴ - ۳۶ دفتر) (فارسی)

گفتاریست دروصف وتعریف خواص چهارفصل طبیعی‌سال .

۳ - ابعاد واجرام(ص ۳۸ - ۱۰۹ دفتر) .

= ابعادواجرام‌وعجائب‌بلادیا مسالك و ممالك‌ازمولی‌عبدالعلی بیرجندی.

بیرجندی این رساله‌را برای‌خواجه حبیب‌الله‌دریك‌مقدمه ، دو مقاله وخاتمه تألیف کرده است :

مقدمه درچیزهایی که‌مقاصد موقوف بر آنهاست، (تعریفات واصطلاحات) واوصاف بلاد عالم .

مقالهٔ یکم مساحت سطح زمین واقالیم ومسائل متعلق‌به‌اینها .

مقاله‌دوم‌مساحت افلاك‌وکواکب‌وآنچه‌بدان‌متعلق‌است .

دراین مقاله۷ مقصداست (۱ - ابعادسطوح اجرام فلکی از مرکز عالم . ۲ - (قطر) فلك .۳ - سطوح افلاك . ۴ - درجات‌دوائرعظام . ۵ -مقادیرحرکات کواکب درشبانروز . ۶ - اقطار کواکب .۷ - اجرام کواکب)

خاتمه - درفروع وملحقات علم هیئت است:

۱ ـ وقت نماز پیشین . (۱)

۲ ـ سمت قبله درهرات .

۳ ـ زمان نیمه‌شب درهرات(۲)

٤ ـ اوقات دعا .

درپایان خاتمه جدولی است که دراول سال ۸۸۲ یزدگردی استخراج کرده است .

بیرجندی دراین رساله ازشرح خود برتحریر مجسطی یادمیکند .

ا . ستوری ۲ : ۱۷۰ و ۲۱۰ (بخش جغرافی) حبیب السیر (چاپ خیام) ٤ :

ذریعه ۱ : ۷۱ فاضلیه : ۲٤٤ فهرست نسخه های فارسی از منزوی ۱ : ۲۰۵

مجلس ۲ : ۳۷٦و٦ : ۲ ۱۱(ش : ۲۱٤۰)

۳ ـ خاتمهٔ روضة الصفا (ص ۱۱۰ ـ ۱۵۵ دفتر)

خاتمه کتاب روضة الصفاء میرخوند دوبخش است :

---

۱ ـ سخن بیرجندی دراینجا نشان میدهد که متمایل به سنت بوده . امادر مقالهٔ اول در وصف مسجد سامره گوید « درین مسجد سردابه‌ای است که مشهور است امام محمدمهدی علیه السلام در آن ضایب شده است . »

۲ ـ بیرجندی درمقاله نخستین دروصف شهر هرات این کلمه را بافتح حرف اول ضبط وتصریح میکند که باکسر حرف اول که برخی گمان کرده‌اند نادرست است.

(۳) ـ هدایت دراین خاتمه ازمآخذ بسیار یاد میکند از آن جمله :

کتاب بدایع ونهایه عماد الدین بن کثیر، ابوالقاسم طیرانی، صفة العرش محمد بن عثمان بن ابی شیبه. مصنفات اسماعیل بن عبدالرحمان سدی، وشجاع بن مخلد، عجائب المخلوقات بغوی، تحفة الغرائب (رك فهرست حاضر : ۵۱) طبایع الحیوان، تاریخ مغرب ، کتاب ملکشاهی، تفسیر نسفی، عجائب البحار محمدبن عثمان المفضل نهایة الادراك، کتاب اسباب العجائب عبدالصمدبن ابراهیم الرقاعی، مفاخر نیشابور (میرخوانددر بارهٔ این کتاب میگوید: کتابی است مشتمل برتفصیل احوال آن بلده درمیان ارباب تواریخ معروف اما تا غایت بنظر این فقیر نرسیده که ... از آن نسخه نقل توان کرد » گویا منظور میرخواند کتاب مفاخر خراسان تألیف ابوالقاسم عبدالله بن احمد بلخی م ـ ۳۱۹ ـ ه است) تاریخ تتار ، مجمع البلدان، اخلاق الحکام. العزیزی منسوب به العزیز بالله اسماعیلی، تاریخ هرات تألیف شیخ عبدالرحمان درجغرافیای شهرسمرقند وی ازسیدمحمد اردستانی ومولانا علی قوشجی ـ که مؤلف خود در آن شهر با آنان ملاقات داشته ـ یاد میکند، ونیز سر گذشت فارابی وابن‌سینا وپاره‌ای دیگر را به مناسبت شهرها ـ مفصل یاد میکند .

۱ ـ بدایع صنایع و عجائب عالم‌یا عجائب وغرائب ربع مسکون .

۲ ـ جغرافیای اقالیم سبعه ودربخش اول این چندگفتار است :

گفتار۱ـ ازعجائب وغرائب ربع‌مسکون ازانسان و حیوان .

گفتار۲ ـ دریاها وعجائب آنها .

گفتار۳ ـ رودها .

گفتار٤ـ چشمه‌هاوچاهها .

گفتار۵ ـ جزائر .

گفتار٦ ـ کوهها .

۸ـ بیابانها(بیابانهایی که درسر راه‌بلادمعمورو گذرگاه مردم‌قرار گرفته‌است

بخش ۲ (که‌درجغرافیای اقالیم سبعه است) با عنوان « القول فی‌مسافة ـ الارض‌ومعمورتها»آغازمیگردد. مسائل هندسی‌وهیوی متعلق به زمین وپس از آن یك مقدمه در کلیات جغرافیائی وسپس اقالیم سبعه (ازاقلیم اول ...) پس‌ازذکر جغرافیای اقلیم ۷ «ذکر بعضی ازمواضع که خارج ازاقلیم است» دارد و سپس ازنوتاریخ وجغرافیای برخی ازشهرهای بزرگ مسکون و پادشاهان را بتفصیل آغازکند باین عذرکه « هرچند این مواضع داخل اقالیم سبعه است امانکته‌ای که به‌خاطر رسید علاحده درذیل خاتمه مرقوم ، گشت» .

دراین‌ذیل تاریخ مفصل‌هرات وسرگذشت امیر علی شیر نوائی را میاورد میرخواند. این جغرافیا رابسیار منظم وحاوی اطلاعات بسیار ـ خاصه‌در بخش‌اول ـ فراهم‌آورده‌ودرپایان‌بخش‌دریاها گوید :

«پوشیده نماندکه درهیچ‌نسخه ازنسخ متقدمین صفت دریاها وبطائح براین وجهی که دراین اوراق ترتیب یافت درحیز تسطیر نیامده است چه مصنفان این حالات را پریشان‌نوشته‌اند ... ودریك سلك‌انتظام نداده‌اند» .

۴ـ تاریخ وجغرافیای هند (ص ۱۵۶ - ۱۶۷ دفتر)

بخشی است از آیین اکبری باعنوانهای «صوبهٔ دارالخلافه شاه‌جهان آباد» و صوبهٔ زنده‌اوده» و «صوبهٔ دارالملك كابل»

آغاز. از اکثر تواریخ هندی و فارسی جهان بمطالعه در آمده.

۵ـ خلاصة‌التواریخ (ص ۱۶۸)

از درویش علی ساکن حلب زنده در ۹۸۲ (بگفتهٔ بروکلمان: ۹۸۸) و او این تألیف را به شیخ‌الاسلام حلب هدیه کرده است.

مؤلف نخست شش طبقه پادشاهان باستان (از پیشدادیان تاملوك شام) وسپس ۱۶ سلسله خلفاء و پادشاهان پس از پیغمبر (ص) را تا در عصر خود (قرن ۱۰ـ ه) آورده. درویش علی خود شاگرد محمد چلپی بن حاج حسن (از معاصران سلطان سلیم ثانی عثمانی) بوده و این تاریخ را (در نسخه حاضر که ناتمام است ودر نسخه برلین که تمام است) تا آغاز سلطنت سلطان مراد سوم (پسر سلیم خان دوم) رسانیده و بدنبال ذکر نام او گوید «خلدت خلافته وابدت سلطنته». نویسنده تا اینجا از سلسله صفویه هیچ یادنکرده و پس از ذکر از نام مرادخان سوم گوید «بویع له سنة اثنین وثمانین وتسعمائه وهوالذی حارب مع محمدبن شاه‌طهماسب الصفوی».

تنها نسخه‌ای دیگر که از این کتاب می‌شناسم (وبروکلمان نیز تنها آن نسخه را می‌شناخته) نسخه موجود در کتابخانه برلین است و آن نسخه نیز درهمین جا (آغاز سلطنت مرادسوم در ۹۸۲) بپایان رسانیده و اهلوارث خاتمه سخن مؤلف را که در نسخه حاضر نیست در فهرست نقل میکند.

نکته‌ای که در این کتاب مهم است فهرست اسماء دانشمندان هر زمان است که مؤلف عنایتی خاصی در ذکر وضبط آنها نشان داده است.

بروکلمان ۲: ص ۳۸۷ ذیل ۲: ۴۱۱ برلین شماره ۹۴۶۹ و ۹۴۷۰ (فهرست

اهلوارث ۱۰: ۷۴ ـ۷۵) معجم المؤلفین (نقل از دو مدرك مزبور) ۴:۱۴۴

آغاز. الحمدلله رب العالمین...اما بعد فقد جمع هذا الکلمات من کتب التواریخ...العبد درویش علی المبتلی بالافناء (۱) بمدینة حلب الشهباء و سماها خلاصة التواریخ وجعلها هدیة للجناب...سلطان العلماء شیخ الاسلام والمسلمین اللهم انله فی دنیاه وعقباه...اعلم ان ارباب التواریخ جعلوا الملوك الماضین قبل النبی (ص) علی ستة اقسام الاولی فیشدادیه ویقال لهم پیشدادیان وهم احد عشر ملوكاً

پایان: نسخه حاضر: ثم ابنه السلطان مرادخان فاتح تبریز و امان وسایر بلاد آذربایجان وشروان خالدت خلافته وابدت سلطنه بویع له سنة اثنین وثمانین وتسعمائه وهو الذی حارب مع محمد بن شاه طهماسب صفوی ومن فحول عصره المولی المرحوم محمد بن محمد المشتهر بحبوی زاده وعین الاعیان ونادرة العصر معلم السلطان بن السلطان المولی الفاضل سعید بن حسن خان

پایان: نسخه کامل موجود در برلین: وهو الذی اعتلی علی اعالی شواهق الافضال المولی العلامه زکریا افندی بن بیرام توکل الحلوی بعید الطعام. تم الکلام... بعون الملك العلام... الی یوم القیام.

۶ـ جغرافیای هند (ص ۲۰۱ـ۲۰۵ دفتر)

بخشی دیگر است از شماره ۴ که پس از خلاصه التواریخ قرار گرفته و نخستین آن عنوان «صوبهٔ جنت نظیر کشمیر» است.

۷ـ تاریخ پادشاهان (ص ۲۰۷ـ۲۲۴ دفتر)

= تقویم تواریخ، تاریخ پادشاهان ایران باستان و پس از اسلام است به شیوهٔ

۱ـ در نسخه برلین ظاهرا این کلمه «المبتلی بالافتاء» است و از این روی اهلورث، مؤلف را «درویش علی افندی المفتی بمدینة حلب» معرفی کرده بروکلمان و عمررضا کحاله نیز همچنین کرده‌اند اما در نسخهٔ ما چنانکه ملاحظه میکردد، «الافناء» است که معنی اقامت میدهد و میرساند که حلب اقامتگاه اوست نه وطن وی. مؤید نسخهٔ ما اهداء کتاب است به شیخ الاسلام حلب (که لابد مفتی نیز بوده) واهلوارث به اهداء مؤلف اشارتی نکرده است.

تقویم‌التواریخ چلبی و باجداول‌مرتب. در آغاز، تاریخ و احوال پیغمبر(ص)است باخلفاء راشدین تاامام‌حسین‌بن‌علی(ع)وپس از آن فهرست: پیشدادیان، کیانیان، طبقه‌اسکندر رومی (که‌بگفته‌مؤلف از بین طبقات‌پادشاهان افتاده)، اشکانیان، ساسانیان سامانیان، آل‌بویه، سبکتکینیان، سلجوقیان، خوارزمشاهان، ملاحده‌ودر آخر طبقهٔ بنی‌امیه، وبنی‌عباس.

نویسنده در آغاز پادشاهان نخست فهرست اجمالی طبقات آنهارا یاد میکند.

درجداول برای هریك از افراد طبقات، این‌عناوین یادشده: کنیتها، نامها، پدران، مادران، توقیعات، لقبها، مدت عمر، مدت پادشاهی(یا خلافت). این عناوین‌گاه درطول جداول است وگاه‌درعرض آنها.

[۶۳۶۳]

دفتریست به‌خط نستعلیق محمداسماعیل‌بن محمدصادق شیرازی مورخ ۱۲۵۱ که در بغداد نوشته (رقم کاتب درذیل شماره ۲و۳ دیده‌میشود). پشت برگ اول‌دفتر چندیادداشت از میرزاابراهیم شیرازی‌ونیز این‌یادداشت دیده‌میشود. «این کتاب لب لباب از تواریخ وبعضی‌علوم که به‌خط نورچشمی میرزا اسماعیل ... نوشته شده ..»

قطع‌خشتی ۱۴/۵×۲۱/۵ ج‌تیماجی‌قهوه‌ای صفحات ۲۳۲ سطور ۱۵-۱۷ کاغذ فرنگی شماره‌ثبت‌قدیم ۶۶۸۷۰ جدید ۶۲۱۸.

مجموعهٔ ریاضی

۱- جدول ستینی (ص ۲- ۱۱ دفتر) (فارسی)

جدولهائی که خاص حسابهای اهل نجوم است بر اساس شصت واحدی (شصتگانی)عنوان‌نخستین صفحه جدول این‌است:

این جدول‌مسمی به ستینی است، حاصل‌ضرب از ملتقای‌مضرو‌بین‌بردارند.

۲- تحفهٔ‌حاتمی (ص ۱۶ - ۴۹ دفتر)

= هفتادباب‌دراسطرلاب ازشیخ بهاءالدین عاملی.

فهرست‌حاضر : ۹۱ و۳۳۸ (ترجمه‌عربی آن ازعلاءالدین علی طاغستانی درص۳۷۳ این فهرست دیده میشود) .

درکنار صفحات حواشی توضیحی بخط کاتب نسخه (وبدون نشان) دارد وفهرست هفتاد باب درفاصله بین شماره ۱ـ۲ نوشته است .

۳ ـ حساب (ص ۵۰ ـ ۸۷ دفتر)

= میزان‌الحساب ازعلاءالدین‌علی‌قوشجی(دیده شود ، نسخه شماره۶۱۹۰ درفهرست حاضر) درکنارصفحات نسخه‌حاضر حواشی توضیحی است وگاه تطبیقی باروش‌تازه وشیوه‌های«اهل‌فرنگ»درحساب (واز آنجمله‌عمل تقسیم در ص ۵۹ نسخه)

این‌حواشی بخط کاتب وگویا ازهمان‌میرزاابوالقاسم‌یزدی‌است‌که‌بررساله حساب‌قوشچی‌تکمله نوشته (شماره ۵ دفترحاضر) .

۴ـحاشیهٔرسالهٔحساب (ص ۵۹ ـ ۶۲ دفتر) .

حاشیه برفصل ۷مقاله‌یکم‌ازرساله‌حساب قوشچی (در استخراج جذر)است نویسنده‌این حاشیه برای تحقیق و توضیح اعمال جذر چهار مقدمه تمهیدمی‌کند.

این‌حاشیه نیزگویا از ابوالقاسم یزدی نویسندهٔ متمم رسالهٔحساب است و با همان خط .

آغاز : بدانکه تجذیرعبارتست ازتحصیل‌عددی که‌ازضرب آن‌عدددرخودش عددی‌دیگرحاصل‌شود ...وقبل‌ازشروع دربیان‌مقصودناچاراست‌ازتمهیدمقدماتی.

۵ ـ متمم رساله حساب (ص۹۰ ـ ۱۱۲ ـ دفتر)

= ملحقات فارسی‌حساب(ذیل حساب‌قوشجی) از میرزاابوالقاسم یزدی این‌رساله‌رابرای محمدولی میرزا درتکمیل رساله حساب‌قوشچی‌نگاشته، برمقاله

۳ رساله (= در مساحات) تتمه‌ای و در ذیل رساله، مقاله چهارمی (در جبر و مقابله و دیگر طرق استخراج) افزوده. تتمهٔ مقاله ۳ دارای چهار مطلب و مقالهٔ ٤ (که تقریباً ترجمه باب ۸ خلاصة الحساب است) دارای چهار مقصد و سه خاتمه است :

مقصد اول ـ دراستخراج محمولات بطریق اربعه متناسبه .

مقصد دوم ـ استخراج مجهولات بحساب خطائین .

مقصد سوم ـ استخراج مجهول بطریق عمل عکس = تحلیل و تعاکس .

مقصد چهارم ـ استخراج مجهولات بطریق جبر و مقابله. این مقصد ٤ دارای دو فصل است : (۱ـ مقدمات ۲ـ مسائل ست جبر ـ که یزدی دلیل انحصار آنرا در ٦ نوع بیان میدارد .)

خاتمهٔ ۱ـ درقواعدی که حساب‌دان را گزیری از آن نمی باشد (دوازده قاعده)

خاتمهٔ ۲ ـ مسائل متفرقه ... بجهت تشحیذ اذهان (ده مسئله) .

خاتمه ۳ ـ مسائل چند لاینحل (۷ مسئله) یزدی در این باب گوید :

«هریك از علماء این چندفن مسئله از اینها را ذکر مینمایند بجهت اشاره به اینکه این علم مشتمل است بر مسائل صعبه و بجهت اسکات کسی که ادعا میکند عاجز نبودن از تمام مسائل این علم را و بجهت ترسانیدن اهل حساب از التزام به جواب به هر سئوال... و بجهت ترغیب صاحبان طبائع مستقیم... و مؤلف و متمم کتاب فارسی حساب علامه قوشچی ابوالقاسم یزدی برسبیل نمونه هفت مسئله... در این کتاب ذکر نمود»

فهرست مطالب تتمهٔ مقالهٔ ۳ :

مطلب ۱ ـ موزون نمودن زمین بجهت قنوات .

مطلب ۲ ـ معرفت ارتفاع (به چند طریق) .

مطلب ۳ ـ عرض شهرها و رودخانه‌ها .

مطلب ٤ ـ اعماق چاهها و گودیها .

میرزا ابو القاسم یزدی (مؤلف این متمم حساب) شاگرد ملاعلی عقدائی بوده

وترجمۀ اعتقادات صدوق وشواهدالربوبیه وترجمه شرایع را نیز برای همین محمدولی میرزا نوشته که در ذریعه و در مجلۀ راهنمائی کتاب (سال ۵ : ۳۸) بدان اشاره شده علاوه بر اینها ترجمه کتاب سرالاسرار وچند اثر دیگر نجومی مانند کتاب المسائل قصرانی واربع مقالات بطلمیوس ازاودر دست است که در فهرست حاضر خواهیم شناخت .

دیده شود همین فهرست : ۲۵ و ۳۲۰ ونیز مجلۀ راهنمای کتاب سال ۵ : ۳۸-۳۹ اعلام الشیعه الکرام البرره) : ۳۰.

آغاز : تتمه درآنچه تابع مساحت می‌باشد آمار مقاله ۴ : مقاله چهارم از کتاب فارسی حساب دراستخراج مجهولات ازمعلومات بطریق اربعه یعنی اربعه متناسبه وخطائین وعمل بعکس وجبر ومقابله

پایان: ازبرای مجموع یاباقیمانده جذری پس وقت آنست که ختم نماییم رساله رابنام نامی همایون ... امجد والا محمد ولی میرزا .

[۶۳۶۴]

دفتریست بخط نسخ سیدمحمد بدیع بن سید مصطفی موسوی ادب امامی اصفهانی مورخ ۱۲۷۷ بریك برگ اضافی آخر دفتر «جواب نواب عباسقلی میرزا درباب استخراج کسوف بملاقاسم کاشی گفته است» باقلم شکسته نستعلیق رونویس شده، شنیده‌ام برگ وتاریخ (رجبی حسین خان ازخراسان آذربایجان در ۱۲۸۱) ثبت شده وعناوین بقلم قرمز .

قطع خشتی ۱۵ × ۲۲ ج : تیماجی قرمز (یك‌لا) صفحات ۱۱۲ سطور ۲۳ کاغذفرنگی آهار مهره شکری شماره ثبت قدیم : ۶۲۰۸۴ جدید ۸۴۲۳ .

کشف القناع عن اسرار الشکل القطاع

از خواجه نصیرالدین طوسی است وخواجه در ۶۵۸ تألیف آن را بپایان رسانیده است . (۱)

---

۱ ــ خواجه نخستین کسی است که مثلثات را از نجوم جدا کرد وبرای آن تألیفی جداگانه پرداخت .

خواجه به پیروی ازمتداول قضایاو براهین این شکل رادرقائم الزاویه بیاورد و پیداست نظر او

بقیۀ این حاشیه در صفحه بعد

خواجه نخست کتابی بزبان فارسی درضبط دعاوی و براهین شکل قطاع و دیگر اشکال که جانشین شکل قطاع اند(مانند شکل مغنی وظلی)نوشت وسپس به خواهش «بعض اصدقاء» آنرا باحذف زواید بعربی نقل کرد .

ازتحریرپارسی آن نسخه‌ای دربادلیان ودر استامبول موجود است . و این تحریر عربی دارای پنج مقاله است بدینترتیب :

مقالهٔ یکم نسب مؤلفه و احکام نسبتها دارای ١٤شکل .

مقاله دوم شکل قطاع سطحی ونسبتهای آن (دارای۱۱شکل) .

مقاله‌سوم مقدمات شکل قطاع کروی دارای‌سه‌فصل‌دردانستنی‌های‌لازم‌برای بهره‌برداری از شکل قطاع .

مقاله چهارم بیان شکل قطاع کروی و نسبتهای واقع درآن (پنج فصل)

مقاله‌پنجم ـ در شکلهای‌جانشین قطاع (دارای‌هفت‌فصل) .

درفصل‌اول (ازمقاله اولی) در ماهیت شکل‌قطاع‌سطحی، از حسام‌الدین علی‌بن‌فضل‌الله سالار یادکند وگوید « ازمیان همه دانشمندان که دربارهٔاین‌شکل سخن گفته‌اند ، بیشترآنان‌یا از ضبط اختلافات صور آن فرو مانده‌اندویا ازآن درگذشته‌اند ومن‌سخن‌ابن‌سالارراکه بهترین وکافی‌ترین‌همه‌است‌دراینجاآورده و چیزهایی برآن افزودم» .

بقیهٔ حاشیه‌ازصفحهٔ قبل :

ـ محدود به این‌مثلثات‌نبوده‌و دیگر مثلثات را نیز در نظرداشته است. سارتون به این‌نکته اعتراف دارد ولی میگوید ، در مثلث قطبی صریحاً سخن‌نگفته ـ هرچنداصل‌او کلی‌است و مسلم‌آناظر به‌آن‌بوده‌امامثلث‌قطبی‌تازمان فرانسیس‌وینا (۱۹۵۳)بطورکامل‌شرح‌داده‌نشد .

پس‌از خواجه ، وبراساس این‌تألیف‌ارزندهٔ او ، کتابهایی‌تألیف گردیدوازبراهین و (معادلات‌ست) او پیروی‌شد. محیی‌الدین‌مغربی، کتابی بهمین نام «کتاب فی‌الشکل‌القطاع» دارد که بقول سارطون مطالب آن با کتاب خواجه مطابقت دارد مگر دریکی از معادلات (سارتون‌جای‌نسخهٔ‌کتاب‌مغربی را نشان‌نداده‌است) همچنین رجیومونتانوس‌کتابی دراین موضوع نگاشت که (بگفتهٔ قدری طوقان) اروپائیان اورا در این تألیف‌مبتکرپنداشته‌اند (حال آنکه خواجه سالها بیش ازاوکتاب‌حاضررا نوشت)

فصل ۵ مقاله ۴ پس از اشاره به فائده شکل قطاع دربدست آوردن و تعیین مقادیر .. میگوید «این شکل همواره مورد اعتماد علماء هند سه بوده . بطلمیوس در اول مجسطی و منالاووس در کتاب کرات از آن سخن گفته‌اند اما متأخران که ضبط اختلافات وعمل بنسب تألیفیه را دشوار یافتند ، بجای قطاع چند شکل دیگر بکار بردند ، که از نسب تألیفی و اختلافات فراوان عاریست امافوائدقطاع رادارد» (۱).

سپس خواجه درمقاله ۵ به‌شرح طریقه‌های متأخران و اشکال جانشین قطاع میپردازد .

مقاله ۵ دارای پنج فصل است بدین شرح :

فصل اول زاویه حادث از تقاطع دودائره بزرگ برسطح کره .

فصل ۲-۳ مثلثات حادث برسطح کره از تقاطع دوائر واحکام انواع مثلثات.

فصل ۴ - کیفیه بدست آوردن مجهولات از معلومات در مثلثات مزبور

فصل ۵ - درشرح شکل مغنی وفروع ولواحق آن. خواجه نخست متن دعوی (قضیه) شکل مغنی را نقل کندو گوید معمولا این شکل را درمثلث قایم الزاویه یاد میکنندو دراقامت برهان بر آن شیوه‌های مختلف است که ابوریحان بیرونی در کتاب «مقالید علم هیئة ما یحدث فی بسیط الکره» گردآورده پاره‌ای از این شیوه‌ها نزدیك بیکدیگر است و من شیوه‌هایی که کاملا بایکدیگر جدائی دارنددراین کتاب یاد میکنم و نخست طریقه ابونصر منصوربن عراق راکه بگمان ابوریحان بیرونی مبتکر شکل مغنی است ، آغاز میکنم» خواجه سپس به ادعاء ابوالوفاء بوزجانی و ابومحمود حامدبن خضر خجندی در مورد ابتکار شکل مغنی اشاره میکند.

درپایان فصل ۵ چنین آمده :

ابومحمود حامد خجندی شکل مغنی را قانون الهیئه و دیگران آنرا : المغنی

(۱) خواجه درپایان فصل ۳ (ازمقاله ۵ با اشاره از بازگشت شکل مغنی وظلی بشکل قطاع سخن دارد و نیز میگوید: شکل ظلی همانگونه که گاه آسان‌تر از قطاع است ، گاه نیزبسیار دشوار است .

عن القطاع خوانده‌اند ، ابوریحان در «مقالید علم هیئة مایحدث فی بسیط الکره» گوید : نخستین کسی که شکل مغنی را بجای قطاع بکار برد ابونصر است اما نخستین کسی که لقب المغنی به آن داد، کیاکوشیار گیلی است و این سخن بیرونی جای نظر است زیرا ابونصر بن عراق در آغاز باب ۳ از کتاب المجسطی الشاهی خود گوید : « انا اذکر ههنا مایغنی عن الشکل القطاع وعن النسب المؤلفه» (۱) و این سخن ابونصر در اینجا گواه آن است که خود او این شکل را مغنی خوانده و یا خود این اصطلاح را از ثابت گرفته» .

درضمن براهین شکل مغنی (درفصل اول ازمقالهٔ۵) برهانی ازشرح مجسطی ابوالفضل نیریزی میآورد (وبقول نالینو وطوقان تقریباً عین عبارت نیریزی است) .

در فصل٦(ازمقاله ۵) بهشرح شکل ظلی پرداخته و گوید مبتکر شکل ظلی (بجای قطاع) ابوالوفاء بوزجانی است بدون شك .

خواجه درپایان کتاب یك بار دیگر ازبازگشت همه قوانین (شکل مغنی وظلی) به شکل قطاع اشاره میکندو گوید تنها فرق آنست که نسبتهادرشکل قطاع تألیفی اعتبار می‌شوند ودر غیرآن بسیط اعتبار میشوند ومیگوید: مقصوداز الحاق مقالهٔ ۵ به این کتاب ، اثبات همین نکته است.

کشف القناع بقلم الکساندور کاراتئودری پاشا بهزبان فرانسه ترجمه‌شده واصل وترجمه باهم بسال ۱۸۹۱ درقسطنطنیه (استانبول) به چاپ رسیده وبار دیگر در ۱۸۹٤ تجدید چاپ شد .

رجوع شود به فهرست مجلس ۹: ۱۹۰ دانشگاه .شمارهٔ۲۴۳۲/۱۵
ذریعه۱۸: ۱۲۰ برلین (اهلوارث) : کشف الظنون : ۱۴۹۳ .

۱ـ درمقابل ثابت‌بن‌قره که رساله ای‌نوشت در بیان‌شکلی که ازشکل قطاع بی‌نیاز کند بشرطی که‌نسب‌مؤلفه جداگانه‌بکار داشته‌شود .

آثار و احوال خواجه‌از مدرس رضوی : ۲۱۲ ـ ۳ ـ و ۳۲۱۴۱ـ۳۴۲الدومیلی (ترجمةالعلم‌عندالعرب) : ۳۱۵

معجم‌المطبوعات : ۱۲۵۱ (۱) اکتفاءالقنوع : ۲۳۹ سارتون ۲ : ۱۰۰۳ و نالینو (علم‌الفلك تاریخه عندالعرب) ۲۲۷ـ۲۳۰ قدری طوقان (تراث العرب‌العلمی) ۳۰۱ـ۳۰۵و۳۱۵ فهرست‌بادلیان .

آغاز . بسمله الحمدلله مبدع‌الحقائق الخارجه عن‌الحصر افاضة‌للخیر .. و بعد فقد کنت‌عملت‌فیمامضی من‌الزمان کتاباً جامعاً لضبط دعاوی‌الشکل‌المعروف بالقطاع و براهینه مذیلابماینوب عنه ویتعلق به

پایان: وهذاهوالغرض فی‌الحاقنا هذه‌المقاله بالاربع الاولی ولنقطع‌الکلام حامدین .. والیه‌المرجع والمآب

۱ـ در معجم‌المطبوعات نام کتاب بدین‌گونه آمده «الشکل‌القطاع او تربیع الدائره در پنج مقاله با ترجمه فرانسوی نقل از نسخه‌خزانه ادهم‌پاشا در ۱۸۹۱ به‌چاپ رسیده» دراینجا چند نکته هست یکی‌اینکه مؤلف‌الیان سرکیس کتاب الشکل‌القطاع را در شمارچاپ های‌تحریراقلیدس‌یادمیکند :این اشتباه مسلم‌است ازنظر کتاب‌شناسی (وبسیارعجیب‌است)اما بنظر میرسد که وی عنوان‌کتاب چاپی شکل قطاع را با امانت و بدرستی نقل کرده (تجربه نیزشاهداست)واگرچنین باشدپس‌مسلما عنوان‌نسخه‌چاپی‌قسطنطنیه‌که‌این‌نگارنده‌آن‌راندیداه چنین‌است: الشکل‌القطاع‌وتربیع‌الدائره، بنابراین‌درچاپ‌استانبول، تربیع‌الدائره‌دنباله‌نام کشف القناع است نه عنوان کتابی دیگر برای روشن شدن مطلب دراین‌مورد چاره‌ای جز دیدن نسخه نیست‌و گفته ادواردفاندیك‌نیزدرتوضیح مطلب‌تأثیر ندارد، خاصه اینکه علاوه‌بروجود اغلاط فراوان در کتاب‌ودر همین‌سطور ، وی‌از چاپ تربیع‌الدائره درقسطنطنیه بسال ۱۸۹۱ یاد میکند بدون هیچ‌اشاره به‌چاپ کتاب شکل‌القطاع با او ویااصلا بنام‌آن‌کتاب در شماره مؤلفات‌خواجه (واین خود تأیید آنست که‌درنسخهٔ‌چاپ استانبول یك کتاب‌چاپ شده نه دو کتاب وتناقض دیگر که‌بین معجم واکتفاءالقنوع است .نکته درمعجم ازنسخه کتابخانهٔ‌ادهم پاشا ودر اخیر ازکتابخانه مترجم (قره‌تیئودری‌پاشا) یاد شد (اکتفاه القنوع : ۲۳۹) در انتساب کتاب‌تربیع‌دائره بـه‌خواجه‌جای‌سخنی است .

[۶۳۶۵]

نسخه‌ایست به خط نسخ وثلث درشت (قرن ۱۲ ـ‌ه

این نسخه از نسخه به‌خطای احمدبن‌علی بن‌ابی الفرج بن‌البواب ومورخ ۶۵۸ رونویس شده و کاتب نسخه‌حاضر (که‌خودجداگانه رقم‌ندارد) عین‌نوشتهٔ ابن‌البواب رابدین گونه‌نقل کرده است:

«وفی المنتسخ هکذافی المنتسخ فرغ المصنف ادام‌الله‌دولته‌من‌تسویده‌فی الحادی والعشرین من‌جمادالاولی سنة‌ثمان وستین و ستمائه هربه و هو تاریخ‌النسخه‌المنتخ منها هذاالنسخه من‌خطه . علقه‌احمدبن‌علی بن‌البی الفرج بن‌البواب‌متع به ورزق‌االتمتع باشاله‌فی منتصف‌جمادی الاخری من‌السنة المذکوره ۶۵۸

درحواشی نسخه‌حاضر اصلاحات‌ونسخه‌بدلهایی که گاه‌چندسطراست ،ضبط‌شده. کناربرگ‌اول وآخر وگوشهٔ‌تمام برگهای نیمهٔ‌دوم نسخه وصالی‌دارد .امانوشته‌هاآسیب‌ندیده و حواشی صفحات وسیع است .قسمتی‌ازبالای برگ‌اول‌رابریده ووصالی کرده‌اند . کناربرگ‌اول‌تملک محمدطاهر تنکابنی‌وقاسم‌ایروانی‌دیده‌میشود. عناوین واشکال درمتن‌وحاشیه شنگرف

قطع رحلی ۲۵×۳۹ج تیماجی مشکی که درترنج ونیم ترنج ولچکی‌آن کاغـذ آب طوری‌چسبانیده‌اند. صفحات ۲۸۱ (۱۴۱ گ) سطو۱۱ کاغذ فرنگی آهار مهره شماره ثبت قدیم ۲۳۲۸۲ جدید ۱۰۱۳۶

التسهیل **(عربی)**

ابوجعفر کافی بن‌محتشم(۱) بن عمیدبن محمدبن شاهنشاه قائنی (شاگردمیر فیندرسکی)

تسهیل دائرةالمعارفی است دارای ۱۵فن وفهرست فنون(که‌باسنجش یك نسخه موجود در مجلس وسه‌نسخه دانشگاه بدست‌آمده) بدین‌شرح است:

فن۱ ـ منطق .

۲ـ طبیعی (دارای هشت‌مقاله) (تمام‌فن یکم وبیشترفن ۲ در هیچ‌یك از این نسخه‌ها نیست) .

فن۳ ـ کیمیا (= علم‌مستور) دارای یك مقاله (در۶فصل) .

۱ـ محتشم‌بن عمیدکتابی دارد بنام‌فصول‌الحق (شماره ۷۲۰۰ مجلس) ونیز کتاب هادی‌المسترشدین دارد در تطبیق‌بین‌دوازده‌امام(ع) باانبیاء بنی‌اسرائیل

فن۴ ـ فلاحت دارای ۴ مقاله (۱ـ زرع‌الحبوب ومایتعلق‌بها رجمع‌الغلاب در ۶فصل ۲ـ غرس‌الاشجار درصفت‌فصل ۳ـ فصل الاشجار بعضها علی بعض دارای‌یك فصل ۴ ـ القول علی‌البقول ومایحفظ به‌الاثمار فی‌المنازل ومایدفع به آفات‌عنها درسه‌فصل)

فن۵ ـ طب (بزرگترین‌بخش تسهیل) دارای ۴مقاله :

(۱ـ تشریح درچهارفصل .

۲ـ احوال‌البدن واسبابها والعلامات‌الداله‌علیها و فی‌آبائه حال‌الادویه ـ در۱۳فصل .

۳ ـ تدبیرالاصحاء وعلاج‌المرضی ـ درده‌فصل .

۴ ـ الادویه وقوانین‌ترکیبها ـ درپنج‌فصل) .

فن ۶ تغییر رؤیا (دارای یك مقاله در نه فصل» .

فن۷ـ حساب دارای‌سه‌مقاله حساب هند ـ در ۱۳ فصل ۲ ص‌ومقابله‌دارای سه فصل ۳ـ درمساحت در سه فصل‌درمقدمه‌فن میگوید درر کر تعلیمات باحساب آغاز میکنم زیرا حساب واسطه بین محسوس ومعقول وخود دارای هر دوجهت است وبمنزله مدخل در برای تعلیمات وعبارت اودرآغاز مقدمه فن ۷خیلی‌است (پس‌از بسمله خطبه) ۷ بلغ فحصاء وانتهی طلبنا الی‌العلوم‌التعلمیه فنتشرع‌اولافی علم‌الحساب اذالاتفس لایکن ان ینقتل من‌المحسوس الی‌المعقول مالم ینقتل مثه الی‌الذی ینوسط من‌الامرین ویکون دوجهان الی جهتی ومن‌ذلك‌الحساب.

درپایان (فصل۳ از مقاله ۳) فن۷ (پایان نسخه‌حاضر) گوید:

ولی وصلناالی هذاالمقام فنشرع فی تعدید النجوم التعلیمی والحمدثبت علی‌الاتمام .

۱ـ فن۸ هیئت دارای مقدمه و مقاله (۱ـ فی‌حال‌السماء واصناف الرکات الدائره والقسی والزوایادارای ۱۵ فصل است و۳۳ (یا ۳۴) شکل (نسخه‌هافصل

۱۵ وبقیه را ندارد) ۲- افلاك الشمس وحركاتها دارای ۱۲ فصل و شکل۳- فی افلاك القمر و كيفية ذلك دارای ۳۷ فصل و۱۲شکل (نسخهٔ دانشگاه تانیمهٔفصل۲۵ مقالهٔ۳ دارد) فن ۹- موسیقی

فن ۱۰ - « الاحکام السماویه ۳مقاله : (۱- تعدید قوانین کلیه ده‌فصل ۳- موالیددر۱۲ فصل - در فهرست دانشگاه مقاله ۲یادنشده است)

فن ۱۱علوم غریبه یك مقاله‌دارای ۹ فصل.

فن۱۲ علوم الهی دارای شش مقاله :

۱- امور عامه ، ۲۲ فصل ۲- علل ومعلولات ، ۹فصل ۳- جوهر وعرض، ۱۶ فصل ٤- معرفت مبدا اول،ده فصل ۵- صدور الاشیاء عن‌التدبیرالاول‌والمعاد الیه ، ۷ فصل ٦- احوال نفس‌الانسانیه وقوتها والدعوات‌والعقوبات‌السماو به و العبادات والنبوة والامامه ، (۱۲ فصل).

فن ۱۳- علوم خلقیه دارای یك‌مقاله در ۱۵فصل وخاتمه .

فن ١٤ سیاسات دارای دومقاله :

۱- سیاسات منزل در شش‌فصل ۲- سیاسات ، ١٤ فصل .

فن ۱۵ عبادت واسرار ورموزعبادات دارای یك مقاله در ۱۲ فصل .

فنون ومقالات (درنسخه‌حاضر) دارای خطبه‌واختتام جداگانه و هرفن‌خوددارای یك مقدمه است .

مؤلف (که نام خودرا در چند جا ازجمله در نیمه فصل ۱۵ مقالهٔ یکم از فن ۱۳ - درنسخه ۱۷۸۱ دانشگاه که بخط اوست - کافی‌بن محتشم بن عمیدبن محمدبن شاهنشاه قاینی یاد میکند) درپایان فن ۱۲ تصریح میکندکه (۱) درغرهٔ جمادی‌الاخری ۱۰۲۹ تألیف آنرا آغاز کرد و درپایان آن به انجام رسانید . همچنین درپایان فن ١٤ تصریح دارد به شاگردی خود نزد میرابوالقاسم حسینی

۱- نقل فهرست دانشگاه

استرابادی و به اینکه در تحقیق این‌معارف بااسترآبادی وبااستادمعزالدین محمد اصفهانی شرکت داشته است .

درپایان فصل ٤ مقاله۲همین فن ازشاه عباس‌موسوی وشیخ‌بهاءالدین‌عاملی یاد میکند . درحاشیه خاتمه فن۱٤ میگوید (به‌نقل‌فهرست دانشگاه) که پس‌ازیك سال از تألیف کتاب‌تسهیل ، مقالتی درشرح آفاق وانفس واسرارعبادات بدین کتاب الحاق نمود این‌سخن وقرائن دیگرگواه آن‌است‌که تسهیل رانخست‌در۱٤ فن به‌پایان رسانیده وبعدازسالی فن ۱۵ رابرآن افزوده .

ازابوجعفر کافی بجزاین کتاب‌تسهیل، چند اثردیگر میشناسیم از آنجمله در کتابخانه الهیات: رساله الشجرةالطیبه فی‌اثبات‌الحرکه (ش۲۲/۲٤۲ب) ونیز مجموعه‌ای(ش۸۳٤د) دارای پنج رساله زیر :

۱ـ مقاله فی‌اسرار العبادات‌در٦ فصل‌که برای استاد نوشته (فن۱۵تسهیل نیزدر اسرارعبادات‌است‌وبرای‌یکی ازدوستان دریك مقاله و۱۲فصل‌نگاشته‌وپس از نوشتن‌تسهیل برآن‌افزوده است).

دیباچه وخطبه این‌مقاله‌ونیزبشیوه دیگرمقالات تسهیل است .

۲ـ شرح ابیات‌خواجهٔ طوسی درمراتب موجودات ـ فارسی (متن ابیات درفهرست ۱۷ باشماره ۵۷۱۲/۳ یادشد)

۳ـ المستوره = مقاله‌فی‌اتحاد العاقل والمعقول .

٤ـ مقاله فی‌بیان‌المعاد (فارسی) .

۵ـ مقاله فی‌اسرارالآیات درغرائب وعجائب وشگفتیهای گیتی (فارسی) در۱۵باب (فهرست ابواب این‌مقاله‌درفهرست‌الهیات (ج۲)آمده) .

قاینی شعر فارسی میسروده و علامه فقید صاحب ذریعه دیوان و مثنوی خردنامه اورا یاد میکند و نصرآبادی نام اورا درتذکرهٔ شعراآور ده‌است .

رجوع شود به فهرست الهیات ۱: ۱٤۵ و۲: ۲٦ـ ۳٦ تذکرهٔنصرآبادی :

۱۹۱ : ۹۸ ذریعه ۹: ۹۰۳ و ۱۹ : ۱۶۴ ریحانة الادب ۳ : ۴۷۸ فهرست نسخه‌های فارسی از احمد منزوی ۲ :۸۰۶ـ ۸۴۶ و ۱۰۲۶ـ۱۰۲۷ دانشگاه ش ۱۷۷۹ /۱۷۸۰ و۱۱۷۸۱(ج۸: ۳۲۳ـ ۳۳۶)

ازکتاب تسهیل تا این زمان نسخه‌ای کامل نمیشاسم و نسخه‌های دانشگاه (که بخط مؤلف‌است) هریك قسمتی ازکتاب‌رادارد و درهیچ یك‌فن ۱ـ۲و۹وجود ندارد(فهرست‌مندرجات۱۵فن ازنسخهٔ۱۷۷۹ دانشگاه نقل گردید)نسخه‌حاضرشامل فن ۲ـ۸،است‌بانقائص وتشویش . اینك فهرست مندرجات نسخه‌حاضر :

فن۸ (درهیئت) ودرآن‌مقاله وقمح (۱۴۸) شکل است (در نسخه‌دانشگاه : فیها ست‌مقالات) المقالة‌الاولی فی‌حال‌السماء واصناف الحرکات ... وفیهایه فصلا ولح‌شکلا (دردانشگاه : وفیها : له‌شکلا)

فن ۸ درنسخه حاضر مقدمه‌ای دارد که‌درنسخه دانشگاه‌نیست (یااینکه در فهرست اشارتی بدان نشده) ومؤلف دراین مقدمه ، تقسیمات ریاضیات تعلیمی را یاد کند وگوید ازاصول‌چهارگانه تعالیم (هندسه،حساب، موسیقی وهیئت) بخاطر رعایت اختصار، ازهندسه‌وارثماطیقی درمیگذرم وبه‌دانش هیئت‌وموسیقی بسنده میکنم (۱) . ودرهیئت نیز به‌جیوب‌واوتارونسب‌مؤلفه ومثلثات وشکل قطاع وظلی ومغنی نپرداختم (چون‌مربوط به‌هندسه‌است) و آنچه‌آوردم همانا مختصر مجسطی‌است بعین عبارات وبدون تغییر (مگردرضرورت) (۱)

۱ـ درفهرست فنون‌کتاب‌که درفهرست دانشگاه ازصفحه عنوان فن ۶ (در نسخه شماره ۱۷۸۱ دانشگاه) نقل شده فن ۷حساب وفن ۱۰ احکام نجوم است . درنسخه‌حاضر نیزفن ۷ درحساب ودارای سه مقاله است واین مناقض مضمون مقدمه است. عبارت‌مقدمه چنین است :

ونحن نریدان نعرض عن ایراد هذین الاصلین الشریفین فان ذلك یجرالی اطناب لایسعه کتابناهذا ونورد فیه‌الهیئه مختصراً للمجسطی بدون‌ان‌نغیرعباراته‌الاعندان‌یمسنا‌الیه حاجه اوضرورة بقدرمایدلنا الی معرفة مسائل هذاالعلم ... ولانورد فیه ما یتعلق‌بمعرفة‌

بقیه حاشیه در صفحه بعد

ـ فن ۲ (ازص ۵٦) . ازفن ۲ (درطبیعیات) دراین نسخه بقیه فصل ۲ ، از مقالهٔ ۵ تا پایان مقاله ۸ . فن ۲ (تااینجاکه نسخه حاضرنشان‌میدهد) دارای ۸ مقاله است :

مقاله ۵ دارای ۵ فصل :(۳ تقسیم دیگردرمزاج ٤ـ تکوین معادن‌وارواح‌و احجار ۵ـ تکوین اجساد سبعه) .

مقاله ٦ـ الاجسام النباتیه وماناسب هـذه چهارفصل : (۱ـ النفس‌النباتی ۲ـ قوی‌النفس النباتی۳ـ فروع هذه‌القوی وخوادمها٤ـ ترتیب هذه‌القوی‌ومراتب الهضوم) .

مقاله ۷ـ الاجسام الحیوانیه ونفوسها وقواها ومایبنعث فیها ـ ۲۰ فصل .

مقاله ۸ ـ (المقالة الثامنه من‌الفن الثانی من کتاب التسهیل فی‌الطبیعی) فی‌الانسان‌وقواهاالمختصه بها ویختم هذاالفن...ویتلوهاالکلام فی‌العلم الاوسط

فن ۳ ـ درکیمیا (= العلم المستور) .

بقیه حاشیه از صفحه قبل:

ـالجیوب والاوتار فان‌هذه اصول هندسیه سبیلها سبیل سایرالهندسیات ینبغی ان‌یوضع ههنا مسلمة ویطلب بیانها فی‌کتب اخری وضعوها لبیانها ثم نریدان نفحص‌عن‌الموسیقی بوجـه مجمل یلیق بهذاالکتاب و . . . ونوضع مبادیه علی انهـا مسلمه وسبرهنة علیها فی هـذین الاصلین‌فمن احتاج‌الی‌بیان هذه فلیرجع‌الیهما من‌الکتب‌المرصودلها وبالحری ان نقدم‌الکلام فی‌الهیئة علی‌الکلام فی‌الموسیقی ...»

جزاین نکته نیزنشانهای تشویش درکتاب هست وگویا این نسخه‌ها همه پیش‌نویس تألیف‌اصلی مؤلف‌است.

درنسخه شماره ۱۷۸۰ دانشگاه نیزقراین وشواهداین‌احتمال دیده میشود . رجوع شود به فهرست دانشگاه ج ۸ : ۳۲۳-۳۳٦

این فن یك مقاله در ٦ فصل ودر آغاز (درنسخه حاضر) مقدمه ای دارد . (١) (که در فهرست دانشگاه بوجود آن در نسخه شمارهٔ ١٧٨١، اشاره نشده) .

فن ٤ ـ فلاحت دارای یك مقدمه و چهـار مقاله. درمقدمه میگوید « مسائل متعلق به کائنات جو واحکام ستهٔ شعری یمانی راکه اصحاب فلاحت در کتابهـای فلاحت میآورند درعلم نجوم احکامی بازخواهم گفت» .

فن ۵ ـ طب دارای یك مقدمه وچهار مقاله

فن ٦ ـ تعبیر رؤیا (یك مقدمه درنه فصل)

فن ٧ ـ حساب یك مقدمه وسه مقاله .

[٦٣٦٦]

نسخه ایست بخطشکسته نسعلیق قرن ١٢ ـه این نسخه تمام فن اول و قسمت بیشتر ازفن ٢ راندارد نسخه در پایان فن ٧ فن ٨ درآغاز نسخهٔ گذارده شده (خطاء تجلبداست) . عناوین واشکال شنگرف جای برخی ازاشکال فن ٨، سفید گذارده شد پشت برگـ اول و یادداشت منطقی وتملك فرهاد میرزا دیده میشود .

قطع رقعی ٩/۵× ١٦ ج . تیماج قرمز یك لا صفحات ٢٤٠ سطور ١٧ کاغذ فرنگی آهار مهره شکری رنك شماره ثبت قدیم : ٢٢۵٢٣ جدید : ٩٨٨۵ .

---

(١) ـ مؤلف درآغاز مقدمه میگوید که پس از کیمیا بترتیب فلاحت ، طب وتعبیر و پس ازپایان ریاضیات احکام نجوم وطلسمات ونیرنجات وسپس درضمن سخن دربـارهٔ مرموز بودن کیمیا میگوید «من اطلع علی ذلك العلم فیتصف لامحاله علی اسرار الحکمه ولبابها ... لانهم حادو فیه بین المعقول والصرف والمحسوس المحض واخذ ولکل معنی هیکلا حسیا ... لانهم ارادوا ان یعلمونا ان لکل علم ولکل حکمة ولکل شیٔ من الاشیاء صنما عقلیا وصورة عقلیه لاهیولی لها ... تکون ... هذه الاصنام الحسیه انما هی مثل لتلك الاصنام العقلیه ولاجل هذا شکل علی الافاضل معرفة ذلك العلم وانی قداوردت فیه مدخلا یدل علی انه کیف تکون وبم یتم .

مجموعه (فارسی)

۱ـ اختیارات ایام . (ص۲ـ۲۰۳ دفتر)

= اختیارات بزرگ منسوب به محمدباقر بن محمدتقی مجلسی .

مندرجات این رساله بانام آن مطابقت ندارد، زیرا علاوه برانواع اختیارات گوناگون مشتمل است بردانستنیهای هیئت، جغرافی ، طبیعیات و فلسفه و در همهٔ این مباحث ناظر است به شرع و به مقیاس آیات و احادیث .

این رساله دارای ۴۰ فصل و یك خاتمه است و اینك فهرست فصلها :

فصل اول : اختیارات روزهای ماه (غره تاسلخ)

فصل دوم ـ اختیارات روزهای هفته (ازجمعه تاشنبه)

فصل سوم ـ اختیارات(۱) ماههای سال وروزهای مخصوص هرماه (از آغاز محرم تاپایان ذیحجه) .

فصل چهارم ـ ساعات. نخست مباحث علمی وهیوی وسپس اختیارات.

فصل پنجم ـ نوروزنامه .

فصل ششم ـ محرم نامه ـ ترجمهٔ حدیثی بزرگ (بنقل صدوق) دربارهٔ احکام نجوم واختیارات روزاول محرم. در ایام هفته خاصه از نظر خسوف وکسوف. (در نسخه ۴۵ فصلی اختیارات که چاپ شده محرم نامه درفصل ۱۰ کتاب است)

۱ـ دراین فصل ازمبداء تاریخ هجری وپاره‌ای تواریخ دیگر سخن میرود. وهم دراینجا برخی نوشته‌های سست است که ازمجلسی دورمینماید وازجمله آمده است: حساب ارامنه وگرجی از بنای اوچ کلیسای ایروان است که کعبهٔ ایشان وهمهٔ نصاری است ... وبعضی میگویند این کلیسا درزمان عیسی ساخته‌شده .دنبال این سخن چنین آمده:

وحساب اهل خوارزم ازرفتن تیمور است به البرز کوه ودشت قبچاق ومنجمان الحال مبداء تاریخ ایشان سه قسم است : یکی از زیج خواجه نصیر و دیگری از زیج جدید میرزاالغ است ودیگری از تاریخ جلالی سلطان ملکشاه و حساب فارسیان ازحکومت یزدجرداست» دربارهٔ یزدجرد اثیم که مبداء تاریخ های ایرانی است رجوع شود به گاه شماری در ایران قدیم : ۲۷

فصل هفتم ـ احکام کسوف وخسوف در روزهای ماه (ازاحادیث) .

فصل هشتم ـ بیان فصول اربعه (ازنظر هیئت واحکام نجوم).

فصل نهم ـ معرفت وقت زوال وطریقهٔ استفاده از دائره‌هندی .

فصل دهم ـ مسئله درنگ خورشید در وقت زوال .

فصل یازدهم ـ شناختن پایان شب (زوال اللیل) .

فصل دوازدهم ـ قبله .

فصل سیزدهم ـ حقیقت حرکت آفتاب و اوضاع ستارگان (از این فصل به بعد تا فصل ۲۴ مباحث هیئت است ومؤلف دراین فصلها کمتر به احادیث و اختیارات شرعی نظر دارد).

فصل چهاردهم ـ سبب کسوف وخسوف

فصل پانزدهم مساحت زمین .

فصل شانزدهم ـ اقالیم سبعه وحدود آنها وماوراءاقالیم

فصل هفدهم ـ در مساحت دریاها طول و عرض و عدد آنها درزمین و مدوجزر .

فصل هیجدهم ـ بحیرات (= دریاچه‌ها) وطول‌وعرض هریك .مؤلف دراین فصل ازخاتمه روضة الصفا نقل میکند) .

فصل نوزدهم ـ رودهای جهان (= انهار) .

فصل بیستم ـ چشمه‌ها(ازچشمهٔ اردشك قزوین تا چشمه مسك درچین)

فصل بیست‌ویکم ـ چاهها (ازچاه اقصی ـ در مدینه تا چاه شرع در رباط عمرو بن عدی) .

فصل بیست‌ودوم ـ آفرینش آسمان‌وزمین .دراین فصل نخست « اقوال اهل شرع» را در مسئلهٔ تکوین یاد میکند وسپس مذهب فارسیان وفلاسفه‌را. درقسمت اول ازگاهنبارها سخن میگوید وازجمله عقاید فلاسفه آرد: « گویند زمان محیط

چیزهای زمانی باشدو نفس محیط زمان است و عقل محیط نفس و علت اولی محیط عقل..
و دانش باری‌تعالی بذات ویست و عالم و علم و معلوم هرسه یك دانند».

فصل بیست‌وسوم ـ احوال کاینات ـ حوادث جو و نیز تکوین کسانها و چشمه‌ها

فصل بیست چهارم ـ تکوین‌مادهٔ انسانی از خلقت نطفه در رحم تا حواس ظاهر و باطن و مراتب عملی و علمی انسان تا مرتبهٔ ولایت .

فصل بیست و پنجم‌روزهای‌سعد و نحس در ماه (ازاین فصل بازاختیارات است تا فصل ٣٤ که احکام و اختیارات و آداب مختلف (خواب دیدن ، فصد سر تراشیدن‌و آداب معاشرت)

فصل سی‌وچهارم ـ غالب و مغلوب در این فصل گفتارمنسوب به‌ارسطو را درغالب و مغلوب و نیز طریقهٔ شیخ‌بهاءالدین‌عاملی را نقل میکند .

فصل سی‌وپنجم ـ ساعات استخاره و انواع استخاره .

فصل ٣٦ احکام سکزیلد وزدراین فصل گفتار خواجه نصیرالدین طوسی را در بارهٔ این‌ستاره‌موهوم‌نقل‌میکند (دراین‌باره رجوع شودبه‌ص٣١٥این‌فهرست) .

فصل ٣٧ ـ جداول رجال‌الغیب .

فصل ٣٨ و ٤٠ ـ اختلاجات اعضاء .

فصل ٣٩ ـ مسائل شك و سهو نمازهای‌پنجگانه. (١)

١ـ درفصل اول‌درضمن‌سخن‌ازلغات‌اهل‌عالم‌وازهفت‌لغت«اهل فرس» گوید«لغت‌اهل نیمروز باژگونه است مثلابرو ،بیا وبخوررا گویند ربو، بیاوخبور..ولغت فارسی‌صحیح‌را شیراز و توابع آن‌دارندولغت‌سریانی را حکمای یونان‌داشتند..؟ والحال‌ارامنه‌دارندولغت روستایی همان پهلوی است که آنرا شکسته‌کردند ... ؟ و الحال مردم ولایات‌اصفهان وتوابع‌آن دارند».

درفصل ـ ۴ از آتشکده‌های‌ایران‌نام میبردو درفصل‌قبله ازتناقض‌بین‌زیج‌ایلخانی و زیج الغ بیك درمورد حساب درجه انحراف قبله مسجدجامع اصفهان .

اختیارات بزرگ (منسوب به‌مجلسی) بارها بچاپ رسیده و نسخ‌چاپی آن نیز (مانندنسخه‌های خطی) متفاوت‌است . چاپ سنگی مورخ ۱۲۶۰ (در تبریز) دارای ٤٥باب است و فصل۱۳ نسخه حاضرراکه بعنوان«آفرینش انسـان » و مشتمل بر مباحث فلسفی است (وبه پاره‌ای از آن اشارت رفت) ندارد.عبارات ـدرمندرجات مشترك ـ یکی است اما نسخه‌چاپی مزبور مفصل‌تراست ، و یکجا در آن‌ازبحارالانوار‌یادشده،ونیزدیباچه‌نسخه (٤٥فصلی) مفصل‌ترومضمون آن در آنجاکه ازعقائد فرس یاد شده ، بانسخه حاضر متفاوت و درست‌تر است(۱)

نسخهٔدیگر : چهل فصلی(مطابق‌نسخه‌حاضر)است‌ودر ۱۲۸۰بچاپ‌رسیده‌است وعنوان «مجلسی» در دیباچه آن نیامده. همه‌نسخه‌هایی که یادشد بانسخه حاضردر داشتن مضامینی‌سست‌وبی‌اصل ونیزپاره‌ای از اغلاط واشتباهات فاحش‌مشترکند (چنانکه در همهٔ آنها درفصل استخاره از مصباح‌المتهجد علامه‌حلی و یامصباح کفعمی‌علامه‌حلی ..؟ یادشده است) .

چندنسخه نیز از اختیارات‌بزرگ(بخشی‌از‌آن)موجوداست که‌دارای۸فصل است(ازفصل۱تا۸نسخه‌حاضر).امااختیارات‌کوچك‌منسوب به مجلسی (که چاپ نشده)دارای سه‌فصل‌وخاتمه‌است وکاملامتفاوت بااین چندنسخه است .

نگارنده باتوجه بذکر اختیارات‌درشمار مؤلفات‌مجلسی (درالفیض‌القدسی ودر فهرست مؤلفات مجلسی تألیف سیدمحمدحسین خاتون‌آبادی) گمان میکنـم درتألیف اودست یادستهایی بکاررفته‌ونسخه‌های اختیارات کبیرهیچیك عیناً همان تألیف مجلسی نیست .

ا . ستوری از این رساله یاد نکرده است .

۱ـ در دیباچه‌نسخه‌چاپی‌آمده:«اگرچه برخی‌ازآن‌احکام‌مطابق اختیارات‌فرس‌است‌اما چون‌به‌تجربه‌رسیده‌بود...قلمی گردید». عبارت دیباچه‌درنسخه حاضر گنگ و مبهم‌است و نیزمفهوم‌ازآن بعکس‌مذکور است .

مجلس ۷: ۱ و۱۰: ۵۱ فهرست‌نسخه‌های فارسی از منزوی : ۳۷۰الفیض القدسی، ذریعه ۱ : ۳٦۷ ومشار

آغاز: بسمله. الحمدلله‌رب‌العالمین ... امابعدچنین گویداحقر عبادالله‌الغنی محمد باقربن محمدتقی ..که این رساله‌ایست در بیان آنچـه از احادیث ... از سعادت ونحوست وسایرضروریات که ازکتب علمای سلف استخراج شده اگر چه بعضی مطابق عقائدفرس‌است...بروجه اختصار مرقوم‌گردد

پایان: خاتمه‌درغرهٔ هرماه ، بدانکه باید آنچه‌ازهجرت‌گذشته دویست‌وده طرح کند...و جدول درآن‌طرف است به‌اینجا ختم شد این‌رساله.

۲ـ تقویم‌المحسنین (ص۲۰۵ـ۲۵٦دفتر) (فارسی)

= ترجمه تقویم‌المحسنین‌مولی‌محسن‌فیض کاشانی .

تقویم‌المحسنین فیض کاشانی دارای یك‌مقدمه ، یك فصل چند جدول و خاتمه وتکمله‌ونصیحت‌است‌ترجمه‌حاضرنیزهمین‌عناوین را دارد ومضمون‌دیباچه آن‌هم بامضمون‌دیباچهٔ تقویم‌المحسنین تقریباً مطابقت دارد اما عبارات (دیباچه) نسخه حاضربانسخه دانشگاه‌وسپهسالار(که‌درفهرستها نقل‌شده)وبانسخه‌۱ /٦۳٦۸ مامطابقت‌ندارد . نام‌مترجم‌رساله در(نسخه هایی که‌تاکنون‌میشناسم) یاد نشده

دانشگاه : ٤٦٦۲ منزوی ۱ : ۲۷٤وفهرست حاضر:٤٥۳

آغاز: الحمدلله الـذی خلقنا فی‌احسن تقویم ... امـا بعد چون میـدیدم‌که جمعی‌کثیر ازخواص‌وعوام دراکثرمطالب ومهام ... ساعات وایام‌رجوع‌میکنند به‌تقویم منجمان وملتفت نمی‌شوند به‌آنچه‌که مرویست . . بنابراین تصنیف کردم رساله‌ای‌که مشتمل‌باشد برخلاصهٔ آنچه‌وارد شده است‌ازاحادیث‌وروایات دراین باب ومتغیر نشودبه تغییر سال وماه‌که مثل منجمان هرسال احتیاج به‌تجدید داشته باشد وآنرا تقویم‌المحسنین واحسن‌التقویم نامیدم ... ومرتب ساختم تقویم را بر مقدمه ویك‌فصل وچندجدول وخاتمه وتکمله ونصیحت

پایان: وبسوی اوست درهمه کاری مرجع ومآب تمام شد .

پیوسته به‌نسخهٔ تقویم‌المحسنین ابیاتی درسعد ونحس منسوب به‌علی (ع) و ترجمهٔ منظوم ابیاتی ازخواجه که «مترجم(۱) معیار الساعات درهشت‌بیت‌فارسی‌بنظم کشیده » سپس ابیات منسوب به خواجه نصیر دربارهٔ نوروز و آنگاه چند صفحه از اواخر رسالهٔ اختیارات (شمارهٔ یکم دفتر) تکرارشده وگویاکاتب این‌فقرات را جزء رساله‌اخیر وآنرانیز ازمجلسی‌میدانسته . رقم‌کاتب در پایان‌این‌اضافات چنین است « تمام شد دو نسخه رساله در باب اختیارات ... ملامحمد باقر مجلسی، سنه ۱۱۹۵»

۳ ـ احکام سالهای‌ترکان (ص ۲۶۳ ـ ۲۶۹ دفتر) **(فارسی)**

احکام سالهای ترك است ازسیچقان‌ئیل تاتنگوزئیل .

رجوع شود به ص۲۵۶این‌فهرست .

آغاز: احکام سالهای سیچقان ئیل. حکیم گوید در اول سال کار ملوك نیك باشد .

۴ ـ اختیارات علائیه (ص ۲۷۲ ـ ۳۷۲ دفتر) . **(فارسی)**

از امام فخرالدین محمدبن عمربن حسین رازی .

در دیباچهٔ این‌نسخه ، بصراحت ازعلاءالدین‌تکش یاد شده واما درپایان به نام اواُشارتی ندارد .

رجوع‌شودبه‌ذیل‌شمارهٔ۶۲۹۲/۳(ص۲۷۳فهرست‌حاضر)ونیزص۲۲۳و۲۳۱.

۱ـ نویسندهٔ این‌یادداشت معلوم نیست به‌استناد چه مدرکی معیارالساعات فارسی را که از فیض است وشتمل‌بردومقصد (۱ : ۱۴ فصل و۲: ۳ فصل) ترجمه ازعربی‌میداند واصل ابیات فارسی راکه درمعیارالساعات بنقل از خواجه آمده عربی میداند. در معیار (دربارهٔ رنگهای‌جامه درعهد نوروز)چنین‌آمده : خواجه نصیرالدین ... این معنی رابنظم کشیده :

نصیحتی کنم‌اربشنوی ودریابی   چهاررنگ‌بپوش‌وچهاررنگ‌بپوش

۵ ـ لوایح‌القمر (ص ۳۷۳ ـ ۳۸۶ دفتر) .

از مولی‌حسین واعظ کاشفی بیهقی. این‌نسخه‌بخشی است‌از فصل۲از کتاب لوایح‌القمر(فهرست حاضرص ۲۱۹ و ۲۵۰)

۶ـ اختیارات (ص ۳۸۶ ـ ۳۸۸ دفتر) .

= اختیارات متعلق به‌اتصال‌قمربه کواکب است‌دربروج وظاهراً ترجمهٔ بخشی ازکتاب یا رساله‌ای عربی است .

آغاز: (پس‌ازعنوان) : وقبل از شروع میگویم‌که حکیم فاضل احمدبن محمدبن عبدالجلیل سجزی مراتب اختیارات برسیزده وجه مرتب‌گردانید.. سپس وجه طرف سعادت .

۷ ـ جدول ساعات‌معوجه(ص ۳۸۹ دفتر) .

= دائرهٔ معرفت طلوع وغروب قمر ازساعات معوجه .

آغاز : این دائره را حکمای ما تقدم وضع‌کرده‌اند .

۸جدول فتح حصار(ص ۳۹۰ دفتر) .

دائره یست‌منقول از«حکماء ما تقدم»

آغاز: چون خواهند بدانندکه‌حصارمفتوح میشودیا نه

۹ ـ جدول سکزیلدوز (ص۳۹۱ دفتر)

این‌جدول نیزبگونهٔدائره‌است. رجوع‌شودبه‌ص **۳۱۵-۳۱۶**فهرست‌حاضر.

۱۰ ـ جدول قوس‌وقزح (ص۳۹۲ دفتر) .

معرفة احکام‌القوس والقزح علی‌کون‌الشمس فی‌البروج .

۱۱ – جدول اقالیم سبعه (ص۳۹۳ دفتر)

دائرهٔ (نقشهٔ) قسمت مسکون و غیر مسکون زمین است با قید نام شهرها و خط استواء و جهات

۱۲ – نظرات سبعهٔ سیاره در بروج (ص ۳۹٤ دفتر).

شرح مقارنه و مقابله و تربیع و تثلیث و تسدیس سیارات و بروج.

۱۳- جدول احکام رعد (ص۳۹۵ دفتر).

دائره‌ای که حکماء هند نهاده‌اند... که چون رعد بهم رسد ... در تقویم نظر کنند ... و تأثیر آن بقدرة‌الله تعالی از خیر و شر معلوم کنند.

۱۴- ساعات بست هندی (ص ۳۹٦ دفتر)

جدول معرفة الاحکام الکواکب السیاره فی ساعات البست الهندیه.

آغاز: حکما این ساعت بست را مذموم دانسته‌اند و حکماء عرب محترقه گویند. ابتدا این ساعت را از اجتماع نیرین گیرند چون ۱۲ ساعت تا ۸٤ ساعت زمانی بگذرد .. تا اجتماع دیگر حساب کند و دور را به هفت قسمت کنند بر ترتیب افلاك

۱۵ – جدول احکام ذوذؤابه (ص۳۹۷ دفتر)

در آغاز (زیرعنوان) چنین آمده :

حکماء گفته‌اند ذوذوابه بر قبال سر آدمی باشد که از گیسوهای آتشی پدید آید... هشت ستاره‌اند معلق چون قندیلی

١٦ – جدول احکام شهاب ثاقب (ص ۳۹۸ دفتر).

جدول معرفة احکام الشهاب ... و علی کون القمر فی البروج

۱۷ ـ جدول زجر=فال (ص ۳۹۹ـ۴۰۱ دفتر)

در عنوان این‌جدول (که سه صفحه را فرا گرفته ودرحاشیه عمودی آن حادثات‌الزمان ودر افقی اسامی بروج نوشته است ـ)چنین‌آمده : جدول معرفة زجرالفال علی‌رأی الحکماء المتقدم

۱۸ ـ جداول منسوبات (ص ۴۰۲ـ۴۰۵ دفتر) .

دو جدول است‌یکی‌باعنوان : جدول منسوبات بروج‌دوازده‌گانه‌وحالات و دیگری باعنوان دیگر و در حاشیه افقی‌جدول‌اخیراسامی‌ملل‌مذاهب‌نقش‌شده .

۱۹ ـ اختیارات شهور (ص ٤۰٦دفتر)

جدول معرفةاحکام ونیك وبدکارها بحسب‌ماههای عربی‌ازکلام‌ابومعشر.

۲۰ ـ جداول‌احکام‌طنین (ص۴۰۷ دفتر) .

جداولی است‌درچهارستون: ستون‌اول احکام‌آوازگوش و ستون ۲ آواز آتش‌ستون ۳ جدول احکام بانگ‌خروس وستون ٤: احکام‌بانگ‌کلاغ بیوقت.

۲۱ ـ جدول‌حالات‌کواکب‌سیاره (۴۰۹ دفتر)

حالات سیارات دربروج اثنی‌عشر (اوج وحضیض وشرف) .

۲۲ ـ جداول‌طوالع‌بلدان واقالیم (ص ۴۱۰ ـ ۴۱۷ دفتر) .

معرفة احکام طوالع‌البلدان (الاقالیم) والمستولی .

۲۳ ـ اقالیم سبعه (ص۴۱۸ـ۴۳۳ـدفتر)

شاید: لمعات‌یارساله‌درتقاسیم‌زمین‌نام داردودرنسخه ازخواجه‌نصیرطوسی دانسته شده . این رساله و٦ لمعه داردومؤلف نخست‌پنج‌گونه تقسیم‌برای معمورهٔ زمین یادمیکند :

تقسیم اول ـ تقسیم سه اقلیمی منقول از حضرت نوح ۲ ـ تقسیم فریدون به سه قسم طولی ۳ ـ تقسیم هندیان که معموره را به نه اقلیم تقسیم کرده‌اند و برای هریك نامی نهاده‌اند (تقسیم نه‌گانهٔ هندی در جدولی نشان داده شده و این اسامی نه اقلیم : روم ، فرنگ ، ایران ، ازبکیه ، گرجستان ، قران ، عرب ، مصر)

تقسیم ٤ ـ از یونانیان است و تقسیم ۵ ـ از پارسیان که معموره را به هفت اقلیم قسمت کرده‌اند (اقالیم سبعهٔ مشهور).

و اینك فهرست لمعه‌ها :

لمعه اول ـ تعیین حدود و وضع درجهٔ اقلیمها

لمعه ۲ ـ دریاها و خلیجها . (۱)

لمعهٔ ۳ ـ سیارات و هفت اقلیم منسوب به هفت سیاره .

لمعهٔ ٤ ـ در بیان احوالی که عارض میشود کواکب را در اوضاعی که با یکدیگر دارند از جمله حالات قمر و اسباب خسوف .

لمعهٔ ۵ ـ بیان علل کسوف = آفتاب گرفتگی .

لمعهٔ ٦ ـ حرکات افلاك (۱). در این لمعه حرکت ثوابت را ، یکدرجه در ۷۰ سال (که همان عقیدهٔ خواجه است در دیگر کتابها) میداند و قول یکصد سال و ٦٦ سال را (نظر اخیر مشهور بین علماء هیئت مانند بیرجندی و اقران اواست) نیز نقل میکند .

آغاز : (در نسخه حاضر نیست) امابعد این رساله ایست در اقالیم سبعه از تصانیف ... شیخ نصیر الدین طوسی فی وجود الاقوال فی تقاسیم الارض و اقسامها نوشته‌اند که تمام ربع مسکون معمور نیست بلکه بعضی از آنکه در طرف شمال از

۱ـ خلیج فارس در این کتاب و در برخی از کتب هیئت قرن ۵ و ٦ و تذکرهٔ خواجه و شروح آن باتفصیل ودقت شناسانده و حدود آن بیان شده . در کتاب حاضر چنین آمده : «خلیج فارس ـ شهر بصره در کنار آنست و فارس و کرمان به آن متصل است طولش چهارصد و شصت فرسخ و عرضش صد و هشتاد و بعد میانه این خلیج پانصد فرسخ است مشتمل بر ولایات عرب و دجله و فرات از جبال روم خیزد و در این دریا ریزد و حد این دریا به سند برسد و در آنجا انهار بسیار بدان متصل شود»

شدت برودت مسکون نیست . . . ودر جانب جنوب خط استواء اندك عمـارتی یافته‌اند و ازغـایت قلت آنرا اعتبـار نکرده‌اند ومعظم معمور رابه وجوه مختلفه تقسیم کرده‌اند

پایان: بروج شتوی خوانند یعنی زمستانی .

۲۴ ـ اختیارات ایام (ص۴۳۴ ـ دفتر)

جدول اختیارات واحکام روزهای ماههای عربی‌وهمه‌ارقام این جدول با حروف است(ازالف تالام).

۲۵ ـ اختیارات بروج (ص ۴۳۵ ـ ۴۳۶ دفتر)

جداول احکام بروج واختیارات ونیك وبد .

۲۶ ـ جدول ممازجات قمر باکواکب(ص ۴۳۷دفتر)

معرفة احکام مقارنه ، تسدیس، تربیع، تثلیث ومقابلۀ ماه‌با سیارات .

۲۷ ـ اختیارات منازل قمر (ص ۴۳۸ دفتر)

جدول اختیارات است برحسب منازل قمر .

۲۸ ـ جدول حرکات‌کید (ص ۴۳۹ دفتر)

تقویم‌کید(= ستارۀوهمی‌احکامیان)در یك صفحه برای شناختن حرکات کید، درسالهاوماهها وروزهای‌یزدگردی.

۲۹ ـ جداول قوس الرؤیه وخمسه متحیره (ص ۴۴۰ ـ ۴۴۱ دفتر)

دوجدول است برای نشان‌دادن خفاء مسائی وصباحی‌کواکب .

۳۰ ـ اختیارات (ص ۴۴۲ دفتر)

جدول احکام قوس وقزح است باسیرشمس‌دربروج .

۳۱- جدول تقویم میل آفتاب (ص۴۴۳دفتر)

معرفت میل آفتاب وعرض کواکب درشمال وجنوب .

۳۲-جداول درجات طول وعرض بلدان (ص۴۴۴ - ۴۵۰دفتر)

عنوان هريك از این جداول چنین است: جدول معرفت اطوال بلدان از جزائر خالدات وعروض ازخط استوا.

۳۳- جدول ساعات طلوع وغروب ماه (ص۴۵۱دفتر)

ساعات غروب وطلوع ماه درنصف اول ماه ودرنصف دوم (ستون۲)

۳۴- جدول اختیارات (ص۴۵۲ دفتر)

احکام واختیارات قرانات کواکب.

۳۷- استخراج ضمیر (ص ۴۵۶-۴۸۱دفتر)

از محمدبن ایوب‌حاسب‌طبری (مؤلف‌رساله استخراجات شمارهٔ۱/۶۳۵۵ این فهرست) درگفتن ضمیردیگری وپیداکردن پنهان شده (= خبی[1]).

۱ . ستوری ۲ : ۴۷۰ وروضةالمنحمین مقالت ۸

اما در این‌کتابخانه چند نسخه ازآن داریم وازاستاد مختص احمد نسوی رساله‌ای دراستخراج ضمیر یادشده .

طبری درآغاز ، ۵سبب برای‌درخطا افتادن گویندهٔ ضمیر وخبی و سپس شرطهایی که پرسنده ویا پاسخ‌دهنده (گوینده) را باید تااستخراج صواب آید، یاد میکند ومیگوید تاکنون دراین معنی تصنیفی جداگانه‌نشده.

آغاز : بسمله، الحمدالله رب‌العالمین . اما بعدچنین گوید محمدبن‌ایوب حاسب طبری که بسیار کسان را دیدم‌راغب بودند براستخراج ضمیر.. که‌کسی در دل اندیشه‌کندویا درکف‌دست چیزی‌پنهان کند غیری ازآن‌بگوید...ونداننتند

که... این معنی سخت آسان است بر کسی که علم نجوم بغایت داند هرچند که این طریقی است از جمله جزئیات احکام نجوم و شاید که در وی خطا افتد به وقتها از بهر پنج سبب اول عمر دراز... تا بروی محیط تواند شد دوم آنکه هر کس در این علم دعوی کند و گویند که دانیم و ندانند بوقت برهان ... درمانند ... پس چون ما دیدیم که هیچکس از متقدمان در این معنی تصنیفی نکرده‌اند که بر آن اعتماد توان کردن و در کتب متقدمان یاد کرده‌اند خواستم که رساله‌ای مفرد در این باب ... یاد کنم ... بعبارت هرچه سبک‌تر و بر تأکیدهاء هرچند درست‌تر

پایان: جمله بدینگونه باشد که یاد کردیم .

۳۸ـ شانه‌بینی (ص ۴۸۲-۴۸۷ دفتر)

ترجمۀ رساله (= مقاله) فی احکام النظر فی کتف الشاة از خواجه نصیر طوسی. در پایان رساله صورت (کتف گوسفند) نقش و داخل آن نوشته شده.

نام مترجم در نسخۀ حاضر نیامده و تا این زمان نسخه‌ای دیگر از این ترجمه نمی‌شناسیم .

برای متن عربی رساله دیده شود: مجلس ۹: ۳۵۵ و ۱۰: ۶۸۰ (ش ۷/۳۱۱۵) و ش ۴۵/۴۹۰۰ و آثار و احوال خواجه: ۳۲۰-۳۲۱

رساله‌هایی در شانه‌بینی که در ذریعه (ج ۱۳ و ۱۷) یاد شده است از خواجه نیست.

آغاز : بسمله حمد و سپاس خالقی را سزاست ... اما بعد این رساله‌ایست در احکام نظر کردن بر شانه گوسفند ... اما حکماء هند بر آنند که شانه چپ این حکم دارد

پایان: - واگر دائرۀ سفیدی باشد پس ماه گرفته شود .

۳۹ـ شانه‌بینی (ص ۴۳۸-۴۹۳ دفتر)

رساله‌ای دیگر است در حکم برشانه گوسفند این رساله بسیار دقیق، روشن و مفصل و دارای ۱۶ باب است :

باب‌اول- در سود و زیان ایشان راکه شانه بیرون میکنند . باب ۲- دررمهٔ گوسفند. باب۳- دربدونیك اهل‌خانه. باب٤- در احوال وگزارش راه وکاروان. باب۵- برف وباران. باب٦- درموضع کاروان. باب۷-اگردشت وکوه‌که سیاهی وخشکی باشدعلف بسیاربود. باب۸- درلشکر. باب۹- شهروآبادانی ومال. باب ۱۰-قوت وگرفتاری دزدان (در راه‌کاروان) باب۱۱- در دلیل‌های سازگاری یا ناسازگاری زن.باب۱۲- درادلاء شادی وآبادانی وخلاف آن. باب۱۳- درمغاك شانه اگر سوراخ باشد. باب ١٤- درکوهپایه اگر سفید باشد. باب ۱۵ دررمه و گوسفندان. باب١٦- دربرف وباران وتنگی.

آغاز :ببباید دانست‌که حکما ومهندسان باخبرگفته‌اندکه علم‌شانه نکوست وآنرا باعلم نجوم برابرگرفته‌اند... همه‌کس آن را ندانند... خواستم‌که دراین نسخه یادکنم

پایان واگرسرکرانهٔ شانه سوراخها باشد خورده دلیل‌کند بر قحطی خطی وتنگی دراین سال .

۴۰- اسعار (ص٤۹٤-۵۳۰ دفتر)

رساله‌ایست در احکام اسعار دارای چند فصل . ابوسعید احمدبن محمد سگزی، رساله‌ای دراسعاردارد در۱۰جمله‌که جزء جامع شاهی‌اوست ونسخه‌های جداگانه ازآن‌دردست است وترجمه نیزشده مؤلف‌کتاب‌حاضر(که نام‌خودرا یاد نمیآرد) تمام رساله سگزی‌را (بفارسی) در رساله خودگنجانیده است.

رجوع شودبه‌ذیل «جامع شاهی» ورسالهٔ «اسعار» دراین فهرست وفهرست نسخه‌های فارسی درمنزوی۱ : ۲۳۵ وکراوزه: ٤۷۰

آغاز :بسمله‌الحمدلله رب‌العالمین... امابعدبدانکه این‌نسخه‌ایست دراحکام اشعاردرغلاء ورخص

آغاز رساله سگزی (در این رساله) : قول بوسعید احمدبن محمد.. سگزی مشتمل بر هشت جمله ..؟ جمله اول در معرفت مواضع استدلال

پایان: و این از جمله مجربات است و ایام باجور هشت روز است.

۴۱- هیلاج و کدخدا (ص ۵۳۰-۵۳۳ دفتر)

گفتاری است کوتاه دربارهٔ هیلاج و کدخدا و آثار آنها در احکام نجومی و شاید دنباله رساله اسعار.

آغاز: بدانکه در باب هیلاج و کدخدا متقدمان فرموده‌اند هیلاج بمثابهٔ بدن است و کدخدا بمثابهٔ روح

۴۲- رساله صبح کاذب (۵۳۴-۵۳۶ دفتر)

از خواجه نصیر محمدبن محمدبن حسن طوسی

آثار و احوال خواجه **۲۳۵** مجلس ۳/ ۱۸۰ منزوی ۱ : ۳۲۵

آغاز: بسمله... من کلام الامام الاعظم... نصیر الملة و الدین محمد الطوسی... فی بیان کیفیة ظهور الصبح الصادق و الکاذب بدانکه صبح کاذب نوری است مستطیل که در ناحیه مشرق بآخر شب ظاهر سپس ممتد از نزدیکی کنارهٔ افق تا نزدیکی وسط السماء

پایان: چه در عرض تراکم حکمت زیاده بود.

۴۳- ردالنور و نقل النور (ص ۵۳۷-۵۳۸ دفتر)

شرح این دو اصطلاح است بنقل از کفایة التعلیم ابو محامد غزنوی.

۴۴- شانه‌بینی (ص ۵۳۹-۵۴۲ دفتر)

رساله در علم شانه و ظاهراً ترجمه رساله‌ای است و از نویسنده و مترجم رساله نشانی نیست. در نسخه پس از عنوان چنین آمده:

علمای این علم گفته‌اند که شناختن شانه گوسفند با علم نجوم برابر است و همه کسی او را نداند و علمی بس نیکوست و معتبر

در وسط صفحه اول تصویر شانه نقش شده و رساله (یاگفتار) ناتمام است.

[٦٣٦٧]

دفتریست بخط شکسته نستعلیق مورخ ۱۱۹۵ چندبرگ اول و آخر وصالی و پاره شده برگ نخست در برخی از برگها لکه‌های سیاه و تملك و مهر عبدالباقی کاشانی طباطبائی و پسرش حسین درنسخه دیده میشود. عناوین شنگرف.

قطع خشتی ۱۹/۵ × ۱۴ ج تیماجی ضربی مشکی مندرس وعطف قهوه‌ای صفحه ۵۴۲ (۲۷۱ گ) سطور ۱۷ کاغذ فرنگی شماره ثبت قدیم ۷۸۸۱۰ جدید ۱۱۴۴۹

مجموعه (عربی و فارسی)

۱ ـ تقویم المحسنین (ص ۱ ـ ٤٤) **(عربی)**

= احسن التقویم تألیف فیض کاشی دارای یك مقدمة وفصل و١٦ جدول ویك تکمله ونصیحت. وخاتمه. مؤلف در دیباجه میگوید که این کتاب را برای نسخ کتاب تقویم المنجمین [تألیف سیدمنجم محمد لاهیجی] نوشته است.

رجوع شود به فهرست حاضر: ٤٤٤ ذریعه٤: دانشگاه ش: ٤٦٦٦ فهرست مؤلفات فیض گ ٥٦

آغاز: در رمن الاحادیث والروایات فی هذا المقام ... وسمیتها اولا بتقویم المحسنین فی معرفة الساعات ... والسنین وثانیاً باحسن التقویم ...وجعلتها ناسخا

پایان: فافز عوا الی الله عزوجل ثم ارجعوا الیه.

۲ ـ مبدأ تاریخ (ص ٤٥ ـ دفتر) **(فارسی)**

گفتاریست کوتاه دربارهٔ مبدأ تاریخ و حساب کبائس ودیگر دقایق این مسئله. این نویسنده با خطی دیگر وبسیار ریز ودر حاشیه درباره تاریخ رومی، همین کاتب توضیحاتی نوشته است.

آغاز: بدانکه ابتدای تاریخ عربی از هجرت .. واول آن سال روز پنجشنبه بوده نزد اهل حساب وجمعه بوده نزد اهل شرع

۳ـ سی فصل (ص ٤٦ ـ ٨١ دفتر) **(فارسی)**

ازخواجه نصیرالدین طوسی در تقویم

درهمین فهرست شرح سی فصل ازسیدمحمدمنجم (مؤلف لطائف الکرام فی احکام الاعوام) بنام الوسیله یاد شد (ص ۳۵۰)

فهرست حاضر: ۶۲ آثار واحوال: ۲۵۲ ذریعه ۱۲ : ۱۲۰ و فهرست نسخه‌های فارسی از منزوی ۱ : ۳۰۰

آغاز: الحمدلله رب العالمین ... اما بعد این مختصریست درمعرفت تقویم

پس از این نسخه درص ۸۲- ۸۳ ترجمۀ فارسی بعضی از لغات عربی نوشته‌شده.

۴ ـ مدخل منظوم (ص ۸۴ - ۱۱۰ دفتر) **(فارسی)**

= مدخل منظوم درتقویم واختیارات که درغالب مدارك ونسخ به خواجه نصیر نسبت داده‌شده . درنسخۀ ۲۰۹۳ دانشگاه (مورخ ۱۲۱۵) دیباچه‌ایست به‌نثر ودر آن دیباجه مؤلف منظومه عبدالجبار خجندی یاد شده . دردیباجه شمارۀ ۴۳۴۵/۶ مجلس سیداشرف ودرصدر نسخه‌ای دیگر فخرالدین مبارکشاه غوری (یا عوذی (یا عوزی) ونسخۀ حاضر حکیم انوری است .

نسخه‌های این منظومه نیز بایکدیگر اختلاف دارند، برخی از نسخه‌ها مقدمه (یا دیباچۀ) منظومی دارد که درچندنسخه که دیده‌ام نیست وهمچنین درتعداد ابیات، در ترتیب وتقدم وتاخر مندرجات ودردیباجه ودرعبارات جمله‌ها وکلمه‌ها، تفاوتهای بیشمار دربین نسخ هست ولی جملگی دراشتمال برغلط فراوان اشتراك دارند ونیز در وجود قرائن براینکه منظومه ازخواجه نیست .

دردیباچۀ منظوم ـ که در نسخه حاضر ۳۳ بیت است ـ چند نام آمده که نسبت بین آنهاهیچ روشن نیست اماقدرمسلم آنست که‌سراینده، جمال الدین (که‌ظاهراً لقب ابوالمحامدویابوالمجاهد ویامحمد است) را مدح گفته‌زیرا دردیباچه‌ودرمتن منظومه بتکرار از «جمال‌الدین» باصراحت یا اشارت یاد میکند چنانکه در ذیل عنوان «معرفة حدودالکواکب بقول اهل مصر» گوید: حمل

ای مبارك جمال مایه جود　　بشنو از اهل مصر حد حدود

ودر دیباچه نیزمیگوید :

می‌برد چون قمر زشمس کمال
از جمال تو نور و نور جمال

ونیز گوید :

بهر تشویق (یاتشریف)خویش اول این
کردم از مدحت جمال الدین

وبدنبال آن ، این دوبیت آمده است :

(درنسخه‌ای: مجاهد)

برمحامد محمد و احمد که بقدراست برتر از فرقد
نزد عاقل عجب نباشد این که بود نور چشم نورالدین

حبیب‌الله طبیب که در ۹۲۷ براین مدخل منظوم‌شرح نوشته، هیچ توضیحی دربارهٔ این‌جمال الدین) ودربارهٔ سراینده‌نمیدهند اماپیداست که‌آنرااز‌خواجه‌نصیر نمیداند (فهرست حاضر: شرح مدخل‌منظوم).

نخستین بیت‌منظومه (پس‌ازپایان‌مقدمه‌ودیباچهٔ‌منظوم)اشارت است به‌فهرست مندرجات بمنظومه وخودآغاز برخی ازنسخه‌هاست:

اول از هیئت فلك گویم پس‌به..؟احکام‌اختران‌جویم

نسخهٔ شمارهٔ۶۶۲فهرست ایوانف که باعنوان «رساله دررمل»است ظاهراً نسخه‌ایست ازهمین مدخل منظوم.

مجلس ۱۰ : ۹۴۶ قاهره دارالکتب(طرازی) ۲: ۱۳۰ فهرست نسخه‌های فارسی از منزوی ۱: ۳۴۷ ـ ۳۳۹ ـ حقوق ۱۸۶ ـ ۱۸۷ آثار و احوال : ۲۲۸ ، ا . ستوری ۲: ۵۵ذریعه ۱۹: ۲۹۰ مشار: ۱۴۱۶کشف‌الظنون، فلوگل ۵: ۴۷۲ (ازمبارك‌عوزی‌یاعوذی)استامبول۱۶۴۲(ازغوری)ریو: ۸۰۱،۸۱۱کراوزه: ۴۹۸

آغازدیباچه: مرددا‌ناسخن‌ادانکند تا بنام حق ابتدا نکند

پایان (درنسخهٔ‌حاضر): هر که این‌را تمام برخواند
چون بتقویم بنگرد داند

لیك باید که مرد رهرو دین
چون بخواند نگردد از ره دین
که نداند شناخت در دوسرای
هیچکس علم غیب جزکه خدای

۵ـ احکام نجوم (ص۱۲۰ـ۱۹۷ دفتر) **(فارسی)**

نسخهٔ حاضر خاتمه کتاب است ودربیان مدار احکام ، دارای هفت‌فصل

آغاز نسخه : خاتمه دربیان آنچه مدار احکام بدان باشد... فصل اول هر کوکبی را منسوباتی است بعضی سعداند وبعضی نحس

پایان : ابتدای تعلیم کتاب و بحث ومجادله را شاید

٦ـ اختلاج اعضاء (ص۱۲۸ دفتر) **(فارسی)**

یك «باب» است (از کتاب‌یارساله‌ای) ودراختلاج اعضاء انسان بترتیب‌از سرتا انگشتان پا.

۷ـ تحفهٔ‌نظامیه (ص۱۳۰ـ۲۰۰ دفتر) **(فارسی)**

از عبدالقادر رویانی (قرن٦ـه) تکمیل وشرح‌است برای سی‌فصل‌خواجه نصیرالدین طوسی و دارای ٤۰ فصل

رجوع شود به ص ٦٦ و۳۰٦ فهرست حاضر.

۸ـ کتاب درنجوم (ص۲۰۰ـ۲۱۵ دفتر) **(فارسی)**

بخشی‌است‌از کتابی درنجوم (شاید همان کتاب که شمارهٔ۵ خاتمه آنست).

مؤلف دراین بخش‌صورکواکب (٤۸صورت مرصودهٔ بطلمیوس)ومنازل‌ماه‌رایاد میکند ودرپایان صور، تفصیل‌رابه‌کتاب [عبدالرحمان] صوفی‌احالت میدهد

آغاز : بدانکه‌کواکبی‌که مرصودند وقدری‌دارند ... یکهزارو دویست ودو کوکب‌اند وحکمای یونان ازبرای‌آسانی به‌معرفت ایشان چهل وهشت صورت انگیخته‌اند و دوازده‌آن جمله برمنطقةالبروجند

۹ـ احکام سکزیلدوز (ص۲۱۷ دفتر) **(فارسی)**

یکی از نسخه‌های دستور و احکام مسیرستاره (موهوم) سکزیلدوز و نیز دستور جهات سیر و اقامت رجال‌الغیب است

۱۰ـ جهات مسیر رجال الغیب (۲۱۷ دفتر) **(فارسی)**

قطعه شعری‌است ازسیدحسن ترسادرتعیین جهات مسیر رجال‌الغیب بترتیب ماههای عربی

بیت آغاز قطعه:

روکن به‌رجال غیب از ماه عرب

درهر سفر و نصرت ازایشان بطلب

این قطعه‌به‌خط خودشاعر (ترسا) است ونامش بربالای آن نوشته

۱۰ـ نصاب‌الصبیان (ص۲۱۹ـ۲۷۰ دفتر) **(عربی‌فارسی)**

ازابونصرفراهی (فرهگنامه‌ها: ٨٤)

پس‌ازشعرپایان‌نصاب (ناس‌واناس...) این‌دوبیت‌دراین نسخه‌دیده میشود:

نیمه‌ای از ربیع ثـانی بود	سال تاریخ صاد بود وخا
صدهزاران هزاررحمت‌حق	هر زمان باد بر معلم مـا

۱۱ـ نصاب‌دهلوی (ص ۳۷۱ ـ ۲۸۷دفتر)

منتخب‌است‌ازنصاب خالق‌وباری‌منسوب به‌امیرخسرودهلوی‌ودرهر قطعه‌چند صنعت شعری‌بکاررفته. «قطعه اول دربحررمل است ومشتمل است‌برالفاظ عربی که‌معانی آن نیزلغتی است ازعربی». این‌گزیده بدست نویسنده ازنصاب‌دهلوی فراهم «استکتاب» شده نسخه‌نصاب (در۱٦۰بیت‌ومورخ۱۰۹۲) درسپهسالار هست.

رجوع شودبه فرهنگ‌نامه‌های عربی‌به فارسی: ۱۱٦ـ۱۱۷

۱۲ ـ مثلثات (ص۲۷۹-۲۸۲ دفتر) **(عربی فارسی)**

ـ الاسماءِ المثلثة ابوعبدالله‌محمدبن المستنیر ـ قطرب (م۲۰۶) است باترجمهٔ فارسی در بین‌سطور.

دراین باره رجوع شود به فهرست ۹: ۱۷۶- ۱۷۲ و۳۶۶-۳۶۷

۱۳ـ رساله درمعما (ص۲۸۶-۳۱۵ دفتر) **(فارسی)**

ازشیخ محمد قندهاری وبرای سلطان میرزاالغ‌بیگ این رساله‌دارای یک مقدمه و۲۲باب است ومؤلف دردیباچهٔ رساله میگوید:

«چون طبیعت خداوندی به‌دانستن دقایق علمی... وگشادن معما میلی تمام داشت واین‌شکسته بقدروسع به‌فن‌معما مشغول بوده... بعضی ازقواعدکه استادان به‌آن تعرض ننموده بودند.. درقلم‌آورد»

شیوۀاین رساله بارساله‌های جامی و میرحسین معمائی تفاوت دارد واینک فهرست‌آن (که‌مؤلف خوددردیباچه‌آورده):

مقدمه دربیان معما وغرض‌ازآن- باب اول‌معما برپایهٔ‌حساب‌جمل ۲- معما براسماءِ اعداد۳- به‌قاعدهٔ جذرو مجذور ٤- قاعدهٔ‌کعب ومکعب ۵- معما برقاعده قطر دوائر ٦- برمبادی اعداد ۷- بررقوم هندسه ۸-معما بررقوم تقویم ۹-در معما چیزی راگویند شبیه به حرفی وآن حرف راخواهند ۱۰- بعضی از اجزاءکلمه با بعضی ازاجزاءکلمه دیگرجمع‌کنند تانامی شود۱۱ و۱۲و۱۳- الفاظی‌که برحرف اول تاآخر یا وسط‌کلمه دلالت‌کند ۹٤- الفاظی‌که بریك طرف‌کلمه دلالت‌کند ۱۵- دلالت برعکس‌کلمه۱٦ تصحیف ۱۷-الفاظ‌مشترك ۱۸-مترادف ۱۹-تصغیر ۲۰-ضدونقیض ۲۱-الفاظ‌که برانداختن حرفی‌ازکلمه دلالت دارد۲۲-لغز.

مؤلف ابیاتی ازسروده‌های خود رانیزدراین رساله‌آورده است

یك نسخه‌دیگرازآن دیده‌ام

آغاز :- حمد بیحدوشکر بیعدی آفریدگاری را .. اما بعداز حمد خدا.. چنین گوید .. شیخ‌محمدالقندهاری

پایان: - توجیه یکی که (م) باشد پرازند درمی‌ماند (ص آخر نسخه ازباب ۱۸ تاآخر) باقلم دیگر است .

۱۴-معیارالعقول (ص۳۱۶-۳۳۱دفتر) **(فارسی)**

= ترازوی حکمت. بااندکی تفاوت‌دربرخی ازابواب وفصول‌همان‌است که بانام معیارالعقول‌وبانسبت به‌ابن‌سینا و باتصحیح آقای همایی‌چاپ شده‌است (در فهرست نسخ‌مصنفات ابن‌سینااز‌قنواتی و دکتر مهدوی نام معیارنیامده) .

نسخهٔ شمارهٔ **۵۵۵/۵** سپهسالار نیزهمین رساله است .

کتاب حاضر نیز مانند آن دو، دارای پنج باب است :

باب اول ۱-در ذکرنامهای‌آلات جرثقیل‌در **۵**فصل: (محور، مخل، چرخ، لولب واسفین».

باب ۲- آلات سه گانه : محوروبکره ومخل را چون از قوت به‌فعل‌باید آوردن ، درسه فصل .

باب ٤ ترکیب آلات برای آنکه جرمهاء سخت گران را با قوت‌اندك بجنبانند دارای ٤ فصل .

باب **۵**- (درتتیجه بغلط : فصل**۵**)درانجام کتاب ومعانی پراکندهٔ این‌آلات که شرح داده شد . نسخه‌دارای نقاشی های روشن ودقیق است

رجوع شود به ذریعه : جرالاثقال و مقدمهٔ آقای مدرس رضوی برمیزان الحکمه ، فهرست نسخه‌های فارسی ازمنزوی ، ۱۵۸ ،۱۹٦دانشگاه ٤ : ۹۵۱ مقدمهٔ‌آقای همایی‌بر معیارالعقول فهرست سپهسالار٤ : ۲۹

آغاز : الحمدلله‌رب‌العالمین باب اول در ذکر نامهای جرالثقیل بدانکه آلتهای‌وی پنج‌است

پایان: پس‌واجب کندکه‌چرخها را براستقامت یکدیگر سازند وبدین‌جمله

نموده آمد وصورتش این است (سپس صورت چرخها با مرکب سیاه روشن رسم شده ».

۱۵-ترازوی حکمت (ص۲۳۲-۳۳۳ دفتر) **(فارسی)**

گفتاری کوتاه است درشرح ترازوی آبی ارشمیدس بااین عنوان.

کاتب نسخه حاضر، این گفتار رادنباله رساله قبل دانسته و آن‌دورابهم پیوسته ودور نیست که ازنویسنده همان رساله‌باشد . در فهرست کتابخانه سپهسالار نیز نسخه‌ای‌ازاین گفتاررا شناسانده‌شده که دنباله‌رسالهٔ‌جرثقیل‌است .

فهرست سپهسالار ۳: ۳۹۴ نسخه‌های فارسی ازمنزوی ۲: ۱٤٦ .

آغاز: صفت تـرازوی حکمت. بگیریم عمودی راست املس متساوی را پشت چون عمودقپان .. ومارا معلوم‌است که زرگراینده‌تراست سوی‌زیروپس‌از زر، سیوم میان این عمود .. زبانه‌سازیم چون زبانهٔ ترازو

(صورت ترازو درپایان‌نسخه نقش شده است)

۱٦- مرآةالمحققین (ص۳۳٦ - ۳۳۸دفتر) **(فارسی)**

از شیخ محمودشبستری دانسته‌شده‌وبچاپ‌رسیده. نسخهٔ حاضرناتمام‌است.

مجلس ۲ : ۳۷۹و٤۰۷و۱۰ : ۸٦۰نسخه‌های‌فارسی۲ : ۸٤۲و۱۳۷٤

[٦۳٦۸]

دفتریست به چندقلم ازقرن۱۳ برخی‌ازآن‌بقلم نستعلیق حسن‌بن سیدعلی وپاره‌ای‌به نسخ است . در ذیل شماره ۱۰دفتر(نصاب‌الصبیان)تاریخ ۱۲۳۲ دیده میشود . برگ‌اول و آخر دفتر وصالی دارد وهمچنین کنارچندبرگ از وسط دفتر .

قطع: نیم‌خشتی۱۱/۵ × ۲۱ ج : تیماج قهوه‌ای‌رنگ(یکلا) صفحات۳٦۸. سطور:۱۲ کاغذ فرنگی شمارهٔ ثبت‌قدیم ۲۳۹۲٤ جدید ۷۱۸۸.

مجموعه **(فارسی)**

۱- دیوان مغربی (ص۲۱۵۲ دفتر)

متخلص به شمس‌الدین محمد شامل غزلیات ، ترکیب بند و ترجیع بند ورباعیات ،

فهرست مجلس۸: ۱۹۵و ۱۷ :۱٤٥۰ذریعه۹: ۱۰۸۱احد آتش(فهرست آثار منظوم دراستامبول) : ۳۱۳ـ۳۰۸

۲ ـ مدخل منظوم درتقویم واختیارات نجوم (ص۲۱٦ـ۳٦۷دفتر)

منسوب به‌خواجه‌نصیرطوسی (همان کتاب شمارهٔ ٦۳٦۷/٥) .

این‌نسخه هیچ دیباچه‌منثورویامنظوم نداردوبانسخهٔ ش ٦۳٦۷/٥اختلافات دیگرنیز درترتیب موضوعات ، ودرمتن اشعار و تعبیرات ودر تعداد ابیات دارد.

آغاز : (پس‌ازبسمله) .

اول از هیئت فلك گویم   پس به احکام اختران پویم

پایان: (پس ازآخرین بیت نسخه ٦۳٦۷/٥) :

باد از مادر و پدر مهتر   هم بر اصحاب وآل‌اویکسر

که تمـامی شیعیان علی   که ببخشی تمام را به علی

۳ـ اختیارات سیرالقمر فی‌البروج (ص۳۷۸ - ۳۷۲) .

منظومه دیگریست دراختیارات ازخواجه نصیرطوسی .

اختیارات دراین‌منظومه برحسب برجهاست از حمل تاحوت و زیر عنوان هریك از برجها سه بیت دراحکام و اختیارات آن برج آمده (در نسخه حـاضر برج میزان واختیارات‌آن ازقلم ناسخ افتاده وتنها۳۳ بیت‌است . برای۱۱برج).

نسخه‌هایی‌ازاین‌منظومه درمجلس‌ودانشگاه‌تهران‌ودرمشهدخراسان، وبادلیان وجز اینها هست .

ا. ستوری ۲ : ٥٤ ، فهرست سپهسالار ۳ : ۷۸ ذریعه ۱: ۳٦۸و۹: ۳۰٦و ۱۱۹۸ فهرست نسخه‌های فارسی از منزوی ۱: ۲۲۳ - ۲۲٤کراوزه: ٤۹۸

آغاز :

هر مهی کامد به‌تقدیر خدای لم یزل

جرم مه در خانه مریخ یعنی در حمل

پایان :

هم کلاه وهم قبا وهم کمر هم پیرهن

وآنچه در تن باشد آنرا جمله بخشیدی بمن

[٦۳٦۹]

دفتریست بخط نستعلیق شاهرخ خان سین باشی نایب الحکومه شیروان وفرزند اللهیارخان سرتیپ مورخ ۱۳۰۳ وبنوشتهٔ یکی از یادداشتهای آخر نسخه ،این خط کودکی اوست .

برچند برگ اضافی اول و آخر یادداشتهایی از حاج سید احمد حسینی امام جمعه شیروان دیده میشود وازیکی ازآنها(که بعدها برآن خط کشیده اند)برمیآید که صاحب یادداشت باشاهرخ خان در کودکی هم مکتب بوده.

قطع : خشتی۱۳×۲۰ ج : تیماجی قهوه‌ای (یكلا) صفحات ۲۴۴ سطور:۲ کاغذ: فرنگی خطدار شماره‌ثبت قدیم ٦۱۹۲۱ جدید۸۲۹۰.

مجموعهٔ طبی (عربی)

۱ ـ الموجز (ص ۲ـ۴۹ دفتر)

موجزالقانون ازعلاءالدین علی بن الحزم قرشی(م ـ٦۷۷)

فهرست حاضر : ۱۷ ، ٥٦، ۱۹٦، ۲۰٤ ، ۲۱٥، ۲۳۳، ٤۳٥و۳۰۸.(نسخه حاضر تااوائل باب یکم جمله اولی ازفن۲ ـ فی احکام الاغذیه والادویه است)

۲ ـ حقائق الاسرار (ص٥۲ـ ۱٦۲ دفتر) .

حقائق اسرارالطب ازمسعودبن محمد سگزی پزشك قرن ۹ ـ ودارای سه فن:

۱ ـ ماهیات اشیاء ویاکلیات طب .

۲ ـ کیفیات اعمال ، اصول صناعت طب .

۳ ـ کمیاب اقسام ، انقسامات کلی. فن نخستین خوددارای سه بخش است :

۱ ـ تعریف الفاظ کلی متداول ارباب صناعت طب .

۲ ـ اسماءِ بیماریهای معروف .

۳ ـ اسامی وخواص داروهای مرکب . وفن۲نیز دوبخش دارد: ۱ـ دستور

روش استفاده از دارو های مختلف وفن ۳ در ده بخش است . هر بخش ازاین سه فن دارای چند فصل است .

سگزی این کتاب‌رابرای ابو‌المفاخر قاسم‌بن عراق بن جعفر (وزیردولت) نوشته وآنرادر ۹۵۷ بپایان رسانیده است .

حاج خلیفه ازکتاب حقایق‌الاسرار فی‌الطب (بدون ذکر مؤلف) یادمیکند. صاحب ذریعه ، نوشته‌اند قطعه‌ای ازاوائل این کتاب درنجف (کتابخانه سیدآقا شوشتری) ونسخه‌ای کامل درکتابخانه‌ملك (تهران) موجود است . درهمین فهرست نسخه‌ای بشمارهٔ ٦٢٨٩/١ شناخته شد .

فهرست‌مخطوطات کتابخانه دولتی برلین ٥٠٣،٥ (ش٦٢٣٦)

ورجوع شود به‌ذریعه ۷ : ۲۹ فهرست پزشکی (ره‌آورد): ۱٦۸-۱۷۰نشریه کتابخانه دانشگاه ۳: ۳٦۹ مجلهٔ معهدالمخطوطات العربیه ٥: ۳۰۳کشف‌الظنون: ۹٥۰ بروکلمان ذیل۲، ۲۹۹اوزبکستان ش ٤٣٤٤ (۱)

۳ ـ الباه (ص ۱۰ ـ ۱٦۸ دفتر)

رسالة فی‌الباه‌گویا ازشیخ‌الرئیس ابوعلی‌سینا. (نسخه ناتمام است)

فهرست حاضر : ۲٥۰

آغاز: بسمله وبه‌استعین ... قال نقصان‌الباه اماالقلة المنی

۴ ـ باهیه (ص ۱٦۹ ـ ۱۷۱ دفتر)

رسالة فی‌الادویة الباهیه ازمحمدبن زکریا رازی .

ازآغاز تاپایان اسماء داروهای مختلف است‌بدون ترتیب‌الفبائی نخست ادویه مقوی باه وسپس موجبات نقصان (ادویهٔ کاسره) باه .

این نسخه بجزرساله باه است‌که درفهرست مؤلفات رازی‌آمده .

۱ـ درفهرست اعلام کتب و مؤلفان بروکلمان شمارهٔ۲۹۸ دیده میشود ـ درمقابل نام‌کتاب ونام‌مؤلف ـ وخود یکی ازاغلاط کثیرکتاب است .

آغاز: بسمله‌فی‌الادویة‌المفردة‌الباهیه هی‌الحبوب والبزور والاشربه‌والادویه والادهان

پایان: والغضب‌المفرط والفرح‌المفرط والحزن‌الشدید والله‌اعلم‌بفوائدالاشیاء

[٦٣٧٠]

دفتریست بخط شکسته نستعلیق مورخ ۹۵۷ . پشت‌برگ اول دفتر تملك محمدمسیح ابن محمد باقر طبیب ونیز فهرست مندرجات‌دفتر دیده میشود . برپشت برگ‌آخرفایده‌ای در حفظ صحت بخط کاتب رساله ها هست . برگ اول وصالی دارد عناوین شنگرف . صفحات دارای جداول .

قطع‌خشتی‌ج : گالینگور ارده‌ای عطف وحاشیه تیماج قرمز صفحات ۱۷۲ . سطور کاغذهندی شمارهٔ‌ثبت قدیم‌۶۲۱۸۷ جدید‌۱۰۹۶۵

توضیح‌التذکره **(عربی)**

شرح تذکرهٔ نصیریه در هیئت ازحسن‌بن محمد نیشابوری ، نظام‌اعرج.

این‌شرح‌باقال‌واقول‌وحامل‌تمام‌متن‌است (مانند شرح‌اوبرزیج‌ایلخانی) که تمام‌متن‌بتدریج درشرح آمده‌اما دربیشتر ازنسخه‌ها (مانند ۷۸۸ طباطبائی ونسخه حاضر) بنقل یك جمله یایك‌کلمه ازاول وآخر سخن خواجه نصیرکفایت شده .

مؤلف ملتزم شده‌است‌که شکلهای متن راباقلم قرمز وشکلهایی راکه‌خود درشرح میافراید باقلم سیاه رسم‌کند «ثم‌انی وسمته بتوضیح التذکره ملتزماً ایراد لفظ‌المتن بتمامه‌اولا ثم‌الاشتغال بالشرح ثانیاً وایضاً ارسم اشکال‌المتن بالحمره واشکال الشرح بالسواد» نظام‌غالباً سخنان‌خواجه راشرح وترجمه وگاه‌نیزبرآن خرده‌گیری داردونقیصنهای براهین متن را خود بابراهین هندسی تکمیل میکند درفصل‌٤ ، ازاختلاف ارصاد درتعیین درجات زاویه حادهٔ حادث ازتقاطع

خط معدل النهار ومنطقة البروج(۱) ونیز از این رصدها یاد میکند :

رصد بطلمیوس بوسیله حلقتین (که درمقاله نخستین مجسطی آنرا وصف میکند)، رصد ابوالحسن بن صوفی در شیراز، رصد بنوموسی در بغداد، بتانی در رقه، بوزجانی وابوحامد صغانی در بغداد ابوجعفر خازن در ری، ابوالفضل هروی ورصد ابوحامد محمود خجندی و آلتی بنام سدس فخری که اختراع کرد ونیز از رصد خواجه درمراغه وازاین کتابها:

تفسیر التحریر وکشف الحقایق زیج ایلخانی وشرح تذکره از دیگری .

نیشابوری برخی از نسخه‌ها (مانند نسخه حاضر) از نظام الملة والدین محمود بن الرئیس الیزدی یاد و کتاب را به او هدیه میکند اما در دیباچهٔ نسخه طباطبائی چنین نیست (شرح تحریر مجسطی نیشابوری نیز دو تحریر ـ بادوگونه دیباچه ـ دارد) .

(آثار واحوال خواجه: ٤٥ قدری طوقان (التراث) : ٤١٣ بروکلمان ذیل ۲ : ۲۷۳ تاریخ علم الفلك فی العراق ازعزاوی ٤٧ و ۱۳۳ ومجله مجمع العلمی دمشق (سال ۲۹) فهرست دانشگاه ٨٦٤ کشف الظنون: ۱۱۹۵ ذریعه ٤ : ٥١ و ۱۳ : ١٤٤

۱ـ وی پس از اشاره به اسباب اختلاف ارصاد از قبیل اختلال در آلات رصد و یا در نصب آنها و یا جزاینها، میگوید «ممکن است دلیل این اختلاف بین ارصاد چیزهایی باشد که از درك بشر بیرون است، و شاید همانگونه که ارباب طلسمات می پندارند ، فلك را ادباری واقبالی است که در حرکت و سکون وسرعت وبطوء حالات فلك تاثیر دارند» نظام گاه وبیگاه به این فرضیه توجه میکند درفصل ۴ از باب ۱ درآنجا که خواجه براهین مسئله را به مجسطی احاله میکند گوید: «پاره‌ای از براهین این قوانین در مجسطی یاد نشده ـ مگر بالقوه ـ زیرا بطلمیوس دربارهٔ آنها اهمال کرده ومؤلف (خواجه) نیز به اجمال بسنده کرده و من همه آن براهین وقوانین را که بسیار ارزنده ودر کمال مرتبه فلسفه تعلیمی ودور از دست بشر است دراین کتاب استخراج وتحقیق کرده‌ام وبخاطر تحقیقات بزرگی که دراین باب داشتم به تفصیل میگرایم زیرا چندیست که باخداوند عهد کرده‌ام در بیان مطالبی که فهم آنرا ویژهٔ من ساخته ضنت نورزم تا مزید توفیق وتأیید الهی گردد» (گ ۳۹ ص چپ) . نیشابوری از تاریخ ٦٨٠ یزدگردی (درفصل ۱۰) و ۱٦٥۰، اسکندری باعنوان «تاریخنا» یاد میکند. درباب ۳ از خلیج فارس وحدود آن وجزایر وسواحل آن ونیز رود هایی که درآن میریزد بتفصیل یاد میکند (ص ۱٥٦ نسخه)

آغاز: رب زدنی علما الحمدلله الذی جعلنامن المتفکرین فی خلق السماوات... وبعدفان احوج خلق الله.. حسن بن محمدبن النیشابوری یعرف بنظام یقول ان کتاب التذکره فی هذاالفن... المنسوب الی المولی ...اعلم اهل البدو والحضر نصیرالملة والحق والدین محمدبن محمدالطوسی ... قال المصنف الحمدلله مفیض الخیرالی قوله ... موضوع کل علم مایبحث فی ذلك العلم ...

[٦٣٧١]

نسخه‌ایست بقلم شکسته نستعلیق قرن ١١-ه . اوراقی ازباب آخرافتاده درتعدادی از برگها لکه‌های سیاه‌دیده می‌شوداما نوشته‌ها خواناست کناربرگ اول وآخر اندك وصالی دیده میشود. قسمتهای ازنسخه درحواشی نوشته‌شده

قطع رقعی ١٠×١٨ ج تیماج مشکی یك باآستر کاغذسفید صفحات ٢١٠ سطور ٢١ کاغذ اصفهانی آهار مهره‌شکری شماره‌ثبت قدیم ٢٢٥٣١ جدید ٩٨٨٩

تفسیرالتحریر **(عربی)**

= شرح تحریر مجسطی خواجه‌نصیر

ازنظام نیشابوری (مؤلف توضیح التذکره)

دیباچه‌نسخه‌های این کتاب نیزمتفاوت است ودرپاره‌ای ازآنها (مانندنسخه حاضرونسخهٔ شماره ٦١٥٠و ٦٢٣٠مجلس و ٩٥٠ دانشگاه) ازسعدالدین ساوجی یاد شده‌ودرمقدمهٔ پاره‌ای (ازنسخه‌ها(مانندنسخه‌شماره‌مجلس) ازاو ویادیگری یادنشده ودیباچهٔ کتاب کوتاه‌است .

نظام این کتاب رادردوبخش «سفر» نوشته وازبخش نخست تنهامقالهٔ ٦ رادر ج٢/ ٧٠٤ بپایان رسانیده امادیگرمقالات این بخش رادر٧٠٢نوشته‌واین تأخیربدلیل سفراو ازگرگان به‌آذربایجان رخ داد. (ذیل مقاله٦). خاتمه‌همه مقالات رابتفصیل می‌نگارد وتاریخ‌دقیق آنرا ضبط میکند نظام‌نیشابوری دراین کتاب بتکرار از شرحی دیگر وبسیارمبسوط که‌برمجسطی خواهد نوشت یادمیکندوتحقیق درپاره‌ای از مباحث رابدان‌وامیگذارد. درپایان‌مقاله٧ـ که‌ازکارهای‌صوفی وامتیازات ارصاداو

برارصاد بطلمیوس سخن آورده ـ میگوید « بهترین کتاب دربارهٔ صورثوابت همانست که‌صوفی نوشته ومن خلاصه‌ای ازکتاب او را باتمام صور درشرح موعودگنجانیده‌ام‌اما‌این شرح‌حاضر گنجایش‌این تفصیل راندارد» .

نیشابوری‌دربارهٔشبهاتی که درباب‌رجوع‌واستقامت(= دلیل‌حالات‌مختلفی که‌ازخمسهٔ‌متحیره‌باچشم‌انسانی دیده‌میشودازقبیل درنگهاوبازگشتهای آنهابااینکه علی‌الاصول ستارگان باید مسیرخودرا بدون درنگ وبازگشت‌طی کنند) درذهن داشته وتوجیهات بطلیموس، کندی ودیگران راصحیح و قانع‌کننده نمیدانسته، از استادش‌قطب‌شیرازی‌سؤالاتی میکندومتن جواب مفصل‌اورا(که چندصفحه نسخه حاضررافراگرفته گ۱۸۸ـ۱۹۱) دراین‌شرح‌واردکرده است وپس‌از پایان سخن قطب‌بدنبال‌شرح فصل‌یکم مقاله ۱۲ باز میگردد. اینك‌نمونه‌ای‌از این‌بخش: «قد سنح‌لی فی‌امورالرجعه‌والاستقامه والوقوف لهذه‌الکواکب ... عدة شبه فعرضتها علی حضرة مولای و استادی قطب‌الملة والدین‌الشیرازی فسمح زاده‌الله بسطة و افادة ... فانحلت‌الشبهه ... مع‌زیاده فوائد اخری وانا اریدان‌اوردها لیفوزسائر الاخوان بها... اکثره بعبارته تیمناً : ان‌منطقةالتدویرا ذاکانت فی‌سطح البروج»

پایان جواب قطب(گ ۱۹۱ر نسخه): وتحصل‌للکوکب زاویة متمایله‌الی خلاف‌التوالی‌فیری راجعا . هذا آخرما اردنا ایراده ویلیق‌بنا بعدذلك ان نشتغل بتفسیرالفاظ‌الکتاب

نظام در پایان این شرح سال عمرش‌را بین ۲۰ و۳۰ یادمیکند« واناا‌جول فیمابین عقدین الی ثلاثه عقود» اشارت میکند .

رجوع شودبه‌فهرست حاضر : ۸۷ و۱۶۲

[٦٣٧٢]

نسخه‌ایست‌به‌قلم‌نستعلیق‌مورخ ۸۱۷. این‌نسخه درتملك‌قاضی‌اختیاروصدرالدین‌محمد ثانی (صدرالمحققین پسرغیاث‌الدین منصوردشتکی) بوده‌وچندیادداشت‌بخطاودر پشت برگ اول‌نسخه موجود است. صدردریکی‌ازیادداشتهامینویسد:این‌نسخه راهنگامی که متن کتاب‌را

مطالعه میکرده پدرش به‌او هدیه کرده ودرپایان نام خودرا چنین نوشته «ابونصر محمدبن منصوربن صدرالحسینی» دریادداشت دیگر، وی‌این نسخه راهدیه کتابخانه‌عمدة‌العلماء ... قطب‌اهل‌العرفان . کمال‌الحقیقه و الحق والشریعه والدین عبدالرزاق ساخته‌وامضاء او در اینجا « صدربن منصوربن صدرالحسنی الحسینی الشیرازی ... سنه ۹٦۳» است ودر یادداشت دیگر «محمدبن‌منصوربن صدرالحسنی الحسینی الفارسی »

تملک‌قاضی اختیاررا کسی‌دیگر گواهی کرده(ظاهرآ)وبدین گونه‌است: «من‌تملکات‌اقضی القضاة قاضی نورالدین محمدالمشتهر بقاضی‌اختیار سلمه‌الله» . کناربرگ اول ودربرگ‌آخر وبرخی ازبرگهای وسط وصالی دارد یک‌برگ از وسط دونسخه افتاده وبجای‌آن‌برگی‌تازه وسفید گذارده چندبرگ اول نسخه نیز تازه‌نویس است.

قطع×ج تیماجی مشکی‌صفحات ۵۰۰ سطور ۲۵ کاغذ سمرقندی نخودی‌رنگ‌شماره ثبت قدیم ۱۳۲۱۱ جدید ۲۸۹۰ .

مجموعه (عربی)

۱ - اربع مقالات (ص ۱ - ٦٦ دفتر)

ازمحیی‌الدین‌یحیی‌بن‌محمدبن ابی‌الشکرمغربی (م - ٦۸۲) (۱). این کتاب دارای چهارمقاله‌است‌ومؤلف‌مقاله نخست را از سه مقاله دیگرجداکرده وآنرا المدخل‌المفیدنام‌دادومقاله۲- ٤را(که‌گاه‌بصورت پیوسته‌وغالباً‌بصورت‌جداگانه وبا خطبه و دیباچهٔ ویژه است) غنیة‌المستفید فی‌الحکم علی‌الموالید نام داده ودرمقدمه (مقاله نخست) دراین باره تصریح دارد .

به دلیل همین تعدداسامی ، ضبط نام‌این تألیف مغربی در مصادر ، دچار تشویش گردیده حتی درکتاب سارتون وبروکلمان .

عنوان اربع مقالات درفهرستی‌که سارتون از مؤلفات مغربی آورده دیده نمیشودوتنهادرآنجاالمدخل المفیدفی‌حکم‌الموالید (که ترکیبی‌است‌از نام‌خاص مقاله‌یکم وپاره‌ای ازنام سه‌مقاله دیگر) یاد شده .

۱- بروکلمان: ٦۸۰- ٦۹۰- وتاریخ‌علم‌الفلک‌فی‌العراق ازعزاوی‌تاریخ‌درگذشت مغربی‌٦۷۳ضبط‌کرده وحال‌آنکه محیی‌الدین‌مغربی‌زیج‌راخود در٥. تألیف‌کرده واین‌تاریخ در ذیل نسخهٔ اصل محفوظ درمشهد خراسان دیده میشود .

بروکلمان در مجلد اول تاریخ ادبیات عرب، از کتابی بنام «المدخل» یادمیکند و نسخه‌ای از آن را در «گوتا» Gotha نشان میدهد (۱) وسپس (باشمارهٔ ۳) از کتاب اربع مقالات فی النجوم و نسخهٔ آن که درمشهد و از کتابهای وقفی حاج عماد فهرسی است یاد میکند و نسخه‌ای دیگر نشان نمیدهد) . پیداست بروکلمان نیز به این نکته که «المدخل» خود جزئی از کتاب اربع مقالات است توجه ندارد . درذیل یکم که فهرست کاملتری ازمؤلفات مغربی بدست میدهد نیز از کتاب «اربع مقالات» یادنمیکند.

وبجای آن، از کتاب «المدخل المفیدفی الحکم علی الموالید» (باشمارهٔ ۱) و از کتاب غنیة المستفیدفی الحکم علی الموالید(باشمارهٔ ۲۱) یاد کرده و شماره‌های ۲۱۰/۱ و ۲۱۰/۲ مجلس نشان داده است .

عباس عزاوی نیز از این دوجزء ـ مانند دوتألیف مستقل یاد کند واز «اربع مقالات» سخن نیاورد. برای نگارنده تا این زمان معلوم نیست مغربی خود برای اصل این کتاب ٤ مقاله‌ای خود(که اجزاء آن دونام دارد) نامی گذارده باشد . درنسخه مشهد و در نسخه شماره ۲٤۹ (شرقی) کتابخانه فاورانس (که خیرالدین زرکلی خود آنرا دیده) نام کتاب، اربع مقالات یاد شده ودیباچه نسخه فلورانس ـ که زرکلی آنرا نقل می کند مانند نسخه‌های مجلس ـ تصریح دارد به اینکه مقاله یکم کتاب اربع مقالات «المدخل المفید » نام دارد و سه مقالهٔ دیگر «غنیة المستفیدفی الحکم علی الموالید». درنسخه‌های مجلس نام اصلی کتاب اربع مقالات نیست ودرپاره‌ای از آنها (مانند نسخه حاضر) نام آن را کتاب النکات (۲) نوشته‌اند وبرخی از این نوشته‌ها خط فرهاد میرزاست .

۱ـ بروکلمان دروقت نوشتن این مجلد هنوزفهرست کتابخانه مجلس(ج ۲) راندیده بود وپس از دیدن (چنانکه ملاحظه خواهد گردید) از نسخه‌های مجلس باهمان نامها که در آن فهرست است درذیل کتاب خود یادمیکند .

۲ـ شاید این تسمیه بمناسبت آنست که در دیباچه کتاب چنین آمده: «و جمعت فی هذا الکتاب نکتا من فوائد المتأخرین»

ذکر این کتاب(مانند بیشتر مؤلفات مغربی)از کشف الظنون وذیلهای آن فوت شده است. حاج خلیفه و اسماعیل پاشا بغدادی در ضبط تاریخ درگذشت او نیز دچار سهوی عجیب شده‌اند (۱) .

رجوع شود به‌ذریعه۱۹ : ۴۰۸ بروکلمان I ص: 626 و ذیل یکم: 868 - 868: تراث العرب العلمی (ازقدری طوقان) : ۴۰۸و۴۲۴ الاعلام للزرکلی (طبع جدید)۹ : ۲۱۰ جرج سارتون ۲ : 1016 - 1017 مدرس رضوی (آثارواحوال) : ۱۳۳- ۱۳۵ دانشگاه شمارهٔ ۴۶۵۰ وفهرست حاضر : ۳۹۳ مجمع الآداب ابن الفوطی چاپ هند : ۴۳۲ تاریخ مختصر الدول (ازابن العبری) : ۵۰۱ مجلس۲ : ۱۱۸-۱۱۹ کراوزه : ۳۷۶ عزاوی (تاریخ علم الفلك فی العراق) : . ۲۰۹-۲۱۰

المدخل المفید مقاله یکم از کتاب اربع مقالات (یا کتاب النکات) دارای ۹ فصل :

۱ - فی ذکر البروج وقسمتها وطبائعها ودلالتها علی الاشیاء

۲ - القول علی مثلثات البروج وحدودها وارباعها وانواع ذلك .

۳ - طبایع الکواکب ومایدل علیه من الاشیاء والاقالیم والبلدان .

۴ - مایعرض للکواکب السبعه فی انفسها من الشمس ولبعضها عندبعض .

۵ - قوة الکواکب وضعفها و مایتعلق بها . در این فصل ، فصلی است در سهام مستعمل در تحاویل سنین و جداولی برای نشان دادن سهام موالید، تحاویل واحداث جوومسائل ونیزجداولی برای نشان دادن مواضع ثوابت متعلق به موالید رسم گردیده که درنسخه شمارهٔ ۱/۲۲۰ نیزمجلس هست .

چندفصل درادلاءِ امطار واسعار هست که درنسخه ۲۱۰ وجود ندارد .

فصل ۶ - معرفة التسییرات والانتهاآت العظمی والوسطی والصغری و صاحب الدور .

۱- حاج خلیفه تاریخ درگذشت مغربی را (درچندجای) ۶۷۲ یاد و اسماعیل پاشا نیز در هدیه(۲:۱۶:۵) ودرایضاح المکنون (۱:۳۵۴) این خطا را تکرار میکند. ازمؤلفات مغربی در کشف الظنون بسیار اندك یاد شد) اسماعیل پاشا نیز بجای استدرك فائت چلبی، تنها نام کتابهای جامع واختیارات را (که چلبی خود آورده) تکرارمیکند. زرکلی اشتباه هدیة العارفین را متذکر شده است .

فصل ۷ـ القول علی عدد القرانات الداله علی التغیرات ومعرفة الانتهاآت والفردارات المتعلقة بسنی العالم. دراین فصل از تاریخهای مختلف وقرانات مشهور و از طالع قران ولادت پیغمبر اسلام (ص) درعام الفیل (= ۸۸۲ تاریخ اسکندر) سخن آورده میگوید : طالع سال ولادت پیغمبر (ص) نزول شمس در اول حمل بود به افق مکه در برج میزان و (اندکی پیش از ولادت) بین زحل ومشتری در برج عقرب قران حاصل شد. واین مطابق زیج قانون ثاون اسکندری ومورد قبول را صدان همزمان مأمون است اما نظر یعقوب بن اسحاق کندی آن است که طالع آن سال (۸۸۲ رومی) برج جوز است نه برج میزان .

نکتهٔ قابل تأمل آنست که تمام فصل ۷ عیناً در کتاب دیگر مغربی «تحاویل سنی العالم» که بنامهای الجامع الصغیر یا کفایة القول علی تحاویل سنی العالم یا کتاب فی النجوم نیز خوانده میشود (ودرهمین دفتر معرفی میگردد) آمده است .

فصل ۸ ـ فی ذکر مقدمة یتعلق بالانواء و الاسعار و اول ذلك القول علی فتح الباب .

فصل ۹ ـ اختیارات . نخست مقدمات وسپس بترتیب: اختیارات کلی - واختیارات جزئی (نظیر همین ترتیب دررسالهٔ اختیارات امام فخر رازی دیده میشود) ودرآخر، فصلی خاص در اختیارات پادشاهان شامل تعیین اوقات مناسب برای انواع بازی‌ها (ازجمله بازی توپ = اللعب بالاکر) حفریات ،زراعات ومتاجر ومعالجات وجز اینها .

آغاز : مقاله یکم (= المدخل المفید) :

احمده مادرشارق ولاح بارق (۱) حمداً یقوم بتلافی ماسلفت من الزلل . . .

---

۱ ـ دربرخی ازنسخه ها(وازجمله درنسخه ۲۱۰/۱ مجلس وشمارهٔ ۱۱۰ مشهد(که باشتباه آنرا زیج پنداشته‌اند واین اشتباه دربروکلمان وسارتون تکرارشده)پیش‌ازاین،این سطر دیده می‌شود: «الحمدلله الذی ابدع الوجود وافاض الجود منشیء السحاب ومحیی العظام الرفات جل ان یحیط بنور قدسه النواظر» دربیشتر نسخه‌ها که دیده‌ام، جمله های نخستین ـ که گویا خواندنش برای کاتبان آسان نبوده ـ چنان مسخ شده که صورت صحیح آنرا به‌دشواری میتوان تشخیص داد.

قال الامام علامه الانام ... محیی بن محمد بن ابی الشکر المغربی الاندلسی ادام الله ایامه قد جمعت فی هذا الکتاب نبذاً من اقاویل الحکماء المتقدمین ولطائفا من فوائد المتأخرین وجعلته یحتوی علی اربع مقالات وسمیت اولاهن بالمدخل المفید والثلثه (در چندین نسخه: والثانیه) بغنیة المستفید فی الحکم علی الموالید. الفصل الاول فی ذکر البروج وقسمتها وطبایعها

پایان: والقمر متصل بالسعود فانه وقت اجابة الدعاء وفیما ذکرناه کفایه والله اعلم بحقایق الامور

غنیة المستفید فی الحکم علی الموالید (یا مقاله ۲ ـ ۴ از کتاب الاربع مقالات) چنانکه میدانیم سه مقاله است ودر بیشتر نسخه‌ها دارای خطبه و دیباچه جداگانه است . مقاله نخستین از غنیه (یا مقاله ۲ از اربع مقالات) دارای ده فصل است بدین ترتیب :

فصل اول فی صورة الجنین وتدبیر الکواکب له من وقت سقوطه فی الرحم الی وقت الولادة .

۲ـ القول علی النمودارات التی وضعها الاوائل لمعرفة استخراج طوالع الموالید اذا لم یعرف اوقاتها بالرصد

۳ـ القول علی تربیة المولود وعدم تربیته .

۴ـ القول علی الکدخدا والهیلاج .

۵ـ ذکر عطیة الکدخدا من سنی العمر للمولود.

۶ـ القول علی بعض القواطع للهیلاج وهی الزحل والمریخ

۷ـ کیفیة تسییر الادلاء

۸ـ دلالات القاسم وشریکه

۹ـ دلالات الکواکب والبروج علی المولود.

۱۰ـ القول علی الاخلاق النفسانیه وینقسم الی عقلی وخلقی

آغاز : دیباجهٔ غنیة المستفید (یا مقاله ۲ از کتاب اربع مقالات) : الحمدلله

رب العالمين .. قال سيدناو مولانامحيى الدين محمدبن ابى الشكر المغربى الاندلسى قدذكرت فيما تقدم من هذا الكتاب نبذاً مما يجب تقديمه من المعانى المدخليه الى معرفة التأثيرات النجوميه فى الاشخاص الانسانيه و المواليد الطبيعيه فاتبعته بذكر ماجمعته و انتخبته من الاحكام على المواليدو ... آراء الحكماء المتقدم و المتاخرو رتبت قضيه منها فى موضوع يليق بها من هذا الكتاب ماخذها على طالبها من العلماء و الكتاب فماصح منها فللاوائل محمودو مالم يصح فعليهم مردود و رتبته على ثلث مقالات كل مقاله منها مشتمله على فصول مذكوره فى ضمنها. المقاله الاولى من هذا الكتاب وهى عشر فصول الفصل الاول فى ذكر صورة الجنين

مقالهٔ دوم ازغنيه (يامقاله سوم از كتاب اربع مقالات) داراى يازده فصل است بدين شرح :

فصل ۱ ـ فى ذكر دلالات الكواكب فى البروج اذا كان لهاولاية على المولد (داراى دونوع) .

۲ـ دلالات الكواكب بعضها فى حدودبعض .

۳ـ دلالات الكواكب اذا كانت مى مثلثاتها واتصلت بكوكب آخر .

۴ـ دلالات ... فى اشرافها وهبوطها ووبالها و قربها على الاجمال .

۵ ـ الاحكام الدستوريه (۱) واتصال الميمنه و ارباب الساعات .

۶ ـ دلالات اثنى عشريات الكواكب .

۷ ـ بعض دلالات الكواكب اذا كانت فى ابار البروج

۸ـ الثوابت اذا كانت فى حقيقة مراكز الاوتاد اومع احدى السيارات .

۹ ـ دلالات بعض الكواكب بحسب اتصال بعضها ببعض .

۱۰ ـ مواليد الملوك و السعداء .

۱۱ ـ بعض الدلالات التى يعرف مرتبة المولود الى ماهو اعلى منهاويحطها الى ماهو اسفل اويبقيه على ماهو عليه من الشقاوه .

۱ـ دستور داشتن ستاره‌ای از ستاره‌دیگر درروضة المنجمين نيز آمده‌است.

مقاله۳کتاب غنیه (یامقاله٤ از اربع‌مقالات) : در دلالات بیوت اثنی‌عشر است در۱۲ فصل (فصل اول دردلالت بیت‌اول وهمینگونه تابیت۱۲ درباب۱۲)

پایان‌کتاب اربع مقالات (وپایان کتاب غنیة‌المستفید) : وفی‌الثانی عشر یقل اعدائه ولایجهرون‌له بعداوة ویسلم‌من‌شرهم وفیما ذکرناه کفایه فنختم الکتاب بهذاالباب .

[٦٣٧٣]

دفتریست بخط شکسته نستعلیق مورخ ۱۲۱۵ .

پشت‌برگ اول دویادداشت از فرهاد میرزا وسیرزا بابا دیده میشود ویکی ازآنها چنین است : کتاب‌نجوم را در۱۱شعبان ۱۲۵۴ نواب ... محمدولی‌میرزادام‌اقباله بمن لطف کردند .

قطع: خشتی۱۱ × ۱۶/۵ ج: تیماج قرمزباآستروحاشیه از تیماج سبز. صفحات۳۶۴ سطور : کاغذ فرنگی آهار مهره شمارهٔ ثبت‌قدیم۲۲۵۳۷جدید۹۸۹۳.

اربع‌مقالات **(عربی)**

از محیی‌الدین‌بن‌محمدبن ابی‌الشکرمغربی .

این‌نسخه نیز (مانند نسخه ۶۳۷۳) شامل: المدخل‌المفید (یک‌مقاله) وغنیة المستفیدفی الحکم علی‌الموالید (در سه‌مقاله) است . مقاله ۳ از غنیة‌المستفید (مقاله٤ کتاب) تمام نیست وتاپایان دلالات‌عطارد است درخانه۱۲ .

رجوع به ذیل شمارهٔ ۶۳۷۳شود .

[٦٣٧٤]

این‌نسخه بخط نسخ قرن ۱۳ ـ ه است وصفحات آن دارای حاشیه‌های وسیع و سفید است .

درپایان نسخه مهریست‌بانقش «عبده محمد مهدی‌الحسینی» .

قطع رحلی ۰ ۰×۰ ۰ ج : تیماجی قرمز صفحات ۱۹۲ سطور .. کاغذ فرنگی نخودی رنگ آهار مهردار شمارهٔ ثبت قدیم ۱۳۲۲۷ جدید ۸۲۹۵ .

مجموعهٔ ریاضی **(فارسی)**

۱- شرح زیج الغ بیگی (ص ۲ - ۲۵۹ دفتر)

ازعلاءالدین علی قوشچی برزیج معروف به الغ بیگی باعنوان «متن» و «شرح» .
وی هربار قسمتی ازمتن را - که گاه به دو صفحه میرسد - یکجا میآورد وسپس بشرح وبسط ویاخرده گیری واصلاح میپردازد وهرجا به بسطی نیاز ندارد به نقل عبارات متن بسنده میکند . بیرجندی درشرح خودبرزیج الغ بیگی به شرح قوشچی نظردارد وبراعتراضات واستدلالات وانظارقوشچی نظرها ویاقیودی مینگارد (۱).
قوشچی جداول زیج را نیاورده ودرپایان گوید «کیفیت وضع جداول ظاهر است»
درنسخهٔ حاضر خطبه ودیباچه‌ای ازشارح ویاشرحی برخطبه ودیباچهٔ مؤلف وجود ندارد ونسخه از مقالهٔ اول آغازمیشوداست (نسخه فاضلیه نیز چنین است). در حواشی آن منقولاتی است ازشرح بیرجندی، زیج سیف الدین یزدی، زیج قوام، ملا- مظفرو ملخص ابومعشربلخی . ازشرح مقاله ٤ اوراقی ازنسخه افتاده (دنباله متن فصل اول ازباب اول مقالهٔ ٤ تافصل ۷ همین باب) .
بخشی ازاین شرح دراین کتابخانه (شمارهٔ ۳۵/۲۱) ونیزنسخهٔ شمارهٔ ۴۲۷۳ (ناشناخته) موجوداست. درفاضلیه (ش ٤۱ ریاضی) ودرکتابخانه خصوصی مولوی (مشهد)

---

۱ - ازآنجمله درحساب کبائس سالهای شمسی اصطلاحی فارسی که قوشچی می گوید «بعضی منجمان خمسه (مسترقه) رادر آخر سال انداخته‌اند تانوشتن تقاویم آسانتر بود» بیرجندی گوید : «شارح گفته است منجمان آنرا درآخر سال انداخته‌اند تانوشتن تقاویم آسانتر بودواین سخن آنگاه درست آید که دفتر تقویم موضوع برتاریخ فرس بودواول روز درآن دفتر اول فروردین ماه قدیم باشد واول سال جلالی لیکن در این زمان برتاریخ جلالی موضوع است واول سال جلالی واول سال فرس نادر است که متحد باشند (شرح باب ۳ از مقاله اول) .

ا. ستوری۲ : ۷۰ فاضلیه: ۲۶۱ نشریه دانشگاه۵ : ۳۹ منزوی۱: ۲۱۸ .
فهرست مجلس ۱۰: ۱۲۱۱

آغاز بسمله، متن، مقاله‌اول درمعرفت تواریخ ... شرح: دوازده‌دور ماه سیصد و پنجاه‌وچهارروز است و کسری و یکدور آفتاب سیصد وشصت و پنج روز است‌و کسری

پایان: ومستند آن تجربه وامتحان است بل وحی والهام و کیفیت وضع جداول ظاهر است .

۲ ـ اسطرلاب زورقی (ص ۲۵۹ـ۲۶۰ دفتر)

ابوریحان بیرونی دراستیعاب میگوید این نوع ازاسطرلاب راکه برمبنای فکرحرکت زمین ساخته میشود، استاد احمدبن محمدبن عبدالجلیل سگزی‌ابداع کرده است .

نالینوبنقل‌ازکتاب غایةالمبادی (تألیف ابوعلی مراکشی)این سخن‌بیرونی رانقل‌میکنداما دراینکه بیرونی حرکت زمین را تنهایك‌فرض (۱) موهوم‌میداند

۱ ـ متن عبارت بیرونی دراستیعاب دربارهٔ اسطرلاب زورقی این است :
قدرایت‌لابی سعیدالسجزی اسطرلاباً‌من نوع واحدبسیط غیرمرکب من‌شمالی‌وجنوبی سماه‌الزورقی فاستحسنته جداًلاختراعه ایاه علی‌اصل قائم بذاته مستخرج ممایعتقده بعض‌ـ الناس من‌ان الحرکة الکلیه المرئیه‌هی‌لالارض دون‌الفلك ولعمری هوشبهة عسرة التحلیل صعبة الحل لیس‌للمعولین علی‌الخطوط المساحیه من نقضها شیٔ اعنی‌بهم‌المهندسین وعلماء الهیئه علی‌ان الحرکةسواءکانت لالارض اوکانت للسماء ... ان امکن نقض هذه‌الاعتقاد و تحلیل الشبهه‌فذلك‌موکول الی‌الطبیعیین‌من‌الفلاسفة، (نقل‌ازنسخه‌شمارهٔ ۱/۱۹۲۶ کتابخانه مجلس شوری ص۵۷)
چنانکه ملاحظه می‌گردد ،بیرونی‌حرکةزمین‌رابصورت عقیده‌ای که طرفدارانی‌دارد نقل‌کند وخود «نقض این عقیده» رادشوار یا غیر ممکن میداند ونیزاسطرلاب زورقی را که مبنی براصل حرکت زمین است سخت مستحسن می‌شمارد . بنابراین دیگر برای تردید نالینو ونیز نتیجه‌ای که می‌خواهد(یعنی که‌ستاره‌شناسان‌مسلمان‌حرکت‌زمین‌را نمی‌دانستند) جایی نیست زیرا سخن بیرونی ـ اگر نیزبراعتقادسگزی به‌حرکت‌زمین‌دلالت نکند ـ مسلم میدارد که این عقیده وجود داشته واینکه‌اعتقاد «بعض‌الناس» بوده‌واینکه‌بیرونی خود نقض این عقیده راناممکن ودشوار میداند وشاید نیزبه‌آن‌مایل‌است

ویا عقیدهٔ علمی، تردیددارد.

(در اینباره رجوع شود به علم‌الفلك تاریخه عندالعرب: ۲۳۰ و حاشیهٔ ص ۳۵۸ فهرست‌حاضر).

این نگارنده تا این زمان سه رساله وگفتار دربارهٔ اسطرلاب زورقی می‌شناسد:

۱ ـ رساله‌ای در ده باب که باعتقاد نگارنده ازقرن ۱۳ وظاهراً ازاسدالله منجم شاگردمیرزاعبدالله‌ریاضی است. (شمارهٔ ۵/۶۲۵۰مجلس و۶/۶۱۹۲ملك).

۲ ـ رساله‌ایست کهن (مورخ ۷۴۴) دارای دوازده باب. این‌رساله ماهیت اسطرلاب زورقی را وصف میکند وروشن میسازد.

۳ ـ نسخهٔ جای سخن که شایدخودگفتاری‌جداویا بخشی‌از رساله‌ایست و موضوع آن کیفیت استخراج طالع‌است ماازاسطرلاب‌زورقی، که‌بگفته مؤلف در جای دیگربیان نشده.

آغاز: بدانکه دراسطرلاب زورقی‌گاهی برظهر اسطرلاب منطقة البروج رامی‌کنند وبعضی‌از کواکب ثابته‌رانقش میکنند.. وطریق بیرون‌آوردن طالع از آنجا در هیچ‌کتابی ذکر نکرده‌اند و اگر هست بدین فقیر نرسیده واین فقیر ... حل‌آن‌کرده وچون‌نخواست‌که بعد از زحمت تمام از خاطر بیرون رود آنرا به حیز تحریرمی‌آورد وپیش‌ازشروع در مقصود محتاجیم ببیان‌مقدمه‌ای‌وآن‌آنست که در اسطرلاب زورقی عضاده منحنی میباشد ودر هرعرض انحناءخاص اقتضاء میکند

پایان: وبرای‌جزء آفتاب عمل بپایان رسانند واعلم بالصواب.

۳ ـ تقویم اززیج منتخب (ص ۲۶۱ ـ ۲۷۴).

ازمنتخب (یامنتجب) یزدی زیجی منظوم دردست است (نسخه شماره ...

مولوی مشهد) . درة الاخبار (ترجمه تتمهٔ صوان الحکمه) نیز از نویسنده‌ای است معروف به منتخب (یامنتجب) یزدی . واومورخ بوده وشاید زیجی نیزنوشته است .

شاعری خراسانی الاصل ومتخلص به منتخب نیزمی شناسیم که در قرن ۱۳ـ ﻫ میزیست و چندی نیز دریزد اقامت کرد این شاعر باهمین عنوان «منتخب یزدی» در تذکرهٔ دیوان بیگی (حدیقة الشعرا نسخه خطی مجلس : ۱۹۲) یاد شده است .

کتاب حاضر دستور استخراج وتدوین دفترچه تقویم است از روی زیج منتخب ودریکجا که مؤلف تقویم ازسال یزدگردی اوجات در زیج منتخب یاد میکند ، جای رقم تاریخ در نسخه سفید است . عبارت رساله در اینجا چنین است :

«ومواضع اوجات درهفتادسال یکدرجه تفاوت کند وآن ازدستور معلوم توان کرد و درسنهٔ ـ یزدجردی (جای رقم درنسخه سفید است) که ابتدا از تاریخ منتخب کردیم مواضع اوجات چنین بود ».

این رساله دارای ده فصل ویک مقدمه است (امامؤلف دردیباچه به این تقسیم ووجوداین عنوانهادر رساله اشارت نمی کند) .

در مقدمه، دستور نوشتن جداول صفحات تقویم و توضیحاتی است در این باب .

فصل ۱ـ استخراج تقویم قمر ۲ـ تقویم کواکب متحیره ۳ـ درتکمیل تقویم ٤ـ اجتماع واستقبال ۵ـ چون خواهند که اتصالات کایه حساب کنند ٦ـ استخراج طالع ۷ـ چون طالع سال در شهری معین استخراج کرده باشند وخواهند که در بلادی دیگر استخراج کنند ۸ـ خسوف قمر. ۹ـ کسوف شمس ۱۰ـ درتقویم رسمی این مقدار عمل کافی بود وچون خواهند که تقویم عام حساب کنند .

درپایان فصل ۱۰ که تاریخ های قبط و ترك ویهود مذکور درتقاویم را بر میشمارد میگوید «چنانکه بعد از آن ذکر کرده شود انشاء ... تعالی» اما نسخهٔ حاضر درهمین فصل ۱۰ پایان یافته است .

آغاز : الحمدلله رب‌العالمین ... و اما بعداین رساله‌ایست در استخراج تقویم اززیج منتخب بدان ... که این‌زیج مبنی است برتاریخ یزدجردی چون خواهی که تقویم شمس استخراج کنی‌نگاه کن که اول سال شمسی‌کدام روز است ازتاریخ یزدجردی آنچه برای‌آن سال نوشته باشد ازمرکز وبعد ابعد بر لوح ثبت کنی بعداز آن آنچه برابر آن روز نوشته‌باشد از ماه ... در تحت آن بنویس ...

پایان: - وبعضی‌ازمنجمان برای بزرگان زوائدی‌چند بنویسند ازاختیارات واختلاجات وتواریخ واحکام قوس وقزح واحکام ... زجر و فال جمیع اینها ازتقاویم کهنه نقل توان کرد ... وباید دانست که احکام امورمظنونه است‌ومتیقن نباشد واعمال که تعلق‌بحساب داردیقینی بود ودروقوع آن شبهه نباشد مگردرعمل خلل واقع شد .

[٦٣٧٥]

دفتریست بخط‌نسخ قرن ۱۳ـ ه‍ پشت برگ‌اول نوشته«این جلدبا ۱۳۲ دیگرمال‌میرزا محمدصادق» زیراین نوشته مهریست که‌نام «محمدطباطبائی» درآن‌خوانده‌میشود .

قطع : رحلی‌۱۷/۵×۲۷/۵ ج:تیماجی‌قرمزروشن. صفحات۲۷۴ سطور۱۷ـ۲۰ کاغذفرنگی آهار مهره شده شماره‌ثبت‌قدیم۲۳۲۸۴.

تشریح الآلات فی‌شان‌الامتحانات **(فارسی)**

ازسیدمنجم‌حسینی که‌آنرا برای سلطان بایزیدخان پسر سلطان محمدخان عثمانی تألیف‌کرده ودارای‌سه‌باب است . موضوع رساله مقایسه‌است‌بین‌ارصاد زیج ایلخانی وارصادزیج‌هایی که‌برپایهٔ‌رصدسمرقند است وامتحان‌این‌اختلافات بوسیلهٔ آلاتی که مؤلف خود ترتیب داده . وی‌دردیباچه‌گوید :

«دراین‌روزگارما اقرب رصد جدیدمعتبرسمرقند واقع است والآن‌زیجاتی که دراکثر ممالك عمل‌کرده می‌شود یکی زیج ایلخانی است تصنیف حضرت

خواجه نصیرالدین طوسی ... ودیگر زیج حضرت میرزایی الغبیگی طاب ثراه و دیگر دوزیج سعیدی و کریمی از آن حضرت استادی سیدرکن الملة والدین الآملی برد الله مضجعه که اصول هرسه این زیج مبنی بررصد سمرقند است و اکثر بل تمامت اعمال این زیجات ثلثه نسبت بازیج ایلخانی متفاوت می آید خصوصاً قرانات کواکب علویه و کسوفات وخسوفات که... دراینجاها تفاوتها فاحش وقوع میبابد... جهت رفع این شبهات و تمیز حق و باطل آن مفتش این صورت شده امتحان... کمیت و کیفیت ازمان واوضاع بعضی از قرانات وخسوفات وکسوفات نمودن و این معنی میسر نبود الا به آلات رصدی بناء علی هذا این حقیر ... خطابی منجم حسینی... را داعیهٔ خاطر فاتربود که آلتی چند جهت این امتحانات پدید گرداند... باعث قضیه این شد که چون در سنةالتحریر دو قران اقتضا میکرد یکی میان مریخ ومشتری و دیگری قران نحسین ودوخسوف کلی متوالی ودرسال تالی این سال قران علویین ... ودر این قرانات و خسوفات از محاسبه این سه زیج تا محاسبه زیج ایلخانی اختلاف بسیار ظاهر بود حتی در قران مریخ و مشتری قریب بط ساعت ودر قران نحسین قریب مح ساعت و در قران علویین قریب نوزده روز... آلات موعودرا به یمن دولت قاهره ... به اتمام رسانید و کیفیت اعمال ووضع آن را دراین رساله مشروح مسطور ساخته واین رساله را موسوم گردانید به تشریح الآلات فی شأن الامتحانات» .

اینك فهرست ابواب و فصول رساله :

باب اول درمعرفت رصد میل اعظم و عرض بلد (۱) دارای یك مقدمه و چهار فصل .

۱ـ مقصود شهر قسطنطنیه (= استانبول) است که مؤلف بناء سخن را برتصحیح عرض وطول وسیل آن نهاده و میگوید : «عرض وطولی که قبلا برای این شهرتعیین شده صحیح نیست» (پایان دیباچه).

مؤلف در فصل ۱ باب ۲ طول شهرهای سمرقند ، هرات ، ساری ، و دمشق را نیز یادمیکند.

مقدمه ـ در شناختن خط نصف‌النهار به دو «نوع» وطریقهٔ امتحان صحت مقیاس وانواع امتحان خط مذکور.

فصل۱ ـ کیفیت آلتی که دراین اعمال به‌کار آید.

فصل۲ـ رصدغایت میل اعظم وعرض بلدازوی (ازآلت مزبور).

فصل۳ـ معرفت غایت ارتفاع و انحطاط کواکب برحسب میل یا بعداز معدل‌النهار.

فصل۴ـ طریق‌عمل درمعرفت عرض بلدازغایت ارتفاع کواکب واین‌عمل عکس اعمال فصل ۳ هست.

باب دوم معرفت طول بلد از غایت ارتفاع آفتاب ۲ـ از رصد خسوفات قمری ۳ـ طریق‌معرفت طول وعرض‌بلد ازمساحت ۴ـ تحقیق فراسخ میان دوشهر بحسب عرض وطول یا بحسب برهان.

باب سوم ـ امتحان تقاویم‌کواکب بحسب قرانات وکسوفات وخسوفات باذات‌الشعبتین و دیگرآلات رصد دارای یك مقدمه وچهارفصل:

مقدمه ـ در پدیدکردن آلت ذات‌الشعبتین وطریق عمل به‌آن.

فصل۱ـ استخراج جیب وقوس ووتر از جدول جیب.

فصل۲ـ امتحان مواضع‌کواکب درقرانات با آلات (مزبور)

فصل ۳ـ درامتحان کسوفات به‌عکس شعاع. وی دراین فصل میگوید:

«و این عمل از جمله غرابت اعمال رصدی است و منقسم میشود به دو قسم: ۱ـ در پدیدکردن آلتی مخصوص به‌این عمل ۲ـ معرفت عمل به‌آن».

فصل ۴ـ طرق رصد خسوفات قمری.

مؤلف ظاهراً همان سید محمد منجم لاهیجی است که در لطائف‌الکرام وشرح سی فصل خواجه (ش ۶۳۹۴/۴) از رصد خود درسال۸۲۴ درگیلان یاد

میکند . در رسالهٔ حاضر نیز از خسوفی که به قسطنطنیه در شب یکشنبه ۱٤ رمضان ۸۸۷ (سال کتابت نسخه حاضر) خود در صد کرده وارتفاع آفتاب را که در نصف النهار اول فروردین جلالی سال ۸۵۱ یزدجردی (= ضنا) - به افق همان شهر - گرفته یاد میکند .

مؤلف این رساله چندجا رکن الدین آملی (مؤلف زیج سعیدی - در ۸٤۲ ورسالهٔ پنجاه باب سلطانی) را استاد میخواند.

دربارهٔ سید منجم رجوع شود به: ا. ستوری ۲:۷۸- فهرست مجلس ۱۰: ۹۵۷ وفهرست حاضر: ۹٦، ۳۸۳ و ۳۹۱

آغاز: حمد وثناء لایحصی حضرت کریمی حکیمی را که صفحهٔ دل انسان را محل معرفت طول وعرض بلاد حقایق اشیا گردانید

پایان: و آن ساعات را از ساعات پنگان نقصان کنیم تا ازمان خسوف حاصل آید بموجب رصد وبحسب ازمان ومقدار خسوفات و کسوفات صحت وسقم تقویم نیرین وجوزهر ونه‌بهر معلوم گردد بشرط آنکه دراین اعمال تقصیر واقع نشده باشد والله العالم بالصواب فرغ من تحریر هذه الرساله خامس عشرین ذی القعده سنه ۸۸۷.

[٦٣٧٦]

نسخه‌ایست بخط نستعلیق (شیوهٔ ترکی) مؤلف مورخ ۸۸۷ بردوطرف تاریخ کتابت نوشته «کاتبه مؤلفه» درکنار صفحه آخر مهری‌است بانقش طغرا وبالای آن با خط نسخ بدی نوشته «هذه طرت(کذا...) السلطان بایزید ولی رحمه‌الله» برپشت برگ اول نسخه تملک محمدبن احمدمقری مورخ ۱۲۰۹ وتملک محمد عبیدالله موسی‌زاده وتملک ومهر آقا علی‌مدرس زنوزی دیده میشود. عنوانها شنگرف.

قطع رقعی ۱۲/۵ × ۱۸ ج تیماجی ضربی قهوه‌ای رنگ صفحات ٦۴ (۳۲ گ) سطور ۱۱ کاغذ ترکی آهارمهره شکری رنگ شماره ثبت قدیم ۲۷۹۳٦ جدید ۱۰۵۷۵ .

اختیارات بدیعی **(فارسی)**

ازعلی‌بن حسین انصاری معروف بـه‌حاج زین عطاردارای دو مقاله ۱ : مفردات ۲ : مرکبات در۱۶باب .

رجوع شود به فهرست حاضر : ۱۰۴،۱۴۷،۱۷۴و۲۴۰

[۶۳۷۷]

نسخه‌ایست به قلم نستعلیق (شیوهٔ ترکی) قرن ۱۱ در کنارصفحات حاشیه‌هایی به ترکی دارد ودربرخی ازاین حواشی داروهایی که‌درمتن‌نیست‌یاد شده چنانکه درحرف(یاء) واژه‌داروئی‌یسمونا که(درمتن نیست) در حاشیه یاد واوصاف وخواص‌آن‌بترکی بیان‌شده . حاشیهٔ برگ اول وچهاربرگ‌آخروصالی دارد وسه برگ‌آخرتازه است .

قطع‌خشتی ۱۶/۵×۲۳/۵ ج تیماجی مشکی مندرس. صفحات ۴۰۶ سطور۲۵ کاغذ ترکی ضخیم شماره ثبت قدیم ۷۴۶۵۵ جدید ۵۹۲۴ .

هدیهٔ سلیمانی **(فارسی)**

= شرح رساله ذهبیه درطب،(۱)منسوب به امام‌علی‌الرضا (ع) . تألیف

۱- یارسالهٔ مذهبه(طب‌الرضا). راوی‌این‌رساله‌ازامام(ع)محمدبن‌حسن‌بن‌جمهورعمی بصری است وبا چند سند ازاونقل شده (ویکی ازاین اسنادبه پسراوحسن‌بن محمدبن‌حسن ابن‌جمهورمیرسد). شیخ طوسی ومنتجب‌الدین‌بن‌نماصاحب‌فهرست ودیگران رساله مذهبه رایادکرده‌اند .

شیخ حرعاملی‌آن را درشمار کتابهایی که مؤلفان‌آنها ناشناس است ، یاد میکند. ابن جمهوردر مقدمهٔ‌این رساله ، چنـدتن‌ازپزشکان‌و فیلسوفان‌بارگاه‌مأمون رایاد میکندازجمله: یوحنابن ماسویه ، جبرئیل‌بن بختیشوع وصالح‌بن بهلهٔ هندی .

رسالهٔ مذهبه دارای چند ترجمه فارسی وشرح است ازآن جمله :

۱- ترجمه ملانورالدین محمد اصفهانی (که درذریعه‌وفهرست دانشگاه(۹: ۱۰۰۸) ازناشناس یاد وبه‌همت‌آقای طاهری شهاب درسالنامه‌کشورایران نشرگردید) رجوع شود به‌همین فهرست: ۲۴۴ .

۲- شرح محمدبن حسن‌مشهدی بنام الفوائدالرضویه(دربرخی ازنسخ نام‌کنزالذهب بدان داده شده) مجلس ۶: ۴۰ وهمین فهرست .

۳- شرح قطب راوندی فضل‌الله‌بن ابی‌الرضا (بنقل ابن شهرآشوب) .

۴- تحفـه شاهی از قاضی‌بن کاشف‌الـدین کـه بـرای همین شاه سلیمان نگاشته (مجلس : ۱/۶۲۱) .تحفهٔ شاهی فقط ترجمه‌است وشرح حاضربراساس‌آن ترجمه نوشته‌شد درذریعه وفهرست نسخه‌های فارسی ازچند ترجمه وشرح دیگریادکرده است .

محمد مهدی پزشك قمی فرزند عنایةالله و او آنرا بنام شاه سلیمان (فرزند شاه عباس) صفوی نگاشته است .

وی شاگرد قاضی بن کاشف الدین بوده ودر دیباچه ازاو یاد میکندو این شرح را (بدون اینکه تصریح کند) براساس تحفهٔ شاهیه استاد بنانهاده بااین تفاوت که شرح فقرات ازخوداواست اما تمام مقدمه وترجمه فقرات عین عبارات تحفهٔ شاهی است بعینها . ازاین شرح تااین زمان نسخه‌ای دیگرندیدم ونسخه حاضر (که درخاندان صاحب روضات بوده) قسمتی ازخطبهٔ کتاب را ندارد.

رجوع شودبه فهرست کتابخانه روضاتی تألیف آقاسیدمحمدعلی روضاتی : ۱۰

آغاز نسخه: - قلوب دردمندان وغمزدای خاطر مستمندان و بعلم کامل و عرفان شامل حلال مشکلات جهانیانند ... امابعد چون رأی عالم آرای ... فرزانه شاه عادل سلیمان بن شاه عباس ثانی ... اکثراوقات خجسته راصرف دقائق علوم و آگاهی مینمود کمترین بندگان قدیمی . . ابن عنایت الله محمدمهدی الطبیب القمی ... را بخاطر رسید که شرحی به زبان فارسی درغایت ایضاح واختصار بررسالهٔ ذهبیهٔ رضویه درعلوم شریفه طبیه منسوب به امام ... علی بن موسی الرضا ... وبه هدیهٔ سلیمانی موسوم گرداند

پایان: - ومعلوم شد که قمر درتأثیر [در] این عالم، به واسطهٔ اقربیت اقوی است ازاین جهت اورا نیکو دانسته‌اند والله اعلم بالصواب تمت هذه الرساله علی یدالحقیر... عبدالعظیم بن حاجی محمد تقی القمی ... ستة وتسعین بعدالالف... قاریا برمن مکن قهر وعتاب. گرخطائی رفته باشد یاصواب.

[٦٣٧٨]

نسخه ایست بخط نسخ عبدالعظیم بن محمدتقی قمی مورخ ۱۰۹۶ اوراق کتاب آشفته است وجا بجا صحافی شده وشماره گذاری آن نیزغلط است وبدست آقاسیدمحمدعلی روضاتی مواضع غلط دقیقاً یادشده درپشت برگ اول نسخه یادداشتی ازآقای روضاتی هست .

قطع رقعی ۱۲×۲۰ ح تیماجی سبز ترنج‌دار صفحات۲۵۴ سطور ۱۷ کاغذاصفهانی متوسط شکری‌رنگ ـ شماره ثبت‌قدیم : ۶۶۹۵۷ جدید ۶۲۹۶ .

تشریح‌الابدان **(فارسی)**

= تشریح منصوری ازمنصوربن‌محمدبن‌احمد شیرازی که‌برای ضیاء‌الدین امیرزاده پیرمحمد بهادرنوشته دارای‌یك‌مقدمه وپنج‌مقاله وخاتمه .

رجوع شود به‌فهرست حاضر: ۱۷۱ .

[۶۳۷۹]

نسخه‌ایست بخط نستعلیق شفیع‌قاری‌سورخ ۱۰۶۸. درجای‌سعینی ازحاشیه‌تمام‌برگها قسمتی‌را بریده ووصالی کرده‌اند وهمچنین گوشهٔ‌برگ اول وسراسرحاشیه برگ ماقبل آخر. نسخه دارای۶ تصویرمذهب است‌ونیزیك تصویر که‌تذهیب ندارد). مقاله ۵ دراین‌نسخه پیش‌ازخاتمه قرارگرفته .

قطع رحلی ۲۴×۳۷ ح تیماجی‌قرمز سیرمندرس ـ وصالی عطف‌وحاشیه تیماج قرمز صفحات ۴۲ سطور ۳۴ کاغذ اصفهانی شماره‌ثبت‌قدیم ۷۸۶۹۱ جدید ۱۱۳۳۰

حیوة‌الحیوان **(عربی)**

ازکمال‌الدین محمدبن موسی دمیری قاهری (م- ۸۰۸-۴۲) . نسخه‌ای کهن از حیاة الحیوان با شماره ۵۶۷۷ معرفی گردید (فهرست مجلس ۱۷ : ۱۲۸) ورجوع شود به فهرست حاضر : ۲۲۶

[۶۳۸۰]

نسخه ایست بخط‌نسخ وثلث‌ابوبکربن‌محمدبن احمدبن اشقرشافعی محوی‌طائی‌سورخ ۸۶۳ واو درپایان نسخه‌رقم کرده «کان‌الفراغ‌من کتابة هذه‌النسخه ضحوة‌نهارالجمعه الثالث من‌شهر جمیدی‌الاخری المبارك ... علی یدسعلقه‌لنفسه الفقیرالسعترف بالتقصیر... ابوبکر محمد بن احمدبن الاشقرالشافعی مذهبا الحموی بلداً الطائی نسبة تراب نعال الفقراء حامدا ومصلیا» .

درحواشی نسخه خط‌کشی‌های کودکانه ونیز تصحیحات ونسخه‌بدلها وعناوین کتاب نوشته شده .

برخی‌از حواشی نیز وصالی دارد وگاه این‌وصالی باقطعات کاغذ بریده شده‌ازکتابی

دیگر ویک روی‌آن نوشته است . برگهای اول این نسخه‌افتاده ودرص‌اول موجود دنباله شرح «ارنب» است بدینگونه :

«ایضا کذلک روی ابوداود فی‌سننه من‌حدیث‌خالد ... فی‌الارنب انهاتحیض» .

عناوین غالباً شنگرف. دربرخی ازبرگهای نسخه‌لکه‌های رطوبت دیده میشود امابه سطورآسیب نرسیده . برگهای‌نخستین کهن‌تر مینماید .

قطع رحلی ۱۸ × ج تیماجی قهوه‌ای مندرس صفحات۴۴۸ سطور۲۷ کاغذسمرقندی ضخیم شماره ثبت قدیم ۷۸۴۸۶جدید ۱۱۱۲ .

مجموعهٔ نجومی (عربی وفارسی)

۱ـ شرح‌بیست‌باب (ص۲ـ۲۰۲ دفتر) (فارسی)

از عبدالعلی بیرجندی . دیباچه‌ای‌که بانشاء عبدالواسع نظامی است (رك فهرست حاضر : ۲۲۰) دراین نسخه هست اما با دیگر نسخ متفاوت است و در آن نام خواجه ناصرالدین نیامده .

همچنین چندسطری ازمؤلف که در ذیل بیشتر نسخ دیده میشود ، در پایان نسخهٔ حاضر وجود ندارد .

پایان‌موجود : چنانکه مخفی نمانـد این است تمامی سخن در معـرفت اسطرلاب .

در حواشی این نسخه ، منقولاتی از درةالـتاج و از «شرح»دیده‌میشود . جای جدولی‌که بیرجندی در شرح باب ۱٦ رسم‌کرده دراین‌نسخه سفیداست .

۲ـ حاشیهٔ شرح ملخص (ص۲۰٦ـ۳۵۰ دفتر) (عربی)

حاشیه ازعبدالعلی بیرجندی (م‌ـ۹۳٤) برشرح قاضی‌زادهٔ رومی برملخص چغمینی درهیئت .

دربارهٔ این‌کتاب رجوع شود به(ص۳٦۳ـ۳٦٤) فهرست حاضر .

[۶۳۸۱]

دفتریست بخط وشکسته نستعلیق درحدود قرن ۱۱ و اواخر ۱۰ ه. شمارهٔ۱نسخ وشمارهٔ۲ باچند قلم‌نوشته شده وناقص است. پشت برگ اول چند تملك و مهر ویادداشت ازعبدالخالق، نورالدین محمد ، سیدعبدالحی حسینی ازجمله یك رباعی از شیخ بهاءالدین محمد و دورباعی از سیدالمحققین امیر محمدباقر با خطی شبیه بخط نسخه نقل‌وبالای یکی از دورباعی اخیر نوشته شده «وله حفظه‌الله» .

درحاشیهٔ شرح دیباچه ، چند وجه‌برای تسمیهٔ خوارزم ازبیرجندی آمده

اینك بیت نخستین هریك‌ازآن‌دو رباعی :

غلط‌کردم‌که خود را راه آن پیمان شکن‌کردم
ندانسته خسی را نام سرو و یاسمن‌کردم

انشاگر نام های حسرت ماییم
تفسیرکتاب درد و محنت ماییم

قطع : خشتی باریك ۱۱×۱۹/۵ ج تیماجی قهوه‌ای مندرس . صفحات ۲۵۰ سطور ۲۹و۲۳ کاغذ اصفهانی . شمارهٔ‌ثبت‌قدیم ۷۸۷۰۰ جدید ۱۱۴۳۹

حیوة‌الحیوان **(عربی)**

ازکمال‌الدین محمدبن‌موسی‌دمیری .

رجوع شود به‌ص۲۲۶ و۴۹۰ فهرست‌حاضر .

[۶۳۸۲]

نسخه‌ایست به خط نسخ خوش حبیب‌الله بن مولانا بخشی همدانی مورخ ۱۰۹۷ . نسخه دارای حواشی تاریخی وعلمی بخط کاتب و بدون نشان است . پشت‌برگ اول تملك و مهر محمد مهدی حسینی و محمد بهاءالدین‌بن محسن‌بن زین‌العابدین عاملی ونیز یادداشتی است مورخ ۱۲۷۳ که درآن از «سرکارخان بااقتدار حیدرعلی‌خان» یاد شده است عناوین شنگرف . درذیل نسخه مهرعبدالله‌بن محمدقلی دیده میشود .

قطع خشتی ۱۸×۲۵ ج تیماجی‌عنابی رنگ صفحات ۳۷(۲۶۹برگ)سطور۲۴ کاغذ اصفهانی آهار مهره‌دار . شمارهٔ ثبت قدیم۲۳۲۵۱ جدید۱۰۱۲۶.

نهایة‌الایضاح **(عربی)**

از میرزا محمدعلی قائنی اصفهانی درشرح باب مساحة(مقاله۴) ازکتاب مفتاح‌الحساب غیاث‌الدین جمشید کاشانی .

قائنی برای قضایا و دعاوی هندسی متن براهین دقیق آورده . از کتاب فتوحات غیبیه (تألیف مؤلف عیون‌الحساب درشرح و ترجمۀ البراهین الهندسیه ابوالوفاء بوزجانی) و شرح عیون‌الحساب و مآخذ نادر دیگرنقل‌بسیاردارد .وی خود حاشیه‌هایی بر این شرح دارد که در این نسخۀ جای سخن بیشترآنها بقلم شکسته نستعلیق میرزا عبدالله ریاضی است با نشان « منه دام عزه » و یا « منه رحمه‌الله » میرزا عبدالله خود نیز حاشیه‌هایی بر کتاب نوشته است .

مؤلف درپایان کتاب ازکوششهای خود درانجام این تألیف سخن‌میگوید درباره این کتاب ومؤلف آن‌رجوع‌شود به‌مجله‌وحیدسال‌ص‌وهمین‌فهرست ص ۲۹۴(حاشیه) .

[۶۳۸۳]

نسخه‌ایست بخط شکسته نستعلیق مؤلف . حاشیه‌هایی از مؤلف وازمیرزا عبدالله ریاضی وبخط او دارد (باامضاء وبدون امضاء)

حاشیه‌هایی نیز از میرزانصیرو بیرجندی به‌قلم ریاضی دیده‌میشود . ازبرگ۱۱۲ تا آخر برهریك برگ یك‌شکل‌هندسی رسم شده وبرصفحه دیگر چند سطر توضیح‌شکل نوشته است . دربرگ ۱۱۱ یادداشتی است ازقائنی حاکی از مقابله‌نسخه بامیرزاعبدالله یك‌قطعه عکس ۴ × ۶ مؤلف برپشت‌نخستین‌صفحه‌کتاب الصاق‌شده‌است . سرلوح‌ص‌اول وحواشی ص۱–۲ وذیل‌ص۲۲۰ (گ۱۱۰پ) مذهب وعناوین شنگرف‌است تمام‌صفحات دارای‌جداول بقلمهای آب‌طلائی ولاجوردی است .

قطع وزیری ۱۷ × ۳۵ . ج :تیماجی مشکی‌ابری‌نقاشی‌شده‌باآب‌طلا ودارای‌مقوای ضخیم است صفحات : ۲۶۴ (۱۳۳گ + ۸ برگ سفید دراول و آخر) سطور۱۹ شماره ثبت‌قدیم ۱۳۲۲۱ .

شرح تذکره (عربی)

از عبدالعلی بیرجندی‌بر تذکرۀ خواجه‌نصیر طوسی در هیئت

(همین فهرست: ۵۸و۱۴۲)

[۶۳۸۴]

نسخه‌ایست بخط شکسته نستعلیق جعفربن‌محمد قرن۱۴ یااواخر۱۳ – ﻫ . این‌نسخه تنهافصل ۵–۸ باب‌دوم است وپشت‌برگ نخست ، خط و مهر کاتب نسخه وتملك فرهاد میرزا دیده میشود .

قطع : رقعی ج : تیماجی‌قرمزروشن صفحات ۱۹۶ (بدون‌برگهای‌سفیداول وآخر) سطور۱۶ کاغذ فرنگی‌ضخیم شکری رنگ شماره‌ثبت قدیم ۲۲۵۱۹ جدید۹۸۸۳

مجموعه‌ریاضی : (عربی)

۱ـ حاشیهٔ شرح ملخص (ص۲ـ۶۴دفتر)

از غیاث‌الدین منصور دشتکی شیرازی (م‍ـ۹۴۸)برشرح قاضی‌زاده‌رومی برملخص چغمینی. وناظر است بحاشیه دوانی بر آن‌شرح. وی‌باهمان‌شیوه‌ای که دربیشتر آثار خود دارد سخنان دوانی رانقل ورد میکند .

نسخه حاضر تا قسمتی از باب دوائر است و نسخه‌ای دیگر که در همین فهرست یاد شد(شمارهٔ ۶۳۲۰/۵) تا بحث کرویت‌زمین(از مقدمات کتاب)است و از این‌نسخه کمتردارد .

غیاث‌الدین منصور در این رساله از معارج خود ونیز از محمدبن علی‌بن حسین حمادی منجم (مؤلف شرح بر تذکرهٔ نصیریه) یاد و فرضیهٔ او را درعدد افلاک (تجویز انحصارافلاک دردویا یک‌فلک) ردمیکند .

رجوع شود به‌همین‌فهرست : ۳۰۸

آغاز : (مانندنسخهٔ شمارهٔ۵/۶۳۲۰)

پایان: علی انه یمکن ان یوجه کلام‌المتن بوجه لا یرد علیه ایرادالشارح ایضاً . . .

۲ـ حاشیهٔ شرح ملخص (ص۶۶ـ۲۸۰ دفتر) (عربی)

از عبدالعلی بیرجندی برشرح قاضی‌زاده برملخص‌چغمینی .

دربارهٔ این‌کتاب رجوع شود به‌ص**۳۶۳** **فهرست** حاضر (متن‌وحاشیه)

این نسخه حاشیه‌هایی از مؤلف ونیز بنقل از جامع الحساب (فارسی) و معینیه واکرمانالاوس دارد . حاشیه‌هایی باقلم تازه‌تر نیز دارد با نشان (م ی حسینی) ویا بنقل از حاشیهٔ عبدالرزاق برتجرید ویا از «استاد دام‌ظله» .

[۶۳۸۵]

دفتریست بخط نسخ حدود قرن ۱۰ ـ هاو بادوقلم
۴ صفحه آخر وبرخی ازحواشی بقلم تازه‌تر وظاهراً از سید احمد عاملی است و در کنار آخرین سطور حاشیهٔ بیرجندی باهمین قلم‌تازه نوشته « من‌مصنفات‌الفاضل ... مولانا عبدالعلی بیرجندی رحمه‌الله رحمة واسعه» . دربرگ دیگر نیزفائده‌ای از دوانی‌وباهمین خط است وپیداست‌پس‌از درگذشت اونوشته شده .
پشت برگ اول‌چندیادداشت و از آن‌جمله تملک سیداحمدبن زین‌العابدین‌علوی دیده میشود وقسمتی از خط اوراسیاه‌کرده‌اند .وهم‌برین‌برگ وقف‌نامه این‌نسخه دیده‌میشود و واقف‌که حبیب‌الله نام داشته، نسخه را وقف عام‌کرده وتولیت آن‌را بمیرمحمدحسن فرزند میرمحمدصالح شیخ‌الاسلام اصفهان مفوض‌گردانیده باذکرحق‌تقدم دراستفاده از نسخه‌برای خود وبرای «سکنهٔ مسجد احداثی درجنب خانه ایشان» اشکال‌هندسی ونجوسی شنگرف .
قطع : خشتی‌کوچک ۱۳/۵ × ۱۹ ج : تیماجی قرمزصفحات ۲۸۱ (۱۴۱ برگ سطور ۱۹ کاغذ سمرقندی آهارمهره شکری رنگ شماره‌ثبت‌قدیم ۷۸۸۱۶ جدید ۱۱۴۵۵

کفایهٔ‌مجاهدیه **(فارسی)**

از منصوربن محمدبن احمدبن‌یوسف‌بن الیاس فقیه (۴-۷۳۰)
همین‌فهرست : ۱۸۷و ۲۰۵

[۶۳۸۶]

نسخه‌ایست بقلم نستعلیق مورخ ۱۲۶۳ ، پشت برگ اول فهرست مندرجات ، عنوان‌ها شنگرف .
قطع خشتی ۱۵ × ۲۰ ج: تیماجی یشمی‌رنگ عطف‌وگوشه تیماج قهوه‌ای صفحات ۵۹۰ سطور ۱۳ کاغذ فرنگی شماره‌ثبت‌قدیم ۵۰۷۲۸ جدید ۹۱۳۲

مجموعهٔ طبی **(فارسی)**

۱ ـ فرهنگ دارویی (ص ۲-۴ دفتر)

فرهنگ فارسی به‌عربی است با ترتیب الفبایی . درزیرهرواژهٔ فارسی ، مرادف‌عربی آن واژه نوشته ویا حرف(م) ـ شایدبه‌نشان معروف بودن‌ـ گذارده شده اول این‌فرهنگ افتاده است.

آغازموجود: برگ توت... برگ سپیدار ورق التوت... ورق شجرالبق

پایان‌موجود: - یربوع، یشت ، یقطین ، ینو ، ینتون ، م ،حجرالنساء ، م ، حریر ... یمام ، یرنا وقع‌الفراغ من‌کتبته . سنه ۹۹٦ .

۲ ـ اختیارات بدیعی (ص ۵- ۷۳۰ دفتر)

از حاج زین‌العطار علی‌بن‌حسین انصاری .

رجوع شود بهمین‌فهرست : ۱۰٤ ، ۱٤۷ ، ۱۷٤ و ۲٤۰ .

[٦۳۸۷]

دفتریست به‌قلم نسخ مورخ ۹۹٦ . برگ‌آخر پاره شده ولی‌نوشته‌ها آسیب ندیده است‌کنار برخی ازبرگها نیز وصالی دارد .

قطع خشتی ۱۴ × ۲۱ ج تیماجی قهوه‌ای باترنج صفحات ۷۳۰ سطور ۲۰ کاغذ ترکی شمارهٔ ثبت‌قدیم ۷۸۱٦۱ جدید ٦٦۷٦ .

تحفه در طب **فارسی**

ازحکیم محمد مؤمن تنکابنی پزشك عصر صفوی .

همین فهرست: ۳٤، ٥٤، ۱۰۷ ، ۱۷۲ ، ۱۷۷ ، ۱۹٤، ۳۰۳، ۲۲۹، ۲٤٦ .

[٦۳۸۸]

دفتریست بخط نسخ با دوقلم محمدابراهیم‌بن اسماعیل واز قرن ۱۳ — ه کنار دو برگ آخر دفتر وصالی دارد . تعلیقات واصلاحات درحواشی نسخه ونیز آثار رطوبت در برخی ازبرگها دیده میشود . همچنین تملك محمد محسن طبیب دراول وآخر نسخه .

قطع رحلی ۲۰/۵ × ج تیماجی مشکی رنگ صفحات ٦۹۰ (۳۴۵ گ) سطور ۲۳ کاغذ : فرنگی شمارهٔ ثبت قدیم ۷۴٦۲۵ جدید ۵۹۰٦ .

مجموعه ریاضی **(عربی)**

۱ ـ حاشیهٔ شرح ملخص (ص۲ ـ ۳۰۲ دفتر)

از عبدالعلی بیرجندی برشرح قاضی‌زاده برملخص چغمینی .

رجوع به‌شمارهٔ ٦۳٤۱/۱۰ (ص۳٦۳و٤۸٦) در همین فهرست .

۲ ـ حاشیهٔ شرح ملخص (ص ۳۰۶ ـ ۳۳۰ دفتر) .

از شیخ بهاءالدین محمدعاملی (م ـ ۱۰۳۰) برشرح قاضی زاده برملخص
این رساله مخصوص است بمسئله کرویت زمین و نسبت مرتفع ترین کوه با قعرزمین.
و بمناسبت دربارهٔ نسبت محیط کره به قطر نیز در آن بحث آمده است .

شیخ بهائی خودحواشی بسیاربراین رساله دارد .

دربارهٔ این حاشیه رجوع شود به فهرست مجلس ۱۰ : ۸۹۵ـ۸۹۶ و همین مجلد :
۳۹۵۷۴ و به سرگذشت شیخ بهائی ازنفیسی : ۱۰۰

[۶۳۸۹]

دفتریست بخط شکسته نستعلیق مورخ ۱۱۸۲ ـ هـ کاتب که نام خـود را
یاد نمیکند) درپایان دفتر چنین آرد : « صورة خط المؤلف تمت المسوده علی ید مؤلفها
بهاءالدین محمدالعاملی ... بمحروسة اصفهان سنه ۹۹۰ تمت کتابـة هذه الرساله فی محرم
سنة ۱۱۸۵»

قطع رقعی ۱۶ × ۱۰/۵ ج تیماج مشکی مندرس ویکلا صفحات ۳۳ (۱۶۵ گ)
سطور ۱۴ کاغذفرنگی آهارمهره نخودی رنگ شماره ثبت قدیم ۸۶۲۱۸

روضة المنجمین **(فارسی)**

= روضة المنجم از شمهردان بن ابی الخیر رازی مؤلف نزهت نامهٔ علائی
برای علاءالدوله باکالیجار دشمنزیاری

شهمردان این کتاب را درحدود ۴۶۴ تألیف کرده ودرآن از کتاب تفهیم
ابوریحان وازابوالقاسم منجم، مجمل الاصول کوشیار، کتاب قصرانی، نسوی،
ابومعشر احمدبن محمدبن عبدالجلیل سجزی، قرانات بازیار وزیج بتانی یادمیکند.

روضة المنجمین دارای پانزده مقالت است به این ترتیب (که خود درآغاز
آورده)

۱ ـ حساب الهند (در ده باب) .

۲ ـ معرفة التقویم والاختیارات (ده باب) .

۳ ـ اعیادالملك والتواریخ (۵ باب) .

٤ ـ مدخل فی علم النجوم (هفت باب) .

۵ ـ مسائل فی العلل والاسباب (بیست سؤال وجواب نجومی) .

٦ ـ معرفةالاصطرلاب (هفده باب) .

۷ ـ فی الاختیارات (بیست باب) .

۸ ـ فی الضمیروالخبیء (بیست باب) .

۹ ـ زیج التقویم (باب) .

۱۰ ـ احکام سنی العالم (چهارده باب) .

۱۱ ـ اعمال موالید وتحاویل سنیها (درسه نوع وهر نوع درچند باب) .

۱۲ ـ نمودارات (۵باب) .

۱۳ ـ احکام موالید (بیست وسه باب) .

١٤ ـ احکام سنی الوالید (یازده باب) .

درمقالت اول: صوراعداد(اعدادرابارقم هندی نشان میدهد) یادشده وسپس بترتیب: اعمال حسابی، میزان (امتحان- بوسیله طرح نه نه) عمل حساب درنجوم، تضعیف وتنصیف را هریك بصورت عمل مستقل (ونه جزء جمع ونه یا تفریق و تقسیم) یاد میکند وتمام این اعمال را ازطرف چپ وبا شیوه‌ای خاص میآموزد. درباب دهم (درچند فصلی چند مفرد) جدول ضرب ودستوراعمال حساب رادر کسرهای اعشاری وستینی بیان میدارد و برای آنهاجدولهایی رسم کرده‌است . درمقالت پنجم بیست مسئله است که به هریك جداگانه پاسخ میگوید وشیوۀعنوان مسائل چنانست که گویی ازتفهیم ابوریحان بیرونی پیروی دارد (۱) .

۱ـ با این تفاوت که کمترازابوریحان لغات فارسی بکارسی برد خاصه در اصطلاحات نجومی . چنانکه دردیباچه کتاب پاره‌ای ازاصطلاحات نجومی عربی را که برفارسی رجحان نهاده است یاد میکند وشاید درخرده گیری بر«فارسی دری ویـژۀ مطلق نویسی »به تفهیم ابوریحان نظردارد زیراشهمردان بسیاری ازاصطلاحات فارسی تفهیم را ترك کرده وبجای آن عربی آورده است .

فهرست مقالات روضة‌المنجمین درنزهت‌نامهٔ علائی (۲) (درنوع ۷ مقاله ۷) یاد شده .

شهمردان رازی تألیف این کتاب را به اشارت و خواست حکیم علی بن ابراهیم کرمانی آغاز کرد و نخست بیشتر غرض او آن بود که تحویل سنین موالید سگزی و جداول رسالهٔ او را به فارسی درآورد و دیگر مسائل تنجیم و دیگر موضوعات علوم که در این کتاب است، بعدها بر آن افزوده است و تقویم و احکام سالهای عالم را نیز به امر استاد مختص نسوی به آن پیوست . و برای تألیف و فراهم آوردن این دائرة‌المعارف نفیس بیش از یکصد کتاب مطالعه کرده است .

وی برخی از مؤلفات استادان و پیشینیان را گاه با ترجمه و تلخیص (مانند کتاب صورالکواکب صوفی در کواکب ثابته و رسالهٔ ابومعشر بلخی و سگزی در تحویل سنین عالم و مقالت دوم مجمل الاصول کوشیار در احکام سال‌ها و نیز زیج کوشیار در تقویم)

۱ـ رازی درنزهت‌نامه بارها ازکتاب روضة‌المنجمین ویا روضة‌المنجم (هردوعنوان دیده میشود) یادوبه‌آن ارجاع کرده است و درنوع هشتم ازمقالت ۷ نزهت نامه مقالت هفتم روضة‌المنجمین را که دراختیارات است عیناً نقل کرده .

شهمردان رازی نزهت‌نامه را درحدود ۵۰۵ (یا اندکی پس از آن) تألیف کرده و برای اثبات این مدعی بـه استنباطات و استدلالاتی پیچ درپیچ که تصورشده نیازی نیست زیرا شهمردان خود درذیل نوع ۶ (ازمقاله هفتم) حسابی کرده که نتیجه‌اش بدون شك همین است . اوپس ازنقل قاعده‌ای منسوب به امام صادق (ع) برای دانستن روزاجتماع که بـه مقتضای آن باید ازسالهای هجرت، سیصدوشصت طرح کردمیگوید : «چنانکه سالها بعد از او (یعنی بعد ازامام (ع) سیصد وشصت وضع کردیم صد وچهل وچهار (دریك نسخه صدو چهل وپنج) بمـاند » پیداست تاریخی که پس ازوضع ۲۶۰ ازآن ۱۴۴ (یا ۱۴۵) میماند همان ۵۰۵ (یا ۵۰۴) است .

وگاه‌باعین‌عبارت مؤلف (مانند رساله‌استاد مختص ابوالحسن‌بن‌احمدنسوی (۱) درضمیروخبیء ورسالهٔ ابوحاتم اسفزاری درکائنات‌جو) دراین تالیف خویش گنجانیده‌وازاین نظر برارزش تالیف خود افزوده است .

در آغاز مقالهٔ۱۵، از تلخیص‌کتاب صورالکواکب عبدالرحمان صوفی بوسیلهٔ استاد مختص نسوی‌که بنام سید مرتضی و نام آن «المرتضوی» است یاد و برآن خرده‌گیری‌کرده است . وی میگوید : «استادمختص علی‌بن‌احمدنسوی رحمه‌الله آنرا (صورالکواکب صوفی را) اختصاری‌کرده است ازحد بیرون ومرتضوی نام نهاده از بهر سید اجل سید مرتضی ..که اویگانهٔ روزگار بود . اولا طول ستارگان ازآن تاریخ با تاریخ‌کتاب خویش‌کردست‌ودر این مدت‌روزگار قدر

---

(۱) رساله نسوی دراستخراج خبیء فارسی‌است ودوفصل ازآن را شهمردان بجای فصل ۶ و ۷ مقالت‌هشتم روضة‌المنجمین نهاده ودرپایان‌سخن نسوی‌گوید: «اکنون بانسق کتاب خویش آمدیم ...»

محمدبن‌ایوب‌طبری نیزدررسالهٔ ضمیروخبیء (شماره۳۷/۶۳۶۷ این کتابخانه)ازاین رساله نسوی یاد می‌کند (فهرست حاضر ص ۳۴۹) . نسوی رساله‌ای دیگر بفارسی دارد درحساب‌که دیده نشده اما ترجمه عربی آن (بنام المغنی)که مانند‌اصل فارسی بنام مجدالدوله دیلمی است دردست‌است‌وازمقام والای‌مؤلف‌دردانش‌حکایت دارد . نسوی(بنابر نقل قدری طوغان)، درمقدمه‌المقنع نقائص‌کارهای‌الکندی ودیگر اعاظم‌قدمارا یادکرده . این رساله دارای چهار مقاله است وفهرست مقالات آنرا قدری‌طوغان آورده است .

نسوی شرحی نیز براصول هندسه اوقلیدس دارد بنام«البلاغ» که او خوددر پایان کتاب «تجریداوقلیدس» به آن احالت می کند وجای شگفت است که این‌کتاب«البلاغ»در برخی ازمراجع و فهرستها تالیف خواجه نصیرالدین طوسی بشمارآمده است و ظاهراً دلیل این اشتباه عبارت‌حاج خلیفه‌است‌که می گوید: «کتاب‌بلاغ‌تالیف‌صاحب‌التجریداست» (کشف‌الظنون : اقلیدس) و (بااینکه به‌قرینهٔ مقام نیز تجرید اوقلیدس مقصود اواست) تصورکرده‌اند‌که مقصود تجرید العقاید تالیف خواجه است . نسوی‌که‌ازمفاخرعلمی‌اسلام وایران (و ظاهراشیعه) است . سرگذشت و آثارش چندان روشن نیست و در مراجع جز اندکی از او یاد نشده . مفصل‌ترین سخن دربارهٔ او (ازبرکت بدست آمدن نسخه‌مقنع)در کتاب آثاری باقیهٔ صالح زکی‌وپس ازآن‌درتراث‌العرب ازقدری طوغان دیده می‌شود .

سیر برحسب حرکت اوج برفزوده ـ و جایگاه ونهاد قدرجمله‌ای بیفکنده . آنچه درجدول مفرداست در اصل با دائره افکنده است وصورت اندر میان او، واین غلطی بزرگ است» (نسوی کتاب تجریدالاصول خودرا نیزبنام سید مرتضی کرده‌است).

شهمردان دریکجا ازنزهت‌نامه نیزحکایتی میکندکه گویی میخواهد برتری فکری خود را براستاد به‌رساند (مقالت ۸) .

درآغازمقالت سیزدهم روضة‌المنجمین (که‌دراحکام نجوم است) رازی به سستی مبانی احکام نجوم اشاره میکند ودراین‌باب تحلیلی علمی وجالب دارد وی میگوید :

«اندرین علم احکام نه چندان خلاف است که شرح کردن ممکن بودچون ما اندر این عالم نمی بینیم دو تن را بریك نهاد و کیفیت و کمیت و صورت نمی‌یابیم . . . وفاضل‌تر اندر این صناعت کسی بود که بردقیقه حکم کند و بیشتر ثانیه... واما ازجمله طرفگی این علم آنکه هرکس که نادان‌تر بود بهره بیش دارد . . . وآنکس که در علم هیئت دانا بود گوید احکام بکار نیست . . . وبطلمیوس حکیم گویددر کتاب ثمره کی منجم چون آگاه بود تواندکه بسیارفعل نجوم بگرداندومراد ازاین‌سخن آنست کی چون مزاجی از اعتدال‌سوی‌حرارت خواهدگراییدن منجم خبر دهدکه از جهت مریخ است و چون آنرا تدبیرکند بر اعتدال آید ومانند این وهرچیز را اندازه‌است ».

رازی‌در مقالت دوم دربارهٔ روزها وجشنهای پارسیان سخن میگوید وپـاره‌ای از سنن وآداب‌راتوجیه‌میکندویا بانظیرآن در«مسلمانی»می‌سنجد . در ضمن بیان عیدهای«تـازیان» عید غـدیرخم‌را یاد می کند وحدیث مشهورآن‌را می‌آورد .

شهمردان درروضة‌المنجمین، لغات پارسی کهن آورده واز جمله وهیژك به‌جای کبیسه‌و کلمه‌پهلوی«تیرست»درجای«سیصد» .این کلمه (که‌مرکب‌است‌از :

: تیر = ۳ + ست = سد = صد) درنسخه‌های تازه‌ترکتاب نیزدیده میشود اما در نسخهٔ کهن ما(شمارهٔ ۶۳۹۰) زیادتربه چشم میخورد .

نسخه هایی ازروضة‌المنجمین درکتاب استوری. و در فهرست نسخه‌های فارسی ازمنزوی‌ودر مقاله کمپانیونی (البرت ناپلئون) در مجلهٔ دانشکده ادبیات (سال ۵ ش ۱) نیزیاد شده ودرمرجع اخیرسطوری ازآغازوانجام‌روضة‌المنجمین نقل گردیده .

و نیز رجوع شود به سبك شناسی ملك‌الشعراء بهار ۲ : ... نمونه سخن از دکتر بیاتی ۲۰۰ مقدمه قراضه طبیعیات از دکتر صدیقی و مقالهٔ ایشان در مجلهٔ دانشکدهٔ ادبیات سال ۱۰ ص ۲۰۰ مجلهٔ شرق ازعباس اقبال سال ۱ :... وگاه شماری درایران قدیم: ۲۰۳ و ۲۵۸ وا.ستوری ۲ : ۴۵

آغاز : بسمله اللهم وفقنالاتمامه ووفقنا علی‌اختتامه بالنبی واقوامه سپاس خدای راکه‌کی‌آفرینندهٔ جهان‌است وروزی دهندهٔ جانوران است... گفتاراندر سبب جمع‌کردن این‌کتاب واجب است برخردمندان‌که در قدرتهاء ایزدی‌نگاه کنند... وچون مدتی مرا پیش‌آمد ازعطلت و بیهوده عمر بگذاشتن وجهی دیگر ندانستم جزاین‌کتاب راآغازکردن اندرعلم نجوم... وبیشتر سببی اندرجمع این کتاب‌آن بودکه بیشتر تصنیفها که همی بینم... حشواز نکت بیرون کردست و این از چند سبب می‌افتد اولاآنچ مؤلف دعوی آن میکندکی من چنان مشروح بگویم‌کی ازاصل به استاد نیاز نباشد واین محال اندیشه بود چه برهمه حال تا نیآموزد ضبط معنی‌آن نتواندکردن دوم‌آنکه چون فصلی بگوید علم خویش اندر آن میان عرضه کند و پایه خویش بنماید به فزونی تا لاجرم خواننده و معلم از این بازماند... چهارم‌آنك هرفصلی را چیزی بروبندند از نامهاء مخالف... تا دل نفور شودوطبع خشکی یاود... وازهمه طرفه‌تر آنست‌که چون‌کتابی بپارسی

کند گوید از بهر آن بدین عبارت نهادیم تا آن کی تازی نداند بی بهره نماند پس سخنها همی گویند دری و یژه مطلق کی از تازی دشوارتر است

پایان: اما دلیری براین جمع کردن ازحکیم علی بن ابراهیم کرمانی یافتم چه ... حث و بعث تمام کرد... و بیشتر غرض او آن بود که تحویل سنین موالید نقل کند به پارسی از آنچه عبدالجلیل سجزی کرده است به جدول پس چون مدت عطلت دراز شد یك یك دراو همی پیوستم ... وازبعد آن چون براستاد مختص ابوالحسن علی بن احمد نسوی عرضه کردم اشارت کرد به زیج تقویم و حکم سال عالم... وچون این نیز بدو پیوستم چند نوع دیگر بود که رجوع کردن باکتاب دیگر حاجت همی افتاد آن نیز گفته آمد و از درازی کتاب ... اندیشه همی کردم و به مدت یکسال این جمع نتوانستم کردن و از میان کتب بسیار برگزیدن چه فزون از صد پاره تصنیف برخواندم تا آنچ به صواب مقارن‌تر دیدم ... و به عمل آسان‌تر برگرفتم واندراعمال آنقدر که بتوانستم آسانی نمودم بعون الله وحسن توفیقه .

[۶۳۹۰]

نسخه‌ایست به‌قلم‌کهنه از حدود قرن ۶ - برخی ازاوراق آن‌اندکی تازه‌تر است تمام مقاله۹و۱۱ و بیشتر مقاله ۱۵ ودنباله باب ۲تا اواخر باب۳ مقاله ۱۴ ازنسخه افتاده از مقالهٔ۱۴ باب ۱۲ - ۱۳ را کاتب ازقلم انداخته .

پشت برگ اول تملك محمدبن علاءالدین محمدبن عبدالحی‌بن علاءالدین محمدبن قاضی‌زین علی‌الفقیه الطوسی مورخ ۱۰۸۲ دیده‌میشود جندبرگ از آخر و برگهایی از وسط نسخه‌وصالی‌دارد . عناوین شنگرف‌جداول باب ۲ ازنوع سوم‌ازمقاله ۱۲ (= جداولی که مؤلف برای استخراج تواریخ از یکدیگر ساخته) دراین نسخه رسم نشده وبجای آن سه‌برگ سفید است

قطع وزیری ۲۳ × ۱۶ ج تیماجی ضربی سبز صفحات۲۹۶ (۱۴۸ گ) سطور مختلف کاغذسمرقندی‌ضخیم شکری‌رنگ شماره ثبت قدیم ۶۱۳۲۶

المستقصی **(عربی)**

ازمولی مهدی بن ابی ذر نراقی (م۱۱۴۶-۱۲۰۵) درهیئت. این کتاب که بسیار مبسوط است دارای یك مقدمه مفصل و ٤ باب است تقسیمات مقدمه از این قرار است :

پس از تعریف هیئت ، مبادی هندسی علم هیئت که دو بخش است تعریفات ومسائل نخست تعریفات که تعداد آنرا بارقم هندسی به ۳۱ رسانده پس از آن مبادی طبیعی در ۲ بخش تعریفات و مسائل .

مبادی طبیعی نیز دو قسم است تعریفات و مسائل . مفصل ترین و آخرین باب موجود باب (اسناد بعض الحرکات المختلفه فی الرؤیة الی اصول تقتضی تشابهها فی انفسها است). این باب مفصل ترین بخش کتاب المستقصی است و نراقی در این باب قدرت علمی خودرا نشان داده . آراء محققان پیشین مانند قطب شیرازی ودیگران را نقادی میکند . در این باب نخست اصول اختلاف را بصورت کلی وسپس به بحث درباره هریك جداگانه می پردازد ودر ضمن این اصول است که مباحث ارزنده دقیقی دارد . ودربارهٔ اصول اختراعی قطب شیرازی وتحقیقات نظام نیشابوری نقد وتحقیق میکند . درذیل «تتمیم» که درپایان باب اسناد آورده است (ص ۵۱۲ نسخه) میگوید : «اعلم ان المباحث المذکورة فی هذا الباب اصول وقوانین یحتاج الیها فی المسائل الاتئه فلابدن معرفتها لتحصیل الاطلاع بها علی احوال الکواکب فی اختلاف حرکاتها ... علی وجه یوافق قواعدالحکمه وما ذکر منها فی کتب الهیئه انما ذکرت فیها علی سبیل الحکایه ای مجرداً عن البراهین و انما ذکرت براهینها فی المجسطی بالفعل ابالقوه و نحن اوردنا براهین الجمیع مع ما استنبطناه من اللم لتوقف ادراك المطلوب کماینبغی ... علیها» .

کتاب المستقصی (نسخهٔ ما) پیش از پایان تتمیم باب اسناد حرکات ناتمام مانده وظاهراً بیش از این از قلم مؤلف بیرون نیامده است. نسخه اصلی این کتاب که در

تملك آقای نراقی وفیلم آن در کتابخانه موجود است ؟ تنها تا قسمتی از مقدمه است وبقیه اوراق آن افتاده است .

مولی مهدی نراقی فیلسوف و ریاضی دان محقق صاحب نظر و پرمایه است که آثار ارزنده علمیش دراین دورشته تا کنون شناخته نبود ومؤلفاتی که درسرگذشتها و فهارس از او یاد میشود بیشتر فقهی واصولی واخلاقی است و مشهورترین آنها مستند الشیعه در فقه وجامع السعادات در اخلاق ومناهج دراصول فقه است. از آثار ریاضی او یك نسخه از توضیح الاشکال در فهرست دانشگاه (مجلد ٤) معرفی شده و مشکلات العلوم که مجموعه ایست کشکول مانند و حاوی پاره‌ای از معضلات مسائل ریاضی نیز دردست است وبه چاپ رسیده (۱)

اینك اسامی مؤلفات ریاضی مولی مهدی نراقی که دراین کتابخانه یا در جای موجود است ویانام درریاض الجنه یامؤلفات نراقی آمده :

۱ـ المستقصی درهیئت (کتاب حاضر) .

۲ـ المحصل کتابی کوچك است درهیئت نسخه آن را آقای نراقی دارند و فیلم آن در کتابخانه موجود است .

۳ـ توضیح الاشکال ـ تحریر دیگری است از کتاب اصول اوقلیدس و چند نسخه از آن دراین کتابخانه موجود است . (تا پایان مقاله ششم)

٤ـ حاشیهٔ شرح مجسطی ـ نراقی درالمستقصی ازاین حاشیه یاد میکند .

۱ـ آقای حسن نراقی که درگردآوری آثارعلمی و ادبی دانشمندان خاندان نراقی خاصه مولی مهدی اهتمامی وافر و قابل تحسین دارند ، طبع مشکلات العلوم و پاره‌ای دیگرازآثاراین دانشمندرا دردست اقدام دارند . کامل‌ترین فهرست آثارمولی مهدی نراقی را که زنوزی درریاض الجنه آورده ،به‌وسیله آقای نراقی دراختیارناشر کتاب جامع السعادات (چاپ نجف با تصحیح وتصدیر سید محمد کلانتر) گذارده‌و درمقدمهٔ کتاب به‌چاپ‌رسیده‌است . نگارنده نیزازآن‌مقدمه بهره‌ور شده‌ام .

۵ـ حواشی براکرثاوذیوس (فیلم آن در این کتابخانه و اصل آن در نزد آقای نراقی موجود است) .

۶ـ رسالهٔ فارسی در عقود انامل . در این کتابخانه یك نسخه از آن دیده‌ام .

۷ـ رساله حساب (بنقل آقای سید محمد کلانتر از روضات الجنات) .

۸ـ حواشی یا شرح براکر مانالاوس (زنوزی به نقل آقای کلانتر) .

المستقصی مباحث هیئت قدیم بسیار روشن و جامع الاطراف بیان میدارد و در بحث حرکت وضعی زمین میگوید: «به اتفاق علماء فرنگ زمین حرکت وضعی دارد» و این نشان میدهد که با افکار جدید ناآشنا نبوده است .

آغاز : الحمدلله الذی اظهر عجائب قدرته . . . اما بعد فیقول العبد ... ان علم الهیئه ممالا یخفی علوشانه . . .

[۶۳۹۱]

نسخه‌ایست بخط نسخ تحریری . پایان نسخه چنین است:
ومنطقة التدویر ومنطقة الموافق بالاصطلاحین
قطع رحلی ۲۱ × ۳۳/۵ ج تیماج قرمز یك لا (بدون مقوا) صفحات ۵۱۸ سطور ۲۴ کاغذ رنگی آبی شماره ثبت قدیم ۱۵۰۸۹ جدید ۹۵۶۱

مجموعهٔ طبی **(عربی)**

۱ـ کتاب المائه (ص ۲ ـ ۳۵۶ دفتر)

= دیوان الطب از ابوسهل عیسی بن یحیی مسیحی (م ـ ۳۵۰) این نسخه از کتاب ۴۱ کتاب المائه است تا آخر .

دربارهٔ کتاب المائه و تعلیقات ابوالبرکات بر آن ، دیده شود: همین فهرست : ۳۵۰ ـ ۳۵۴ .

کاتب در پایان نسخه آورده: «تم کتاب السموم و تمت به کتب دیوان الطب»

و درحواشی این‌نسخه منقولاتی‌ازشرح‌اسباب، بحرالجواهرواز بقراط وجالینوس ثبت کرده است .

۲ـ جوامع کتاب جالینوس فی البول (ص ۳۵۷ - ۳۶۱ دفتر)

درشمار مؤلفات جالینوس یا تفاسیراو برآثار بقراط ، ازکتابی با این نام یادنشده (به‌فهرست‌ابن‌الندیم، ابن‌القفطی، ابن ابی‌اصیبعه وبروکلمان رجوع شد) وتا این زمان تنها نسخه‌ای دیگر از این رساله می‌شناسم که درقاهره است (دارالکتب‌ش۱۷۸۳ـطب) ودرآن‌نسخه‌نیز مانند نسخه حاضر ـ نویسنده این جوامع یاد نشده است .

درشمار جوامع علماء اسکندرانی رساله‌ای به‌این نام نیست وهمچنین در جوامع ابوالفرح‌بن‌عبدالله طبیب مسیحی معاصر ابن‌سینا (تاآنجاکه نگارنده دیده‌است) . در جلد یکم ازمقالۀاولی ازکتاب البحران‌جالینوس وجوامع آن‌از ابوالفرج واز اسکندرانیان، دربارۀ بول‌واقسام والوان‌آن بتفصیل‌سخن‌رفته اما با رساله حاضر مشابه نیست .

درنسخه حاضر اقسام بول‌ها درشکل‌هایی‌مانند قاروره‌نشان‌داده شده

مجلۀمعهدالمخطوطات العربیه ۵ : ۲۸۸

آغاز : بسمله جوامع کتاب جالینوس فی‌البول‌الاشیاء التی‌بهاتتم کون الانسان ثلثه‌کلهاحاره‌الدم والروح والمنی‌وهذه‌الثلاثه فی‌الصبیان‌کثیرالمقدار..

پایان : ولیس فیهم حرارة صفراویه یغیرالبول بهذاالسبب‌تمت المقاله لجالینوس علی‌یداقل العبادمحمدتقی‌الطبیب... سنه ۱۲۴۶

۳ـ چوب‌چینی (ص ۳٦٤ - ۳۷۵ دفتر) (فارسی) از محمد تقی طبیب .

در ٦ باب .

آغاز - بسمله الحمدلله رب العالمین ... بعدالحمدوالصلوة این قاعده رسالهٔ مختصریست در آشامیدن چوب چینی

پایان : اما دروضو ساختن وصورت شستن باید بعد ازاتمام وضوؤ هر مکانی که باآب شسته شده با آب چینی شسته شود .

۴ـ طب جدید کیمیائی (ص ۳۸۲ - ۴۳۹ دفتر) **(عربی)**

= طب براکلسوس دربارهٔ این کتاب رجوع شود بفهرست حاضر .

۵ـ رساله‌طبی (ص ٤٤١ دفتر) . **(فارسی)**

رساله‌ایست ناتمام شاید ازهمان محمدتقی‌طبیب.

آغاز: بسمله دراستنباط کیفیت‌احوال مریض این است که احوال مریض را ازآن معلوم کنند .

٦ـ قاعده‌دانستن اول‌هر ماه (ص ٤٤٣دفتر) . **(فارسی)**

جدولی‌است برای بدست‌آوردن روزاول هرماه و در صدر جدول چند سطر درتوضیح آن‌نوشته .

آغاز: بسمله قاعدهٔ کلی دردانستن اول‌هرماه به‌این طریق‌است .

۷ـ قاعدهٔ‌ماءالجبن (٤٤۵ـ٤٤۹دفتر) . **(فارسی)**

بخشی است ازکتابی گویا نوشته‌یکی‌از پزشکان عصرقاجار .

آغاز : باب درقاعده ماءالجبن درتدبیرماءالجبن بباید دانست‌که..دارویی لطیف‌است وازهمه داروها به‌خصلتها خوب‌متمیز .

۸ـ قضایاالموت (٤۵۱ - ٤۵۲ دفتر) . **(عربی)**

= قبریه‌ازابقراط .(رجوع‌شود به‌ذیل‌شماره ۲/٦۰۳۰). دیباچهٔ‌مفصل این

رساله قبریه که درنسخه شماره ۶۰۳۰/۲ موجود است در نسخهٔ حاضر وجود ندارد .

۹ـ بحران موافق قواعدنجوم وطب (ص ۴۵۳ ـ ۴۵۵ دفتر)

رساله‌ایست یافصلی‌ازیك رساله دراقسام واوقات بحران‌وظاهرآازمؤلف رسالهٔچوب چینی است .

درپایان‌رساله دائره‌ایست‌برای‌تطبیق ایام‌بحران بادائرهٔمعدل النهارومنطقه البروج .

آغاز: بسمله چون بربدن انسان یکی‌ازامراض‌حاده مانندحمیات مستولی گردد اطباء حاذق درمبداء آن مرض معلوم‌کنند که قمردرکدام جزء است .از اجزاء معدل‌النهار.

۱۰ـ طلسم‌دفع‌تب(۴۵۷ دفتر)

درصدر طلسم‌آمده : ازجهت دفع تب

[۶۳۹۲]

دفتریست به‌دوقلم نسخ ونستعلیق ازقرن ۱۳ـهـ . بیشترآن نسخ محمدتقی طبیب فرزند محمدربیع کزازی ومورخ ۱۳۴۴ است وشاید نستعلیق نیزقلم‌اوباشد. پشت برگ اول کتاب المایه تملك‌کاتب وچندیادداشت طبی به‌قلمهای‌مختلف‌دیده میشود بریك‌برگ اضافی اول دفتر شرح حـال قاضی شمس‌الدین طبسی با قلم دیگر بر چلیپا نوشته شده است .

قطع رحلی۳۱×۲۱ ج تیماجی‌قرمز ضربی. صفحات ۴۵۷ (۲۳۰ گ) سطور۱۸ و ۲۴ کاغذ فرنگی ثبت‌قدیم ۷۸۱۰۶ حدید ۶۶۳۶ .

(فارسی)

اختیارات علائیه

ازامام فخرالدین محمدبن عمربن حسین رازی .

رجوع شود به همین فهرست : ۲۲۳، ۲۳۱، ۲۳۶، ۲۷۳، ۳۱۴ و ۴۴۳ .

[۶۳۹۳]

نسخه‌ایست به‌خط نستعلیق حدود قرن ۹ ـ ه

پشت برگ اول چند تملك مسلسل وخط‌کهن است و نخست تملك ازهدایةالله بن فضل‌الله است که تاریخ ندارد وزیرآن نوشته : ثم‌انتقل منه الی وانا‌الفقیر... حسن‌بن‌علی‌بن عبدالعزیز المازندرانی بطریق البیع ... بمبلغ خمس شاهیات بمکة المعظمه ... من‌شهور سنة ثامن‌عشر الخامس بعدالالف، وزیر این یادداشت مهری از ابراهیم بن حسن و سپس این نوشته دیده می‌شود : ثم‌انتقل منه الی بهبةمعوضه شرعیه وانا‌المفتقر ... ابن‌عبدالعزیز محمد زمان المنجم وکان ذلك فی الشهر الثالث من السنة الثالثه من العشر السادس بعد الالف ...» پشت برگ آخر تملك محمدکاظم‌بن عبدالباقی ویك رباعی به‌خط اودیده میشود بریك برگ اضافی آخرنسخه نوشته ایست بچلیپا وتازه دربارهٔ سهم حوادث (به‌اصطلاح علم احکام نجوم) ، عناوین شنگرف .

قطع رقعی ... × ... ج تیماجی مشکی صفحات ... سطور ... کاغذ سمرقندی شکری شماره ثبت قدیم ۷۸۶۱۴ جدید ۱۱۲۵۳ .

زایچه **(فارسی)**

ازمحمدحسین تفرشی .

وی این زایچه رابرای سپهسار اعظم در دو فصل به نمونه نوشته تا اگر مورد پسند افتدزایچه‌ای‌کامل برای تمام سالهای عمراوبنویسد، این‌زایچه متعلق به‌سال ۱۲۹۷ هجری مطابق سال ۸۰۲(۱) جلالی‌است‌که دراین سال پنجاه و پنجسال‌قمری وپنجاه وچهار سال شمسی ازعمراوگذشته .

(۱) مؤلف میگوید : تاریخ ولادت مبـارك پنجشنبه ۱۸ صفر۱۲۴۲.... ازکثرت پریشانی ... فراغتی حاصل نشدکه این خدمت شایسته چنانکه بایست بانجام رسددراول هذه‌السنه لوی‌ئیل برخود حتم وواجب نمودکه درهر حالتی‌که هست مصدر خدمتی‌شود. چونکه استخراج احکام زایچه طولی داشت لهذا تحویل هذه‌السنه رادراین مختصرعرض نموده بحضور مبارك رساندکه هرگاه‌رأی بندگان جناب اشرف قرارگیرد انجام این خدمت حاضرم‌که همه‌ساله زایچه رابقانون تسییرکه اهم وادق اعمال نجوم است دراواخر سنبله

بقیه پاورقی درصفحهٔ بعد

این رساله دارای دو فصل است : «یك فصل در اعمال استخراج زایجه تحویل شمس به مرکز اصلی ... و یك فصل در احکام نجومی که معمول است» مؤلف خود حاشیه هایی دارد ودر برخی ازاین حواشی به «اسرار آینده» اشارت می کند .

آغاز: الحمدلله الذی لم یتخذولدا ... وبعد بالیمن والسعادة والاقبال

پایان: ازدرگاه خداوند سایلم که همه احکام نتایج خیر بخشد محمدحسین تفرشی .

بقیه پاورقی ازصفحهٔ قبل

بنظرمبارك برساند» ... درچند صفحه بعد می‌نویسد : «چنان‌میزان گرفته بودم که ... تا دوسال دیگر که دررأس مایهٔ یکهزار وسیصد است تمام وکمال درمجلدی نوشته به حضور مبارك رسانده ... وشرح حال خودرا تمام‌به عرض رسانم تاهذه‌السنه که قریب به چهار سال است که بدون اطلاع احدی وهیچ‌خیالی مشغول‌این خدمت بوده‌وهشتاد سال ازتاریخ ولادت استخراج وتسییرداد تایك ماه قبل ملاحظه شدکه دراین مدت هنوزیك سطر به‌خط فارسی‌که هرکسی بتواند بفهمد نوشته نشد وهمه دراوراق پراکنده است بلکه هنوزجناب بندگان اجل مطلع نشده‌اند آیاپس ازمطلع شدن مقبول آید یا مردود شود درصورت ضعف بنیه وشدت‌بلیه‌وپیری وپریشانی روزگارآیاعمر وفانمایدکه احکام‌این‌هشتاد سال‌استخراج‌و نوشته شود ... یانه پس ازاین تخیلات بمفاد مالا یدرك‌کله لایترك‌کله چون عمل زایجه تحویلی هذه‌السنه‌بازایجه‌انتهای سنوی‌اززایجه کلیه بیرون‌آورده‌واحکام‌یکساله راعرض‌نمود هرگاه رأی مبارك قرارگیرد اسرومقرر شودتا زمانی‌که عرض شد اعمال واحکام هشتادسال رادر مجلدی نوشته به‌حضور میرسانم والا امرامر مبارکست واز احسن اتفاقات اول روز سال شمسی مبارك دوشنبه ۱۴ شوال ۱۲۹۷ که به‌این نزدیکی است واگر سال به‌سال هم احکام بخواهید ممکن است ، درهرصورت باید فرمایش وامرشود تااحکام‌کلیه رابه‌نظرانور رسانم والافلا» درحاشیه صفحه پایان نسخه :

«چون بعضی ازاحکام راقلم ازتحریر عاجز بود بعهده وقتی‌گذاشت که درحضور و خلوت معروض آید انشاء . . . چون از واجبات طریقهٔ عبودیت و روش انسانیت دانست عرض‌کرد» .

[۶۲۷۲]

نسخه‌ایست بخط شکسته نستعلیق مؤلف همه صفحات دارای جداول بقلم زر و لاجورد. .
قطع رقعی ... × ... ج مقوائی باروکش کاغذ وعطف پارچه قهوه‌ای، صفحات ۲۷
سطور ... کاغذ فرنگی آهار مهره شماره ثبت قدیم ۷۷۹۴۷ : جدید ۶۱۶۹

قبله **(عربی)**

ازغیاث‌الدین منصور دشتکی (رجوع شود به فهرست حاضر: ۲۷۰)

[۶۳۹۴]

نسخه‌ایست بخط نستعلیق مورخ ۹۴۴ جای اشکال سفید قطع رقعی ۱۱/۵ × ۱۹ ج
مقوائی صفحات ۹۰ سطور ۱۷ کاغذ سمرقندی شماره ثبت قدیم ۲۲۵۰۸ جدید ۹۸۷۷

مجموعه ریاضی **(عربی)**

۱ ـ ظاهرات الفلك (ص ۲-۲۲ دفتر)

تحریر کتاب ظاهرات الفلك اقلیدس ازخواجه نصیر طوسی ، خواجه در این تحریر ازشرح تبریزی بر آن یاد میکند و آنرا سقیم میخواند .

سارتون ۱۰۰۷۲ الذریعه ۳ : ۳۸۷ آثار و احوال خواجه از مدرس رضوی: ۲۰۹

۲ ـ کتاب الایام والليالی (ص ۲۲ - ۲۸ دفتر)

تحریر ازخواجه نصیرطوسی و اصل از تئوذیوس . دارای دو مقاله و ۳۳ شکل . (نسخه حاضر ناقص است) .

رجوع شود به فهرست حاضر: ۵۰۱ آثار و احوال خواجه : ۲۰۷

۳ ـ تحریر مجسطی (ص ۳۰ - ۲۹٤)

از خواجه نصیر طوسی درکنار صفحات نسخه منقولاتی است (بدون نشان) ازشرح نظام نیشابوری .

رجوع شود ، فهرست : ۱٦۲ و ٤۰۲ .

ازآغاز نسخه حاضر دوبرگ افتاده است .

[٦۳۹۵]

دفتریست بخط نستعلیق تحریری قرن ۱۰ ، عناوین واشکال شنگرف، درکناربرخی ازبرگها اثررطوبت دیده میشود برگهای‌اول‌شماره‌یکم‌افتاده‌است.

قطع خشتی ۱۸ × ۲٦ ج تیماجی قرمز صفحات ۲۹۴ (۱۴۷ گ) سطور ۲۷ کاغذ سمرقندی شکری . شماره ثبت قدیم ۲۳۲۸۷ : جدید ۱۰۰۷۲ .

اربع مقالات **(عربی)**

ازمحیی‌الدین یحیی‌بن ابی‌الشکر مغربی‌شامل دوبخش ۱ ـ المدخل‌المفید یك مقاله ۲ ـ غنیة‌المستفید فی‌الحکم علی‌المواليد (سه‌مقاله) .

رجوع شودبه ص ٤۰۱ ـ ٤۱٦ فهرست حاضر .

[٦۳۹٦]

نسخه‌ایست بخط نسخ ابوالقاسم مشهدی رضوی پسر محمد شریف از غدی سورخ ۱۲۳۱ ، عناوین شنگرف .

قطع‌خشتی‌۱۸/۵ × ۲۵/۵ ج‌تیماجی‌مشکی‌مندرس صفحات ۰ ۰ سطور ۱۳ ، کاغذ فرنگی آهار مهره نازك شماره ثبت قدیم ۳۳۰۷۳ ؛ جدید ۱۰٦۹٦ :

جامع بهادری

= مفاتیح الرصد ازغلامحسین جانپوری که در ۱۲٤۸ بنام‌راجه احتشام‌الملك صادر جنگ بهادرخان تألیف کرده .

این‌کتاب دائرة المعارفی است درعلوم ریاضی دارای شش خزینه :

خزینه اول ـ هندسه واشکال هندسی .

خزینه دوم ـ نورو مباحث نور (= مناظر ومرایا)

خزینه سوم ـ حساب .

خزینه چهارم ـ منتخبات فنون ثلثهٔ بالا .

خزینه پنجم ـ علم هیئت دارای یك مفتاح وپنج حرز وخاتمه .

خزینه ششم ـ درتبیین مؤامرات زیج وتقویم دارای دوحرز. نسخه‌ای‌دیگر ازاین‌کتاب دراین فهرست یاد شدکه تنها خزینهٔ دوم است ونسخه حاضر خزینهٔ ٤ تا ٦ رادارد .

فهرست مندرجات خزینه‌ها درنسخهٔ حاضر :

خزینهٔ چهارم ـ در تعداد اقسام خط مستقیم وحد مساحت و مقائیس .

حرز اول واستخراج مقادیر اوتار وجیوب .

حرز دوم ـ استخراج مقادیر اظلال .

حرز سوم ـ تکسیر دائره .

حرز چهارم ـ معرفت مقادیر اضلاع وزوایای مثلث .

حرز پنجم ـ معرفت مقادیر اصلاع ... مثلث قوسی که برسطح کره واقع شود .

حرز ششم ـ مساحت ـ حرز هفتم ـ توابع مساحت .

آغاز خزینه چهارم : درمنتخبات فنون ثلثه مقدمه ازمساحت واستخراج مقادیر جیوب و اظلال .

خزینه پنجم ـ شامل یك مفتاح وپنج حرز وخاتمه .

مفتاح دربیان حدو موضوع ومبادی .

حرز اول ـ دربیان هیئت افلاك‌جزئیه وبسائط نقلیه.

حرز دوم ـ بیان آلات رصدی وطرق رصد و مقادیر قسی .

حرز سوم ـ هیئت افلاك جزئیه وکیفیت وکمیت حرکات .

حرز چهارم ـ هیئت ارض وخواص بقاع .

حرز پنجم ـ درابعاد واجرام .

خاتمه - بیان‌منشا اختلافی که‌میان مدرکات راصدان واقع شده. (دربخش آلات رصد صورت برخی از آلات‌قدیم رسم شده) .

خزینه ششم - درتبیین مؤامرات زیج تقویم مشتمل بردو حرز :

حرز اول -بیان‌ارکان وموادزیج مشتمل برسه انکشاف (الف- تعریف و معنی زیج ب-دربیان‌شهور وسنین اصطلاحی ج-درذکر عنوان وجداول زیج) .

حرز دوم - قوانین : جامع بهادری به‌چاپ رسیده‌است .

رجوع شود به‌فهرست حاضر ۱۶۷والف. ستوری ۲ : ۷۵ مشار۲ :..

[۶۳۹۷]

نسخه‌ایست بخط نستعلیق تحریری محمدمهدی حسینی‌طباطبائی آل حکیم مورخ ۱۳۲۵ درکربلا و کاتب درپایان خزینه‌های ۵و۹ رقم دارد ونسب سودرا ضبط میکند.

قطع خشتی۱۴ × ۲۲ ج تیماجی قرمز صفحات سطور ۲۵ ،کاغذ فرنگی شکری

شماره ثبت قدیم ۸۵۹۸۹ .

اختیارات مظفری **(فارسی)**

ازقطب‌الدین محمود بن‌مسعود شیرازی (م- ۷۱۰) . وی این کتاب را پس ازنهایة الادراك بنام مظفرالدین یولق ارسلان پرداخته و در آن - چنانکه خود در مقدمه‌آرد- به بیان حقایق علم فلك وعقائد برگزیده بسنده‌کرده وبه نقض وابرام سخن دیگران - چنانکه درنهایة الادراك - نپرداخته است .

دردیباچه‌گوید: «وچون‌این علم‌بروجهی کی‌استادصناعت صاحب‌مجسطی تقریرکرده است از اشکالات عظیم مبرزان متاخران که به‌انواع‌حیل لطیف ... تمسك نموده بعضی جهات حرکات را از وضع صاحب مجسطی بگـردانیده و بعضی برهمان قرارگذاشته وتو هم افلاك زائدکرده و علی‌الجمله به حقیقت از عهدهٔ آن مشکلات تفصی‌نکرده وازآن مضایق بیرون نیامده بعضی به اعترافات

ایشان وبعضی به اطلاع ما برفسادآن‌قوانین. وچون‌ساعدتوفیق به زیور سعادت ربانی زینتی گرفت... ونقاب استتمار ازپیش چهرهٔ مراد محرراین سواد برداشته شد تا حل آن مشکلات کماینبغی براوآسان گشت چه به‌وسیلت استفادت ازکتب استادان صناعت وچه به واسطهٔ استنباط و استعمال فکررویت... پس به حکم این تشبیب کتاب نهایة الادراك فی‌درایة الافلاك بساخت و بسبب آنکه این کتاب مشتمل بود بر نهایت افکار متقدمان و عنایات انظار متاخران و نقد و تزییف هریکی برمبتدی تمییزآنچ مذهب مختار است ازغیرآن دشوار می‌نمود. بنابرین مقدمه تردد خاطری می‌بود که آنچ مذهب مختار است و خلاصهٔ آن اسرار در مختصری ثبت بایدگرددا‌ثناء این‌تفکرو بیداءاین‌تحیرازحضرت..مظفرالدنیاوالدین حسام‌الاسلام... یولق ارسلان‌بن‌الامیرالسعید.. الیبورك... اشارتی‌بدین دعاگوی مخلص‌وهواخواه بی‌اشتباه که‌فصلی‌چند درشرح اوضاع افلاك واجرام بپردازد. وحبرتعبیرآن ابکار معانی را به‌الفاظ پارسی طرازد... پس به‌حکم این خاطر.. کسراین اوراق اتفاق افتاد وآنرا اختیار مظفری‌نام‌نهاد» .

اینك‌فهرست مندرجات :

مقاله اول‌درمقدماتی‌که پیش ازشروع درمقاصد به ذکرآن احتیاج است (شامل سه باب) .

مقاله دوم ـ هیئت اجرام‌علوی وآنچه بدان‌تعلق دارد ازاوضاع (۱۳باب)

مقاله سوم ـ در هیئت زمین‌وقسمت او به عامر و غامر وآنچ لازم اوباشد (۱۳ باب) .

مقاله چهارم ـ درمعرفت مقادیر ابعاد و اجرام‌کواکب (سه باب و باب اول‌دارای دوقاعده ودرقاعده یکم۶ قانون ودرقاعدهٔ ۲ : ۵ قانون (قطب شیرازی دراین‌کتاب ودرنهایة، سخنان وشیوه‌های تازه درمباحث ابعاد واجرام دارد) .

قطب شیرازی دراین کتاب از اصل : حدسی و ابداعی و استنباطی که از تحقیقات خوداوست بتکراریاد میکند. دربیشترمباحث برسخن دیگران خرده گیریها دارد که بیشتر آنها براساس همین اصل حدسی است ودرنهایة‌الادراك نیز دیده‌میشود .

قطب شیرازی شانزده اشکال بر وجه مشهور در اثبات هیئت افلاك مجسمه وارد کرده‌وخود براصول خویش باوجهی دیگر آنرا اثبات میکند. وی اصل حدسی خودرا درخاتمه دوم باب۷ مقاله‌نخستین، بشرح بازگفته ودرفصل یکم باب پنجم ازهمین‌مقاله دربارهٔ این اصل میگوید: «واین‌اصلی عظیم‌است که جمله اشکالات معدل‌المسیر چنانکه بعد ازاین بجای خویش بیاید به این منحل شود واین اصل هرچند به قوت درسخن بطلیموس بود اما هیچ‌کس ازاوائل و اواخر آنرا به فعل نیاورده است یا اگرآورده بما نرسیده‌است وآنچه دربعضی از کتب یافت‌میشود شبیه به‌این، باطل است ... و چون این اصل از سخن بطلمیوس به حدس معلوم کردیم اورا اصل حدسی نام‌کردیم» .

قطب شیرازی «ازعمرخیام وازفصلی که اوبررسالهٔ ابوعلی‌بن‌الهیثم‌الحاق کرده‌درحرکت‌التفات‌ونیزاززیج‌او که‌ساخته‌است‌وآنجاگفته که: «همیشه کبیسه‌در چهار سال بود و مع هذا موافق نزول آفتاب بود به اول حمل» یادکند وگوید : «این خطاء فاحش است و سبب آن عدم تنبه اوست این دقیقه را که ما ترا بر آن تنبیه کردیم(۱)»

از رسالهٔ ابن‌هیثم (در آنك ظاهـر از آسمان بیش‌ازنیمهٔ اوست)، از خرقی در منتهی ،از محمدبن اسحاق سرخسی‌وابوالعباس ایرانشهری(واینکه او دراواسط زمان سرعت حلقه نورانی یافته است از آفتاب محیط به ماه)،ازابوریحان‌و

۱ـشیراوی پیش ازاین گفته است که‌کسرزائدکم‌تر از ربع است و درست نیست‌که همیشه چهارسال یك‌بار کبیسه‌کردبل‌باید‌که بعد ازهفت یاهشت‌بار (که‌چهارسال گیرند)یك بارهفت‌سال گیرند (باب۱۱ مقاله۳) .

یحیی بن منصور ، صوفی ، خازنی ، ابو العباس لوکری و کتاب ترکیب الافلاك ابوعبید جوزجانی و ابن سینا و کتاب الاقتصاص یا منشورات بطلمیوس و نهایة الادراك خویش یاد میکند .

بارون رزن در فهرست کتابخانه مدرسه زبانهای شرقی سن پترسبورك (سابق) دربارهٔ کتاب اختیارات مظفری بتفصیل سخن گفته و آنرا کاملا توصیف کرده است

(Collection Scientifiques L'institut Des languesorientales-manscrits persans parle baron victor rosen Vol: 3 1886)

ونیز رجوع شود به: ا. ستوری ۲: ۷۲ کراوزه: ۴۰۰ منزوی فهرست نسخه های فارسی ۱: ۲۲۴ دارالکتب . . وفهرست حاضر : ۱۷۷

آغاز - سپاس و ستایش بی‌قیاس و مدح وحمد بی‌عد . . . چنین گوید محرر این رسالت و مقرر این مقالت . . . محمودبن مسعودالشیرازی

پایان :چه باانقسام ضمیر به سبب تراکم اشغال... بی‌تتبع رویت وفکرت تحریر افتاد - ایزد ... ذات میمون وحیات همایون . . . او را ازکمال فروبها رشك شهر طاوسان اولی اجنحة مثنی و ثلاث ورباع (گرداند)

[۶۳۹۸]

نسخه‌ایست به خط نزدیك به‌تعلیق کهن که بگواهی نوشته‌ای که برپشت برگ اول نسخه دیده‌میشود درزندگی مؤلف کتابت شده -پاره‌ای ازبرگهای تازه‌نویس است) نوشتهٔ پشت برگ اول این است :«کتاب ... المظفریه فی الهیئه تصنیف المولی المخدوم الامام الفاضل... اعجوبة الزمان نادرة الدوران افضل العصر اوحدالدهر بطلمیوس العهد ابرخس الثانی قطب الحق والدین . . .محمود بن مسعود بن مصلح المتطبب الشیرازی ادام الله فضائله و کبت اعادیه بمحمد و آله الطاهرین (ص)» بیشتر برگهای نسخه وصالی دارد و در برخی ازصفحات نوشته‌های حواشی دراثر وصالی از بین رفته برهمین صفحه دو مهر نیز دیده می‌شود یکی با نقش : ماتلك بیمینك یا موسی ودیگری بانقش (محمدعلی الله الملك الحق المبین) این نسخه ناتمام است وتا چند سطر اول باب ۳ مقالهٔ ۴ کتاب را دارد .

هشت برگ پایان‌نسخه چنان وصالی شده که پاره‌ای ازسطوربالا وپائین این‌صفحات خوانده نمی‌شود . پشت برگ‌اول چند یادداشت نیز بوده که تراشیده ویا سیاه‌کرده‌اند .

قطع رحلی ۲۹ — ۱۹ ج تیماجی قهوای عطف وحواشی قرمز سیر صفحات ۴۵۲ (۲۲۶ ك) سطور ۲۳ کاغذ سمرقندی ضخیم شماره ثبت قدیم ۲۳۰۶۰

مجموعهٔ ریاضی (فارسی)

۱ ـ جداول منسوبات کواکب سبعهٔ سیاره (ص ۲-۱۵دفتر)

منسوبات متعلق به طب است بترتیب طبایع وکیفیات گیاهان و دانه‌ها و درختان اندام بدن انسان ، بیماریها ، و داروها . برای هریك جدولی خاص رسم‌شده وجداول داروها بترتیب الفبا است و برای هریك ازهفت ستاره، این ترتیب‌الفبائی تکرارشده است . این جداول ادویه درنوع خود جالب است .

۲ـدائرهٔ عوالم وجود (ص ۱۸ دفتر)

دربالای صفحه (خارج‌از دائره) و در داخل دائره حروف ابجد تقطیع شده ودراطراف دائره نام عوالم یادگردیده .

۳ـ ترجمهٔ شرح‌اربع‌مقالات(ص ۲۳ ـ ٤۰ دفتر)

شرح اربع مقالات‌بطلمیوس از علی‌بن‌رضوان مصری واین نسخه ترجمهٔ آن‌است . فصل‌اول ازمقاله ۲ تا اواخرفصل ٤ ازهمین مقاله و اوراق پیش‌وبعد آن‌ازدفترافتاده است. مترجم‌ظاهراً ابوالقاسم‌بن‌احمدیزدی‌است که‌چند ترجمه‌در این‌دفتر بقلم او وجود دارد .

۴ ـ کتاب دراحکام (ص ۴۲ـ۶۷ دفتر)

فصل ۹ و ۱۰ کتابی است دراحکام نجوم . آغاز نسخه چنین است :

فصل نهم در معرفت دلائل ترتیب و آن مشتمل است برچهار قسم قسم اول مولودی بودکه از مادر مرده زاید ودراین مولود حکم‌بپدرومادرنتوان

۵ـ صحیفه دراحکام (ص ٦٨ دفتر)

نوشته‌ایست با خطی دیگر و به‌چلیپیا که بدینگونه آغاز میگردد :

درصندوق ماشاءالله مصری صحیفه‌ای یافتند از زر سرخ که بر آن نوشته بود هر که عملی کند وقمر درسنبله یا درعقرب باشد پشیمان شود .

٦ـغالب ومغلوب (ص ۵۱ دفتر)

دربارهٔ‌شناختن‌غالب‌ومغلوب چندگونه‌نوشته‌وجدول‌موجوداست، منسوب به ارسطـو وبطلميوس وديگران. جـای سخن جدولی است بـاشرح آن منسوب به بطلمیوس .

۷ ـ غالب و مغلوب (ص ۵۲ دفتر)

درآغاز نسخه چنین است : اعلم یا اسکندر هذاالحساب و هوالمعروف بحساب النسیم کمارایتك من اهله

در ذیل این نوشته دو بیت منسوب بحضرت علی (ع) و سپس هفت بیت فارسی‌است‌که‌گویاشرح‌همان‌ادبیات عربی‌باشد وهردو دربارهٔ غالب و مغلوب است آغاز قطعه فارسی :

پس از حمد خدای عالم الغیب

که بخشد انبیا را علم لاریب

پس‌از جمع عدد نه نه بینداز

ببین تا چند ماند از هر یکی باز

۸ ـ غالب و مغلوب (ص ۵۳ - دفتر)

تفسیرگونه ایست برای نسخهٔ قبل نویسنده وقسمتهایی ازآنرا ترجمه کرده و بدین‌گونه آغاز میشود :

برضمیر منیر ارباب خرد پوشیده نماند که حکمای ما تقدم هم چنانکه ۲۸ حرف تهجی را بترتیب ... ابجدی از برای هرحرف عددی مقرر داشته‌اند... نیزچند ترکیب دیگر کرده‌اند وازبرای کل‌حروف عدد مراتب آحاد ...

۹- جدول‌اختیارات وفال- (ص۵۴- ۵۹ دفتر)

جداولی است بااین عنوان«جدول‌الاختیارات بزجرالفال علی کون القمر فی‌البروج » درنخستین‌ستون عمودی این‌جداول « حادثات زمـان» و درنخستین ستون افقی اسامی بروج‌ثبت‌است .

۱۰- لوح فال (ص۶۰- ۶۱ دفتر) .

این فالنامه (= لوح‌فال) دو مربع‌است‌هریك بادستورالعمل جدا دارای ۳۶ خانه که‌درآنهااعدادی‌نوشته یکی‌ازاین‌دومربع برای‌آنست‌که بدانند « چون باشد ازروزنوروزسلطانی تاروزمفروض» ودیگری برای‌رفع تردیداست‌دراقدام برمهمی .

۱۱- زکی نامه(ص۶۲دفتر).

(فارسی)

= توکل‌نامه، جدولی‌است برای‌شناساندن چهارپاس روزوشب:

۱- صالح (یازکی) ۲- بین ۳ رنج ٤- احراق. شرح‌جدول ودستورآن درآغاز نوشته شده .

آغاز: دربیان معرفت زکی نامه فرستادهٔ رب‌جلیل‌عزشأنه . نقل است کـه روزی جبرئیل . . .

۱۲-دم‌نامه= اختیارات‌دم(ص۶۳ دفتر)

درآغاز اگرعزم سفرکردی دم خودرانگر اگرازجانب چپ‌آید درحـال روان‌شو (یکی‌از انواع فال است)

۱۳- جدول صحت و مرض (ص ٦٤ دفتر).

جدول شناختن روزهای خوب و بد در ماههای عربی . درصدر این جدول عنوانی وجود ندارد و در آغاز چنین آمده: درمعرفت بیماری و صحت و مرض.. حکمای اهل نجوم اتفاق نموده‌اند که اکثر بیماریها به‌حسب ضعف و وبال و احتراق وهبوط کواکب است .

۱۴- صحت و مرض (ص ٦٥ دفتر) .

دستورهایی است برای فهمیدن آیندهٔ بیماران .

۱۵- منبر المحبه (ص ٦٦ دفتر).

قاعده برای شناختن دوستان و دشمنان

درآغاز آمده: این جدول منبر المحبه ازاسرار هرمس حکیم و ابوقراطیس (= بقراط) است .

١٦- غالب و مغلوب (ص ٦٧ دفتر) .

جدول دیگر ودستور دیگر است برای معرفت احکام غالب و مغلوب .

۱۷- قبله (ص ٦٨ دفتر) .

دائرهٔ تشخیص سمت قبله هرشهر . درآغاز شرح دائره آمده :

بدانکه چون خواهند قبله‌شهری معین بدانند درین دائره نظر کنند تادر کدام شرح دائره شهر مطلوب و آنجا ببینند که قبله‌در کدام ناصب واقع شود و اگـر شهری را در دائره نبینند درجدول اطوال و عروض نظر کنند .

۱۸- قبله (ص ٦٩ دفتر).

دائره دیگر است برای تعیین قبله بلاد ازروی تعیین جهت طلوع و غروب ثوابت درآن بلاد .

۱۹- احکام ظهور ذوذؤابه (ص۷۰ دفتر).

دائره (جدول) احکام و آثاری است که احکامیان برای طاوع ستاره ذوذوابه قائلند . (این ستاره را احکامیان کید نیز نام‌داده‌اند)

آغاز: حکماء ماتقدم گفته‌اند که ذوذؤابه برمثال سرآدمی باشد که ازاو چون گیسوهای آتش گرفته بیرون می‌آید .

۲۰- احکام رعدوبرق (ص۷۱ دفتر).

آغاز شرح دائره : بدانکه این جدولی است که حکماء یونان وضع کرده‌اند وبه‌مرور ایام تجربه کرده

۲۱- جدول تعیین غرهٔ ماه (ص ۷۲ دفتر).

دائره‌ایست برای تشخیص اول هرماه بدون مراجعه به‌تقویم . دستورعمل بالای دائره یادشده .

۲۲- احکام ظهورقوس وقزح-جدول (ص۷۳ دفتر)

آغاز: قوس وقزح درپارس وهندوستان معتبردارند .

۲۳- جدول سهم الحوادث (ص۷٤ دفتر).

دائره است بادستور وشرح آن .

آغاز: حکمای ما تقدم احوال عالم را از سهم الحوادث دانسته‌اند .

۲۴- جدول احکام عجراش (ص ۷۵ دفتر)

درمعرفت آنکه درهرساعتی ازساعات روز درکدام طرف است .درشرح آن چنین آمده : بدانکه این دائرۀاست که حکمای هند عظیم معتبردارنـد و در احکام چنان آورده‌اند که عجراش بمثل صورت اشتری است و بروی فرشته ...

درهرروزی ازروزها دوری میکند ودرهشت جهت عالم در ساعات مخصوصه سیر میکند

۲۵ـ رجال الغیب ـجدول- (ص۷٦ دفتر)

نخست شرحی مبسوط دربارۀ رجال الغیب ودراطراف جدول (یادائره) صورت زیارت وسلام بر آنان نوشته است .

۲٦ـ جدول فتح الحصار (ص-۷۷دفتر).

آزغا حکمای ماتقدم وضع کرده اند ازبهر فتح حصار چون خواهند بدانند فتح حصارشود یانه. درداخل دائره نخست منازل قمربه شنگرف نوشته شده .

۲۷ ـ جدول حکم راندن در مجلس (ص۱۸۰ دفتر)

آغاز : حکیم فاضل جنه هندی میگوید چون صاحب میخواهد که به چشم حاضران عظیم الشأن وباهیبت نماید

۲۸ ـجدول معرفت جهات مریخ (ص ۸۱ وفتر)

آغاز : بایدکه درمحاربه درجهت برجی بایستدکه مریخ دروی است .

در شرح این حدول ازاختیارات مولانا عبدالله کذاب ..؟ یادشده ، در وسط جدول چند سطر درباره تسخیر مریخ نوشته است .

۲۹ ـ طالع نامه (ص ۸۳ دفتر)

چند طالع نامه است بخط محمدولی میرزاوظاهراًهم استخراج اواست (نام اودراین صفحه دیده نمیشود اماخط بدون شك از اوست) عنوان طالع نامه ها به ترتیب :

طالع نامه ورودبه دارالخلافه درنوبت ثانیه از غره شوال ۱۲۴۳.طالع گرفتار

شدن نوکرها درنزد ... هفتم‌شهر شعبان۱۲۴۳.طالع رسیدن‌خبر اغتشاش‌یزد (۱)

۳۰ـ جدول‌منسوبات‌ومدلولات‌بیوت (ص) ۸٤ دفتر)

نخست جدول منسوبات بیوت ۱۲گانه به اعتبار ارباب ثلاثهٔ مثلثه وسپس جدول مدلولات .

۳۱ـ جدول صداقت‌وعداوت (ص۸٦دفتر)

آغاز : و دیگرصداقت وعداوت ... دونوع‌است‌یکی‌اصلی‌ودیگرعارضی و درنوع اصلی سه‌قول است

۳۲ـ عمرطبیعی‌انسان (ص۸٦دفتر)

فائدتی است‌کوتاه که‌چنین‌آغاز شود : هرچند دلیل‌اقناعی‌است‌نه‌برهانی امادلیل‌صدوبیست سال‌عمر طبیعی که‌حکماگفته‌اند این است‌که دورفلك‌سیصدو شصت درجه‌است .

این فائده با خط نستعلیق خوب و کاملا با دیگر خطوط این دفتر متفاوت است ...

---

(۱) ـ در کنار طالع‌نامه ها چند یادداشت تاریخی ازاو دیده میشود ازآن جمله ؛ «شب‌شنبهٔ هفتم شعبان درسه فرسخی میدان» ظل‌السلطان رابردند به‌مراغه یکساعت قبل ازطلوع‌سطلع شدسنه ۱۲۵۱ برنده محمد جعفرخان شیرازی بود «قدرت‌برای خدا میباشد وبس » پس‌ازآن این‌یادداشت‌دیگر :

«عبدرضاخان‌درشب‌شنبه هفتم شعبان۱۲۴۳ کردآنچه‌کرد بعد بکل شده‌بود ... در حکومت تاربیع‌الاول ۱۲۵٦ حسنعلی ازکرمان بشیرازآمد .. تارمضان خراب‌کرد، تاراج کرد اول رمضان سرکار نایب‌السلطنه به‌یزد تشریف بردند عبدرضاخان قلعه شهررا تسلیم کرد درخدمت‌ایشان بکرمان‌رفت بعدازمراجعت سرکارنایب‌السلطنه از کرمان در ۱۳۴۷ اوفرارکرد دربافق‌یاغی شد . درمحرم۱۲۴۹ که‌سرکار نایب‌السلطنه بتهران تشریف آورد اورابحضورقبله‌عالم‌آورد. قبله‌عالم‌اورادادبدست‌عباس...آنچه کشته‌بود درویدبعدازپنجسال وپنجماه خودرا مارارعیت‌را تمامی‌راضایع کرد» .

۳۳ - کوکب‌مستولی (ص۸۷دفتر)

گفتاری است کوتاه بخط محمدولی میرزا دربارهٔ کوکب مستولی (در اصطلاح احکامیان).

دراین‌گفتار از کوشیار و ابن ابی‌الرجال‌شیبانی یاد شده‌است. نویسنده درپایان این‌گفتار باخطی بسیارناخوانا آرد:

«اینبود تتبع حقیر محمدولی در استیلاء بعدازچهل‌سال‌غور در این‌علم»

۳۴ - جدول‌منسوبات بیوت (ص۸۸ - ۹۱ دفتر)

جداولی روشن برای منسوبات دوازده خانهٔ طالع «ازموالیدو مسائل و سال عالم و اختیارات».

این جداول از ابوالقاسم یزدی است که از نزدیکان محمدولی‌میرزا بود و پاره‌ای‌ازآثار وی در این دفتر هست اما در اینجا نام‌نویسنده نیامده.

درتوضیحات بالای صفحات جداول میگوید: «جمیع مطالب و مقاصد متعلق به‌این‌بیوت میباشند، آنچه قلمی شده است عشری ازاعشار آنها نمیباشد لیکن اصول آن‌ضبط شد». نسخه‌ای دیگر ازاین جداول و جداولی‌که پس از این میآید در همین فهرست‌یادشد.

رجوع شودبه‌ص ۲۰۰و۲۵۰همین‌فهرست.

۳۵ - جدول‌منسوبات‌کواکب سبعه (ص۹۲-۹۷دفتر)

این جداول نیز از همان‌یزدی است و مانند دیگر جدول هـای منسوبات دارای توضیح مفصل درهرخانه‌ایست. نام‌نویسنده در اینجانیزنیامده.

۳۶ - جدول منسوبات‌بیوت (ص۹۹-۱۲۰دفتر)

تتمه جداول (شماره۳۴) است ودرجداول خاص‌منسوبات‌بلدان توصیف کامل هریك ازبلاد شده است.

۳۷ - جدول زوایا و مراکز بحران (ص ۱۱۰ دفتر)

زوایاءِ شماسه و مراکز بحران به اصطلاح منجمان بنابر اینکه مبدأ آن نقطه اجتماع نیرین باشد .

۳۸ - جداول اوزان (ص ۱۱۱ دفتر)

جدول بسیار خوبی است برای شناختن اوزان شرعی وطبی .

نویسنده (شاید همان یزدی) اوزان طبی را به دو بخش کوچك و بزرگ کرده ودر برابر هریك از اسامی اوزان توضیحات سودمند دارد. مثلا درباره «مد» میگوید «برمشهور دو رطل وربع عراقی وبنابر قول احمد بن ابی نصر بزنطی یك رطل وربع رطل» در تفسیر «سیر» گوید : «نزد اهل خراسان پانزده مثقال است به سنگ سه‌هزار و شانزده مثقال است بسنگ شانزده‌عباسی». ازجمله وزنهای طبی که یاد میکند «منا» (دورطل معادل یکصدو هشتاد مثقال طلا) و کیلچه (یك من وهفت ثمن منا) و کیل (معادل سی وشش منا) است

۳۹ - جداول نجومی (۱۱۲ - ۱۱۷ دفتر)

چند جدول نجومی است، بااین عنوانها : درجات مذکر و مؤنث وخنثی، سعد و نحس ، درجات عمی ، جدول درجات ظلمت قتمه ومضیئه ، درجات آبار وبروج، هفت بهر ونه بهر ، دریجان واردجان ، جدول حدود ووجوه ، واثنا عشریات .

۴۰ - جداول تسویة البیوت (ص ۱۱۸ - ۱۲۹ دفتر)

در کنار یکی ازجداول تسویة البیوت حاشیه ایست گویا به‌خط همان ابوالقاسم یزدی .

۴۱-جدول طلوع و بروج (ص ۱۳۰ دفتر)

ساعات و دقایق طلوع بروج در پاره‌ای از بلدان (که نام آنها در جدول آمده) .

۴۲ - قوتهای نفسانی (ص ۱۳۲ - ۱۳۴ دفتر) .

جداولی است در تعیین و تشخیص قوتهای نفس نباتی ، قوتهای حیوانی مشترك میان حیوان و انسان و قوتهای انسانی خاص نفس ناطقه .

۴۳- جدول طباع کواکب (ص ۱۳۵ دفتر) .

دلائل حرارت و برودت در کواکب بترتیب اعداد

۴۴-جدول سیر وسط کواکب (ص ۱۳۶ دفتر)

دلائل ثبات ، توسط وزوال وانقلاب کواکب سبعه سیاره .

۴۵ - جدول سعد ونحس (ص ۱۳۷ دفتر)

سعد ونحس ، درجات ، رباطات ، امرجه به‌ترتیب منازل قمر) .

۴۶- جدول نصف‌النهار یزد (ص ۱۳۸ دفتر)

جدول تعیین ساعات ودقایق وثوانی نصف‌النهار یزد .

۴۷- جدول اقالیم سبعه (ص ۱۳۹ - ۱۴۶ دفتر)

برای تشخیص عرض وطول وانحرافات وجهات و فواصل بلاد اقالیم .

۴۸ - جدول اوجات ورؤس (ص ۱۴۷ دفتر) .

مقایسه‌ایست بین اوجات ورؤس کواکب در ابتداء محرم ۱۲۴۱ براساس زیج گورگانی وزیج محمدشاهی هندی .

۴۹ - جدول اجرام کواکب (ص ۱۴۷ دفتر)

مقایسه‌ایست بین اجرام سیارات وثوابت واندازهٔ هریك نسبت بدیگری .

۵۰ـ جدول ابعاد کواکب (ص ۱٤۸ دفتر) .

از مرکزعالم موافق حساب خواجه‌نصیرالدین طوسی .

۵۱ـ جدول نصف‌النهار (ص۱۳۹ دفتر)

جدول ساعات ودقایق نصف‌النهاربه‌عرض۳۵ . بالای این جدول که بـا همان‌خط وگویا از میرزا ابوالقاسم یزدی است این یادداشت دیده میشود: «در بعضی‌از اصطرلابات‌عمل‌عبدالائمه دیده شد که طول نهار عرض سی وپنج در چهارده ساعت‌وسی ودو دقیقه نوشته‌اند وحق‌هم با ایشان است ... ظاهراً این جدول اشتباه شده‌باشد» .

۵۲ـ جدول مدت بروج (ص ۱۵۰ دفتر)

جدول مدت بروج ازسال وماه روزوساعت ازقول ابومعشر در المدخل. درذیل این‌جدول ،درازترین‌روزطهران واصفهان را درروزاول‌سرطان وتفاوت بین‌این‌دوشهر ، بخط محمدولی میرزا دیده میشود .

۵۳ ـ جدول مثلثات (ص۱۵۷ ـ ۱۵٦ دفتر)

دوائر برای نشاندادن مثلثات‌آبی وخاکی وآتشی وهوائی بالای دائرهٔ ۲ نوشته «بدانکه بطلمیوس کل معموره رااولا به چهارمثلثه مختلف درطول وعرض تقسیم نموده‌است ودرجهات واریاب این مثلثات بامشهور مخالفت‌نمودچنانکه رسم شده است وهرمثلثه را به‌هیجده قسم‌تقسیم کرد نه‌اطراف ونه اوساط ومثلثه مقابل‌هرمثلثه‌را شریك‌آن نموده درنه‌قسم اوساط وهرسه قسم ازاوساط واطراف را به‌برجی ازآن مثلثه منسوب داشته است . پس‌مجموع ربع مسکون به‌هفتادو دو قسم‌منقسم میگردد» .

۵۴-جدول اقالیم سبعه (ص۱۵۷ دفتر)

جدول معرفت ساعات، دقائق، درجات ودرازترین روزهای اقالیم .

۵۵ - جدول مطالع بروج (ص۱۵۸- ۱۵۹ دفتر)

طریق دانستن مطالع بروج درهریك از بیوت درتمام آفاق از ابوالقاسم یزدی. وی‌درپایان شرح ودستور عمل جدول میگوید :
«واین حقیرابوالقاسم یزدی به‌عرض‌دارالخلافه طهران که‌له(=۳۵)میباشد مطالع‌بروج رادرهربیتی استخراج ودراین جدول ثبت‌نمود » .

۵۶ - جدول احکام الاقنوع (ص۱۶۰ دفتر)

جدول معرفة احکام الاقنوع علی رای حکماء الترکستان. در شرح آن نوشته قول حکماء ترك است که روح در بدن حیوان سیر میکند وآن را قونوع گویند .

۵۷- جدول اختلاج اعضاء (ص ۱۶۱ دفتر)

جدولی‌است کامل‌دارای۱۳خانه‌عرضی و۱۷خانه‌طولی‌واحکام‌اختلاج‌تمام اعضاء راچپ وراست بدن بیان میدارد .

۵۸-مثلثه‌ها (ص۱۶۴- ۱۶۵ دفتر)

دو دائره بزرگ‌تر از دائره‌های شماره ۵۳ برای نشاندادن سرممالك و بلدان هریك ازمثلثات معمورهٔ زمین .

۵۹-طالع‌نامه (ص۱۷۰- ۱۷۲ دفتر)

شش طالع‌نامه است بخط ابوالقاسم یزدی و ظاهراً استخراج خود او است عناوین طالعنامه‌ها به‌ترتیب ازاین قرار است :

طالع‌نامه نواب اشرف والا (گویا محمد ولی میرزا) سوم پنجشنبه ۱۵ ربیع‌الثانی ۱۲۵۵ بنحویست که در زایجه نگاشته است.

دیگر طالع‌نامهٔ برای همان شاهزاده ومتعلق‌است به‌سالهای بعدتا۱۲٦۰

٦۰ ـ ترجمهٔ شرح اربع مقالات (ص ۱۷٤ـ۳٤٦)

ازابوالقاسم بن‌احمد یزدی (قرن۱۳) واصل عربی از ابن‌رضوان مصری یزدی که چند کتاب نجومی دیگرنیز(ظاهراً همه برای محمد ولی‌میرزا) ترجمه‌کرده (مانند ترجمهٔالبارع و ترجمه‌مختصرالاسرار شماره‌های۲/٦۳۰۰ و ٦۳۰۰/۵) شرح ابن‌رضوان برکتاب اربع مقالات بطلمیوس رابه‌فارسی ترجمه کرده است ودردفتر حاضر(که تمام‌آن ازآثارهمین یزدی است و یادداشتهایی ازمحمد ولی‌میرزا نیز دارد) فصلهایی ازترجمه مقاله ۲(درصفحات ۲۳ـ٤۰) و ترجمه تمام شرح مقاله ۳و٤ دراین صفحات دیده میشود. حاشیه‌هایی نیزمترجم خودبراین نسخه‌دارد. (کتاب شرح‌اربع مقالات بطلمیوس از ابن‌رضوان دراین فهرست معرفی شده است)

نگارنده‌به‌تازگی‌یك‌نسخهٔ‌کامل‌ازترجمه‌شرح‌ابن‌رضوان‌رادیده‌ام ورجوع‌شودبه‌مجلد ۱۰همین فهرست ص۱۷۵۰

آغازموجود (ترجمهٔ مقاله سوم) بسمله ... مقالهٔ سوم از اربع مقالات در آنچه عارض میشودموالیدرابالذات نه مشارکت باغیروآن مرتب برچهارده‌باب
باب‌اول درآنکه بری‌وجودانسانی دو مبدأهست
که ازمزاج کواکب درهریك ازآن دووقت استدلال براحوال اودر سایراوقات توان نمود ودرآنکه هریك ازآن دومبدأ اگرچه مخصوص باشند به‌خاصیتی‌که درآن دیگرنمیباشد

پایان کتاب (= پایان مقالهٔ‌رابع) : پس اینها چیزهایی بودکه شرح‌نمودم ازبرای توپس‌خوب نظرکن‌درآنها ... خداوندهدایت‌میکندهرکس رامیخواهد بسوی راه راست . و اتفاق فراغ افتاد از ترجمه وتلخیص‌کلام بطلمیوس بفهم شارح‌کلام اوعلی‌بن رضوان طبیب درشب چهارشنبه هفتم صفر سنه ۱۳۴۱ علی یدا ضعف عبادالله ابوالقاسم بن‌احمد یزدی ... قدوقع الفراغ من‌تسویده فی‌صبح یوم‌الاثنین ثامن عشر شهر المزبور فی‌السنة المرقومه و اناالعبد . . . محمدعلی الشریف .

۶۱ ـ زایچهٔ طالع (ص ۳۴۸ ـ ۴۰۶ دفتر)

زایچهٔ طالع عباس میرزا نایب‌السلطنه است (ظاهراً به‌قرینه زایجه بعدی که مسلماً از عباس میرزا واستخراج‌کنندهٔ آن ابوالقاسم یزدی است وتاریخ ولادت اوهمین آب‌که درمقدمه این زایجه یادشده) . نویسندهٔ این زایجه ظاهراً کس دیگر بجز ابوالقاسم یزدی است .

آغاز مقدمه ـ زایجه‌طالع ولادت تمام سعادت‌نواب مستطاب ... شاهزاده اعظم . . . جمعه غره شوال ... سه سالست و شش دقیقه از طلوع آفتاب . . . سنه ۱۳۰۳ .

۶۲ ـ زایچهٔ طالع (ص ۴۰۷ ـ ۴۰۸ دفتر)

زایجه طالع عباس میرزا نایب السلطنه از ابوالقاسم بن احمد یزدی

۶۳ـ زایچهٔ طالع (ص۴۰۷ـ۴۰۸ دفتر)

زایچهٔ طالع عباس میرزا نایب‌السلطنه از ابوالقاسم بن احمد یزدی وی درمقدمه زایجه میگوید :«درسال ولادت .. شاهـزاده ... عباس میرزا ۲۳ جمادی‌الاخری ۱۲۰۳مقدار یکساعت‌وچهاردقیقه بیست‌ودوثانیه از طلوع‌آفتاب

وزایچه طالع مزبور به افق دارالخلافه .. باتقاویم کـواکـب سبعه سیاره ..بـه استخراج بندهٔ دعاگوی ابوالقاسم یزدی نگارش یافته است»

درکنار این مقدمه نوشته‌ایست به‌خط محمدولی میرزا دربارهٔ قرانی‌که در ۱۱۹۶ هفت‌سال قبل از ولادت نایب‌السلطنه رخ‌داد .

۶۴ ـ زایچه‌ها (ص ۴۱۰ ـ ۴۱۶ دفتر)

چندزایچه طالع ولادت است بخط ابوالقاسم یزدی واین زایچه‌هابترتیب متعلق است به‌این شاهزادگان قاجار :

نایب‌السلطنه عباس میزا (متولد ۱۲۰۳)

حسینعلی میرزا (متولد۱۲۰۳)

حسنعلی میرزا (متولد ۱۲۰۴)

علی‌تقی‌میرزا (متولد ۱۲۰۷)

الله‌وردی میرزا (متولد۱۶۱۶)

محمدقلی میرزا (متولد ۱۲۰۳)

محمدتقی میرزا (متولد ۱۲۰۶)

همایون میرزا (متولد ۱۲۱۶)

شیخ‌علی‌میرزا (متولد ۱۲۱۰ درشیراز)

علی‌شاه میرزا (متولد ۱۲۱۰ «)

زایچهٔ طالع عبدالله‌میرزا (متولد ۱۲۱۱ درشیراز) احمد علی میرزا (متولد۱۲۱۸) امام وردی میرزا (متولد ۱۲۱۱) محمد رضا میرزا (متولد ۱۲۱۱) محمودمیرزا (۱۲۱۴) حیدرقلی میرزا (متولد ۱۲۱۴) اسماعیل میرزا (متولد۱۲۱۷)

زایچهٔ طالع شاه قاجار (محمد شاه) متولد ۱۲۲۲ درتبریز .

زایچهٔ طالع درگذشت‌کریم خان زند در ۲۱ صفر ۱۱۹۲ .

زایچهٔ طالع سال ۱۱۹۳ (یکسال پس‌ازدرگذشت کریم خان‌که آقامحمد خان قاجار از شیراز حرکت در وقت سال تحویل در ورامین توقف وپس از تحویل دعوی سلطنت کرد ـ از مقدمه زایچه) .

زایچهٔ طالع سال ۱۲۱٦ که قرآن علویین درآن اتفاق افتاد زایچهٔ طالع تحویل سال جلوس اسمعیل شاه قاجار وفوت محمد شاه در ۱۲۱۱ ـ زایچهٔ سال قرآن علویین ۱۲۳٦ .

زایچهٔ طالع سال قران علویین (سال ۱۱۵۵) زایچه طالع سال قرآن علویین در ۱۲۵۷ و ۱۲۵۸ .

٦۵ ـ فوائد منتخبه ازسگزی (ص ۴۲۹) ـ ۴۴۴ دفتر)

= ترجمهٔ‌منتخباتی‌ازجامع شاهی. این‌ترجمه نیز ظاهراً ازهمان‌ابوالقاسم یزدی مترجم شرح اربع مقالات (شمارهٔ ۶۳۹۹/۵۹) است . عنوان این ترجمه (دراین‌نسخه) چنین‌است: فوائد منتخب‌ازکلام احمدبن محمد سجزی». وپس‌از دقت‌ومقابلت معلوم‌شداین‌ترجمه‌منتخب‌است‌ازاین‌سه‌بخش‌زیر ازجامع شاهی که به‌ترتیب یاد میگردد . (ومترجم ازجامع‌شای ونام رساله‌ها یاد نمیکند):

بخش اول ـ کتاب‌المعانی فی‌النجوم (ص ۴۲۹ ـ ۴۴۴)

این‌کتاب دارای‌هشت‌گفتار است وبرخی ازاین‌گفتارها بصورت سئوال وجواب . متن‌کتاب‌المعانی در مجموعهٔ جامع شاهی کتابخانه مجلس باشماره ۱۵۰۸ (ص ۸۴ ـ ۱٦۷) و مجموعه شمارهٔ ۱۷۴ (ص) در مجلس موجود است ونسخهٔ حاضر ترجمه (القول‌الرابع فی‌النوادر علی طریق المسئلة والجواب والقول‌الثامن‌النکت‌ونوادر مایقع‌فی‌النجوم)ازکتاب‌المعانی‌است. سگزی‌درقول ثامن ، ازعمربن فرخان، ماشاءالله ، ذرینوس وبطلیموس یاد میکند .

آغاز: این فوائدیست منتخب از کلام احمدبن محمدبن عبدالجلیل سجزی گفتارچهارم درمسائل نادره برطریق سؤال وجواب. سئوال چرا قرار داده شده است فطر تربیع ومقابله فطر عداوت.

پایان: ترجمه معانی النجوم: وهمچنین باید نظر کرد درهمه نواحی تمام شد والله ولی التوفیق.

بخش دوم ـ ترجمه کتاب تحویل سنی العالم (ص ۴۴۵ ـ ۵۲۲)

متن این رساله، درص۷۵ مجموعه۱۵۰۸ ودرمجموعه ۱۷۴ این کتابخانه موجود است واین بخش ترجمه تمام این رساله است باحذف خطبه ودیباجه متن و بلافاصله پس از بخش اول از باب اول آغاز شده. بدینگونه:

باب اول در تقدیم چیزی که واجب میباشد تقدیم آن ازامر تحویل سالهای موالید بدان بدرستی که از برای معرفت استدلال به اشخاص علویه در انواع حالات ایشان

پایان: ترجمه کتاب سنی العالم: پس این است خلاصه آنچه مختصر نمودیم، از این کتاب یعنی کتاب ابومعشر(۱) تمام شد کتاب تحویل سالهای موالید و شروع شد در کتاب مزاجات.

بخش سوم ـ ترجمه کتاب المزاجات (ص ۵۲۲ ـ ۵۵۳)

متن این رساله المزاجات احمدبن محمد سگزی درمجموعه ۱۵۰۸ (ص   ) و۱۷۴ (ص۲۰۰) مرجود است. مترجم، خطبه ودیباجه این رساله راحذف کرده

---

۱ ـ سگزی این رساله ورساله مزاجات را از کتاب ابومعشر تلخیص کرده و خود در دیباچه رساله به این نکته تصریح دارد. همچنین در پایان رساله (چنانکه در ترجمه دیده میشود)

آغاز بسمله گفته است احمدبن محمدبن عبدالجلیل سجزی اینکه چون من نظر نمودم بسوی حرکات کواکب ومواضع آنها

پایان رساله مزاجات ومنتخبات : این است آنچه دانستیم از آن کتاب تا وقتی که میسر کند خداوند پس تمام کنم تجربیات را اگر خدا خواسته باشد .

٦٦ ـ رسالهٔ قوت وضعف کواکب (ص ۵۵۷ ـ ۵۷۹ دفتر)

از قاسم بن محمد بـن عبدالله حسنی . رجوع شود بـه همین فهرست : ۲۰۰ و ۲۷۰

٦٧ ـ لوایح القمر (ص ۵۷۹ ـ ٦۱۳ دفتر)

از مولی حسین کاشفی .
(فهرست حاضر : ۱۰۷۰۳۱ ، ۱۹۲ ، ۱۹٤، ٤٤٤)
نسخه حاضر بخش اختیارات است از آن کتاب .

٦٨ ـ قواطع هیلاجات (فوائد در..) (ص ٦۱٤ ـ ٦۲۹ دفتر)

ازابوالقاسم یزدی‌است وآنرا برای محمدولی‌میرزا نوشته .نسخه‌ای‌دیگر ازاین کتاب به شماره ٦۳۲۳/۳ دراین فهرست یاد شد .
رجوع شود به ص ۳۲۵ ـ ۳۲٦ فهرست حاضر

مطالب این‌رساله قواطع برخی‌ترجمه‌است ازکتابهای ابومعشر وسگزی‌و ابوالقاسم‌بلخی‌وغالباً ازشرح ابن‌رضوان‌مصری‌بر کتاب‌اربع مقالات بطلمیوس مترجم‌گاه‌پس‌از ترجمه سخن‌ابن‌رضوان (به‌تعبیر مترجم: شارح‌بطلموس) براو اعتراضاتی دارد وگاه بمناسبت‌ازدیگران یاد میکند. چنانکه درجایی(دراواخر نوع دوم قواطع) چنین‌آورد: «مترجم‌گوید که‌گفته است محمدشفیع‌ولد ملامظفر گنابادی شارح بیست باب‌تقویم که تجربه نمودم‌من‌این‌را [نقل تسییرراازبرجی

به‌برج دیگر] در طالع شاه مغفور شاه‌عباس صفوی» . مترجم درکنار یکی از صفحات حاشیه‌ای دارد .

در ص ۶۲۶، این‌سطور که حاکی ازیك واقعهٔ تاریخی پیش‌گویی شده است آمده :

«مترجم‌گوید... فخرالدین منجم‌که از متاخرین این صناعت است‌گفته است‌که درسال‌سیچقان‌ئیل ترکی موافق‌سنه ۱۱۲۰ هجری درطالع... شاه‌عباس تسییر درجه‌عاشر به اواخر جوزا رسید ... وچون‌دارالقرار قندهار منسوب به‌برج جوزاست ... به خاطر فاتر این قاصر رسیدکه موافق اجتماع این دلائل در خصوص بلدهٔ قندهار سانحهٔ عظیمی‌حادث شود وبیگلربیکی آنجا را آفتی‌عظیم دست دهد ودراحکام آن‌سال و ... صریحاً نوشته وبه اکثری از مقربان درگـاه اظهار نمود . اتفاقاً در همان اوقات در هفدهم صفر ۱۱۲۰ در وقت سحر میرویس ملعون... گرگین‌خان سپهسالار وبیگلربیگی قندهار را بقتل رسانید ودر هیجدهم شهر ربیع‌الاول ... خبر قتل سپهسالار به‌عرض اقدس رسید ودر ... ۱۲۲۳ هجری در طالع فیروز مطالع تسییر درجه عاشر ... خسروخان سپهسالار بدست‌میرویس نابکار مقتول شد .»

درکتابخانه‌ملك‌تهران‌مجموعه‌ای‌دیگراست که‌مانند‌دفترحاضرشامل‌ترجمه هایی‌که‌برای محمدولی‌میرزا انجام‌شده‌وازجمله کتاب‌حاضر (مجموعه شمارهٔ‌ـ ۳۲۴۰ ملك به‌نقل‌آقای‌منزوی فهرست نسخه‌های فارسی ج ۱ : ۳۷۵) .

۶۹ : تسییرات ادلاء (فوائد در...) (ص ۶۲۹- ۶۴۴ دفتر)

ترجمه‌وانتخاب‌ازکتب‌علماءِ‌سلف‌دراحکام‌نجوم‌همچون : زردشت، سگزی وخاصه‌ازکتاب‌ابوالقاسم بلخی درتسییرات‌بنام سرالاسرارفی‌حقیقة‌التسییرو کیفیة الاستمرار). مترجم (ظاهرآهمان‌ابوالقاسم‌بن احمدیزدی) این‌ترجمه‌را برای‌محمد ولی‌میرزانوشته‌ونام اورا دردیباچه‌یاد میکند .

درمجموعه ملك که یاد شد(شمارهٔ: ۳۲۴۰) نیزنسخه‌ای ازین ترجمه‌هست.

آغاز: بسمله الحمدلله رب‌العالمین ... وبعد این فوائدی است در باب تسییرات اولاد چه ازهیلاجهاوچه از عزم هیلاجها مستنبط از کلام استادان این علم... حسب‌الاشاره‌نواب... محمدولی‌میرزا ... به‌حیز ترجمه وترقیم‌درآمد... گفته است عبدالحلیل که‌گاهی‌میباشد قسمت ازبرای پاره‌ای ازحدود

پایان: وبعداز این‌سخن ابوالقاسم دردومولود تجربه‌نموده است این‌حکم را وبه‌تفصیل ذکر نموده است .

۷۰ ـ احکام جنین (ص ٦٤٤ ـ ٦٤٩ دفتر)

منقولاتی است‌ازکوشیار وبیهقی (مؤلف جامع‌احکام‌النجوم) دربارهٔ ایام مکث جنین‌دررحم‌وکواکب‌مربی وخواص‌وعلائم. نقل ازکوشیارترجمه‌است‌واز بیهقی عین عبارت فارسی‌کتاب‌جامع‌اوست بااندکی تغییر .

۷۱ ـ طالع (ص ٦٥١ دفتر)

محمد ولی‌میرزاطالع‌ورودخود رابه‌شهریزد (برای‌حکومت)در۱۳۳٦قمری استخراج‌کرده ودرذیل‌جدول طالع‌یادداشتی دارد دربارهٔ حکومت خودودربارهٔ عبدالرضاخان .

۷۲ ـ سؤال‌وجواب‌نجومی (ص ٦٥۲ـ ٦٦۷ دفتر)

سؤالات ازمحمدولی میرزا وپاسخها ازآقا ابومحمد مشهدی عاملی (م ـ ۱۲٤۲) استاداین شاهزاده است وچند سؤال وجواب‌آخر بخط خود محمد ولی میرزاست . آقا ابومحمد پسرشیخ حسین عاملی است و پدرش شیخ حسین که مردی دانشمند بود ازعامل به‌مشهد مهاجرت‌کرد ودرآنجا به‌تدریس پرداخت. ومیرزا مهدی شهید در نزداو درس خواند . پسر اوآقا ابومحمد دانشمند و

ریاضی‌دانی ماهر بود . زنوزی که سرگذشت اورا در ریاض‌الجنه آورده میگوید «مهندسی‌ماهر بود ودر بیشتر دانشها دست داشت‌ومن‌پاره‌ای‌ازمبحث جواهرشرح قوشچی برتجرید را از او فراگرفتم . شاهزاده محمد ولی میرزا در روزگار حکومت خراسان‌در محضر او درس خوانده‌است».(دربارهٔ آقا ابومحمد رجوع شود به : ریاض‌الجنه زنوزی ، اعیان الشیعه ۵ : ۹- ۱۰ اعلام الشیعه (الکرام البرره) : ۶۹ مطلع‌الشمس: ... اشرف‌التواریخ : ...)

این سؤال وجوابها دربارهٔ احکام نجوم و طالع بینی است ونشان دهندهٔ احاطه وقدرت علمی نویسنده ونیز نشان درستی واستواری فارسی‌نویسی آقا ابو محمد است . گاه صورت‌یك‌سؤال یاد نشده و بنقل جواب مراسله اکتفا گردیداما جواب حاکی‌ازصورت‌سؤال نیزهست. ازآن جمله‌این‌فقره (که‌درص ۶۵۷ دفتراست) :

«جواب مراسله درخصوص خسوفات قلمی فرموده بودند لیکن بعضی تجربه‌ها چون در عمر خود شده بود ... ازجمله تجربه‌ها کسوف کلی در طالع نادرمیرزا وشاهرخ‌شاه واقع‌شد» .

آغاز: بسمله در میان سؤالات که‌سرکار نواب مستطاب ... از جناب بطلیموس الزمانی آقا ابومحمد مشهدی فرموده‌اند وجواب نوشته شده . سؤال چه میفرمایند آیا طالع جلوس ولادت راهم طالع تحویل میباشد .

۷۳- فوائددراحکام نجوم (ص۶۶۷ دفتر)

ازمحمدولی میرزا وبه‌خط ناخوانای او. ازجمله‌سئوال‌وجوابی‌است ازاو با مولی عبدالوهاب .

۷۴ - ترجمهٔ مختصرسرالاسرار (ص ۶۶۸ - ۶۸۱ دفتر)

سرالاسرار، یا سرالسرائر منسوب است به ابومعشربلخی (این نسبت اگر

درست باشد کلیت در تمام رساله ندارد . بنظر میرسد رساله منتخبی است از سخنان چند تن ازعلماء نجوم و از آن جمله صاحب کفایة‌التعلیم) و این ترجمه وانتخاب به‌قلم ابوالقاسم یزدی است . نسخه‌ای دیگر از این ترجمه در مجموعه دیگر از نسخ ترجمه‌های یزدی‌شماره ۶۳۲۳ در این کتابخانه و نیز نسخه‌ای در کتابخانه‌ملک‌است رجوع شودبه‌همین فهرست : ۳۱۶ .

رساله‌ای دیگر به نام مختصر الاسرار منسوب به‌أبومعستر در دست است که رساله حاضر ترجمه آن نیست .

۷۵ ـ یادداشتهای تاریخی ونجومی (ص ۶۸۲ - ۶۹۷ دفتر)

یادداشتهایست غالباً دراستخراجات وفوائد علم احکام بخط محمدولی میرزا که‌بیشتر آنها خط خورده علاوه بریادداشت‌های تاریخی اینها نیز خودگاه دارای جنبه تاریخی است . درپایان دفتر یادداشت‌های محمدولی میرزا دربارهٔ عبدالرضاخان که در یزد ادعای‌حکومت کرد وخانوادهٔ او را که حاکم‌یزدبود ـ بیرون راند ، و درآخر باورود عساکرشجاع‌السلطنه ونایب‌السلطنه تسلیم‌گردید ویك یادداشت مفصل نیزاززبان محمدولی میرزا اما بخط نستعلیق‌خوب در ص ۶۹۶ دیده میشودواین‌یادداشت‌دربارهٔ پایان کارعبدالرضاخان‌است‌درتهران(۱).

دریادداشت‌های محمدولی میرزا یادشده از :

استاد میرزا ابوالقاسم یزدی وکتاب او درکسوف وخسوف‌و استاد آقا ابومحمد مشهدی ، ایوب طبری(محمدبن‌ایوب)، ابن‌اثیرمنجم، تحفة‌المنجمین عبدالعلی بیرجندی ، ابومعشر ، ابوریحان، علیشاه بخاری ، جامع شاهی‌سگزی

---

۱ در این یادداشت‌آمده : «اول‌ظهر (روز۲۷محرم ۱۲۳۹) سرکارپادشاه‌عادل ... مرا درعمارت گلستان‌طلبیده وعبدالرضاخان‌را دراختیار من‌قرار دادند ... وفرمودند بکن با اوآنچه‌میخواهی . اوراآوردم‌به‌خانهٔ خود. او دربین‌راه‌به‌خود کاردی‌زده‌بود... طلوع‌صبح صادق عیال واطفال برسر اوریخته اورا تکه تکه پاره پاره‌کردند ...»

محیی‌الدین مغربی، بارع، ربیع المنجمین، مدخل ابومعشر، احکام الاعوام بخاری وجامع الاحکام بیهقی.

[۶۳۹۹]

دفتریست باقلمهای مختلف ازقرن ۱۳. برپشت برگ اول دفتر چند نوشته به خط محمد ولی‌میرزا (بدون قیدنام نویسنده) وجز اوهست وازآنجمله است: رباعی مرد اصفهانی، تاریخ تولد ووفات آقا محمدباقربهبهانی (۱۱۱۰ — ۱۲۰۵) وآقامحمدعلی (۱۱۴۲-۱۲۱۶).

قطع: خشتی ۵/۱۴ × ۱۹ ج تیماجی مشکی مندرس. صفحات ۶۹۷ سطورمختلف کاغذ فرنگی سفید آهاردار شماره‌ثبت قدیم ۲۳۶۷۸ جدید ۸۵۰۷.

مجموعه ریاضی

۱- اتصال و انصراف (ص۲-۳ دفتر) **(فارسی)**

فصلی است از کفایة التعلیم ابوالمحامد غزنوی درحد اتصال وانصراف (مصطلح درعلم احکام نجوم).

۲-نمودارهرس (ص۴- دفتر) **(فارسی)**

فصلی دیگر است از کتاب کفایة در تحقیق قانون نمودارهرس. این بخش باقلمی دیگر است وافتاده‌دارد.

(فارسی)

۳-اشجارواثمار (ص۵-۱۸۶ دفتر)

تألیف علیشاه‌بن محمدبن قاسم درغانی خوارزمی معروف به‌علاء بخاری (قرن ۷ - ه). مطابق نوشتهٔ خوداو در این کتاب:

«مادر اورا نسب به امیراسماعیل سامانی میرفت» وپدر اوچهاردهمین پسر مضراب جهانگیر، دوست ابومسلم خراسانی است. (شجرهٔ پنجم ثمرهٔ ۱ شعبه ۵ از کتاب حاضر).

خلاصه و موجز اطلاعاتی که دربارهٔ مؤلف، از نوشته‌های او در این کتاب بدست میآید ودرجای دیگر نیست (بااختصار) از اینقرار است :

علیشاه بخاری (متولد در ۶۲۳ ومتوفی پس از ۶۷۰) منجم صوفی وظاهراً شیعی و شاعر ادیب و موسیقی دان، در تصوف از مریدان ابوالمعالی سیف‌الدین سعیدبن مطهرباخرزی (متوفی در شب یکشنبه ۲۴ ذی‌القعده ۶۵۹ـ هـ) است . در آغاز جوانی به دیبابافی و موزه‌دوزی و سپس درکارشاعری و ادب بود . دیوان شعر و «تصانیف در اقسام ترانه وقول وغزل» نوشت . و خاصه در مدح حضرت مولی اشعار میسرود .

پس از پایان مهاجرتها و بازگشت به‌خدمت شیخ به بخارا (که هنوز سال عمراو به ۳۵ نرسیده‌بود) تاهل ساخت وباترغیب استادان ـ ودرعین مخالفت اصحاب شرع ـ درصنعت تنجیم پرداخت. پس ازدرگذشت شیخ، اوکه به ۳۵ سالگی رسیده بود، اشتغالش بکار تقویم وتنجیم بالا گرفت وتقویمها واحکام اورا «بحضرت پادشاهان بردند» .

پس از این زمان حوادث ناگواری برای خانوادهٔ او رخ داد ودر زمان تألیف این کتاب که سال عمر او بشصت‌وچهار رسید (یعنی سال ۶۷۸ـهـ) در آرزوی آنست که سفری به حجاز رود و درگوشه‌ای نشیند و استغفار کرده و گفتهٔ خود کند

کتاب اشجارواثماردارای ۵ شجره است (هرشجره چندشعبه وهرشعبه چندثمره).
درمقدمه سبب تألیف کتاب را شرح میدهد وچنانکه خودنیزدرپایان کتاب تصریح میکند «آنچه در این کتاب یادکرده است از اقاویل استادان رسیده با کلمه‌ای چند ازمحصول تجارب، خود» .

وی‌در این‌کتاب از ابوالمحامد غزنوی ، ابوالمظفر (۱) ، شارح کتاب ثمرۀ بطلمیوس (گویا مقصود او ابن دایه مصری است از قرن ٤ ـ هـ) و نیز از خواجه نصیر (۲) و زیج عمدۀ خود یادمیکند .

---

۱ ـ امام مظفراسفزاری رساله‌ای‌داشته‌است‌دراحکام حرب واختیار غالب ومغلوب‌ـ که‌اسماعیل‌باخرزی دراختیارات سنجری ازآن یاد میکند . باخرزی میگوید : «امام مظفر اسفزاری در آن چیزی نوشته و درتصحیح‌آن مبالغتی مینماید» (ص یگانه‌نسخه‌خطی)

(۲) درثمرۀ ۱۲شعبه ۳شجره۲ از ستارۀ دنباله‌دارد ذوذنابه‌ای‌که شارح‌ثمره‌حکایت کرده و از آنکه خود در ٦٦٢ دیده سخن میگوید :

« آن بزرگ که ثمره را شرح کرده‌است غیرخواجه (درنسخه‌ای: غیرخواجه‌امام) حکایت میکند درآخر کتاب که وقتی ذوذونابه روی نمود در مصرو قریب یک‌ساعت‌سلطان عهد بقتل‌رفت وورود نیل بسیار نقصان‌کرد و لشکرهابیگانه درآمدند» .

بخاری سپس میگوید : «اما آنچه ما دیدیم آن‌بود که در بیست‌وهفتم رمضان سنه اثنی وسبعین وستمایه‌هجریه ذوذؤابه پدیدآمد درشرق ... درصبحی و در این شب کسوف بود تحت‌الارض قریب یازده‌اصبع و بند ذوذابه مقدار سر آدمی بود وازوی دودی سر ـ به بالاکرد وچنان‌می‌نمودکه میسوزد و دود از او بالا می‌رود .. و او برزمین تبت وبلاد شرق و اقلیم ترکستان و ختن وکاشغر وفرغانه وماوراءالنهر و خراسان‌بگذشت وهرشب خوردتر می‌نمود... وغارب گشت در بیست‌ودوم ماه ذوالحجه ومدت مکث‌اوهشتاد و پنج شبانه‌روز بود وچون در اسد پیدا شده بود اثر او آن‌بودکه در مشرق خلافها و جرسها قوی شد وپادشاهان را نکبت رسید ... وقحط شد، بیماریهاء بدو وباشد وآن زمین‌چنان شدکه‌گویندگیاه در وی نمی‌رست .. واز پادشاهان آنچ زنده‌ماندند درمشرق‌روی‌بتر کستان نهادند.. تابه‌ماوراءالنهر... و ازمردم‌آنچه‌قوت‌داشت همچنین گریخته می‌آمدند تادرشهر بخاراجمع گشتند ... راهها دربندآمد وشفقت برخاست تاحدی که‌مادرازفرزند دزدی گرفتی و در نیشابور زلزله و خسف چنان افتاد که خشت ازخشت جدا شد و آب سیاه از زمین او برآمد و این‌شهرکه اکنون است ازآن سوی نیشابور بفرسنگی دورتر از نو بناکردند و بعداز نه‌سال که این حالات می‌رفت در ماوراءالنهر مردم ولایتهاء بالا آنـچ در بخارا بودند لشکر از خوراسان درآمد آدینۀ سلخ رجب سنۀاحدی وسبعین وستمائه وقتلی‌عظیم

بقیه پاورقی درصفحۀ بعد

نسخه‌های کتاب اشجار واثمار بایکدیگر بسی تفاوت دارد ودرنسخه‌شمارهٔ ۶۴۰۰ (جای سخن) که مورخ ۸۲۲ واز اقدم نسخ این کتاب است زیـادتهایی وجود داردکه برای آشنایی بیشتربا مؤلف وهم بازمان و هم زمانان او سخت مفیداست ونکته‌های فراوان از آنها بدست میآید از جمله این زیادتها صورت زایچهٔ طالع مولد مصنف است درپایان ثمرهٔ یکم ازشعبه دوم از شجرهٔ ۳. درصدر جدول طالع نوشته : «صورت طالع مصنف ومولد روز پنجشنبه بیست و سوم ربیع‌الاخر سنه ۶۲۳ هجریه در بخارا » .

درثمرهٔ ۶ شعبه‌٤ شجرهٔ ۵ ازنسخهٔ‌حاضرمطالبی‌است که‌دربیشتر نسخه‌ها و

بقیهٔ پاورقی ازصفحهٔ قبل :

ـ کردند وهمه عالمان و جوانان‌رابکشتند وباقی خلائق را به‌یکبار بیرون آوردند و بطرف جیحون روان‌کردند وچون علائق بسیار بود درضبط نمی‌توانستند آورد نیمی‌بگریختند و بازگشت و آنچ را از جیحون‌گذرانیدند و بسرزمین ایران دردادند و از این است‌که در خطای یا بخارا خلایق را ... همه بخاری خوانند وبعد از این غارت‌بزرگ‌چون‌سردم‌جمع شدند دربخارا سیزده کرت دیگرغارت‌کردند تاچنان شدکه دروی جز وحوش نمی‌باشند و قصیده‌ای‌گفته‌ایم این‌حالت را و ذکرغایب‌شدن فرزند خود و چون اورابعداز دوسال در سیاه‌کودیافتم به‌سرروضهٔ مقدس امیرالمؤمنین (ع) بروم وقصیده‌ای دیگر درمدح او گفتم وبرسر تربت بخواندم شب آدینه که اصحاب بغداد حاضر بودند وهردوقصیده در دیوان ثبت است وذکر غائب شدن این‌پسر دردیباچهٔ‌زیج‌که ساخته‌ام هم رفته است وسرگردانی ما در این اقالیم از این سبب است ومدت پانزده سال است تا دراین سرگردانی افتاده‌ایم ودرتدبیر کار خودعاجزمانده. چیست تدبیر که تدبیر بدست کس‌نیست.

این‌نوشته علاوه‌براینکه سند تاریخی‌مهمی‌است‌درباره سرزمین‌وسردم‌ایران، وزندگی و سرگذشت مؤلف، ازآن برمیآیدکه‌علاء بخاری شعرمیگفته ودیوان داشته وبه‌امام بزرگ امیرالمؤمنین علی(ع) ارادت میورزیده است .

درچندنسخهٔ دیگر که از کتاب اشجار و اثمار دیده‌ام ، (و نسخهٔ حاضر کهن‌ترین آنهاست) سطور اخیرراکه دربارهٔ فرزندمؤلف و قصیده‌ای‌که دربارهٔ او و درمدح حضرت امیرالمؤمنین (ع) سروده و دردیوان او است) ندارد . درنسخهٔ چاپ هند نیزهیچیك ازاین زواید درمتن وجود ندارد

نیزدرنسخه‌چاپی وجودندارد ودرپاره‌ای‌ازنسخ‌کتاب‌درحاشیه اضافه‌شده است .
این‌زیادتی دراین نسخه (٦٤٠٠) چنین است :
«مثال آورده شد از طالع خود و دلیلهاء حالاتی که به سالها گذشته بود برین فقیر پیش از تحصیل این ضعیف و بعد از آن . . . پس بنده از روی‌ارادت‌به‌بندگی‌شیخ‌الشیوخ سلطان الطریقه والشریعه‌والحقیقه سیف‌المله... ابوالمعالی سعیدبن مطهرالباخرزی قدس . . . روحه پیوست پس . . . بنده را با علم شعر و موسیقی رغبت‌شد تا این حقیر به خدمت آن حضرت قبولیت یافت و به وظائف روایت ثناها در مجالس وعظ از قول شعراءِ عهد و چیزی ازگفتهٔ خود مشغول شد وگفتن قول وغزل وترانهٔ درویشانـه در خلوات بردست گرفت ... پس از جانب دوستان خود ضدیت و نفاق پدیدآمد وبسی‌غم به‌دل رسید از ایشان وقصدها کردند، ودر عاقبت منکوب‌گشتند ... و درعاقبت بدیدند آنچه سزاوار آن بودند ... ودرین وقت‌سال عمر به بیست رسیده بود و زحل به‌طالع درآمد وزهره وقمر به‌قران او رسیدند ... عزاء والـده افتاد بعد ازآن سوداءِ سفر جنبش کرد وقوت گرفت به خدمت پدر خود که اوبه جانب ترکستان وخطا رفته بود به طریق تجارت پس بنده ازشهر بخارا روی به آن جانب نهاد ودویار درصحبت ... وچون زهره از زحل منصرف بود دیـدار پدر میسرنشد ، چون بنده به‌شهر سمرقند رسید به‌خدمت، مشایخ و عزیزان رفـت . از آن جمله شیخی بود حسام‌الدین نام قدس‌سره بنده‌را گوشه‌ای تربیت کرد واوبه جوانی خدمت پادشاهان اسلام کرده بود ونظریافته بود و امروز هم در خانقاه جوانان‌راعلم‌سلاح آموختن ومبارزه. پس‌بنده را از خدمت او علم تیروکمان وناوك انداختن ونیزشمشیر ونیزه ... وانواع جنگها وردهاوبدلها وطریق کشتی گرفتن‌وسربره‌داشتن و جمعیت بیرون(کردن)وپاپیش‌نهادن‌وآنچه به‌مبارزت‌تعلق

دارد، حاصل گشت ودربنده رجولیتی هست بحمدالله درهمین که‌ازهیچ‌خصمی
تحاشی نکند ودرجوانی آن قوی تربد . پس آن بزرگ اورا مشاهده کرد و
فرزندی داشت وبه‌کرات فرمودی که انواع کار بیشهٔ سلاحها از تونیك‌می‌آید
ترك این شیوه مکن و(هم‌اوآن) بودکه بنده‌را به تاهل قیدکنند اما درآن وقت
تسییر درجه طالع درعقرب بود ... بعد از مدتی مدید به خجند رفت و دراین
وقت‌مشتری به‌طالع آمده بوده‌پس‌به‌هرشهرو خانقاه‌وزاویه که رسیده شدساکنان
آن مقام وعزیزان عنان بگرفتند ومدتها خدمتهاء پسندیده کردند و قصدآن
می کردند که پیوندی سازند وشخصی درگردن فقیرکنند . چون به شهر شاش
رسیدکه سرحد ترکستان است درکوهستان او بنده به‌خدمت شیخی پیوست نام
او بابا ماجین وچنین گفتند اهل آن زمین که عمر اوسیصدو بیست سال وپسری
شش ماهه‌داشت از کنیزکی هندو وعبدالله نام‌وپسری دیگر ۱۹ ساله محمود نام
بنده درحضور او چیزی برگفت . او قدری حلوا برنان پاره دردهان بنده نهاد
حاضران گفتند باباترا ولایت بخشید تابدانی و شیرین گردانید در دلها ... و
فراخ روزی وبنده مهرکرده بود وسفرخطای را پیش پدر که تااو چه‌فرماید بعد
(نسخه‌آشفته‌است) گفت بازگرد که‌کارتوآنجابگشایدبرو وچنگ‌نهانی زن،
خوش خور می گوی ومی‌گرد بحکم این بخشش پیوسته کار همین بود فقیررا
درعمر درمجالس ملوك وسلاطین وامرا ووزرا گذاشت ودر محافل‌مشایخ‌وائمه
وصحبت‌فضلاوحکماء واین اندك، بضاعتها سبب‌گشت‌وانواع نعمتهاءلطیف...
وتعلیق‌برسبیل مراد می‌رفت بحمدالله والمنه اماجهت بودن‌مریخ درطالع ،بسیار
حال می گشت ... وازدست رفت ... جمعیت یاران و دوستان خرج شد وبهیچ
وجه درخاطر نه‌افتاد که مال جمع کنی شود وتابدین روزپیوسته درویش بود ...
درزمین فرغانه ورویان ... مشایخ وعزیزان بخششها کردند وخلعتها فرستادند..
جاه وحرمت بود درآن زمین بنده‌را وآن بلادرائج صنعت‌نقاشی کردند مگر

به‌بهشت ازانواع نعمتها و آبهاء روان وخوشی معاش و باغستانهاء درگشاده و مردم غریب دوست وآمیزنده ... ومسلمان ... این شیوه سماع‌دست جفت‌فاش نبود و طریق جوال وپلاس پوشیدن و تراشیدن ریش و ابرو تمام نشده و سماع را مشایخ مباح نمی‌دانستند اما به آوازهٔ شیخی روا داشته وقبول کردند وپیش ازآن چون روا نداشته بودند جوانان در وی مباشرت نکرده بودند (۱) و این طریق که مقبول شیخ بود ندانسته بودند اما چون قران در میزان شد ... ذکر این قران درکتاب احکام قرانات کرده‌ام که منکوخان در آن قران خروج کرد پس بحکم دلائل آن قران .. شیوهٔ سماع (۱) و شعر شایع شد و عام گشت وبه‌سبب این علم‌بنده را در آن‌ولایت‌قبولیتی‌پدیدآمد ومعرفتی حاصل گشت وصحبت ملوك وسلاطین... میسرشد... وهر بهروقتی چنین تصنیفی کرده میشداز قول وترانه وزخمها وقبول می‌افتادوصلتها می‌رسید(۲) اماتسییروتدرابع به‌جرم زحل رسید... با جماعت حکما اختلاط افتاد. درآن دیارمقدم ایشان پیری‌بود بدیع‌الدین‌نام، بنده راگفت استعدادی داری چیزی ازعلوم ریاضی بیاموزوازهر نوع حجت میآورد و مدح حکما میگفت و ذم فقرا . اگرچه غرض او صحبت

۱ـ نکته‌های‌دقیق وقابل مطالعه‌ایست که‌علیشاه‌بخاری معترضه‌گونه‌دراین کتاب‌آورده خاصه برای مطالعه و تحقیق در تاریخ رواج موسیقی وسماع‌واقسام آن در بین صوفیان و عامه‌مسلمانان ، چنانکه ملاحظه میشود ، ترویج موسیقی نخست (تاعصرعلیشاه)میانه ممکن‌نبوده ودرآن وقت‌پنهانی آغازگردیده است .

۲ـ اشارت است بتألیف یاتألیفاتی دیگر ازعلاء بخاری ـ مؤلف کتاب اشجارواثمار ـ دربارهٔ شعروموسیقی وشایداگرطالع ثابت‌میگردید و«وتدرابع به‌جرم‌زحل» نمیرسید تألیفات وآثار بخاری درباب موسیقی وشعردوام می‌یافت اما طالع بگردید و «عطارد به‌قران زحل رفت» (ص ۲۵۰ـ سرشماره ۶۴۰۰) پیش ازاین نیز درنخستین سطور این یادداشت ـ مؤلف ازدیوان‌وقصایدی‌که درمدح حضرت‌امیرعلی (ع) ودرشکوی‌ازفراق فرزند خویش سروده، سخن‌گفت . اما ازاین‌آثارادبی مؤلف نشانی دردست نیست .

بنده بود امانظربین برشفقت داشت . پس ازیاران اومعرفت‌تقویم‌در اندك روزگار حاصل شد . (۱) ومدخل بحث کرده آمد وچیزی ازاحکام و حسابها معلوم‌گشت واز مبدأ و معاد پس از گذشتن مرتبه پنج‌سال که زحل بقوس آمده‌بود...ازطالع، هوس بازگشتن‌درسرافتاد بجانب‌بخارا... رنجها رسید بانواع و بیماریهاءدراز و بعضی‌کسان‌قصدهاکردند و از بعضی کسان ودوستان‌آزارهامیرسید پس روی بسوی‌مولد ومنشأ آورده شد.چون‌بنده بحضرت شیخ رسید ودست‌بوسی آمدفرمود که پیش پدرنرفتی‌یاترانگذاشتند .

جواب‌آمدکه خاطرعزیزان نگذاشت شیخ پسندید ونظرها فرمودوگفت درروی وخلق وزبان اوچاشنی هست وقبول دلهاست‌وبنده بهمان خدمت روزاول‌مشغول گشت.. و بنده تاهل ساخت و فرزندان شدند و چون در هرصورت طالع هیچ کوکب بقوت‌تر از زحل و عطاردنیست ... اثراتشان درمن ظاهرتر ورغبت من بشعر وصنعت تنجیم بیشتر وعام‌تراست ، درتحصیل اوافتاد وشد برغبت ودرآن وقت یاران وهمصحبتان‌واصحاب شرع گفتندی‌که این‌علم چه لایق فقیر وشاعر بود، ترا با او چه نسبت واستادان این صنعت فرمودندی تواستعداد این علم‌داری وشعر همچنین وچون بنده آشنا شده بودبه‌این علم می‌دانست سخن استادان حق است وعمربدین نسق میگذشت تا چون تاریخ هجرت ششصد وپنجاه و نه برسید شب یك شنبه بیست وچهارم ذی‌القعده وقت نماز خفتن ، شیخ قالب خالی‌کرد قدس سره هفت روز رنجور بود پس این حقیر و صد هزار از وی بیشتر ، شکسته دل و پریشان خاطر و سرگردان شدند و هم در آن سال خلافها افتاد در میان پادشاهان مغول و عربها واقع شد و قتل و غارت

۱ــ پس‌ازحکایت تحولات درزندگی اینك آغازآشنایی خودرا با دانش نجوم (که ما علیشاه را تنها از رهگذرهمین دانش می‌شناسیم) بیان میدارد ۰ سال‌عمر اودراین‌وقت به۳۶ نرسیده‌بوده‌است.

واسیر کردندولایتهابه‌ستیزۀیکدیگراز شهر بخارا تاحدود خطای. وبارهاشیخ فرمودی
که‌چون قدم مااازاین میانه‌رود عزیزان مااگر موزۀآهنین کنند وبه‌اطراف عالم
برانند یکدم جمعیت خاطر نیابند وچنین است چون اصحاب شیخ بدین فراق
... شدندآنها که‌غریب وسبکبار بودند سفراختیار کردند وآنهاکه‌مقابل‌بودند...
به ضرورت ساکن شدند تاوقت غارت بزرگ درشدت وخوف ماندند . . . و
دروقت وفات شیخ سال عمر بنده‌به‌سی وشش بود ... شهرتی‌شده بودمرا بدین
علم وحوادث روزگاردست بالاکرد وروزبه‌روز فسادی ظاهر میشد وذکر این
فسادها می‌رفت ودراحکام کلیات تقویمها هرسال همچنین احکام مولودهاءآن
همه را بست محدود اکابر عهد تربیتها می‌کردند و اهل روزگار روی به‌بنده
آورده‌بودند وتقویمهاباحکام حضرت پادشاهان وقت‌بردند وبه ولایتها رسید و
بنده نیز احتیاط کردی به‌قدر وسع درتحصیل ومطالعه کتب می‌افزود پیوسته در
خاطر سفر بود به‌جانب غرب به‌هوس زیارت حرمین شریفین وچون نوبت‌رخان
تربیت‌ازاول سال چهل‌ودو به مریخ رسید آن خاطر قوت می‌گرفت ... اما
میسر نمی‌شد جهت بارخان ومان وچند کرت بنده مستعد می‌شد به‌عزم‌خراسان
. . . تا شفاعت مردم از دور ونزدیك آن بودکه ولایتها روی به‌خرابی داشت
(دراینجا نسخه مشوش است) برکندبنده رابیکباره از مسکن اصل بسبب غارت
واسیرشدن فرزند سیزده ساله وسه‌کرت خاستند تابنده راشهید کنند چون تسییر
درجه طالع درحدزهره بود واوهیلاج است ونیز تقدیر نرفته بودآن به‌سلامت
بگذشت اما به سبب طالع و مثلثات که‌غربی‌اند سفربنده ازبخارا به‌جانب غرب
افتاد بطلب‌فرزند ... چندین دلائل‌بدشده‌بود بیکباربدافتاد وخراب‌شد فی‌الجمله
چون به‌عراق‌رسید بنده ...آن فرزند درسیاه کوه (۱) حاصل‌گشت به‌سعی اکابر

(۱) درشجرۀ۳ (ثمرۀ ۴ شعبه۲) اسارت فرزند وبازخریدن‌اورا روشن‌تر بیان داشته
وهمچنین درباره سفرخود به‌عراق وزیارت مدفن حضرت مولی‌امیرالمومنین(ع)

روزگار . واز آن تاریخ چندانك جهد می کندبندهتا به‌سفر حجاز رود یـادر گوشه نشیند که استغفارکرده وگفتهٔ خود کند و دوزمان دست نمی‌دهدو درین وقت سال عمربه‌شصت‌وچهاررسیده‌است» .

درثمره اول‌شعبه‌پنجم ازهمین شجرهٔ پنجم‌گوید:

«حکماء یونان احکام‌نجومی رابه‌رمز واشارت گفته‌اند واهل بابـل‌از آن رموز خبردادند واهل‌فارس وهند شرح آن اخبارکردند »

ودردنبال این‌مطلب برای احکام‌مولود مثال‌اززندگی‌خویش‌میاورد(۱)ونکته‌های

(۱) ـ درنسخه ۶۴۰۰ چنین میآید: «مثال آن‌است‌که بعدازچهارسال بنـده‌را به دبیرستان فرستادند (درنسخه دانشگاه به‌نقل فهرست: بعدازچهارسال به‌تبرستانم‌فرستادند) بنده زود قرآن بیاموخت وتربیتها یافت ازاستادان وازوالدین ودرسال ده‌به‌مکتب‌رفته‌شد اماهمه رغبت به‌اشعاربود . خطازدست نیکو‌برنیامد وپدر در علم استیفاء دانستن درروز بتجارت شد وترك آن‌کردوچندکرت‌به‌خراسان رفت‌وهرموزواین‌کرت متوجه ترکستان گشت وچون سال به‌دوازده‌رسید مسافر شد درخراسان فتنهٔ محمود تارابی افتادکه‌دعوی‌پادشاهی کرد ورنود بااویارشدند ...پس‌اهل بخارا رااز‌شهربیرون آوردند وخواستندکه‌قتل وغارت کنند و اسیر برند امابسبب عنایت محمود یلواج خوارزمی‌که وزیرقاآن‌عادل کریم بود نجات حاصل‌آمد مردم را ازآن بلا واین‌واقعه مذکوراست بشرح درتاریخ‌جهانگشای که خواجه علاءالدین صاحب‌دیوان ساخته‌است دربغداد ودرآن‌روزهابنده‌را به‌صناعت‌دیبابافی فرستاده بودند وخاطروالده‌ام‌راضی‌نبودبه‌سبب قلابات‌بعد(این)والده اندیشه‌کرد که‌منجمان گفته‌اند که در طالع این‌پسرچنانست‌که او‌بسیارسفرهاکند به‌رضا وبی‌رضاخاصه به جانـب مغرب واوعاقله‌ای عظیم بود وباتدبیر ومادر او را نسبت به‌امیراسماعیل سامانی می‌رفت که امیرماوراءالنهر وخوراسان بوده‌است ومعین‌خلیفه عهدو پدراو از ترکان ولایت غور بوده و اصل پدر بنده به‌مضراب خــوارزمی رودکه معین ابومسلم مرغـزی بود در برانداختن دوات آل مروانیان . . . و او را مضراب جهانگیر خوانده‌است ازآن.و او از قصبهٔ درغان است که سرحد خوارزم است از طرف بخارا و در همان خاك آسوده است و چهاردهم پسر است پدر بنده تا مضراب پسر برپسر. غرض‌آنست که والده با والدهٔ خود وخویش و قبیله مشورت برد وگفت‌که چون منجمان گفته‌اند این بچه سفر بسیارکند و او

بقیه پاورقی درصفحهٔ بعد

ناگفته‌ای از سرگذشت و خاندان و دوران خویش بازمیگوید که در برخی از نسخه‌ها

بقیه پاورقی از صفحهٔ قبل

دیده بوده است بدان نزدیك قتل وغارت . . .رای بر آن قرارگرفت که هیچ حرفتی بهتراز موزه دوزی نباشد تا به هرکجا بود در آبادی و خرابی ضایع نماند. چون پدر او حاضر شود آنچ صواب بیند چنان‌کند. بدین رای بنده را به موزه دوختن فرستاد پیش خویشی ازخویشان پدر وآن استاد مردی‌مقری بود خوش‌آواز . . . بنده را موزه دوزی‌میآموخت وبنده علم‌اصوات‌والحان‌حاصل میکرد و اورا پسندیده می‌افتاد و معروف‌است که‌اهل‌خوارزم موسیقی نیکو شناسند وآن طبعی است ایشان را چنانك در ماوراءالنهر علم فقه و تفسیر واحادیث.چون استاد استعداد بنده بدید درموسیقی و ازهرنوع چیزی یادگرفته شد وقتی فرصتی طلب کرد وبه‌خدمت شیخ عرضه داشت که پسر فلان مرید طبعی نیکو وآوازخوش دارد وهنرها بسیار یادگرفته‌است. فرمود که حاضرش‌کن که پدر او مرید دیرینه ماست در خوارزم‌که بودیم‌به‌عهد سلطان محمد. چون این سخن بگوش والده رسید، این‌را شرف روزگار خود شمرده وگفت با استاد که امروز پدر او تویی آنچه صلاح اوست بکن و در این وقت بنده درسال هفده بود . . . چون سال به بیست و دو رسید مستولی آفتاب شد خدمت ملوك و اکابر میسر گشت وبسیاردوستان پیدا شداند و شهرتی پدیدآمد تا چهل و یکسال روز بروز احوال زیاده میشد چون بعداز مریخ مستولی شد با امرا و لشکریان معرفت افتاد . . . و به حضرت پادشاهی طلب داشتند . . . لطیفه‌ای درخاطر افتاد که‌آن طلب‌باطل‌گشت ودراین وقت بسیار قتلها میرفت‌وقحط ومصادره‌میبود...هرچند این فقیر خود را به‌هرهنری و حسن ادب و سیرت نیك ومهارت درصنعت به‌پیشگاه عزت بزرگان می‌رساند باز درپایگاه ذلت افتاده می‌بیند به شومی طمع مال‌لاجرم پیوسته محتاج ماند وقناعت‌گزیند تا مذلت نباشد. . واحوال بدین‌صفت بود تا پنجاه وشش‌سال‌بگذشت به‌خدمت خواجگان وبزرگان معرفت افتاد وچون صاحب ششم‌درپنجم . . . ماتم‌فرزندان افتاد و بیماریهای صعب پدیدآمد و رنجها رسیدومارا درزمین عراق‌کشید اگر عمر وفاکند بعداز ۶۸ سال در نوبت زحل‌کارنیکوتر شود . . . و اگر سعادت اجل رو نماید خلاص باشد از صد هزار خوارمندی واحتیاج واندوه روزگار و دوستان جفاکار که حقیقت شدکه دولت ونعمت دنیا جوانی است ومحنت وذات دنیا پیری، نظم :

سیرم زحیات محنت آکندهٔ خویش وزروزی ریزهٔ پراکندهٔ خویش».

واقعاًعجیب است‌زندگی پرفرازونشیب وپرازحادثه این‌دانشمندریاضی‌دان و آراسته به‌چندین‌هنر که درسن ۶۴ سالگی از فزونی احتیاج وکمی روزی سخن میگوید وباپیش‌بینی روزگارخوب‌تر پس‌از ۶۸ سالگی، بازآرزوی مرگ می‌نماید و آن را خوشبختی میشمارد.

ازجمله نسخه شمارهٔ ۲/۱۰۰ و ۱/۶٤۰۳ـ دیده نمیشود . امادرنسخهٔ ۳/۶٤۰۰، ۱/۶٤۰۲ و۱۵۳ونیزدرنسخه ۳۷۷ و۶۲۲ مجموعه طباطبائی موجوداست.درثمرهٔ سوم ازشعبه پنجم شجرهٔ۵ ، مؤلف‌ازعلم موسیقی ورابطهٔ‌آن بادیگر علوم وسخن میآورد وپاره‌ای ازاصطلاحات موسیقی ونیزچندتن از اساتید این فن‌رایادمیکند.

وی در این باب چنین میگوید :

« بعداز این چهارده اصل چندآوازی دیگر هست نازك‌چون «نوروزك»و مخالف وحجاز . . . اما آنچ تقریر افتاد قواعد متقدمان است و اصطلاحات ایشان چون ابن‌سهل وابن‌الفتوح ومحمود مکی وعجیب‌الزمان و دیگر بزرگان امامتاخران ، این اسامی و این اصطلاحات را گردانیده‌اند و آوازهاء دیگر تخریج کرده از تمزیج این اصلها مگر پردهٔ راست که به سبب راستی، تصرف دروی‌راه نیافته و در این زمان این‌فن به‌غایت ونهایت رسیده‌است وبه‌حدکمال است تصنیفهاء خواجه صفی‌الدین محمدعبدالمؤمن وشاگردان او ودیگرکسان. وکتابی‌ساخته‌است‌او (صفی‌الدین)درموسیقی‌بی‌نظیرافتاده‌است... اما درموسیقی چیزهای‌مشکل می‌سازند دراین‌وقت ومتقدمان جهد درساختن چیزهاء خوش آیند کرده‌اند وآسان‌ومطبوع ومتاخران جهد دردشوارمی کنند ومشکل، خوش آیند».

کتاب اشجار واثمار چنانکه‌میدانیم‌پنج شجره‌است‌که مؤلف‌خود درآغاز فهرست آن‌رااینگونه‌آورده : (۱ـ درصفات‌ومنسوبات‌بروج ۲ـ در احکام قرانات واتصالات‌دیگر۳ـ احکام عالم ٤ ـ موالید ۵ ـ اعمال تسییرات) و در بعضی نسخه‌ها درآغاز هرشجره نیز فهرست شعب وثمرات یاد شده ودر نسخه مورخ ۸۲٤ مجلس، این فهرست درمیان شاخهای درختی‌است‌که درآغاز هر«شجره» رسم کرده‌اند وبرآن درخت (به‌تعداد شعبه‌های «شجره»)شاخه گذاشته‌وموضوع سخن در «شجره» را در تنهٔ‌آن درخت نوشته‌اند.

بطوری که‌مؤلف‌خوددرپایان‌شجرهٔ۵ که‌ختم کتاب‌است‌می نویسد میخواسته

دوشجرهٔ دیگر بر کتاب بیفزاید : ششم در طالع تحویل وهفتم درطالع وقت وضمیر اما این کار را به‌فرصتی دیگر نهاده است .

این سخن مؤلف درپاره‌ای از نسخه‌ها دیده نمیشود . اما در نسخهٔ ۶۴۰۰/۳ وچند نسخه دیگر موجود است واین زیادت (در نسخه ۶۴۰۰/۳) از اینجا است: « باکلمه‌ای چنداز محصول تجارب خودکه چون پیوسته صورت طالع‌های سلاطین واکابر ومخدومان درنظر بود وهمچنین صورت طالع والدین و فرزندان خویش وقبیله و از هریکی تجربه حاصل نمود تا آنچه مبتدی را دانستن آن آسان تر بود ... درخاطر بود که این کتاب هفت شجره باشد ششم در طالع تحویل و برج انتها وهفتم درطالع وقت و انواع ضمیرها امابراین ختم کردیم حالیا اگر بعد از این عمر وفاکند آن باقی نیز ساخته گردد و اگرچه این بنده خود را در صدد مصنفان ندانست که نشانی ساخت »

کتاب اشجار واثمار بسال ۱۳۰۰ در هند بچاپ رسیده ونسخه چاپی زیادتی‌هایی راکه یادکردم ندارد وبرخی از آنها را درحاشیه دارد در برخی از نسخ خطی نیز چنین است .

دربارهٔ علیشاه بخاری و این کتاب رجوع شود به ا.ستوری ۲: ۶۱ ـ ۶۲ تاریخ علم الفلك از عزاوی : ۱۲۷ـ۱۲۸ المستدرك علی الکشارف من مخطوطات خزائن الاوقاف تألیف عبدالله الجبوری : ۲۹۵ ـ ۲۹۶ دانشگاه ۴: ۹۰۰ منزوی ـ فهرست نسخه‌های فارسی ۱: ۲۳۶ وفهرست حاضر: ۵۶، ۶۹، ۲۱۶ و ۳۵۵

۴ـ زیج خانی (ص ۲۷۸ ـ ۲۸۰ دفتر) (فارسی)

فصل ۸ و ۱۳ زیج خانی به‌ترتیب درمطالع بلد ومعرفت وطالع ازساعات این بخش از دفتر باقلم دیگر اما کهن است .

۵ـ طالع مولود (ص ۲۸۱ ـ ۲۸۳ دفتر) (فارسی)

بخشی است ازکتاب (کفایة التعلیم) عنوان نسخه‌چنین است: «دراحکام قانون دانستن عمر مولود از دوطریق بیرون نرود یا قیاسی یا قانونی» .

۶ـ زایجه طالع مولود (ص ۲۸۳ ـ دفتر) (فارسی)

جدول طالع مولودی‌که درتاریخ ۸۳۰ متولد گردیده

۷ ـ منتخب‌المواليد (ص ۲۸٤ ـ ۳۱۹ دفتر) (عربی)

از احمدبن محمدبن‌عبدالجلیل‌سکزی و انتخاب وتلخیص و تهذیب‌کتاب سنی‌المو الیدابی‌معشربلخی‌است. سگزی‌علاوه‌بر انتخاب‌وتهذیب‌رساله‌بلخی، برای قسمتی از مطالب آن‌کتاب جدولهایی رسم‌کرده است

این بجز منتخب رساله تحویل سنی‌المو الید بلخی است‌که سگزی آنرا در جامع شاهی‌گذارده وچند نسخه ازآن باشمارهٔ ۱۷٤ و۲/۱۵۰۰ دراین‌کتابخانه سوجود است وترجمه‌آن بقلم‌ابوالقاسم یزدی دراین فهرست معرفی‌گردید .

این‌کتاب دارای ۲۳ باب است (نسخه حاضر باب ۲۳ را ندارد).رجوع شود به فهرست ۲ : ۱۰۰و٤:۲۰۱ .

آغاز (پس‌ازبسمله) منتخب کتاب الموالید سجزی رحمه‌الله قال احمدبن محمدبن‌عبدالجلیل السجزی‌انی‌لمانظرت‌فی کتاب‌سنی‌المو الید من کتب ابی معشر وجدته‌بالا سهاب‌والاطناب مملوا ... الباب‌الاول فی‌صورة‌الجنین

۸ ـ تعدیل و تقویم کواکب (ص ۳۱۱ ـ ۳۱۸ دفتر) (فارسی)

بخشی ازکتابی درتنجیم. نخستین صفحه‌موجود جدولی است‌بااین‌عنوان: «تعدیل مسیرالکواکب فی‌عشرة ایام» .

۹ - جدول اختیارات اتصالات قمر (ص ۳۲۱ - ۳۳۶ دفتر) (فارسی)

اختیارات اتصال قمر به کواکب خمسه دربروج اثناعشربعدازاجتماع و استقبال . خانه‌های این جدول‌ها بزرگ است ودرهریك چند سطر دربارهٔ اختیارات نوشته . (هرصفحه درعرض سه خانـه ودرطول شش خانه دارد) . این جدول‌ها بخشی است ازکتابی دراحکام نجوم .

۱۰- صورت‌طالع (ص ۳۳۷ دفتر) (فارسی)

صورت زایچهٔ طالع مولودیست کـه نویسنده خودآن‌را استخراج کرده . دنباله طالع درحاشیه نوشته بوده که بریده‌اند .

۱۱ - طالع (ص ۳۲۸ - ۳۳۸ دفتر) (فارسی)

صورت‌استخراج طالع کسی است که مستخرج ازاو نام نمیبرد و درپایان مینویسد : «چون تسییرقران‌ملت‌در طالع کنند ونزدیك بـه درجه‌طالع‌معلوم میشود که طالع مبارك نزدیك است و الحمدلله علی کل حال» .

درآغازازکندی بدین‌گونه‌یاد میکند :

«یعقوب بن اسحاق‌کندی روایت کند از حکما هند که انتهاء درجه قران ملت موافق درجه مولود باشد یا درجهٔدیگر... چون‌باری تعالی...درملتی‌شخصی راموجود گرداند واخلاق وعادات اوبدان شرع بپروراندد دنیا وآخرت‌ازاهل آن ملت باشد» .

۱۲- هیلاج وکدخدا وعطایا (ص ۳۴۲ - ۳۴۵ دفتر) (فارسی)

رساله‌ایست دارای یك مقدمه ویك باب در استخراج هیلاج وکدخدا و عطایا .

نام‌مؤلف درنسخه‌نیامده ودیباچه وخطبه ندارد . برگهایی ازمیان رساله - از اواخر مقدمه واول باب - افتاده است .

درکتابخانه ملی پاریس رساله‌ای است با همین عنوان دارای ۲۴فصل. ابوالقاسم یزدی نیزرساله‌ای درهیلاجات وقواطع دارد که درفهرست حاضر باشمارهٔ ۱۰/۶۳۰۰ یاد شده .

آغاز نسخه: - در استخراج هیلاج و کدخدا وبیان عطایا واین مشتمل است برمقدمه و یك باب. امامقدمه هیچ شبهت نیست که شناختن احوال عمر عندالله ... است واگر کسی را شمه‌ای معلوم گردد جز به وحی والهام نباشد اما بزرگان این فن شریف بتجربه و قیاس اصولی یاد کرده‌اند و حقیقت آن معنی هم به الهام معلوم شده است وآن اصول دو دلیل است یکی هیلاج و دوم کدخدا و هیلاج دلیل روح است وکیفیت عمر وکدخدا دلیل جسم است و کمیت عمر .. بعضی حکماءِ طبیعی گفته‌اند که عمر مولود نسبت به میراث تعلق دارد یعنی هم چند عمر پدر وجد وقبیله واین قاعده مطرد نیست چه ما به‌عکس این بسیار دیدیم

پایان : خاصه که درحد نحس باشد که آن بدتر باشد و درجه هبوط و السلام .

۱۳- زایجه (ص ۳۴۸ دفتر) **(فارسی)**

درصدر جدول‌نوشته: « ولادت همایون در سمرقند در سال ئیلان‌ئیل روز پنجشنبه ۱۴ ربیع الاخر ۷۴۷ (در حاشیه نوشته ظاهرا صحیح ۷۴۹) تاریخ‌ملکی ۲۹۹» . درذیل آن جدول طالع جلوس او است .

۱۴ - زایجهٔ طالع بایسنقر (ص ۳۴۹ دفتر) (فارسی)

درخانه‌وسط جدول‌نوشته: «وفات صاحب طالع امیرزاده بایسنقر.. ششم ماه جمادی الاول سنه سبع ثلثین‌وثمانمائه» ودرصدر جدول چنین‌است: «ولادت حضرت درهراهٔ شب جمعه ده ایلول تاریخ ۱۷۵۸ و ۲۱ ذوالحجه ۷۹۹ و ۱۲ دی

قدیم ۷۶۶و جلالی ۳۳۱». درپائین جدول ، ارقام تاریخی بالا را بدینگونه تصحیح گردیده‌است : «اصح تاریخ رومی بسنهٔ‌ی‌اب۱۶۸۸ تاریخ یزدجردی ۷۴۶ تاریخ ملکی یح شهریورسنه ۲۹۹» .

۱۵ ـ شانه بینی (ص ۳۵۰ ـ ۳۵۲ دفتر) (فارسی)

= رساله‌درعلم کتف(رجوع شود بفهرست‌حاضر : ۴۰۰)

آغاز : بسمله درشناختن شانهٔ گوسپندان حکماچنین گویند که‌هرکه خواهد درشانه نگاه کند

پایان : دلیل تنگی باشد بدان شهر .

۱۶ ـ صورت زایجه طالع سال عالم (ص ۳۵۲ دفتر) (فارسی)

به‌تاریخ۸۱۳ـ ﻫ ساعت ۱۱ پنجشنبه۱۶ ذوالقعده موافق تیرماه قدیم سنه ۷۸۰ یزدجردی ـ استخراج طالع بوجه غریب که قریب بتحقیق است» .

۱۷ـ طالع سلطان محمود (ص ۳۵۳ـ ۳۵۵ دفتر) **(فارسی)**

جدول است ودر صدر آن نوشته : «صورت‌طالع سلطان محمود غزنوی که ولادت اودرخراسان بوددرشهر غزنی روزسه‌شنبه درماه خرداد سال ۳۳۰یزد جردی».

استخراج کننده پس‌از جدول به تفصیل در بارهٔ طالع سلطان وفتوح او و قرانهای سعدی که درطالع اوبود وازآنجمله قرانی که پیش از فتح هندوستاندر طالع‌او افتاد سخن‌میگوید .

۱۸ـ زایچه طالع (ص ۲۵۵ـ دفتر)

جدول زایچه طالع است ونام‌صاحب طالع وتاریخ استخراج (یاولاوت) درحاشیه بوده وبعد بریده شده .

۱۹ ـ عروض منظوم (ص ۳۵۶ـ ۳۵۷ دفتر) (فارسی)

هریك ازشعرهای عروضی دریك دوبیتی توضیح داده شده . دراین نسخه هفت‌قطعه‌درشرح هفت‌عروضی آغاز (پس‌ازبسمله): بحرهزج‌سالم مثن:

هزج راگرتمام ارکان همی‌خواهی ازاین مگذر
بگیر این بیت‌را یاد و بکن این قطعه را از بر

۲۰ـ طالع ولادت (ص ۳۵۸ دفتر)

تاریخ ولادت‌وطالع‌مولودیست که‌نام‌اوراسیاه کرده‌اندامابادشواری‌خوانده میشود : «تاریخ تولد شب‌عید ۷ج۲ـ ۸۶۲ ه ق موافق‌نیسان رومی‌ویکم شهریور قدیم ۸۲۷ و۱۱ـ اردیبهشت جلالی ۳۸۵» .

[۶۴۰۰]

دفتریست باقلمهای مختلف وکهن‌که تاریخ برخی از نوشته‌ها ۸۲۹ـ ۸۳۷ تا۷۶۶.
پشت نخستین برگ دفترتملك محمدحسین‌بن محمدرضا تبریزی وچندتملك‌کهن است که‌نام نویسندهٔ آنهاراپاك کرده‌اندوهمچنین‌نام نویسنده تملك درص ۴را(پشت نخستین برگ رساله اشجارواثمار . درپایان‌این‌رساله (ص۲۷۷ دفتر) تاریخ تولد تورسون‌آغا در۸۹۵ وگرفتن موی‌سرش (در۹۰۳) دیده میشود

درص۱۳۴۱دفترتاریخ‌تولد محمد علی (۱۰۶۳) به‌خط پدرش ثبت شده و نویسنده از برادرش میرزاکاظم که رصدمیکرده یادمیکند.دربرگ‌ماقبل آخر یادداشتی است جالب‌که بیشترآنراسیاه‌کرده‌اندوپیداست‌نویسنده آنرا درمدرسه... در۸۷۷ نوشته. بردوروی برگ مندرس‌آخر، ابیات ویادداشت‌گوناگون ونیزصورت‌کتابهایی است که بالای‌آن نوشته«آنچه فقیرازکتابها بفهوسفیح آورده‌ام بدین موجب» . دراین صورت نام‌این‌کتابهادیده میشود: کتاب شافیه، یکجلداعمال غریبه بحارالانوار، ایساغوجی یك‌جلد باشرح جاربردی، کتاب هدایه، کتاب زدن دوعددـ تهذیب‌الاصول، جامع عباسی‌حاشیه‌چندبرگ اول‌وآخر وبرخی ازبرگهای وسط وصالی دارد . عناوین شنگرف است .

قطع‌رقعی ..×..ج تیماجی مشکی رنگ صفحات۳۵۸ سطورمختلف‌کاغذ سمرقندی ضخیم‌شکری شماره ثبت‌قدیم ۷۸۷۰۱جدید.۱۱۳۴

مجموعه ریاضی (عربی و فارسی)

۱ـ نظم‌الحساب (ص ۲ ـ۷۳دفتر) **(عربی)**

= نظم خلاصة‌الحساب شیخ‌بهائی از قوام‌الدین محمد قزوینی (م‍-۱۱۵۰).
نظم‌قانونچه‌از اودر فهرست حاضر (ص) ونظم لمعهٔ شهید - (بنام‌تحفة‌القوامیه)
درمجلد ۷فهرست (ص٤۲) یاد شد . واز این نظم‌الحساب ، نسخه‌ای دیگر در
مجموعه‌ای ازمنظومات قوام دراین کتابخانه موجود است .

مؤلف‌درمقدمهٔ منثور و منظومهٔ‌نظم‌الحساب فهرست ابواب و عدد ابیات
هرباب‌ونیزماده تاریخ تألیف رایادمیکند. مجموع‌ابیات (بابهاو دیباچه‌وخاتمه)
به‌تصریح او ٦٦۱ بیت وبیت ماده تاریخ این است :

ومستارخ قال‌مااسم‌الکتاب

فقلت له‌هاك « نظم‌الحساب »

و رام اعتبار حساب الکتاب

فقلت عیون «کتاب‌الحساب »

شرح‌نظم‌الحساب‌از مولی محسن قزوینی به‌نام رشح‌الحساب در فهرست
حاضریادشد

رجوع شود به‌ذریعه۷: ۳۱۱فهرست موصل : ۲۱٤وفهرست حاضر: ۷۱-۷۰
و ۲۵۱ .

آغاز دیباچه : بسم‌الله‌ملهم‌الصواب فی‌کل باب . نظم‌الحساب للمستعین
بالفرد الوهاب قوام‌الدین محمدبن محمد مهدی الحسینی الانتساب ... مرتب
کاملاالخلاصة‌البهائیه ...

آغازمنظومه: الحمد لله القدیم الواحد حمدأیش قلب کل جاحد
. . و بعد فالخلاصة الشریفه مشحونة بالدرر اللطیفه

نظمتها کمنتقی الجمان رکب فی قلائد العقیان
...علم الحساب ان تحریت الرشد علم به یخرج مجهول العدد

پایان: فهذه خلاصة الحساب قد نظمت کالدر فی النصاب
مختومة بافضل الختام بالحمدو الصلوة و السلام

کتبه بیده الفانیه ... عمادالدین بن رفیعاالحسینی الزنجانی... سنة خمس و خمسین بعدالف وماتین من الهجرة ... فی حال التحصیل فی مدرسة ... المسماة بالصالحیه .

۲ ـ اسماء حسنی (ص۷٤ دفتر) **(فارسی)**

استخراج اسماء حسنی است از قوام الدین محمد حسینی (گویا همان مؤلف نظم الحساب). کاتب نسخهٔ نظم الحساب (عمادالدین زنجانی) این رساله رااز خط مؤلف- باقلم نستعلیق- رونویس کرده است .

پایان: و به این دستور باید ضابطه را مضبوط به دستور مزبور قوام الدین محمد... بعدازآن وردنمایند به عنایات الهی والسلام راقمه قوام الحسینی والسلام لکاتبه عمادالحسینی .

۲ آلات اسطرلاب (ص۷۵- دفتر) **(فارسی)**

= جامع الانوار ، صور آلات رصدی از قاسم علی قائنی شاگرد محمد باقر بن زین العابدین یزدی ومؤلف رساله‌های مطلع هیلاج ، قبله‌نما، سمت قبله ومطالع الحکم (دفتر شمارهٔ ...۶۳) . این رساله گویا همان است که رهاتسك با نام «جامع الانوار یعنی صور آلات رصدی» و عنوان «جامع الانوار فی الکواکب والاسرار» آورده و ا.ستوری(۱) نیزرساله‌ای باهمین عنوان درشمار تألیفات قاسم

۱- ا.ستوری ازقائنی سه تألیف دیگریاد میکند ویکی ازآنهاتشریح درپرگاراست که مسلماًتالیف محمد زمان مشهدی است ودراین کتابخانه چند نسخه هست که نام مؤلف درآنها باصراحت یادشده است .(رجوع شودبه فهرست ج۱۰:...) رساله دیگررساله درعلم هیئت و تألیف سوم رساله دراسطرلاب است که استوری خصوصیات روشنی ازآن به‌دست نمیدهد

علی قائینی یاد وتنها به‌نسخه یادشده درفهرست رهاتسك (کتابخانهٔ ملافیروز در بمبئی) اشارت میکند. درنسخهٔ حاضر نام وعنوانی خاص برای رساله دیده نمیشود. مؤلف سبب تألیف وموضوع رساله را در دیباجه بیان میدارد ونیزازرساله صاحبقرانیه محمد تقی‌بن عبدالحسین نصیری (۱) یادمیکند.

این رساله دارای دو مقاله و یك خاتمه است : مقاله اول در اسامی اجزاءِ مقیاس و هیئت آن و خطوط آن و طریقهٔ صنعت آن (نه فصل : ۱- دائرهٔ مصمت ۲- حلقه = دائرهٔ معدل‌النهار ۳- حلقه یا دائرهٔ اقطاب‌اربعه ۴- حلقه دائرهٔ مدیر قطب ۵- ربع دائر سمتیه‌که آنرا ربع ارتفاع گویند ۶- حلقهٔ نیم دائره شرق‌ومغرب ۷- حلقه‌دائرهٔ‌افق ۸- ارکان‌اربعه ۹- صنعت‌مکتسبه، ساختن کره‌ مقاله‌دوم- دارای‌بیست‌فصل: (۱- خط نصف‌النهار ۲- عروض بلاد ۳- ارتفاع گرفتن آفتاب ۴- معرفت‌ارتفاع‌ازطالع ۵- موضع کوکب ۶- مطالع‌ومغارب ۷- تسویة‌البیوت ۸- ساعات واجزاءِ ساعات ۹- طالع سال مستقبل ۱۰- عرض اقلیم ۱۱- میل‌اول ۱۲- تقویم آفتاب ۱۳- صبح وشفق ۱۴- معرفت سمت‌ارتفاع ۱۵- طول‌بلد ۱۶- تقویم قمرو خمسه ۱۷- رجعت و استقامت ۱۸- سهم‌السعاده والغیب ۱۹- قبله ۲۰- مساحات)

کاتب‌نسخه‌ماشکلهای اجزاء آلات‌رارسم‌نکرده‌وجای آنهاراسفید گذارده. نام‌رساله رانیزدرصدر وذیل‌نسخه اشتباها «صاحبقرانی» نوشته است

---

(۱) این‌محمد تقی‌بن‌عبدالحسین نصیری ظاهراً برادرمحمد رضابن‌عبدالحسین نصیری مؤلف کشف‌آلایات (ص۱۷ فهرست کتابخانه) ورساله القاب (شمارهٔ ۳) منشی‌ودانشمند قرن ۱۱-ه است. این‌محمدتقی هم‌منشی بوده وهم تألیفات درفلسفه ومنطق وریاضی دارد ازجمله رساله اوزان و مقادیرکه در مجموعه لب‌الالباب خودگنجانیده (نسخه دانشکدهٔ حقوق شمارهٔ ۱۱۱ ب) ورساله مبدأ ومعاد(ذریعه ۱۹ :).درمجموعه‌ش ۲۱ ادبیات تعدادی‌از انشائات(محمدتقی بن‌عبدالحسین نصیری طوسی)وجوددارد که ظاهراًازهمین مؤلف است. (فیلم‌آن مجموعه در دانشگاه تهران وجود دارد). مولی‌مظفر گنابادی از منجمی‌بنام‌میرزا محمدتقی‌وپاره‌ای ازسخنان اودراحکام‌وتقویم‌یادمیکند

استوری ۲ : ۸۹-۹۰ فهرست رهاتسك ص ۲۰

آغاز : بسمله ، سبحانك اللهم یافاطر السماوات و العرش العظیم... اما بعدبیااین آسمان سنج رصدبند- نگاهی کن به خرج عقل پیوند... آغاز و انجام سخن فقیرالحقیر... قاسم‌علی قاینی آنست که به مطالعهٔ رسالهٔ موسوم به رساله صاحبقرانی که از جملهٔ تصانیف نقاب‌گشای افکار حکما اعنی محمد تقی بن عبدالحسین النصیری(۱)بود رسید ودرآن رساله فرموده‌اندکه درهرفن ازظاهر و پوشیده به قدر طاقت و توانایی کوشیده دراین وقت ... مقیاسی که درآن عرض بلدان وکمیت ساعات وسمت قبله وسایرجهات بی‌رنج وعنا حاصل تواند شد، به‌خاطر فاتررسید وموسوم نمود به‌مرکز ادوار ورسالهٔ تازه‌ای درآن تألیف کرده امابه خاطر جقیر رسیدکه دراین رساله متوجه مثال‌واکثراعمال که سبب وضوح (کذا..؟)ساختن آن آلت وتکمیل‌مسائل‌آن گردد نشدند . (۱) بنابرین رساله‌ای دیگرکه آن مشتمل بود بر طریقهٔ ساختن آلات باوجود اشکال و اکثر اعمال اسطرلاب تألیف کرد وآن مشتمل‌است بردو مقاله وخاتمه

پایان: پس اعمال‌جمیع احوالات‌بلادنسبت به‌افلاك‌وعناصر ازاین‌مقیاس آید و ... اعلم بالصواب فی‌کل باب . قدتمت هذه‌الرساله الصاحبقرانی (کذا..) فی‌ید عبدالجانی (کذا ...) عمادالدین بن‌رفیعا الحسینی الزنجانی فی‌سنة خمس و خمسین بعد الف وماتین ... سنه ۱۳۵۵ .

۴ - شرح بیست باب در تقویم (ص ۱۱٦ - ۲۷۲ دفتر) (فارسی)

ازمولی مظفر گنابادی (قرن۱۰و۱۱) بربیست باب تقویم تألیف عبدالعلی بیرجندی .گنابادی این شرح راپیش‌ازکتاب تنبیهات المنجمین تألیف کرده و

---

(۱) عبارت دیباچه‌چنانکه ملاحظه میگردد مشوش است ودراثر قصور کاتب مقصود مؤلف‌به‌درستی روشن نیست رقم اودر پایان نسخه نیزنشان‌ناآشنایی اواست .

آنرا در ۱۰۰۵ به‌پایان رسانید . در این کتاب ـ و همچنین در کتاب تنبیهات ـ از زین کتابها و دانشمندان که پاره‌ای از آنها گمنام و یا نا شناخته اند یاد میکند :

سفینه از خواجه نصیر طوسی، مدخل از او (به‌جز مدخل منظوم منسوب به‌او) زیج الانوار والادوار محیی الدین مغربی، روضة المنجمین ، کتاب مالا بدمنه فی علم النجوم، عبدالله‌بن علی حاسب و فرزند معروف به عبدالله‌علم ، زیج جامع کوشیار. مواقع النجوم غیاث الدین منصور و میرزا محمدتقی

در پایان باب ۱۰ میگوید : در این عصر از بی التفاتی اهل روزگار به علم ریاضی ، منجمان تساهل را بر تدقیق و تسامح را بر تحقیق ترجیح داده کمتر مرتکب استخراج تقویم تام کمتر میشوند . ما متعلقات صفحه یمنی یکماه‌را از سال پانصد و نوزده جلالی به‌افق قصبهٔ گناباد (جنابذ) استخراج کرده با بعضی از زوائد... به‌این کتاب نقل کردیم تا اگر کسی را ذوق مطالعه و مباحثهٔ این کتاب شود به جهت مثال محتاج به‌تقویم نام نباشد» . (در نسخه جای سخن این استخراج وجود ندارد و کاتب جای آنرا سفید گذارده است). در باب ۱۴ میگوید: «سال ۹۶۶ یزدجری که تحریر این شرح است» . در باب ۱۳ گوید «مصنف اوقات صلوة را اعتقاداً او تقیة به‌مذهب طائفه سنیه بیان نموده (۱) و ما آنرا به‌حمایت دولت ظل اللهی ... موافق مذهب ... امامیه ... در اثنای شرح ایراد نمایم» .

گنابادی روزهای تاریخی و اعیاد و جشنهای ادیان و ملل و خاصه ایران کهن را بشرح بازمیگوید و شرحی را که شهمردان برای آئین روز برنشستن کوسج (در کتاب حاضر : رکوب کوسه) آورده «مضحك» میخواند

شرح بیست باب تقویم به‌چاپ سنگی رسیده است .

---

(۲) ـ چنانکه درمعرفی حاشیه بیرجندی برشرح ملخص یادآور شدم، بیرجندی در مسئله وقت از آن کتاب، پس از نقل مذهب شافعی و ابوحنیفه، فتوای امامیه را به تفصیل بیان میدارد . (فهرست حاضر ۲۰۰ و ۲۵۰)

ا . ستوری ۲ : ۸۱و۸۸ و فهرست ۱۰ :۷۲۷ـ۷۲۹ وهمین مجلد : ۱۹۲
وفهرست‌نسخه‌های‌فارسی ۱ : ۳۱۴تاریخ علم‌الفلك فی‌العراق : ۳۰۲
ذریعه۱۳ : ۱۳۱فهرست مشار : ۱۰۱۱

پایان: قدتمت‌وكملت‌تشريح‌هذه‌الابواب ... فی‌السنة التی‌تخبرعن تاریخها جمله مناسبه وهی« استکمل الکتاب» .

۵ ـ سهام (ص ۲۷۲ ـ ۲۷۴ دفتر)

بخشی‌است ـگویا ازکتاب فصیح بن‌اثیر دراصول احکام‌نجوم.

درپایان ص ۲ (ص ۲۷۲ دفتر) نوشته«طریق این‌سهامات منقول ازکتاب احکام فصیح ابن اثیراست»

ازکتاب فصیح بن‌اثیر دراصول احکام نجوم ، نسخه‌ای درکتابخانه ملك (تهران) موجود است (باشمارهٔ ۶۱۷۷) که درفهرست نسخه های فارسی تألیف احمد منزوی یادشده (ج ۱ : ۲۳۸) . این نسخه مانند نسخه بیست باب از دیگر بخشهای مجموعه کهن تراست (ازقرن ۱۲ مینماید) .

۶ ـ عرض وطول مکه وبلاد شمالی (ص ۲۷۴ ـ ۲۷۵ دفتر)

درآغاز این‌گفتار (یا یاداشت) آمده : «عرض وطول مکه معظمه و چند بلد مشهورازبلاد شمالیهٔ آن‌که از وجوه معارف آنهـاست باقدر انحراف قبله آنها ... وحال بسیاری ازبلاد قریبه به‌آنها نیزبا مقایسه معلوم میتواند شد» .

این‌بخش ناهمان قلم نسخه شرح بیست باب است .

[۶۴۰۱]

دفتریست به‌خط نسخ‌ونستعلیق. نیمهٔ نخستین به‌قلم عمـاد الدین حسینی زنجانی و مورخ۱۲۵۵ونیم دیگرنستعلیق قرن ۱۲(بدون رقم کاتب) پشت‌چند برگ اضافی اول و دفترنوشته‌هایی باجوهر آبی‌دیده میشود وهمچنین برچند برگ زائدوسط دفترکناربرگهای

آخر (بخش کهن دفتر) لکه هایی دیده میشود .وقسمتی ازاین حواشی را (گویادرصحافی) بریده اند وپاره ازنوشته های حواشی نیز بریده شده . عناوین شنگرف ، چند برگ از وسط دفتر (صفحات رساله اسطرلاب) ودارای جدول شنگرف است .

قطع نیم خشتی ۲۲ × ۱۱/۵ ج مقوای سفید عطف و گوشه تیماج سیاه، صفحات ۲۷۵ (۱۳۸ گ) سطور ۱۰ + ۲۷ + ۲۵ کاغذ فرنگی آهار مهره و اصفهانی ضخیم شماره ثبت قدیم : ۸٦۲٦۰

۱ ـ اشجارواثمار (ص ۲ـ ۴۰۲ دفتر) (فارسی)

از علاء بخاری (رجوع شود به شماره ٦٤٠۰/۱) این نسخه نیز مانندهمان نسخه ودارای همان اضافات است

درپایان نسخه کاتب رقم کرده است :

«تمت ... فی سنه خمسه وثلثین ومائه بعدالالف.. حسب الفرمایش حضرت فضیلت وکمالات دستگاه جامع المعقول والمنقول ... علامی فهامی واستادی ام آخوند ملاعبدالغفار حفظه الله»

۲ ـ منظومه درادوارنجومی (ص٤۰٤ ـ ٤۱۵ دفتر)

نام گوینده منظومه درنسخه یادنشده وپیداست که بخشی از منظومه ای بزرگ درعلم ادوار است . درصدر نسخه نوشته : «احکام فصل دوازدهم از دور چهاردهم درسنهٔ اثنین وتسعین وتسعمائه» در منظومه تاریخ ۷۹۲ و ۸٤٦ نیز دیده میشود . قسمتهایی از بعضی بیتها نانوشته است . گویی کاتب آنهارا نتوانسته بخواند وجای آن را سفید گذارده است .

اینك بیت آغازوچند بیت که شامل اشارات تاریخی است ازاین منظومه :

زخرداد چون دررسد روز باد

شود کار گیتی زدیگر نهاد

زهجرت شده هشتصدو هشت کم
بود هیجدهم روز ماه اصم
چو درخانه هست آفتاب
شود پادشاه زمین کامیاب
... برون آید آن شه ز هندوستان
بیارآید آن بوم جادوستان
بود میل او برسپاه و حشم
کند بندگانرا همه محتشم
وراسند دیگر به فرمان بود
خراسان و برخی زکرمان بود
برا صطرخ (..کذا) برخی ومرزیمن
جزائر که دارد به دریا وطن
... زحل درششم خانه دهقان پیر
بود خوارو بیمارو زارو اسیر
همان خاندان کهن زاهل کوه
زبس رنج کردند یکسر ستوه
ولیکن از این قوم شاهی بزرگ
بیاید خورد آب میش و گرگ
بسی سال شاهی کند در جهان
وزو شادو خرم همه مؤمنان
زبعد پدر قرب پنجاه سال
خز این کند پرزرو سیم و مال
... برین سان بود سال هشتادوهشت
کند چرخ از آن پس دگرگونه گشت

احکام قرن اول و فصل سوم از دورچهاردهم درسنه ۷۹۳ (۱)

شده پارس از مدار فلك
پس هشتصد چون چهل پنج ویك
شده صاد و ضا دونون و جیم
که در عقرب این هردوگردد (مقیم)
به ماه سپندار مذ روز ماه
کند مشتری سوی کیوان پگاه
... زهجرت شده‌ضاد با صادو جیم
چنین یافتم من ز زیج قدیم
... همان مرد دانا بود محترم (۲)
گروهی که باشند زابل قلم
... چو آیندگان یك بیك بگذرند
خنك آنکه نامش به‌نیکی برند
ز ما پیشتر بخردان بوده‌اند
بر این حال هم باده پیموده‌اند
سر انجام ناچیز و بیجان شدند
چو آمد گه کار بیجان شدند
در این عرصه دانا و نادان نماند
بجز نیك و بد نام ایشان نماند

---

۱ ـ ظاهراً صواب : (۷۹۲) است زیرادرصدر نسخه‌از تاریخ اثنین‌وتسعین‌وسبعمائه یادکرد ودربیت ۲ منظومه گفت : زهجرت شده هشتصدوهشت کم ونیز به‌دلیل‌قرائن‌دیگر

(۲) پیش‌ازاین بیت درحدود بیست بیت است که‌بیشتر کلمات‌آنرا کاتب‌نانوشته‌وسفید گذارده است . دراین بیت‌گویی اشاره است به‌مطلع مدخل منظوم

همیرفت باید به ناکام و کام
به نیکی بر آن به که مانند نام
در این جا نه درویش ماند نه شاه
نه تخت و نه بخت و نه گنج و کلاه
گروهی درین دو دیگر زدند
بجز کشته خویشتن ندروند
... چنین گفت جاماسب آن پیش بین
که بودش برین علم علم الیقین
... خرابی در آید به ایران زمین
کشند آنگهی رومیان تیغ کین
به ایران یکی خسرو آید ز روم
بگیرد سراسر همه مرز و بوم
... چو سال از قران بگذرد سه و پنج
فراوان شود در جهان درد و رنج
بیاید به خون ریختن یك دلیر
یکی مرد بر طالع برج شیر
مر او را بود بهره از مشتری
نماند بدو راه نیك اختری
میانه به قدریش میگون بود
ستمهایش از اندازه بیرون بود
بگیرد جهان را به مردی و زور
به شاهی کله بگذراند ز هور
نهد در جهان رسم و آیین نو
جهانی مسخر بر این دین نو

... ولیکن براندازد این دین [پاك]
مسلمان دلی دارد از غصه چاك

... آمدیم به‌احکام‌فصل سوم» . پس از این عنوان نزدیك به بیست بیت است که کلمات بیشتر آن نوشته نشده است وبیت آخر نسخه‌که خوانده میشود این است .

یکی لشکر آید ز هند و ز چین
ز انبوهشان بر نتابد زمین

[٦۴٠٢]

دفتریست به‌قلم نسخ ونستعلیق . ازآغازتابرگ ۲۰۱ نسخ مورخ ۱۱۳۵ وپس‌ازآن نستعلیق و ازهمین قرن (۱۲) است عنوانها شنگرف . شمارهٔ ۲ ناتمام و ناقص است .
قطع رقعی ۱۲ × ۲۲ ج مقوائی شکری صفحات ۴۱۵ سطور مختلف کاغذ فرنگی
شماره ثبت قدیم ۵۷۲۶۲

مجموعه نجومی **(فارسی)**

۱ ـ اشجار واثمار (ص ۷ ـ ۱۸٦ دفتر)

از علاء بخاری (رجوع شود به ص**۵٤٠ فهرست**) دراین نسخه برخلاف نسخهٔ شماره ۳/٦٤٠٠ ـ سرگذشت مؤلف درشجرهٔ ۳و۵ نیامده است‌درپایان‌نیز به‌شجرهٔ ٦و۷کتاب اشارتی نشده است .

۲ ـ لطائف الکلام‌فی‌احکام‌الاعوام (ص ۱۸۸ ـ ۲۷۹ دفتر)

ازسیدمحمد لاهیجی ، مؤلف وسیله شرح و تکمیل سی فصل خواجه .
رجوع شود به فهرست حاضر : **۹۵ و۳۸۳ و٤۵٠ ومجلد ١٠ : ١٢٠۵** .

۳ ـ نزهت‌نامه علائی (ص۲۸۲ ـ ۳۰۸ دفتر) (فارسی)

ازشهمردان‌بن ابی‌الخیررازی (رجوع‌شود به‌ذیل شمارهٔ ٦۳۹٠) .

در این نسخه که بچند قلم است و برگهای نخستین آن کهن‌تر است و نام کتاب راندارد بیشترنیمهٔ نخستین ومتفرقاتی از نیمهٔ دوم نزهت‌نامه‌است ودرپایان نسخه نوع هفتم ازمقالت دهم که درطلسمات است بطور کامل دیده میشود وباپایان نوع هفتم، نسخه پایان یافته است .(برای کتاب شناسی نزهت‌نامه به‌مجلد ۲۰ رجوع شود)

[٦۴۰۳]

دفتریست باقلم نستعلیق قرن ۱۰ ـ هـ ـ ونیمهٔ نخستین آن مورخ ۹۸۹ . درصفحات سفید وسط وپایان دفتر نوشته‌های پراکنده باخطهای مختلف وبیشتر در نجوم واحکام دیده میشود . از جمله برپشت صفحه نخستین شمارهٔ ۲ (= لطائف‌الکلام) تاریخ درگذشت میرنظام‌الدین احمد وچندتن دیگر و نیزتملک‌محمد شفیع ودر فاصلهٔ شمارهٔ ۲و۳ صورت رؤیائی‌است‌مورخ ۱۳۱۷ باتعبیر آن که‌واقع‌شده‌ودراین‌یادداشت‌ازشاهزاده‌رضاقلی‌میرزا وحاج محسن و حاج‌علی محمد نراقی‌ومحمد حسین‌میرزا یادشده‌ودرپایان‌شمارهٔ ۳ قطعه‌ایست با بااین مطلع :

راحت جان چیست قید تن زجان برداشتن

ترك این اعراض‌وازوحدت علم افراشتن

کناربرگ اول‌وچندبرگ ازمیان وآخر وصالی‌شده . نسخه‌اشجار واثمار حاشیه‌هایی دارد وپاره‌ای ازاین حاشیه‌ها منقول ازکفایةالتعلیم‌است.

قطع نیم‌خشتی ۱۲/۵ × ۲۱ ج مقوا باروکش مشمع‌قهوه‌ای وعطف وگوشه‌چرمی لیمویی و مشکی صفحات (بااضافات) : ۳۱۷ سطور : ۲۳ کاغذ مختلف‌شماره ثبت قدیم ۷۸٦۳۲ جدید ۱۱۲۷۱

مجموعهٔ ریاضی **(عربی وفارسی)**

۱- میزان‌الحساب (ص۲-۱۰۰ دفتر) **(فارسی)**

حساب فارسی از علاءالدین علی قوشچی (رجوع‌شودبه فهرست حاضر: ۱۷۷ و۲۹۰و۳۱۱و۴۱۵)

۲- رسالهٔ‌جبرومقابله (ص۱۰۲ - ۱۲۸ دفتر)

ازابوالعلاء محمدبن احمد بهشتی‌اصفهانی (معروف به فخر خراسان یا

قمرخراسان(م-۷٤۰)۱) . ملك‌محمدبن سلطان حسین‌اصفهانی‌براین‌رساله شرح نوشته ودردیباچه رسالهٔ جبر ومقابلهٔ‌خود (فهرست‌حاضر :۱۵۲) ازاویادمیکند .

بروکلمان ازاو دورساله درریاضیات یادمیکند (۱) یکی‌رساله درحساب (همین‌رساله‌جای‌سخن) که تنها دونسخه ازآنرادرمشهد (شماره ٦۲-٦٤ریاضی) نشان میدهدودیگررساله‌ای بانام«مالابدللفقیه من‌الحساب» وازآن نیز دونسخه موجوددراروپایادمیکند .

موضوع وعنوان‌رساله دوم نیزبررساله حاضرتطبیق‌میکندزیرا این‌رساله‌هم برای‌فقیهان‌تألیف ومثالهای فقهی‌در‌آن‌آورده شده‌وهمچنین‌دارای‌دومقاله است‌و مؤلف دردیباچه گوید:

«هذه‌رسالة مشتملة علی‌الاقل ممالابد منه‌للفقیه‌من‌الحساب، الجبر والمقابله کتبتهابالتماس بعض» .فهرست‌مقالات‌این رساله به‌این‌قراراست .

مقاله اول در حساب دارای یك مقدمه وسه بحث (مقدمه در ماهیت علم حساب وبحث سوم درنسبت) .

مقاله دوم درجبر ومقابله شامل مقدمه ودو بحث (مقدمه در ماهیت جبر ، بحث‌یکم درمسائل جبر وبحث دوم دراعداد متناسبه) .

ابوالعلاء بهشتی شرحی برتجرید العقاید خواجه نصیر نگاشته بنام «تفرید الاعتماد فی‌شرح‌تجرید الاعتقاد» ودر دیبـاچه آن از (نظام الملة والدین امیر

۱- بروکلمان دربارهٔ تاریخ‌زندگی بهشتی دچار اشتباهی‌فاحش شده گاه حدودآنرا ۹۰۸ ذکر میکند که مطابق ۱۵۰۲ - ه است‌وگاه حدود آن را ۹۰۰ مطابق با ۱۴۹۴ میلادی است .

ابوالرضا شیخ محمدبن الامیر المنصور ناصرالدین اقبوقا البتکچی الاسفرائنی) یاد میکند (۱) .

رجوع شودبه : کشف الظنون چاپ فلوکل ۱ : ۲۰۹ و ٤ : ۹۸، ٤۰۱، ۵٤۱ بروکلمان ج ۱ ص ۲۹۳ و ۲۰۶۱٦: ۲۷۳ ذیل ۱: ۸۵۰و۲: ۲۹٤

آغاز : الحمد لله مبدع الاحاد ومؤلف الاعداد ومقسمها الی الازواج والافراد ... فیقول العبد ابوالعلاء محمد البهشتی الاسفرائنی هذه رساله مشتمله علی الاقل مما لابدمنه للفقیه

پایان موجود : باربع وعشرین درهما کم ثمن عشرة ازرع فالرابع مجهول (دنباله بحث دوم از مقاله ۲ ناتمام مانده) .

۳ ـ میزان الحساب (ص ۱۳٤ ـ ۲۰۰ دفتر)

= حساب فارسی ازقوشچی، این نسخه ناقص است .

[٦٤۰٤]

دفتریست بادوقلم ازآغازتاپایان رساله بهشتی به‌قلم نستعلیق تحریری قرن ۱۱ وبقیه نسخ قرن ۱۳ . برگهای شمارهٔ ۳ دارای لکه های رطوبت است .

---

۱ ـ دو نسخه ازاین شرح دراین کتابخانه موجود است و تاکنون در جای دیگر نسخه‌ای ازآن نمیشناسم ... بروکلمان وحاج خلیفه ونیز صاحب ذریعه ازاین شرح (در شماره شروح تجرید) یاد نکرده‌اند ـ شمس‌الدین اصفهانی درشرح خودمطالب این‌شرح را ـ خاصه‌درمباحث امامت ـ نقل وگاه عین عبارات بهشتی راآورده است. وصاحب‌ذریعه درذیل‌سخن ازشرح اصفهانی، ازشرح بهشتی یادمیکند . درکتاب آثار و احوال خواجه نام این‌شرح «تعرید الاعتماد» ثبت‌شده‌است .

ازسخن بهشتی‌دردیباچه شرح‌تجرید(که آن‌رادر ۷٤۱ دراسفرائن‌تألیف کرده) برمیآید که شرح علامه حلی‌را ندیده بوده وشاید شرح‌علامه‌هنوزبه‌علماءایران نرسیده بوده

از دیگر تألیفات بهشتی‌که بنظراین‌نگارنده رسیده‌است : «المآب است » در شرح آداب البحث سمرقندی ، درکشف الظنون وبروکلمان این آثار نیز از اویاد شده :شرح قصیدهٔ طنطرانیه و شرح‌الوائد السراجیه .

قطع نیم خشتی ۱۰/۵ × ۱۹ ج تیماجی‌قرمز صفحات ۲۰۰ سطور ۱۵ کاغذ: اصفهانی شکری وآبی وفرنگی نباتی شمارهٔ ثبت قدیم ۹۵۲۵۵ .

مجموعه ریاضی **(فارسی وعربی)**

۱ ــ مطلع الانوار (ص۱ - ص۹۲دفتر) (فارسی)

شرح بیست باب خواجه نصیر الدین طوسی در اسطرلاب . تألیف فصیح بن عبدالکریم بسطامی . به‌نام امیرعلیشیر نوایی

ریاض العلماء ذریعه ۱۳ : ۱۳۱ آثار واحوال خواجه از مدرس رضوی: ۲۳۹

آغاز : مطلع انوار حمد وسپاس وشرق ثنای بی‌حد وقیاس صنایع مدایح حکیمی‌سزدکه از ممر علاقهٔ اصطرلاب خواص دقیقهٔ از درجات ارتفاع ..... بسمله ، این مختصریست درمعرفت اصطرلاب واعمال آن مشتمل است بر بیست باب اصطرلاب لفظی است یونانی درتفسیر آن اختلاف است بعضی گفته‌اندکه اصطر ترازو راگویند ولاب آفتاب را وبعضی دگر گفته‌اندکه اصطر تصنیف را گویند ولاب پسرهرمس وحکیم را وبعضی دگر تفسیر آن بستاره باب کرده‌اند، باب اول در معرفت آلات . . .

انجام : هرکه ایشانرا بشناسد چنانچه دراشتباه نیفتد او را دراین باب کفایت باشد وما جدول عرض و جهت وعظم این کواکب را درین جا وضع کردیم بدین صورت اینست تمامی سخن در معرفت اصطرلاب ، والله‌اعلم بالصواب .

۲ــمعرفت جهت قبله (ص ۹۴ - ص ۹۵ دفتر)

باب ۴۹ - ۵۰ تحفهٔ حاتمیه است از شیخ بهاءالدین محمد عاملی. درباره تحفهٔ‌حاتمیه وترجمه آن بعربی از ملاعلی‌داغستانی رجوع شود بفهرست حاضر: ۹۱و۳۳۸، ۴۲۳. و۳۷۳

آغاز : درتعیین قبله باب چهل ونهم درمعرفت جهت قبله پوشیده نماند که حال شهری درطول بعرض نسبت بمکه معظمه باشد، دویم آنکـه طول مساوی طول مکه وعرض کمر باشد ...

۳- شرح شمسیة الحساب (ص۹۵- ص۲۷۲) دفتر) (عربی)

شرح ابواسحاق کوبنانی برشمسیة‌الحساب نظام نیشابوری . کوبنانی این شرح را بنام معین‌الدین عبدالکریم ازسلسله روزافزونی مازندران ساخته .

کوبنانی ازمسائل جبری که خیام وشرف‌الدین مسعودی طرح وحل کرده‌اند یادمیکند . وی خود حاشیه‌هایی براین شرح دارد . حاشیه‌هایی نیزبانشان صدرادر نسخه دیده میشود .

وی شرحی نیزبربیست باب اسطرلاب دارد و درمقدمه‌اش ازامیرچقماق یادکرده

دربارهٔ کوبنانی (کوهبنانی) وتألیفات وعصراورجوع شود به‌همین فهرست مجلد۹ : ۵۹۳-۵۹۵ (ذیل رساله هیئت) ومجلدحاضر : ۳۱۸ (ذیل رساله تضعیفیه) ونیز رجوع شود به فهرست دانشگاه ۹ : ۱۰۵۴-۱۰۵٦

آغاز : بسمله ، رب تمم بالخیر ، نحمدك اللهم علی ماقسمت لنامن ضروب انعام لایحصی عددها احد ابدأوجذرت لنامن کعوب ایاذلایعدها عقل اول ولوجئنا بمثله مددأونشکرك علی ماجبرتنا من کسور لانستطیع ان نقابله بجـزاء ولاشکور فما تری فیهـا امتاً ولا اوداً وسهمت لنا من اموال لایعتریه من نقص ولا فتور فان نقصه .؛

انجام موجود: ثم یقول تعدل اشیاء وعدد مربع احد قلیمیه ضرب ضلعه فی عدد الاشیاء والاخر وهوالعد ضرب المضلع فی الباقی من نقصان عدد - الاشیاء ..

۴ ـ رسالهٔ حساب(ص ـ۹۷ ـ ۹۸ در حاشیه‌دفتر) **(فارسی)**

از محمدمؤمن بن جلال‌الدین محمد کاشانی دربارهٔ قواعد انواع تضعیف (تثلیث، تربیع ، تخمیس‌تاآخر ـ تعشیر) .

نسخه‌دیگر ازاین‌رساله درسنا(بیانی۴۳/۲۷۸)هست . نسخه حاضر تاباب ۷ (فی‌التخمیس) است .

آغاز : بسمله بعدالحمد...نقول‌قداقتصرقاطبة‌الحساب من حکماءالهندفی علم‌الحساب علی مانقل‌عنهم المحدثون فی‌مدوناتهم علی‌طریقة استخراج‌قواعد معدوده کالجمع‌والتضعیف...وکلمااحتیج‌الی معرفةالتثلیث‌والتربیع والتخمیس‌وغیر ذلک‌الی التعشیر کانو امضطرین‌الی‌عمل‌القسمه...فانفتحت‌علی قلبی ثمانیةابواب .. فلنشر فی‌الثمانیه‌المفتوحه علی..

[۶۴۰۵]

دفتریست به‌خط نستعلیق قرن ۹ یا اوائل ۱۰ شماره ۲ و۴ با قلم تازه‌تر است و حواشی نسخه شرح شمسیه باهمین قلم تازه‌تر است . پشت‌آخرین برگ‌مطلع‌الانوار (رساله شمارهٔ ۱) صورت ربع‌مجیب(که در ظهر بعضی از اسطرلابها کشند) باهمان قلم قدیم نقش شده . عنوانها شنگرف دربرگ‌آخر لکه‌هایی دیده میشود . پشت برگ نخستین دفتر تملکی است‌ازسیدحسین کرکی‌باقلم کهنه‌بااین عبارت(مالک‌الفقیرالی الله‌الغنی الحسین بن حیدرالحسینی الکرکی» .

قطع خشتی ۱۴×۳۰ ج تیماجی قرمز روشن صفحات ۲۷۲ سطور ۲۳ و ۱۹ کاغذ سمرقندی شکری‌آهارمهره‌شمارهٔ ثبت‌قدیم ۱۳۲۲۶ جدید۵۵۲۹

آثارباقیه **(عربی)**

از ابوریحان بیرونی . نسخه‌ای کامل ترازنسخه چاپ لیبزیك .

پس‌ازپایان کتاب، جدول «اعیاداهل‌الذمه من‌استخراج‌الحکیم‌ابی‌العباس الفضل بن‌حاتم‌النیریزی » است دردوصفحه (دوروی برگ ۱۷۲) و دستورعمل

جدول نیریزی درص بعد نقل‌شده است و درپایان‌آن به‌نقل‌ازنسخه‌ای دیگر (از دستورالعمل جدول)چندسطر دیگر آمده وکاتب درپایان این سطور گوید: «هذا تمام ماوجدفی آخرالکتاب . قدفرغ من تسویده فی‌یوم السبت ... ۱۲۹۵» چنین پیداست که‌جدول نیریزی ودستورآن را کاتب ازذیل یکی ازنسخ کتاب آثارالباقیه رونویس کرده است .

پایان کتاب‌الآثار‌الباقیه: وبرهان‌ذلك‌مکتوب‌ومشروح‌فی‌کتاب‌المجسطی الآن‌نذکرجدول مواضع‌کواکب المنازل للاستفاده او معاداتها ... وشعاری اینماکنت دولة مولیناالامیرالسیدالاجل المضور ولی‌النعم شمس‌المعالی ...و بنورها الساطع اهتدائی والی‌میامنها الزاهره اعتضادی و ارتجائی ... وادمان الدعاءله بتولی مجازاته عنهم‌بمنه‌وکرمه ولنختم‌آخرالکتاب‌بالحمدله الذی‌نصر وهدی ... وعلی‌اهله‌الطاهرین .

[۶۴۰۶]

نسخه‌ایست به‌خط‌نسخ‌مورخ ۱۲۹۵ ص‌اول دارای سرلوح مذهب اشکال‌وجداول ریاضی وجداول صفحات مذهب شکل‌لولب دربرگ ۸۴ (راست) باقلم طلای خالص که فاصله آنهابا خط‌نازك مشکی است) .

قطع‌وزیری ۲۵ × ۱۶ ج سوخته‌روغنی(زمینه‌سیاه) صفحات۳۴۶(۲۴۴گ) سطور۱۷ کاغذ فرنگی آهارمهره شد شکری رنگ شماره ثبت‌قدیم ۱۶۲۵۸

ترجمهٔ کتاب‌المسائل (فارسی)

کتاب المسائل ازابویوسف‌یعقوب‌بن علی‌قصرانی رازی (قرن ۳) وکتاب حاضر ترجمهٔ آن است از داودحسینی فرزند میرزامهدی خراسانی شهید . و تاریخ انجام آن ۱۲۳۶ (ه ق) است . مترجم‌در پایان ، شیوهٔ ترجمه‌راچنین بیان میدارد :

«بدان‌که این حقیرقلیل البضاعة داودالحسینی مدتی در اصلاح و تصحیح

این کتاب کوشیده مهماامکن آن چه‌به‌حسب قیاس و کتب قوم موافق بـود ... ضبط‌نمود مطابقه بااصل را چندان درنظرنگرفت .

فهرست حاضر : ۲۵٤ و ٤۰٤

[٦۴۰۷]

نسخه‌ایست به‌قلم نستعلیق تحریری مورخ ۱۲۹۳ . جای جداول را کاتـب سفید گذارده . این‌نسخه از جمله نسخ مجموعه شیخ‌الاسلام زنجان است کـه اکنون درایـن کتابخانه مضبوط است ومهری بانقش «فضل‌الله‌بن رحمة‌الله» دارد

قطع‌وزیری کوچك ۱۵/۰ × ۲۳/۵ ج‌تیماجی‌قرمز باترنج صفحات ۳۹۸ (۴۰۰گ) سطور ۲۰ کاغذ فرنگی‌آهارمهره شده نازك شکری‌رنگ شماره‌ثبت قدیم ۸٦۲۷۷

مطلع‌الانوار **(فارسی)**

شرح فصیح‌بن عبدالکریم بسطامی بربیست باب خواجه‌نصیردراسطرلاب. دردیباچه این‌شرح از امیرعلی‌شیر نوائی یاد میکند .

نام مؤلف ونام‌کتاب نیز در دیباچه تصریح شده‌ومؤلف ازسرحاشیهٔ‌خود براشکال التأسیس یاد میکند. صاحب ریاض‌العلماءِ ازشرح مولی فصیح‌بسطامی برملخص‌سطوری آورده‌است (شرح‌ملخص‌درمجموعه طباطبائی دراین‌کتابخانه موجود است) .

نسخه‌ای دیگر ازاین شرح دراین فهرست یاد شد (شماره ٦٤۰۵/۱)که دیباچه‌آن بـ‌نسخه حاضر متفاوت است (ص٥٦٨) .

آغاز (دیباچه) : بسمله شاهنشاه مملکت جلالت مهرسپهر نبوت ورسالت ... چنین‌گوید محرر این‌نامه‌نامی فصیح‌بن‌عبدالکریم نظامی...

پایان: (مانند نسخه سابق‌است) .

[٦۴۰۸]

نسخه‌ایست به‌خط نستعلیق ۱۲۰۷ (درنسخه۱۲۷۰) . عناوین شنگرف قطع‌خشتی ۱۱ × ۲۰/۵ج مقوا باروکش پارچه شله قرمز صفحات ۲۷٦ (۱۳٦گ) سطور۱۲ کاغذ فرنگی ضخیم شماره ثبت قدیم ۸۵٦۸۳ .

معارج‌الاملاك الی تشریح‌الافلاك **(عربی)**

شرح تشریح‌الافلاك شیخ‌بهاءالدین محمدعاملی ازفرج‌الله‌بن محمدحویزی. نام شرح دردیباچه ونام مؤلف درپایان نسخه (بقلم مؤلف) دیده میشود. شارح خود حاشیه‌هایی درکنار صفحات کتاب نوشته است .

آغاز : الحمدلله‌الذی ابرزالعالم‌بمافیه من‌کتم‌العدم فجعلها اشیاء واغرب صنعها واتقنها... وبعد فهذه نفسة مصدور من‌اعباءالعوائق وخلسة مقهور من‌انباء العلائق قدسمحت بهافکرة تفرقت ایدی سبابصر صرالوائح... وسمیتها معارج‌- الاملاك الی تشریح‌الافلاك

پایان : واول تاریخ‌الروم یوم‌الاثنین اول تشرین‌الاول حین فتح‌الاسکندر ممالك خراسان وهذا ماأردنا تعلیق من‌معارح‌الاملاك فرغ من‌تسویده مؤلف... غدوةالاحدللثالثه من‌الثالث‌والعشرین‌من‌الخامسه‌والستین‌للحادیه‌عشرمن‌الهجره.. والحمدلله علی ذلك .

[۶۴۰۹]

نسخه‌ایست بخط مؤلف ۱۱۶۲ . حاشیه‌هائی بخط مؤلف ازاو و دیگران دارد . فهرست مطالب باقلم دیگر دراول نسخه (دیگر برگ اضافی) نوشته شده. کناربرگ‌اول وآخرنسخه اندکی وصالی دارد . برگهای اول وآخر اثراستعمال واندراس دیده‌میشود. دربرگهای اضافی‌نسخه یادداشتهای متفرق‌نوشته قطع‌رقعی ۱۰/۵ × ۱۶ ج مقوا باروکش کاغذآبی صفحات ۳۰۷ (۱۵۴ برگ) سطور۱۹ کاغذفرنگی شماره‌ثبت قدیم ۷۸۸۲۳ .

مقالات جالینوس **(عربی)**

ترجمه‌حسین‌بن اسحاق شامل مقالةالحمی (۲مقاله تابرگ ۷۷) والبحران (۳مقاله تابرگ۲۰۴) وایام‌البحران (۳مقاله تاپایان نسخه) .

این‌مقالات جالینوس‌را ابوالفرج طبیب مسیحی ترتیب و تفسیرکرده (با عنوان جوامع مقالات جالینوس) رجوع بمجلد۱۰ فهرست شود .

(٦۴۱۰)

این نسخه بقلم نسخ درحدود قرن۷ کتاب‌شده و با بقیهٔ مجلدات درکتابخانه صلاح‌الدین صفدی بوده. صفدی برشست برگ نخستین نوشته :
«هو وما بعد فی احد عشر مجلد من کتب خلیل بن ایبك الصفدی بدمشق المحروسه سنه ۷۴۹» . براین برگ یادداشت و تملك خضربن سیدمرادی (مورخ ۸۵۸) و تملك محمود مدعو به جلال طبیب مورخ ۹۴۷ و تملك عبدالودود طبیب مورخ ۱۲۹۲ نیز دیده میشود .

قطع وزیری۱۷ × ۵ × ۲۵ج تیماجی‌قرمز صفحات ۴۸۰ (۲۴۰ گ) سطور.. کاغذ ضخیم شکری شماره‌ثبت قدیم ٠

ذیل

۱ـ فهرست نام کتابهای معرفی شده

۲ـ فهرست نام مؤلفان

فهرست اعلام دانشمندان ومؤلفان
و فهرست کتابهایی که بمناسبت در این کتاب یاد شده‌اند وتعلیقات
واستدراکات درپایان مجلد۲۰ (که آنهم دربارهٔ کتابهای ریاضی وطبی است)
چاپ میگردد .

(۱) نسخه‌ای ازاین کتاب درکتابخانه مجلس‌سنا (از مجموعه مرحوم دکتر بنانی است ودرفهرست مجموعه بمولف این کتاب عباسعلی دانسته شده‌است .

١- درمتن فهرست احتمال داده‌ام که میرزا ابوتراب ریاضی‌دان همدانی است سپس معلوم گشت که از ابوتراب نطنزی است .

۱ـ درمتن‌کتاب: باوصف عربی آمده که سهوالقلم است.

پایان فهرست کتابهای معرفی شده

فهرست اعلام

مؤلفان

A CATALOGUE OF

THE

MANUSCRIPTS IN THE PARLIAMENT LIBRARY

(PERSIAN – ARABIC – TURKISH)

BY

ABDOL HOSSEIN HAERI

VOL. 19

TEHRAN

1972 – 1350

A CATALOGUE OF

THE

MANUSCRIPTS IN THE PARLIAMENT LIBRARY

(PERSIAN – ARABIC – TURKISH)

BY

ABDOL HOSSEIN HAERI

VOL. 19

TEHRAN

1972 – 1350